

ISSN 1392–8295

UK
Universytet
Humanistyczno - Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach

mokslo darbai transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2010 Nr. 18 (23)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 18 (23)

MOKSLINIS TĘSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose du kartus per metus (balandžio 25 d. ir spalio 25 d.)

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Wydział Humanistyczny Filia Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie i Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach. Ukazuje się dwa razy w roku: 25 kwietnia i 25 października.

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published twice a year (April 25, October 25) by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences Faculty of Humanities in Kielce

Referuojamas ir atspindimas tarptautinėse duomenų bazėse / Referowane i indeksowane w międzynarodowych bazach danych / Abstracted and indexed by the international databases:

Balcan Rusistics (2004)

<http://www.russian.slavica.org>

Russian Language, Literature and Cultural Studies

CEEOL (2005)

<http://www.ceeol.com>

Central and Eastern European Online Library

EBSCO (2006)

<http://www.ebsco.com>

Humanities International Complete
Current Abstracts
Humanities International Index
TOC Premier

MLA (2007)

<http://www.mla.org/>

Modern Language Association International Bibliography

Index Copernicus (2008)

<http://www.indexcopernicus.com>

Index Copernicus

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial board

Žurnalas „Respectus Philologicus“

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, Kaunas LT-44280, Lietuva

Tel. +370 37 750 536

El. paštas / E-mail respectus@gmail.com

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage <http://filologija.vukhf.lt>

Redagavo / Redakcja / Edited by

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / the Lithuanian language)

Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / the Polish language)

Jurga Cibulskienė (anglų kalba / język angielski / the English language)

Larisa Lavrinec (rusų kalba / język rosyjski / the Russian language)

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

ISSN 1392-8295

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2010

© Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2010

 REDAKTORIŲ KOLEGIJA – KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lassen** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotojas*
 Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska, *zastępca redaktora naczelnego*
- Irina Oukhvanova-Shmygova** Baltarusijos valstybinio universiteto profesorė (04H), Baltarusija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotoja*
 Profesor (04H) Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, Białoruś, *zastępca redaktora naczelnego*
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
 Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, Litwa, *sekretarz kolegium*
- Daiva Aliūkaitė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
 Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Danutė Balšaitytė** VU Užsienio kalbų instituto docentė, dr. (04H), Lietuva
 Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Instytut Języków Obcych, Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (05H), Lenkija
 Profesor zw. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (05H), Polska
- Renato Corsetti** Studijų „La Sapienza“ Romos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Italija
 Profesor Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza“, dr hab. (04H), Włochy
- Anatolij Chudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius (04H), Rusija
 Profesor (04H) Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego, Rosja
- Hans-Jürgen Diller** Bochumo Ruhro universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Vokietija
 Profesor Uniwersytetu Ruhry w Bochum, dr hab. (04H), Niemcy

-
- Aloyzas Gudavičius** Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa
- Laima Kalėdienė** Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja (HP),
docentė, dr. (04H), Lietuva
Starszy pracownik naukowy (otwarty przewód habilitacyjny),
docent w Instytucie Języka Litewskiego, dr (04H), Litwa
- Juris Kastins** Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija
Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H),
Łotwa
- Asta Kazlauskienė** Vytauto Didžiojo universiteto profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, dr (04H), Litwa
- Jurij Kleiner** Sankt Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H),
Rusija
Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H),
Rosja
- Aleksandras Krasnovas** VU KHF docentas, dr. (04H), Lietuva
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Huma-
nistyczny w Kownie, Litwa
- Jadvyga Krūminienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Huma-
nistyczny w Kownie, Litwa
- Irina Külmoja** Tartu universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Estija
Profesor Uniwersytetu Dorpackiego, dr hab. (04H), Estonia
- Jurgita Mikėlionienė** Kauno technologijos universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent Uniwersytetu Technologicznego w Kownie, dr (04H),
Litwa
- Gerald E. Mikkelson** Kanzaso universiteto profesorius, dr. (04H), JAV
Profesor, dr (04H) Uniwersytetu w Kansas, USA
- Olegas Poliakovas** VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
w Kownie, dr hab. (04H), Litwa
- Marek Ruszkowski** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų uni-
versiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija
Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana
Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska
- Yuri Stulov** Minsko Valstybinio lingvistikos universiteto profesorius,
Europos „Amerikos studijų asociacijos“ Baltarusijos filialo
prezidentas, dr. (04H), Baltarusija
Profesor Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego w
Minsku, dr (04H), prezes białoruskiej filii Europejskiego Sto-
warzyszenia Studiów Amerykanistycznych, Białoruś

EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Oukhvanova-Shmygova	Professor (04H), Belarusian State University, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Daiva Aliūkaitė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Danutė Balšaitytė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Institute of Foreign Languages), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Renato Corsetti	Professor (04H), Sapienza University of Rome, Italy
Anatolij Chudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Hans-Jürgen Diller	Professor (04H), Ruhr University Bochum, Germany
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Laima Kalėdienė	Associate Professor (04H), Senior Researcher (habilitation procedure in progress), Institute of Lithuanian Language, Lithuania
Juris Kastinš	Professor (04H), Latvian University, Latvia
Asta Kazlauskienė	Associate Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Irina Külmoja	Professor (04H), Tartu University, Estonia

Jurgita Mikėlionienė	Associate Professor (04H), Kaunas University of Technology, Lithuania
Gerald E. Mikkelson	Professor (04H), the University of Kansas, USA
Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruskowski	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Yuri Stulov	Professor (04H), Minsk State Linguistic University, President of European Association for American Studies in Belarus, Belarus

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

- Isabel Íñigo-Mora, Gloria Álvarez-Benito** (Ispanija / Hiszpania). Gestures and Words in Political Discourse: A Case Study of the Obama-McCain Encounter..... 11
- Вадим В. Дементьев** (Rusija / Rosja). Анекдот в эпоху цензуры: способы публичной репрезентации (опыт диахронического анализа анекдотов на материале журнала «Крокодил») 26
- Daiva Aliūkaitė** (Lietuva / Litwa). *Naujasis dialektas*: galimas tarminio kalbėjimo vertinimo scenarijus..... 41
- Marek Ruszkowski** (Lenkija / Polska). Prawo Kryłowa w polskich badaniach językoznawczych..... 58

II. FAKTAI IR APMASTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

- Loreta Ulvydienė** (Lietuva / Litwa). Literature after 9/11: John Updike's *Terrorist*..... 64
- Фридерик Листван** (Lenkija / Polska). К вопросу о межтекстовых связях: аллюзия в публицистике Леонида Леонова 74
- Inesa Šeškauskienė** (Lietuva / Litwa). Who Discusses: The Paper or the Author of the Paper? Inanimate Subject + Active Verb in Lithuanian Linguistic Discourse as Compared to English..... 83
- Элеонора Лассан** (Lietuva / Litwa). О некоторых явлениях современной российской риторики публичной коммуникации (риторика ностальгии как результат диалога с прошлым)..... 100
- Мария А. Сивенкова** (Baltarusija / Białoruś). «Опять дурацкий вопрос!», или Как политики критикуют задаваемые им вопросы 111
- Гаянэ Р. Власян** (Rusija / Rosja). Коммуникативно-прагматические особенности встречного вопроса в английском диалогическом дискурсе 126
- Jolanta Vitkauskienė** (Lietuva / Litwa). A Way of Analyzing Perlocutionary Speech Acts.... 135
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Justina Vaitelytė** (Lietuva / Litwa). Kultūrinės vertybės „Naujosios Romuvos“ (1931–1940) reklamoje..... 145
- Lina Inčiuraitė** (Lietuva / Litwa). Conceptual Metaphors of *Sawel* in Ælfric's *Catholic Homilies*..... 159
- Liudmila Arcimavičienė** (Lietuva / Litwa). Cognitive Approach to Language Teaching. Cultural Reality through Metaphor: A Case Study of Birthday Wishes 170
- Людмила Гарбуль** (Lietuva / Litwa). Отражение результатов межславянских языковых контактов в русской деловой письменности первой половины XVII века (синхронный и диахронический аспекты) 179
- Audronė Gedžiūtė, Jadvyga Krūminienė** (Lietuva / Litwa). A Semiotic Attempt at the Reconstruction of Celtic Mythical Models: The Figure of the Horse 191

Danguolė Melnikienė (Lietuva / Litwa). Ar ištiktukai reikalingi dvikalbiame žodyne?.....	202
Laura Kamandulytė-Merfeldienė (Lietuva / Litwa). Spalvą žyminčių būdvardžių vartojimas ankstyvojoje vaikystėje.....	212
Nijolė Tuomienė (Lietuva / Litwa). Pietų aukštaičių šnektos Baltarusijoje: kalbų sąveikos padariniai.....	223
Rima Bacevičiūtė (Lietuva / Litwa). Lietuvių kalbos žemaičių tarmės ypatybės vakarų aukštaičių kauniškių šnektose.....	235
Lidija Kaukėnienė (Lietuva / Litwa). Dabartinės latvių bendrinės kalbos ilgųjų balsių trukmė	244

III. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

Олег Лешак (Lenkija / Polska). Metodologический характер перевода научного текста (заметки на полях перевода работы Ф. де Соссюра “De l’essence double du langage” на польский язык).....	252
--	-----

IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY

Bernard Sypniewski (JAV / USA). Gyvatė žolėje. I dalis. <i>Vertė / Tlum. Jurga Cibulskienė</i>	265
---	-----

V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

Knygų recenzijos / Recenzje książek

Леонид П. Крысин (Rusija / Rosja). LUCIŃSKI, Kazimierz, 2009. <i>Языковые заимствования и ментальность</i>	273
Dagnė Beržaitė (Lietuva / Litwa). Apie anglišką Dostojevskį lietuviškai. MORRIS, R. N., 2009. <i>Śvelnus kirvis</i> . MORRIS, R. N., 2009. <i>Kerštingas potroškis</i>	274
Виктория Макарова (Lietuva / Litwa). О важнейшем из искусств. ARLAUSKAITĖ, Natalija, 2010. <i>Trumpas feministinės kino teorijos žinynas</i>	278

VU KHF mokslinio gyvenimo dienoraštis / Z życia naukowego Wydziału Humanistycznego w Kownie

Giedrė Lankutytė (Lietuva / Litwa). Reklamų kūrėjai priėmė <i>STARTuok!</i> iššūkį.....	279
--	-----

Mūsų autorius prisiminus / Pamięci naszych autorów

Умер Аркадий Бартов	282
Arkady Bartov dies	283
Anonsai / Zapowiedzi	284

VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS / ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI	285
--	-----

VII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY	293
--	-----

CONTENTS

I. PROBLEMS AND SOLUTIONS

Isabel Íñigo-Mora, Gloria Álvarez-Benito (Spain). Gestures and Words in Political Discourse: A Case Study of the Obama-McCain Encounter	11
Vadim V. Dementyev (Russia). Anecdote in the Era of Censorship: Types of Public Representation (Experience of Diachronic Analysis of Anecdotes on the Material of the Magazine <i>Krokodil</i>).....	26
Daiva Aliūkaitė (Lithuania). New Dialect: The Possible Scenario of Dialectal Discourse Estimation	41
Marek Ruszkowski (Poland). Krylov Law in Polish Linguistic Research	58

II. FACTS AND REFLECTIONS

Loreta Ulvydienė (Lithuania). Literature after 9/11: John Updike's <i>Terrorist</i>	64
Fryderyk Listwan (Poland). Comment on Intertextuality: Allusion in Leonid Leonov's Publicistic Writings.....	74
Inesa Šeškauskienė (Lithuania). Who Discusses: The Paper or the Author of the Paper? Inanimate Subject + Active Verb in Lithuanian Linguistic Discourse as Compared to English.....	83
Eleonora Lissan (Lithuania). On some Phenomena of Modern Russian Rhetoric in Public Communication (Rhetoric of Nostalgia as a Result of a Dialogue with the Past).....	100
Maria A. Sivenkova (Belarus). 'Again, a Stupid Question!' or How Politicians Criticise the Questions they are Being Asked	111
Gayane R. Vasyan (Russia). Communicative-Pragmatic Peculiarities of Counter-Questions in English Dialogical Discourse.....	126
Jolanta Vitkauskienė (Lithuania). A Way of Analyzing Perlocutionary Speech Acts	135
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Justina Vaitelytė (Lithuania). Cultural Values in the Advertisements of <i>New Romuva</i> (1931–1940)	145
Lina Inčiuraitė (Lithuania). Conceptual Metaphors of <i>Sawel</i> in Ælfric's <i>Catholic Homilies</i>	159
Liudmila Arcimavičienė (Lithuania). Cognitive Approach to Language Teaching. Cultural Reality through Metaphor: A Case Study of Birthday Wishes	170
Liudmila Garbul (Lithuania). Reflection of Results of Interslavonic Language Contacts in the Russian Chancery Language of the First Half of the 17 th Century (Synchronic and Diachronic Aspects)	179
Audronė Gedžiūtė, Jadvyga Krūminienė (Lithuania). A Semiotic Attempt at the Reconstruction of Celtic Mythical Models: The Figure of the Horse	191
Danguolė Melnikienė (Lithuania). Are Onomatopoeic Interjections Necessary in a Bilingual Dictionary?.....	202

Laura Kamandulytė-Merfeldienė (Lithuania). The Usage of Colour Terms in the Early Childhood	212
Nijolė Tuomienė (Lithuania). Southern Aukštaitian Dialect in Belarus: The Result of Language Interplay.....	223
Rima Bacevičiūtė (Lithuania). Features of Žemaitian Dialect of the Lithuanian Language in the Western Aukštaitian Subdialect of Kaunas	235
Lidija Kaukėnienė (Lithuania). The Duration of Long Vowels in Standard Latvian	244
III. OPINION	
Oleg Leschak (Poland). Methodological Character of Scientific Translation (Footnotes of Ferdinande de Saussure's <i>De l'essence double du langage</i> . Translation into the Polish Language).....	252
IV. OUR TRANSLATIONS	
Bernard Sypniewski (USA). Snake in the Grass. Part I. <i>Translated by Jurga Cibulskienė</i>	265
V. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE	
Books reviews	
Leonid P. Krysin (Russia). LUCIŃSKI, Kazimierz, 2009. <i>Языковые заимствования и ментальность</i>	273
Dagnė Beržaitė (Lithuania). On English Dostoevsky in Lithuanian. MORRIS, R. N., 2009. <i>Švelnus kirvis</i> . MORRIS, R. N., 2009. <i>Kerštingas potroškis</i>	274
Viktorija Makarova (Lithuania). On the most Important of all Arts. ARLAUSKAITĖ, Natalija, 2010. <i>Trumpas feministinės kino teorijos žinynas</i>	278
Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities: journal of scientific life	
Giedrė Lankutytė (Lithuania). Advertisement Creators Accept <i>START!</i> Challenge	279
In Memoriam	
Умер Аркадий Бартов	282
Arkady Bartov dies	283
Announce	284
VI. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION	
VII. OUR AUTHORS	

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

Isabel Iñigo-Mora & Gloria Álvarez-Benito

University of Seville

C/Palos de la Frontera s/n

Facultad de Filología

Dpto. Lengua Inglesa

41004-Sevilla, Spain

Tel.: +34 959 255 757

E-mail: isabelin@us.es

Research interests: political discourse, non-verbal communication, rhetoric

GESTURES AND WORDS IN POLITICAL DISCOURSE: A CASE STUDY OF THE OBAMA-MCCAIN ENCOUNTER

Our purpose in the present paper is to analyse the discourse strategies, both verbal and nonverbal, used by the Senators Barack Obama and John McCain in the last presidential campaign in the USA (14th October 2008).

In a televised political debate everything counts: words, the way words are organised into sentences (syntactic and thematic structures), expressions of (dis)agreement, equivocation strategies, terms of address, physical appearance, facial gestures, body movements, hand movements, eye contact, pauses, silences, initial and final handshakes, and even the politician's sweat. For this reason, our analysis will focus on the interplay between Obama and McCain's verbal and nonverbal discourse strategies used to defend their faces and their nonverbal behaviours. Politicians know that being a good orator is not enough because the audience will decode not only what they say but also the way they say things and the way they behave. Conscious though they are of the importance of all the above-mentioned verbal and nonverbal devices, they are not always in control of all of them. Consequently, what they say verbally does not always coincide with what they express nonverbally and, in some occasions, the audience may get much more information from decoding what politicians do than from decoding what politicians say. Analysing nonverbal devices, we can know much more about politicians' intentions, feelings, or even know whether they are lying or telling the truth.

KEY WORDS: gestures, political discourse, discourse strategies, political debate, equivocation, (dis)agreement, election campaign.

Introduction

During the election campaign in the United States, the popular televised political debate event becomes one of the most definite key factors for the final outcome of this "adventure". According to Coleman (2000, p. 9), there are four main reasons for "regarding televised leaders' debates as a means of enhancing the democratic process". Basically, these four main reasons

are: (1) they are the best way of reaching a large audience of voters; (2) they have an educational impact; (3) they help to equalise access to the mass media; and (4) they allow the public to come as close as they can to auditioning the candidates for national leadership.

Nevertheless, this could be a double-edged sword. Great orators with poor telegenic qualities might be defeated by others

who are not so good orators but who are more attractive to the audience (Nixon, considered a very good orator, was defeated by attractive Kennedy). As Coleman (2000, p. 7) points out “Nixon was deemed by those who only listened to the debate on the radio as the ‘winner’. For this reason, in our study of the Obama-McCain debate (14th October 2008) both verbal and non-verbal (visual and acoustic) signals will be considered. Specifically, our analysis will focus on the interplay between Obama and McCain’s discourse strategies used to defend their faces and their nonverbal behaviours. In a televised political debate everything counts: physical appearance, facial gestures, body movements, hand movements, eye contact, pauses, silences, initial and final handshakes, and even the politician’s sweat, hesitancy in their voices betraying their nervousness, etc.

The debate analysed here is the first of four debates, three presidential and one vice-presidential. In contrast to the second and the third presidential debates, this first presidential debate had a podium format. In this type of debate the candidates are standing behind their individual podiums. The second presidential encounter was a Town Hall debate and in the third the two candidates were seated at a table. The setting of the debate will obviously condition the two candidates’ verbal and nonverbal behaviour.

In contrast to political interviews, debates consist of journalists’ questions directed to panels of candidates. The number of candidates in American presidential primary campaign debates is reduced to the two candidates most likely to run through the primaries, in this case Senators John McCain and Barack Obama. Although presidential primary campaign debates

are a genre of discourse, Adams (2008, p. 1) explains that they are “[...] motivated by the communicative form and culture of interview-based information-seeking journalistic discourse, rather than the rhetorical form and culture of deliberate and argumentative discourse”.

In debates, candidates stand as bearers of conflicted positions and the goal of this debate is to respectfully negotiate these differences of opinion. According to Adams (2008, p. 3), “The winning candidate is able to effectively persuade the majority of the electorate that their opinions represent the best judgment. The winning candidate’s positions are therefore taken to represent the will of the majority.”

According to Cattani (2008, p. 119), “Persuasion and conviction are intimately connected with debate.” It is perhaps for this reason that televised leaders’ debates are so popular since the Kennedy-Nixon debates of 1960. Cattani (2008) distinguishes three different and general dimensions in debates: (1) the logic and epistemic dimension; (2) the rhetorical and dialectical dimension; and (3) the behavioural and moral dimension. Cattani (2008, p. 119) explains the requirements and implications of each dimension in the following way:

- Logic and epistemic requirements and implications:

There are two theses and two opponents confronting on a rational investigation. We apply the rules of convincing-demonstrative reasoning. Confrontation occurs at the epistemic level.

- Rhetorical and dialectical requirements and implications:

There are two parties, both of them employing all their reasoning tools to win the debate. We apply the rules of persuasive reasoning and argumentation. Confrontation occurs at the dialectical level.

- Behavioural and moral requirements and implications:

Debate takes place in conformity with specific behavioural rules. We apply the code of politeness and the so-called “golden rule” of universal moral validity which says: “Treat others as you would like to be treated”¹. Confrontation occurs at the ethical level.

Methodology

The first step we took when analysing these data was to divide the debate into three main sections, which, from now onwards, will be referred to as:

- a. Opening.
- b. Body.
- c. Closure.

The Opening part is a 1-minute and 20-second period in which the moderator, Jim Lehrer, introduces the debate by saying this is the first of four debates, three presidential and one vice presidential, and he presents the main topic of discussion, foreign policy and national security. He also gives a brief account of how the debate will develop and points out that the order in answering the questions has been determined by a coin toss and that the audience present in the hall will remain silent during the debate. This explanation gives an idea of the importance of the aspects mentioned by the moderator in any political debate: candidates’ turns in opening and closing the debate, the audience’s reaction towards the candidates’ words, etc.

The Body part is divided into eight 9-minute segments, even though the mod-

erator mentions at the beginning that there will be nine 9-minute segments. The reason for this reduction is that there is an extension of Question 3 and consequently the moderator decided to reduce the final number of lead questions from nine to eight. The moderator, Jim Lehrer, introduces each segment with an issue and gives each candidate two minutes to answer. After the two Senators, John McCain and Barack Obama, have responded, then there is a five minute section for discussion between the two candidates.

The eight 9-minute segments (Sn), which are introduced by the moderator’s eight lead questions (Qn), are the following ones:

S1: Q1- Financial recovery plan.

S2: Q2- Differences between McCain’s and Obama’s approaches to go out of the financial crisis.

S3: Q3- Financial rescue plan.

S4: Q4- Vietnam.

S5: Q5- Afghanistan.

S6: Q6- Iran and USA security.

S7: Q7- Relationship with Russia.

S8: Q8- Likelihood of another 9/11-type attack.

Then Jim Lehrer allows each candidate two minutes to comment. After that, he facilitates an open discussion of the topic for the remaining 5 minutes.

This means that each question in the segment is followed by two clearly different sections. The structure of the first section looks like the typical sequence of an interview and the second section has the typical structure of a debate. Consequently, from now on, they will be termed ‘interview-type section’ and ‘debate-type section’, respectively.

In contrast to debates, the formal struc-

¹ This rule has originally been formulated as positive (“Do to others what you would have them do to you” – Matthew 7, 12, Luke 6, 31) or as negative (“Do not do to others what you wouldn’t the others do to you”).

ture of interviews² is as follows (Heritage et al. 1991, pp. 98–9):

- IEs are confined to responsive activities. This has the corollary that interviewees cannot properly open or close interviews, this task is exclusively allocated to interviewers.
- The turn-taking system makes no provision for interviewees to allocate next turns among the speakers or, with the exception of a particular contingency, to select themselves to speak next, in contexts where there are more than two parties (that is, two or more interviewees and/or two or more interviewers).
- IR questions have ‘agenda setting’ characteristics which may require interviewees to engage in complex courses of action if they are to challenge or evade IR questions within a turn-taking framework that essentially confines them to responses to interviewers’ questions.

Moreover, interviewers should maintain a neutralistic stance towards the interviewee’s statements and positions. Therefore, interviewers should avoid “making statements – whether hostile to or supportive of an interviewee’s stated position – that could be construed as a personal opinion or as the position of their employers” (Heritage *et al.* 1991, p. 107).

At first sight, it could be agreed that the second section, the debate-type one, should be expected to be more natural than the first one, even though, in Oscar Wilde’s words (2000, p. 8), “being natural is simply a pose”.

The Closure part is a 20-second period where the moderator brings the debate to an end. He announces the date for the next debate, the vice-presidential one at Washington University in St. Louis, and thanks the senators and the audience:

- (1) **LEHRER:** And that ends this debate tonight.

On October 2, next Thursday, also at 9:00 p.m. Eastern time, the two vice presidential candidates will debate at Washington University in St. Louis. My PBS colleague, Gwen Ifill, will be the moderator. For now, from Oxford, Mississippi, thank you, senators, both. I’m Jim Lehrer. Thank you, and good night.

In this article we will focus on the analysis of the second section, the Body-part.

Discussion

As far as the use of rhetorical devices is concerned, Senator Barack Obama and Senator John McCain show two completely different styles. Additionally, the devices they use in the “interview-type section” contrast the ones they put into practice in the “debate-type section”.

Firstly, whereas we can only find 4 examples of disagreement in the “interview-type section”, there are 17 in the “debate-type section”. This difference is even more apparent if we take into account who utters most of them: 20 of them are produced by Senator Barack Obama. For example, in the “debate-type section” right after the question about Vietnam and Iraq, Senator Barack Obama disagrees with Senator John McCain in a categorical way:

- (2) **MCCAIN:** I’m afraid Senator Obama doesn’t understand the difference between a tactic and a strategy. But the important – I’d like to tell you, two Fourths of July ago I was in Baghdad.

² In this paper Heritage et al. (1991) examine the main features of news interviews.

General Petraeus invited Senator Lindsey Graham and me to attend a ceremony where 688 brave young Americans, whose enlistment had expired, were reenlisting to stay and fight for Iraqi freedom and American freedom. I was honored to be there. I was honored to speak to those troops. And you know, afterwards, we spent a lot of time with them. And you know what they said to us? They said, let us win. They said, let us win. We don't want our kids coming back here. And this strategy, and this general, they are winning. Senator Obama refuses to acknowledge that we are winning in Iraq.

OBAMA: That's not true.

MCCAIN: They just passed an electoral...

OBAMA: That's not true.

MCCAIN: An election law just in the last few days.

It is also very interesting to note that 6 of these 20 disagreements should be called "pseudo-disagreements" because Senator Barack Obama's strategy is to start with an agreement in order to finish with a clear disagreement. For example, when Senator Barack Obama and Senator John McCain are asked about the financial recovery plan, Obama says the following:

- (3) **OBAMA:** Well, I think Senator McCain's **absolutely right** that we need more responsibility, **but** we need it not just when there's a crisis. I mean, we've had years in which the reigning economic ideology has been what's good for Wall Street, but not what's good for Main Street. (...)

According to Pomerantz (1984, p. 70) "A substantial number of such disagreements are produced with stated disagreement components delayed or withheld

from early positioning within turns and sequences." This is one of the functions of "well" in a turn-taking sequence, to delay a disagreement. So, even though he says "I think Senator McCain's absolutely right", we should be ready to expect a "but" utterance.

In contrast to Senator Barack Obama, Senator John McCain only disagrees with Obama in one instance, and he is "forced to". At the end of the first "debate-type section", the moderator explicitly asks:

- (4) **LEHRER:** So, Senator McCain, do you agree with what Senator Obama just said? And, if you don't, tell him what you disagree with.

Senator John McCain does not express any (dis)agreement with Senator Barack Obama and for that reason the moderator forces him to explicitly make clear his position. Senator John McCain answers in the following way:

- (5) **MCCAIN:** No, I – look, we've got to fix the system. We've got fundamental problems in the system. And Main Street is paying a penalty for the excesses and greed in Washington, D.C., and on Wall Street. (...)

This short and concise "No" is in sharp contrast to the type of disagreements used by Senator Barack Obama: "that's not true"; "there is a fundamental difference"; "you were wrong"; "that is not the case"; "I do not agree with Senator McCain"; "this is a major difference I have with Senator McCain"; "obviously, I disagree with this notion"; etc. And he even repeats his expressions of disagreement several times in the same turn. We can see one example in the following extract ("debate-type section" to Question 2):

- (6) **MCCAIN:** (...) He has voted in the United States Senate to increase taxes on people who make as low as \$42,000 a year.

OBAMA: **That's not true,** John. **That's not true.**

MCCAIN: And that's just a fact. Again, you can look it up.

OBAMA: Look, **it's just not true.** And if we want to talk about oil company profits, under your tax plan, John – this is undeniable – oil companies would (...)

We also have to mention that Senator Barack Obama explicitly agrees with Senator John McCain in 4 instances. When they are asked about the financial rescue plan, Senator Barack Obama says in the “debate-type section”:

- (7) **LEHRER:** Not willing to give that up?

OBAMA: Not willing to give up the need to do it but there may be individual components that we can't do. **But John is right** we have to make cuts. We right now give \$15 billion every year as subsidies to private insurers under the Medicare system. Doesn't work any better through the private insurers. They just skim off \$15 billion. That was a give away and part of the reason is because lobbyists are able to shape how Medicare works. (...)

So it seems Senator Barack Obama is very clear and straightforward in relation to his political stance. In fact, when analysing Obama's and McCain's answers in all 8 “interview-type sections”, we get the following results:

Senator Barack Obama: 5 answers and 3 equivocations.

Senator John McCain: 3 answers and 5 equivocations.

As we can see, Senator Barack Obama answers most of the questions. He only

equivocates in three questions: Question 3 about the financial rescue plan; Question 6 about the threat from Iran; and Question 7 about relationship with Russia. According to Bull et al.'s (1993) and Bull's (2003) typology of non-replies to questions, in Question 3 he declines to answer on grounds of inability (strategy 6.a)³. The moderator asks them about the financial rescue plan and Obama says:

- (8) **OBAMA:** Well, there are a range of things that are probably going to have to be delayed. We don't yet know what our tax revenues are going to be. The economy is slowing down, so it's hard to anticipate right now what the budget is going to look like next year.

In Question 6 he uses strategy 8.c (ie. answers part of a single-barrelled question)⁴ and in Question 7 strategy 7.b (ie. presents policy)⁵.

³ Bull and Mayer (1993) developed a new coding procedure for politicians' failure to reply to questions based on eight televised political interviews recorded during the 1987 British General Election campaign. This classification has been recently revised by Bull (2003) and includes 12 categories and 35 subordinate categories. These categories are: (1) Ignores the question; (2) Acknowledges the question without answering it; (3) Questions the question through; (4) Attacks the question; (5) Attacks the interviewer; (6) Declines to answer; (7) Makes political point; (8) Gives incomplete reply; (9) Repeats answer to previous question; (10) States or implies that the question has already been answered; (11) Apologises; and (12) Literalism.

According to Bull (2003, pp. 117–118), there are five ways of declining to answer a question (category number 6 above): (a) refusal on grounds of inability; (b) unwillingness to answer; (c) inability to speak for someone else; (d) deferred answer (i.e. it is not possible to answer the question for the time being); and (e) ignorance.

⁴ According to Bull (2003, p. 120), there are five ways of giving an incomplete reply (category number 8 above): (a) starting to answer but does not finish (self-interruption); (b) negative answer: the politician states what will not happen instead of what will happen; (c) partial reply; (d) half answer; and (e) fractional reply.

⁵ According to Bull (2003, pp. 118–120), there are eight ways of making a political point (category number

As we said before, Senator John McCain is much more evasive: he only answers 3 questions and equivocates in 5: Question 1 about the financial recovery plan; Question 4 about Vietnam and Iraq; Question 5 about Afghanistan; Question 6 about the threat from Iran; and Question 7 about the relationship with Russian. It seems that both senators equivocate in these last two questions because these questions have to do with USA's security and they prefer to be cautious. In Question 1 he presents policy and appeals to nationalism (strategies 7.b and 7.e); in Question 4 he justifies policy and offers political analysis (strategies 7.c and 7.f); in Question 5 he attacks opposition and presents policy (strategies 7.a and 7.b); in Question 6 he only answers part of a single-barrelled question (strategy 8.c); and in Question 7 he presents policy (strategy 7.b). For example, in Question 6 the moderator asks them "what is your reading on the threat to Iran right now to the security of the United States?" Senator John McCain starts his answer in the following way:

- (9) **MCCAIN:** My reading of the threat from Iran is that if Iran acquires nuclear weapons, it is an existential threat to the State of Israel and to other countries in the region because the other countries in the region will feel compelling requirement to acquire nuclear weapons as well. (...)

And then he goes on talking about the threat from Iran to the rest of the world but he does not explicitly speak about the security of the United States, although he mentions very briefly and quickly the threat to US soldiers in Iraq.

7 above): (a) external attack; (b) presents policy; (c) justifies policy; (d) gives reassurance; (e) appeals to nationalism; (f) offers political analysis; (g) self-justification; (h) talks up one's own side.

Another important difference between the rhetorical devices used by Senator Barack Obama and Senator John McCain in "interview-type sections" and in "debate-type sections" is related to the terms of address they chose. We can find the following terms of address in the transcription: "Senator Obama"; "Senator McCain"; "you"; "he"; first name (i.e. "Barack" or "John"); and vocatives. The first and most striking difference is that both senators only used "Senator Obama"; "Senator McCain"; and "he" in the "interview-type sections". On the contrary, we can find any of the above terms of address in the "debate-type sections". It seems that they want to show a situation similar to the one you can find in a parliamentary setting where "distance" relationships are preferred. In opposition to this, they both use "you" in most "debate-type sections". But, in contrast to Senator John McCain, Senator Barack Obama not only uses many more "you" references in the "debate-type sections" (34 in opposition to 8) but he also says "John" 24 times (11 of them were vocatives). Senator John McCain never utters a single "Barack" or a single vocative. The following example has been taken from the "debate-type section" right after Question 4 (i.e. about Vietnam and Iraq):

- (10) **OBAMA:** And so **John** likes – **John**, you like to pretend like the war started in 2007. **You** talk about the surge. The war started in 2003, and at the time when the war started, **you** said it was going to be quick and easy. **You** said we knew where the weapons of mass destruction were. **You** were wrong. **You** said that we were going to be greeted as liberators. **You** were wrong. **You** said that there was no history of violence between Shiite and Sunni. And **you** were wrong. And so my question is [...] (Interruption)

As we can see here, Senator Barack Obama has used “John” in two different ways. The first one is the subject of “likes” but the second is a vocative. So, Obama does not only use Senator John McCain’s first name but he even urges him to listen to him using a vocative. And then, he goes on using “you” up to 8 times, just the same number of times Senator John McCain used “you” in the whole transcript.

Finally, another fact which is noteworthy is that Senator Barack Obama uses the informal form “let’s” twice: “let’s talk” (in the “debate-type section” to question 6) and “let’s move on” (in the “debate-type section” to question 7). Once more, it seems that Senator Barack Obama fosters closer relationships.

In the following chart we can see a summary of this analysis:

SENATOR BARACK OBAMA	SENATOR JOHN MCCAIN
<ul style="list-style-type: none"> • Less evasive: 5 answers (Q1 Q2 Q4 Q5 Q8) and 3 equivocations (Q3 Q6 Q7). • Very clear about his political stance (20 expressions of disagreements and 4 agreements). • Fosters a “closer” relationship using: <ul style="list-style-type: none"> - McCain’s first name 13 times and vocatives 11 times. - the informal form “let’s” twice. - the pronominal form “he” only 15 times and “you” up to 34 times. 	<ul style="list-style-type: none"> • More evasive: 5 equivocations (Q1 Q4 Q5 Q6 Q7) and 3 answers (Q2 Q3 Q8). • Less clear about his political stance (no agreements and only 1 “forced” expression of disagreement). • Fosters a more “distance” relationship not using: <ul style="list-style-type: none"> - Obama’s first name or vocatives. - the informal form “let’s”. - so often the pronoun “you” (only 8 times) and much more often the pronominal form “he” (26 times).

Regarding the devices they use in the “interview-type section” and in the “debate-type sections”, we could point out that both senators feel more at ease during the “debate-type sections”. Obama expresses many more (dis)agreements (17 in contrast to 4) and both senators used “closer” terms of address in the “debate-type sections”; in fact they limit themselves to the forms “Senator Obama”, “Senator McCain”, and

“he”. It seems they know everybody is expecting a straightforward, adequate and witty answer and they feel rather tense and for that reason they measure their words with caution: content and style.

Regarding the analysis of nonverbal elements in the debate, it is well known that nonverbal signals are extremely important in political discourse and politicians are conscious of that. They know their gestures may be of great help to get the audience’s support, to convince them of something, or even to damage their opponent’s reputation. Anyway, politicians do not always convey the same message verbally and nonverbally and, sometimes, what they convey nonverbally is not really what they would like to. Analysing non-verbal devices, we can know much more about politicians’ intentions, feelings, or

even know whether they are lying or telling the truth.

The first nonverbal element to be taken into account in any debate is appearance. Appearance is very important in a televised political discourse because it is the first message the audience receives from the candidates. The term appearance includes a wide variety of qualities and signals such as clothing, attractiveness, artifacts, facial

gestures, weight, height, or even posture, among others.

Basically, appearance can be said to include two rather different types of signals: permanent and temporary. Permanent signals are in a way inherent, and consequently invariable. They are features which cannot be changed at once, for instance height, weight, eye colour, etc. In contrast, temporary signals are non-inherent elements and so they are open to be changed. Some examples of temporary nonverbal signals are clothes, artifacts, posture, etc.

Taking into account that the first presidential debate was about foreign policy and national security, one of Senator McCain's permanent signals related to appearance, age, was supposed to be an advantage for him at first sight. Age is generally related to experience and, consequently, John McCain had two points in his favour. First, he is older than Barack Obama, which might be interpreted by the audience as being a more experienced politician and, second, he is not new in the political arena, which means the audience already knows his face and this might lead the voters to consider McCain knows how to cope with matters related to foreign affairs and security much better than Obama.

The two candidates are conscious of this advantage in favour of McCain. For this reason, the two of them will try to make use of this knowledge in their own favour.

Senator McCain will keep mentioning that Obama has no experience:

- (11) **McCain**: "There are some advantages to **experience**, and knowledge, and judgment. And I – and I honestly don't believe that Senator Obama has the knowledge or **experience** and has made the wrong judgments in a number of areas, ..."

From McCain's words it can be noticed that he sees himself as an experienced man and also that this is an advantage. As a strategy, he wants the audience to associate experience with knowledge and judgement. It is obvious that he can easily show the audience that Senator Obama has no experience, at least not as much as he himself has, but it not so easy to convince the audience that Obama has no knowledge or judgement. With this strategy, he is trying to persuade the audience to interpret the three qualities together. So, once he can show Obama has no experience, both his lack of knowledge and judgement will also come to the voters' minds, even though one thing does not necessarily imply the other.

In contrast, Obama will try to turn McCain's advantage into a disadvantage. He will try to show the audience that because they already know Senator McCain, they should also know he is very similar to President Bush and so voting him would be like a passport to the past, to Bush's era. Once he establishes the parallelism between McCain and Bush, his strategy is attacking Bush, which is a way of attacking McCain since he has already been described as a continuation and a supporter of Bush.

When Obama describes his tax plan, he says:

- (12) **Obama**: "And over time, that, I think, is going to be a better recipe for economic growth than the – the policies of President Bush that John McCain wants to – wants to follow."

Obama also says that the economic crisis is the "final verdict on eight years of failed economic policies promoted by George Bush, supported by Senator McCain."

As noticed from the examples above, what was apparently an advantage for McCain might also be considered a disadvantage and, consequently, it might benefit Senator Obama. That is to say, even though age is supposed to go hand in hand with experience, the audience can also think that McCain's age puts him at a disadvantage because the new critical situation also requires new critical solutions. A new face, as Obama's, might also imply a new way of doing things, a new way of coping with the national financial crisis and a new solution to the international situation.

As mentioned above, appearance is the result of the combination not only of permanent elements but also of variable or temporary elements. The way of dressing and the use of artifacts are variable signals related to appearance which are also important in political discourse. The reason why they may be relevant is because they are also a nonverbal way to express identity, values, beliefs, etc.

In this respect, one of the most important variable signals in the debate is the use of bracelets. Senator John McCain uses the strategy of showing the audience a bracelet he is wearing with the name of Captain Matthew Stanley as a physical evidence of his proximity to the conflict.

- (13) **McCain:** [...] And I'll tell you, I had a town hall meeting in Wolfeboro, New Hampshire, and a woman stood up and she said, "Senator McCain, I want you to do me the honor of wearing a bracelet with my son's name on it."

He was 22 years old and he was killed in combat outside of Baghdad, Matthew Stanley, before Christmas last year. This was last August, a year ago. And I said, "I will – I will wear his bracelet with honor."

And this was August, a year ago. And then she said, "But, Senator McCain, I want you to do everything – promise me one thing, that you'll do everything in your power to make sure that my son's death was not in vain."

That means that that mission succeeds, just like those young people who re-enlisted in Baghdad, just like the mother I met at the airport the other day whose son was killed. And they all say to me that we don't want defeat."

This strategy could have been an important advantage for Senator McCain. The use of this artifact is important not only because of what McCain feels or thinks but also, and this is probably the reason why he is wearing this bracelet, because of people's judgements about the Senator. Nonetheless, McCain did not expect Obama's counter-attack using the same device. After McCain's bracelet story, Obama immediately says that he has a bracelet too with the name of Sergeant Ryan David Jopeck, after some difficulty to remember his name:

- (14) **Obama:** Jim, let me just make a point. I've got a bracelet, too, from Sergeant – from the mother of Sergeant Ryan David Jopeck, sure another mother is not going through what I'm going through.

No U.S. soldier ever dies in vain because they're carrying out the missions of their commander in chief. And we honor all the service that they've provided. Our troops have performed brilliantly. The question is for the next president, are we making good judgments about how to keep America safe precisely because sending our military into battle is such an enormous step.

As a result, John McCain's initial strategy turns into a negative point for both candidates. In the case of McCain, the bracelet story does not score a point because he was expecting to move the audience with it and so have the audience's support but Barack Obama wrecked it all. Besides, it is also a negative point for Obama because, even though he is wise to counter-attack McCain's story, it comes back against him after showing he has problems remembering the soldier's name on his bracelet.

Analysing Senator McCain's facial gestures and his behaviour from this point on in the debate, it can be noticed that he was quite disappointed because his strategy did not have the effect he had expected and he did not expect Senator Obama's reaction to his strategy. The bracelet story can be considered, in some way, to constitute a turning point in McCain's behaviour in the debate.

Another relevant nonverbal signal to be analysed in this presidential debate is eye contact. In order to analyse the candidates' behaviour regarding eye contact, first, all the participants in the interaction have to be identified, since they are the possible targets of the Senators' gaze.

In this debate, as in any televised political debate, two different types of participants can be found. On the one hand, there are participants who are physically present at the interaction setting (Senator John McCain, Senator Barack Obama, the moderator Jim Lehrer, and the audience). They could be considered 'overt' participants. On the other hand, there are also what could be considered 'covert' participants, not physically present, the audience who are watching the debate from their homes. The camera is a kind of hinge between the two scenarios, which serves as a

kind of linking element. When one of the participants looks into the camera, the final target is the audience watching the debate on TV.

Having identified the participants of the debate, the possibilities for the candidates' eye contact are the following:

- a) Eye contact with the other candidate.
- b) Eye contact with the moderator.
- c) Eye contact with the overt audience, present at the set.
- d) Eye contact with the covert audience (camera).

The most relevant feature to be pointed out is that the two candidates avoid eye contact with each other the entire debate while they are talking. McCain does not look at Obama when he is talking. When Obama is speaking, he looks at McCain at different occasions in the debate but there is no eye contact because McCain avoids looking at him.

Most of the time, the two candidates are looking at the moderator. This conditions the way they talk and explains the fact why they use so many third person pronouns to refer to each other, even when answering direct questions from the other candidate, instead of using the second person pronoun. In the following example the moderator urges Senator Obama to say something directly to Senator McCain:

- (15) **OBAMA:** Well, I think **Senator McCain's** absolutely right that we need more responsibility, but we need it not just when there's a crisis. I mean, we've had years in which the reigning economic ideology has been what's good for Wall Street, but not what's good for Main Street. And there are folks out there who've been struggling before this crisis took place. And that's why it's so important, as

we solve this short-term problem, that we look at some of the underlying issues that have led to wages and incomes for ordinary Americans to go down, the – a health care system that is broken, energy policies that are not working, because, you know, 10 days ago, **John** said that the fundamentals of the economy are sound.

LEHRER: Say it directly to him.

OBAMA: I do not think that they are.

LEHRER: Say it directly to him.

OBAMA: Well, the – John, 10 days ago, you said that the fundamentals of the economy are sound. And [...]

Regarding the last type of eye contact (eye contact with the camera), the two candidates behave in a rather different way. Concerning Obama, he knows that the audience at home is important since they are the voters in this election. For that reason, he strategically selects two very important points in the debate to look straight into the camera, the beginning and the end. Obama is the first to start the debate. In his first 2-minute turn of the first interview-type section (S1-Q1) he looks at the moderator for 11 seconds and then he looks straight

into the camera for 1 minute and 57 seconds to address the audience following the debate from their homes.

This can be considered a positive point in Obama's favour because from this point Obama gets the support of a great part of the audience.

In contrast, as far as McCain is concerned, the situation is quite different. He tries to make some kind of contact with the camera when he says he is addressing all Americans but he is unable to maintain it and cannot keep eye contact for more than 1 second. He was the second candidate to talk but, instead of looking for support, as Barack Obama had already done, he addresses the moderator. In this sense he misses a very important chance.

Visual and acoustic nonverbal signals are equally important in a televised political discourse. So, in the same way as the already mentioned visual signals of appearance and eye-contact, acoustic elements also play an important role. With acoustic elements we refer to those nonverbal signals which have to do with speech style, that is to say, with the way

Table 1: Counting of words in the First Presidential Debate

Total Number of words in the debate		
16,331		
<i>Opening</i> 222	<i>Body</i> 16,053 Lehrer: 1,231 Obama: 7,663 McCain: 7,159	<i>Closure</i> 56

Table 2: Counting of words in the Body Section

Total Number of words in the Body-Section			
16,053			
Interview-Type Section 5,784		Debate-Type Section 9,038	
Obama 2,883	McCain 2,901	Obama 4,780	McCain 4,258

in which something is said (speed, pitch, tone, stress, pauses, silences, etc.).

Speed, to mention one of the paralinguistic signals, is closely related to the number of words uttered by the candidates. For that reason, we have carried out the counting of words in the debate, shown in the tables below.

As noticed in these tables, there is a difference in the number of words uttered by each candidate. This difference is found in the Debate-type section, where the candidates had five minutes for discussion. Here Obama has probably made use of a few more seconds than McCain. Although there is a little advantage on Obama's side, the difference is not big enough as to consider either of the two candidates a clear winner in this respect. One issue that could be interesting for future research would be analysing the nature of the words uttered by the candidates: number of function words, number of content words, word categories, etc.

Conclusions

To sum up we could say that (1) these two interviewees have shown completely different rhetorical styles in the whole transcript and (2) the devices used by each one in the "interview-type section" sections are in sharp contrast to those used in the "debate-type sections".

In relation to their rhetorical styles, Obama has taken a much more "risky" role in the sense that he has always expressed his (dis)agreements overtly and he has only equivocated in 3 of all questions. On the contrary, McCain has always tried to remain less involved when it comes to state his political stance and he has equivocated in 5 of all questions. Finally, whereas Obama has always tried to show an image

of closeness and proximity, McCain has fostered distance.

Concerning the use of non-verbal devices related to appearance, McCain puts everything on two cards: his age (a permanent signal) and a bracelet with the name of Captain Matthew Stanley (a temporary signal). Had Obama not counter-attacked these strategies, McCain would have got a perfect score. In the case of age, Barack Obama turns McCain's advantage into a disadvantage by showing the audience the new critical situation also requires new critical solutions. Obviously, John McCain cannot be seen as someone "new" by the audience, not only because of his age but also because Obama has established a parallelism between Bush and McCain, and Bush represents the old way. In the case of the bracelet story, Obama also counter-attacks but this time the strategy is not favourable for any of them because he shows some problems remembering the soldier's name on his bracelet.

As far as eye-contact is concerned, the two candidates behave in a very different way. Senator McCain does not look at Senator Obama, either when he is speaking or when he is listening to the other candidate. In contrast, Senator Obama looks at Senator McCain on different occasions but there is no eye-contact because John McCain avoids looking at him. This different behaviour might be interpreted by the audience, on the one hand, as an inability on McCain's side to deal with the situation and, consequently, this could be favourable to Obama. On the other hand, Obama's behaviour looking while speaking at McCain might be interpreted as his willing and ability to cope with difficult situations. Much of the same could be said in relation to their visual contact with the camera,

which is, as we have already mentioned, like looking at the audience watching the debate on TV. Obama took full advantage of this non-verbal device by looking directly into the camera both at the beginning and at the end of the debate. McCain, in contrast, makes some attempts to look into the camera but he is unable to keep contact and has to look to the moderator.

Finally, regarding quantity of words, if the amount of words uttered can be considered to be a positive point, there is a little advantage in favour of Obama in the counting of the Debate-Type sections. Anyway, as mentioned above, the difference is not big enough as to consider either of the two candidates a clear winner in this respect.

References

- ADAMS, J. C., 2008. Presidential primary debate as a genre of journalistic discourse: How can we put debate into the debates? Paper presented at the Conference *Rhetorical Citizenship and Public Deliberation* (University of Copenhagen, October 2008).
- BULL, P., 2003. *The microanalysis of political communication. Claptrap and ambiguity*. London: Routledge.
- BULL, P., MAYER, K., 1993. How not to answer questions in political interviews. *Political Psychology*, 14, 651–66.
- CATTANI, A., 2008. Logical and rhetorical rules of debate. In: E. WEIGAND, ed. *Dialogue and Rhetoric*. Amsterdam: John Benjamins, 119–131.
- COLEMAN, S., 2000. Meaningful political debate in the age of the soundbite. In: S. COLEMAN, ed. *Televised Election Debates. International Perspectives*. London: Macmillan Press, 1–24.
- HERITAGE, J., GREATBATCH, D., 1991. On the institutional character of institutional talk: The case of news interviews. In: D. BODEN, D. ZIMMERMAN, ed. *Talk and Social Structure: Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis*. Oxford: Polity, 93–137.
- POMERANTZ, A., 1984. Agreeing and Disagreeing with Assessments: Some Features of Preferred / Dispreferred Turn Shapes. In: J. M. ATKINSON, and J. HERITAGE, eds. *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 57–101.
- WILDE, O., 2000. *The Picture of Dorian Grey*. London: Penguin (Electronic Resource: GUNDA).

Isabel Íñigo-Mora, Gloria Álvarez-Benito

Sevilijos universitetas, Ispanija

Moksliniai interesai: politinis diskursas, neverbalinė komunikacija, retorika

GESTAI IR ŽODŽIAI POLITINIAME
DISKURSE: OBAMOS IR MCCAINO
SUSITIKIMAS (ATVEJO ANALIZĖS
METODO TAIKYMAS)

Santrauka

Šiame straipsnyje analizuojamos verbalinės ir neverbalinės diskurso strategijos, taikytos senatorių

Isabel Íñigo-Mora, Gloria Álvarez-Benito

Uniwersytet w Sewilli, Hiszpania

Zainteresowania naukowe: dyskurs polityczny, komunikacja niewerbalna, retoryka

GESTY I SŁOWA W DYSKURSIE
POLITYCZNYM: SPOTKANIE OBAMA-
MCCAIN (STUDIUM PRZYPADKU)

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza werbalnych i niewerbalnych strategii dyskursu, zastosowanych podczas ostatniej kampanii wyborczej

Baracko Obamos ir Johno McCaino paskutinėje rinkimų kampanijoje JAV (2008 m. spalio 14 d.).

Politiniuose televizijos debatuose svarbi kiekviena smulkmena: žodžiai ir tai, kaip jie vartojami sakiniuose (sintaksinės ir teminės struktūros), (ne)sutikimo raiška, išsisukinėjimo strategijos, kreipiniai, išvaizda, veido mimika, kūno judesiai, gestai, akių kontaktas, pauzės, tylėjimas, rankos paspaudimas susitinkant ir atsisveikinant ir netgi politiko prakaitavimas. Straipsnyje analizuojama Obamos ir McCaino verbalinio ir neverbalinio diskurso strategijų, taikomų reputacijai išsaugoti ir neverbaliniam elgesiui pritaikyti, sąveika. Politikai žino, kad nepakanka būti vien tik geru oratoriumi, kadangi klausytojai dekoduos ne tik tai, ką jie sako, bet ir tai, kaip sako ir elgiasi. Nors politikai suvokia minėtų verbalinių ir neverbalinių strategijų svarbą, bet nevisada geba jas visas tinkamai taikyti. Atsitinka taip, kad jų verbalinė kalba nesutampa su tuo, ką jie išreiškia neverbaline kalba. Kartais gali nutikti taip, kad klausytojai dekoduosdami daug daugiau sužinos iš politiko elgesio, o ne iš to, ką jie sako. Neverbalinių priemonių analizė gali padėti tiksliau atskleisti politikų ketinimus, jausmus, ji gali padėti sužinoti, kada jie sako tiesą, o kada meluoja.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: gestai, politinis diskursas, diskurso strategijos, politiniai debatai, išsisukinėjimas, (ne)sutikimas, rinkimų kampanija.

w USA przez senatorów Baracka Obamę i Johna McCaina (14 października 2008 r.).

Podczas telewizyjnej debaty polityków ważny jest każdy szczegół: wyrazy i ich użycie w zdaniach (struktury składniowe i tematyczne), wyrażanie (nie)zgody z opinią rozmówcy, odpowiedzi wymijające, sposoby zwracania się do rozmówcy, wygląd, mimika, ruchy ciała, gesty, kontakt wzrokowy, pauzy, milczenie, uścisk dłoni przy powitaniu i pożegnaniu, a nawet pocenie się polityka. Przedmiotem niniejszej analizy jest wzajemne oddziaływanie strategii dyskursu werbalnego i niewerbalnego, stosowanych przez Obamę i McCaina w celu zachowania swego wizerunku i uzasadnienia zachowania niewerbalnego. Politycy wiedzą, że nie wystarczy być jedynie dobrym oratorem, gdyż słuchacze deszyfrują nie tylko treść ich wypowiedzi, ale też sposób mówienia i zachowania. I choć politycy uświadamiają sobie znaczenie wspomnianych werbalnych i niewerbalnych środków komunikacji, nie zawsze jednak potrafią należycie nad tym wszystkim zapanować. W rezultacie, ich wypowiedzi werbalne nie zawsze pokrywają się z tym, co wyrażają oni w języku niewerbalnym i w niektórych w padkach może zdarzyć się tak, że widzowie otrzymają o wiele więcej informacji, deszyfrując zachowanie polityków, nie zaś treść ich wypowiedzi. Analiza niewerbalnych środków komunikacji może pomóc w ujawnieniu rzeczywistych zamiarów i odczuć polityków, a nawet w stwierdzeniu, kiedy mówią prawdę, a kiedy kłamią.

SŁOWA KLUCZOWE: gesty, dyskurs polityczny, strategię dyskursu, debata polityczna, odpowiedź wymijająca, (nie)zgoda z opinią rozmówcy, kampania wyborcza.

Gauta 2010 05 25

Priimta publikuoti 2010 07 15

Вадим В. Дементьев

Саратовский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского

Институт филологии и журналистики

Кафедра теории, истории языка и прикладной лингвистики

ул. Московская, д. 155, 410026 Саратов, Россия

Тел.: +7 8452 210 624

E-mail: dementevvv@yandex.ru, sarteorlingv@yandex.ru

Области научных интересов автора: теория дискурса, теория речевых жанров, непрямая коммуникация, фатическая коммуникация, лингвистическая аксиология

АНЕКДОТ В ЭПОХУ ЦЕНЗУРЫ: СПОСОБЫ ПУБЛИЧНОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ

(опыт диахронического анализа анекдотов на материале журнала «Крокодил»)

Автор – лингвист по специальности – рассуждает о записях анекдотов в журнале «Крокодил» семидесятих годов двадцатого века (рубрика «Улыбки разных широт»). Принадлежащая одновременно официальной и неофициальной речевой культуре, данная рубрика представляла собой интересное, хотя и достаточно искусственное явление русской / советской словесности: по сути это была попытка соединить смех истинно народный и свободный, естественным образом противостоящий официальной точке зрения, всей официальной культуре, с жестко идеологически направленной сатирой. В то же время рубрика «Улыбки разных широт» если и не вполне всесторонне и объективно, то всё же по-своему очень ярко представляет позднесоветскую русскую «анекдотную культуру», которая расцветает именно в это время. В статье обсуждается проблема диахронического изучения анекдотов, дается общая характеристика рубрики «Улыбки разных широт» в журнале «Крокодил»: обсуждаются принципы записывания анекдотов в 70-е гг. (проблема адекватности), реконструируются и анализируются образ персонажа анекдотов и образ читателя анекдотов в журнале «Крокодил».

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: анекдот, рассказывание анекдота, манера записи анекдота, советская «анекдотная» культура, журнал «Крокодил».

0. Диахроническое изучение анекдотов: постановка проблемы

Исследователи, заложившие основы диахронического изучения русского народного анекдота (Карасик 1997; Шмелева, Шмелев 2002; 2005; Норман 2003), обычно выделяют следующие этапы развития данного жанра:

- подготовительный / «нулевой» период: 20-е – 50-е гг. XX в. – анек-

дот складывается как жанр устной русской речи в условиях сильнейшего противодействия официальной словесности;

- первый период: 60-е – 70-е гг. – расцвет жанра русского народного анекдота, а также неофициальной смеховой «анекдотной» культуры в России / СССР в целом;
- некий промежуточный период: перестройка – в названных рабо-

тах это наименее ясный период, по-видимому, представляющий собой постепенный переход от первого этапа ко второму;

- второй период: «постперестроенные» 90-е и 2000-е гг. – упадок жанра.

Целью настоящего исследования не является существенное переосмысление или уточнение этой периодизации. По нашему мнению, она может быть принята в своих основных чертах.

Примем в качестве рабочей гипотезы и в дальнейшем будем исходить также из того, что основные механизмы комического, типы обыгрываемых культурно-семиотических (в том числе лингвистических) явлений (Attardo 1994; Raskin 1985; Бергсон 1992; Минский 1988; Карасик 1997; Гридина 1996; Дементьев 2006), по-видимому, имеют панхронический характер.

Очевидно, что для систематического изучения анекдотов в диахронии должна существовать разработанная методика, включающая, прежде всего, четкие представления о сборе/ отборе и обработке материала. Увы, данный пункт является самым слабым местом обсуждаемого направления: в целом необходимо признать, что диахронический речевой материал представлен совершенно неудовлетворительно.

Здесь следует отметить, что данная проблема остается нерешенной для диахронического изучения речи в целом: как известно, до появления звукозаписывающих устройств, т.е. до начала XX в., отдельные особенности устной речи фиксировались лишь писателями; при этом до 30–40-х гг. XIX в. традиция отображения признаков устной речи

в русской художественной литературе не существовала вообще (Сиротина 1995).

В случае диахронического изучения анекдотов эта проблема стоит еще более остро, поскольку в опубликованных записях текстов разговорной речи семидесятых годов, осуществленных лингвистами-коллоквиалистами (Земская 1979; Инфантова 1973; Лаптева 1976; РРР 1970; РРР 1973; РРР 1978; Сиротина 1974), нам не удалось найти ни одного полноценного примера: названные ученые, к сожалению, не считали обсуждаемый жанр ни серьезным, ни интересным объектом исследования, достойным фиксации и сохранения для будущих диахронических исследований.

Период, о котором идет речь, – время так называемого застоя, когда, с одной стороны, проявления свободной и просто неофициальной мысли подавлялись и были недопустимы в официальной печати (а к средствам официальной, партийной печати относились все советские издательства; с другой стороны – именно в это время «анекдотная культура» достигла наивысшего расцвета (Шмелева, Шмелев 2005, с. 294).

Официально анекдоты в СССР не издавались вообще. Здесь следует отметить, что существующие в это время бесцензурные издания (а это зарубежные издания и Самиздат) не оставили данный жанр без внимания, однако, по нашему мнению (впрочем, мы не претендуем на настоящую компетентность в данном вопросе), представили данный материал в целом значительно беднее, чем это могло бы быть.

Есть, однако, один источник, до сих пор незаслуженно обойденный вниманием исследователей, который дает

материал для диахронического изучения анекдотов, представляет русскую советскую анекдотную культуру если и не вполне всесторонне и объективно, то все же по-своему очень ярко. Мы имеем в виду советский юмористический журнал «Крокодил» (а именно – рубрику «Улыбки разных широт», далее – УРШ), который в 70-е гг. был единственным легальным изданием, где регулярно публиковались анекдоты.

1. Рубрика «Улыбки разных широт» в журнале «Крокодил»: общая характеристика

Рубрика «Просто анекдот», включающая 5-10 анекдотов в одном номере, появляется в журнале «Крокодил» во второй половине 60-х годов (а именно: с 1966); в 1971 году она уступает место рубрике «Улыбки разных широт», которая, в свою очередь, в 1988 году заменяется рубрикой “el Cocodrilo... Krokodyl... Krokotile... Krokodil... the Crocodile...”.

Журнал «Крокодил» выходил 36 раз в году (три номера в месяц), в среднем в рубрике «Улыбки разных широт» печаталось от 2-3 до 12-15 анекдотов. Таким образом, в наше распоряжение попадает в целом совсем не маленький материал – около двух тысяч анекдотов за 10 лет.

Разумеется, анекдоты в журнале «Крокодил» имели свою специфику, которая в целом достаточно сильно отличала данную рубрику от соответствующего устного жанра неофициальной культуры: были безусловно исключены оппозитивные по отношению к официальной идеологии и просто острозлободневные, а также – по большей части – национальные и сексуальные

анекдоты; кроме того, большинству представленных анекдотов был придан «зарубежный» колорит (в этом отношении смена рубрик с «Просто анекдот» на «Улыбки разных широт» была естественной и закономерной: если в рубрике «Просто анекдот» анекдоты о заграничных реалиях преобладали, то в рубрике «Улыбки разных широт» о заграничных реалиях были уже все анекдоты) – за счет использования «не наших» имен (*Джон, Джимми, Пьер, Билл, Питер, Вилли, Жак, Свен, Мери/Мэри, Эльза, Моника*); обращений (*сэр, герр, синьор/сеньор и синьора, мсье, мадам, фрекен, фройляйн, фру*; часто – *сударья*); «иностранных» реалий (названия валют: *доллары и центы, франки, фунты стерлингов*; названия городов: *Нью-Йорк, Париж*; топонимы: *Собор Парижской богородицы, Люксембургский сад, Лазурный берег*; марки машин: *«Линкольн», «Фиат»*, названия политических партий: *консерваторы и либералы; небоскребы; свободная продажа оружия* и номинации представителей буржуазного общества: *президенты, диктаторы, банкиры, миллионеры, гангстеры, мафиози, безработные, шоу-звезды, спортсмены-профессионалы, священники, миссионеры, «ястребы» войны и солдаты-наемники*).

Среди них выделяются реалии социалистических стран - названия валют: *форинты, левы, золотые*, названия городов: *Краков, Сопот, Закопане*; имена: *Янош, Иржичек, Пепичек, Юзеф, Ферко, Петко*, обращения: *пан, пани*, характерные для речевой культуры наций соцлагеря.

Материал, представленный в УРШ, чрезвычайно разнообразен с жанровой точки зрения (по цели, стилю, форме,

композиции). Так, это может быть: собственно текст анекдота, «анекдот-нарратив», максимально приближающийся по своей структуре к жанрам письменной художественной речи: юмористический рассказ, притча и т.д.; «анекдот» в первом значении, т.е. литературные, исторические и т.д. «анекдоты»; жанрово-ролевая сценка; каламбур, языковая игра; афоризм; тост; загадка; «пародия» на объявление, рекламу; текст, начинающийся как «строчка из дневника», «первая строка энциклопедии», «из реперики»:

На наш взгляд, особенно интересны представленные в УРШ в большом количестве абстрактные (это может показаться странным, поскольку в позднесоветскую эпоху еще боялись упреков в «формализме») и абсурдные анекдоты, требующие для понимания значительных интерпретативных усилий читателя:

- анекдоты, строящиеся на кажущемся нарушении логики:

– Неужели ты действительно веришь, что твой муж ходит каждое воскресенье на рыбную ловлю, как он тебе говорит?

– Верю.

– А почему ты думаешь, что он тебя не обманывает?

– Потому что он всегда возвращается без рыбы. (1976, № 1)

- анекдоты, построенные на тавтологии смысла и включающие использование абстрактных понятий (меры, причины, длины и т.п.)

Маленький мальчик спросил в зоопарке:

– Почему у жирафа такая длинная шея?

– Видишь ли, – сказал сторож, – голова жирафа находится столь далеко от его тела, что такая шея ему просто необходима. (1973, № 5)

- Как ни странно, в УРШ есть даже эротические (особенно по меркам семидесятых) анекдоты:

Хорошенькая секретарша – клерку:

– Я, конечно, могла бы рассказать вам, как я добилась прибавки, но не думаю, чтобы это вам помогло... (1978, № 33)

- Присутствует даже черный юмор:

Какая жара, – говорит осужденный палачу, который ведет его на виселицу.

– Да, вам хорошо, а каково мне? В такую жару придется возвращаться обратно! (1972, № 34)

Анекдоты, основанные на языковой игре, в целом достаточно редки в УРШ: вероятно, отчасти потому, что обыгрываться должен русский язык, а это уменьшило бы «иностранный аромат» рубрики. Данный тип представлен лишь единичными примерами:

- обыгрывание лексико-морфологической многозначности и омонимии:

Муж искал в сарае пилу, не найдя ее, крикнул:

– Жена, где наша старая *пила*?

И сразу же раздался голос тещи:

– Если я и *пила*, то не такая уж старая! (1977, № 28)

- обыгрывание форм (русского) словообразования:

Возмущенная покупательница говорит продавцу в отделе сыров:

– Я не понимаю, что вы мне сказали об этом сыре, – он *прислан* из Швейцарии или *выслан* оттуда? (1978, № 22)

- обыгрывание жанрово-ролевых аспектов общения:

– я-темы и ты-темы:

Знаменитая киноактриса:

– А теперь хватит говорить обо мне.

Поговорим о вас. Расскажите мне, пожалуйста, как я вам понравилась в последнем фильме. (1973, № 1)

– колкости:

Ссора двух голливудских звезд:

– Не строй из себя леди! Ты же не знаешь даже, кто были твои мать и бабушка!

– Действительно, о моей бабушке говорят разное. Может быть, даже моя бабушка – это ты? (1974, № 3)

Как видим, в УРШ представлено почти полное типологическое многообразие анекдотов (разумеется, за исключением открыто антисоветских, которых просто не могло быть), соответствующее многообразию самой жизни.

2. Принципы записывания анекдотов в 70-е гг.: проблема адекватности

Как представляется, на рубеже XX-XXI вв. изменилось представление об анекдоте и его месте в жизни. Во-первых (данная точка зрения здесь не обсуждается), анекдот стал менее популярным жанром и даже стал ассоциироваться с непрестижными формами общения и низким уровнем жизни – ср. тиражируемый в некоторых новых изданиях образ малосимпатичных «совков»-неудачников, травящих анекдоты под дешевую водку на кухне хрущевской квартиры.

Во-вторых, изменилось представление о записи анекдота: заслуживает внимания сам факт, что анекдот стал ассоциироваться с тем, что записывают и читают, и восприниматься как письменный жанр. Сегодня, пожалуй, уже сложился отчетливый образ нового «потребителя» анекдотов – современного русского человека, желающего посмеяться

и идущего для этой цели не на коммунальную кухню, а в киоск, где продают развлекательные издания, специализированные журналы и даже сборники анекдотов. Появилась уже целая индустрия, специализирующаяся на данном жанре, а следовательно, правила записи анекдотов.

По нашему мнению, изучение манеры записи анекдотов в рубрике «Улыбки разных широт» поможет понять и некоторые особенности анекдота как письменного речевого жанра.

В 70-е гг. всегда существовала дистанция между человеком и официальным словом. В каком-то смысле она особенно чувствовалась в случае анекдотов. Нет никаких сомнений в том, что официальная риторика и идеология активно не жаловали РЖ анекдота, как и всю устную анекдотную культуру: отрицался сам факт существования анекдота как «свободного» (то есть антисоветского) жанра, а значит, безусловно отрицалась какая-либо связь всего того, что может быть опубликовано на страницах легального подцензурного издания, с нелегальными «непечатными» текстами.

Можно назвать по крайней мере три способа решения этой нелегкой идеологической задачи. Во-первых (в отличие от рубрики «Просто анекдот»), составители УРШ как бы исходили из того, что русский/ советский жанр анекдота не существует, а всё в УРШ – не более чем импортный юмор, перепечатаваемый из зарубежных журналов.

Во-вторых, анекдот в УРШ представлялся как жанр принципиально чисто литературный, т.е. письменный художественный, по отношению к которому возможные ситуации его устного рассказывания выступают как факульт-

тативные, а вовсе не первичные и базовые. Показателен следующий пример, где анекдот в рубрике «Просто анекдот» сравнивается с рассказом:

Встречаются два писателя.

– Как обстоит дело с сатирическим романом, который ты послал в журнал?

– Представь себе, редакция зверски его сократила и поместила в разделе «Просто анекдот». (1969, № 3)

Конечно, в данном анекдоте на первый план выходит именно различие жанров романа и анекдота, смешна сама ситуация смешения этих жанров, но весьма показательно, что жанры названы в одном контексте: подразумевается, что предельно уменьшенный по объему сатирический роман – это другой письменный юмористический текст, то есть анекдот. Таким образом, между данными жанрами существуют только количественные различия, а такое положение вещей означает не что иное, как их настоящее генетическое сходство.

Действительно, по форме многие анекдоты в УРШ напоминают эссе, новеллы, притчи и др. художественные тексты: характер их структуры строго нарративный, они строятся подчеркнуто неизобразительно:

Один крупный биржевой магнат с Уолл-стрита влюбился в актрису и в течение многих месяцев ухаживал за ней. Решив на ней жениться, он предусмотрительно нанял частного детектива, чтобы выяснить, с кем общается его невеста, какое у нее прошлое и прочие данные из ее биографии. Через некоторое время он получил отчет от детектива, где сообщалось, что мисс Блэнк пользуется прекрасной репутацией. Ее прошлое безупречно, она встречается только с уважаемыми людьми. Лишь в последнее время

она начала бывать в обществе одного бизнесмена, у которого весьма подозрительная репутация. (1974, № 4)

Третий способ уже прямо касается формы записи анекдотов: складывается впечатление, что в УРШ делалось всё, чтобы текст в таком виде было невозможно или максимально неудобно рассказать в ситуации непосредственного устного общения. Для этой цели широко использовались такие присущие письменной, книжной речи особенности лексической, синтаксической и стилистической структуры, как сложные и сверхсложные предложения, например сложноподчиненные предложения с последовательным подчинением нескольких придаточных (*Это значит, что вы чувствуете себя хорошо только тогда, когда вы себя чувствуете плохо.*), сложноподчиненные предложения с параллельным подчинением нескольких придаточных (*вы взяли 25 фунтов, чтобы проголосовать за консерваторов, и точно такую же сумму, чтобы проголосовать за либералов.*), осложнения причастными, деепричастными оборотами, вводными конструкциями, прямой и косвенной речью; выбор лексически и стилистически малоупотребительных, книжных и архаичных единиц.

Действительно, практически невозможно представить озвучивание следующих текстов:

По дороге домой пьяный замечает астронома-любителя, *обозревающего* небо в телескоп, *установленный* на треноге. Пьяница тоже решил взглянуть на небо и тотчас же увидел *падающую* звезду.

– Потрясающе! – *с восхищением* воскликнул он, *обращаясь* к астроному. – Вы, *наверное*, самый лучший снайпер в городе! (1977, № 3)

Разговор отца с сыном:

– Что нового слышно в школе?

– *Представляешь, папа, у нас, **ока-зывается**, очень завистливый учитель.*

– С чего ты взял?

– Вот уже который раз, ***выгоня*** меня из класса, он говорит: «***Ах, если бы я был*** твоим отцом!» (1973, № 8)

Речи в УРШ присуща избыточность (не только с точки зрения норм разговорной речи и естественного непосредственного общения, но и с точки зрения большинства разновидностей письменной речи, например художественного или публицистического стиля): эксплицируются слова автора, как правило, наличествует эксплицитный речевой глагол, выбор которого отличается повышенной, присущей книжной речи вариативностью.

Эта избыточность становится особенно заметной при сравнении с лаконизмом современных записей анекдотов (можно искать разные объяснения причин такого лаконизма – начиная от «лаконизма» самих отношений); при этом нет и лексического разнообразия (речевой глагол *говорит* повторяется 3 раза!):

Двое в подъезде: Она говорит: – Дорогой, выкрути лампочку. Тот выкрутил, она говорит: – Хочешь, в рот возьму? Он говорит: – Ты чё, дура, она ж горячая. (<http://anekdot.ru>)

Конечно, данное речевое явление связано с общим состоянием русской культуры, норм речи и представлений о допустимом в ней, в частности, с тем, что официальная и неофициальная культура в России позднесоветского периода были противопоставлены чрезвычайно сильно. Официоз захлестывал

все виды и жанры СМИ; в целом это привело к тому, что любая письменная речь на страницах советских СМИ воспринималась как официальная, и из нее изгонялись любые проявления как личного отношения автора, так и разговорности (Сиротинина 2003; Хорошая речь 2001; Коньков 2002).

Попутно, по-видимому, так решалась еще одна задача – представить данный юмор как иностранный не только посредством «не наших» реалий, но и за счет некоторой общей неестественности построения текста, который напоминал переводные тексты.

В то же время в УРШ иногда находим анекдоты, по своей структуре соответствующие РЖ «рассказывания анекдота», по выражению А.Д. и Е.А. Шмелевых (2002), – например, вполне мог (и может) быть рассказан следующий анекдот:

Двое полицейских садятся в патрульную машину.

– Эй, Джо, – говорит старший, – я сейчас включу мигалку. Выйди, погляди, работает ли она.

– Работает! – кричит Джо. – Ой, не работает! Опять работает. Ой, опять не работает... (1978, № 7)

Текст включает элементы изобразительности; присутствует и «зачинованная фраза» с глаголом в форме наст. врем., несов.вида, по мнению А.Д. и Е.А. Шмелевых, необходимая для успешного «рассказывания анекдота» (2002).

Кроме того, находим отдельные признаки разговорности (прежде всего разговорный порядок слов) в текстах анекдотов в УРШ (почти исключительно – в речи персонажей): препозиция дополнения: *Бороду можете отпустить дома,*

а не на работе; постпозиция наречия с разрывом составного глагольного сказуемого: *Через полчаса вы сможете уже двигать ногами.*

В целом же приметы РРР – очень редкое явление в УРШ.

3. Образ персонажа анекдотов в журнале «Крокодил»

3.1. Классовый/политический образ

Наиболее очевидной в УРШ является ярко-отрицательная оценка политического врага – высмеиваются империалисты, воротилы бизнеса, разжигатели войны, расисты, убийцы и т.д.:

- **продажный генералитет:**

На дипломатический прием в Вашингтоне уругвайский военный атташе явился в мундире, сплошь увешанном орденами и медалями.

– Наверное, вам дорого пришлось заплатить за свои награды? – спросила его одна из приглашенных дам.

– Семьдесят пять песо за все, – ответил генерал. (1976. № 13)

- **нечестные торговцы:**

Заклучив выгодную сделку, торговец земельными участками обнаружил, что проданный им клиенту участок земли на самом деле находится под водой.

– Что делать? – спросил он шефа. – Вернуть деньги?

– Ни в коем случае! Если вы умеете работать, вы еще продадите ему парочку скафандров и моторную лодку. (1978, № 1)

Наиболее отвратительны нувориши, которые стали презирать свой собственный социальный класс, после того как выбились из грязи в князи:

– С тех пор, как Джеймс разбогател, он стал страшным снобом.

– А в чем это выражается?

– Да хотя бы в том, что он отказывается ехать в том же автомобиле, что и его шофер! (1978, № 9)

- **Обличается бесчеловечность платных врачей:**

– Ф-фу, – облегченно вздохнул хирург, выходя из операционной. – Подумать только, еще какой-нибудь день или два – и мой пациент выздоровел бы и без меня! (1976, № 17)

- **браки по расчету:**

Пожилая богатая женщина вышла замуж за молодого.

– И как это ты смогла женить его на себе, Робёрта? – удивляются подруги.

– Я ему сказала, что мне семьдесят лет, хотя мне всего пятьдесят восемь. (1977, № 35)

- **слишком легкое отношение к браку и разводу:**

– С кем это ты здоровалась?

– Это третий муж первой жены моего второго мужа! (1977, № 24)

- **Положительными чертами наделяются представители класса угнетенных – лучшие из них умны, остроумны, обладают чувством собственного достоинства и бросают своим противникам – угнетателям – интеллектуальный вызов, на который те не могут ответить:**

Мастер нагрузил тачку нового работника доверху свинцовыми трубами. Работник почесал затылок.

– Пожалуй, стоит, сэр, – сказал он, – еще прикрепить мне под мышку пару бетонных блоков.

– Это зачем?

– А чтобы я не пустился бегом. (1978, № 33)

- **В то же время не вызывают сочувс-**

твия бедные, слишком хорошо приспособившиеся к нравам мира капитала:

Нищий протягивает две шляпы – по одной в каждой руке – и объясняет удивленному прохожему:

– Понимаете, синьор, жизнь дорожает, вот и пришлось открыть филиал. (1977, № 25)

3.2. *Бесклассовый персонаж*

В самой многочисленной группе анекдотов в УРШ представлен бесклассовый (иногда наднациональный) образ «просто человека», которого читатель может идентифицировать с собой. Во многих таких анекдотах отсутствуют какие-либо национальные приметы, но даже когда они есть, они не слишком мешают идентификации. Прежде всего, такие персонажи появляются, когда речь заходит об общечеловеческих «вечных» проблемах: семья и роли в семье, мужчины и женщины, непослушные дети, общение влюбленных, женские сплетни, домашние животные...

• конфликты между мужем и женой:

– Почему вы всегда ссоритесь с женой на улице?

– Потому что дома моя жена жаждет покоя. (1977, № 4)

• «отцы и дети»:

– Папа, почему у тебя нет автомобиля?

– Потому что у меня нет денег на его покупку. Но если ты будешь прилежно учиться в школе, то наверняка сможешь купить себе автомобиль, когда станешь взрослым!

– Папа, почему же ты в школе был таким ленивым? (1973, № 2)

• женщины:

– сплетни и женская «солидарность»:

– Лизхен, ты ведь обещала, что никогда не выдашь мою тайну, а сама...

– Но, Ингрид, я не выдала твою тайну. Я просто обменяла ее на другую. (1978, № 2)

– злословие:

– О Ядвиге я не могу сказать ничего плохого...

– Тогда поговорим о ком-нибудь другом. (1972, № 19)

Наконец, необходимо отметить еще одну группу анекдотов: когда «бесклассовый» персонаж наделяется **положительными** качествами. Показательно существование двух типов таких персонажей: (а) бесклассовый и как бы наднациональный «человек вообще»: симпатичный, безобидный, разумный, разделяющий общечеловеческие ценности, наделенный чувством юмора; (б) наделенный характерными национальными отличительными признаками, принципиально иной. Прежде всего симпатию читателя завоевывают три «совсем не наших» качества: как правило, такой персонаж не по-нашему **вежлив**, не просто ироничен, **а самоироничен и** – самое главное – наделен «несоветским» обостренным **чувством собственного достоинства**.

Такому персонажу свойственна симпатичная **самоирония** (обычно не относимая к характерным признакам русской ментальности и поведения):

Знаменитый хирург говорит больному:

– Это очень простая операция. Через полчаса вы сможете уже двигать ногами. Через час будете бегать вокруг кровати. А вечером пойдете пешком до дома.

– А можно мне хоть во время операции немножко полежать? (1975, № 34)

Особенно ценится («не наше») **чувство собственного достоинства** в сочетании с умением иронично пресекать необоснованные претензии:

- На что жалуетесь, синьор?
- Доктор, а вы сами не видите?
- Если хотите, я могу сходить за ветеринаром. Только он умеет ставить диагноз, не задавая вопросов. (1978, № 13)

Следующие анекдоты должны оставить у читателя впечатление, что на Западе чувство собственного достоинства (при безупречной вежливости) – примета речи

- женщин:

В ресторане девушка закуривает сигарету. Сидящая рядом старушка язвительно говорит:

- Вам не помешает, если я буду есть бифштекс?
- Ничуть, – отвечает девушка. – Конечно, при условии, что вы не будете заглядывать оркестр. (1975, № 28)

- детей:

Мальчик в автобусе чихал и громко сопел носом, что очень раздражало сидевшую рядом даму. Наконец она спросила:

- Мальчик, у тебя есть носовой платок?
- Да, мадам. Но мне не позволяют одалживать его чужим. (1973, № 16)

- стариков:

К глубокому старцу вызывали врача.

- К сожалению, я не чудотворец, – сказал врач. – Я не могу омолодить вас.
- Я и не прошу, чтобы вы меня омолаживали, – ответил старик. – Я только хочу иметь возможность стариться и дальше. (1973, № 17)

В Советском Союзе, как и во всех не слишком благополучных социумах, это были, как известно, фактически бес-

правные группы населения, уважение к которым со стороны властей (и, увы, со стороны самых широких групп взрослых мужчин) лишь декларировалось: *«Молодым везде у нас дорога, / Старикам везде у нас почет»*.

Интересны речевые характеристики такого персонажа, который и говорит не так, как гомо советикус: чаще всего «не наш» колорит передается гипертрофированной (с точки зрения советского читателя) «не нашей» **вежливостью и этикетностью речи**, а также нерусской экспрессией (*О, ...!; О да!; именно так; Да, именно так*). Во всяком случае, в большинстве анекдотов вежливость сама по себе не высмеивается – зато вполне могла породить у советского читателя комплекс неполноценности или что-то вроде ностальгии.

- Даже к нищему здесь обращаются *мсье*:

Нищий спит на скамейке в Люксембургском саду в Париже. В десять часов вечера его будит сторож:

- Вставайте, *мсье*, уже собираются закрывать ворота.
- Спасибо, что предупредили, старина, скажите им, пусть закрывают, но только потише, у меня очень чуткий сон. (1977, № 14)

- Даже хозяйка (да еще *голливудская кинозвезда*), отдавая горничной весьма категоричный приказ (об этом свидетельствует *быстро* и *приказывает*), говорит *пожалуйста*:

На шикарном вилле голливудской кинозвезды начался пожар.

- *Быстро* вызовите корреспондентов телевидения, радио и репортеров из всех газет, – *приказывает* хозяйка горничной. – Да, еще не забудьте, *пожалуйста*, вызвать пожарных. (1977, № 1)

3.3. «Почти наши»

В некоторых случаях персонажу (иногда он наделяется иностранным именем и помещается в чужое окружение, иногда – нет) приписываются именно те качества, которые обычно отмечаются как ключевые для русского /советского человека; упоминаемые же иностранные реалии воспринимаются только как маска.

- Прежде всего, конечно, обращают на себя внимание анекдоты о пьяницах.

Было бы нелепо утверждать, будто пьяницы существовали только в СССР (тем более что сверхправильная, подчеркнута книжная и не по-нашему вежливая речь указывает скорее на иностранность персонажа):

По улице идет изрядно подвыпивший господин и обращается к проходящей мимо девушке:

– Скажите, мадемуазель, сколько у меня на лбу шишек?

– Три, – испуганно отвечает девушка.

– Благодарю вас, – пробормотал пьяный, – значит, до дома мне осталось еще пять фонарных столбов... (1972, № 21)

Все же в большинстве таких анекдотов «наш человек» вполне узнаваем (естественно, если отбрасывать такие реалии, как обращения – *синьора*, *денъги* – *лиры*):

– Нет, вы только полюбуйтесь на эту синьору, – возмущался муж, – в доме ни капли спиртного, а она последние лиры истратила на еду! (1978, № 32)

- Наконец, во многих анекдотах высмеиваются недостатки, присущие преимущественно социалистическому обществу. Конечно, в тех случаях, когда речь шла о братских странах со-

циализма, всё было в порядке. Но когда читателя отсылали явно к западным странам (имена: *Джон*, *Джонс*; обращения: *мсье*, *сэр*, *мистер*, *мадам*, *синьор*, *господин* и *господа*; должности: *управляющий*, *муниципальный инспектор*, *мелкий служащий в офисе*), только железный занавес мог помешать понять, что качества, приписываемые здесь западному обществу, вообще говоря, ему совершенно не присущи. Некоторые из таких анекдотов, в которых «сочетается несовместимое», сегодня воспринимаются как совершенно нелепые:

- «квартирный вопрос»:

– Нам действительно необходимо получить новую квартиру, господин муниципальный инспектор!

– Посмотрим, посмотрим...

– У нас так текут потолки, что во время дождя приходится приделывать к телевизору автомобильные стеклоочистители, чтобы разглядеть изображение на экране... (1973, № 2)

- проблемы с общественным транспортом:

В автобусе молодой человек уступает свое место пожилой даме:

– Садитесь, мадам.

– Благодарю вас, мсье, сидите. Еще настоитесь, когда состаритесь. (1977, № 16)

- проблемы со службами сервиса:

Гражданин является в химчистку и с возмущением говорит заведующему:

– Вот, полюбуйтесь, пожалуйста, на вашу работу!

– Не понимаю, на что вы жалуетесь, – удивляется заведующий. – Отличные шорты, прекрасная работа, ни одного пятнышка.

– Простите, но я сдавал в чистку брюки. (1971, № 3)

• плохое обслуживание в ресторанах:

Человек, сидящий в ресторане, несколько раз безуспешно пытается получить от официанта стакан воды. Наконец, отчаявшись, он обращается к соседу по столу:

– Как вы думаете, что я должен сделать, чтобы мне все-таки принесли воды?

– Попробуйте поджечь себя. (1975, № 17)

4. Образ читателя анекдотов в журнале «Крокодил»

По-видимому, именно образ читателя, стоящий за собирательным образом персонажа анекдота (а также за собирательным образом составителя, чья роль и содержание ясны: это набор идеологических / партийных установок), обуславливает основные отличия УРШ как от естественного непосредственного рассказывания анекдотов, так и современных записей анекдотов: целью первых было воспитать читателя в духе идей коммунизма, тогда как вторых – только рассмешить. Читатель – «наш человек», и он может не иметь ничего общего с персонажем, относительно которого часто выводится уничижительный смысл.

Сразу же обращает на себя внимание **противоречивость** образа читателя.

Как уже говорилось, одной из главных (хотя и не декларируемых) задач, стоящих перед составителями, было представить образ читателя не как бесклассового носителя анекдотной речевой культуры и анекдотной коммуникативной компетенции, а как убежденного строителя коммунизма. Для этого было необходимо привести его к вынесению вполне определенных оценок – прежде

всего политических в области международных отношений. Например, читатель вслед за составителями (сочинителями?) анекдотов, подобных следующему, должен прийти к однозначному выводу, что существующая в социалистических государствах цензура н у ж н а (в противном случае читателя захлестнул бы поток порнографии), кроме того, – что она лучше, действеннее западной безыдейной цензуры:

Цензор после просмотра фильма:

– И вы еще утверждаете, что ваш фильм имеет образовательное значение! Чему же он учит?

– Как чему? – удивляется режиссер. – Разве он не помогает изучать анатомию женщин? (1974, № 7)

Конечно, декларируемый образ «очень советского читателя» не соответствовал действительности.

Так, во-первых, как уже говорилось, среди анекдотов было немало и о «совершенно наших» – читатель, смеющийся над реалиями по сути своей жизни (бюрократы, малогабаритные квартиры, плохой сервис), максимально близок к реальному носителю русской анекдотной компетенции.

Во-вторых, в УРШ было немало весьма «трудных» (например, абстрактных, абсурдных) анекдотов, где для понимания требуются значительные интерпретативные усилия и... расширенная, обостренная жанровая (анекдотная) компетенция!

Ясно, что читатель УРШ должен иметь очень большой опыт понимания и рассказывания подобных текстов – то есть опыт устного непосредственного рассказывания реальных (а не тщательно отобранных) анекдотов и обширную анекдотную жанровую компетенцию –

для того чтобы правильно понять, например, такие сложные анекдоты:

Жена посылает мужу, уехавшему в отпуск на Лазурный берег, телеграмму: «Не забудь, что ты женат». Через несколько дней она получает ответ: «Телеграмма вручена с опозданием». (1976, № 33)

На пляже:

– Дядя, папа просит вас одолжить штопор.

– Хорошо, мальш, передай, что я сейчас приду. (1968, № 16)

Наконец, те же читатели «Крокодила» по-доброму подсмеивались над бесклассовыми по-человечески симпатичными персонажами.

Таким образом, в УРШ складывается достаточно искусственный образ читателя, как искусственна сама рубрика анекдотов в официальном подцензурном издании – попытка соединить смех истинно народный и свободный, по своей природе противостоящий официальной точке зрения, всей официальной культуре, с жестко идеологически направленной сатирой (Бахтин 1990).

Если не говорить о политическом воспитании строителя коммунизма, как-то, естественно, декларировали в качестве приоритетной цели все советские издания, очень важно, что читателя УРШ вообще **воспитывали** – как правило, ненавязчиво обучали, передавали массу полезной неповседневной информации: расширяли географический кругозор, знакомили с новостями культуры, литературы, живописи, музыки. Вероятно, считалось, что читатель естественным образом будет обращаться к справочникам, словарям, энциклопедиям, встретив, например, необщепотребительное слово:

Пожилая дама рассказывает знакомым:

– Когда я была совсем маленькой, меня сбила автомашина...

– Может быть, *фиакр*? – поправила ее одна из присутствующих. (1978, № 11)

Следующий анекдот по количеству информации, незаменимой для советского туриста, отправляющегося на курорт в соцстрану, можно сравнить только со специальным справочником (в каких городах какие гостиницы и какие расположены на море):

Двое мужчин беседуют в баре.

– Что-то давненько я вас не видел.

Куда-нибудь ездили?

– Да, был в Сопоте.

– И в какой гостинице останавливались?

– В «Гевонте».

– Но ведь «Гевонт» в Закопане!

– Что вы говорите! Теперь я понимаю, почему никто не мог мне сказать, как пройти к морю! (1975, № 21)

Итак, читателя УРШ в целом совершенно невозможно представить коммунистическим «рыцарем без страха и упрека», однозначно разделяющим все идеи и решения коммунистической партии и советского правительства.

Наоборот, перед нами предстает ироничный, грустный и несколько циничный стоик, носитель здравого смысла: достаточно пессимистически смотрящий на окружающую действительность и недостаточно сильный, чтобы противодействовать ей, – но при этом вполне симпатичный, помнящий о своем человеческом достоинстве и страдающий от его дефицита. Иногда чудаковатый и всегда человеческий. Вероятно, испытывающий смутное чувство зависти к ком-

муникативным умениям западного человека. Он изъясняется на литературном языке, вежлив (или, по крайней мере, пассивно знаком со всеми тонкостями сразу нескольких европейских систем этикета), относительно хорошо образован: в области основных достижений мировой культуры, экономической географии; в свободное же время по учебникам и энциклопедиям пополняет свою эрудицию.

Как ни парадоксально, обобщенный

читатель «Крокодила» ближе всего столь же противоречивой фигуре «среднего» гражданина СССР, который, естественно, отвергал абсурдные идеи официального марксистско-ленинского Учения и разделял в целом общечеловеческие, а не интернационально-коммунистические ценности – но который при этом не противоречил власти открыто, мог даже состоять в КПСС и «с правильных позиций» выступать на партсобраниях.

Литература

- БАХТИН, М. М., 1990. *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*. Москва: Прогресс.
- БЕРГСОН, А., 1992. *Смех*. Москва: Прогресс.
- ГРИДИНА, Т. А., 1996. *Языковая игра: стереотип и творчество*. Екатеринбург: УрГУ.
- ДЕМЕНТЬЕВ, В. В., 2006. *Непрямая коммуникация*. Москва: Гнозис.
- ДЕМЕНТЬЕВ, В. В., 2010. *Теория речевых жанров*. Москва: Знак.
- КАРАСИК, В. И., 1997. Анекдот как предмет лингвистического изучения. *In: Жанры речи*. Саратов: Колледж. Вып. 1.
- КОНЬКОВ, В. И., 2002. СМИ как речевая система. *In: Мир русского слова*. Москва. № 5.
- ЛАПТЕВА, О. А., 1976. *Русский разговорный синтаксис*. Москва: Наука.
- МИНСКИЙ, М., 1988. Остроумие и логика когнитивного бессознательного. *In: Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс. Вып. 23.
- НОРМАН, Б. Ю., 2003. К анализу анекдота как жанра непрямого общения. *In: Прямая и непрямо коммуникация*. Саратов: Колледж.
- PPP 1970 – *Русская разговорная речь*. 1970. Саратов: СГУ.
- PPP 1973 – *Русская разговорная речь*. 1973. Под ред. Е. А. Земской. Москва: Наука.
- PPP 1978 – БАРИНОВА, Г. А., ЗЕМСКАЯ, Е. А., КАПАНАДЗЕ, Л. А., КРАСИЛЬНИКОВА, Е. В., ШИРЯЕВ, Е. Н., 1978. *Русская разговорная речь. Тексты*. Москва: Наука.
- РЯБОВА, Л. Г., 1983. *Разговорность речи персонажей (способы создания, авторское своеобразие)*: Автореф. дис. канд. филол. наук. Саратов: СГУ.
- СИРОТИНИНА, О. Б., 1995. Разговорная речь в системе литературного языка и разговорность в истории русской художественной речи. *Stylistyka IV. Opole*.
- СИРОТИНИНА, О. Б., 2001. Речевая культура. *In: Стилистический энциклопедический словарь*. 2003. Москва: Флинта.
- Хорошая речь*. 2001. Саратов: СГУ.
- ШМЕЛЕВА, Е. Я., ШМЕЛЕВ, А. Д., 2005. Русский анекдот в двадцать первом веке (трансформации речевого жанра). *Жанры речи. Вып. 4. Жанр и концепт*. Саратов: Колледж.
- ШМЕЛЕВА, Е. Я., ШМЕЛЕВ, А. Д., 2002. *Русский анекдот: текст и речевой жанр*. Москва: Языки славянских культур.
- ATTARDO, S., 1994. *Linguistic Theories of Humor*. Berlin; N. Y.: Mouton de Gruyter.
- RASKIN, V., 1985. *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht.

Vadim V. Dementyev

Saratov State University n. a. N. G. Chernyshevsky, Russia

Research interests: discourse analysis, speech genres theory, indirect communication, phatic communication, linguistic axiology

ANECDOTE IN THE ERA OF CENSORSHIP:
TYPES OF PUBLIC REPRESENTATION
(EXPERIENCE OF DIACHRONIC ANALYSIS
OF ANECDOTES ON THE MATERIAL OF THE
MAGAZINE *KROKODIL*)

Summary

In order to study anecdotes diachronically, we need elaborate methods including precise principles of selection and analysis of the material. Unfortunately, this is a major problem for the diachronic study of oral genres in general. It is generally known that before the first sound recording devices appeared in the 19th century, the authentic characteristics of oral speech had been described and discussed by writers in discussions of stylization, rather than categorization or typification. While analysing anecdotes, this problem becomes even more evident because numerous published collections of recordings and descriptions of Russian oral speech of the 1970s by scholars studying colloquial speech provide no examples of authentic performances of anecdotes.

Officially, anecdotes in the USSR were never published. Nevertheless, it is well known that at that time some were published unofficially and beyond the reach of censors (these were the editions published abroad, as well as some Samizdat publications). In some of those unofficial publications, the anecdote was analyzed as a genre, but in our opinion their material was very poor and did not do justice to authentic performances of anecdotes.

In the paper, the recordings of anecdotes in the Soviet humorous journal *Krokodil* of 1970s have been discussed (the *Smiles from different latitudes* column). That column which belonged at the same time to the official and non-official culture was an interesting, though artificial phenomenon: it was an attempt to combine the really folk and free laughter (“Soviet anecdote culture”, very important for the non-official culture in Russia in late-Soviet period) with the strictly politically oriented satire. In the paper, the manner of recording of anecdotes, characters of anecdotes, and the image of the author and the reader of anecdotes have been analyzed.

Thus, we may reconstruct an image of the ideal addressee of the anecdote: a witty, self-ironical pessimist, who shares universal human values, and who, of course, does not share any aggressive, false, or inhuman features of Communist ideology, even though the reader is not strong enough to openly oppose these features.

KEY WORDS: telling an anecdote, manner of recording anecdotes, Soviet anecdote culture.

Gauta 2010 03 31

Priimta publikuoti 2010 07 15

Daiva Aliūkaitė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 422 604

El. p. daiva.aliukaite@gmail.com

Moksliniai interesai: sociolingvistika, perceptyvėnė dialektologija, liaudies lingvistika, kognityvioji lingvistika, ekolingvistika

NAUJASIS DIALEKTAS: GALIMAS TARMINIO KALBĖJIMO VERTINIMO SCENARIJUS

Kalbant apie lietuvių tarmėtyrą, viena vertus, reikia pasakyti, kad, nors ir esama tam tikros terminijos įvairovės, plg., tarmė vs dialektas, ar tam tikro terminų vartojimo sąlygiškumo, lietuvių terminija, įvardijanti teritorines atmainas, yra išgalėjusi ir aiški. Kita vertus, turint omenyje nuolat kintantį kalbos kontinuumo vaizdą, ir lietuvių tarmėtyros metakalba gali (ir turi) būti tikslinama. Taigi šiame straipsnyje yra svarstoma, ar, kalbant apie Lietuvos tarminį diskursą, gali būti pagrįsta socialinio kalbos koncepto — naujojo dialekto — vartoseną.

Naujojo dialekto kategorijos vartoseną straipsnyje grindžiama tyrimo, atlikto rytų aukštaičių anykštėnų Lyduokių bendruomenėje, duomenimis. Iš tyrimo aiškėja, kad, siekiant tiksliau kvalifikuoti tirtosios bendruomenės vyriausiosios ir jauniausios kartos kalbinę raišką, galima skirti mažiausiai tris daugiau ar mažiau žymėtuosius kodus: tarminį kalbėjimą (nuosekliai reiškiasi ir skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, ir skiriamosios anykštėnų ypatybės, ir kitos ypatybės); pusiau tarminį kalbėjimą (būtinai reiškiasi (kad ir nenuosekliai) ir skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, ir skiriamosios anykštėnų ypatybės, ir kitos ypatybės, tačiau kartu realizuojami ir bendrinės kalbos variantai); naująjį dialektą (nesireiškia nei skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, nei skiriamosios anykštėnų ypatybės, nenuosekliai reiškiasi kai kurios kitos ypatybės). Esminis naujojo dialekto požymis — išvietinimas, naujojo dialekto vartotojo neįmanoma susieti su regionu.

Turint omenyje nuolatinę kalbos kaitą, straipsnyje apibendrinami keli galimi naujojo dialekto kaitos scenarijai: 1) naujasis dialektas → pusiau tarminis kalbėjimas: palaipsniui vartotojas perima skiriamąsias tradicinio dialekto ypatybes, taigi atsiranda galimybė patikslinti kalbėtojo tapatybę, lokalizuoti kalbėtoją tam tikrame regione; 2) naujasis dialektas → bendrinė kalba: palaipsniui vartotojas gali „išvalyti“ variantą nuo tarminių elementų; 3) naujasis dialektas = naujasis dialektas: vartotojo kalba esmingai gali ir nesikeisti, taigi galima formuluoti įžvalgą, kad visada bus naujojo dialekto, nelokaluoto varianto atstovų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: naujasis dialektas, tarminis kalbėjimas, pusiau tarminis kalbėjimas, vyriausioji karta, jauniausioji karta.

Įvadas

Šio straipsnio diskusijos **objektas** — naujasis dialektas. Būtina pažymėti, kad užsienio teorinėje literatūroje naujųjų

dialektų formavimosi scenarijai daugiausia apibendrina migrantų kalbos variantus, įvairių kolonijų variantus, asimiliacijos reiškinius kalboje. Kaip

pažymi Peteris Trudgillis, naujųjų dialektų atsiradimą galima apibendrinti trimis etapais. Mokslininkas naujųjų dialektų radimąsi koreliuoja su vartotojų kartomis. Jau pirmoji karta (migrantų) palaipsniui *lygina* ypatybes, o trečioji karta iš esmės atstovauja naujam dialektui (plg. Kerswill, Trudgill 2005, p. 200).

Pasitaiko ir kitokių naujojo dialekto sampratų. Pavyzdžiui, japonų dialektologijoje naujojo dialekto konceptas nesiejamas su variantais, atsirandančiais dėl įvairių kalbų kontaktų. Fumio Inoue pažymi, kad naujasis dialektas parodo regioninio varianto gyvybingumą (žr. Inoue 1993, p. 14). Japonų tarmių tyrėjas, analizuodamas havajiečių–japonų kalbos variantą, kuriame *išsilydę* standartinės japonų kalbos, Hirosimos dialekto, anglų pidžino ir havajiečių kalbos elementai, teigia, kad tokiais atvejais yra klaidinga vartoti naujojo dialekto terminą vien todėl, kad kalbamasis variantas randasi dėl kelių kalbų ir dialektų kontaktų, be to, havajiečių–japonų dialekto atstovai palaipsniui (per 3–4 kartas) visiškai užmiršta japonų kalbą, taigi vadinamasis naujasis dialektas pasensta.

Bandydamas kvalifikuoti naująjį dialektą, atskirti jį nuo kitų kalbos atmainų, F. Inoue išvardija kelis požymius, kurie, pasak tyrėjo, laikytini relevantiniais tokio kodo¹ požymiais:

- 1) naujasis dialektas skiriasi nuo standartinės (=bendrinės) kalbos,
- 2) naujojo dialekto bendruomenė — tai pirmiausia jaunesni vartotojai,
- 3) naujasis dialektas dažniau fiksuojamas neoficialuose, neformaliuose diskursuose (daugiau žr. Inoue 1987, p. 1508).

Kaip matyti, kalbant apie naująjį dialektą, pabrėžiamas ir raiškos išskirtinumas, objektyvieji kodo požymiai (žr. 1), ir ekstralingvistinės aplinkybės (žr. 2, 3), t. y. skiriamas dėmesys sociolingvistiniams dydžiams — kalbinei situacijai bei kodo vartotojo demografiniai charakteristikai.

Taigi bendravardiklinant tipiškus naujojo dialekto vertinimo scenarijus, kuriuos, būtina pabrėžti, kol kas galima rasti tik užsienio tyrėjų darbuose², išryškėja, kad analitinė kategorija *naujasis dialektas* pasirenkamas įvardyti skirtingus dalykus. Toks termino nevienareikšmiškumas leidžia formuluoti įžvalgą, kad pagrindinis šio termino požymis yra vienaip ar kitaip tarmių kontinuume pažymėti tiriamojo varianto skirtingumą, o visa kita — skirtingų dialektologijos mokyklų patikslinimai, plg.: *naujasis dialektas* — kelių kalbų, dialektų mišinys gali būti priešinamas daugiau ar mažiau vienalyčiam variantui, *naujasis dialektas* — jaunosios kartos variantas gali būti priešinamas vyresnių kartų variantui ir kt.

¹ Kaip teigia Ronaldas Wardhaughas, *kodas*, priešingai negu dialektas, stilius, standartinė kalba (=bendrinė kalba), pidžinas ar kreolinė kalba yra emociškai neutralus terminas (daugiau žr. Wardhaugh 2006, p. 88). Taigi ir šiame straipsnyje kodo terminas vartojamas neutralia kalbėjimo varianto reikšme, siekiant teksto nuoseklumo ar stilistiniais sumetimais, jis pakeičia ir bendrinės kalbos, ir dialekto, ir kitus panašaus lygmens terminus.

² Galima paminėti tik V. Vitkausko įžvalgas, kurios gali būti sietinos su naujojo dialekto koncepcija: „[[J]aunesni kaimų, miestelių gyventojai ima kalbėti nauju, sakyčiau, dialektu (pabraukta mano — D. A.), kuriam būdingas tam tikras bendrinės kalbos ir vietinės šnekos fonetinių reiškinių derinimas“ (žr. Vitkauskas 2001, p. 22). Atskirai minėtina *pusiau tarminio kalbėjimo* ir pan. kategorijos — apie tai toliau straipsnyje.

Kalbant apie lietuvių tarmėtyrą, viena vertus, reikia pasakyti, kad, nors ir esama tam tikros terminijos įvairovės, plg., tarmė *versus* dialektas, ar tam tikro terminų vartojimo sąlygiškumo³, lietuvių terminija, įvardijanti teritorines atmainas, yra įsigalėjusi ir aiški. Kita vertus, kaip pažymi V. Vitkauskas, „susidarė tokia ekonominė, kultūrinė padėtis, kad faktiškai nebėra tokio socialinio sluoksnio, kuris perimtų šnekta ir tarmes kaip sistemas, jomis tvirtai kalbėtų“ (žr. Vitkauskas 2001, p. 21), taigi, siekiant sukurti aiškesnį vaizdą apie kalbos regioninius variantus, dialektologijos terminija neišvengiamai turi pildytis (dėl tradicinių lietuvių dialektologijos terminų taip pat žr. Kvašytė 2005, p. 112–123). Tokia situacija skatina įvertinti ir kitose tradicijose plintančią terminiją.

Taigi šio straipsnio **tikslas** — pasvarstyti, ar, kalbant apie Lietuvos tarminių diskursą, gali būti pagrįsta socialinio kalbos koncepto — naujojo dialekto — vartoseną.

Tyrimo, kurio duomenimis remiantis formuluojamos išvalgos dėl naujojo dialekto koncepcijos, tikslas buvo bendresnis — siekta nustatyti ir apibendrinti tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinę vertę⁴, tačiau gauti tyrimo duomenys suponuoja lydimašias diskusi-

³ Įprasta didesnę plotą užimančią kalbinį vienetą vadinti tarme, smulkesnį patarme, dar smulkesnį šnekta, pašnekte, tačiau tokio laipsniško skirstymo laikomasi ne visada, apibendrintai visos atmainos gali būti pavadinamos tarmėmis (žr. Zinkevičius 1978, p. 17).

⁴ Tai pagrindinis 2002–2007 m. rengtos disertacijos — „Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė“ — tikslas (žr. Aliūkaitė 2007, p. 10).

jas dėl tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos skirčių — tarp jų ir naujojo dialekto kaip kvalifikacinės kategorijos scenarijaus vertinimą lietuvių dialektologijoje.

Kalbos bendruomenės samprata

Prieš pradėdant svarstyti dėl naujojo dialekto kategorijos lietuvių dialektologijoje pagrįstumo, pirmiausia yra pasakytina keletas pastabų, kodėl naujasis dialektas įvardijamas socialiniu kalbos konceptu.

Galima teigti, kad visi *kalbos*⁵ konceptai laikytini *socialiniais* konceptais. *Tautinei kalbai, bendrinei kalbai, tarmei, sociolektui* yra būdinga tam tikra socialinė pažintinė charakteristika. Kiekvieną iš šių konceptų galima susieti su tam tikra visuomene, vartojant sociolingvistikos terminiją čia labiau tiktų *bendruomenės* kategorija⁶.

⁵ Gilinantis į humanitaristikos idėjų istoriją, galima įsitikinti, kad *kalbos* sąvoka yra viena sudėtingiausių, išsiskirianti prasmių įvairove. Pirmiausia kalba apibrėžiama kaip skiriamasis žmogaus požymis — visi žmonės turi įgimtą polinkį kalbėti, natūralų *gebėjimą kalbėti*, vėliau pasireiškiantį skirtingomis lingvistinėmis formomis ir turiniais, taigi skirtingomis kalbomis“ (Eco 2001, p. 43). Antra, diskutuojamas kalbos konstitutyvusis vaidmuo. Kalbinė žmogiškojo pasaulio apibrėžtis veikia imperatyviai — žmogui nepaliekama pasirinkimo, nes jis negali pretenduoti viršyti savo kalbos ribų, jo patirtį aprioriškai riboja kalba. Šiame straipsnyje *kalbos* konceptas ontologiniu (kalbos egzistavimo) požiūriu aktualizuojamas tik tiek, kiek to reikia, siekiant aiškiau nusakyti socialinių kalbos konceptų santykius. Pasakytina, kad implicitinis teiginių fonas yra kalbinio determinizmo paradigma. Straipsnyje atsisakoma analitinės diskusijos dėl šios sampratos teisingumo ar klaidingumo (išsamius kalbinio determinizmo vertinimus, t. y. argumentus *už* ir *prieš* galima žr. Wardhaugh 2006, p. 221–229), kadangi straipsnyje svarbus tik pirminis kalbinio determinizmo imperatyvas dėl kalbos ir kultūros koreliacijos (taip pat žr. Aliūkaitė 2007, p. 15).

⁶ Pažymėtina, kad *bendruomenės* kategorija

*Kalbos bendruomenė*⁷ yra viena iš neapibrėžčiausių sociolingvistikos kategorijų. R. Wardhaughas (2006, p. 119–124), bandydamas bendravardikinti sociolingvistikos diskurse paplitusias kalbos bendruomenės apibrėžtis, prieina prie išvados, kad kalbos bendruomenė yra toks pat reliatyvus konceptas, kaip ir socialiniuose moksluose vartojama *grupės* kategorija⁸. Socialiniu požiūriu žmonės gali būti grupuojami, remiantis įvairiais kriterijais. Kiekvieną kartą, subjektus suskirsčius į grupes pagal labai įvairius politinius, socialinius, religinius, profesinius ar kitokius skirtumus, galima įvertinti ir šių grupių kalbinius parametrus. Vadinasi, galima teigti, kad kiekvieną kartą *kalbos bendruomenės* konotacija šiek tiek skiriasi.

Murielė Saville-Troke (cit. iš – Mesthrie 2003, p. 38), apibendrindama *kalbos bendruomenei* mokslinėje tradicijoje priskiriamus požymius, nurodo, kad *kalbos bendruomenės* nariais gali būti laikomi tie:

- 1) kurie vartoja tą pačią kalbą⁹ *ir / arba* tie

į kalbotyros diskursą patenka iš sociologijos (žr. Nisbet 2000, p. 29–34, 89–169).

⁷ Pažymėtina, kad pirmiausia anglosaksiškoje tradicijoje atsiradusius terminus *linguistic community* (arba *language community*) ir *speech community* lietuvių kalbos tyrėjų darbuose atitinka vienas *kalbos bendruomenės* terminas (taip pat vartojamas ir *kalbinės bendruomenės* terminas – žr. Miliūnaitė 2005, p. 33–37). Šiame straipsnyje kalbama apie kalbos bendruomenės (angl. *speech community*) apibrėžtis. Tais atvejais, kai turima omenyje kalbos bendruomenė plačiąja prasme (angl. *language community*), kad nebūtų painiavos, pažymima išnašoje.

⁸ Plg. *etninė grupė, interesų grupė, statuso grupė* ir kt.

⁹ Plg. Johno Lyonso teigimu, *tikrą* (angl. *real*) kalbos bendruomenę sudaro visi žmonės, kurie vartoja tam tikrą kalbą (ar dialektą) (cit. iš – Wardhaugh 2006, p. 120).

- 2) tarp kurių dažnos interakcijos¹⁰ *ir / arba* tie
- 3) kuriems yra būdingos vienodos kalbėjimo taisyklės ir kalbos aktų (kalbos rezultatų) interpretacijos¹¹ *ir / arba* tie
- 4) kuriems yra būdingos vienodos nuostatos dėl kalbos vartojimo ir vertybės, susijusios su kalba bei kalbos vartojimu¹² *ir / arba* tie
- 5) kuriems yra būdingos vienodos sociokultūrinės sampratos ir prielaidos dėl kalbėjimo įvykių.

Iš pasakytų dalykų aiškėja, kad kalbos bendruomenių ribos yra ne tik kalbinės¹³, bet kartu ir socialinės.

¹⁰ Johnas J. Gumperzas, tikslindamas kalbos bendruomenės definiciją, atkreipia dėmesį į tai, kad *vienos kalbos* ar *vieno dialekto* kriterijus, skirstant bendruomenes, yra nepatikimas. Jo teigimu, kalbos bendruomenė laikytina tiek viena-kalbė, tiek keliakalbė socialinė grupė, tarp kurios narių vyksta komunikacija (cit. iš – Wardhaugh 2006, p. 122).

¹¹ Dellis H. Hymesas teigia, kad kalbos bendruomenei apibrėžti nepakanka kalbos kriterijaus. Jis pateikia pavyzdį, pagrindžiantį šią išvargą. Pavyzdžiui, Šiaurės Amerikoje vietinių grupių kalbinė elgsena sietina su bendruomenės narių pastanga išreikšti skirtingus identitetus. Be to, D. H. Hymesas skiria du konceptus, patikslinančius kalbos bendruomenės apibrėžtį. Ne kiekvienas subjektas yra visavertis kalbos bendruomenės narys, kai kurie subjektai gali būti tik *dalyvaujantys* kalbos bendruomenėje. Netgi elementarus akcentas gali būti riba, skirianti visaverčius bendruomenės narius ir tik bendruomenės dalyvius (cit. iš – Wardhaugh 2006, p. 123).

¹² Williamas Labovas pažymi, kad skirtingos demografinės grupės ne tik panašiai vartoja kalbos kintamuosius, bet ir panašiai juos vertina prestižinių formų požiūriu. Tokią elgseną įprasta laikyti įrodymu, kad tam tikra bendruomenė turi vieną gramatiką (cit. iš – Wardhaugh 2006, p. 67).

¹³ Atskirai gali būti paminėta kalbos bendruomenių klasifikacija kalbos planavimo požiūriu pagal bendravimo situacijų rūšį. E. Haugenas (žr. Haugenas 1994, p. 17) skiria:

- 1) pirminę kalbos bendruomenę – vieninteliai kalbos skirtumai yra individualūs, ideolektiniai;

Nors iš apibrėžčių matyti, kad nei bendruomenės narių gyvenamoji teritorija, nei narių kiekis nėra labai reikšmingos dimensijos kalbos bendruomenei apibūdinti, galima teigti, kad kai kuriose jų [apibrėžčių] vis dėlto implikuojamas kalbos bendruomenės narių teritorinis artumas — plg. kalbos bendruomenės nariais gali būti laikomi tie, tarp kurių dažnos interakcijos¹⁴.

Lietuvių kalbotyroje kalbos bendruomenės apibrėžtis taip pat nėra vienareikšmiškai imperatyvi. Pirmiausia būtina pažymėti, kad lietuvių kalbotyroje paplitusios (plintančios) apibrėžtys iš esmės yra tik kitų šalių tyrėjų sampratų kartotės, kadangi savarankiška sociolingvistikos mokykla Lietuvoje tik formuojasi. Taigi visiškai dėsninga ir suprantama, kad plinta požiūris į kalbos bendruomenę kaip į tam tikrą kolektyvą, apibūdinamą pagal geografinius, ekonominius, politinius, religinius ir kitokius požymius (plg. Pupkis 2005, p. 55; Poškienė 2007, p. 21).

Be jau išsakytų teiginių, reikia turėti omenyje, kad net tas pats žmogus dėl įvairių socialinių veiksnių gali rinktis skirtingus variantus, vadinasi, kas kartą turi galimybę tapti kitos bendruomenės nariu. Kaip teigia R. Wardhaughas, subjektas yra tam tikros kalbos bendruomenės narys todėl, kad jis identifikuoja su X kodu labiau negu su Y kodu, o X ir Y pagal tam tikrą dimensiją gali būti priešinami (žr.

Wardhaugh 2006, p. 124). Šiuo aspektu reikia pasakyti, kad kai kurie tyrėjai prieina prie radikalių apibendrinimų dėl kalbos bendruomenės. Pavyzdžiui, George'as Grace'as, tyręs Indonezijos, Melanezijos, Mikronezijos, Polinezijos salynų kalbas, priėjo prie išvados, kad kai kuriuose regionuose žmonės neturi supratimo apie tai, kokia yra jų kalba ir neidentifikuoja savęs su kokia nors kalbos bendruomene. Jiems yra būdingi tam tikri kalbiniai ištekliai, o ne baigtinė kalba (daugiau žr. Milroy 2001, p. 540). Be abejo, reikia pridurti, kad tokios išvalgos pagrįstos pirmiausia pačių kalbėtojų nuostatomis.

Kalbos bendruomenės narių tapatybė: perceptyviosios dialektologijos¹⁵ paradigma

Kalbant apie kokios nors bendruomenės nario tapatinimosi aspektą, negali būti neįvertintas ir tapatinimo veiksmas — bet kuris kitas subjektas pagal tam tikrą raišką gali vieną ar kitą kalbėtoją priskirti tam tikrai bendrijai. Turint omenyje vertintojo, t. y. paprasto kalbos bendruomenės nario, kompetenciją kitus diskurso dalyvius kvalifikuoti ir sieti su vienu ar kitu kodu, negalima tikėtis vienareikšmiškai tikslaus kodo atstovo atpažinimo. Reikia pasakyti, kad tokią išvalgą galima formuluoti turint omenyje bet kokio kodo bendruomenę, nepriklausomai, ar tam tikra kalbinių priemonių aibė atitinka kokios nors

2) antrinę kalbos bendruomenę — tarpusavio supratimas yra dalinis;

3) tretinę kalbos bendruomenę — tarpusavio supratimo nėra, reikia vertėjo.

¹⁴ Galima pridurti, kad kalbant apie tos pačios kalbos atstovus, pasklidusius visame pasaulyje, pasirenkamas kalbos bendruomenės (angl. *language community*) plačiąja prasme terminas (plg. Mesthrie 2003, p. 37).

¹⁵ Pažymėtina, kad ankstesniuose tyrimuose, straipsniuose vartoto sudėtinio termino *perceptyviniė dialektologija* pirmasis termino sandas *perceptyviniė*, atsižvelgus į kalbos kultūros specialistų rekomendacijas, pakeistas įvardžiutinės formos vediniu — *perceptyvioji*.

socialinės grupės¹⁶, ar tam tikros lyties atstovų, ar tam tikro regiono atstovų kodą ir pan.

Šiame straipsnyje, siekiant pristatyti galimą tarminio kalbėjimo vertinimo scenarijų, aktualinamas tik tarminio kodo atstovų tapatinimo klausimas. Chrestomatinė dialekto apibrėžtis implikuoja, kad tarmių vartotojai gali būti lokalizuoti. Taigi tarminio kodo atstovo tapatybės klausimas pagrįstinais sietinas su atstovo lokalizacijos klausimu.

Kaip pažymi perceptyviosios dialektologijos atstovai, paprastas kalbos vertintojas, eilinis kalbos bendruomenės narys gali išgirsti arba neišgirsti tam tikrų ypatybių kalbovo kode, todėl tikėtina klaidinga kalbovo lokalizacija. Tarminių ypatybių girdėjimas ar negirdėjimas tik iš dalies yra susijęs su objektyviomis raiškos skirtimis (daugiau žr. Preston 1999a, p. xxxiv–xxxv). Klaidingos lokalizacijos priežasčių gali būti įvairių, pavyzdžiui, Jenniferė Dailley-O’Cain, tyrusi Vokietijos dialektų vertinimą, prieina prie išvados, kad paprastiems kalbos vartotojams / vertintojams, identifikuojant tarmių ribas ir apibūdinant variantus pagal taisyklinumo, patrauklumo kriterijus, nemažą įtaką padarė vis dar neišgriauta „menamoji siena“¹⁷. Tiriamieji (iš viso 218 informantų), kurių pagal perceptyviosios dialektologijos techniką buvo prašoma vertinti Vokietijos tarmes, kodus, priklausančius Vakarų Vokietijai, verti-

no palankiau negu kodus, kurie buvo iš Rytų Vokietijos. Nors tyrimas vykdytas 1995 metais, t. y. praėjus 5 metams po sienos griovimo, tačiau „menamoji siena“ lėmė palankesnius Vakarų Vokietijos tarmių vertinimus (daugiau žr. Dailley-O’Cain 1999, p. 238–239). Kaip rodo tyrimai (pavyzdžiui, žr. naujausius tyrimus — Benson 2003, p. 307–330; Clopper 2004), paprastas kalbos vartotojas neturi aiškaus mentalinio žemėlapi¹⁸, jo suvokimo izoglosės¹⁹ prasilenkia su realiomis kalbinių ypatybių ribomis. Tačiau nepaisant to, kad dažnai iš tiesų paprastų kalbos bendruomenės narių įsitikinimai, klaidingos regiono vizijos, regiono atstovų stereotipai (turintys ir kalbinių žymių), apskritai kalbinis išprusimas yra tie veiksniai, kurie lemia klaidingą vieno ar kito kalbovo lokalizaciją, turi būti įvertintos ir kitos aplinkybės, kurios gali būti reikšmingos priežastys suklysti priskiriant kalbėtoją vienam ar kitam regionui.

Kalbant apie tarminio kalbėjimo atstovų lokalizaciją, tikslumą susiejant juos su vienu ar kitu regionu, taigi priskyrimą vienai ar kitai kalbinei bendrijai, būtina įvertinti vykstančius tarmių *panašėjimo*, *išlyginimo* procesus, kitus reiškinius, kurie yra ar bent gali būti objektyvūs kliūviniai vertintojui atpažinti, pavyzdžiui, rytų aukštaitį, šiaurės žemaitį, pietų aukštaitį ir pan. Vienalytiškumą praradęs vienas ar kitas kodas klaidina, o jei kode nebelikę skiriamųjų tarmių ypatybių, pagrįstai iškyla kalbovo lokalizacijos problema ir klausimas, kokiai bendruomenei jį priskirti.

¹⁶ Pavyzdžiui, žr. E. Ramanauskaitės subkultūrų kalbos tyrimus, kaip teigia mokslininkė, „subkultūrinės kalbos yra kalbinės formos, kurios apima grupės slengizmus (t. y. neformalią savo rato kalbą), kalbos manierą, estetiką, semantiką. Kalba kuria ir palaiko subjektyvią grupės tikrovę“ (daugiau žr. Ramanauskaitė 2004, p. 171–186).

¹⁷ angl. *wall in the mind*

¹⁸ Daugiau apie pirmuosius bandymus tirti mentalinį Lietuvos dialektų žemėlapi žr. — Aliūkaitė 2009, p. 164–179.

¹⁹ angl. *perceptual isoglosses* — Dennio R. Prestono terminas (žr. daugiau Preston 1999b, p. 361).

Philippe Blanchet ir Nigelis Armstrongas, kalbėdami apie dialekto vartotojus, skiria keturias dialekto vartotojų grupes:

- 1) *nuolatinį aktyvųjį vartotoją* — gebantį sklandžiai kurti tarminį diskursą kasdieniame gyvenime;
- 2) *nenuolatinį aktyvųjį vartotoją* — gebantį kurti tarminį diskursą esant tam tikroms aplinkybėms (šeimoje ir pan.);
- 3) *pasyvųjį vartotoją* — suprantantį tarminę raišką, galintį tarmiškai pasakyti keletą frazių;
- 4) *simbolinį vartotoją* — jaučiantį ištikimybę tarmei, labai menkai ką tesuprantantį tarmiškai arba nieko nesuprantantį, tačiau palaikantį tarmių vartoseną ir vertinantį tarmę kaip kultūrinio identiteto simbolį (daugiau žr. Blanchet, Armstrong 2006, p. 254).

Taigi galima kalbėti apie labai nevienalytę X dialekto bendruomenę, kurios nariams būdingas nevienodas kodo išmokimo, supratimo laipsnis. Bendruomenės nevienalytiškumas suponuoja galimybę tikslinti bendruomenės narių tapatybę — skaidyti į smulkesnes ar kaip kitaip žymėtas bendruomenes, su aiškesnėmis „kalbinėmis“ ribomis, nes, pavyzdžiui, preskriptyvi tapatybė — simbolinis dialekto vartotojas (žr. 4) — visiškai neturi kalbinių žymiklių, todėl kitam bendruomenės nariui neabejotinai yra neatpažįstamas kaip X tarminio kodo vartotojas.

Iš viso to, kas pasakyta, aiškėja, kad tarmėtyros metakalba gali (ir turi) būti tikslinama. Taigi galima grįžti prie svarstomo klausimo — naujojo dialekto kaip kvalifikacinės kategorijos scenarijus vertinimo lietuvių dialektologijoje.

Mechaniškas, nekritiškas terminų perkėlimas ir suplakimas būtų visiškai nemotyvuotas, turint omenyje tiek naujojo dialekto sampratos nevienalytiškumą, tiek apskritai bet kurios srities metakalbos formavimosi tradicijas. Tik kalbos tikrovė — šiuo atveju tarminiai duomenys — gali būti objektyvūs argumentai dėl šio (ir bet kurio kito) kvalifikacinio termino reikmės apskritai ir santykio su kitais, jau turinčiais aiškia vartosenos tradiciją lietuvių dialektologijoje, terminais.

Kartos kriterijus ir tarminė raiška

Kaip jau straipsnio įvade užsiminta, įžvalgos, teigiančios naujojo dialekto koncepto vartosenos pagrįstumą, formuluojamos remiantis atlikto tyrimo duomenimis. Taigi trumpai apie patį tyrimą. Siekiant gauti duomenų objektyviųjų ir subjektyviųjų tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos skirtumų kultūrinei vertei apibendrinti, buvo organizuotas dviejų etapų tyrimas. Sukaupta dvejiopa tiriamoji medžiaga — perceptyviojo tyrimo anketos²⁰ ir tarminiai duomenys. Tarminiai duomenys — rytų aukštaičių anykštėnų Lyduokių šnekotos rišlūs tekstai ir pavieniai posakiai. Medžiaga rinkta, remiantis vidiniu kriterijumi, t. y. buvo kalbinti Lyduokių apylinkės gyventojai, tikintis, kad jie dėl objektyvių aplinkybių — gyvena ir bendrauja rytų aukštaičių anykštėnų plote — gali turėti tarminio kalbėjimo patirties. Tiriamąją medžiagą sudarė diktofonu *SONY TCM-459V* įrašyti

²⁰ Šiame straipsnyje perceptyviojo tyrimo duomenimis nesinaudojama, taigi jis nebus daugiau užsimenamas (apie tyrimą ir jo rezultatus daugiau žr. Aliūkaitė 2007, p. 140–203; taip pat kitus autorės straipsnius).

vyriausiosios ir jauniausios kartos Lyduokių šnektos atstovų tekstai ir pavieniai posakiai.

Kaip pažymi Lesley Milroy ir Matthew'ius Gordonas (žr. Milroy, Gordon 2003, p. 35), skirtingų amžiaus grupių atstovai gali būti tiriami kaip *skirtingo laiko atstovai*²¹. Laikas nėra amorfiškas dydis, vienas iš minėtinų aspektų yra socialinis laiko parametras. Galima teigti, kad humanitariniame diskurse socialinis laiko parametras atitinka kartos klasifikacinį aspektą. Laidantis sociolingvistikos teorinių imperatyvų teigtina, kad kartą nužymi savo ribas kalbinių priemonių repertuaru. Taigi kriterinė informantų imtis pasirinkta tikslingai. Pirmosios — vyriausiosios — kartos informantų amžius nuo 62 metų²². Antrosios — jauniausiosios — kartos informantai yra 12–16 metų. Toks jaunosios kartos metų intervalas pasirinktas sąmoningai²³ — tai moky-

klinio amžiaus vaikai, kurie gali būti laikytini tam tikra mokykline šnektos bendruomene bendroje šnektos bendruomenėje.

Pasirinkus tokią informantų atrankos strategiją, atsirado galimybė reprezentuoti ir apibendrinti tos pačios šnektos sistemos kelis variantus; fiksuoti nykstančias stebimuoju laiku tarminio kalbėjimo ypatybes; fiksuoti gajausias tarminio kalbėjimo ypatybes; įvertinti šnektos panašėjimo/ išlyginimo su bendrine kalba tendencijas ir kt. (apie tai žr. Aliūkaitė 2008, p. 129–141). Kaip jau užsiminta straipsnio įvade, gauti tyrimo duomenys suponavo ir lydimąją diskusiją dėl naujojo dialekto kaip kvalifacinės kategorijos scenarijaus vertinimo lietuvių dialektologijoje.

Išanalizavus tiriamąją medžiagą paaiškėjo, kad tik vyriausiosios kartos bendruomenės nariams yra būdingos skiriamosios rytų aukštaičių anykštėnų ypatybės, t. y. mišriųjų dvigarsių *an, am, en, em* vertimas *un, um, in, im*; nosinių *q, ę* vertimas *u, i*; kirčiuoto pailgėjusio kamieno balsio *a* vertimas dvibalsiu *“o(ar — o)*. Tarp jauniausios kartos bendruomenės narių tokia raiška nefiksuoja jama, pavyzdžiui: *katriė mató. žinóje kàt /už_rù.sus usì.jæma ti_tinàj bì.ški apšvì.ñtina žmóne(s)* ‘Katrie, matai, žinojo, kad už rusus užsiima (=rusus palaiko), tai tenai biški (=truputį) apšventino žmones.’ (Br. V. — 1907 m.)²⁴;

²¹ angl. *as representative of different times*

²² Kadangi jauniausiai šios grupės informantai 62 metų, o vyriausiajam grupės informantui — 96 metai, šios grupės informantas galima būtų suskirstyti į dvi kartas: iki 70 metų (iš esmės II pasaulinio karo karta) ir virš 71 metų (tai yra XX amžiaus pradžios karta). Tarp šių kartų, vertinant galimas gyvenimo patirtis (plg. vyriausieji informantai patyrė gyvenimą prieškarinio Lietuvosje), aprioriškai tikėtini šie tokie nevienodumai, tačiau perklausius ir įvertinus jų tekstus, padaryta išvadą, kad šios grupės informantai negali būti priešinami kaip ryškesnio ir ne tokio ryškaus tarminio kodo vartotojai. Tarp vienos ir tarp kitos amžiaus grupės atstovų pasitaiko nenuoseklumų, tačiau patys vyriausieji atstovai nėra statistiškai nuosekliausi šnektos ypatybių turėtojai. Ypatybių sklaida labiau atskiro ideolekto požymiai. Taigi šių amžiaus grupių informantai apibendrinti kaip viena vyriausioji karta ir priešinami šnektos bendruomenės objektyviai jauniausiai kartai.

²³ Iš esmės tai yra vadinamosios ankstyvosios (12–14 metų) ir vidurinėsios paauglystės (14–16 metų) jaunuoliai. Straipsnio autorės manymu, šias grupes galima sujungti, remiantis bendruoju

kalbinio išprusimo kriterijumi. Sociolingvistų pažymima, kad paaugliai tarmę perima (išmoks-ta) nuo 4–13 metų, vėliau tarmės atstovais gali ir nebetapti (žr. Grumadienė 1979, p. 96; Kerswill, Williams 2005, p. 1025), taigi galima teigti, kad grupė suformuota pagrįstai.

²⁴ Pažymėtina, kad čia ir toliau visame straipsnyje skliausteliuose nurodoma informanto

uždė'su àš táu va takū^{ri} kepū^{ri} / nūgi
preš_aperá.cijū tóku žá.ū^{ri} kepū^{ri}.gi
uždė.s 'Uždėsiu aš tau va tokią kepurę,
nagi prieš operaciją tokią žalią kepurę gi
uždės.' (Br. L. A. — 1941 m.); *ale_ki.tus*
nustōike ir_pē'ršave labūi. smar̄ki 'Ale
(=bet) kitas nusitaike ir peršovė labai
smarkiai.' (A. K. N. — 1935 m.); *ir_inaĩ*
bū.və iš_tikrūju mi.rus / bet_pas̄kaũ
inaĩ prisikēle. su_pas̄vestaišeis pen̄keš
'Ir jinai buvo iš tikrųjų mirus, bet
paskiau jinai prisikėlė su pašvėstaisiais
penkais.' (K. K. — 15 m.); *neseneĩ bū.və.*
ketū.rka.ve / taī mergāite.s ū.že.me[an̄tra.
viēta. ə_befñū.kai pirmā. 'Neseniai buvo
keturkovė, tai mergaitės užėmė antrą
vietą, o berniukai pirmą.' (R. N. —
14 m.); *mā.nə. tētiš dirba [juokia-*
si] nu_teĩ leñtpjuvė.ĩ ə_mamà
parduotū.vė.ĩ 'Mano tėtis dirba [...] na
ten lentpjūvėj, o mama — parduotuvėj.'
(J. P. — 15 m.); *nū ir_tas vandė.nis tiek bū.və.*
privaĩge.s kat_net_nebegaļėjə. paplaũkĩ
'Na ir tas vandenys tiek buvo privargęs,
kad net nebegalėjo paplaukti.' (M. S. —
13 m.)

Skiriamosios rytų aukštaičių (1a, b)
anykštėnų (2) ypatybės — 1a) mišriųjų
dvigarsių *an, am, en, em* vertimas *un,*
um, in, im; 1b) nosinių *q, ę* vertimas
u, i; 2) kirčiuoto pailgėjusio kamie-
no balsio *a* vertimas dvibalsiu "ə (ar —
ə.) — patikslina vyriausiosios kartos Ly-
duokių bendruomenės narių tapatybę:
lietuvis ⇒ *rytų aukštaitis* ⇒ *anykštėnas*
(daugiau apie kultūrinę skiriamųjų tar-
mių ypatybių vertę žr. Aliūkaitė 2008,
p. 129—141). Ir netgi vyriausiosios kartos

vardo ir pavardės pirmosios raidės bei gimimo
metai (vyriausiosios kartos informantų) arba mei-
tai (jauniausiosios kartos informantų).

informantų kalboje fiksuojami gausūs
išlyginimo reiškiniai (pavyzdžiui, *dūonā*
mí.įke ir̄ / ir_šī.ta / žiedvus un(t)_ruįkas
bū.va 'Duoną minkė ir, ir šita, žiedas
ant rankos buvo.' (K. K. G. — 1915 m.);
sā.ka sā.ka šaulbi. neunjōsi viršūñ
mak̄kl-- untrañ áukštan 'Sako, sako
šauliai, — neunjosi (=neįjosi) viršun
mokykl-- antran aukštan (=į antrą
aukštą).' (Br. V. — 1907 m.); *takiē*
bal̄.ti pavā.sari an̄ksti kvīb_būrda(va)
pievā.gribis vadī.na 'Tokie balti pavasari
anksti kaip būdavo, pievagrybiais
vadina.' (Br.N. N. — 1925 m.) ir kt.) iš es-
mės neturi galios niveliuoti informanto
tapatybės. Prisimenant Ph. Blanchet ir
N. Armstrongo dialekto vartotojų kla-
sifikaciją, galima teigti, kad informan-
tų kalboje fiksuojami sporadiški tarmės
ypatybių išlyginimo su bendrine kalba
faktai (kai kuriais atvejais beveik pakai-
tiniai, vertintini net kaip kodų kaitos
(tarmė ↔ bendrinė kalba) reiškiniai²⁵)
netrikdo kalbėtojo kvalifikuoti kaip
nuolatinio aktyviojo dialekto vartotojo (ar
bent *nenuolatinio aktyviojo vartotojo*).

Jaunosios kartos informantų raiška,
stokojanti skiriamųjų tarminių ypaty-
bių, negali būti apibendrinama tuo pa-
čiu terminu kaip vyriausiosios kartos
kodas. Galima teigti, kad raiškos žymi-
kliai neinformatyvūs atpažinti dialekto
vartotoją apskritai. Tačiau nepaisant
to, kad skiriamųjų ypatybių jaunosios
kartos atstovų kalboje nepasitaiko, jų

²⁵ Pavyzdžiui, *piemenis pá.jėma vā.bala ij.kiša*
smí.lgu užpakaliñ / ir_paláižė 'Piemenys paima
vabalą, inkiša (=įkiša) smilgą užpakalin (=į užpa-
kalį) ir paleidžia.' (Br. N. B. — 1925 m.); *kumel̄s*
tā(ž) žvėįge / a_privažū.və duųgū. žinb. ği
ařkl̄r ti uō.nvs nū kumel̄s žvėįge 'Kumelys tas
žvengia, o privažiavo daugiau, žinai gi, arklių, tai
anas, na, kumelys žvengia.' (K. K. G. — 1915 m.)

vartojamos atmainos bendrine kalba laikyti taip pat negalima.

Remiantis tiriamąja medžiaga, galima apibendrintai teigti, kad požymiai, kurie, vertinant vyriausiosios kartos kodą, laikytini tik lydimaisiais, charakterizuojant jaunosios kartos kodą — laikytini relevantiniais. Ir vyriausiajai, ir jauniausiajai Lyduokių bendruomenės kartoms būdinga panašus elgesys su aukštutinio pakilimo balsiais *i* ir *u* kirčiuotose ir nekirčiuotose pozicijose, pavyzdžiui: *ti_ju_tì ki-- kv_p'érskæla ju-- ju_raisaniũ. bú_vá garb'és kalũkiëçi* 'Tai jau tai, kai perskëlë Raisanai, buvo garbës kolũkiečiai.' (A. K. N. — 1935 m.); *ti_suknæ.las ir vi_skas / nebũ.va gi_tëip kvib_dabař šilka* 'tai suknelës ir viskas nebuvo gi taip, kaip dabar šilkai.' (U. B. G. — 1925 m.); *na_alkũnũ prigrũndiř dúonas mĩ_ŋkĩma i-- i-- ir_bũs vviřtũjũ* 'Nuo alkũniũ prigrandyt duonos minkimo i-- i-- ir bus vaistai.' (A. K. N. — 1935 m.); *gẽ.ras m'ókĩta.jæř bú.võ. / gãflakat_iřvažãva* 'Geras mokytojas buvo, gaila, kad išvažiavo.' (V. L. — 13 m.); *mán patĩ.kõ. jõs knĩgà žĩdrãsis dvĩ.ratis* 'Man patiko jos knyga „Žydrasis dviratis“.' (D. D. — 16 m.); *paprã.ře.kat_jř pam'ókĩtũ kaip šluota ant_řluotõ.s skraidĩř* 'Paprãšë, kad ji pamokytũ, kaip šluota ant šluotos skraidyt.' (E. G. — 13 m.); *ir_niëkas negalëjõ. acpëti kuri iš_trĩ.jũ seserũ / nes_jõřũ bú.uõ.trĩnũ.kes* 'Ir niekas negalëjo atspëti, kuri iš trijų seserũ, nes jos buvo trinukës.' (K. K. — 15 m.)

Nekirčiuotoje pozicijoje vietoje *ë*, o bei *ie*, *uo* vyriausiosios kartos informantai beveik nuosekliai taria trumpus (labai retai pusilgius) atvirus balsius [e] ir

[a]. Jauniausiosios kartos šnekto bendruomenës nariams, kaip paliudijama tiriamąja medžiaga, taip pat būdinga tokia raiška, tačiau, reikia pažymëti, visiško nuoseklumo nėra. Pavyzdžiui: *iř_lĩ.na bũna dr'óbë / stáltřses / pakl'õdës* 'Iř lino bũna drobë, staltiesës, paklodës.' (F. P. P. — 1925 m.); *nesuprañ.tu / kaip_ãř p'érëju m'ëstë.li / kaip_ãř nepastëju niëka* 'Nesuprantu ař, kaip ař perëjau miestelį, kaip ař nepastebëjau nieko.' (U. R. G. — 1925 m.); *ãř nusi.nëřũ bũrdava abãlũ.ku ževĩ.ntu / sũ.mala smũ.lki* 'Ař nusineřũ bũdavo obuoliukũ džiovintũ, sumala smulkiai.' (Br. N. B. — 1925 m.); *vi.sõ.s vep'õdõ.s a iř dvì bú.võ. pařve.st'õõ.s / õ_vienà karaliëņ.* 'Visos vienodos, ir dvi buvo pařvëstosios, o viena karalienë.' (K. K. — 15 m.); *ir_iř_kařkuř acirã.dõ.mã.ža(ž) žmãgelũ.kas / maždaũ(k) kai(p)_pãdë.liř gal_dãr_net mažë.snis* 'Ir iš kařkur atsirado mažas žmogeliukas, maždaug kaip puodelis, gal dar net mažesnis.' (G. G. — 12 m.); *jĩs labaĩ mëgdavõ. sę.dëř karklũ virřũnëse* ['Jis labai mëgdavo sëdët karklũ virřũnëse.' (M. S. — 13 m.)

Lyduokių šnektoje, kaip ir visame anykštënũ plote²⁶, turimas intensyvesnis sąlyginis kirčio atitraukimas. Taigi kirtis nuo trumpos galũnës atitraukiamas į ilgąjį priešpaskutinį skiemenį. Kirtį atitraukia ir vyriausiosios, ir jau-

²⁶ Dialektologinëje literatũroje kiek pakoментuojama situacija apie Svëdasũ kampã (plg. *Lietuviũ kalbos tarmës* 2004, p. 144), pažymint, kad čia kirtis atitraukiamas tik kartais. Ž. Markevičienë atkreipia dëmesį į tai, kad vienareikšmiškai kirčio atitraukimo tendencijos negalima apibendrinti ir kitose anykštënũ šnektose (daugiau žr. Markevičienë 2001, p. 15).

niausiosios kartos atstovai. Vyriausiosios kartos atstovai nuoseklesni. Pavyzdžiui: *dī.ka.gi* (pirtis) *a.kūm.pi.gi* *sumūrīta bū.va krósnis* 'Dyka (=tuščia) gi (pirtis), o kampė gi sumūryta buvo krosnis.' (Br. L. A. — 1941 m.); *tvi. ti.bėrnus bėrnū(s) supran.ti važė.va rózu* 'Tai ten bernas bernas, suprantė, važiavo rozu (=kartu).' (Br. V. — 1907 m.); *ąš anuō kar.tu šluōtu nuvejū.* 'Aš anuo kartū šluotū nuėjau.' (Br. N. B. — 1925 m.); *dar.žus tiktai / daržóve(s) so.dī.nam* 'Daržūs tiktai, daržoves sodinam.' (J. P. — 15 m.); *ąš k'ekvíena diēna žai.žū krepši.ni* 'Aš kiekvieną dieną žaidžiū krepšinį.' (M. K. — 14 m.); *paškau ā.prisitrauki.mus dá.róm / visókus acispauđi.mus* 'Paskiau ė prisitraukimūs darom, visokius atsispausdimūs.' (E. G. — 13 m.)

Ilgųjų balsių *i* ir *u* nekirčiuotuose skiemenyse trumpinimas, trumpųjų balsių *i* ir *u* kirčiuotuose skiemenyse ilginimas, *ė* ir *o* bei *ie* ir *uo* atitikmenys, kirčio atitraukimo polinkiai jaunosios kartos vartotojų (ir ne tik) kalboje vertintini pagal du scenarijus.

Viena vertus, teigtina, kad kalbamos ypatybės yra vienos gyvybingųjų rytų aukštaičių anykštėnų ypatybių. Remiantis jauniausiųjų bendruomenės narių tarties įpročiais, formuluotina išvalga, kad tokia aukštutinio pakilimo balsių situacija, nekirčiuotų balsių *o* ir *ė* bei sutaptinių dvibalsių *ie* ir *uo* opozicijos neutralizacija, nenuoseklus sąlyginis kirčio atitraukimas atspindi *potencialią šnektos ateitį*. Nors, kaip minėta, jauniausiosios kartos šnektos informantai nėra tokie nuoseklūs kaip vyriausiosios kartos atstovai, tačiau galima teigti, kad ilgainiui, be abejo, priklausomai nuo socialinių, kultūrinių,

kalbinių aplinkybių, vartotojų mobilumo kalbamų ypatybių gali dažnėti. Jei šios kartos atstovai liktų gyventi Lyduokių seniūnijoje, netęstų studijų universitetuose, galbūt užsiimtų žemės ūkiu, jų išvykimai iš gimtojo miestelio būtų epizodiški, tikėtina, kad šios ypatybės (t. y. ilgųjų aukštutinio pakilimo balsių nekirčiuotoje pozicijoje trumpinimas ir trumpųjų balsių ilginimas kirčiuotoje pozicijoje, nekirčiuotų balsių *o* ir *ė* bei sutaptinių dvibalsių *ie* ir *uo* opozicijos neutralizacija, nenuoseklus sąlyginis kirčio atitraukimas) būtų skiriamieji jų kodo požymiai. Tačiau reikšmingiausia yra tai, kad net visiškas tokių ypatybių nuoseklumas vartotojo kalboje nebūtų pakankama sąlyga kalbėtoją priskirti ne tik kad Lyduokių miesteliui (ar gretimiems kaimukams), bet ir anykštėnams ir netgi rytų aukštaičiams apskritai. Galima teigti, kad visos paminėtos ypatybės yra *išvietintos* ypatybės. Tokį teiginį suponuoja kalbos kultūros specialistų įžvalgos dėl atitinkamų garsų sklaidos.

Kaip pažymima kalbos kultūros vadovėliuose (plg. Pupkis 2005, p. 108; 1980, p. 48; Paulauskienė 2001, p. 35; Šukys 2003, p. 239–241; taip pat žr. Pakerys 1986, p. 45–46; 51–53; 70–72), ilgųjų balsių trumpinimas nekirčiuotose pozicijose ir atvirkščiai — trumpųjų balsių ilginimas kirčiuotoje pozicijoje, apibendrinami kaip klaidos²⁷. Vadinasi, aukštutinio pakilimo

²⁷ Dar plg. J. Bukantienės pradinių klasių mokinių ir jų mokytojų bendrinės tarties empirinio tyrimo duomenys (iš viso tyrime dalyvavo 1284 respondentai iš Kauno ir Klaipėdos) rodo, kad neretai ilgieji balsiai nekirčiuotoje pozicijoje trumpinami (iki pusilgių arba trumpųjų), o trumpieji balsiai kirčiuotoje pozicijoje ilginami (iki pusilgių arba trumpųjų) (daugiau žr. Bukantienė 2006, p. 80–83).

ilgųjų ir trumpųjų balsių kiekybės opozicijos išnykimas nelaikytinas pakankama sąlyga lokalizuoti jaunosios kartos dialektą geografiniu požiūriu apibrėžtoje teritorijoje, t. y. Lyduokių apylinkėje, ir teigti, kad kalbamoji ypatybė yra neabejotinai skiriamoji jaunosios Lyduokių bendruomenės kartos ypatybė.

Kitos jaunosios kartos atstovų kalboje fiksuotos ypatybės taip pat neatlaiko kalbos kultūros vertinimo scenarijus. Kalbos kultūros specialistų pažymima, kad dvibalsių vienbalsinimas taip pat yra viena iš dažnesnių tarties klaidų. Paprastai kalbos kultūros vadovėliuose ir teigiama, kad šių tarties klaidų šaltiniai yra tarmės ar svietimos kalbos (žr. Paulauskienė 2001, p. 37; Šukys 2003, p. 242; Kazlauskienė, Rimkutė, Bielinskienė 2006, p. 23 ir kt.). Nors tarminis pagrindas lemia skirtingus bendrinės kalbos požiūriu netaisyklingos tarties variantus, pavyzdžiui: *pienėlis*→*pėnėlis* / *pynėlis* / *pinėlis* / *penėlis* / *pėinėlis*; *duonytė*→*donytė* / *dūnytė* / *dunytė* / *danytė*²⁸, tačiau galima teigti, kad paprasti vertintojai kalbėtoją, vienbalsinantį minėtus diftongus, sunkiai susietų su tam tikru regionu. Pagrįstai galima teigti, kad tiksliai lokalizuoti pavyksta tik kalbininkams arba ypatingiems gimtosios kalbos poliglotams²⁹, kurie puikiai žino ir skiria

²⁸ Pavyzdžiai iš — Šukys 2003, p. 242.

²⁹ Įžvalgą dėl gimtosios kalbos poliglotų formuluoja Gladis Massini-Cagliari. Mokslininkė, tyrusi kalbinę situaciją Brazilijoje — analizavusi portugalų kalbos ir 200 kitų gyvuojančių kalbėlių (tarp kurių 170 vietinių kalbėlių-dialektų) santykius, teigia, kad kiekvienas gimtakalbis išmokęs savo kalbą, išmoksta skirti ir savo kalbos variantus, taigi kiekvienas kalbėtojas būtinai yra gimtosios kalbos „poliglotas“. Be to, gimtakalbis žino,

tarmines ypatybes, akcentus ir pan³⁰. Daugeliui apskritai tokia garsų sklaida yra labai įprasta. Taigi sunkiai beatpažįstama kaip tarminė raiška. Vadinas, ir šiuo atveju, kaip ir vertinant aukštutinio pakilimo balsių ilginimą ar trumpinimą, galima teigti, kad nors nekirčiuotų balsių *o* ir *é* bei sutaptinių dvibalsių *ie* ir *uo* opozicijos neutralizacija yra jaunosios kartos dialekto požymis, tačiau kalbos kultūros paradigma teikia pagrindą suabejoti tokio jaunosios kartos dialekto kaip regioninio dialekto verte.

Minėtas kirčio atitraukimas taip pat nėra reikšmingas kultūrinės konotacijos aspektu. Kaip ir aptarti trumpųjų balsių kirčiuotoje pozicijoje ilginimas ar ilgųjų balsių nekirčiuotoje pozicijoje trumpinimas, ar sutaptinių dvibalsių vienbalsinimas, kirčio atitraukimas kalbos kultūros specialistų minimas kaip viena iš dažnesnių bendrinės kalbos klaidų (plg. Paulauskienė 2001, p. 58–59; Šukys, 2003, p. 248). Taigi kirčio atitraukimo atvejai įsilieja į bendrinės kalbos sistemą kaip nesisteminiai dalykai.

Iš viso to, kas pasakyta, aiškėja, kad nors kalbėtojai nereprezentuoja savęs nei kaip bendrinės kalbos bendruomenės narių, nei kaip tarminio kodo bendruomenės narių, tam tikri objektyvieji garsų sklaidos skirtumai nuo bendrinės kalbos realizuojamame kode visgi patikslina vartotojo tapatybę, nurodo priklausomybę tam tikrai X bendruomenei. Taigi tokia situacija suponuoja

kurie posakiai priklauso jauniems asmenims, kurie tinka tik neoficialioms situacijoms ir t. t. (daugiau žr. Massini-Cagliari 2004, p. 3–23).

³⁰ Kaip rodo tarminio kalbėjimo suvokimo ir vertinimo tyrimai, tekstai, kuriuose fiksuojamas tik kalbamosios ypatybės, nėra atpažįstami kaip tarminiai (daugiau žr. Aliūkaitė 2007, p. 182–186).

tarpines kategorijas, kurios galėtų tiksliau įvardyti kalbinę įvairovę, apibrėžti kalbėtojo kalbinę tapatybę. Vadinasi, tarminių (jei juos galima laikyti tarminiais) kodų nevienalytiškumas iš tiesų yra sąlyga tikslinti tarmėtyros terminus.

Taigi galima įvertinti naujojo dialekto galimybę papildyti tarmėtyros instrumentarijų.

Išvados: naujojo dialekto kaip kvalifikacinės kategorijos vertė

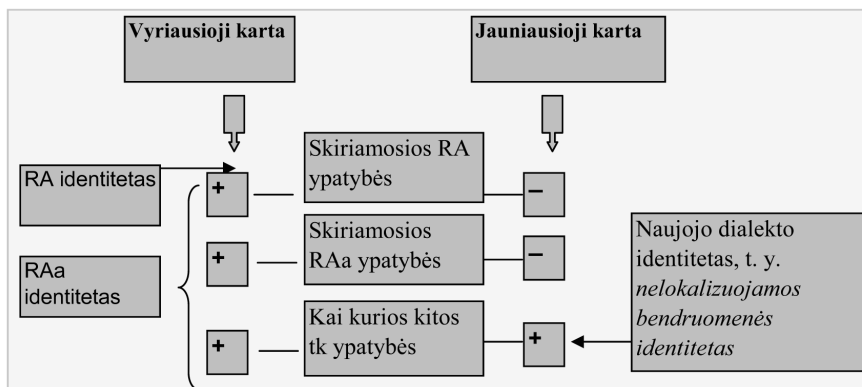
Iš tirtų dalykų aiškėja, kad siekiant tiksliau kvalifikuoti Lyduokių bendruomenės vyriausiosios kartos ir jauniausiosios kartos raišką, galima skirti mažiausiai tris daugiau ar mažiau žymėtuosius kodus:

- 1) *tarminį kalbėjimą*: nuosekliai reiškiasi ir skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, ir skiriamosios anykštėnų ypatybės, ir kitos ypatybės. Šį kodą realizuoja tik vyriausiosios kartos atstovai;
- 2) *pusiau tarminį kalbėjimą* (dėl termino tai pat žr. Grumadienė 1979): būtinai reiškiasi (kad ir nenuosekliai) ir skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, ir skiriamosios anykštėnų ypatybės, ir skiriamosios anykštėnų ypatybės, ir kitos ypatybės, tačiau kartu realizuojami ir bendrinės kalbos variantai. Šį kodą (tirtuoju atveju) realizuoja tik vyriausiosios kartos atstovai;
- 3) *naująjį dialektą*: nesireiškia nei skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, nei skiriamosios anykštėnų ypatybės, nenuosekliai reiškiasi kai kurios kitos ypatybės. Šį kodą realizuoja jauniausiosios kartos atstovai.

Būtina pažymėti, kad šiame straipsnyje tiesiogiai nesiremiama nė viena iš

straipsnio įvade pristatytųjų naujojo dialekto sampratų, straipsnio autorei priimtinas tik principinis diferencijavimo scenarijus. Naujojo dialekto terminas pasirinktas kaip trečioji analitinė kategorija, apibendrinanti kalbinę diferenciaciją. Galima pridurti, kad lyduokiečių jaunosios kartos variantui ir apskritai tokiems kodams iš principo tiktų ir kitokia terminija. Tai priklauso, pirma, nuo to, kurie kodo požymiai laikomi relevantiniais, antra, kokia socialinė kultūrinė vertė relevantiniams požymiams apibendrinama. Pavyzdžiui, atsisakius kalbos kultūros scenarijaus, vertinant jaunosios lyduokiečių kartos kalbėjimą, jaunųjų lyduokiečių kalbėjimui kvalifikuoti tiktų ir pusiau tarminio kalbėjimo kategorija. Bet tokiu atveju reikėtų tikslinti pusiau tarminio kalbėjimo konceptą apskritai. Galima būtų skirti dvejopą pusiau tarminį kalbėjimą, t. y. 1) kai reiškiasi (kad ir nenuosekliai) ir skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, ir skiriamosios anykštėnų ypatybės, 2) kai nesireiškia nei skiriamosios rytų aukštaičių ypatybės, nei skiriamosios anykštėnų ypatybės, bet reiškiasi kitos tarminės ypatybės. Manytina, kad naujojo dialekto terminas padeda išvengti pusiau tarminio kalbėjimo dviprasmiškumo.

Tikėtina, kad naująjį dialektą gali realizuoti ir vyriausiosios kartos atstovai, o tarminį kalbėjimą ar pusiau tarminį kalbėjimą – jauniausiosios kartos atstovai. Klasifikacijos pagrindas yra kalbiniai duomenys, o ne kalbėtojų demografinė ar socialinė charakteristika. Tiriamuoju atveju kalbinius duomenis galima koreliuoti su kalbėtojų amžiumi, bet tokia koreliacija nebūtina. Ne visada jauniausiosios kartos kodas atitiks naujojo dialekto požymius.

1 schema. Vyriausiosios ir jauniausios kartos kalbinis identitetas

Esminis naujojo dialekto požymis — *išvietinimas*, naujojo dialekto vartotojo neįmanoma susieti su regionu. Kaip matyti, išvalgas dėl *išvietinimo* objektyviausiai pagrindžia kai kurių tarmės faktų vertinimas iš kalbos kultūros perspektyvos. O tarminio kalbėjimo ir pusiau tarminio kalbėjimo požymis — daugiau mažiau tiksli lokalizacija. Tai lemia skiriamųjų ypatybių sklaidą raiškoje (taip pat žr. 1 schemą).

Turint omenyje nuolatinę kalbos kaitą, apibendrintini keli galimi naujojo dialekto kaitos scenarijai:

- *naujasis dialektas* → *pusiau tarminis kalbėjimas*³¹: palaipsniui vartotojas perima ir skiriamąsias tradicinio dialekto ypatybes, taigi atsiranda galimybė patikslinti kalbėtojo tapatybę, lokalizuoti kalbėtoją tam tikrame regione.
- *naujasis dialektas* → *bendrinė kalba*: palaipsniui vartotojas gali „išvalyti“ variantą nuo tarminių elementų. Reikia pripažinti, kad „išvalymas“ dažniausiai tebūtų

tik „apvalymas“: Vartotojo kodas liudytų siekiamybę.

- *naujasis dialektas* = *naujasis dialektas*: vartotojo kalba esmingai gali ir nesikeisti, taigi galima formuluoti išvalgą, kad visada bus naujojo dialekto, nelokaluoto varianto atstovų.

Baigiant būtų galima teigti, kad naujojo dialekto koncepcija leistų kurti įvairesnį ir tikslesnį diskursą apie kalbinį identitetą, dialekto identitetą. Kadangi tyrimo medžiaga gali būti vertinama tik kaip žvalgomoji, nes pagrindinis tyrimo tikslas buvo kitas, todėl ir formuluotės dėl naujojo dialekto scenarijaus Lietuvoje neturėtų būti suprastos kaip vienareikšmės ir galutinės, bet labiau kaip skatinančios diskusiją dėl tikslesnės dialektologijos terminijos, kurią suponuoja kintanti kalbinė realybė. Reikia pasakyti, kad naujojo dialekto ar panašios reikšminės apimties kategorija galėtų būti svarbi ir sociolingvistikos tyrimuose, pavyzdžiui, siekiant tikslinti bendruomenės apibrėžtį, t. y. įtraukiant ar neįtraukiant vietos kriterijų apibrėžiant kalbinę bendruomenę.

³¹ Labai mažai tikėtina, kad naujojo dialekto atstovas taptų gryno tarminio kalbėjimo atstovu.

Literatūra

- ALIŪKAITĖ, D., 2007. Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė. [Rankraštis]: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vilniaus universitetas. Vilnius.
- ALIŪKAITĖ, D., 2008. Tarmių ypatybių vertė kultūriniu požiūriu: Lyduokių šneka. *Respectus Philologicus*, 13 (18) A, p. 129—141.
- ALIŪKAITĖ, D., 2009. Perceptyviniai dialektų tyrimai: mentalinis žemėlapis. *Respectus Philologicus*, 15 (20), p. 164—179.
- BENSON, J., 2003. Folk Linguistic Perceptions and the Mapping of Dialect Boundaries. *American Speech*, 78 (3), p. 307—330;
- BLANCHET, P., ARMSTRONG, N., 2006. The Sociolinguistic Situation of 'Contemporary Dialects of French' in France Today: An Overview of Recent Contributions on the Dialectalisation of Standard French. *French Language Studies*, 16, p. 251—275.
- BUKANTIENĖ, J., 2006. Lietuvių bendrinės tarties būklė ir lavinimo problemos pradinėje mokykloje. *Žmogus ir žodis*, 8 (1), p. 80—83
- CLOPPER, C. G., 2004. Linguistic Experience and the Perceptual Classification of Dialect Variation. [Manuscript]: Dissertation; Humanities, Philosophy (01 H), Indiana University.
- DAILEY-O'CAIN, J., 1999. The Perception of Post-Unification German Regional Speech. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Volume 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 227—242.
- ECO, U., 2001. *Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos.
- GRUMADIENĖ, L., 1979. Dėl sociolingvistinio Vilniaus lietuvių šnekamosios kalbos statuso. *Lietuvių kalbotyros klausimai (Socialinės lingvistikos problemos)*, 19, p. 93—99.
- HAUGENAS, E., 1994. Kalbotyra ir kalbos planavimas. In: Sud. L. GRUMADIENĖ, R. MARCINKVIČIENĖ. *Sociolingvistika ir kalbos kultūra*. Vilnius: Gimtoji kalba, p. 14—28.
- INOUE, F., 1987. Dialect Image and the Diffusion of New Dialect Forms. In: Eds. W. BAHNER, J. SCHILDT, D. VIEHWEGER. *Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists*. Berlin / GDR, August 10 — August 15, p. 1508—1511.
- INOUE, F., 1993. The Significance of New Dialects. *Journal of International Society for Dialectology and Geolinguistics*, DiG, 1, p. 3—27.
- KAZLAUSKIENĖ, A., RIMKUTĖ, E., BIELINSKIENĖ, A., 2006. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras.
- KERSWILL, P., TRUDGILL, P., 2005. The Birth of New Dialects. In: Eds. P. AUER, F. HINSKENS, P. KERSWILL. *Review of Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 196—220.
- KERSWILL, P., WILLIAMS, A., 2005. New Towns and Koineization: Linguistic and Social Correlates. *Linguistics*, 43—5, p. 1023—1048.
- KVAŠYTĖ, R., 2005. Lietuvių ir latvių tarmės: terminija ir žodynai. In: Sud. J. ŠVAMBARYTĖ-VALUŽIENĖ. *Baltų kalbų tarmės: rašytinis palikimas*. Šiauliai: Discens, p. 112—123.
- Lietuvių kalbos tarmės*, 2004. *Chrestomatija*. Sud. R. BACEVIČIŪTĖ, A. IVANAUSKIENĖ, A. LESKAUSKAITĖ, E. TRUMPA. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- MARKEVIČIENĖ, Ž., 2001. *Aukštaičių tarmių tekstai*. II dalis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- MASSINI-CAGLIARI, G., 2004. Language Policy in Brazil: Monolingualism and Linguistic Prejudice. *Language Policy*, 3, p. 3—23.
- MESTHRIE, R., 2003. Clearing the Ground: Basic Issues, Concepts and Approaches. In: R. MESTHRIE, J. SWANN, A. DEUMERT, L. W. LEAP. *Introducing Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, p. 1—43.
- MILIŪNAITĖ, R., 2005. Kalba kaip žmogaus įvaizdžio dalis. *Kalbos kultūra*, 78, p. 33—37.
- MILROY, J., 2001. Languages Ideologies and the Consequences of Standardization. *Journal of Sociolinguistics*, 5 / 4, p. 530—555.
- MILROY, L., GORDON, M., 2003. *Sociolinguistics. Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing.
- NISBET, R. A., 2000. *Sociologijos tradicija*. Vilnius: Pradai.
- PAKERYS, A., 1986. *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*. Vilnius: Mokslas.
- PAULAUSKIENĖ, A., 2001. *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija.
- POŠKIENĖ, A., 2007. *Diskursas. Teorijos ir praktikos gairės*. Kaunas: Technologija.
- PRESTON, D. R., 1999a. Introduction. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptu-*

al *Dialectology*. Volume 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. xxiii–xl.

PRESTON, D. R., 1999b. A Language Attitude Approach to the Perception of Regional Variety. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*. Volume 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 359–373.

PUPKIS, A., 1998. *Kalbos kultūros pagrindai*. Vilnius: Mokslas.

Daiva Aliūkaitė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: sociolinguistics, perceptual dialectology, folk linguistics, cognitive linguistics, ecolinguistics

NEW DIALECT: THE POSSIBLE SCENARIO OF DIALECTAL DISCOURSE ESTIMATION

Summary

When discussing Lithuanian dialect research, it should be stressed that, on the one hand, although there exists a certain variety in terminology (e.g. accent vs dialect) or a certain convention in the usage of terminology, Lithuanian terminology that expresses territorial language varieties has been clearly established. On the other hand, when having in mind perpetually altering view of language continuum, the metalanguage of Lithuanian dialect research might and should be specified. The paper aims at the discussion of a new social concept, i.e. that of new dialect and its usage in Lithuanian dialectal discourse.

In the paper, the employment of the category *new dialect* is based on the data of the research carried out within the Lyduokiai community, East Highland Anykštėnai dialectal branch. It shows that in order to qualify the language expression of the eldest and youngest generations more exactly at least three more or less marked codes might be distinguished: dialectal discourse, (i.e. when the distinctive East Highland characteristics are obvious as well as distinctive Anykštėnai and other characteristics); semi-dialectal discourse (i.e. when the distinctive East Highland and distinctive

PUPKIS, A., 2005. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.

RAMANAUSKAITĖ, E., 2004. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas*. Kaunas: VDU leidykla.

ŠUKYS, J., 2003. *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa.

VITKAUSKAS, V., 2001. *Lietuvių kalbos tarmių morfoneminiai reiškiniai*. Vilnius: Žara.

WARDHAUGH, R., 2006. *An Introduction to Sociolinguistic*. Oxford: Blackwell.

ZINKEVIČIUS, Z., 1978. *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius: Mokslas.

Daiva Aliūkaitė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: socjolingwistyka, dialektologia percepcyjna, potoczne rozważania o języku, lingwistyka kognitywna, ekolingwistyka

NOWY DIALEKT: MOŻLIWY SCENARIUSZ OCENY MÓWIENIA GWARĄ

Streszczenie

Podjmując rozważania o badaniach dialektologicznych na Litwie, z jednej strony należy stwierdzić, że mimo pewnych różnic terminologicznych (por. *tarmė* vs *dialektas*) czy zastrzeżeń dotyczących użycia terminów, litewska terminologia definiująca odmiany terytorialne języka jest już usystematyzowana. Z drugiej strony, mając na myśli stale zmieniający się obraz kontinuum języka, litewski metajęzyk opisujący dialektologię może (i powinien) być dalej precyzowany. Niniejszy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy mówiąc o litewskim dyskursie gwarowym zasadne jest użycie społecznego konceptu językowego – nowego dialektu.

Zasady użycia kategorii nowego dialektu oparto na danych badań przeprowadzonych w Lyduokiai (subdialekt wschodnioaukisztocki okolic Oniksz). W wyniku badania stwierdzono, że w celu dokładniejszej kwalifikacji mowy starszego i młodszego pokolenia badanej wspólnoty można wyróżnić co najmniej trzy umowne kody: mówienie gwarą (konsekwentnie zaznaczają się zarówno cechy charakterystyczne dla wschodniej Aukiszoty, jak też cechy charakterystyczne dla okolic Oniksz, a także inne cechy); mówienie półgwarą (wyraźnie (choć niekonsekwentnie) zaznaczają

Anykštėnai characteristics are expressed although inconsistently as well as other characteristics, but the varieties of the Standard language are also realized) and new dialect (i.e. when the distinctive East Highland characteristics are absent as well as Anykštėnai or other characteristics). The essential feature of a new dialect is its dislocation, since the user of a new dialect cannot be related with a certain territory or region.

Having in mind a continuous language alteration, the author offers several possible scenarios of the new dialect alteration: 1) new dialect → semi-dialectal discourse: the user gradually adopts the distinctive characteristics of traditional dialect, thus the possibility appears to specify the identity of the speaker and localize him/her in a certain region; 2) new dialect → Standard language: the user may gradually “sweep out” the dialectal elements from the spoken variant; 3) new dialect = new dialect: the speaker’s language may not essentially undergo alterations, thus the following insight might be extended – there will always be the representatives of a new dialect, i.e. unlocalized variant of language.

KEY WORDS: new dialect, dialectal discourse, semi-dialectal discourse, the eldest generation, the youngest generation.

się zarówno cechy charakterystyczne dla wschodniej Auksztoty, jak też cechy charakterystyczne dla okolic Onikszt, a także inne cechy, jednocześnie realizowane są warianty charakterystyczne dla języka ogólnego); nowy dialekt (nie występują ani cechy charakterystyczne dla wschodniej Auksztoty, ani cechy charakterystyczne dla okolic Onikszt, niekonsekwentnie zaznaczają się niektóre inne cechy). Istotną cechą nowego dialektu jest delokalizacja, gdy użytkownika nowego dialektu nie można związać z określonym regionem.

Mając na myśli ustawiczny rozwój języka, opracowano kilka możliwych scenariuszy zmiany nowego dialektu: 1) nowy dialekt → mówienie półgwarą: użytkownik stopniowo przejmuje charakterystyczne cechy tradycyjnego dialektu, czyli powstaje możliwość sprecyzowania tożsamości mówiącego, zlokalizowania mówiącego w określonym regionie; 2) nowy dialekt → język ogólny: użytkownik stopniowo może „oczyścić” wariant z elementów gwarowych; 3) nowy dialekt = nowy dialekt: język użytkownika może nie ulec zasadniczej zmianie, co pozwoli na sformułowanie hipotezy, że zawsze będą istnieć przedstawiciele nowego dialektu, wariantu niezlokalizowanego.

SŁOWA KLUCZOWE: nowy dialekt, mówienie półgwarą, starsze pokolenie, młodsze pokolenie.

Gauta 2010 04 03

Priimta publikuoti 2010 07 15

Marek Ruszkowski

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Leśna 16, 25-509 Kielce, Polska

Tel.: +48 41 349 71 20

E-mail: gustaw1960@op.pl

Zainteresowania naukowe: składnia, stylistyka, językoznawstwo statystyczne

PRAWO KRYŁOWA W POLSKICH BADANIACH JĘZYKOZNAWCZYCH

Artykuł jest próbą charakterystyki i weryfikacji prawa Kryłowa w polskich badaniach językoznawczych. Na początku lat 80. XX wieku rosyjski językoznawca Jurij K. Kryłow przeprowadził wiele testów na materiale języka rosyjskiego i zaproponował opis zależności między liczbą znaczeń leksemów w słowniku a ich frekwencją. Zależność tę określa się dzisiaj jako prawo Kryłowa. Mówi ono, że udział w słowniku jednojęzycznym hasel mających określoną liczbę znaczeń maleje jak w postępie geometrycznym o ilorazie $\frac{1}{2}$. Oznacza to, że udział leksemów o jednym znaczeniu wynosi ok. 50%, leksemów o dwóch znaczeniach – ok. 25%, o trzech znaczeniach – ok. 12,5%, o czterech znaczeniach – ok. 6,25%, o pięciu – ok. 3,125% itd. Rosyjski językoznawca stwierdził, że jest to prawidłowość ogólna, obejmująca leksykę każdego języka naturalnego. Wartości podane przez Kryłowa są przybliżone, co oznacza, że w materiale empirycznym ich rozkład wykazuje mniejsze lub większe odchylenia.

Na gruncie polskim A. Wierzbicka wylosowała ze „Słownika języka polskiego” pod redakcją W. Doroszewskiego 500 hasel. J. Sambor badała materiał zaczerpnięty z „Małego słownika języka polskiego” pod redakcją S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Lempickiej. Wzięła pod uwagę trzy próby liczące po 1000 leksemów. Obejmowały one: a) cały słownik, b) rzeczowniki, c) czasowniki. Natomiast R. Hammerl i J. Sambor poddali analizie 30000 hasel ze „Słownika frekwencyjnego polszczyzny współczesnej” autorstwa I. Kurcz, A. Lewickiego, J. Sambor, K. Szafrana, J. Woronczaka. A. Kulacka, korzystając z internetowej wersji „Słownika języka polskiego PWN”, wybrała losowo 20000 hasel.

Wszystkie te badania generalnie potwierdzają działanie prawa Kryłowa w polskim materiale lekсыkalnym. Jednak prawo to wykazuje większą regularność w odniesieniu do ogółu hasel słownikowych niż w obrębie poszczególnych części mowy. Z badań A. Kulackiej wynika, że liczba leksemów mniejsza niż 16000 może nie być wystarczająca, by uzyskać zadowalające wyniki, a do weryfikacji prawa Kryłowa wystarczy wylosować dowolną próbę liczącą około 17000 hasel. Ale omawiane prawo może funkcjonować przy wielokrotnie mniejszej liczbie hasel poddanych analizie, co potwierdzają ustalenia A. Wierzbickiej (500 leksemów) i J. Sambor (1000 leksemów). Sam Kryłow w dwóch słownikach języka rosyjskiego przeanalizował 9500 i 2700 hasel.

SŁOWA KLUCZOWE: prawo językowe, prawo Kryłowa, językoznawstwo statystyczne.

Zależność między liczbą znaczeń leksemu a jego frekwencją zaobserwował już G. K. Zipf, badając jednojęzyczny słownik angielski (Zipf 1949). Jednak jego spostrzeżenia zostały uznane za nie w pełni

zadowalające i nie oparte na wystarczającej liczbie testów weryfikujących.

Podobne badania prowadził w 1967 r. F. Papp, który poddał analizie 60000 wyrazów ze *Słownika języka węgierskiego*

wydanego przez Węgierską Akademię Nauk. Niestety, nie podał on żadnych danych liczbowych, choć zaobserwował wyraźną tendencję do zmniejszania się liczby haseł w miarę wzrostu liczby ich znaczeń (Sambor 1972, s. 75).

Na początku lat 80. XX wieku obserwacje Zipfa i Pappa rozwinął i doprecyzował rosyjski językoznawca Jurij K. Kryłow. Przeprowadził on wiele testów na materiale języka rosyjskiego i zaproponował opis zależności między liczbą znaczeń leksemów w słowniku a ich frekwencją, którą to zależność określa się dzisiaj jako prawo Kryłowa. Mówi ono, że udział w słowniku jednojęzycznym haseł mających określoną liczbę znaczeń maleje jak w postępie geometrycznym o ilorazie $\frac{1}{2}$. Oznacza to, że udział leksemów o jednym znaczeniu wynosi ok. 50%, leksemów o dwóch znaczeniach – ok. 25%, o trzech znaczeniach – ok. 12,5%, o czterech znaczeniach – ok. 6,25%, o pięciu – ok. 3,125% itd. „Według Kryłowa, jest to prawidłowość ogólna, obejmująca leksykę każdego języka naturalnego” (Sambor 1988, s. 50).

Rosyjski językoznawca ustalił również, że przeciętna liczba znaczeń, która przypada w słowniku na jeden leksem, wynosi 2 (Krylov 1982a, 1982b; za Hammerl, Sambor 1990, s. 318). Wartości podane

przez Kryłowa są przybliżone, co oznacza, że w materiale empirycznym ich rozkład wykazuje mniejsze lub większe odchylenia.

Kryłow przeprowadził badania m.in. na podstawie słownika S. J. Ożegowa (*Slovar' russkogo jazyka*, Moskwa 1963; dalej skrót SO) oraz 17-tomowego słownika języka rosyjskiego (*Slovar' sovremenogo russkogo literaturnogo jazyka*, red. V.I. Černyšev, Moskwa–Leningrad 1950–1965; skrót SJR) (za Hammerl, Sambor 1993, s. 119).

Z tabeli 1 wynika, że rozkład empiryczny potwierdza działanie analizowanego prawa (niektóre obliczenia były niedokładne i zostały poprawione). Dość dużą regularność widać szczególnie w SJR. Odchylenia od wartości idealnych nie przekraczają dla haseł o poszczególniej liczbie znaczeń 4%, np. leksemów jednoznaczeniowych: 50% (wartość idealna) – 52,4 (wartość rzeczywista), leksemów o trzech znaczeniach: 12,5% – 8,8%, leksemów o czterech znaczeniach: 6,25% – 4,5%. Zdarza się, że ta różnica wynosi mniej niż 0,3%, np. leksemów o dwóch znaczeniach: 25% – 24,8%, leksemów o pięciu znaczeniach: 3,125% – 2,9%.

Nieco większe rozbieżności charakteryzują SO, gdyż różnice między wartościami idealnymi a rzeczywistymi przekraczają

Tabela 1. Rozkład leksemów o określonej liczbie znaczeń w dwóch słownikach języka rosyjskiego.

Liczba znaczeń	Liczba leksemów w SO	Procent leksemów w SO	Liczba leksemów w SJR	Procent leksemów w SJR
1	5845	61,5	1421	52,4
2	2420	25,4	672	24,8
3	675	7,1	238	8,8
4	289	3,0	122	4,5
5	123	1,3	79	2,9
6	64	0,7	50	1,8
7	30	0,3	32	1,2
8	14	0,2	23	0,9
powyżej 8	42	0,5	74	2,7
Razem	9502	100	2711	100

Tabela 2. Rozkład leksemów o określonej liczbie znaczeń w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego.

Liczba znaczeń	Liczba leksemów	Procent leksemów
1	276	55,2
2	117	23,4
3	39	7,8
4	25	5,0
5	20	4,0
6	24	4,8
Razem	501	100

w obrębie leksemów jednoznaczeniowych 10% (50% – 61,5%). Jednak w odniesieniu do leksemów o większej liczbie znaczeń nie przekraczają 5%.

Kilkanaście lat przed sformułowaniem przez Kryłowa prawa zależność między liczbą leksemów a liczbą ich znaczeń badała na gruncie języka polskiego A. Wierzbicka. Wylosowała ona ze *Słownika języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego 500 haseł (Wierzbicka 1967, s. 147).

Odchylenia od wartości idealnych wynoszą maksymalnie 5,2% (przy hasłach o jednym znaczeniu) i 4,7% (przy leksemach o trzech znaczeniach). Zwraca uwagę większa liczba haseł mających sześć znaczeń niż haseł o pięciu znaczeniach. Może to wynikać z ich małej liczebności, która nie przekracza 24 wyrazów. Mimo bardzo małej zawartości próby (501 lek-

semów) prawidłowość opisana później przez rosyjskiego językoznawcę została potwierdzona.

Również J. Sambor badała materiał polski, zaczerpnięty z *Małego słownika języka polskiego* pod redakcją S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej (podała tylko dane procentowe). Wzięła pod uwagę trzy próby liczące po 1000 leksemów. Obejmowały one: a) cały słownik, b) rzeczowniki, c) czasowniki (Sambor 1989).

W całym słowniku odchylenie od wartości oczekiwanej w leksemach jednoznaczeniowych wynosi ponad 8%, ale w pozostałych nie przekracza 3%. Wśród rzeczowników i czasowników rozkład jest jeszcze bardziej regularny, ponieważ wartości rzeczywiste odchylają się od idealnych nie więcej niż 4%. Prawo Kryłowa znajduje więc potwierdzenie, a „sprawdza się jeszcze bardziej wyraźnie w odnie-

Tabela 3. Rozkład leksemów o określonej liczbie znaczeń w *Małym słowniku języka polskiego* (w procentach).

Liczba znaczeń	Cały słownik	Rzeczowniki	Czasowniki
1	41,7	46,1	46,4
2	24,9	27,2	24,6
3	9,6	8,5	8,7
4	5,4	3,9	4,7
5	2,6	1,4	1,7
6	2,0	1,1	1,3
7	1,8	1,2	0,5
8	0,6	0,4	0,7
powyżej 8	11,4	10,2	11,4
Razem	100	100	100

Tabela 4. Rozkład leksemów o określonej liczbie znaczeń w *Słowniku frekwencyjnym polszczyzny współczesnej*.

Liczba znaczeń	Liczba leksemów w całym słowniku	Procent leksemów w całym słowniku	Liczba rzeczowników	Procent rzeczowników	Liczba czasowników	Procent czasowników	Liczba przymiotników	Procent przymiotników	Liczba przysłówków	Procent przysłówków
1	20691	68,9	8900	66,6	3132	51,7	7208	82,1	1114	80,1
2	5879	19,6	2897	21,7	1621	26,8	1100	12,5	196	14,1
3	1995	6,6	910	6,8	706	11,7	302	3,4	55	4,0
4	797	2,7	372	2,8	305	5,0	92	1,0	16	1,2
5	303	1,0	127	1,0	121	2,0	38	0,4	5	0,4
6	162	0,5	69	0,5	75	1,2	13	0,2	2	0,1
7	96	0,3	46	0,3	32	0,5	14	0,2	-	-
8	53	0,2	18	0,1	29	0,5	2	0,0	2	0,1
powyżej 8	35	0,1	18	0,1	32	0,5	8	0,0	1	0,0
Razem	30041	100	13357	100	6053	100	8777	100	1391	100

sieniu do poszczególnych części mowy” (Hammerl, Sambor 1993, s. 124).

To ostatnie stwierdzenie wymaga weryfikacji. Zostanie ona przeprowadzona na podstawie *Słownika frekwencyjnego polszczyzny współczesnej* (Kraków 1990) autorstwa I. Kurcz, A. Lewickiego, J. Sambor, K. Szafrana, J. Woronczaka (za Hammerl, Sambor 1993, s. 126).

Procent leksemów o jednym znaczeniu wykazuje duże odchylenie w stronę dodatnią od wartości idealnej. Wśród wszystkich haseł jest to prawie 19%, wśród rzeczowników ponad 16%, a w obrębie przymiotników i przysłówków – ponad 30%.

Hasła o większej liczbie znaczeń są na ogół bardziej stabilne, choć i tu widać duże nieregularności. Na przykład przymiotniki o dwóch znaczeniach mają frekwencję 12,5%, czyli dwukrotnie mniejszą od oczekiwanej (25%). Przysłówki o trzech znaczeniach stanowią 4%, a więc trzykrotnie mniej od wartości idealnej (12,5%). Najbardziej regularny rozkład wykazują czasowniki, nieco mniejszy rzeczowniki, zdecydowanie najmniejszy i nieregularny – przymiotniki i przysłówki.

Ostatnio weryfikacją prawa Kryłowa zajęła się A. Kułacka. Korzystając z internetowej wersji *Słownika języka polskiego PWN*, wybrała losowo 20413 leksemów (Kułacka 2009).

Hasła o jednym znaczeniu wykazują duże odchylenie od wartości oczekiwanej (19%), ale leksem o większej liczbie znaczeń mają odchylenie, które nie przekracza 5,5%. Haseł mających pięć znaczeń jest niemal dwa razy mniej niż wyrazów o czterech znaczeniach, a leksemów o sześciu znaczeniach jest dokładnie dwa razy mniej niż o pięciu.

Szereg testów i obliczeń prowadzi A. Kułacką do wniosku, że „liczba leksemów mniejsza niż 16000 może nie być wystarczająca, by uzyskać zadowalające wyniki”, a „do weryfikacji prawa Kryłowa wystarczy wylosować dowolną próbę liczącą około 17000 leksemów” (Kułacka 2009, s. 17-18). Widać jednak, że omawiane prawo może funkcjonować przy wielokrotnie mniejszej liczbie haseł poddanych analizie, co potwierdzają ustalenia A. Wierzbickiej (500 leksemów) i J. Sambor (1000 leksemów). Sam Kryłow w

Tabela 5. Rozkład leksemów o określonej liczbie znaczeń w internetowej wersji Słownika języka polskiego PWN (tabelę przedstawiam po pewnej modyfikacji).

Liczba znaczeń	Liczba leksemów	Procent leksemów
1	14089	69,0
2	4004	19,6
3	1315	6,5
4	516	2,5
5	236	1,2
6	120	0,6
7	50	0,2
8	28	0,1
powyżej 8	55	0,3
Razem	20413	100

dwóch słownikach języka rosyjskiego przeanalizował 9500 i 2700 haseł.

Teoretycznie – im większa próba pobrana ze słownika, tym różnice między wartościami idealnymi a empirycznymi powinny być mniejsze. Dane liczbowe pokazują, że tak jednak nie jest. Minimalna próba licząca tylko 500 leksemów (tabela 2) i dwukrotnie większa – 1000 haseł (tabela 3) lepiej zilustrowały działanie prawa Kryłowa niż próby liczące ponad 30000 leksemów (tabela 4) i ponad 20000 (tabela 5).

Generalnie trzeba stwierdzić, że prawo Kryłowa znajduje potwierdzenie również w polskim materiale leksykalnym.

Bibliografia

HAMMERL, R., SAMBOR, J., 1990. *Statystyka dla językoznawców*. Warszawa.

HAMMERL, R., SAMBOR, J., 1993. *O statystycznych prawach językowych*. Warszawa.

KRYLOV, J. K., 1982a. Eine Untersuchung statistischer Gesetzmäßigkeiten auf der paradigmatischen Ebene der Lexik natürlicher Sprache. In: Ed. H. GUITER, M. V. ARAPOV. *Studies on Zipf's Law*. Bochum, 234-262.

KRYLOV, J. K., 1982b. Ob odnoj paradigme lingvostatističeskich raspredelenij. In: Ed. J. J. SOONTAK. *Lingvostatistika i vyčistitelnaja lingvistika*. Tartu, 80-97.

KULACKA, A., 2009. Procedura weryfikacji prawa Kryłowa. *LingVaria* 2 (8), 9-20.

Wykazuje ono większą regularność w odniesieniu do ogółu haseł niż w obrębie poszczególnych części mowy. Pokazuje, że „mimo nieostrości pojęć semantycznych ilościowe badania lingwistyczne uwzględniające znaczenia leksemów są możliwe. Badania takie wzbogacają wiedzę lingwistyczną i psychologiczną, nie ustępując pod względem efektywności eksplanacyjnej i dokładności pomiarowej badaniom innych, na pozór bardziej wymiernych poziomów języka. Przepuszczalnym rozszerzeniem prawa Kryłowa będzie zbadanie opisanych wyżej zależności w tekstach, a nie, jak dotychczas, tylko w słownikach” (Pawłowski 2001, s. 19).

PAWŁOWSKI, A., 2001. *Metody kwantytatywne w sekwencyjnej analizie tekstu*. Warszawa.

SAMBOR, J., 1972. *Słowa i liczby. Zagadnienia językoznawstwa statystycznego*. Wrocław.

SAMBOR, J., 1988. Lingwistyka kwantytatywna – stan badań i perspektywy rozwoju. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, XLI, 47-67.

SAMBOR, J., 1989. Struktura kwantytatywna wyrazów polisemicznych w słowniku, czyli o tzw. prawie Kryłowa. *Polonica*, XIV, 13-31.

WIERZBICKA, A., 1967. *O języku dla wszystkich*. Wyd. 2. Warszawa.

ZIPF, G. K., 1949. *Human Behavior and the Principle of Least Effort*. Cambridge.

Marek Ruskowski

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: sintaksė, stilistika, statistinė lingvistika

KRYLOVO DĖSNIS LENKŲ LINGVISTINIUOSE TYRIMUOSE

Santrauka

9-o dešimtmečio pradžioje rusų kalbininkas Yuri K. Krylovas atliko daugybę rusų kalbos tyrimų ir pasiūlė būdą kaip galima aprašyti leksemų žodyno reikšmių ir jų dažnumo santykį. Šis santykis dabar yra vadinamas Krylovo dėsniumi. Pagal jį vienakalbio žodyno aprašuose pateiktų reikšmių skaičius mažėja geometrine progresija santykiu $\frac{1}{2}$. Tai reiškia, kad leksemos, turinčios vieną reikšmę, sudaro maždaug 50%, leksemos su dviem reikšmėmis – 25%, su trim reikšmėmis – 12,5%, su keturiomis reikšmėmis – 6,25% ir leksemos su penkiomis reikšmėmis – 3,125%. Rusų lingvistas teigė, kad tai yra bendras principas, kurį galima taikyti bet kurioje natūralioje kalboje. Krylovo pateikti dydžiai yra vidutiniai, o tai rodo, kad empiriniuose tyrimuose galimi tam tikri nukrypimai.

Nagrinėdama lenkų kalbą, Wierzbicka atsitiktinai atrinko 500 aprašų iš „Lenkų kalbos žodyno“. Sambor nagrinėjo medžiagą iš „Mažojo lenkų kalbos žodyno“. Buvo analizuojami trys 1000 leksemų pavyzdžiai a) viso žodyno, b) daiktavardžių, c) veiksmažodžių. Hammerl ir Sambor analizavo 3000 aprašų iš „Dabartinio lenkų kalbos dažnumo žodyno“.

Visi atlikti tyrimai parodė, kad Krylovo dėsnį galima taikyti ir lenkų kalbai. Dėsnis geriau veikia, kai analizuojame visus žodyno aprašus nei atskiras kalbos dalis. Kaľuckos tyrimas parodė, kad mažiau nei 16 000 leksemų aprašų gali nepakakti, kad gautume patikimus rezultatus. Vis dėlto Wierzbickos ir Samboro tyrimai rodo, kad dėsnis yra tinkamas, kai nagrinėjami aprašų skaičius yra keletą kartų mažesnis. Krylovas analizavo 9 500 ir 2 700 dviejų rusų kalbos žodyno aprašų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kalbos dėsnis, statistinė lingvistika.

Marek Ruskowski

Jan Kochanowski University of Humanities and Sciences in Kielce, Poland

Research interests: syntax, stylistics, statistical linguistics

KRYLOV LAW IN POLISH LINGUISTIC RESEARCH

Summary

In the early 1980's, the Russian linguist Yuri K. Krylov carried out a number of tests taking advantage of the Russian language material and proposed a description of the relationship between a number of meanings of lexemes in a dictionary and their frequency. The relationship is now termed the Krylov Law. It says that a share of entries having a specific number of meanings in a monolingual dictionary decreases in a geometrical progression with a common ratio of 1/2. It means that a share of lexemes with one meaning is app. 50%, 25% for lexemes with two meanings, 12.5% for lexemes with three meanings, 6.25% for lexemes with four meanings and 3.125% for lexemes with five meanings. The Russian linguist argued that this is a general principle applicable to any natural language. Values provided by Krylov are average, which means that their distribution in empirical material shows some deviations.

In respect of the Polish language, Wierzbicka randomly sampled 500 entries from *The Polish Language Dictionary*, ed. Doroszewski. Sambor analysed material taken from *The Small Polish Language Dictionary*, ed. Skorupka, Auderska, Lempicka. Three samples of 1,000 lexemes were taken into account to include a) whole dictionary b) nouns c) verbs. Hammerl and Sambor, in turn, analysed 3,000 entries from *The Modern Polish Language Frequency Dictionary*, authored by Kurcz, Lewicki, Sambor, Szafran, Woronczak. Kaľucka, taking advantage of an online version of *The Polish Language Dictionary* issued by PWN, randomly sampled 20,000 entries.

All the above studies generally prove that the Krylov Law holds valid for the Polish lexical material. The Law shows a greater regularity in respect of the total number of entries in a dictionary than in respect of specific parts of speech. It is evident from Kaľucka's research that the number of lexemes fewer than 16,000 might be insufficient to obtain satisfying results, and any sample of 17,000 entries is sufficient for validation of the Krylov Law. However, the Law can be valid when a number of entries subject to analysis is several times smaller, which was proved by Wierzbicka's (500 entries) and Sambor's (1,000 entries) findings. Krylov himself analysed 9,500 and 2,700 entries in two dictionaries of the Russian language.

KEY WORDS: language law, Krylov Law, statistical linguistics.

Gauta 2010 04 29

Priimta publikuoti 2010 07 15

II. FAKTAI IR APMĄSTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

Loreta Ulvydienė

Vilnius University

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E-mail: ulvydiene@yukhf.lt

Research interests: humanities, philology, general and comparative literature

LITERATURE AFTER 9/11: JOHN UPDIKE'S *TERRORIST*

*On 11 September 2001 a series of attacks were launched on America. It was a day that many around the world would never forget. It brought a lot of changes in world politics which gained reflection in different forms, cinema, theatre, literature and art. All that was created after September 11 was categorized as "a response to terrorism". John Updike's response was rather unexpected. With his *Terrorist* he remains loyal to his way of writing and the reader could only search for the reasons blundering along in the dark being lost between tons of publications about terrorism and Muslim culture, their way of life, beliefs and their precepts. Moreover, controversial reviews vindicate that Updike has chosen an explosive issue to be discussed. Updike's concept of exploring post-9/11 America via a "homegrown" American terrorist is worthwhile. Updike's idea to transform his protagonist Ahmad into a terrorist obviously fails ("he is lovable, or at least appealing; he's in many ways the most moral and thoughtful character in entire book"), Updike remains a skilful chronicler of life's metonymies.*

KEY WORDS: explosive issue, a response to terrorism, controversy, Muslim culture, Qu'ran, lackadaisical prose, philosophical cogency, grotesques, life's metonymies, oblivious, unresponsive, extraordinary description, attention to detail.

Life after September 11 terrorist attacks, often referred as 9/11 when the Twin Towers of the World Trade Center in New York City were smashed down by Islamist terrorists killing everyone made the world stop and think. It brought a lot of changes in world politics which gained reflection in different forms, cinema, theatre, literature and art. All that was created after September 11 was categorized as "a response to terrorism". A number of the most outstanding authors of the world gave their immediate responses to the event. *Pattern Recognition* (2003) by William Gibson was the first novel to address the attacks; the main character is a marketing consultant whose father disappeared in

Manhattan on the morning of September 11. *Extremely Loud and Incredibly Close*, a 2005 novel by Jonathan Safran Foer, follows the narrator, 9-year-old Oskar Schell, whose father was on the upper floors of the World Trade Center when the jets crashed into the Twin Towers. *Big Apple 2 Bytes* by Arunabha Sengupta is a novel about the experiences of an Indian engineer on business assignments to New York once on either side of 9/11. It deals with the slowdown during the days leading up to the September 11 attacks and the ripples of the attacks across the globe in many countries and varied facets of life. David Llewellyn's novel *Eleven* takes place in Cardiff and London on September

11th and deals with the impact the terrorist attacks have on the lives of people in the UK. Richard Howard's poem "Fallacies of Wonder" deals with the difficult task of trying to remember the Twin Towers as they actually were now that they are gone. Ian McEwan's novel *Saturday* takes place in London after the September 11th attacks but before the 7 July 2005 London bombings. The novel shows how much the world has changed since the attacks in America. Jeffrey Archer's novel *False Impression* is a thriller that takes place during and immediately after 9/11. Don DeLillo's novel *Falling Man* features a protagonist who survives the attacks on the World Trade Center. Dana Standridge's 2006 novel *Lessons in Essence* includes a chapter in which a group of Taiwanese people watch the 9/11 events as they unfold on Japanese television news. Seamus Heaney's poem "Anything Can Happen", a loose translation of Horace's Ode 1.34 is a response to the attacks. Ben Lerner's poem "Didactic Elegy" deals with the attack using the language of art criticism. Claire Messud's novel *The Emperor's Children* traces the lives of three NYC friends before and after the events of 9/11. Tom Robbin's novel *Villa Incognito* features several scenes of Military and CIA officials reacting to news of the attacks. Jay McInreney's 2006 novel *The Good Life* takes place immediately before, during, and after the events of 9/11. Nelson DeMille's 2004 novel *Night Fall* connects TWA 800 to twin tower crash. Stephen King's sixth Dark Tower novel, *Song of Susannah*, a reference to the attack, when the characters place an artifact known as Black The protagonist in Philip Roth's *Everyman* moves to the New Jersey shore as a result of the fear he feels in the wake of

the 9/11 attacks (Encyclopedia Britannica: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/762320/September-11-attacks>).

John Updike's response was rather unexpected. With his Rabbit Novels John Updike became one of the most controversial writers of the United States. Likewise with his *Terrorist* he remains loyal to his way of writing and the reader could only search for the reasons blundering along in the dark being lost between tons of publications about terrorism and Muslim culture, their way of life, beliefs and precepts of life. It would be a mistake to search for the answer in Updike's style of writing. It is obvious that there are readers who dislike his sentences saying that they are too long and some passages about "Nothing" occupy some four or five pages. This is definitely not the path to go along. Moreover, controversial reviews vindicate that Updike has chosen an explosive issue to be discussed:

John Updike should have run a thousand miles away from this subject — at least as soon as he saw the results on the page. [...] Despite all the Koranic homework, there is a sense that what is alien in Islam to a Westerner remains alien to John Updike. What he has discovered, yet again, is merely the generalized fluid of God-plus-sex that has run throughout all his novels. *James Wood, The New Republic*

Terrorist is a wonderfully sharp work. Part extreme coming-of-age story, part thriller, it is carefully plotted, articulate, and fortified with good writing. But it also has an old-fashioned willingness to make the great problems of the day personal, human-scale, and funny, and it is for this reason that *Terrorist* is a book to admire and be entertained by at once. *Anna Godbersen, Esquire*

So smooth is Updike in putting his grotesques through their paces – effortlessly

putting them in each others' orbits – that his contempt for them enhances rather than spoils the novel. *Publishers Weekly (Starred Review)*

Unfortunately, the would-be terrorist in this novel turns out to be a completely unbelievable individual. [...] Though Mr. Updike manages to extract a fair amount of suspense from Ahmad's story, he does so with the heavy reliance on unbelievable coincidence. *Michiko Kakutani, The New York Times*

A chilling tale that is perhaps the most essential novel to emerge from Sept. 11. *People*

Discursiveness, coincidence and a barely credible surprise ending compromise, but do not critically impair, Updike's intriguing 22nd novel. [...] Updike, approaching his mid-70s, continues to entice, provoke and astonish. *Kirkus Reviews*

In the end, *Terrorist* fails not because the subject matter is too foreign but because of lackadaisical prose, poorly drawn characters and a narrative that plods along for 288 pages before culminating abruptly and unsatisfactorily. *The Oregonian*

The most satisfactory elements in *Terrorist* are those that remind us that no amount of special pleading can set us free of history, no matter how oblivious and unresponsive to it we may be. And that history, in disposing of empires, admits of no innocents and spares no one. *Robert Stone, The New York Times Book Review*

[F]or all its marvelous writing and philosophical cogency, Updike's *Terrorist* is an awkward, overdetermined drama acted out by gritty urban characters he can't bring to life. [...] These are characters – and this is a thriller – that Richard Price should have written. (Grade: C+) *Entertainment Weekly*

One compelling and surprising ride. *USA Today*

Updike [...] has written something like a teen coming-of-age story, but he wants his 24 moment too and indulges in some gratuitous button-pushing along the way. [...] In a certain regard, *Terrorist* is an interesting, if failed, thought experiment. *Los Angeles Times*

Thus, not surprisingly, Updike gained reputation with his *Rabbit, Run* as one of the most controversial writers of today's America. Still more, wishing to understand and reveal the phenomenon of Updike's popularity one should be familiar with the majority of his works. Quite often those who are acquainted with his two or three novels say that "Updike did not manage to create anything better than his *Rabbit Tetralogy*." In his *Terrorist* as in his *Rabbit* novels he confirms to be a chronicler of America's realia. *Rabbit Angstrom a Tetralogy* was both, praised as a challenge to midlines and life without God, as a defiance of American norms of life, and at the same time written off as being a reflection of nothing else but a gleam of quotidian existence. One would be surprised that the answer to Updikean phenomenon is not hidden at all. Updike is always in the opposition he is always against the society. His *Terrorist* is written through the eyes of a Muslim young man. Quite naturally, after September 11, 2004 Muslims were obviously driven off to the opposition. Portraying the events that take place in *Terrorist* Updike is trying to look to the world not only through the eyes of a Muslim but also through the eyes of everyone who is of different origins. *Terrorist* even includes some Koran passages in Arabic transliteration. Updike received much help from a graduate

student. "A lot of the Koran does not speak very eloquently to a Westerner", he said. "Much of it is either legalistic or opaquely poetic. There's a lot of hellfire descriptions of making unbelievers drink molten metal occur more than once. My conscience was pricked by the notion that I was putting into the book something that I can't pronounce", he remarked, but later on added: "Arabic is very twisting, very beautiful. The call to prayer is quite haunting; it almost makes you a believer on the spot. My feeling was, 'This is God's language, and the fact that you don't understand it means you don't know enough about God.'" (Updike, 2006, Interview with Updike).

The thought of a John Updike novel pondering America's post-9/11 angst may lead to a belief that the world is beginning to see the 9/11 literary canon so many people seem to desire. While post-9/11 America sets the stage for Updike's 22nd novel, *Terrorist*, let us hope it is a step along the way to that canon and not a cornerstone. While working on the book, however, he ventured onto the Web to research bomb detonators. Most obviously Updike (though white-haired and "senatorial looking") risked suspicion by lingering around the luggage screening machines at La Guardia Airport, where he learned that the X-rays were not in black and white, as he had imagined, but rather in lurid colors: acid, green and red (Ibid.).

Terrorist is the story of Ahmad Ashmawy Mulloy, an 18-year-old graduating senior from a decaying high school in the decaying factory town of New Prospect, N.J. Although born and raised in the U.S., Ahmad is far different to his classmates. Ahmad is the son of a woman of Irish-American heritage (hence Mulloy) and an Egyptian father (hence Ashmawy)

who abandoned the family when Ahmad was three. Taking into consideration Updike's tendency to endow his characters with significant names, e. g. Rebecca, Angstrom, Ruth, etc, it would be advisable to start with the etymological structure of Ahmad's name. Thus, 'Ahmad' is a variant of 'Ahmed' (Arabic) and the meaning of Ahmad is highly praised, or one who constantly thanks God.

Beginning at age 11, Ahmad began studying Islam on his own initiative, taking twice weekly lessons from a local imam. He is now a devout Muslim, trying to stay on "the Straight Path." He wears black stovepipe jeans and laundered white shirts to school every day. Although he runs track, he has no friends, disdains the normal accoutrements of teenage life and is both intrigued and repulsed by his sexy black classmate, Joryleen Grant. Generally, Ahmad views non-Muslim Americans as little more than amoral and reprehensible "devils" who "seek to take away my God."

He is absolutely sure that "the values they [Americans] believe in are Godless" (4). Early in the novel Updike's protagonist starts speaking about death:

The deaths of insects and worms, their bodies so quickly absorbed by earth and weeds and road tar, devilishly strive to tell Ahmad that his own death will be just as small and final. Walking to school, he has noticed a sign, a spiral traced on the pavement in luminous ichor; angelic slime from the body of some low creature, a worm or snail of which only this trace remains. Where was the creature going, its path spiralling inward to no purpose? If it was seeking to remove itself from the hot sidewalk that was roasting it till death as the burning sun beat down, it failed and moved in fatal circles. But no little worm-body was left at the spiral's center.

So where did that body fly to? Perhaps it was snatched up by God and taken straight to Heaven. Ahmad's teacher, Shaikh Rashid, the imam at the mosque upstairs at 2781 ½ West Main Street, tells him that according to the sacred tradition of the Hadith such things happen: the Messenger, riding the winged white horse Buraq, was guided through the seven heavens by the angel Gabriel to a certain place, where he prayed with Jesus, Moses and Abraham before returning to Earth, to become the last of the prophets, the ultimate one (pp. 5–6).

Ahmad is enthralled by Islam and the study of the Koran in Arabic. Although intelligent and talented, at his imam's suggestion Ahmad opts for the vocational track in high school, with the goal of becoming a truck driver. College would expose him to "corrupting influences- bad philosophy and bad literature."

As students go at Central High, they are "good." His religion keeps him from drugs and vice, though it also holds him rather aloof from his classmates and the studies of the curriculum (p. 8).

In steps Jack Levy, a 63-year-old depressive guidance counselor at Ahmad's high school who also happens to be a nonpracticing Jew. Levy sees potential in Ahmad and breaks out of his generally stuporous approach to his job and life to nudge Ahmad toward college. Levy has an affair with Ahmad's mother, Teresa, who fancies herself a painter but supports herself and Ahmad by working as a nurse's aide.

After graduation, Ahmad, ends up working as a delivery driver for a furniture store owned by a Lebanese family, a job arranged by the imam. This job ultimately leads to Ahmad's enrollment in a terrorist plot. To make sure all the bases are covered,

Levy's sister-in-law just happens to be the personal assistant to the Secretary of the U.S. Department of Homeland Security and in frequent contact with Levy's wife.

As the majority of Updike's readers and reviewers, Tim Gebhart among them, maintain, "This tale combines the best and the worst of Updike. Updike always strives for extraordinary description and attention to detail. At the same time, though, his exposition can run to extremes. For example, the third chapter opens with, "The phone rings." It is another eight pages (consisting of roughly eight lengthy paragraphs) before Levy's wife, alone in the house, actually picks up the phone. Likewise, at times the attention to detail oozes foreshadowing. For example, as Ahmad studies for his commercial driver's license, we learn a great deal about the dangers of transporting hazardous materials. You can see the sexual relationship between Jack Levy and Teresa Mulloy coming just a couple pages into their first meeting. That development, of course, allows Updike to include his seemingly obligatory sex scenes, regardless of the extent to which they further the plot" (Gebhart 2006, BC).

Thus, in *Terrorist* as in his previous novels and short stories, Updike remains a conspicuous stylist – which to his detractors means a conveyor of empty calories and to his admirers a writer of rare sensitivity and poetic insight. He credits Hemingway, the original minimalist, as a main influence, and if, as Updike says, "it was he who showed us all how much tension and complexity unalloyed dialogue can convey, and how much poetry lurks in the simplest nouns and predicates" (Updike 1983, p. 173), then it is Updike who took the revelation and ran with it. As Richard Walls concluded: "he feels the curious

and potent, inexplicable and irrefutably magical life language leads within itself, and if you are not attuned to the music of his idiosyncratic usage of our shared vocabulary, then it is going to seem like a type of obfuscation, a dazzling curtain draped over a drab landscape" (Walls 2003, p. xii). Even if the reader is attuned, he may feel that micro-Updike (each phrase, each image, occasionally each word) is more interesting – more fabulous – than macro-Updike (his subject matter). Yet his style outshines the substance. Having committed himself to giving "the mundane its beautiful due", Updike does not so much elevate his chosen topic as overwhelm it. Moreover, Updike is writing as much out of the Christian experience as Bellow, Roth and the Jewish writers he so admires are writing out of theirs. Following "The Old Testaments injunction to give praise", Updike takes it as a process of observing and describing (Updike, in Plath 1997, p. 258).

Yet, with his *Terrorist* it is more than obvious that Updike follows along his own path. Like in *Rabbit Angstrom* in his 22nd novel he stresses lack of belief. Moreover, despite Updike's attention to detail, Ahmad never really comes off as real. Although he is a somewhat likeable character, he neither speaks nor acts like a teenager born and raised in New Jersey. Instead, he comes off as caricature of a jihadist plunked down in a modern American urban area, spouting phrases like "Western culture is Godless", "the American way is the way of infidels", and movies are "sinful" and "foretastes of hell." Yet other than a general feeling an impressionable youth being affected by an imam, we get virtually no insight into or understanding of how or why a teenager living with an Irish-American mother

became so enthralled with Islam that God is now, as Ahmad puts it, "closer than the vein in my neck."

Updike's concept of exploring post-9/11 American via a "homegrown" American terrorist is worthwhile. Yet, here it would be wise to apply for the reviewer who knows how Updike's protagonist should feel like, who has the same fears and expectations in life. "In John Updike's "Terrorist", the post-9/11 world teeters on edge while the U.S. faces its worst demons from within", says reviewer Dilshad D. Ali:

Terrorist is a work of fiction, and not a book of Islamic scholarship. And with that in mind, Updike masterfully handles all aspects of the story, from the manipulation of Ahmad to the unlikely love triangle of Jack, Teresa, and Beth. Along the way Updike shows his depth by becoming a minor expert of the Qur'an. His transliteration of various Qur'anic passages is on the mark, and he aptly shows how radical interpretations of different verses can create a close-minded Islamic viewpoint (Dilshad 2006, beliefnet).

Updike paints vivid pictures that go beyond black and white to identify each person's color as a metaphor for his personality: Teresa, Ahmad's mother, has freckled skin that is "unbelievably white, like a leper's", while his father's color is "perfectly matte, like a cloth that's been dipped". Ahmad, as a result, is "dun", a low-luster shade lighter than beige". With his mixed-blood background, Ahmad sees his dun skin as receding into the background where only God will notice his virtues. Ahmad is fascinated with classmate Joryleen Grant, a seductive girl whose "smooth body, darker than caramel but paler than chocolate" is a frustrating temptation for him. Moreover, he was

warned by Shaikh Rashid that “women are animals easily led”:

he can see for himself that the high school and the world beyond it are full of nuzzling – blind animals in a herd bumping against one another, looking for a scent that will comfort them. But the Qur’an says there is no comfort but for those who believe in the unseen Paradise and who observe the injunction to pray five times a day, which the Prophet brought back to Earth after the night journey on Buraq’s broad, blazingly white back (p. 10).

Ahmad is drawn to the browns. The “brown” family in Ahmad’s eyes seems to push past the filth and impurity to somehow become God’s children. From Ahmad’s viewpoint, white-oriented characters, the “infidels” of the world, are shameful and godless, which Updike cleverly plays upon when Ahmad unthinkingly notices that Rashid has a “waxy-white” complexion.

And by revealing Ahmad’s persona, Updike makes the important point that parents, counselors, friends, and teachers must be especially attune to teen behaviors. But the story relentlessly weaves along picking up threads from all aspects of the terrorism theme. Even the Secretary of Homeland Security has his say as he struggles with creating some sort of safety measures for a country with too many unraveled edges. A particularly vivid description of airport security cleverly explains the holes in the system, “[...] a pair of nail scissors or knitting needles while these are being spotted and confiscated, four-inch knives pass as shoe shanks seen on edge, and a petite pistol of mostly hard plastics sneaks through taped into a pewter porringer supposedly being transported, if its dark orb is challenged, as a present for a baby being baptized”.

The fundamental problem with trying to preempt terrorism strikes, the Secretary explains to his assistant, is that among other things, “there’s something weird about the language – it makes [Arabs] feeble-minded, somehow.

Certainly it is difficult to understand the Qur’an, even for masses of Muslims worldwide. To best interpret the Qur’an requires knowledge of when and under what circumstances different verses were revealed to the Prophet Muhammad. Updike alludes to this when he has Rashid differentiate between Meccan (early passages revealed to the Prophet Muhammad in Mecca) and Medinan (later passages revealed to the Prophet in Medina) verses. If he had spent more time on this, then readers would have received a valuable lesson on the dangerous ways the Qur’an can be misinterpreted by those with a radical viewpoint. Islam editor Dilshad D. Ali believes, “*Terrorist* cuts to the heart of American fears of homegrown terrorists. What is being preached in American mosques? What hidden agendas do some imams have? What draws some American Muslim kids toward extremism? Are some American mosques just franchises for Middle East terrorist cells? These questions have frightening answers in *Terrorist* (Dilshad D. Ali 2006, beliefnet, <http://www.beliefnet.com/Faiths/Islam/2006/07/How-A-Terrorist-Is-Made.aspx>).

Considered individually, *Terrorist*’s cast of characters proves to be rather pitiable and contemptible Ahmad, with his puerile, adolescent fanaticism; Joryleen, patronizingly treated by the author, who ends up as a prostitute; the quasi-bohemian Terry, full of delusions about her painting; Jack, who has come to the conclusion “that people stink” and that he himself gives off

a “stale aroma”, and so on. “For all his verbal skill, it should be added, Updike here is largely working off stereotypes” (Linda Kulman <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=12735674>)

Ultimately, if the need to champion the “free world” against “communism” finds reflection in *Rabbit Angstrom*, the need to reflect the events from the point of view of an outcast seems essential for Updike. In *Rabbit Angstrom* he is obviously on Rabbit’s side, though bravely asks “Without the cold war, what’s the point of being American?” In his *Terrorist* Updike must find himself supporting Ahmad’s beliefs and makes commentaries against Jews at the same time referring to the war between Israel and Lebanon:

“Faith”, the preacher is proclaiming in a voice roughened by oratory, gritty like coffee overloaded with sugar. “They didn’t have faith. That is why they were an evil congregation. That is why the Israelites were visited by pestilence and shame and defeat in battle. Abraham, the father of the tribe, had faith when when he lifted up his knife to sacrifice his only son, Isaac. Jonah had faith in the belly of the whale. Daniel had faith in the lion’s den. Jesus on the cross had faith – he asked the Lord why He had abandoned him but then in the next breath he turned to the thief on the cross next to him and promised that man, that evil man, that ‘hardened criminal’, as the sociologists say, that the very day he would dwell with him in Paradise. [...] Rosa Parks had faith in that bus in Montgomery, Alabama¹. “The preacher’s body leans out, growing taller,

and his voice changes tune as a new thought strikes him. “She took a seat in the front of the bus”, he says at conversational pitch. “That’s what the Israelites didn’t do. They were afraid to sit at the front of the bus. The Lord said to them, ‘There it is, right behind the driver; the land of Canaan full of milk and honey, that seat’s for you’, and they said, ‘No thanks, Lord, we like it at the back of the bus. We have a little game of the crasp going, we have our little pint of Four Roses to pass around, we have our little crack pipe, our heroin needle, we have our underage crackhead girlfriends to bear our illegitimate children that we leave in a shoebox at the disposal and recycling facility on the edge of town – don’t send us up that hill, Lord (pp. 59–60).

It takes nearly 10 pages for Updike to describe the service at church. On the one hand, it only demonstrates the role of religion in Ahmad’s life and opposition between Christianity but on the other, he masterfully transmits the message that Christians lost faith, “faith in Lord”, “The Lord of Abraham”, “The Lord of King David”, “The Lord of Mary.” (61) Furthermore, as in *Rabbit Angstrom*, here, likewise, God, Faith and sex are strangely intertwined, too:

“Amen”, many say, in relief and emptiness. There is silence and then a businesslike sound of muffled pacing as four men in their suits march two abreast up the aisle to receive wooden plates... [...] They expect money to be placed in the plates, which have red felt bottoms to soften the rattle of coins. The unexpected word “impure” returns from the sermon; Ahmad’s insides tremble with the impure trespass of his witnessing these black unbelievers at worship of their non-God, their three-headed idol; it is like seeing sex among people, pink scenes glimpsed over the shoulders of boys misusing their computers at school (p. 62).

¹ It was an “established rule” in the American south (at that time) that African-American riders had to sit at the back of the bus. African-American riders were also expected to surrender their seat to a white bus rider if it was needed. On the 1st of December 1955, Mrs. Rosa Parks, an African-American seamstress, was arrested in Montgomery, Alabama for not standing and letting a white bus rider take her seat (reference made by the author of the article).

To the critics, Updike is an enigma. Some have understood him to be a somewhat aloof commentator on American life, exploring such phenomena as rural life in an urban age, suburban anomie, clergy dissatisfaction, aging and marital infidelity. Most of his novels reflect a precise historical situation. *The Centaur* is a Truman book, *Rabbit, Run* is set in the Eisenhower era. *A Month of Sundays* takes place in the time of Nixon's unravelling. *Marry Me* has the Kennedy administration as its background. *Rabbit at Rest* is a reflection of Ronald W. Reagan's era. And *Terrorist* pertains to George W. Bush's politics and its consequences.

Nevertheless, even though, Updike writes of contemporary life, most critics have seen his interest in it as more than sociological and have rightly affirmed

the novelists religious underpinning, even while disputing the exact nature of his beliefs. As critics suggest, "The Young Updike had wit, the old has wisdom [...]" however few living novelists approach him." (*The Guardian*)

To sum up, though Updike's idea to transform Ahmad into a terrorist obviously fails ("he is lovable, or at least appealing; he's in many ways the most moral and thoughtful character in entire book"), Updike remains a skilful chronicler of life's metonymies, America's quotidian, which once was known as "A Dream Country". Even though late in January, 2009 (January 27, 2009) Updike passed away he will always be remembered as a pre-eminent writer with a sharp eye for human nature and his "rabbits", "villagers" and "terrorists" abide by the circumstances and continue their silent existence.

References

DILSHAD, D. ALI, 2006. *Beliefnet*. Available from: <http://www.beliefnet.com/Faiths/Islam/2006/07/How-A-Terrorist-Is-Made.aspx> [Accessed 2010-07-03].

GEBHART, 2006. *Blogcritics Magazine* (BC), ed. Lisa McKay.

KULMAN, L., 2007. *John Updike Reads from his Novel "Terrorist"*. Available from: [http://www.npr.org/templates/story/story.php?](http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=12735674)

[storyId=12735674](http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=12735674)) [Accessed 2010-07-03].

PLATH, J., 1997. *Conversations with John Updike*, University Press of Mississippi, Jackson.

UPDIKE, J., 2006. *Terrorist*. Penguin Books.

UPDIKE, J., 1983. *Hugging the Shore: Essays and Criticism*, New York: Vintage.

WALLS, R. C., 2003. *The Elements of Style: God and Sex in Updike's early Stories*. Alfred A. Knopf.

Loreta Ulydyienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: amerikiečių literatūros ir kritikos istorija, literatūros komparatyvistika, hermeneutika, vertimo teorija

LITERATŪRA PO RUGSĖJO 11-osios:

JOHNO UPDIKE'O *TERORISTAS*

Santrauka

Per 2001 metų rugsėjo 11-osios teroristų atakas JAV žuvo beveik trys tūkstančiai žmonių.

Loreta Ulydyienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: historia literatury i krytyki amerykańskiej, komparatystyka, hermeneutyka, teoria tłumaczenia.

LITERATURA PO 11 WRZEŚNIA:

TERRORIST JOHNA UPDIKE'A

Streszczenie

11 września 2001 r. w wyniku ataków terrorystycznych w USA zginęło prawie 3 tys. osób.

Griūvant garsiesiems Dvyniams žuvo apie du šimtus Niujorko gaisrininkų, beveik aštuonios dešimtys policininkų. Akivaizdu, jog teroristiniai išpuoliai pakeitė kiekvieno gyvenimą. Tai atsispindėjo kine, teatre, mene bei literatūroje. Daugeliu atvejų tai buvo atsakas į terorizmą, prievartą bei fanatizmą. J. Updike'o atsakas į teroristinius išpuolius buvo gana netikėtas. 2006-aisiais pasirodė dvidešimt antrasis rašytojo romanas *Terroristas*. J. Updike'as lieka ištikimas savo stiliui, o skaitytojui gana sunku suprasti, kodėl pagrindinis romano veikėjas Ahmadas visai neprimena savižudžio mirtininko. Rašydamas romaną, J. Updike'as konsultavosi su musulmonų tikėjimo studentais, analizavo Koraną ir stengėsi perteikti kuo daugiau kasdienio gyvenimo epizodų. Daug dėmesio skirta tikėjimo tiesoms. Vaizduodamas įprastos kasdienybės akimirkas, J. Updike'as kuria nepaprastą, savitą metaforas, naujos gyvasties suteikdamas jau gana įprastoms temoms. Šis išvalgumas kyla iš nepaprasto įtaigumo ir tikslumo. Rašytojo kūryboje pagrindinę vietą užima mirties metaforos. Kritikų vertinimai gana priešaringi, tačiau atvertęs pirmuosius romano puslapius skaitytojas atpažįsta J. Updike'ą. Dar prieš paimdamas knygą į rankas, J. Updike'ą pažįstantis skaitytojas spėja, jog tai bus dar viena istorinė kronika. Ir jis neklysta. Skaitant romaną mintyse ir vaizduotėje iškyla rugsėjo įvykiai, kurie romane pavaizduoti musulmono akimis. Tai kitokia, gana netikėta perspektyva, taip pat ir pavojinga tema. Akivaizdu, kad rašytojas visuomet buvo opozicijoje. Nors 2009 metų sausio 27 dieną jis iškeliavo amžinybėn, jo veikėjai toliau gyvena tarp mūsų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: pavojinga tema, atsakas į terorizmą, polemika, musulmonų kultūra, Koranas, sentimentalioji proza, filosofinis įtaigumas, groteskas, gyvenimo metonimijos, nesuvokiantis, abejingas, ypatingas aprašymas, dėmesys detalėms.

Pod gruzami nowojorskiego World Trade Center straciło życie około dwustu nowojorskich strażaków oraz blisko osiemdziesięciu policjantów. Zamachy terrorystyczne pociągnęły za sobą zmiany w życiu każdego człowieka, co znalazło swój wyraz w filmie, teatrze, sztuce i literaturze. W wielu wypadkach była to reakcja na terroryzm, przemoc i fanatyzm. Odpowiedź J. Updike'a na zamachy terrorystyczne była dość niespodziewana. W 2006 r. ukazała się dwudziesta druga powieść pisarza pt. „Terrorysta”. J. Updike pozostaje wierny swojemu stylowi, jednak czytelnikowi trudno jest zrozumieć, dlaczego główny bohater powieści Ahmad w niczym nie przypomina terrorysty samobójcy. Pisząc swą powieść, J. Updike konsultował się ze studentami wyznania muzułmańskiego, studiował Koran i starał się podać możliwie najwięcej szczegółów z życia codziennego. Wiele uwagi poświęcił prawdom wiary. Opisując momenty zwykłej codzienności, J. Updike tworzy niezwykle, jaskrawe metafory, ukazujące jego dość zwyczajne tematy w nowym świetle. Ta przenikliwość wywodzi się z niezwyklej specyfiki i dokładności. W twórczości pisarza główne miejsce zajmują metafory śmierci. Oceny krytyków są dość kontrowersyjne, jednak już na pierwszych stronach powieści czytelnik rozpoznaje J. Updike'a. Czytelnik znający twórczość tego pisarza jeszcze zanim weźmie książkę do ręki oczekuje, że będzie to kolejna kronika historyczna. I nie myli się. Czytając powieść, na myśl przychodzą wypadki wrześnieowe, które w powieści zostały przedstawione oczami osoby wyznania muzułmańskiego. To inna, dość zaskakująca perspektywa, ale i niebezpieczny temat. Ale J. Updike zawsze był w opozycji. I choć 27 stycznia 2009 r. opuścił ten świat, bohaterowie jego powieści dalej żyją wśród nas.

SŁOWA KLUCZOWE: niebezpieczny temat, reakcja na terroryzm, polemika, kultura muzułmańska, Koran, proza sentymentalna, racja filozoficzna, groteska, metonimie życia, nieświadomy, obojętny, opis szczegółny, dbałość o szczegóły.

Gauta 2010 04 15

Priimta publikuoti 2010 07 15

Фридерик Листван

Университет гуманитарных и естественных наук им. Яна Кохановского в Кельце
ul. Żeromskiego 5, 25–369 Kielce, Polska

Тел.: +48 41 349 71 31

E-mail: teresa@kielce.msk.pl

Область научных интересов автора: фольклор, семантика текста, межтекстовые связи, проза Даля, Лескова, Войновича, Платонова, Замятина, Леонова

К ВОПРОСУ О МЕЖТЕКСТОВЫХ СВЯЗЯХ: АЛЛЮЗИЯ В ПУБЛИЦИСТИКЕ ЛЕОНИДА ЛЕОНОВА

Одним из «фирменных знаков» леоновского стиля является большое насыщение его текстов «чужим словом». В критической литературе о Леонове проблема аллюзивности в его публицистике пока еще не решалась. Внимание исследователей было сосредоточено на содержании леоновских статей, на их тематике. Вопросы формы (глагольная метафоризация, особенности художественного образа, символика фольклорных образов) решались попутно. Присущая леоновским текстам диалогичность (в бахтинском понимании) видна как в художественной прозе этого оригинального писателя, так и в его публицистических выступлениях, которые в этом отношении представляют собой богатейший материал. Писатель отсылает своих читателей к общеизвестным, «авторитетным» текстам: Библии, античной мифологии, произведениям У. Шекспира, Д. Алигьери, Ф. Достоевского, А. Грибоедова, а также к волшебным сказкам и былинам. Насыщение леоновских текстов аллюзиями огромно: часто одно предложение содержит целую цепь аллюзий. В публицистике Леонова аллюзия чаще всего выступает как имя собственное, обладающее символическим значением (например, Прометей, Иов, Кащей); скрытая мини-цитата или цитата более развернутая, но видоизмененная. Аллюзия играет большую роль как средство построения образа, как идеологема, она дает писателю также возможность сказать свое слово, усилить его экспрессивность.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Аллюзия, аллюзивное слово, символика, Библия, античная мифология, фольклор, прецедентный текст, имя собственное, цитата, идеологема.

Старое культурное наследие и те чрезвычайно поразительные вещи, свидетелями и прямыми участниками которых мы становились, были как бы двумя электродами.
(Л. Леонов)

В немногочисленных пока научных трудах, посвященных публицистике Леонова, тема аллюзивности пока еще не решалась. Исследователями учитывалась вся публицистика (Горбунов 1965; Станиславлева 1974; Симонова 1990;), то анализировалась лишь ее отдельная

часть: период с 1916 по 1945 год (Яковлев 1978), только статьи 1945 года (Ковалев 1987, с. 171–177) или 40–50 годы (Ященко 1972). Как правило, анализировалась тематика публицистических выступлений Леонова, иногда принимались во внимание только статьи опреде-

ленного профиля: литературная критика (Исаев 1987, с. 63–74), «военные» статьи (Ковалев). Решаемые попутно вопросы формы: грамматико-стилистические особенности глагольной метафоризации (Горбунов), особенности художественного образа (Симонова), символика фольклорных образов (Станиславлева) – в некоторой степени связаны с аллюзивностью, но самими исследователями к рассматриваемой в настоящей статье теме не относились. Цель настоящей работы – анализ публицистики Леонида Максимовича Леонова с точки зрения аллюзивности. В ходе анализа будет раскрыта форма аллюзии, ее роль, будет также решен вопрос декодировки аллюзии.

Одним из «фирменных знаков» как художественных, так и публицистических текстов Леонида Леонова является большая насыщенность «чужим словом» (в бахтинском понимании), аллюзия, отсылающая к другим текстам. Именно аллюзия, «намекающая» на некое – бывшее в действительности или вымышленное – событие, является главным средством создания межтекстовых связей. Аллюзивное слово «предстает как заимствование некоего элемента из инородного текста, служащее отсылкой к тексту-источнику, являющееся знаком ситуации, функционирующее как средство для отождествления определенных фиксированных характеристик» (Дронова 2004, с. 96). Оно может функционировать как средство «расширенного переноса свойств и качеств мифологических, библейских, литературных, исторических персонажей и событий на те, о которых идет речь в данном высказывании». Тогда «аллюзия не восстанавливает хорошо известный образ, а

извлекает из него дополнительную информацию» (Гальперин 1981, с. 110).

В публицистических текстах Леонида Леонова аллюзия чаще всего выступает в форме имени собственного: **исторического лица** (нетекстовая аллюзия): «... отсылку этих кладов поручили Ломоносову, нашему северному Леонардо» (Леонов 1984, т. 10, с. 169), «От подобной стерилизации мира огнем не далеко и до костра Савонаролы» (там же, с. 435); **литературного героя**: «... и, наверно, сам Раскольников не обдумывал с такой тщательностью убийства своей старухи» (там же, с. 230), «Нынешнему Гамлету нет необходимости совершать мучительный выбор между двумя одинаково реальными и противоположными жребиями» (там же, с. 386), **библейского**: «... Марфа в последнее время все чаще и нахальней стала заслонять и даже просто з а т и р а т ь бедную свою сестру в искусстве – Марию» (там же, с. 466), «со времени Нагорной проповеди еще не удалось повторить опыт насыщения пятью хлебами несоответственно большего количества ртов...» (там же, с. 436), **мифологического**: «романтика оторвала этих благородных и смелых людей, декабристов, от земли и отлилась от них Антеева сила» (там же, с. 176), «самый труд его (Л. Толстого. – Ф. Л.) представляется нам поистине Геркулесовым подвигом» (там же, с. 421) или **фольклорного** (сказочного, былинного): «как праправнуки старого казака Ильи Муромца одолят и повалят наземь фашистское чугунное Идолище Поганое» (там же, с. 133), «кажется, на всех языках мира существует сказка про Змея Горыныча...» (там же, с. 223). Количество исторических аллюзий (нетекстовых) в публицистике Леонова ог-

ромно, они могут рассматриваться как отдельная тема, поэтому в настоящей статье по необходимости ограничимся анализом аллюзий, отсылающих к определенным текстам.

Значительно реже в публицистических текстах Леонова аллюзия выступает в форме характерных выражений, ассоциативных отсылок к определенным персонажам: «Мидасов дар», «Прометеево пламя», «Антеева сила», «Антеева тяга», «Атлантова задача», «навуходоносорское удовлетворение», «Иеремиада»; реже к событиям – «чечевичная похлебка», топонимам – «земля обетованная» или к сказочному фольклору (жанру волшебной сказки) – «живая вода». Некоторые из приведенных отсылочных слов писатель использовал как своего рода образец для создания новых выражений. В такой роли выступило отсылающее к Библии выражение «земля обетованная», давшее начало образованию словосочетаний типа: «обетованный рубеж», «обетованный остров», «обетованный мир», которые с библейским источником соединяет лишь значение имени прилагательного «обетованный» (обещанный).

Еще реже аллюзия выступает у Леонова в форме цитаты. Среди них мы найдем Сократову мудрость: *Scio te nihil scire* (там же, с. 457) – *я знаю, что ничего не знаю*, латинский афоризм: *Amicus cognoscitur amore, more, ore, re* (там же, с. 211) – *друг познается по любви, нраву, речам, делу* или французское изречение: *Après nous le deluge* (там же, с. 468) – *после нас хоть потоп*. Иногда цитированный текст видоизменяется, частично модифицируется, конкретизируется с определенной целью. Так, почерпнутый из Евангелия фрагмент:

«Придите ко Мне все труждающиеся и обремененные, и я успокою вас» (Матф. 11, 28) в статье Леонова «Беседа с демоном» звучит несколько иначе: «Придите ко мне все труждающиеся и обремененные послевоенным горем, я покупаю чохом ваши души» (там же, с. 317). Слова Иисуса вкладываются писателем в уста «многозвездного» (американского) демона, что делает его речь лживой; он подделывается под Христа. Не случайно «заокеанский демон» в статье Леонова держит в руках «миску с чечевичной похлебкой», которой он искушает европейских детей. Фразеологизм «променять на чечевичную похлебку» означает измену «чему-либо важному, значительному из-за мелкой корысти, из-за ничтожной выгоды» (Кузнецов 2003, с. 1479).

Степень сложности, возникшей при желании раскрыть аллюзию, то есть найти текст-источник, из которого заимствован данный элемент, а также определить его роль в леоновском тексте, зависит не только от компетенции реципиента, уровня его знаний, но и от формы аллюзивного слова. Как правило, леоновские аллюзии отсылают к «авторитетным», общеизвестным текстам. Леонов, писатель, чье воспитание и образование было тесно связано со «старым культурным наследием», имел право рассчитывать на знание читателями Библии (несмотря на ограниченность влияния «вечной книги» на жителей СССР в течение семидесятилетней истории его существования), античной мифологии, художественных произведений Федора Достоевского («Преступление и наказание»), Данте Алигьери («Божественная комедия»), Уильяма Шекспира («Гамлет»), Александра Грибоедова

(«Горе от ума»), а также сказок братьев Гримм («Красная шапочка») и народных сказок (о Кашее). Самым простым вариантом аллюзии является аллюзия в форме имени собственного, которое отсылает читателя к определенному тексту. Такие имена, как, например, Прометей, Икар, Атлант, Самсон, Иов, Ирод, Каин, Гамлет, Раскольников, Молчалин, приобретшие уже символическое значение, ставшие эмблемами, несомненно, облегчают расшифровку аллюзии. Они способны вызвать у читателя яркие, четкие и однозначные ассоциации. Такие имена собственные, как правило, применяются писателем с целью создать определенную параллель между заимствованным образом и элементом описываемой реальности. Так, например, в статье «Когда заплачет Ирма», в которой идет речь о Люнебургском процессе военных преступников из концлагеря в Бельзене, находим характерный отрывок: «Теперь мировая печать по локоть запускает руку в почернелую смертную рану бельзенских страдальцев. Ничего, гляди, щупай, удостоверься, неверный и беззаботный Фома!» (там же, с. 209). Слова леоновской статьи отсылают к сцене из любимого писателем Евангелия от Иоанна, точнее к словам одного из апостолов – Фомы: «Если не увижу на руках Его ран, и не вложу перста в раны от гвоздей, и не вложу руки моей в ребра Его, не поверю» и ответу Иисуса: «Поддай перст свой сюда и посмотри руки Мои; поддай руку и вложи в ребра Мои; и не будь неверным, но верующим» (Иоан. 20, 25, 27). Так возникает параллель: неверный Фома – мировая печать. Мостиком, соединяющим два отделенных рекой времени события, является отсутствие веры: часть мирового

мнения не доверяла «сообщениям и актам (...) Чрезвычайной Комиссии» относительно условий в Бельзене, как почти две тысячи лет тому назад апостол Фома не верил словам собратьев, сообщивших ему о том, что к ним приходил Христос.

Иногда параллель между заимствованным из другого текста элементом и элементом создаваемого текста сигнализируется самим автором, чья мысль выливается в образное средство – прямое сравнение. Так, например, Пушкина Леонов сравнивает с мифологическим фригийским королем, получившим от бога Диониса необыкновенный дар: «Мне кажется, Пушкину было легче: он целиком растворялся в поэтической стихии, он был как Мидас – **все обращалось в золото, к чему ни прикасалось его перо**» (там же, с. 175). С этим же героем сопоставляет писатель Горького, подчеркивая талант автора «Буревестника», его особый «Мидасов дар», то есть **«умение повышать ценностную емкость всего, к чему ни прикоснется, приумножать творческий запал обласканного им, сомневающегося в себе подмастерья»** (там же, с. 516). В свою очередь Лев Толстой сравнивается с Самсоном: «В то же самое время Толстой, подобно библейскому Самсону, – в конечном счете **на самого себя, на собственный свой сословный мир! стремился раздвинуть стеснительные ему, подернутые сеткой исторического склероза колонны**» (там же с. 426). Подобные аллюзии легко расшифровываются, тем более, что автор нередко сам указывает на текст-источник («библейский Самсон»), а аллюзивное слово сопровождается развернутым контекстом, содержащим семантический повтор имени (выделенное жирным шрифтом).

Без этого комментария сравнение могло бы получить неопределенную интерпретацию или осталось бы «пустым» для читателя, не знакомого с Библией или мифологией.

Трудность может возникнуть в случае, когда имеем дело с героем менее известного произведения, например, басни Ивана Крылова «Кот и повар», на которое «намекает» следующий фрагмент статьи «О большой щепе»: «А неприкасаемый тугоухий кот Василий все слушает да ест. Он жует ее, многострадальную нашу природу и мурчит нам нечто в тембре работающей вхолостую электропилы, он мурчит нам о том, что все рассказанное здесь – чистая выдумка...» (Леонов, 1984, с. 499). Читателю, не знакомому с басней Крылова, эта аллюзия не скажет ничего, несмотря на факт, что к «тугоухому коту» отсылает также фрагмент другой статьи – «Снова о лесе»: «Недосягаемый для критики кот Василий Васильевич по-прежнему слушает, улыбается... и рубит» (там же, с. 470). У читателя, в свое время познакомившегося в школе с крыловским произведением, уже первый из приведенных отрывков вызывает ассоциацию с ситуацией, описанной в басне «Кот и Повар»: кот Василий съедает курчонка под «аккомпанемент» читаемых поваром нравочений. Сличение этой ситуации со сказанным в статье, позволяет окончательно расшифровать аллюзивный ребус. Сцена из басни Крылова играет очень важную идейную роль, роль идеологемы в текстах леоновских статей – с помощью аллюзии выстраивается параллель: ситуация из «Кот и Повар» проецируется писателем на российскую (советскую) реальность. Под образом «тугоухого» кота Василия, который «ест

русскую природу», писатель выводит всех, кто, пропуская мимо ушей голоса выступавших в защиту леса, продолжал, несмотря на последствия, грабить природу, объясняя свое грабительство и «потребительски-наплевательское» отношение к ней высшей необходимостью, интересом государства. Известно, что к числу защитников природы принадлежал и сам «депутат русского леса» Леонов, который имел возможность лично убедиться в «неприкасаемости» «кота Василия», его «недосягаемости для критики». Автора «Русского леса» стали даже подозревать в желании затормозить развитие советской индустрии, сам же писатель готов был отказаться от депутатства, видя, что его выступления не приносят никаких результатов. Многократные сетования Леонова по этому поводу позволяют предполагать, что аллюзия, отсылающая к ситуации и герою крыловской басни, одновременно выражает мысль писателя, скрытую в ее морали: «А я бы повару иному // Велел на стенке зарубить: // Чтоб там речей не тратить по-пустому, // где нужно власть употребить» (Крылов 1969, с. 61).

Иногда аллюзивное слово становится понятным только в контексте других аллюзий, которые образуют развернутую метафору. Так, например, в статье «Нюрнбергский змий» встречаем аллюзию: «Здесь-то и приняла Европа кровавое яблочко Гитлера» (Леонов 1984, с. 223), которая вряд ли может вызвать ассоциацию со сценой искушения в раю, несмотря на применение писателем в заглавии статьи библейской формы «змий» (по отношению к фашизму). В том, что Леонов отсылает читателя именно к библейской сцене искушения в раю, позволяет убедиться следующая

информация: «Не будучи провидцами, мы, однако, могли бы полностью привести блудливые и темные речи, которые в те дни змий нашептал в ухо женщине» и несколько далее: «Но, значит, еще не полностью обезврежен змий: еще сипит разверстая пасть, и все слышат, как знакомая отравленная ложь каплет из нее на землю. Опять и опять кое-где склоняется ухо женщины послушать ядовитую брехню про несуществующие козни Востока...» (там же, с. 223). Так, постепенно вырисовывается символическая картина, в которой место библейского змия-искусителя занял фашизм и его вождь Гитлер, а место искушаемой Евы – Европа. По справедливому замечанию В. Станиславлевой, «переосмысление мифа, символический образ змия с его превращениями и звериной хитростью, но неизбежным концом, различные модификации этого образа дают возможность Леонову сделать точные политические обобщения и высказать вместе с тем свое отношение к явлению» (Станиславлева 1974, с. 103).

Насыщение леоновских текстов чужим словом огромно. Бывает, что одно предложение представляет собой целую их цепь: «Не от Молчалина ли, кстати, этого Адама подхалимов, пойдут те, кто впоследствии станет душить наш не окрепший еще прогресс (...), вырубать вишневые сады и презирать барским фамусовским презрением и русского мужика и русского рабочего, этот многомиллионный домкрат, силой которого, как обетованный остров из хаоса, поднимается новая эра с ее новым гуманизмом» (Леонов 1984, с. 163). Аллюзии отсылают не только к художественным произведениям – грибоедовской комедии «Горе от ума» (Молчалин, «фаму-

совское презрение»), чеховской пьесе «Вишневый сад» («вырубать вишневые сады»), но и к Библии (Адам, «обетованный остров»).

В публицистических текстах Леонова аллюзия как заимствованный из другого текста элемент используется как средство характеристики персонажа. Так, например, в статье «Когда заплачет Ирма», характеризуя заведующую одним из цехов смерти в лагерях Бельзена и Освенцима – Ирму Грезе, автор пишет: «Это горгона, загримированная под Грехен» (там же, с. 207). Следующая за этой фразой информация дополняет, уточняет портрет «героини», содержит намек на способ, каким мифологическое чудовище лишало людей жизни: «Ее брови сведены, намертво стиснуты губы, ее водянистые, воспаленные и навекат глаза (...) смотрят подолгу и не мигая, как наведенный пистолет. Наверно дети падали замертво под этим взглядом» (там же). Заимствуя из другого текста его определенный элемент – образ, писатель не воспроизводил его целиком, а извлекал из него одну, нужную ему в данный момент черту. Как известно, мифологическая Горгона была крылатой женщиной-чудовищем со змеями вместо волос (так о ней говорит герой «Русского леса», Вихров). Ее взгляд превращал все живое в камень, что равно было физической смерти. Последнее, наряду с малопривлекательным видом, делает автор портретной доминантой в образе Ирмы Грезе.

Извлечение из заимствованного образа одной определенной черты позволяет писателю одно и то же имя использовать в качестве средства создания образа героя и придать ему то положительную, то отрицательную окраску. Так, например, имя сказочного героя Кощей появляется

в текстах Леонова дважды. С Кашеем сравнивает автор столь разные явления, как писатель Николай Лесков: «...скопил словцо к словцу и, ровно Кашей накопленным золотом, любовался и пересыпал их в руках» (там же с. 370), и финансовые группы в США: «Не оттого ли прячутся они от простых людей все эти Меллоны и Дюпоны, временно исполняющие должность Кашея на земле» (там же с. 336). В первом случае нейтрализуется темная сторона сказочного образа: зло, скупость, жестокость, так как Леонов выражает свое восхищение мастерством автора «Прекрасной Азы», его отличным знанием русского слова, богатством его языка. Во втором случае имеется в виду исключительно темная сторона Кашея, который в восточнославянской мифологии часто представлялся скардным и скупым хранителем сокровищ. Поэтому «исполнение Кашеевой должности» означает не только большое накопление финансовых средств за счет других, но и непомерную скупость. Писатель, многократно выражавший свою неприязнь к «многозвездному демону», в данном случае с помощью образа сказочного героя выражает свое негативное отношение к американским финансистам.

Многие рассмотренные здесь примеры показывают, что аллюзия в текстах Леонова играет очень важную роль как средство усиления экспрессивности высказывания. Заимствованные элементы придают описываемому явлению, образу, либо положительную, либо отрицательную окраску. Это видно прежде всего в статьях 40–50-х годов. Так, например, при характеристике немецких захватчиков в общем или отдельных их представителей писатель использовал характерные, символизирующее зло

образы из Библии: Каин (братоубийца), Ирод (Иудейский царь, мучитель, изверг, велевший убить тысячи младенцев), Иезавель (символ всякого нечестия и кровожадной жестокости) и мифологии: Горгона (в аналогичной роли образ этот выступил также в леоновском романе «Русский лес»: Листван 2005, с. 38), а также фольклора: Змей Горыныч (крылатое чудовище с туловищем змеи, являющееся воплощением зла и насилия), Идолище Поганое (внешне похожее на человека чудовище, представляющее темную, враждебную силу, «нехристь», «татарщину»). Этот образ дополняют выражения: «германская преисподняя», «чертова библия» (архив Гиммлера), «черные апостолы фашизма». Иногда Леонов, характеризуя Запад, нарочито снижает образы, которые, как правило, воспринимаются как «высокие». Так, например, заглавный герой шекспировской трагедии «Гамлет» получает эпитет, несущий негативную окраску: «Он сидит и думает, линияль Гамлет новейшего времени: «Кинуть или не кинуть, быть или не быть» (Леонов 1984, с. 339). В свою очередь образ советского человека, народа, «взявшего на себя подвиг – на своей собственной судьбе показать человечеству все фазы, случайности, опасности и возможности на пути осуществления древней мечты», то «отважного до песенной дерзости, то легендарного по могучему броску в будущее, то несчастного до самых низин отчаянья» (там же, с. 447), строится автором с применением таких «высоких» имен, как Геракл, Икар, Прометей, Атлант. По отношению к работающим на оружейных заводах женщинам и детям применяется определение «строгие советские атланты в стеганых куртках» (там же, с. 191).

Форма множественного числа аллюзивного имени собственного «показывает на существование целого класса объектов, объединенных родовым сходством, при возможном различии видовых признаков» (Захарова 2004, с. 132). Это в публицистике Леонова явление довольно распространенное. В текстах идет речь и о «дивизиях добрынь и Муромцев» (Леонов 1984, с. 267), «прячущихся между нами Фамусовых и Молчалиных» (там же, с. 161) или «пилатах всех оттенков» (там же, с. 104).

Итак, выступающая в форме имени собственного, скрытой или явной цитаты аллюзия в публицистических текстах Леонова выполняет очень важную идеологическую функцию. Она применяется в качестве средства построения образа и усиления экспрессивности высказывания, помогает автору в сжатой, емкой, «логарифмированной» форме выразить свое мнение, одновременно свидетельствуя о его глубочайшей эрудиции.

Литература

- ГАЛЬПЕРИН, И. Р., 1981. *Текст как объект лингвистического исследования*. Москва. Наука.
- ГОРБУНОВ, А. П., 1965. *Грамматико-стилистические особенности глагольной метафоризации в публицистике Леонида Леонова. Автореферат*. Москва.
- ДРОНОВА, Е. М., 2004. Интертекстуальность и аллюзия: проблема соотношения. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Вып. 3. Воронеж: ВГУ.
- ЗАХАРОВА, М. А., 2004. Переход ИС в класс имен нарицательных и в другие части речи. *Ип: Семантика и функционирование аллюзивных имен собственных (на материале англоязычных художественных и публицистических текстов)*. Диссертация на соискание уч. степ. канд. филол. наук. На правах рукописи. Самара.
- ИСАЕВ, Г. Г., 1987. Мастер литературной критики. *Ип: Леонид Леонов. Творческая индивидуальность и литературный процесс*. Ленинград.
- КОВАЛЕВ, В. А., 1987. Публицистика Леонова – 1945 год. *Ип: Победа и мир*. Ленинград.
- КРЫЛОВ, И. А., 1969. *Сочинения. Т 2. Басни, стихотворения, письма*. Москва: Художественная литература.
- ЛЕОНОВ, Л. М., 1984. *Собрание сочинений в 10-ти томах*. Том 10. Москва: Художественная литература.
- ЛИСТВАН, Ф., 2005. Мифологические образы в творчестве Леонида Леонова. *Studia Rysusystyczne Akademii Świętokrzyskiej*. Т. 14.
- СИМОНОВА, Т. Г., 1990. *Особенности художественного образа в публицистике Л. Леонова*. Гродно.
- СТАНИСЛАВЛЕВА, В. Н., 1974. *Леонов-публицист (О своеобразии творческой индивидуальности художника)*. Москва.
- ХРИСТЕНКО, И. С., 1992. К истории термина «аллюзия». *Вестник Московского ун-та. Серия 9. Филология*. Вып. 6. Москва.
- ЯКОВЛЕВ, С. Я., 1969. Первые шаги (К началу публицистической деятельности Леонова). *Ип: Творчество Леонида Леонова*. Ленинград.
- ЯКОВЛЕВ, С. Я., 1978. *Леонов-публицист (1916–1945). Автореферат*. Москва.
- ЯЩЕНКО, З. В., 1972. *Публицистика Л. Леонова 40–50 годов. Автореферат*. Москва.

Fryderyk Listwan

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: folklore, text semantics, intertextuality, Dal, Leskov, Leonov, Voinovich, Platonov and Zamiatin's prose

COMMENT ON INTERTEXTUALITY:

ALLUSION IN LEONID LEONOV'S
PUBLICISTIC WRITINGS**Summary**

Among numerous studies devoted to the output of Leonid Leonov, only a few concern his publicistic writings. Apart from that, scholars did not always have access to his complete output (the writer died in 1994, whereas studies come mostly from the 1960s and 1970s). Some scholars treated the material selectively taking into consideration only certain periods – from 1916 to 1945 (Yakovlev), 1945 (Kovalov), the 1940s and 1950s (Yaschenko); others considered articles about some precisely defined topics: literary criticism (Isayev), “war” articles (Kovalov). The critics usually focused their attention on the content of Leonov's articles, their subject matter, whereas the problem of form was sporadically discussed. The latter concerned the phenomenon of verbal metaphorisation (Gorbunov), specificity of artistic image (Simonov), symbolism of folklore landscapes (Stanislavleva). These issues are connected in some way with allusiveness but they have not been associated with this phenomenon by critics.

The aim of this article is to analyse Leonov's publicistic writings from the point of view of form and the function of allusion. This topic is important for the research of the writer's output due to the considerable saturation of his texts with “quotes”. Allusion functions as a means of transfer of the future of historical, Biblical, mythological and literary characters and events from a source text to those which appear in Leonov's texts. In Leonov's publicistic writings, it occurs most often in the form of proper names, implicit or explicit quotes. The latter are most often subject to transformation and modification. The degree of difficulty in decoding allusions depends not only on the reader's competence but also on the form in which an allusion occurs. The relatively easiest allusions to understand are those in the form of proper names due to the symbolic character and commentary which is a semantic repetition of the proper name. A difficulty arises in a situation when we have to do with an allusion which refers to a less known literary work, or when it becomes understandable just in presence of other allusions. In Leonov's publicistic writings, allusion is often used as a character drawing means where the author chooses one, most representative feature from a borrowed element. Allusion is also used by the author as a means of emphasising expression. It also performs an ideological function, helps the author to present his position in a picturesque and expressive way.

KEY WORDS: allusion, symbolism, Bible, ancient mythology, folklore, source text, proper name, quotation, ideologem.

Gauta 2010 03 31

Priimta publikuoti 2010 07 15

Inesa Šeškauskienė

Vilnius University

Department of English Philology

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lithuania

E-mail: inesa.seskauskiene@ff.vu.lt

Research interests: lexical semantics, contrastive linguistics, cognitive linguistics, academic discourse, English language teaching, English for specific purposes

WHO DISCUSSES: THE PAPER OR THE AUTHOR OF THE PAPER? INANIMATE SUBJECT + ACTIVE VERB IN LITHUANIAN LINGUISTIC DISCOURSE AS COMPARED TO ENGLISH

The paper sets out to examine the pattern ‘inanimate subject+active verb’ in Lithuanian linguistic discourse and compare it to the findings in the English linguistic discourse. The methodology of research involves frequency count of the pattern, identification of contexts as suggested by Master (2001) and interpretation of the pattern in the framework of Conceptual Metaphor Theory (CMT). In terms of frequency, there is no marked difference between English and Lithuanian academic discourse whereas the contexts are rather different. The metaphors identified within CMT have been largely the same, the most frequent including RESEARCH IS A PERSON and RESEARCH IS A JOURNEY; however, their realisation has manifested cross-linguistic differences. In less frequent metaphors, Lithuanian seems to favour the RESEARCH IS (UNCOVERING) A SECRET, RESEARCH/WRITING IS PERFORMANCE and RESEARCH IS A PICTURE/PAINTING metaphors whereas English gives slightly more preference to conceptualising language and research in terms of construction or building.

KEY WORDS: academic discourse, inanimate subject, active verb, conceptual metaphor, English, Lithuanian.

Academic discourse: subjective or objective? Monological or dialogical?

Recent decades have witnessed heightened interest in academic discourse. Among other reasons, it is due to increasing awareness that its seeming objectivity is actually only one side of the coin. The author of an academic text, apart from reporting the results of the investigation, aims at expressing his/her position explicitly or implicitly attempting to persuade the reader. This can be attested by considerable research

carried out into academic persuasion and metadiscourse (see, for example, Hyland 1996, 2000, 2004; Lafuente, Lorés, Mur and Vázquez 2006; Šeškauskienė 2008). It has thus been acknowledged that scientific writing does communicate facts, knowledge, objective description etc., but their interpretation and, generally, the persuasive power of the text significantly contribute to the final message delivered to the reader.

Persuasion involves a large number of elements from the organization of a text to citation to hedging and many other tech-

niques often termed as interaction with the reader (see, for example, Hyland 2004). The idea that the text is produced by a single author and thus is purely monological seems to be forgotten. For several decades, studies on rhetoric have favoured the interactive approach to academic text which at some point might have given impetus to its treatment in broader terms, as part of academic discourse, which is inevitably dialogical in nature. Even genres like reports or research articles are recognized as being highly dialogical. The ‘voices’ of the author and the addressee are recognizable from the use of specific techniques, such as hedges, inclusive and exclusive pronouns, metacomments, explicit and implicit references in the text etc. (Hyland 2000, 2004; Breivega, Dahl and Flottum 2002).

Thus academic discourse is rendered as implicitly or explicitly dialogical and is much more subjective than might initially be assumed. This is also due to some of its features discussed below.

**Academic discourse:
discipline-specific
or interdisciplinary?
International or culture-specific?**

Discourse seems to impose strict conventions which in principle mould different genres. Research paper, as an academic genre, has been characterised, at least in the Anglo-Saxon tradition, as having a fairly rigid overall structure (introduction, methods, results, discussion, further IMRAD, see Swales 1990), linear arrangement of ideas (Mauranen 2001) and fairly well-defined lexical and grammatical features (e.g. the passive voice, long sentences, etc.). However, despite the overall similarity, it also manifests discipline-

specific peculiarities in the usage of persuasion strategies and means. It has been identified, for example, that reader oriented markers, such as inclusive *we*, prevail in soft sciences (see Hyland 2004, pp. 98–99), whereas hard sciences favour directives (ibid.); there are very few metacomments used in articles on medicine (Breivega, Dahl and Flottum 2002) etc.

As already mentioned, genre and discipline impose rather strict limitations on the text. Nowadays they serve as guidelines for many research writers. However, cross-linguistic research has shown that linguistic and cultural background can hardly be disregarded. As noted by Mauranen (1993, p. 1), ‘rhetorical practices vary according to cultural preferences even when the genre of writing is known across cultures’. The interpretation of language in broader cultural terms is quite natural, since it is closely linked not only to nationally accepted writing patterns but also to habits and behaviour of language users. For example, Mauranen in her study of academic written discourse of Finnish and English-speaking research writers claims that differences in the English rhetoric between Finns and English arise not only from differences in their linguistic systems, but also from their education tradition, even different conditions of operating in the native language and in a foreign language (Mauranen 1993, pp. 40–41); some differing constructions derive from different traditions of textual etiquette and politeness (Mauranen 2001). In broader terms, it could be seen as linked to the Sapir-Whorf hypothesis of linguistic relativity or at least its weaker form (for its overview and role in contrastive rhetoric see Connor 1996). Thus, writers of scientific texts, to quote Hyland (2004, p. 88), ‘must draw on prin-

ciples and orientations from their cultural resources to organize their work, and this grounds academic persuasion in the conventional textual practices (...).’

Writers of scientific texts draw on principles of their cultural background, which seems to be relevant for writing practices at discursal, textual and lexico-grammatical level. It would probably be difficult to enumerate all levels of a written text or account for the impact arising from language contacts and an enormous influence of English as lingua franca. A seemingly universal IMRAD structure (see Swales 1990) of a research paper is sometimes adopted with culture-specific adjustments. The analysis of AD at the so called ‘fine-structural’ level (the term adopted from Talmy 1983, p. 257), like collocations or any other short strings of text, might also help disclose some unexpected culture-specific aspects (see Šeškauskienė 2009).

Thus academic discourse is not only objective but also subjective; it manifests discipline-specific features and is very sensitive to cultural and linguistic background.

Inanimate subject + active verb: a metaphor and a hedge?

In scientific writing some collocations seem more frequent than others and they do not so much depend on discipline or area of research. One type of such collocations is referred to as inanimate subjects and active verbs (IS+AV, see Master 2001) admittedly frequent in AD. The collocations include such examples as *the paper discusses*, *the results show*, *the investigation suggests* etc. frequent in academic papers written in English and discussed in terms of frequency and type of context by

Master (2001, called ‘environment’) and Johns (2001) in scientific papers and popular scientific prose focusing on exact and natural sciences. It should be noted that at least some realisations of the above pattern can be interpreted as performing the pragmatic function of a hedge when the author distances himself/herself from the proposition and claims that *the paper discusses* rather than *the author of the paper discusses*.

Another perspective of investigation of the above pattern is concerned with the cognitive linguistic framework. Of the four parameters, including discourse type and genre, discipline and rather broadly understood culture, the latter seems to be a major factor in moulding our ideas. Its vast resources are often used subconsciously. Many proponents of cognitive linguistics see language alongside with and closely linked to other cognitive faculties (see, for example, the seminal work by Lakoff and Johnson 1980/2003; Kövecses 2006; also Taylor 1995). Moreover, in CL meaning seems to be a common denominator of all linguistic activities.

Academic discourse obeys the laws of general language use and thus can be characterised by multiple layers of meaning. One of such levels involves metaphorical and metonymic reading of texts, often subsumed under a broader term of meaning extension. The above pattern of the *paper suggests* type can thus be analysed in the framework of Conceptual Metaphor Theory (CMT) which claims that metaphors are rooted in our cognition and thinking (see Lakoff and Johnson 1980/2003; Gibbs et al 2004; Croft & Cruse 2004; Evans & Green 2006; Kövecses 2002); in language, they emerge as metaphorical expressions. Metaphors in CMT are explicated employ-

ing the notion of mapping between the target and the source domain, where the target is understood through the source. For example, *we got to a crossroads of our life* represents a metaphorical expression of the metaphor LIFE IS A JOURNEY, where life, a more abstract notion, termed as target, is understood as a journey, a more concrete notion, usually defined as the source domain. Thus life is described in terms of a journey. Moreover, metaphors are grounded in embodied experience; in other words, it is not the objective reality but rather our human way of ‘seeing’ the world that moulds our thinking and language.

The IS+AV pattern (e.g. *the paper suggests*) received a sufficiently convincing interpretation by Low (1999), who claimed that it typifies the metaphor AN ESSAY IS A PERSON considering that the paper can be treated as a human being and hence can suggest or speak, or claim etc. Thus, we deal with a mapping between the paper as representing the result of human thought, a target domain, and a person, or a human being, as a source domain. In this case, the artefact assumes the characteristics of a human being. The metaphor also subsumes the often debated metonymy A PRODUCT FOR ITS PRODUCER as a mapping within one domain (for more on this and other types of metonymies see Evans and Green 2006, pp. 310–322).

The present research attempts to identify and account for major tendencies of using the pattern IS+AV in Lithuanian linguistic written discourse, more specifically, in linguistic research papers and compare them to the findings in English (presented in Šeškauskienė 2009). Linguistic papers are seen as representing human sciences and distinct from natural and exact sciences investigated by Master (2001). The

paper thus, among other things, attempts to provide arguments for the claim that AD, admittedly rigid and communicating objective truths, is no less prone to metaphoricality and multi-layered readings of the text than any other discourse, which is usually due to the language and the underlying culture.

Data and methods

The Lithuanian data for the present investigation have been collected from journals on applied linguistics *Žmogus ir žodis*, *Kalbotyra*, *Pedagogika*, *Lituanistica* and *Respectus Philologicus*. For more detailed enumeration of sources, see the list at the end of the article. All articles focused on issues of language teaching, language acquisition, lexicography etc. and covered the period between 2000 and 2007. The overall number of words of the corpus amounted to 51,828. The total number of articles was 18. All authors of the articles are native speakers of Lithuanian. When collecting the materials for the present investigation with an intention to compare the results obtained with the tendencies identified in the English corpus (see Šeškauskienė 2009), the problem of article scope has been identified. English articles are two or three times longer than Lithuanian, which might be due to the requirements of the journals maintaining a strict word limit. Most contributions to the corpus were produced by single authors.

When locating the IS+AV patterns in the corpus, only expressions directly related to the subject matter were identified. Thus, expressions *daiktavardžiai nusako* (‘nouns tell us/describe’) were included, whereas those of more general character like *Lietuva atsivėrė pasauliui* (‘Lithuania opened for the world’) were skipped.

The methodology of research was both quantitative and qualitative. First, in the corpus of the data the pattern IS + AV was identified, then all items counted and their frequency per 1,000 words identified. Also inanimate subjects and active verbs were counted and ranked according to frequency. The qualitative analysis involved two methodologies. First, the classification of the collocations according to the four types of environments as singled out by Master (2001) was applied, namely: cause-and-effect (e.g. *cause, produce*), change-of-state-or-location (e.g. *change, increase*), presentation (e.g. *provide, contribute*) and explanatory (e.g. *suggest, show, describe*) (ibid., p. 174). As attested by Master (ibid.), in English in hard sciences the last type seems to be the most frequent. The second methodology is concerned with identifying and interpreting types of metaphors according to CMT and the methodology for metaphor identifica-

tion described in Pragglejazz Group (2007). Finally, the findings were compared to the findings in the English linguistic discourse (Šeškauskienė 2009).

Further in the results sections, reference to the Lithuanian source texts are coded as *Kalb* with the number of article attached (e.g. *Kalb 1*); the number corresponds to the number of entry in the list of data sources given at the end of the paper, after the references.

Overall results: author-specific?

The overall number of IS+AV collocations in the Lithuanian corpus is almost the same as in the English corpus of similar scope, 507 and 495, respectively. Their frequency of the pattern per 1,000 words in both corpora is over 9. However, at a closer look a rather large variation is noticeable. As seen from Table 1 below and similarly to the English corpus, Lithuanian articles vary in length and frequency of the pattern under

Table 1. The distribution of IS + AV pattern across different authors

Article No ¹	No of words	No of IS + AV instances	Frequency per 1,000 words
1	2,814	24	8.5
2	2,861	17	5.9
3	2,756	25	9.1
4	3,375	37	11
5	2,305	28	12.2
6	2,943	38	12.9
7	3,874	53	13.7
8	1,548	24	15.5
9	1,924	34	17.7
10	5,497	57	10.4
11	2,685	15	5.6
12	2,348	19	8.1
13	2,622	18	6.9
14	3,881	34	8.8
15	2,373	20	8.4
16	2,319	12	5.2
17	2,366	24	10.1
18	3,337	28	8.4
Total	51,828	507	9.8

All articles have been numbered as given in the List of Data Sources providing full bibliographical entries at the end of this paper, after References.

Table 2. **Most frequent active verbs in LT**

	Verb	Overall number	%
1	Rodyti 'show'	68	13.4
2	Eiti 'go'	29	5.7
3	Padėti 'help'	29	5.7
4	Leisti 'allow'	28	5.5
5	Atskleisti 'reveal'	22	4.3
6	Žymėti 'refer to, indicate'	19	3.7
7	Pateikti 'present'	10	2
8	Ugdyti 'educate'	7	1.4
9	Apibūdinti 'define, describe'	6	1.2
10	Įvardyti 'identify, name'	6	1.2

consideration. The number of collocations varies from 5.2 to 17.7 per 1,000 words, which at first looked like an indication that the usage of the pattern is author- and perhaps topic-specific.

As seen from the table, the highest frequency of the pattern IS+AV has been attested in two papers, 8 and 9, with the frequency of the pattern of 15.5 and 17.7 collocations per 1,000 words, respectively. Both articles were written by the same two authors and on the topic of language teaching methodology. However, the lowest frequency attested in three articles, 16 (the frequency was 5.2 patterns per 1,000 words), 11 (5.6 patterns per 1,000 words) and 2 (5.9 per 1,000 words) did not support the hypothesis that the frequency was author-dependent. One article (16) was co-authored by the same author who contributed to the highest frequency article. It also dealt with language teaching issues.

IS+AV collocations in LT: most frequent verbs and subjects

There has been an attempt made to classify the collocations into four types according to the contexts singled out by Master (2001). Of over 40 different verbs found in the pattern, the top ten most frequent in the

Lithuanian corpus refer to either explanatory (*rodyti* 'show', *atskleisti* 'reveal', *žymėti* 'refer to/indicate') or presentation (*pateikti* 'present', *apibūdinti* 'define', *įvardyti* 'identify'), or change-of-state-or-location environments (*eiti* 'go') (see Table 2). In the English corpus of linguistic papers preference was given to the explanatory environment (Ibid.), which is in line with the Anglo-Saxon linear arrangement of ideas and very explicit guidance of the reader throughout the text, as pointed out by Mauranen (2001).

The verbs not included into the above table were semantically rather varied with their frequency ranging from 1 to 5 occurrences. However, most of them, like those discussed above, referred to the explanatory (*siūlyti* 'suggest', *patarti* 'advise', *paaiškinti* 'explain', *atsakyti į klausimus* 'answer the questions'), or change-of-state-or-location (*pasiiekti* 'reach', *iškilti* 'rise', *pasislinkti* 'move' etc.) environments.

It should be noted that the classification offered by Master (2001) is open to criticism, first of all, due to the lack of criteria which would help identify the four environments (for arguments see Šeškauskienė 2009), and also due to its 'English only'

Table 3. Most frequent inanimate subjects in LT

	Subject	Overall number	%
1	Junginiai, žodžiai ‘collocations, words’	45	8.8
2	Tyrimas, analizė ‘research, analysis’	33	6.5
3	Pavyzdys, -džiai, duomenys ‘example/s, data’	21	4.1
4	Metodas, -ai ‘method/s’	17	3.3
5	Žodynas, tekstynas ‘dictionary, corpus’	17	3.3
6	Kon/tekstas ‘con/text’	16	3.2
7	Mokėjimas, įgūdis ‘skill’	12	2.4

bias. It thus is impossible to classify all the verbs in the pattern and the results obtained are rather tentative.

The inanimate subjects in the Lithuanian corpus of the pattern IS+AV, as seen in Table 3, refer to elements of investigation, like *žodžiai* ‘words’ or *junginiai* ‘collocations’, *pavyzdžiai* ‘examples’, *kon/tekstai* ‘con/texts’ etc. Only *tyrimas* ‘research’ and *analizė* ‘analysis’, the second most frequent subjects, are indicative of the reference to the investigation as a whole. In this respect, Lithuanian seems rather different from English, where *research* in general together with *study* and *analysis* made up almost 20% of all occurrences (ibid.).

The subjects outside the above table range from single to eight occurrences. They refer to smaller or larger strings of the text (*sakinys* ‘sentence’, *kreipinys* ‘address’, *pratimas* ‘exercise’, *užduotis* ‘task’) or more abstract notions, like *forma* (‘form’), *mokėjimas* (‘learning /knowledge’), *rašymas* (‘writing’), *sistema* (‘system’), *paralelė* (‘parallel’), *kreivė* (‘curve’) concerned with language or (elements of) its analysis.

The above table clearly shows that Lithuanian linguistic texts tend to focus on the procedure of research, elements of its subject matter rather than on the general procedure of investigation, hence a fairly high frequency of such nouns as *žodžiai*

(‘words’), *junginiai* (‘collocations’), *pavyzdžiai* (‘examples’), *duomenys* (‘data’) etc. Thus the Lithuanian researchers tend to see their investigation from ‘within’ rather than take a more general look from outside.

Meaning extensions within CMT

Another point of view offering a slightly less constrained framework for the interpretation of the above pattern is the already mentioned Conceptual Metaphor Theory (CMT), which helps disclose the ‘imagery’ of the pattern under consideration. Low (1999) was the first to apply CMT for the analysis of the above pattern in a spoken corpus of English. A major advantage of the theory is that it allows interpreting the findings within a broader context rather than merely a collocation of two words. The wording contributing to the image sometimes extends from a combination of two words to a sentence, a paragraph or even a longer text.

In the Lithuanian corpus the following metaphors have been identified: RESEARCH IS A PERSON, RESEARCH IS A MOVING OBJECT, RESEARCH IS A JOURNEY, RESEARCH IS (UNCOVERING) A SECRET, RESEARCH/WRITING IS PERFORMANCE, RESEARCH IS A PAINTING/PICTURE, RESEARCH IS A STRUCTURE/BUILDING. The first four are much more frequently represented than the last three.

RESEARCH IS A PERSON

The metaphor subsumes a large number of other metaphors and in terms of generality (Kövesces 2002, p. 39) occupies the highest position. It is thus comparable to the metaphor AN ESSAY IS A PERSON identified by Low (1999). The metaphor in the Lithuanian corpus is exemplified by a large number of metaphorical expressions and accounts for about one third of all IS+AV collocations. These metaphorical expressions cannot be accounted for under any more specific metaphor enumerated and explicated below.

It is rather indicative that 68 metaphorical expressions within the RESEARCH IS A PERSON metaphor involve the verb *rodyti* 'show', like in the following:

- (1) (...) *junginiai, parodantys, kad po kai kurių nukrypimų ar papildomų samprotavimų autorius grįžta prie pagrindinio tyrimo objekto* (...) Kalb 3 'The combinations showing that after some deviations or additional considerations the author comes back to the main object of investigation'.
- (2) *antraštinio žodžio lietuviški vartojimo pavyzdžiai rodo jo leksinę aplinką* Kalb 13 'The Lithuanian examples of using the headword have shown its lexical environment'.

'Showing' collocations are frequently realised in combinations with *analizė* ('analysis'), *tyrimas* ('investigation'), *pavyzdys, -džiai* ('example/s'), *lentelė* ('table') etc. These collocations hardly demonstrate any differences from English in terms of quantity or quality.

The IS+AV collocations are also used in contexts where certain elements of research are used instrumentally with the verb *padėti* 'help'; thus, the elements

like *mokymo būdai* ('teaching methods'), *junginiai* ('collocations'), *požiūris* ('approach') help the author define, connect, identify numerous processes and phenomena, e.g.:

- (3) *junginiai-klišės yra sutinkami visokio pobūdžio moksliniuose kūrinuose ir padeda sujungti jų atskiras dalis į globalų tekstą* Kalb 3 'Collocations-clichés are met in various research publications and help connect their separate sections into a global text'.
- (4) (...) *abu aptartieji [mokymo] būdai yra lygiai geri. Jie taupo laiką ir padeda pasiekti aukštą kalbinės kompetencijos lygį.* Kalb 18 'Both methods [of teaching] are equally good. They save time and help achieve a high level of linguistic competence'.

The verb *padėti* 'help, assist' in many contexts is often used as a compound verbal predicate; it can also add to the utterance the pragmatic function of hedging distancing the author from his/her claim.

Another type of collocations contributing to the image of research as a living being is concerned with the so-called *verba dicendi* or related verbs involving the expression of opinion or approach, saying and telling etc. They include a large number of such verbs and are realised in such collocations as *tyrimas aptaria* ('the investigation discusses'), *knyga pataria* ('the book advises'), *požiūris įvardija* ('the approach identifies/names'), *žodynas apibūdina* ('a dictionary defines/describes'), *pavyzdžiai paaiškina antraštinius žodžius* ('examples explain the headwords') etc. Nouns used in the first position of the collocation include rather general words, such as research or book, or rather specific *žodžiai* ('words'),

veiksmožodžiai ('verbs'), *požiūriai* ('approaches') etc. Among most distinct and rather interesting cases are examples (5) and (6) below:

(5) *Apie emocijų vaidmens mokymo/ si procesams tyrimų svarbą bylo- ja gausūs praėjusių dešimtmečių baimės emocijos tyrimai.* Kalb 6 'Abundant research into the emotion of fear tells us about the importance of research into the role of emotions in learning/teaching processes.'

(6) (...) *tekstas užmezga dialogą su anks- tesniais ir būsimais tekstais.* Kalb 7 'The text is involved in a dialogue with previous and future texts.'

From the point of view of a rather rigid Lithuanian norm of usage, example (6) is on the verge of acceptability. Examples (7) and (8) below are rather typical within this metaphor and frequent in Lithuanian linguistic discourse:

(7) (...) *daiktavardžius ar veiksm- žodžius, nusakančius pastraipos esmę* (...) Kalb 5 'Nouns and verbs, describing (*lit.* telling) the essence of the para- graph.'

(8) *Vilties ir susidomėjimo/ smalsu- mo rodikliai pradedant semestra- ir juos lydintis džiaugsmas kal- ba apie respondentų patenkina- mą vidinį nusiteikimą.* Kalb 6 'Indicators of hope and interest/ inquisitiveness when starting a se- mester and accompanying joy tells us about a satisfactory predisposi- tion of the respondents.'

Examples (7) and (8) make use of very typical metaphorical expressions involv- ing speaking verbs; they are also found in English; however, English prefers verbs like *claim*, *argue*, *discuss* rather than

speak or *tell*. Moreover, it should be noted that Lithuanian is rich in word-building means; thus a prefix or a suffix might modify or change the meaning of the word completely, e.g. in example (7) the prefix *nu-* attached to the verb *sakyti* ('say') helps render the meaning of 'defining/describing orally'.

In this context, collocations with the verb *reikalauti* ('request, demand') are worth discussing. Demanding and request- ing seem to be very human, concerned with emotions; however, in Lithuanian linguistic texts the verb is used in combi- nation with words (nouns, verbs etc.) and identifies their grammatical feature of very strong connection with or superiority to another word. Thus grammatical relations are seen in terms of human relations, e.g.:

(9) (...) *jis [veiksmožodis] reikalauja atitinkamo asmeninio įvardžio Da- tiv linksnio* Kalb 5

'The verb requires the Dative case of a respective personal pronoun.'

The verb *reikalauti* is also used in combination with *kontekstas* ('context') or even a more abstract *suvokimas* ('perception').

In many cases the metaphor RESEARCH IS A PERSON is also interpretable as a me- tonymy, which is understood in cognitive linguistics as a mapping within one do- main. In this particular case, the relation- ships between research and a researcher, or a product and its producer, could be treated as metonymical, identified in one and the same domain. However, the 'one domain' rule does not always work, for ex- ample, in (7) nouns and verbs can hardly be treated as referring to the products of the author. So interpreting this pattern in the framework of the metaphor RESEARCH IS A PERSON seems to be more plausible and consistent.

RESEARCH IS A MOVING OBJECT and RESEARCH/LANGUAGE IS A JOURNEY

It should be noted that the two metaphors RESEARCH IS A MOVING OBJECT and RESEARCH IS A JOURNEY are both described in one section since they seem to form a continuum from a clearly distinct 'moving object' metaphor to the area where it merges with the 'journey' metaphor to the distinct journey metaphor. Despite that not any moving object can be treated as a traveller, a journey always involves moving objects.

The conceptualisation of research in Lithuanian in the metaphor RESEARCH IS A MOVING OBJECT is mostly concerned with vertical movement. It often refers to curves of graphs, and various measurements, like in the following excerpt from an article focusing on foreign language learners and their emotions while learning languages:

- (10) *pasitenkinimą patiriančiųjų skaičius nežymiai išauga, tuo tarpu smarkiai šokteli kiekis išgyvenančių gėdą/kaltę.* Kalb 6

'The number of those experiencing satisfaction increases slightly, whereas the number of those experiencing shame goes up' (lit. 'jumps very much.')

Sometimes movement refers to emerging problems or issues stressing the idea that the issue or problem is important or has to be discussed. Then the most frequent verb in the IS+AV collocation refers to moving up the vertical line (never down!), or rising, and is combined with the nouns *klausimas* ('question'), *problema* ('problem'), *užduotis* ('task'), *junglumo partneriai* ('combinability partners'), *abejonės/s* ('doubt/s') etc.

Within the metaphor RESEARCH IS A MOVING OBJECT there are also a couple of metaphorical expressions referring to horizon-

tal movement with no explicit reference to a purposeful journey-like movement, like in the following excerpt from a text on error analysis:

- (11) *svorio centras, į kurį patenka 63 kandidatai, pasislinkęs ne link aukštesniojo (...) lygio, o šliejasi prie silpnojo (...) ribos.* Kalb 5
'The centre of gravity, which includes 63 candidates, has shifted/moved not to the higher level, but has leaned towards the boundary of the weaker.'

In a few cases the movement might involve force and probably the metaphor could be interpreted in terms of two blended metaphors: RESEARCH IS A PERSON and RESEARCH IS A MOVING OBJECT, e.g.:

- (12) (...) *šis klausiamojo sakinio sudarymo būdas kone visiškai išstūmė iš vartosenos inversiją.* Kalb 7

'The way of forming this interrogative question almost completely pushed out inversion from actual usage.'

The metaphor RESEARCH IS A JOURNEY logically involves horizontal movement and is mostly identified in metaphorical expressions with the verb *eiti* 'go on foot' (29 instances) which contribute to a rather dynamic image of linguistic research. Thus the verb *eiti* 'go on foot' is frequent with the nouns like *žodžiai* 'words', *tekstai* 'texts' or even *vertinimas* 'evaluation'; hence we find collocations like *žodžiai eina su kitais žodžiais* 'words go with other words', *tekstai įeina į kontekstą* 'texts enter/go into a context', *vertinimas eina per visą tekstą* 'evaluation goes throughout the whole text' like in the following:

- (13) (...) *paprastai sakinio pradžioje eina klausiamieji įvardžiai.* Kalb 7

‘Usually at the beginning of the sentence go interrogative sentences.’

- (14) *Teksto aspektų ir problemų įvairovė sueina į vieną tašką – teksto komponentų rišlumą (koheziją).* Kalb 9
 ‘The variety of text aspects and problems meet at a single point [*lit.* go to one point], which is the cohesion of text components’.

Example (14) can serve as an illustration of a vast potential of Lithuanian word derivation: by adding the prefix *su-* to the verb *eiti* ‘go’ the meaning of meeting at the same point can be expressed. As already mentioned, Lithuanian is known for a huge number of prefixed, suffixed and inflectional derivatives; moreover, in many cases affixes add different shades of meaning to the derivational base, sometimes completely changing the meaning of the base.

The movement observed in the data is usually forward, no backward movement has been identified. So words, word combinations, texts, paragraphs, even problems, issues, ideas might move from differing directions but meet at one single point, sometimes they change the direction, like in the following:

- (15) (...) *junginiai sujungia ankstesnės pastraipos teiginius su toliau einančiais, tačiau juose minčių seka pasuka šiek tiek kita linkme.* Kalb 3
 ‘Word combinations connect claims of a previous paragraph with those going further; however, in the latter the thoughts turn in a slightly different direction.’

There are quite a few cases when not only the idea of moving or going is expressed, but also there is a leader showing the way to a target – an ideal or desirable situation, like in the following:

- (16) (...) *svarbu parinkti tinkamas rašymo pratybas, kurios pamažu veda nuo valdomo į laisvą ir kūrybišką rašymą* Kalb 8
 ‘It is important to select appropriate exercise books which eventually lead from guided to free and creative writing.’

Thus Lithuanian linguistic research tends to be conceptualised as movement along a vertical or horizontal line; the latter very often is seen as a journey. The prevailing direction is upward in the former case and forward in the latter.

RESEARCH IS (UNCOVERING)

A SECRET

The metaphor, first of all, manifested in metaphorical expressions involving such verbs as *atskleisti* (‘reveal’), *atverti* (‘open, disclose’), *atsiverti* (‘open/disclose oneself’) or *išryškėti* (‘become distinct/ show up/ emerge’) seems to be rather frequent in Lithuanian. The verb *atskleisti* (‘reveal’) used 22 times in the corpus is rather indicative, since in all cases it refers to research which discloses a secret or opens something previously unknown. Thus, most frequent word combinations include the following: *tyrimas atskleidžia tendenciją* (‘research reveals a tendency’), *sakiniai/žodžiai atskleidžia pagrindinę idėją* (‘sentences/ words reveal the main idea’) and so on. The following examples serve as illustrations of the ‘secret’ metaphor in Lithuanian:

- (17) (...) *junglumo partneriai neatskleidžia apathy reikšmės.* Kalb 10
 ‘Combinability patterns do not disclose the meaning of *apathy*.’
- (18) (...) *lingvistų tyrimai atskleidė, kokios yra sudėtingos gramatikos žinios, kurias reikia išsivinti.* Kalb 17

‘Linguistic research has disclosed what complex grammar knowledge is needed.’

- (19) *Kalba atsivėrė pasauliui.* Kalb 12
‘The language opened itself to the world.’

The verb *išryškėti* (‘become distinct/show up/ emerge’) also contributes to the realisation of the ‘disclosing a secret’ metaphor. It is combined with the words *klaidos* (‘mistakes’), *tendencija* (‘tendency’), *skirtybė* (‘difference’) and helps identify a few more details in the realisation of the metaphor in Lithuanian linguistic discourse.

Arguably, word combinations with the verb *išsaugoti* ‘preserve, keep, protect’ could also be attributed to the ‘secret’ metaphor, when some elements are able to preserve their ‘treasure’, like in the following:

- (20) (...) *klišė yra* (..) *konstruktyvus elementas, išsaugantis savo semantiką.* Kalb 3
‘A cliché is an element preserving its own semantics.’

It should be noted, however, that such combinations are rather rare, so any generalisations as to any tendencies in their metaphorisation would be premature.

Minor metaphors:

WRITING/RESEARCH IS PERFORMANCE,
RESEARCH IS A PICTURE/ PAINTING,
RESEARCH IS A STRUCTURE/BUILDING

Much less frequently represented metaphors include a couple of artistic metaphors like RESEARCH IS PERFORMANCE and RESEARCH IS A PICTURE as well as in English texts rather well represented RESEARCH IS A CONSTRUCTION/BUILDING. The first two metaphors are mostly concerned with the expressions of the following type: *vaid-*

inti vaidmenį (‘play a role’), *perteikti vaizdą* (‘give/express a view’) and *suteikti atspalvį* (‘give/put a shade of colour’). The last is generally confined to expressions referring to a building—collocations with the verb *pa/remti* (‘to support’) or *remtis* (‘to be based’). Thus example (20) is concerned with the research as a performance, where word combinations perform certain roles; example (21) refers to visualisation of language/research, hence dictionaries are seen as having a clear aim of giving a real view, e.g.:

- (21) *Jungiant atskiras teksto dalis į globalų tekstą ypač svarbūs yra junginiai, atliekantys nuorodos vaidmenį.* Kalb 3
‘When connecting separate parts of the text into a global text, particularly important are word combinations performing the role of references.’
- (22) (...) *bendrujų kalbos žodynų tikslas, mūsų nuomone, yra pateikti realų kalbos vaizdą.* Kalb 12
‘The aim of general dictionaries, in our opinion, is to give a real view of language.’

Painting/picture metaphors also make use of shades of liveliness, expression or familiarity, as in: *suteikti gyvumo/ekspresyvumo/familiarumo atspalvį.*

Building metaphors in the Lithuanian corpus, as well as in the English corpus, refer to the foundation of research/language rather than the upper part of the building (roof, windows, balconies etc.), but unlike English, are rather scarcely represented. In the Lithuanian corpus the verbs *pa/remti* and *remtis* are of similar origin and semantics. The first refers to providing support to others, and the second, the reflexive form of the verb *remti*, refers to the research or

analysis, which itself is based on [lit. ‘bases itself on’] something else, e.g.:

(23) *Analizė remiasi 268 eilučių lietuvių ir 1438 eilučių anglų kalbos konkordansais* Kalb 10

‘The analysis is based on concordances of 268 lines in Lithuanian and 1438 lines in English.’

So within less frequent metaphors concerned with performance, pictures or buildings Lithuanian and English tend to adhere to similar metaphors but Lithuanian seems to give slightly more preference to artistic metaphors, whereas English—to construction/building metaphors. Any further generalisations, due to very limited data, seem to be premature.

Conclusion: major tendencies

The present paper has attempted to account for the meaning of a rather frequent pattern in academic discourse *inanimate subject+active verb* in terms of frequency of occurrence, type of context identified by Master (2001) and meaning extension treated within the framework of Conceptual Metaphor Theory. The type of discourse under investigation pertained to Lithuanian linguistic articles as compared to English linguistic articles analysed in my previous paper (Šeškauskienė 2009). In broader terms, the paper aimed at proving that academic discourse is much less rigid and much less objective than it is frequently claimed and that it is much more language/culture dependent.

In terms of frequency, both English and Lithuanian linguistic discourses are equally prone to such collocations. However, according to the type of context suggested by Master (2001) and applied in hard sciences, Lithuanian IS+AV combinations

refer to a variety of contexts: explanatory, presentation and change-of-state-or-location, while English articles give preference to the explanatory context. The tendency is compatible with the tradition of very explicit and reader-friendly Anglo-Saxon writing. Lithuanian discourse in terms of frequency is closer to Master’s (ibid.) findings than English linguistic discourse.

The IS+AV pattern interpreted in the framework of CMT helped identify tendencies in the conceptualisation of English and Lithuanian linguistic discourse. In both English and Lithuanian the metaphor RESEARCH IS A PERSON and RESEARCH IS A JOURNEY seem to be among the most frequent. However, the realisation of both metaphors is rather different.

Generally, in English the focus is on the picture ‘at large’ without going into details, hence the high frequency of nouns referring to research, analysis, description in general rather than words, collocations, texts, which is a feature of texts written in Lithuanian. Despite the overall equal frequency of such verbs as *show* in both languages, the ‘large-scale image’ in English and ‘fine-structural’ image in Lithuanian have been preserved.

The realisation of RESEARCH IS A JOURNEY metaphor in both languages is only similar in that the direction of movement is confined to moving forward and never backward; however, if English gives more details about moving towards a destination and obstacles, Lithuanian focuses more on going itself. This feature contributes to a very dynamic image of language and research. So, going in Lithuanian is mostly combined with numerous elements of research, like words, collocations, examples etc. Also Lithuanian employs the metaphor of research is a moving object, where vertical movement prevails.

The metaphor RESEARCH IS A BUILDING in both languages is confined to the foundation of a building, even though in Lithuanian it is rather scarcely represented. Differently from English, Lithuanian seems to favour RESEARCH IS (DISCLOSING) A SECRET metaphor to a much larger extent.

The metaphor RESEARCH IS AN ECONOMIC ACTIVITY has not been identified in Lithuanian, whereas the LANGUAGE/RESEARCH IS PERFORMANCE, even though scarcely represented, was only found in Lithuanian. The RESEARCH IS A PICTURE metaphor was not very numerous in either of the two languages.

References

- BREIVEGA, K. R., DAHL, T., FLOTTUM, K., 2002. Traces of self and others in research articles. A comparative pilot study of English, French and Norwegian research articles in medicine, economics and linguistics. *International Journal of Applied Linguistics*, 12 (2), 218–239.
- CONNOR, U., 1996. *Contrastive Rhetoric. Cross-cultural aspects of second language writing*. Cambridge University Press.
- CROFT, W., CRUSE, D. A., 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press.
- EVANS, V., GREEN, M., 2006. *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh University Press.
- FLOTTUM, K., DAHL, T., KINN, T., GJESDAL, A. M., VOLD, T. E., 2007. Cultural Identities and Academic Voices. *Language Discipline Perspective on Academic Discourse*. Cambridge Scholars Publishing: Cambridge.
- GIBBS, R. W., LIMA, P. L. C., FRANCOSE, E., 2004. Metaphor is grounded in embodied experience. *Journal of Pragmatics* 36, 1189–1210.
- HYLAND, K., 1996. Writing without conviction? Hedging in science research articles. *Applied Linguistics* 17–4, 433–453.
- HYLAND, K., 2000. Hedges, boosters and lexical invisibility: noticing modifiers in academic texts. *Language Awareness*, 9–4, 179–197.
- HYLAND, K., 2004. A convincing argument: corpus analysis and academic persuasion. In: U. CONNOR and T. A. UPTON eds. *Discourse in the Professions*. John Benjamins. 87–112.
- JOHNS, T., 2001. From evidence to conclusion: the case of ‘indicate that’. In: M. HEWINGS ed. *Academic Writing in Context. Implications and Applications*. The University of Birmingham University Press, 55–62.
- KÖVECSES, Z., 2006. *Language, Mind and Culture. A Practical Introduction*. CUP.
- LAFUENTE, E., LORÉS, R., MUR, M. P., VÁZQUEZ, I., 2006. How to explore academic writing from metadiscourse as an integrated framework of interpersonal meaning: three perspectives of analysis. In: C. PÉREZ-LLANTADA, R. PLO and C. P. NEUMANN. *Actas del V Congreso Internacional AELFE*. Zaragoza: Pressas Universitarias de Zaragoza. (CD Rom)
- LAKOFF, G., JOHNSON, M., 1980/2003. *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press.
- LOW, G., 1999. “The paper thinks...”: Investigating the acceptability of the metaphor AN ESSAY IS A PERSON. In: L. CAMERON and G. LOW eds. *Researching and Applying Metaphor*. CUP, 221–248.
- MASTER, P., 2001. Active verbs with inanimate subjects in scientific research articles. In: M. HEWINGS ed. *Academic Writing in Context. Implications and Applications*. The University of Birmingham University Press, 169–181.

MAURANEN, A., 1993. *Cultural Differences in Academic Rhetoric. A textlinguistic study*. Peter Lang.

MAURANEN, A., 2001. Descriptions or explanations? Some methodological issues in Contrastive Rhetoric. In: M. HEWINGS ed. *Academic Writing in Context. Implications and Applications*. The University of Birmingham University Press, 43–54.

PRAGGLEJAZ GROUP, 2007. MIP: a method for identifying metaphorically used words in discourse. *Metaphor and Symbol* 22 (1), 1–39.

ŠEŠKAUSKIENĖ, I., 2008. Hedging in ESL:

a case study of Lithuanian learners. *Kalbų studijos/Studies about Languages* 13, 71–76.

ŠEŠKAUSKIENĖ, I., 2009. *The paper suggests*: inanimate subject + active verb in English linguistic discourse. *Kalbotyra* 60 (3), 84–93.

SWALES, J. M., 1990. *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge University Press.

TALMY, L., 1983. How language structures space. In: PICK, H. & L. ACREDOLO eds. *Spatial Orientation. Theory, Research and Application*. New York: Plenum, 225–282.

TAYLOR, J. R., 1995. *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: OUP.

Data sources

- Kalb 1 ARNAŠIENĖ, Ž., 2007. Gimtosios kalbos ir svetimiosios kalbos mokymo(si) sąsajos pradinėje mokykloje. *Pedagogika*, 85, 166–172.
- Kalb 2 BARAVYKAITĖ, A., 2007. Kino filmų titrai kaip kalbų mokymo priemonė. *Kalbotyra*, 57 (3), 21–29.
- Kalb 3 BAREIKYTĖ, Z., 2004. Klišė – struktūrinis mokslinio teksto elementas. *Kalbotyra*, 54, 7–13.
- Kalb 4 JUKNEVIČIENĖ, R., 2006. Užsienio kalbų valstybinių brandos egzaminų tematika: klausymo ir skaitymo užduočių analizė. *Kalbotyra*, 56 (3), 56–65.
- Kalb 5 KALENDIENĖ, D., KAROSIENĖ V., 2000. Komunikacinių gebėjimų testavimas (praktinis aspektas). *Žmogus ir žodis*, 2 (3), 55–60.
- Kalb 6 KALENDIENĖ, D., 2001. Kokybiniai emocijų parametrai – užsienio kalbos mokymo/si rodikliai. *Žmogus ir žodis*, 3 (3), 55–62.
- Kalb 7 LEONAVIČIENĖ, A., 2005. Spaudos tekstų heterogeniškumas funkcinų stilių sandūros aspektu. *Kalbotyra*, 55, 38–46.
- Kalb 8 LEONAVIČIENĖ V., SALIENĖ V., 2000. Antrosios kalbos mokymas(is) kaip besimokančiojo ugdymas. *Žmogus ir žodis*, 2 (3), 61–65.
- Kalb 9 LEONAVIČIENĖ V., SALIENĖ V., 2001. Kalbų mokymo/si metodika remiantis teksto lingvistika. *Žmogus ir žodis*, 3 (3), 74–78.
- Kalb 10 MARCINKEVIČIENĖ, R., 2002. Palyginamieji tekstynai – šaltinis tarptautinių žodžių vartosenai tirti. *Kalbotyra*, 51 (3), 81–92.
- Kalb 11 MARCINKEVIČIENĖ, R., 2004. Užsakomųjų reklaminių straipsnių tarpasmeninės funkcijos raiška. *Respectus Philologicus*, 6 (11), 6–11.
- Kalb 12 MELNIKIENĖ, D., 2006. Žodyno antraštynas ir nenorminė leksika. *Kalbotyra*, 56 (3), 108–113.
- Kalb 13 MELNIKIENĖ, D., 2007. Iliustraciniai pavyzdžiai ir jų funkcija dvikalbiuose žodynuose. *Žmogus ir žodis*, 9 (3), 49–53.
- Kalb 14 RYKLIENĖ, A., 2001. Lietuvių kalba internete: automatiškai kartojami elektroninio laiško elementai. *Lituanistica*, 2 (46), 76–93.
- Kalb 15 RYVITYTĖ, B., 2005. Vertinimo raiška lingvistinių knygų recenzijose. *Žmogus ir žodis*, 7 (1), 96–101.
- Kalb 16 SALIENĖ, V., VILKIENĖ L., 2006. Lietuvių kalba, gimtoji ir valstybinė, vidurinėje mokykloje: situacijos analizė. *Žmogus ir žodis*, 8 (3), 74–80.
- Kalb 17 SAVICKIENĖ, I., 2006. Linksio kategorijos įsisavinimas: lietuvių kalba kaip gimtoji ir svetimoji. *Kalbotyra*, 56, 122–129.
- Kalb 18 VELIČKA, A., 2004. Kalbinės veiklos rūšių tarpusavio sąsajos ir integracija mokant užsienio kalbos. *Pedagogika*, 73, 104–111.

Inesa Šeškauskienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: leksinė semantika, kontrastinė lingvistika, kognityvioji lingvistika, akademinis diskursas, kalbų dėstymas, dalykinė kalba

KAS NAGRINĖJA: STRAIPSNIS AR STRAIPSNIO AUTORIUS? NEGYVAS SUBJEKTAS + AKTYVŲ VEIKSMĄ REIŠKIANČIS VEIKSMAŽODIS LIETUVIŠKAME LINGVISTINIAME DISKURSE LYGINANT SU ANGLIŠKU

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama konstrukcija „negyvas subjektas + aktyvų veiksmažodis“ akademiniam diskurse (pvz., *straipsnis nagrinėja*). Daugiausiai dėmesio skiriama lietuviškai medžiagai, o tyrimo rezultatai lyginami su panašaus tyrimo, atlikto angliškame diskurse pagrindu, rezultatais. Minėtas modelis nagrinėjamas trimis aspektais: dažnumo, kontekstų tipų (pagal Master 2001) ir konceptualiųjų metaforų pagal konceptualiosios metaforos teoriją.

Pagal dažnumą lietuviškame diskurse rasti modeliai beveik nesiskiria nuo rastų angliškame, tačiau pagal konteksto tipus angliškame diskurse aiškiai vyrauja aiškinamojo pobūdžio tekstai, o lietuviškame diskurse nustatyti trys tipai iš keturių: aiškinamasis, prezentacinis bei vietos/ būvio kitimo. Vienintelio priežasties ir pasekmės konteksto tipo dažniausiai pasitaikiusiuose NS+AV konstrukcijose nebuvo nustatyta.

Junglumo modelio interpretacija pagal konceptualiosios metaforos teoriją atskleidė, kad abiem kalboms iš esmės būdingos tos pačios metaforos (TYRIMAS YRA ASMUO, TYRIMAS YRA KELIONE), tačiau jų realizacija kalboje gerokai skiriasi: lietuviškuose tekstuose akcentuojama personifikacijos TYRIMAS YRA ASMUO detalės ir tyrimo elementai, o angliškuose svarbesnis „stambus planas“, daugiau rašoma apie patį tyrimą, analizę, apžvalgą apskritai. Metafora TYRIMAS YRA KELIONĖ išsamiau atskleidžiama angliškuose metaforiniuose pasakymuose, kur minimas ir kelias, ir kliūtys, ir pan. Lietuviškuose akcentuojamas pats judėjimas, dažniausiai ėjimas: *eina žodžiai, pavyzdžiai*,

Inesa Šeškauskienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: semantyka leksykalna, językoznawstwo kontrastywne, językoznawstwo kognitywne, dyskurs akademicki, nauczanie języków, język biznesu.

KTO OMAWIA: ARTYKUŁ CZY AUTOR ARTYKUŁU? PODMIOT NIEOŻYWIANY + CZASOWNIK DYNAMICZNY W LITEWSKIM I ANGIELSKIM DYSKURSIE LINGWISTYCZNYM (STUDIUM PORÓWNAWCZE)

Streszczenie

Artykuł zawiera analizę konstrukcji ‘podmiot nieożywiony + czasownik dynamiczny’ w dyskursie akademickim (np. *artykuł omawia*). Najwięcej uwagi poświęcono materiałowi litewskiemu, wyniki badania zestawiono z danymi podobnego badania przeprowadzonego na gruncie języka angielskiego. Wymieniony model poddano analizie według trzech aspektów: częstości, typów kontekstów (według Master 2001) i interpretacji modeli na podstawie teorii metafory konceptualnej.

Pod względem częstości występowania modeli nie ma znaczących różnic między dyskursem litewskim i angielskim, jednak pod względem typów kontekstu w dyskursie angielskim zdecydowanie przeważają teksty o charakterze wyjaśniającym, w dyskursie litewskim zaś stwierdzono trzy typy z czterech: wyjaśniający, prezentacyjny oraz zmiany miejsca/stanu. Nie stwierdzono natomiast istnienia typu kontekstu przyczynowo-skutkowego, najczęściej występującego w konstrukcjach ‘podmiot nieożywiony + czasownik dynamiczny’.

W wyniku interpretacji modelu łączliwości na podstawie teorii metafory konceptualnej stwierdzono, że w obu językach występują w zasadzie te same metafory (BADANIE JEST OSOBA, BADANIE JEST PODRÓŻA), jednak ich realizacje w poszczególnych językach znacznie się różnią: w tekstach litewskich akcentowane są szczegóły personifikacji BADANIE JEST OSOBA i elementy badania, podczas gdy w tekstach angielskich dominuje „plan ogólny” i więcej pisze się o badaniu, analizie czy przeglądzie w ogóle. Metafora BADANIE JEST PODRÓŻA

tekstai ir pan. Kitaip nei angliški, lietuviški tekstai atskleidžia tai, kad lietuviams svarbi TYRIMO KAIP PASLAPTIES ATSKLEIDIMO konceptualizacija, daug mažiau būdinga anglų kalbai. Pagaliau angliškas diskursas linkęs tyrimą konceptualizuoti kaip ekonominę veiklą, o tai nebūdinga lietuviškiems tekstams. Pastaruosiuose kiek dažniau nei angliškuose pasitaiko metaforinių pasakymų, kurie rodo polinkį kalba/ tyrimą konceptualizuoti kaip vaidinimą/ pasirodymą arba kaip paveikslą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: akademinis diskursas, negyvas subjektas, aktyvų veiksma reiškiantis veiksmąžodis, konceptualioji metafora, anglų kalba, lietuvių kalba.

w języku angielskim ma bardziej szczegółową realizację, wymienia się m.in. drogę, przeszkodę itp. Tymczasem w litewskich powiedzeniach metaforycznych akcentowany jest sam ruch, najczęściej chód – *eina žodžiai, pavyzdžiai, tekstai* („*idą*” *słowa, przykłady, teksty*) itp. W odróżnieniu od angielskich teksty litewskie dowodzą, że dla Litwinów ważna jest konceptualizacja BADA-NIA JAKO ODKRYCIA TAJEMNICY, co w o wiele mniejszym stopniu charakterystyczne jest dla języka angielskiego. Wreszcie dyskurs angielski skłania się ku konceptualizacji badania jako działalności ekonomicznej, co nie jest charakterystyczne dla tekstów litewskich. W tych ostatnich nieco częściej niż w tekstach angielskich występują powiedzenia metaforyczne wskazujące na tendencję do konceptualizacji języka/badania jako przedstawienia/występu lub jako obrazu.

SŁOWA KLUCZOWE: dyskurs akademicki, podmiot nieożywiony, czasownik dynamiczny, metafora konceptualna, język angielski, język litewski.

Gauta 2010 05 06

Priimta publikuoti 2010 07 15

Элеонора Лассан

Вильнюсский университет

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Тел.: +370 5 271 11 12

E-mail: eleonora.lassan@ff.vu.lt

Область научных интересов автора: политическая лингвистика, когнитивная лингвистика, риторика, прагматика, семантика

О НЕКОТОРЫХ ЯВЛЕНИЯХ СОВРЕМЕННОЙ РОССИЙСКОЙ РИТОРИКИ ПУБЛИЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ (риторика ностальгии как результат диалога с прошлым)

В статье рассматриваются некоторые явления в дискурсе публичной российской коммуникации, которые представляются автору проявлением двух типов ностальгии: реставрационной и иронической. Реставрационную риторику автор усматривает в текстах, пропагандирующих противостояние Западу. Нужно сказать, что современная публичная коммуникация в ряде случаев оказывается более радикальной в этом противостоянии, нежели риторика советского и недавнего постсоветского прошлого и характеризуется переходом от метафорического выражения борьбы с Западом к пропаганде прямого противостояния и активизацией призывов к возрождению Советского Союза.

Ироническая риторика ностальгии рассматривается на текстах известных российских журналистов – Л. Радзиховского, В. Шендеровича и А. Колесникова. Автор констатирует различие типов иронии в дискурсе названных авторов, что позволяет предположить наличие разных установок в отношении власти.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *риторика ностальгии, реставрационная риторика, ироническая риторика, «чужое слово», речь-агрессия.*

В период, когда история в ходе социальных изменений претерпевает ломку ценностных ориентиров, и новые не удовлетворяют, а старые не кажутся безусловными, являются, по выражению С. Бойм, два типа ностальгии как состояния, охватывающего общество или его отдельные слои в те или иные периоды его существования и, соответственно, овеществленной в разного рода дискурсах¹. Бойм выделяет ироничес-

кую и реставрационную ностальгию. «Ироническая ностальгия говорит о не-

желудка, пиявки, опиум, поездка в Альпы помогают отделаться от заболевания в короткий срок. К концу XVIII века симптомы ностальгии становятся более серьезными. Как ни бились ученые-медики, они не могли установить точное местонахождение – locus – ностальгии ни в мозгу больного, ни в окружающем мире. Как выяснилось, возврат на родину <...> часто даже ухудшал состояние пациента. Во французских источниках бытует легенда о русском генерале, который придумал хитроумное средство по борьбе с ностальгией. Когда в его армии случилась очередная эпидемия, генерал приказал больных ностальгией зарывать живыми в землю, после чего жалобы солдат быстро прекратились. Генерал как бы реализовал идею и вернул солдат в землю-матушку <...>. Кстати, генерал временно приостановил эпидемию, но войну все равно не выиграл» (Бойм 2002, с. 298).

¹ С Бойм рассказывает о ностальгии, поразившей в XVII веке швейцарских солдат, слуг и студентов, работавших вдалеке от родины. «По мнению <...> докторов XVII века прощание

возможности возвращения домой <...>. Собираатель культурных мифологий всегда немного страдает от иронической ностальгии, в которой выражается его одновременная причастность и дистанция от домашних мифов. Ироническая ностальгия связана с аффективным и этическим осмыслением прошлого. В ее основе двойное зрение, подобное фотографическому наложению прошлого и настоящего, повседневного и идеального» (Бойм 2002, с. 302). Реставрационная ностальгия, напротив, говорит о возможности постройки точной копии дома, о возвращении в пространство, чему могут помешать только мифические заговорщики. «Вся мировая история превращается в параноидальную борьбу добра и зла, которая превращается в борьбу своих и чужих. В менее зловещем варианте реставрационная ностальгия говорит о возврате традиций и национальной памяти» (там же).

Предметом данной статьи является риторика современных российских публичных дискурсов, содержащих, как думается автору, крайние оценки прошлого: от его полного отрицания до полной преемственности и стремления к возврату. В каждом из этих вариантов современного российского дискурса имеет место диалог с прошлым. Диалог с прошлым – это взаимодействие субъектов, чье сознание отражено в дискурсах определенного периода (новостных и публицистических), с квази-субъектом – дискурсом предыдущего общественного периода. В ходе такого взаимодействия происходит утверждение или отрицание ценностей, предлагаемых дискурсами прошлого. При этом я осмелюсь говорить об обоюдном взаимодействии участников диа-

лога. Подлинные субъекты, опираясь на идеи и тексты прошлого, помещают их в тот или иной ценностный контекст, говоря прошлому «да» или «нет». Тот, кто трубочку курил, не раздаривал Курил» (<http://bolshoyforum.org/forum/index.php?topic=2151.780>). Сталину, перифрастически обозначенному как «тот, кто трубочку курил», приписывается решение ситуации, актуальной для сегодняшнего дня (ДА – прошлому!). Прошлое же начинает участвовать в оценке событий настоящего, давая настоящему через свои реалии и тексты инструмент соположения прошлого и настоящего, идеального и повседневного. Если в результате соположения прошлого и настоящего прошлое кажется более привлекательным, возможно появление реставрационной ностальгии, носители которой хотели бы это прошлое вернуть. Если же соплагается повседневное и идеальное и возникает «ностальгия по настоящему» (А. Вознесенский), то, как представляется, возможно появление иронической ностальгии.

Анализируя риторикау СМИ 90-х, автор придерживался мысли о постмодернистских веяниях, в конце концов охвативших и российский дискурс СМИ (когда он перестал подлежать жесткой идейной и языковой регламентации) и обусловивших господство иронической тональности, эклектизма стилей. Затем гипотеза уточнялась - виделось утверждение личностного начала в эпоху «смерти автора», когда текст ткался их чужих трансформированных выражений и цитат. Таким образом, через усиление эгоцентрического начала, проявляющегося в иронической игре, говорящий противопоставлял себя действительности, утверждая градуаль-

ную оппозицию *Я – МИР*, где первый член по признаку *эпистемический статус* оказывался более значимым, нежели второй: *Я* давало понять, что видит алогизм мира, в котором находится, и намекало на то, что знает, как должен выглядеть «другой» мир.

АРКАДИЙ МУРАШЕВ, руководитель ГУВД Москвы, был признан Моссоветом недействительным руководителем столичной милиции. Желательно, если бы этот выборный орган признал недействительными кражи, убийства, разбои и прочие факторы, которые кажутся крайне незначительными в сравнении с могучими прениями, которые каждый раз вскипают на заседаниях Моссовета.

Жизнь людей – это единственное, что отвлекает народных любимцев от разговоров по душам.

Не волнуйтесь, господа, скоро наговоритесь вдоволь (ЛГ 1993, № 12).

В последней фразе ощущается явная угроза, причина которой неясна – но тем не менее каким-то образом возникает аллюзия к не столь давнему прошлому, в памяти представленному камерами Лубянки и Гулагом.

По прошествии времени, я могу, опираясь на мысль Светланы Бойм о двух видах ностальгии – иронической и реставрационной – увидеть здесь иные причины господства иронической тональности, когда субъекту текста нечего сказать о мире и оттого он прибегает к невнятной игре с языком и достаточно внятным выражению позиции отрицания происходящего. Перед нами ностальгия ироническая, рефлекслирующая, связанная с разочарованием в настоящем, в котором сам говорящий признаваться не хочет – ностальгирующий не

может предаться воодушевлению в силу несбывшихся надежд (можно предположить, что домом для него было время, когда он думал, что знает, как будет хорошо, если осуществится то, что осуществилось – вернуться в тот дом он не может и вряд ли хочет), но он не имеет своего слова, чтобы сказать временам четко артикулированное «фе». Если говорить о текстах приводимого выше типа, то в них происходило нарушение постулатов кооперации и прежде всего: *говори ясно и столько, сколько надо на данном шаге коммуникации*. Несоблюдение постулатов в информативном жанре в конечном счете приводило к нереализации им изначальной задачи, в превращение его в имитацию жанра, в конечном счете – в театр одного актера, где актер-автор не заботится быть понятным своей аудиторией. Демократические СМИ начала 90-х (или позиционирующие себя так), как и политики либерально-демократического направления (не путать с партией Жириновского!), не адаптировали текст применительно к речевым ожиданиям аудитории (и шутики по поводу излюбленного слова Егора Гайдара «отнюдь», акцентирующие различие дискурсов политика и электората, в сущности, отражали ситуацию, когда «демократы» были «страшно далеки от народа»), иллюстрируя противоречие российской демократии: «демократы» занимали позицию «посвященных» по отношению к «демосу»-«профану»².

² Если верить противникам одного из самых ярких иронических критиков российских режимов Леонида Радзиховского, ему принадлежит следующее высказывание в одном из интервью: «**Белинская**: На кого вы старались подействовать своей рекламой? **Радзиховский**: Одной из главных задач было обольстить интеллигенцию. Сама по себе она немногочисленна, но она формирует общественное

Предшествующая эпоха могла серьезно говорить о добре и зле – эпоха усталости и несбывшихся надежд могла только скрывать свою этическую растерянность за иронической маской, пародируя тексты недалекого прошлого. И тексты такой эпохи можно охарактеризовать как весьма вялый способ описания мира (его анатомирования, в терминах Розенштока-Хюсси), при котором говорящий ничего не может передать слушающему, кроме представления об общем отношении к описываемому явлению, да и само явление не предстает в достаточной четкости своих денотативных характеристик. «Речь – это всегда передача действий от человека к другим существам рода человеческого, – писал Розеншток-Хюсси, подчеркивая, что без императива в речи невозможно будущее – будущее зависит от того, существуют ли императивы в настоящем». Место императивов – не в будущем, но будущее – это то, что требует действия» (Розеншток-Хюсси 1997, с. 131–132). Анализ текстов прессы, именующей себя демократической, позволяет предположить, что отсутствие авторитетности у так называемых демократических лидеров и осуществляемых ими преобразований связан с отсутствием в этот период должных императивных интонаций в их дискурсе.

Если в начале 90-х основную тональность прессы определяли издания, относившие себя к демократическим, то

мнение. *А интеллигенцию охмурить проще, чем народ, – она еще глупее.* Для нее оказалось достаточно нескольких приманок: «за рынок», «против коммунизма», «не антисемит». На них все и строилось» (из интервью Л. Радзиховского Ирине Белинской из «Общей Газеты» от 4 июля 1996 года. Радзиховский тогда работал в избирательной команде генерала Лебеда, писал ему речи и слоганы (например, «Правда и порядок»).

в конце 90-х набирают силу силы, имеваемые национально-патриотическими:

ЗА ОТЕЧЕСТВО И СВЯТЫНИ
НАШИ! № 51 (212), 23.12.97

СЛОВО К НАРОДУ

Соотечественники! Братья и сестры! Люди русские!

Десять лет под видом реформ нашу страну сотрясают несчастья, по своей разрушительности, масштабности и всеохватности еще не виданные в российской истории... Россия продолжает испытывать все более хитрые и изощренные методы убийства народа, теперь уже нравственного и духовного убийства, когда приучают к ценностям, которые традиционно вызывают у нас отвращение: культу бесстыдства, наживы, разврата, безобразия и индивидуализма. У нас другие ценности, которые спасли нас и провели сквозь тысячелетнюю историю, которые помогли нам выстоять и в жестоких событиях XX века, вплоть до последнего времени. С ними мы были непобедимы.

Здесь также имеет место взаимодействие с дискурсами прошлого и прямое обращение к ценностям не только советского, но и более раннего периода Российской государственности. Обращение к *братьям и сестрам* должно, с одной стороны, вызвать отсылку к церковному дискурсу, с другой – напомнить об обращении Сталина к народу 3 июля 1941 года, то есть в момент наивысшей угрозы Отечеству. Архаическая лексика (*убийство, преломлена, неправедный*) создает впечатление торжественного, близкого к проповедническому стилю, что предполагает подчеркивание особой значимости момента.

Но, как представляется, такой текст, как и тексты демократического направления, при всей патетичности, также не

содержат императива – сигнала о конкретном действии. «Свои» ценности не обозначаются, а характеризуются через отсылку к ценностям, имеющим, согласно авторам воззвания, тысячелетнюю традицию (реставрационная риторика), которые тем не менее также конкретно не названы, но имплицитно противопоставлены «новым ценностям», не соответствующим русскому укладу жизни. Однако выраженные таким образом, они не могут стать катализатором конструктивных действий – «куда ж нам плыть?»

Несколько позднее в рамках дискурса национально-патриотических сил, рупором которых с 1996 года является еженедельник «Завтра» (ред. А. Проханов, анонсируется как «литературно-политическое издание Российского государства»), появляются тексты весьма энергичного побудительного характера, что позволило автору охарактеризовать их дискурс как дискурс конфронтации или речь-агрессию. Речь-агрессия является производной от общего конфронтативного мышления речевого субъекта – характерная черта такого мышления состоит в том, что речемыслительный субъект трактует взаимодействие сил в социуме в терминах противостояния, обычно военного. Именно так мыслил речевой субъект советского политического дискурса, для которого весь мир был фронтом между коммунизмом и капитализмом, и первый подлежал неизбежному исчезновению, чему должны были способствовать метафорические битвы на метафорических полях идеологических сражений. Однако советские тексты не пропагандировали неметафорическую войну, что стало возможным в текстах анализируемого периода:

Воинский дух и еще неисчерпанная наступательная энергия русского народа могут начать искать выход в том уповании, которое окажется под рукой. К сожалению, опять же радикальное, полное воинского духа православие у нас не в чести. Но оно обязательно придет – сильное своей преданностью церкви, учению Святых отцов, готовое встретить в бою любую чуждую духовность или чуждую бездуховность (Спецназ России 2002, № 9).

И тут встает вопрос о размывании границ между светским и духовным дискурсом, свидетельствующем о религиозном подъеме в русском культурном пространстве. Носителями этого подъема и апологетами «воинствующего православия» выступают, как уже говорилось, силы, называющие себя национально-патриотическими, строящие свою идеологию на противопоставлении духовных ценностей русской культуры бездуховным ценностям прагматического Запада. Но нужно отметить, что религиозный подъем коснулся не только России (мы не говорим об исламе). В современной Европе появляется течение «радикальной ортодоксии», идеолог которого Джон Милбанк бросает вызов «светскому», полагая, что христианство не может оставаться далее просто религией, не влияющей на жизнь общественных институтов. «В рамках такого проекта предлагается радикальная реформа не только мышления (возврат к августинианскому видению всякого знания как божественного откровения), но и общества (это знание предлагается «с беспрецедентной дерзостью» использовать для систематической критики современного общества, культуры, политики, искусства,

ва, науки и философии). «Радикальная ортодоксия» бросает вызов самой идее «светского» пространства, которое она считает не иначе как «извращенной теологией» (Узланер 2008, с. 156). Таким образом, Россия оказывается снова – на других основаниях – вписанной в европейский контекст, где идеологи «радикальной ортодоксии» полагают, что религия может быть вплетена в самый базис символической организации общества, что “общество” оказывается просто невозможно абстрагировать от “религии”» (Милбанк).

Перейдем к сегодняшнему дню. Укрепление тех или иных политических сил означает и утверждение определенных дискурсивных тенденций – при наличии свободных от государства СМИ возможна риторическая многоголосица, если понимать под риторикой выражение определенных кодов мышления, принадлежащих той или иной общественной группе; при утверждении авторитарных тенденций дискурс СМИ отражает коды мышления власти и, соответственно, ее стилистическую тональность. Так что же мы имеем сегодня: обрело ли сознание, ставившее на демократические ценности и испытывавшее разочарование при их внедрении, свои ориентиры и свою стилистическую тональность и какова судьба риторики реставрационной?

Тональность средств массовой информации на официальных телевизионных каналах отличается в целом общностью интонации – разговор о допущенных к вербализации темах (опираюсь на интервью В. Познера, данное литовской газете «Экспресс-Неделя») осуществляется с использованием легкой разговорности стиля, но в це-

лом обходится без иронии: новостные программы тяготеют к литературному стилю и отсутствию эмоциональных оценок. Клапаном для выхода инстинктов является «Русское радио», где господствует тема телесного низа и оздоровительно-оптимистическая струя. Даже после авиакатастрофы польского самолета 10 апреля 2010 года в эфире Русского радио звучала, очевидно, записанная накануне тирада ведущего: «Настроение замечательное, впереди выходные, все будет хорошо». Видимо, установка на оптимизм настолько сильна (или утверждена?), что смена интонации не предполагается даже при чрезвычайных обстоятельствах.

Если говорить о следах риторики, которую мы применительно к 90-м годам назвали иронической, то с постепенным угасанием постмодернистских веяний, более жесткими очертаниями требований власти в целом можно говорить об ее уходе. Ушло пародирование чужого слова, через которое осуществлялась отсылка к советскому периоду и происходило напоминание о возможных угрозах, связанных с его возвращением. Тем не менее ироническая тональность является доминирующей для ряда ведущих журналистов СМИ, именуемых оппозиционными. Это журналисты «Эха Москвы», ведущие колонок «Новой газеты» Леонид Радзиховский и Виктор Шендерович. Для кандидата психологических наук Радзиховского характерно использование чужого слова, прежде всего, цитаты, однако не для его пародирования – для объяснения ситуаций современности через опыт прошлого. Например: отвечая на им же поставленный вопрос (автокоммуникация) о том, как относиться к сосредоточению влас-

ти в России в одних руках, говорящий таким образом формулирует мысль: «Хорошо» это или «плохо»? А «хорошо» или «плохо», что в России зимой холодно и скользко, а летом жарко и пыльно? Это просто так. «Это – наша Родина, сынок». «Другого народа у меня для вас нет». (<http://www.rg.ru/2003/12/09/radzhovskij.html>). Казалось бы, весьма лаконичные цитаты при знании их авторов и контекстов употребления вызывают в сознании адресата соответствующие образы, в силу чего информация, передаваемая вербально, может сопровождаться и визуальным образом, который в сознании просвещенного реципиента связан с соответствующими словами. Так, первая отсылает к весьма выразительному «Офигенно патристическому» стихотворению Д. Фонарева³, отрывок из которого приведен в сноске, а вторая связана с именем Сталина, который на встрече с литераторами, сетовавшими на то, что народ не понимает высокого искусства, произнес эти слова: «Другого народа у меня для вас нет».

Качество народонаселения является и темой В. Шендеровича: в миниатюре, посвященной запрету его концерта в Петербурге (18 апреля 2010 г.), автор рисует картину – именно рисует в предельно конкретных деталях – разговора кассирши и покупателя билетов. Кассирша сообщает, что концерт отменили

по причине ремонта, который должен начаться в день концерта. На вопрос о том, уместно ли начинать ремонт в воскресенье вечером, кассирша реагирует следующим образом:

– А что странного? – возмущенно вскинулась тетушка. – Все же для вашей безопасности! Вы же знаете, что в стране творится!

Так я поучаствовал в борьбе с терроризмом. Боги, боги мои!.. А впрочем, глупость населения вкупе с идиотизмом начальства – залог единства партии и народа (<http://www.antagonism.ru/parties/shender/story/78610/>).

Для тех, кто помнит выражение *единство партии и народа* всплывает картинка советских лозунгов, партийных съездов и возникает ощущение невозможности изменить отношение народа к власти, которой он, если власть демонстрирует силу, готов верить, не смотря на всю нелогичность действий последней, и подчиняться этим действиям.

Ирония ли перед нами? Говоря о тоналности СМИ 90-х годов прошлого века сегодня, можно заметить, что языковая личность российских СМИ удовлетворялась интеллектуальной игрой с языком, выражая свое неопределенно-оценочное отношение к происходящему, которое несовершенно, но не безнадежно. Думается, что в журналистике Радзиховского и Шендеровича мы имеем саркастический пессимизм – есть осознание невозможности что-то изменить, и через чужое слово происходит отсылка к печальному общественному опыту. И у Шендеровича, и у Радзиховского также звучит ностальгия, но это ностальгия нового свойства - не по

³ Два червя в зловонной бурой гнили
Извивались, ели, спали – жили...
И спросил вдруг меньший червячок:
«Папа, отчего другие черви
В яблоках живут, не портя нервы?
Почему судьбою-злою стервой
Брошен нам такой дурной кусок?!»

– Это наша Родина, сынок.

Это наша Родина, сынок... (повторить сколько угодно раз)

советскому времени, а по времени несбывшихся демократических надежд. Из интервью Радзиховского радиостанции «Эхо Москва» в день семнадцатилетнего юбилея со дня августовских событий 1991 года.

Да, 17 лет. Тебя как первую любовь России сердце не забудет, первая любовь это очень точное такое, в данном случае, обозначение, поскольку 17 лет со дня августовской революции, ... это была, с моей точки зрения, первая любовь, поскольку такая же горячая, бестолковая, хорошо запомнившаяся и обманувшая (www.inter-view.org/inv/2718.htm). Ср. исполненные определенной горечи афоризмы Шендеровича: Ветер перемен не должен свистеть в ушах. Воздухом свободы иногда надувают. Если бы человечество знало о своем будущем, оно бы не так смеялось, расставаясь со своим прошлым.

Перед нами интеллектуальная журналистика, требующая своего читателя и слушателя, контингент которого, видимо, ограничен. И хоть названные журналисты совершали попытку влиять на политический климат в стране (Радзиховский был депутатом Государственной думы России первого созыва, участвовал в предвыборных кампаниях в качестве политтехнолога, Шендерович баллотировался в 2005 г. в Государственную думу, но проиграл Станиславу Говорухину), голос их негромок, так как для речи трибунов необходима другая интонация – интонация императива. Таким образом, зафиксируем тот факт, что современная ироническая публицистика оппозиционных изданий не есть наследница ностальгической иронической журналистики 90-х, так как ей свойственна не скрываема от самих

себя ностальгия по временам утерянных ценностей предшествующего политического периода, а ностальгия по времени надежд самих 90-х.

Иной характер носит иронический репортаж другого известного журналиста А. Колесникова, редактора журнала «Русский пионер», который характеризуется многими как наиболее талантливый современный журналист⁴.

Между тем удвоение ВВП как государственную стратегию на ближайшие десять лет никто не отменял, – неожиданно вспомнил господин Путин про свою идею, которая несколько последних месяцев уже перестала, казалось, так будоражить его воображение. На «Уралмаше» в то же самое время идут массовые сокращения рабочих и служащих. – Уралмаш мог бы поставлять экскаваторы для вскрышных... – мечтательно произнес господин Латышев. Министр природных ресурсов России Юрий Трутнев с упоением говорил о том, как богат природными ресурсами Уральский федеральный округ.

Сколько-сколько? – переспросил господин Путин.

Первый раз за этот длинный день он чему-то удивился. С этим согласились все без исключения присутствующие и разошлись – кажется, с большим облегчением.. (http://tayga.info/press/2005/01/12/~90552)

Жанр репортажа претендует на то, чтобы создать ощущение соприсутствия адресата в мире изображаемого персонажа. Доминирующей формой передачи чужой речи является прямая речь – представляется, что Колесников

⁴ Андрей Иванович Колесников – политический обозреватель Издательского дома «Коммерсантъ», журналист так называемого «кремлевского пула», то есть журналист, имеющий допуск в Кремль. Автор книг «Я видел Путина!», «Меня Путин видел!».

в известной степени совпадает в способах передачи такой формы речи с общей дискурсивной практикой демократических изданий начала десятилетия (Лассан 2005, с. 73–82). Она заключалась в десакрализации пространства власти, которое должно быть закрыто для профанного зрителя. С одной стороны, Колесников именуется президентом и министрами *господами*, подчеркивая значимость описываемых фигур, с другой – описывает эмоционально-когнитивные состояния, которые не соответствуют официальной ситуации с их участием: *неожиданно вспомнил, мечтательно произнес, я еще с ума не сошел* (Путин о себе). Такое низведение власти с небес есть способ выражения оппозиционных или псевдооппозиционных⁵ настроений, который, с одной стороны, может препятствовать сакрализации власти, столь привычной для российских мыслительных традиций, а с другой – показав маленькие слабости власти, сделать ее родной и близкой. Вряд ли можно считать риторику такого типа ностальгической – в ней не видно ценностных ориентиров, тоска по наличию которых рождает особый иронический стиль печальной улыбки по поводу несбывшихся надежд.

Однако сегодня есть дискурс, который в полной мере наследует традиции именно советских дискурсов и реали-

зуемых в них ценностных ориентиров. Так, на сайте «Вперед в Советский союз-2» (<http://bolshoyforum.org/forum/index.php?topic=2151.780>) содержатся весьма разнообразные материалы, отсылающие к советскому прошлому: военные призывы, сопровождающиеся визуальными образами – плакатами времен Великой Отечественной войны и советского периода с соответствующими лозунгами: *Водрузим знамя победы над Берлином; Если граждане ГДР рассказали и хотят назад в социализм, мы им поможем* и т. п. Нужно сказать, что лозунги и картинки на сайте не лишены в ряде случаев остроумия: *Танковые туры по Европе. Солярка наша, впечатления ваши*. На сайте звучит весьма проникновенно песня группы «Ундервуд» «Хочу в Советский Союз» с рефреном *Я очень хочу в Советский Союз, очень хочу снова и снова*. Это не параноидальный дискурс, навязчиво декларирующий идею *власть нас ограбила, растлила* и обращенный к воцерковленному человеку. Здесь грамотно чередуется лирическая мелодия (обращение к бессознательным структурам психики) с милитарным дискурсом (императивные интонации) *Вперед на Запад* и четко сформулированными лозунгами: *справедливость, жидофобия, антииудаизм, общепланетарный социализм*. Лирические картинки на сайте возбуждают представление о светлом прошлом, а плакаты и призывы военного образца призывают это прошлое сделать будущим. После песни «Очень хочется в советский союз» появляется экран с надписью: *Мы вернемся в Советский Союз, мы возвратим нашу страну, мы победим капитализм*. Интересно, что подобные дискурсы обращены именно

⁵ Комментарий читателя, назвавшего А. Колесникова «основоположником своеобразного постсоветского жанра околоправительственного иронического репортажа, где, как правило, журналист жестоко стебается над чиновниками, но не трогает своего «покровителя» и почитателя, с чьей легкой руки он и вошел в т.н. «кремлевский пул». Этакое прикольное чтение для руководства страны и простых граждан, почитающих местные власти традиционным источником всех бед, этаким административным недоразумением.. <http://www.bankfax.ru/page.php?pg=61303>

к молодому поколению, способному не говорить, а действовать, взяв в руки оружие, в отличие от параноидальных ностальгических дискурсов, скорее эксплуатирующих представления тех, кто жил в потерянном доме. Мы можем говорить о ностальгии по советскому прошлому, однако ностальгии особого вида: она внедряется в души тех, кто не знает «оставленного дома». Творится новая мифология. Если старшее поколение было знакомо как с дискурсами сталинского периода, так и с разоблачительными дискурсами хрущевского, если оно может помнить материальные нехватки и бытовые неудобства, то новое поколение, лишённое исторической памяти и настоящего образования, в силу инстинктивной тяги к идентификации с Большим Другим и желанием утвердить если не свое индивидуальное достоинство, то коллективное – страны, которую боятся, впитывает в себя только побудительные дискурсы, воспевающие былую силу страны, часть которой досталась им. И это поколение может быть готово эти лозунги осуществить (в 2010 году произошло убийство судьи Чувашова, осудившего группу молодых преступников за убийство 19 человек иной национальности – на лицах этих молодых людей во время суда не было ни тени раскаяния). Перед нами уже не ностальгическая реставрационная риторика, а риторика агрессии, выражающая идею возврата к советскому прошлому.

И в завершение я не могу удержаться от цитирования достаточно известной книги достаточно известного российского журналиста и футуролога Максима Калашникова «Вперед, в СССР-2»:

ГЛАВА 17

Новый 1937 год: полезная часть из наследия

Иосифа Виссарионовича.

Итак, читатель, мы с вами выяснили, что «новые русские», особенно в их высшем олигархическом эшелоне, – это всего лишь сырьё для истории, которые обречены на употребление: либо Вечным рейхом (после окончательного распада РФ), либо силами русского воскрешения – чтобы обеспечить прорыв страны. Особенно это касается олигархии и самых крупных государственных чиновников. Для развития России они бесполезны ... Что ж, тут уж сам бог велел мудрому властителю России ... использовать этих людей как сырьё, как источники необходимых средств. Можно назвать эту операцию «новым 1937 годом». Для «нового 1937 года» понадобится нечто, которое заменит собой прежние инструменты, такие, как НКВД и ГУЛАГ. Им на смену должны прийти последние достижения психотехнологий. Новейшие способы контроля над сознанием других людей и – скажем откровенно – зомбирования их. Клубы друзей спецназа, центры расширения способностей разума и физических возможностей, русский интерактивный Videonet – все это станет <...> каналами для пополнения рядов структур русского будущего. Здесь мы сделаем из русского юношества действительно новых русских. Мы увлечем молодых – а они приведут к нам своих детей, и наделим мы детей сих силой полубогов и титанов.

Думается, нет необходимости комментировать этот фрагмент. Параллели слишком очевидны. Вспоминается афоризм В. Шендеровича: «Кажется, у нашего прошлого большое будущее». Крест воинствующей религиозной риторики конца XX века может обернуться свастикой в XXI веке. Это положение касается не только России – общее неблагополучие в мире рождает симпа-

тию к древним индийским символам: в Литве первого мая 2010 года небольшая группа молодых людей прошествовала

с такими символами, и суд оправдал их, признав в этих символах древнее наследие предков.

Литература

БОЙМ, Светлана, 2002. *Обице места. Мифология повседневной жизни*. Москва: Новое Литературное Обозрение.

ПОЗНЕР, Владимир, 2010. Отношения Литвы и России окрашены памятью о прошлом. *Экспресс-Неделя*, № 15.

КАЛАШНИКОВ, Максим, 2003. *Вперед, в СССР-2*. Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/67980> [См. 10.05.2010].

ЛАССАН, Элеонора, 2005. Изображение речи власти как средство ее десакрализации. *Известия Ур ГПУ. Лингвистика*. Вып. 16, 73–82.

РОЗЕНШТОК-ХЮССИ, Ойген, 1994. *Речь и действительность*. Москва: Лабиринт.

УЗЛАНЕР, Дмитрий, 2008. Расколдовывание дискурса: «Религиозное» и «светское» в языке нового времени. *Логос*, № 4, 140–161.

Eleonora Lassan

Vilnius University, Lithuania

Research interests: political linguistics, cognitive linguistics, rhetoric, pragmatics, semantics

ON SOME PHENOMENA OF MODERN RUSSIAN RHETORIC IN PUBLIC COMMUNICATION (RHETORIC OF NOSTALGIA AS A RESULT OF A DIALOGUE WITH THE PAST)

Summary

The paper discusses some phenomena occurring in the discourse of Russian public communication and they can be described as two types of nostalgia – restorative and ironic. Restorative rhetoric has been found in texts which incite to stand against the West. It has to be noted that modern public communication in many cases is likely to be more radical in opposing the West than the rhetoric of the Soviet and more recent post Soviet past; moreover, it can be characterized as moving from metaphorical fight against the West towards propaganda of explicit opposition and of exercising the rebirth of the Soviet Union.

Although ironic rhetoric of nostalgia has been evidenced in texts of prominent Russian journalists – Radzikovski, Shenderovich, Kolesnikov, the mentioned journalists employ different types of irony. The rhetoric of Shenderovich and Radzikovski can be characterized as active usage of the word ‘strange’ to describe modern Russian reality not with the aim to mock it but in order to demonstrate inevitable existence of the past – pessimistic and sarcastic shade of narrative occurs.

The rhetoric of Kolesnikov, who is closer to Kremlin’s position, differs significantly in employing other means of rhetoric. He overcrowds the text with descriptions of top ranking officials’ emotions which often contradict their behaviour in official situations. Thus, while the people in power become sacrilegious, simultaneously the process of intimacy occurs – the people in power become accepted and trusted, whereas some of Kolesnikov’s ‘standing against’ becomes transitory.

KEY WORDS: rhetoric of nostalgia, restorative rhetoric, ironic rhetoric, citation, speech-aggression.

Gauta 2010 04 10
Priimta publikuoti 2010 07 15

Мария А. Сивенкова

Минский государственный лингвистический университет

ул. Захарова 21, 220034 Минск, Беларусь

Тел.: +375 17 288 25 71

E-mail: maria.sivenkova@gmail.com

Область научных интересов автора: лингво- и межкультурная прагматика, анализ дискурса

«ОПЯТЬ ДУРАЦКИЙ ВОПРОС!», ИЛИ КАК ПОЛИТИКИ КРИТИКУЮТ ЗАДАВАЕМЫЕ ИМ ВОПРОСЫ

Статья посвящена проблеме классификации негативных оценочных речевых действий, тематизирующих такой важный аспект коммуникативного взаимодействия, как качество сообщаемой информации. Актуальность такой исследовательской задачи мотивируется тем обстоятельством, что анализ метакоммуникативных речевых действий, востребованных в институциональном и медиатизированном политическом диалоге, позволяет выявить типичные коммуникативные проблемы, которые приходится решать собеседникам в рамках парламентских вопросно-ответных сессий и политических интервью.

Выделяется пять основных разновидностей метакоммуникативной критики данного типа: истинностная (сомнению подвергается истинность фактов и/или искренность адресата), интерпретационная (критика контрпродуктивных когнитивно-дискурсивных стратегий в ситуации непонимания, как то: отсутствие желания/умения понять собеседника, толерантности к альтернативным точкам зрения, передергивание смысла чьих-либо высказываний и др.), аргументативная (критика характера аргументов, приводимых адресантом), темпоральная (критика несвоевременности речевых действий объекта оценки), телеологическая (критика коммуникативного поведения, препятствующего эффективно достижению целей общения, а именно критика задаваемых вопросов). На основании данной классификации автор приходит к выводу о том, что основными характеристиками качественной информации в политическом диалоге являются достоверность, своевременность и значимость для достижения целей общения.

В статье также показано, что анализируемые негативные оценочные речевые действия могут выполнять в диалоге несколько взаимосвязанных функций: дискредитация политических оппонентов, оптимизация речевого поведения собеседника, уклонение от ответа на вопрос.

Кроме того, в работе фиксируются некоторые лингвопрагматические особенности анализируемых реплик (например, тенденция к усилению некоторых из исследованных разновидностей негативных метакоммуникативных речевых действий), а также рассматриваются некоторые характерные черты метакоммуникативного идиолекта известных политиков (А. Меркель, Т. Блэр).

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *политический диалог, парламентские дебаты, политическое интервью, метакоммуникативные речевые действия, метакритика, вопрос, ответ.*

Каждый хочет, чтобы его информировали честно, беспристрастно, правдиво – и в полном соответствии с его взглядами
(Честертон)

Вопрос о том, нужны ли коммуникантам оценки их речевой деятельности вообще и негативные оценки в частности, интересен как в практическом, так и в теоретическом плане. Выполняют ли критические реплики в диалоге функцию повышения эффективности общения (возможно, несколько беспечно и наивно возлагаемую на них коммуникантами-критиками), или же их стоит рассматривать скорее как коммуникативные барьеры, приводящие к осложнениям межличностных отношений и в целом препятствующие гармонизации общения (понятно, что приверженцев последней точки зрения следует, по-видимому, искать скорее среди тех, на кого подобная критика часто обрушивается)?

Вероятно, поиск ответов на подобные вопросы стоит начать с анализа оценочных речевых действий, тематизирующих различные стороны коммуникативного взаимодействия партнеров по общению, интересных для исследователя еще и тем, что их изучение проливает свет на некоторые типичные коммуникативные проблемы, которые приходится решать собеседникам в рамках того или иного диалогического жанра. Так, в жанре интервью за репликой *Это глупости!* может стоять несогласие интервьюируемого с пресуппозициями, содержащимися в вопросе интервьюера, убеждение в неэффективности продолжения беседы на заданную тему, сомнения по поводу уместности предложенных формулировок и пр., тогда как реплика *Я же уже высказывался на данную тему* может отражать как продиктованное целью

коммуникативной кооперации желание напомнить суть обсуждаемой проблемы, так и недовольство интервьюируемого по поводу, невнимательности/ непонятливости интервьюера и др. При этом воспроизводимость довольно широкого диапазона подобных реплик в политическом диалоге позволяет ставить вопрос об их классификации и выявлении их межкультурной и межжанровой специфики.

Следует отметить, что разнообразные факты языковой рефлексии говорящего уже неоднократно привлекали внимание исследователей политического дискурса, что привело к разработке детальных классификаций метаязыковых комментариев (см., например, типологию рефлексивов в работах И. Т. Вепревой (2005), Е. И. Шейгал (2002) и др.), отражающих специфику функционирования языковых единиц и их восприятия субъектами политической коммуникации. Между тем анализ фактов комментирования других аспектов речевой деятельности политиков также представляет немалый интерес и может оказаться весьма плодотворным, позволяя выявить перечень основных коммуникативных трудностей, которые собеседникам приходится преодолевать в процессе речевого взаимодействия (что убедительно продемонстрировали соответствующие исследования на материале межличностной коммуникации – см., например, работы Е. Н. Румянцевой (2004), А. Н. Сеницыной (2005), Н. П. Михайловой (2007) и других ученых).

Целью данного исследования является типологизация метакоммуникативной критики (далее мета-

критики), т.е. негативных оценочных реплик, обращенных на определенный аспект коммуникативного поведения адресата / оппонентов (например, релевантность, обоснованность и доступность изложения, стремление к адекватной интерпретации коммуникативных намерений собеседника и пр.), на материале политического диалога, который, как известно, весьма богат метакоммуникативными речевыми действиями вообще (см., например: Ilie 2003; Bull 2003; Bayley 2004; Fetzer, Weizman 2006; Johansson 2007) и метакритикой в частности¹. Ср. следующий фрагмент радиопрограммы, в котором депутат Государственной Думы России В. Звагельский отвечает на вопрос журналиста В. Бабурина о поправке, внесенной депутатом и его коллегами в закон об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств:

Виктор Звагельский: <...> **вы немножко неправильно его [законопроект] трактуете [1].** О чем шла речь? О том, что достаточно много страховых компаний <...> создавали резервный фонд, они обязаны были создавать его, но внутри этого резервного фонда они не распределяли средства, которые идут либо на ОСАГО, либо на какие-то другие страховые выплаты. Поэтому когда наступал страховой случай, в этом случае многие мелкие страховые компании говорили: «У нас нет денег <...>». **Кто-то говорит, что этот закон лоббистский с точки зрения крупных страховых компаний, которых я в своей жизни в глаза не видел после того, как я стал**

работать в Госдуме [2]. Здесь смысл в том, что когда в фонде резервирования четко расписано, что вот такая-то сумма идет на страховые выплаты по ОСАГО, она будет выплачена в любом случае. И если этого не произойдет, то суд в первой инстанции мгновенно это все восстановит, и люди получают свои деньги, чего не было раньше. <...> **А то, что вы сказали, это немножко не относится к ведению моего закона, может быть, это что-то другое [3]** («Лицом к лицу», Радио Свобода, 05.10.2008).

Как видим, политик сопровождает свой ответ на вопрос несколькими критическими репликами, адресованными как журналисту (компонент 1) по поводу неверной интерпретации им обсуждаемой законодательной инициативы и отклонения от темы (компонент 3), так и политикам, представителям медиасреды и широкой общественности – по поводу необоснованных обвинений в лоббировании интересов страховых компаний (компонент 2).

Для классификации данной формы метакоммуникативных речевых действий были проанализированы фрагменты диалогов, содержащих метакритику, почерпнутые из интервью с современными русскими, британскими и немецкими политиками, а также фрагменты вопросно-ответных сессий в парламентах России, Великобритании и Германии². Такой под-

¹ Термин представляется уместным, если учесть, что оценочная реплика звучит зачастую в ответ на инициальную реплику, выражающую, как правило, пусть в завуалированной форме, несогласие с позицией коммуниканта.

² Проведенный анализ русскоязычных источников базируется на стенограммах нескольких радиопередач таких радиостанций, как «Эхо-Москва» и «Радио Свобода», телепрограммы «Познер», а также интервью с политиками, напечатанными в журнале «Огонек». Англоязычный материал представлен выборкой метакоммуникативной критики из стенограмм нескольких телепередач на канале «Би-Би-Си», а также стенограмм интервью из еженедельника «Нью Стейтсмен». Немецкоязычный материал получен из стенограмм интервью радиостан-

ход позволил сопоставить особенности речевого поведения политиков в разных речевых жанрах: теле-, радио- и газетном интервью, где коммуникативным партнером политика является представитель медиасреды (журналист, теле- или радиоведущий) либо широкой публики (телезритель/ радиослушатель), с одной стороны, а с другой – в таком институциональном жанре, как парламентские дебаты, где вопросы политику задают другие профессиональные политики.

Как показал наш анализ, в речи современных русских, британских и немецких политиков воспроизводятся три типа негативных оценок чьих-либо речевых действий: метакритика, оценивающая качество сообщаемой информации, ее количество, а также метакритика, обращенная на особенности реализации речевых действий объекта критики. В данной статье будут рассмотрены разновидности метакоммуникативных оценочных речевых действий первого типа.

Какой должна быть информация, циркулирующая в политических вопросах и ответах, чтобы не вызывать нареканий собеседников? Прежде всего, к сведениям, передающимся в рамках политического диалога, на нашем материале, предъявляются такие требования, как достоверность, своевременность и значимость для достижения целей общения.

ции «Немецкое радио», телепередач «Тэгесшау», «Сообщение из Берлина», «Альфа-форум», а также из интервью, опубликованных на веб-сайтах газет «Зюддойче цайтунг», «Франкфуртер альгемайне», «Вельт» и журнала «Штерн».

Парламентский дискурс представлен фрагментами стенограмм пленарных заседаний в Государственной Думе Российской Федерации, палате общин Соединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии, а также Бундестаге ФРГ.

1. «Не задавай вопросов, и я не буду лгать»³: истинностная метакритика

Как политики, так и журналисты являются представителями профессий, состоящих в сложных отношениях с истиной и искренностью по целому ряду причин.

Во-первых, истина, как известно, субъективна и релятивна сама по себе, вне зависимости от анализируемого типа дискурса: «Не существует абсолютной истины. То, что мы называем правдой, есть на самом деле утверждение, в которое мы сами верим» (Beard 2000, p. 17; перевод наш – М. С.). Перенесение же вопроса об истине в плоскость политического дискурса, как неоднократно отмечалось исследователями (см., например, Beard 2000, p. 18), еще сильнее его проблематизирует. По справедливому замечанию Э. Биэрда, одно дело, когда родитель просит ребенка сказать правду, и совсем другое – ожидать, что политический журналист или политик сможет сделать то же самое, учитывая то обстоятельство, что как автор, так и получатель текста «привносят в него идеологические ценности» (там же).

Во-вторых, в политическом дискурсе особую значимость обретает проблема искажения истины – как сознательного, так и невольного. Задать вопрос, соответствующий всем правилам кооперативного общения, иногда достаточно сложно для журналиста, зачастую руководствующегося заданием отразить коммуниканта в определенном ракурсе, в силу чего в ход идут непроверенные данные и ложные инференции. В то же время для политика в ряде случаев ока-

³ О. Голдсмит. Ночь ошибок, или Унижение паче гордости.

зывается невозможным искренно ответить на вопрос, не раскрыв информации, которая может подставить под удар его карьеру, а также стоящую за ним партию, фракцию, организацию.

Помимо невольных искажений истины, являющихся следствием информационного стресса⁴, а также сознательных искажений, продиктованных имиджевыми соображениями, свой вклад в стирание границ между истиной и ложью вносит и объективная сложность некоторых проблем, обсуждаемых в рамках политических интервью и парламентских дебатов, усиливающая относительность и субъективность истин(ы). При этом коммуникант, задающий вопрос, нередко прибегает к стратегии супер-упростителя (Toffler 1975), рассчитывающего на нахождение простого и всем понятного решения, тогда как политику часто приходится выступать в роли специалиста, вынужденного в стрессовом режиме (например, в условиях прямого эфира) объяснять достаточно сложные вещи (скажем, изменения в налоговой политике страны) не всегда подготовленной аудитории. Естественным, на наш взгляд, результатом столкновения подобных тактик является взаимное неодобрение коммуникативного поведения собеседников.

В этой связи представляется закономерным тот повышенный интерес, который субъекты политического дис-

⁴ Например, качество ответов на вопросы могут снижать разнообразные фактологические неточности при воспроизведении статистических данных, связанные с большим объемом документов, изученных политиком при подготовке к вопросно-ответной сессии в парламенте; попытки воспроизвести по памяти историю какого-либо давнего политического события – например, этапы разработки проблемного законопроекта.

курса – как институционального, так и медиатизированного – демонстрируют по отношению к истинностному аспекту чьих-либо высказываний.

Оценки качества информации по критерию истинности в ответах политиков варьируют от вполне нейтральных указаний на несоответствие фактов действительности и смягченных формулировок (*Вы ошибаетесь; Я думаю, что это не совсем корректный вопрос; Говорить о том, что... не совсем правильно; Мне кажется, что это немножко неправильно*), до более резких высказываний в адрес коллег, оппонентов или представителей медиасреды, уличенных в некритическом восприятии действительности (*Это бред/глупость*). Ср. реакцию Б. Немцова на просьбу радиослушателей прокомментировать высказывание публициста и бизнесмена М. Хазина о том, что Е. Гайдар специально обнулil вклады, чтобы убрать конкурентов своих коллег–приватизаторов:

Борис Немцов: *Это глупость. Гайдар специально никаких вкладов не обнулil. <...> Не было никаких привилегированных олигархов у Гайдара, которые вообще возникли тогда, когда он уже ушел – давайте честно говорить, что никаких олигархов в 1992 г. не было. Термин «семибанкищина», «тринадцатилетняя банкищина» появился в 1994-95-96 гг. Гайдар тогда уже вообще не работал в правительстве. Поэтому версия г-на Хазина является стопроцентной глупостью и неправдой, что часто одно и то же* (Эхо Москвы, Народ против..., 23.12.2009).

Как видим, в данном примере наблюдается сочетание интеллектуальной (*глупость*) и морально-этической (*неправда*) оценок.

Любопытно, что реплики, направленные на дискредитацию политических оппонентов или представителей медиасреды по поводу фактов сознательного искажения истины (*Это ложь; And they are now lying to people*), обнаруживают межкультурные различия. Так, в парламенте Великобритании обвинения во лжи (наряду с обвинениями в пьянстве и искажении чужих слов) относятся к числу запрещенных речевых действий (Some Traditions and Customs of the House 2009, p. 4), в связи с чем коммуникантам приходится применять разнообразные эвфемизмы для выражения данной идеи. Ср., например, знаменитое выражение У. Черчилля *terminological inexactitude* в значении *lie*, а также другой известный эвфемизм *to be economical with the truth* вместо *to lie* (Ayala 2001).

При этом как в упреках в глупости, так и в упреках во лжи обращает на себя внимание тенденция к усилению негативной оценки (в основном в русскоязычном корпусе) за счет разнообразных интенсификаторов (*наглая ложь; стопроцентная/ несусветная/ абсолютнейшая глупость*), а также реплик, направленных на понижение самооценки адресата (*Вы сами посмотрите на свой вопрос*). Ср.:

Борис Немцов: <...> **Потому что рассказ про ваучеры, которые сделают вас миллиардерами – конечно, это полный бред. Конечно, я знаю людей, которые получили ваучеры, а потом получили не две «Волги» – я видел таких. Те, кто вложил ваучеры в акции «Газпрома», могу вам сообщить, они на каждый ваучер получили 15–20 тысяч долларов, – баснословные деньги, – вот на эту бумажку, которую люди продавали за две бутылки водки. Я свой ваучер,**

понимая, что это все глупость несусветная, подарил Назарбаеву за эшелон – не знаю, слышали вы это, или нет, – я подарил его Назарбаеву с дарственной надписью: «С любовью из России» взамен на эшелон зерна, который из Казахстана пришел в Нижний Новгород. Думаю, что это было самое выгодное вложение ваучера (Эхо Москвы, Народ против..., 23.12.2009).

Закономерно, что систематическое нежелание быть объективным зачастую приводит к попыткам высмеивания адресата метакритики. При этом последнюю роль играют аллюзии к прецедентным текстам, а также ссылки на комичных персонажей современного медийного пространства (Остапа Бендера, Верку Сердючку, Элфа Гарнетта⁵ и др.).

Интересно, что чаще всего метакритика данного типа оказывается адресованной журналистам. Можно предположить, что одной из важнейших целей политиков, применяющих метакритику подобного рода, является изобличение стереотипов поведения в медиасреде, а также напоминание ее представителям о некоторых основополагающих правилах журналистской этики. Ср. следующие фрагменты высказываний В. Жириновского: *Вы всегда пишете чушь! Клеветаете. Каждый день, каждый день... Но я привык, потому что все повторяется; Журналисты всегда врут!; Вы любое исказите!; Вы, журналисты, всегда про*

⁵ Элф Гарнетт – сатирический персонаж британских ситкомов «Пока смерть не разлучит нас» (*Till Death Us Do Part*), «Пока смерть...» (*Till Death...*), «В болезни и в здравии» (*In Sickness and in Health*) и ток-шоу «Мысли председателя Элфа» (*The Thoughts of Chairman Alf*), воплощение нетерпимости и реакционности.

меня только врет!» (А. Никонов. Счастье юриста, «Огонек»). Любопытна при этом и та степень готовности к подобной критике, которую демонстрируют многие журналисты. Ср. фрагмент радиопрограммы, в котором за озвучиванием биографии гостя передачи незамедлительно следует прогноз-уточнение ведущего по поводу истинности представленной информации, а также корректирующая реплика гостя:

Диктор: *Игорь Владимирович Лебедев родился 27 сентября 1972 года в Москве. Отец Лебедева – Владимир Вольфович Жириновский, политик, основатель и председатель ЛДПР. В 1994 году Игорь Лебедев становится помощником своего отца, председателя фракции ЛДПР. <...> Игорь Лебедев является кандидатом социологических наук, доктором исторических наук. Женат, воспитывает двух сыновей.*

Данила Гальперович: **Ну что, не переврали? Или уже переврали?**

Игорь Лебедев: *Ну, в чем-то уже немножко ошиблись. Не женат* (Радио Свобода, 06.12.2009).

Истинностные аспекты политической коммуникации оказываются тесно связанными с интерпретационными возможностями и установками ее субъектов.

2. «Истина всегда ускользает от бесконечного множества интерпретаций»⁶: интерпретационная метакритика

Ощутимо осложняет поиск взаимопонимания между собеседниками как разность подходов к истине, так и от-

сутствие желания понять своего визави, неумение встать на его точку зрения.

Разность подходов может проявляться в нежелании одной из сторон продемонстрировать толерантность к плюрализму мнений, на что указывает другой субъект коммуникации. Ср., например, высказывание премьер-министра Баварии Х. Зеехофера о необходимости учета противоречивых интересов разных групп избирателей в ответ на критику его «зигзагообразного» курса: *Das verstehen aber so manche, die uns in den Medien begleiten, nicht so recht: Sie wollen immer das Entweder-Oder und tolerieren nicht gerne das Sowohl-als-Auch.* – ‘Но этого не понимают многие люди, сопровождающие нас в медиа: они всегда хотят получить «или-или» и не терпят «не только, но и»’ (Альфа-форум, 03.07.2009).

Нежелание/ неумение субъекта понять собеседника может быть обусловлено как объективными причинами (сложность или непонятность материала, подлежащего интерпретации), так и неправильным коммуникативным поведением интерпретатора. Ср. иллюстрацию последнего, в которой С. К. Шойгу предлагает С. П. Горячевой замену непродуктивной, с его точки зрения, речеповеденческой стратегии («не понимать – критиковать») на более уместную («не понимать – уточнить»):

Горячева С. П.: *<...> Вот что сегодня делается для того, чтобы в Приморском крае как сейсмичной территории <...> была создана система для проведения сейсмических исследований и своевременного предупреждения граждан? И я просто не могу понять то, что вы говорите. Как это? Какое страхование от землетрясений? Вы о чём говорите вообще? Мне кажется, во*

⁶ Ж. Деррида. Рана истины или противоборство языков.

всех странах мира это те форс-мажорные обстоятельства, когда государство обязательно помогает.

Шойгу С. К.: *Вы знаете, я, конечно, не хочу тут вступать в полемику или в дискуссию, но всё-таки за восемнадцать лет работы на этом поприще я научился рассуждать профессионально на любые темы. Если я в вопросе что-то не понимаю, то я или переспрошу, или изучу этот вопрос дополнительно. По поводу страхования жилья...* (Стенограмма пленарного заседания Госдумы РФ, 17.12.2008).

Приведенное высказывание С. Горячевой в свете реплики С. Шойгу можно истолковать как нежелание углубить познание в определенной области. Помимо неверного подхода к познавательному процессу в целом, а также контрпродуктивных стратегий в ситуации непонимания, к числу наиболее типичных ошибок со стороны коммуниканта-интерпретатора, отмечаемых субъектом метакритики, относятся также неправильное истолкование смысла чьих-либо высказываний (*Вы неправильно истолковали наше замечание*), неумение увидеть главное (*I tell you why you lose the wood from the trees*) чрезмерная фиксация внимания на деталях, недооценка или переоценка значимости определенного аспекта проблемы. Ср. реакцию политика на процитированную в вопросе В. Познера реплику бывшего вратаря «Спартака», спортивного комментатора В. Маслаченко, довольно резко высказавшегося о результатах работы экс-тренера сборной России: «Пресловутый Гуус Иванович Хиддинк ничего не сделал для того, чтобы сборная хоть как-то менялась. Ему надо купить билет на трамвай и сказать “Чао, родной”»:

Мутко В.Л., министр спорта, туризма и молодежной политики: *<...> Владимир Никитович в этом плане очень сильно всегда переживает за футбол и у него очень крайние всегда оценки. Он имеет моральное право давать оценки, потому что и для футбола многое сделал. Но у него всегда они крайние.* *<...>* (Познер, 30.11.2009).

Однако политик не всегда довольствуется ролью мишени для подобной метакритики (когда его осуждают, как в примере с С. Горячевой, за некорректную интерпретационную стратегию), но и в ряде случаев сам выступает в качестве ее источника, когда поводом для недовольства становятся речемыслительные и коммуникативные действия собеседника (журналиста или другого политика), несущие в себе угрозу искаженной интерпретации со стороны других участников парламентского заседания или зрителей/слушателей/читателей интервью. При этом политик, по-видимому, тревожится не столько за адекватное понимание сказанного адресатом, сколько выражает опасения по поводу того, что его меседж может достичь других интерпретаторов в искаженной форме, являющейся результатом вредоносной «посреднической деятельности» собеседника (например, вырывание высказываний оппонента из контекста или передергивание смысла сказанного).

Так, одной из распространенных форм вербальных действий, затрудняющих корректную трактовку смысла высказываний, является вырывание их из контекста. Ср. подозрения У. Хейга в том, что журналист намеревается вырвать высказывания коллег У. Хейга из контекста:

J. Paxman: *How come so many members of your shadow Cabinet think you are going to lose?*

W. Hague: *They don't think that.*

J. Paxman: *I can quote you a couple. Tim Yeo, Bernard Jenkin.*

W. Hague: ***You would quote them out of context. All of those people believe we can win the election. I have been through all this before...*** (Newsnight, 31.05.2001).

Как видим, метакритика интервьюера за некорректное речевое действие, которое он *может* совершить с целью компрометации говорящего (а также оказания влияния на общественное мнение), свидетельствует о том, что презумпция «метакommunikативной невиновности» в политическом дискурсе не соблюдается: осуждению могут подвергаться как уже совершенные вербальные проступки, так и те, которые можно предсказать с определенной долей вероятности, исходя из знания особенностей речевого поведения партнеров по коммуникации, а также некоторых стереотипов, касающихся работы журналистов и политиков.

Другим типичным примером метакритики служит оценка речевого поведения интерпретатора, которое представляется субъекту метакритики (и соответствующих действий) передергиванием, выбором наихудшей из интерпретаций при нескольких возможных. Яркой иллюстрацией ситуаций такого рода может служить фрагмент интервью-дуэли, вошедшей в анналы британской журналистики, проведенной одним из самых популярных британских политических журналистов Дж. Паксманом с представителем британской партии «Респект» (а та же *enfant terrible* бри-

танского политического мейнстрима) Дж. Гэллоуэем. Данное интервью примечательно «зашкаливающей» частотностью метакommunikативных реплик (на 17 вопросно-ответных пар 8 реплик содержат метакритику), а основная его тема – победа Дж. Гэллоуэя на выборах в округе Бетнал Грин и Боу над его соперницей–лейбористкой афро-европейского происхождения У. Кинг. В ходе интервью Дж. Паксман, получивший за свою агрессивность и настойчивость позвище «интервьюер–инквизитор», 4 раза задавал Дж. Гэллоуэю вопрос о том, гордится ли тот тем фактом, что ему удалось избавиться от одной из немногих афро-британок в парламенте, на что политик возразил, что интервьюеру следовало бы скорее поздравить его с сенсационной победой. Ср.:

Jeremy Paxman: *We're joined now from his count in Bethnal Green and Bow by George Galloway. Mr Galloway, are you proud of having got rid of one of the very few black women in Parliament?*

George Galloway: ***What a preposterous question. I know it's very late in the night, but wouldn't you be better starting by congratulating me for one of the most sensational election results in modern history?*** (BBC News, 06.05.2005).

Ср. также высказывание З. Габриэля, председателя социал-демократической партии Германии, по поводу исхода саммита по климату в Копенгагене: *Ich fände es falsch, einen solchen Scheinkompromiss als Erfolg zu verkaufen* – ‘Я нахожу неправильным, что подобный мнимый компромисс пытаются представить как успех’ (Сообщение из Берлина, 20.12.2009).

3. “I’m a poor boy, come to greatness. So, it follows that I cannot tell a lie” – «Я бедный мальчик, достигший величия. Следовательно, я не могу солгать»⁷: аргументативная метакритика

Очерчивая примерный круг аргументативных задач, решаемых политиками параллельно с ответами на вопросы, следует отметить требование ими обоснованной и убедительной аргументации (*I am not persuaded by the argument of that; That’s not of itself the argument*), избличение противоречий в высказываниях журналистов, политических оппонентов или членов их коалиции (как на этапе развертывания текущего диалога, так и в диахронии), отфильтровывание необоснованных генерализаций (*Pauschalverurteilungen helfen nicht* – ‘Необоснованные осуждения не помогут’). Ср. критику необоснованности аргументации в следующем фрагменте обсуждения законопроекта об изменении праздничных дней, в рамках которого предлагается отменить выходные 3, 4, 5 января и сделать нерабочими днями 2, 3 и 4 мая:

Локоть А.Е.: <...> *И депутату Исаеву вопрос: существуют ли расчёты, какие-то цифры, сколько гектолитров алкоголя исчезает в природе за эту «пьяную неделю» в начале каждого нового года?*

Исаев А. К. *Уважаемые коллеги, конечно, я не подсчитывал количество гектолитров. Безусловно, у нас есть*

⁷ Песенка губернатора из мюзикла Л. Кинга, П. Мастерсона и К. Холл «Лучший публичный дом в Техасе» (*The Best Little Whorehouse in Texas*). <http://www.allmusicals.com/lyrics/bestlittlewhorehouseintexas/the/sidestep.htm>.

граждане, склонные к злоупотреблению алкоголем, это правда. Но я не могу понять, на чём основано святое убеждение коллег в том, что те люди, которые в новогоднюю неделю не гуляют с детьми, не ездят в гости к родственникам, не читают книги, не ходят в кино, а вместо этого пьют, вдруг внезапно в майскую неделю бросят пить и поедут копать картошку. На чём основано это убеждение, я не знаю.

(Стенограмма пленарного заседания Госдумы РФ, 10.12.2008)

Отметим, что в ряде случаев представляется возможным выявление некоторых метакоммуникативных предпочтений политиков в отношении данного сегмента оценочных речевых действий. К примеру, критика несопоставимых понятий (ср. реплику *Das kann man nicht vergleichen* – ‘Это нельзя сравнивать’ в ответ на вопрос о том, что является бóльшим вызовом для экономики Германии: финансовый кризис или воссоединение ГДР и ФРГ), а также критика необоснованных генерализаций относятся, по-видимому, к характерным чертам метакоммуникативного идиолекта канцлера ФРГ А. Меркель. Ср. фрагмент интервью, посвященного глобальному финансовому кризису:

Süddeutsche Zeitung: Verliert man da als Politikerin nicht den Glauben an die Banker?

Angela Merkel: *Pauschalverurteilungen helfen nicht. Die Finanzbranche als Ganzes trifft allerdings insofern eine Verantwortung, als sie sich gegen eine bessere Regulierung gewehrt hat...* (*Süddeutsche Zeitung*, 13.11.2008).

‘Зюддойче цайтунг: Не теряете ли вы при этом как политик веру в банкиров?’

Ангела Меркель: **Необоснованные осуждения не помогут.** Финансовая сфера как целое, разумеется, несет ответственность, поскольку она препятствовала улучшению регулирования...'

Несколько таких комментариев обоих типов содержатся в двух из трех интервью с А. Меркель, включенных методом случайной выборки в наш корпус немецких интервью, послуживший материалом для данной статьи. Однако вопрос о метакоммуникативных предпочтениях канцлера требует дальнейшего изучения.

4. «Сказать неправду в политике не так плохо. Опасно, однако, сказать правду не вовремя» (М. Глос, немецкий политик): темпоральная метакритика

Неуместной может быть не только правда – и вопрос коммуниканта может звучать несвоевременно. Темпоральная неуместность вопроса в политическом диалоге может спровоцировать как метакоммуникативную критику, так и уклонение от ответа. При этом неодобрение со стороны коммуникативного партнера может быть связано как с ситуацией опережения событий (например, если коммуниканту, задающему вопрос, в принципе известно, что адресат в данный момент не может удовлетворить информационные потребности спрашивающего по причине незавершенности работы над определенной концепцией, а также если заданный вопрос касается темы, которой будут посвящены отдельные парламентские и внепарламентские мероприятия), так и с ситуацией запаздывания определенных речевых действий (например, вопрос задан после того, как

соответствующая тема была объектом всестороннего анализа в рамках предыдущих парламентских дебатов).

Ситуации уклонения от ответов, поводом для которых послужила темпоральная неуместность вопроса, обнаруживают некоторые любопытные закономерности. Так, несмотря на то, что практически любой тип речевого действия в политическом диалоге может оказаться неуместным с точки зрения времени его реализации, некоторые разновидности вопросов чаще других сопряжены с отказами отвечать на них по причине их темпоральной неуместности. Прежде всего это касается кадровых проблем накануне выборов, партийных съездов или каких-либо других ключевых событий в жизни политиков, а также прогнозирования результатов выборов. Ср. фрагмент интервью с лидером фракции ЛДПР в Государственной Думе И. Лебедевым, в котором гость программы отказывается отвечать на вопрос по причине его преждевременности:

Игорь Соловей: *Давайте оттолкнемся от вашего заявления, что вы – оппозиция. Обычно оппозиция по умолчанию готовится стать властью, готова определенные предложения и имея определенный кадровый состав. Какие направления в управлении государством вы готовы взять на себя? Какой кадровый состав вы можете предложить?*

Игорь Лебедев: *<...> Сейчас вы просите меня назвать какие-то кадровые возможные решения, и я вам сейчас их назову, а завтра эти люди не смогут уже работать с нами, потому что административный ресурс их задавит. Поэтому мне бы не хотелось говорить сейчас о чем-то, что может*

быть. Давайте окажем ЛДПР поддержку на очередных выборах, станем мы парламентским большинством – тогда, поверьте, вы увидите и кадровый состав, и узнаете, что мы будем делать, и увидите всех людей. **Так что давайте мы сначала дождемся этого момента, а потом будем об этом говорить** (Радио Свобода, 06.12.2009).

Кроме того, крайнее неудовольствие политиков вызывают и вопросы, требующие от них конкретики в отношении трудно прогнозируемых (с их точки зрения) цифровых данных. К данной категории относятся, например, вопросы о размере той или иной статьи государственного бюджета через несколько лет, о ставках различных налогов, которые должны будут платить определенные слои населения в ситуации прихода к власти или продления полномочий политика (его партии/ фракции).

При этом политику приходится проявлять осмотрительность, чтобы, с одной стороны, не произвести впечатление некомпетентного/несерьезного/уклончивого коммуниканта (что требует хотя бы мотивированного отказа отвечать на вопрос), а с другой – не дать втянуть себя в гипотетические рассуждения, которые повлекут другие опасные прогнозы (например, по поводу похожих налогов, если политик уже поддался на уговоры прокомментировать один из них), а также обвинения, которые могут быть инкриминированы ему позже, если названные цифры не сойдутся с действительными. Ср. метакоммуникативные рассуждения Т. Блэра, которыми он сопровождает свой отказ комментировать ставки отдельных налогов и бюджет в целом (чего в разных формах добивается от него Дж. Паксман в рамках 12 вопросно-ответных единств):

Jeremy Paxman: *Isn't it intellectually incoherent to say what you will do with one tax and not another tax, which is levied on almost the same basis?*

Tony Blair: *No, it's not intellectually incoherent, you are simply choosing what you will and won't say. <...>*

Jeremy Paxman: *I am not asking you to write a budget.*

Tony Blair: *You are.*

Jeremy Paxman: *I am asking about national insurance contributions.*

Tony Blair: *I know but if I give you answers on national insurance and write the budget on that, why not move on to capital gains tax, inheritance tax, corporation tax, another 250 different reliefs* (Newsnight, 5.06.2001).

Другим вариантом смягчения негативного впечатления, связанного с ситуацией уклонения анализируемого типа, является обещание ответить на вопрос позже, когда политик будет располагать соответствующей информацией либо будут устранены препятствия, мешающие это сделать во время дебатов или интервью.

Следует отметить, что метакритика подобного рода применяется политиками не только в целях избежания неудобных вопросов, но иногда служит и воспитательным целям, избобличая неправильные (с точки зрения политика) модели речевого поведения. Так, например, К. Бек, премьер-министр земли Рейнланд-Пфальц, рассказывая о том, как он проводит свободное время, находит возможность покритиковать тех представителей общественности, которые обращаются к нему с деловыми вопросами во время футбольного матча. По красноречивому признанию политика, подобное неуместное поведение других

болельщиков провоцирует его на невежливое коммуникативное поведение (*Ich bin, wie ich glaube, selten unwirsch zu Leuten, aber <...> dann kann ich schon richtig unwirsch werden* – ‘Я, как мне кажется, редко бываю груб с людьми, но <...> тогда я могу быть по-настоящему груб (передача «Альфа-форум», 05.02.2009).

**5. «Чтобы дойти до цели, надо прежде всего идти»
(О. де Бальзак):
телеологическая метакритика**

Следует также учитывать, что политиков весьма раздражает необходимость отвечать на вопросы, которые, по их мнению, препятствуют эффективному достижению целей общения. При этом обычно фигурируют такие характеристики вопроса, как бесполезность (*Das ist vergossene Milch* – ‘Это пролитое молоко’), бессмысленность (*Es macht keinen Sinn, über ungelegte Eier zu spekulieren* – ‘Бессмысленно рассуждать о нерешенных делах (букв. ‘неотложенных яйцах)’; *It amazes me that all you want to discuss is the nonsense*), нерелевантность (*Вы задаёте вопрос не из той оперы; I don't spend my time worrying about what happened 20 years ago*), абстрактность, гипотетичность (*Сослагательное наклонение здесь не очень правильное*), несерьезность (*You are not putting that question forward seriously?*), неинтересность (*I don't think those who are watching this programme have the slightest interest in that*).

Подобный вопрос может повлечь за собой два (не исключających друг друга) варианта коммуникативного сценария. Первый состоит в том, что политик отка-

зывается отвечать на вопрос (возможно, реализуя при этом одну из распространенных в разных типах дискурса тактик уклонения от ответа на вопрос – см., например, тактику «Эксплицитный отказ отвечать» в исследовании Е. Г. Задворной (2006)). А второй – более позитивный для имиджа политика и, вероятно, менее жесткий для самолюбия спрашивающего – применяется особенно находчивыми коммуникантами, которые предлагают свой вариант вопроса и с удовольствием на него отвечают. Последний сценарий востребован в политической риторике британского экс-премьер-министра Т. Блэра. Показателен в этом отношении фрагмент интервью, в котором Дж. Паксман четыре раза спрашивает гостя передачи о том, допустимо ли, чтобы разрыв между богатыми и бедными увеличивался, и несколько раз упрекает своего визави в отклонении от темы (*That is not my question*) и уходе от ответа (*With respect, people see you are asked a straightforward question and they see you not answering it; But you are not answering it*), после чего Т. Блэр в очередной раз объясняет, почему вопрос не допустим в текущей формулировке и перифразирует его, подчеркивая плодотворность новой постановки. Ср.:

Jeremy Paxman: *You are answering another question.*

Tony Blair: *I am answering actually in the way that I want to answer it. I tell you why I want to answer it in this way. Because if you end up saying no, actually my task is to stop the person earning a lot of money earning a lot of money, you waste all your time and energy, taking money off the people who are very wealthy when in today's world, they probably would move elsewhere and make their money. What you are not asking*

me about, which would be a more fruitful line of endeavour, is what are you doing for the poorest people to give them a boost (Newsnight, 5.06.2001).

Обобщая сказанное, отметим, что метакоммуникативные критические речевые действия направлены на изображение некачественного, с точки зрения коммуниканта, речевого поведения в политическом диалоге, которое может угрожать имиджу коммуниканта, и пред-

ставлены пятью типами: истинностная, интерпретационная, аргументативная, темпоральная, телеологическая метакритика. Субъекты метакритики приписывают своим оппонентам недостоверность сообщаемой ими информации, ее незначимость и несвоевременность. Все эти параметры коммуникации и становятся стимулом к появлению негативно оценочных реплик, подчеркивающих отсутствие кооперации в политическом диалоге.

Литература

ВЕПРЕВА, И. Т., 2005. *Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху*. Москва: Олма-пресс.

ЗАДВОРНАЯ, Е. Г., 2006. Коммуникативные тактики уклонения в научном дискурсе. *In: Respectus Philologicus*, 10 (15), 61–72.

МИХАЙЛОВА, Н. П., 2007. *Метакоммуникативные речевые действия в диалоге: прагматика и лексико-грамматические средства выражения*. Дис. на сошк. учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.19. Минск.

РУМЯНЦЕВА, Е. Н., 2004. *Регулятивные речевые действия как фактор успешности диалога и компонент коммуникативной стратегии партнеров по общению*. Дис. на сошк. учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.01, 10.02.19. Орел.

СИНИЦЫНА, А. Н., 2005. *Метакоммуникативные единицы и их роль в организации и регуляции англоязычного диалогического общения*. Дис. на сошк. учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург.

ШЕЙГАЛ, Е. И. 2002. Рефлексивы в политической коммуникации. *In: Теоретическая и прикладная лингвистика: Межвузовский сборник науч. тр. Вып. 3*. Воронеж.

AYALA, S. P. de, 2001. FTA's and Erskine May: conflicting needs? – Politeness in Question Time. *In: Journal of Pragmatics*, 33, 143–169.

BAYLEY, P., 2004. Introduction: The whys and wherefores of analysing parliamentary discourse. *In: P. BAYLEY, ed. Cross-cultural perspectives on parliamentary discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 1–44.

BEARD, A., 2000. *The Language of Politics*. London: Routledge.

BULL, P., 2003. *The microanalysis of political communication: claptrap and ambiguity*. London: Routledge.

FETZER, A.; WEIZMAN, E., 2006. Political discourse as mediated and public discourse. *In: Journal of Pragmatics*, 38 (2), 143–153.

ILIE, C., 2003. Discourse and metadiscourse in parliamentary debates. *In: Journal of Language and Politics*, 2 (1), 71–92.

JOHANSSON, M., 2007. Represented discourse in answers: A cross-cultural perspective on French and British political interviews. *In: A. FETZER, E. LAUERBACH, eds. Political Discourse in the Media*. Amsterdam: John Benjamins, 139–162.

Some Traditions and Customs of the House: Factsheet G7 General Series [online], 2009. House of Commons Information Office. Available from: <http://www.parliament.uk/documents/upload/G07.pdf> [7.02.2010].

TOFFLER, A., 1975. *Future Shock*. New York: Random House.

Maria A. Sivenkova

Minsk State Linguistic University, Belarus

Research interests: linguistic and cross cultural pragmatics, discourse analysis

‘AGAIN, A STUPID QUESTION!’ OR HOW POLITICIANS CRITICISE THE QUESTIONS THEY ARE BEING ASKED

Summary

The article deals with the classification of negative evaluative speech actions in which such an important aspect of communicative interaction as the quality of information is made explicit. This research agenda is relevant because by analyzing the metacommunicative speech actions occurring in institutionalized and mediatized political dialogue, it is possible to bring to light some typical communicative problems that interlocutors need to solve while taking part in parliamentary question-answer sessions and political interviews.

The following five types of metacommunicative criticisms under analysis are singled out: truth-conditional (the verity of facts and/or sincerity of the addressee is called in question), interpretative (criticism of counterproductive cognitive-discur-

sive strategies in case of misunderstanding: lack of desire/ability to understand the interlocutor, lack of tolerance towards alternative points of view, misinterpretation of the meaning of someone’s utterances, etc.), argumentative (criticism of unsubstantiatedness, untenability, inconsistency of the addressee’s utterances), temporal (criticism of untimely communicative behaviour), teleological (criticism of communicative behaviour which prevents the interlocutors from effectively reaching their communicative goals: asking of meaningless, irrelevant, abstract, hypothetical, ridiculous, uninteresting questions). Taking the classification as the basis, it is concluded that the main characteristics of quality of information in political dialogue are credibility, timeliness and relevance for the achievement of communicative goals.

It is also shown that the negative evaluative speech actions under analysis can perform several interrelated functions in dialogical interaction: the discrediting of political opponents, the optimizing of the interlocutor’s or third parties’ communicative behaviour (journalists, members of the general public), question evasion.

KEY WORDS: political dialogue, parliamentary debates, political interview, metacommunication, question, answer.

Gauta 2010 03 22

Priimta publikuoti 2010 07 15

Гаянэ Р. Власян

Челябинский государственный университет,

ул. Бр. Кашириных 129, 454001 Челябинск, Российская Федерация

Тел.: +8 351 799 71 50

E-mail: VlasyanGR@yandex.ru

Область научных интересов автора: лингвопрагматика, диалогический дискурс, коммуникативная лингвистика

КОММУНИКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВСТРЕЧНОГО ВОПРОСА В АНГЛИЙСКОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена выявлению и анализу коммуникативно-прагматических особенностей встречного вопроса в английском диалогическом дискурсе. Встречный вопрос есть вопросительное высказывание, появление которого мотивировано предшествующим ему вопросом собеседника. Встречные вопросы представляют собой косвенные речевые акты, в которых иллокутивная функция высказывания и его структурное оформление вступают в определенные противоречия друг с другом. Возникающая «рассогласованность» между структурно-семантическими свойствами встречного вопроса и ситуацией его употребления вызывает необходимость специального рассмотрения целей и условий использования указанного вопроса. Встречные вопросы реализуют различные иллокутивные цели субъектов вопроса, которые можно свести к одной общей цели: перехватить инициативу в диалоге и стать активным действующим лицом коммуникации.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: встречный вопрос, косвенный речевой акт, импликатура, диалогический дискурс.

В дискуссиях, посвященных отношениям между семантикой и прагматикой, большую роль играет обсуждение косвенных речевых актов, выражающих просьбу в форме вопросительного предложения, как, например, в следующем, часто цитируемом высказывании:

Can you pass me the salt?

‘Можете ли вы передать мне соль?’

Важно подчеркнуть, что в таких случаях целью высказывания является именно просьба; другими словами, говорящий намеревается дать понять слушающему, что к нему обращаются с

просьбой, причем он намеревается сделать это путем побуждения слушающего к опознанию его намерения сделать это (Серль 1986, с. 196).

Основная проблема, с которой мы сталкиваемся здесь, - это вопрос о связи между прямым, или буквальным, значением речевого акта и тем, что обычно имеется в виду на самом деле, то есть тем, что часто называют «прагматическим значением» или «коммуникативным смыслом» высказывания.

Традиционная лингвистика практически не уделяла внимания проблема-

тике коммуникативной установки, выраженной косвенным способом. Если этот вопрос и обсуждался, то рассматривались именно вопросительные предложения, которые, как утверждалось, часто могут употребляться в «переносном значении» требования, просьбы, угрозы и т.п. Практически при этом предполагается (эксплицитно или имплицитно), что вопросительное предложение может иметь два типа значений на уровне семантического описания: основное, прямое значение вопроса и одно или несколько «переносных» значений типа «просьба», «требование» и др.

Существенные стимулы к исследованию косвенных употреблений предложений дает теория речевых актов. Прежде всего, здесь следует упомянуть несколько мистическое понятие «иллокутивной силы» высказываний, с помощью которого, тем не менее, удалось показать, что тип предложения и тип речевого акта отнюдь не являются одинаковыми сущностями, и один и тот же речевой акт может быть реализован посредством нескольких различных предложений.

Необходимо подчеркнуть, что именно в рамках теории речевых актов стала возможной интерпретация косвенных речевых актов: если, например, Д. Гордон и Дж. Лакофф (Gordon, Lakoff 1975) проводили это разграничение только с позиций соотношения иллокутивной силы высказывания и его поверхностной структуры, то уже Дж. Серль, не без влияния теории речевого общения П. Грайса, поместил эту проблему в более широкий контекст, что, в конечном счете, позволило включить косвенный речевой акт непосредственно в сферу понятий, связанных с теорией поведения.

Серль поддерживает основную идею о том, что в косвенных речевых актах один иллокутивный акт осуществляется опосредованно путем осуществления другого (Серль 1986, с. 196).

Он подчеркивает, что, во-первых, собственно-вопросительное значение в предложениях косвенного вопроса все же сохраняется, и тем самым отказывается присоединиться к широко распространенному мнению о том, что в подобных случаях вопросительное значение полностью исчезает, вытесняясь императивным значением «косвенного речевого акта». Во-вторых, интерпретацию предложений как косвенных речевых актов он связывает с более общими закономерностями, рассматривая ее как результат определенных операций логического вывода. Вслед за Дж. Серлем, мы придерживаемся мнения, что в косвенных речевых актах говорящий передает слушающему большее содержание, чем то, которое он реально сообщает, и он делает это, опираясь на общие фоновые знания, как языковые, так и неязыковые, а также на общие способности разумного рассуждения, подразумеваемые им у слушающего. Говоря конкретнее, научный аппарат, необходимый для объяснения косвенного аспекта в косвенных речевых актах, включает: теорию речевых актов, некоторые общие принципы кооперативного речевого общения и общие фоновые знания говорящего и слушающего, а также способность слушающего к выводу умозаключений (Серль 1986, с. 197).

Объектом рассмотрения в предлагаемой статье являются встречные вопросы, рассмотренные на материале английского художественного дискурса. Особенность встречных вопросов с

позиции принципов кооперации Грайса заключается в том, что они в составе диалогических единств являют собой своеобразное нарушение правил коммуникации в смысле нерелевантности заключенного в них смыслового наполнения, уклонения от прямого ответа на задаваемый вопрос. Такое нарушение правил коммуникации имеет своей целью повышение экспрессивности диалога с различными намерениями, о которых будет сказано ниже. Рассмотрим один из типичных примеров явления «косвенности» во встречаемых вопросах.

“Wouldn’t you like to be a star?”

“Who wouldn’t?”

“Come to me and I’ll make you the greatest actress in England”.

(W. S. Maugham, Theatre, p. 25)

– Вы хотите стать звездой?

– Кто же не хочет?

– Приходите ко мне, и я сделаю вас величайшей актрисой Англии.

(С. Моэм, Театр, с. 220)

Прямой смысл – “Everybody would.”

– Все хотят.

Перейдем к непосредственному рассмотрению коммуникативных целей, на достижение которых ориентируются участники диалога, задавая встречные вопросы.

1. Стремление выиграть время для обдумывания ответа на предшествующий вопрос собеседника (такие вопросительные высказывания можно назвать «тормозящими»)

Самым распространенным способом «затормозить» разговор является повтор реплики собеседника или ее части. «Тормозящий» эффект создается из-за

того, что повтор не несет в себе никакой информации и не является ответом на вопрос. Он также не является переспросом по причине непонимания. Единственная его функция – потянуть время для обдумывания ответа: например:

“So are you going to quit?”

“Quit my job? I don’t know. I haven’t thought about it.”

(J. Michael, Pot of Gold, p. 11)

– Так вы собираетесь уходить?

– Уходить с работы? Я не знаю. Еще об этом не думала.

(Дж. Майкл, Золотой мираж, с. 14)

В данном случае говорящий просто не уверен в ответе, так как для себя самого еще не решил этот вопрос. Инициальный вопрос может быть неожиданным для него или фиксировать некоторое нежелательное положение вещей, которое субъект встречного вопроса хочет обдумать.

Для создания «тормозящего» эффекта используются не только повторы, но и подхваты. Например:

“And what do you want from him?”

“Now? I’m not sure.”

(J. Michael, Pot of Gold, p. 324)

– А чего ты от него хочешь?

– Сейчас? Не знаю.

(Дж. Майкл, Золотой мираж, с. 307–308)

В сущности здесь субъект встречного вопроса уточняет инициальный вопрос, расширяя его содержание определенными деталями (сейчас чего хочу?) и вместе с тем продолжает обдумывать ответ.

Иногда вместо прямого ответа на поставленный вопрос собеседник реагирует встречным вопросом, который выдвигает условие и лишь его выполнение повлечет за собой ответ.

“Oh. Where is he?”

“What will you do for me if I tell you?”

(I. Murdoch, *Bruno’s Dream*, p. 151)

– Ну! И где же она?

– А что мне будет, если я скажу?

(А. Мердок, *Сон Бруно*, с. 128)

Подобный встречный вопрос позволяет субъекту встречного вопроса стать ведущим звеном диалога, владеющим инициативой – оттягивание времени получения ответа происходит не в интересах задающего инициальный вопрос, который, видимо, в такой ситуации весьма заинтересован в получении информации.

2. Стремление изменить тему разговора

“Can I do any good?”

“Why didn’t you come before?”

(E. Bronte, *Wuthering Height*, p. 253)

– Могу я что-нибудь сделать для тебя?

– Почему вы не приходили раньше?

(Э. Бронте, *Грозовой перевал*, с. 197)

или

Strickland had found his hat, and stood looking at me.

“Are you coming?”

“Why do you seek my acquaintance?” I asked him. “You know that I hate and despise you”

(W. S. Maugham, *The Moon and Sixpence*, p. 158)

Стрикленд отыскал свою шляпу и стоял, выжидательно глядя на меня.

– Вы идете?

– Почему вы держитесь за знакомство со мною? – спросил я. – Вы же знаете, что я ненавижу и презираю вас.

(С. Моэм, *Луна и грош*, с. 134)

Как видно из примеров, участник диалога, используя встречный вопрос, стремится изменить тему разговора в

желаемом для него направлении. Очень часто в ответных репликах говорящего реализуется экспрессивная иллокутивная функция, служащая для выражения той или иной эмоции, о которой субъект встречного вопроса не всегда хочет говорить прямо. Распознавание данной коммуникативной разновидности встречного вопроса осуществляется исключительно на основе контекста и знаний о ситуации.

“It’s a pity it should happen just when Peter’s beginning to be a little class-conscious, anyway. It’ll give him all the wrong ideas, don’t you think?”

“How’s business?” asked Paul abruptly.

“Paul, you mustn’t be nasty to me,” said Margot in a low voice.

(E. Waugh, *Decline and Fall*, p. 182)

– Какая жалость, что все это началось, как раз, когда до Питера дошло наконец, что он – граф... Это внушит ему всякие неправильные мысли, как ты находишь?

– Что новенького в Южной Америке? – резко перебил ее Поль.

– Поль, не будь злокой! – прошептала Марго.

(И. Во, *Упадок и разрушение*, с. 175)

3. Стремление уклониться от прямого ответа на вопрос, который субъект считает неуместным

“Now, what do you think would be a fair price?”

“Why not get Dumetrius’ opinion?”

(J. Glasworthy, *Swang Song*, p. 163)

– Сколько же вы думаете, стоит эта картина?

– Можно узнать мнение Думетриуса?

(Дж. Голсуорси, *Лебединая песня*, с. 602)

Тактику подобного рода ответов

можно назвать «отбоем» нежелательного вопроса.

Рассмотрим другой пример. Женщина выиграла большую сумму в лотерею; новая знакомая интересуется размером выигрыша:

“Well, how big was it?”

“Isn’t that like asking somebody’s salary?”

(R. Harris, Love and Money, p. 54)

– Ну, какой выигрыш?

– Разве это не то же самое, что спрашивать о зарплате?

(Р. Гаррис, пер. автора)

В выделенном вопросительном высказывании собеседник вместо ответа сам задает вопрос, призванный указать на неэтичность предыдущего вопроса. Одновременно дается оценочный комментарий по поводу речевого поведения собеседника.

В следующем примере вместо ответа звучит вопросительное высказывание, которое явно выражает недружелюбное отношение говорящего к собеседнику и нежелание отвечать на заданный вопрос:

“You have no secrets from him, I suppose?”

“Why should I answer that?”

(J. Galsworthy, The Silver Spoon, p. 235)

– У вас, конечно, нет от него секретов?

– Зачем мне отвечать на этот вопрос?

(Дж. Голсуорси, Серебряная ложка, с. 429)

4. Переключение внимания собеседника на нечто совершенно иное, чем смысл предшествующего вопроса (тактика «бумеранг» – когда заданный вопрос перенаправляется самому спрашивающему)

В грамматическом плане такое переключение может идти по линии:

а) изменение адресата вопроса:

“Know what’s wrong?”

“Do you?”

(J. Steinbeck, The Grapes of Wrath, p. 157)

– Ты знаешь, что с ним?

– А ты?

(Дж. Стейнбек, Гроздь гнева, с. 157)

б) изменение запрашиваемого объекта :

“Why can one always tell an American?”

“Why can one always tell an Englishman?”

(J. Galsworthy, Swang Song, p. 27)

– Почему всегда сразу узнаешь американца?

– Почему всегда сразу узнаешь англичанина?

(Дж. Голсуорси, Лебединая песня, с. 492)

Обычно такие вопросы-ответы содержат в себе скрытое несогласие с правомерностью вопроса. В известной степени к этому типу вопросов с иллокутивной функцией выражения некоторого ментального конфликта можно отнести и вопросы, построенные грамматически иным способом:

в) изменение адвербиальных признаков действия:

места –

“... Do personal feelings decide these things over here?”

“Don’t they over there?”

(J. Galsworthy, End of the Chapter, p. 106–107)

– Вот как? Разве у вас такие вещи зависят от личных отношений?

– А у вас разве нет?

(Дж. Голсуорси, Конец главы, с. 89)

направления –

Lady Cicely. Why not north for England?

Brassbound. Why not south for the Pole?

(B. Shaw, The Complete Plays, с. 321)

Леди Сесили. Почему не на север, в Англию?

Брасбаунд. Почему не на юг, к полюсу?

(Б. Шоу, Обращение Капитана Брасбаунда, с. 303)

г) включение в вопрос адресата как субъекта мнения

“Well, Mr. Desert, do you find reality in politics now?”

“Do you find reality in anything, sir?”

(J. Glasworthy, The White Monkey, с. 4)

– Скажите, мистер Дезерт, а вы-то находите что-нибудь реальное в нынешней политике?

– А разве для вас, на свете есть что-нибудь реальное, сэр?

(Дж. Голсуорси, Белая обезьяна, с. 7)

д) при сохранении предиката высказывания смена субъекта или модальности предиката:

Mr Comas. But was it altogether his fault?

Mrs. Clandon. Was it mine?

(B. Shaw, The Complete Plays, p. 205)

Мак-Комас. Но можно ли винить его одного?

Миссис Клэндон. Может быть, это я была виновата?

(Б. Шоу, Поживем – увидим, с. 597)

Мак-Комас. Была ли во всем его вина?

Миссис Клэндон. Была ли моя?

(Букв. перевод)

В данных высказываниях говорящий как бы «перехватывает стрелу», пущенную собеседником, и тотчас направляет ее на «противника». Реплика собеседника возвращается к нему в том же (или почти в том же) виде, при этом цель подобного высказывания прочитывается как несогласие с постановкой вопроса. Очевидно, что без понятия имплицатуры Грайса довольно трудно объяснить выведение подобного смысла встречного вопроса, во всяком случае здесь нарушаются максимы количества информации и ее релевантности – о причинах

такого речевого поведения субъект инициального вопроса должен догадаться сам, опираясь на опыт утвердившихся в обществе речевых практик.

5. Предварительная ориентировка, стремление «прощупать почву» для дальнейшей беседы

Цель данной функциональной разновидности встречного вопроса – запросить о такой информации, которая определит последующее речевое действие – ответ спрашивающего на предшествующий вопрос собеседника –

“What’s this about Dartie?”

“What have you been hearing?”

(J. Galsworthy, In Chancery, p. 37)

– Что такое с Дарти?

– А что ты слышал?

(Дж. Голсуорси, В петле, с. 368)

В данном примере говорящий желает узнать, что именно известно собеседнику, и от этого зависят его дальнейшие действия.

Из разговора между членом Парламента и молодым человеком, недавно вернувшимся с войны:

“What do you recommend, sir?”

“Have you got money?”

(J. Galsworthy, To Let, p. 105)

– Что вы мне посоветуете, сэр?

– Есть у вас средства?

(Дж. Голсуорси, Сдается внаем, с. 664)

Кроме названных коммуникативных целей вопросительные высказывания в ситуации «ответ вопросом на вопрос» могут, собственно говоря, содержать ответ на заданный вопрос. Это косвенные ответы – намеки, риторические вопросы, обобщения, возражения. Рассмотрим следующие примеры:

1) намек:

В следующем разговоре девушка с ревностью намекает молодому человеку, что видела его в компании с другой женщиной:

“And who is to know how often I go out?”
“Sharon West, perhaps?”

(K. Thorpe, *The Dividing Line*, p. 144)

– А кто знает, как часто я выхожу?

– Может, Шэрон Вест?

(К. Торп, пер. автора)

3) возражение:

Косвенный ответ может содержать возражение, несогласие с собеседником.

“Why do you look at me sometimes as if I reminded you of someone else?”

“Do I?”

(M. Stewart, *The Hollow Hills*, p. 287)

– Почему ты иногда смотришь на меня так, словно я тебе кого-то напоминаю?

– Разве я так смотрю? (Я на тебя так не смотрю)

(M. Стюарт, *Полые холмы*, с. 289)

Хозяйка боится, что ее угощение не понравилось гостю:

“I’m probably not a good cook.”

“Who said so?”

(J. Krantz, *Mistral’s Daughter*, p. 491)

– Я, наверное, не очень вкусно готовлю?

– Кто сказал? (Это не так)

(Дж. Крэнц, пер. автора)

4) ирония

“He has such nice manners, hasn’t he?”
 said Lady Hodmarsh.

“You didn’t really expect him you eat his peas with a knife, did you?” I asked.

“I wish he had”, said Scallion. “It would have been so picturesque”.

(W.S. Maugham, *Cakes and Ale or The Skeleton in the Cupboard*, p. 66)

– У него такие приятные манеры, не правда ли? – сказала леди Ходмарш.

– Не думали же вы, что он ест горошек с ножа? – спросил я.

– Очень жаль, что нет, – сказал Скэллион. – Это было бы так живописно.

(С. Моэм, *Пирог и пиво*, с. 65)

Итак, мы пришли к выводу, что встречный вопрос есть вопросительное высказывание, появление которого мотивировано предшествующим ему вопросом собеседника. Встречные вопросы представляют собой косвенные речевые акты, в которых иллюкутивная функция высказывания и его структурное оформление вступают в определенные противоречия друг с другом. Как правило, иллюкутивные цели подобных речевых актов заключаются в том, чтобы субъект встречного вопроса перехватил коммуникативную инициативу и оказался в роли активного действующего лица диалога. С помощью встречного вопроса субъект реализует различные иллюкутивные цели: выражение несогласия с постановкой вопроса, нежелание дать ответ на небезопасный для него вопрос, уйти от прямого ответа, который был бы неприятен партнеру по коммуникации и т.п.. Возникающая «рассогласованность» между структурно-семантическими свойствами формы встречного вопроса и ситуацией его употребления вызывает необходимость специального рассмотрения целей и условий использования встречного вопроса, а также вербального оформления такого типа речевых актов, характерных для того или иного языка.

Литература

СЕРЛЬ, ДЖ. Р., 1986. Классификация иллюкативных актов. *In: Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс. Вып. 17: Теория речевых актов, 151–170.

СЕРЛЬ, ДЖ. Р., 1986. Косвенные речевые акты. *In: Новое в зарубежной лингвистике*.

Список использованных художественных произведений

БРОНТЕ, Э., 1990. *Грозовой перевал*. Пер. Н. Вольпина. Москва: Худ. лит-ра.

ГОЛСУОРСИ, ДЖ., 1984. *Конец главы*. Пер. М. Тугушевой. Москва: Правда.

ГОЛСУОРСИ, ДЖ., 1982. *Сага о Форсайтах: в 2-х т.* Пер. М. Лорие. Москва: Худ. лит-ра.

ГОЛСУОРСИ, ДЖ., 1983. *Собственник*. Пер. М. Лорие. Москва: Правда.

ДРАЙЗЕР, Т., 1987. *Финансист*. Пер. М. Волосова. Ленинград: Лениздат.

МАЙКЛ, ДЖ., 1994. *Золотой мираж*. Пер. А. Лазаревой. Москва: Олма-пресс.

МЕРДОК, А., 1992. *Сон Бруно*. Пер. О. Тарариновой и И. Шварца. Москва: Радуга.

МОЭМ, С., 1983. *Луна и грош*. Пер. Н. Ман и Г. Островской. Москва: Правда.

МОЭМ, С., 1981. *Пирог и пиво, или Скелет в шкафу*. Острие бритвы. Пер. А. Иорданского. Москва: Худ. лит-ра.

МОЭМ, С., 1983. *Театр*. Пер. Н. Ман и Г. Островской. Москва: Правда.

СТЕЙНБЕК, ДЖ., 1988. *Гроздь гнева*. Пер. Н. Волжиной. Москва: Худ. лит-ра.

СТЮАРТ, М., 1992. *Полые холмы*. Пер. И. Бернштейн. Санкт-Петербург: Северо-Запад.

ХАРРИС, Р., 1993. *Любовь и деньги*. Пер. М. Павловой, Т. Николаевой. Москва: Олма-пресс.

ШОУ, Б., 1956. *Избранные произведения: в 2-х т.* Пер. М. Богословской и С. Боброва. Москва: Гослитиздат.

ШОУ, Б., 1999. *Избранные пьесы*. Москва: Рипол Классик. Пер. Е. Калашниковой

BRONTE, E., 1987. *Wuthering Heights*. Cleveland and New York: The World Publishing Company.

DREISER, TH., 1989. *The Financier*. Москва: Foreign Lang. Publ. House.

Москва: Прогресс. Вып. 17: Теория речевых актов, 195–222.

GORDON, D.; LAKOFF G., 1975. Conversational Postulates. *In: COLE P., MORGAN J., 1975. Syntax and Semantics*. New York etc.: Academic Press. Vol. 3: Speech Acts, 83–106.

GALSWORTHY, J., 1960. *End of the Chapter*. Москва: Foreign Lang. Publ. House, vol. 1 – 3.

GALSWORTHY, J., 1949. *In Chancery*. Москва: Foreign Lang. Publ. House.

GALSWORTHY, J., 1956. *Swan Song*. Москва: Foreign Lang. Publ. House.

GALSWORTHY, J., 1956. *The Silver Spoon*. Москва: Foreign Lang. Publ. House.

GALSWORTHY, J., 1953. *The White Monkey*. Москва: Foreign Lang. Publ. House.

GALSWORTHY, J., 1954. *To Let*. Москва: Foreign Lang. Publ. House.

HARRIS, R., 1990. *Love and Money*. Suffolk: Sphere Books Ltd.

KRANTZ, J., 1981. *Mistral's Daughter*. New York: Harper & Row, Inc.

MAUGHAM, W. S., 1978. *Cakes and Ale, or the Skeleton in the Cupboard*. London: Pan Books.

MAUGHAM, W. S., 2000. *The Moon and Sixpence. Short Stories*. Москва: Менеджер.

MAUGHAM, W. S., 2000. *Theatre*. Москва: Менеджер.

MICHAEL, J., 1993. *Pot of Gold*. New York: Pocket Books.

MURDOCH, I., 1970. *Bruno's Dream*. London: World Books.

SHAW, B., 1952. *Four Plays*. Москва: Foreign Lang. Publ. House.

SHAW, B., 1934. *You Never Can Tell. The Complete Plays of Shaw*. Москва: Foreign Lang. Publ. House, 1934.

SINCLAIR, K., 1991. *Journey's of the Heart*. London: New English Library, Hodder and Stoughton.

STEINBECK, J., 1978. *The Grapes of Wrath*. Москва: Progress Publishers.

STEWART, M., 1974. *The Hollow Hills*. London: Book Club Associates.

THORPE, K., 1986. *The Dividing Line*. New York: Delacorte Press.

Gayane R. Vasyan

Chelyabinsk State University, Russia

Research interests: linguistic pragmatics, discourse analysis, communicative linguistics

COMMUNICATIVE-PRAGMATIC PECULIARITIES OF COUNTER-QUESTIONS IN ENGLISH DIALOGICAL DISCOURSE**Summary**

The article aims to single out communicative-pragmatic peculiarities of counter-questions in English dialogical discourse.

Dialogue is one of two language communication forms and it has a direct connection (rather than monologue) with people's behaviour, particular situation when they have to communicate, social context and psychological guidelines. Specific character of human communication as a chain of social interactions can be revealed only in dialogues.

Speech can be viewed as an activity which consists of speech acts. The classical theory of speech acts is based on the opposition of the direct and transferred meanings. It was Searle who stated that an indirect speech act implies

more information than it conveys because in indirect speech act the meaning of the speaker's utterance and the meaning of the corresponding sentence may differ in many ways. We believe that counter-questions are indirect speech acts and they are mostly used as a means of avoiding the direct answer to the previous question/remark. We revealed the following communicative types of counter-questions in English dialogical discourse:

1. To save the time to answer the previous question;
2. To change the topic of the conversation;
3. To evade the question;
4. To switch the interlocutor's attention to something new;
5. Preliminary orientation.

The article concludes that the main function of the counter-question is to attract attention, to produce a strong impression and to raise emotional level. It sometimes implies the answer and helps involve the listener into the conversation. The communicative aim of the counter-question depends on the given situation, theme of the dialogue, emotional background of the members of the conversation, their knowledge and communicative intentions.

KEY WORDS: counter-question, indirect speech act, implicature, dialogical discourse.

Gauta 2009 12 18

Priimta publikuoti 2010 01 04

Jolanta Vitkauskienė

Vilnius Pedagogical University

Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius, Lietuva

E-mail: jolanta.vitkauskienė@gmail.com

Research interests: pragmatics, business English

A WAY OF ANALYZING PERLOCUTIONARY SPEECH ACTS

Considering the issues related to the speech act theory traditionally linguistic pragmatics concentrates on illocutionary acts and excludes perlocutionary acts from under discussion. In this view, perlocutionary effects cannot be systematically related to illocutionary acts as they can be brought about by additional and non-locutionary means. The present paper surveys the historical background of the perlocutionary acts and offers a possible basis for the analysis of perlocutionary effects by means of allocating certain axiological values to the illocutionary acts, which turn out to be good or bad consequences for the hearer, i.e. certain perlocutionary effects.

KEY WORDS: illocutionary speech act, perlocutionary effect, axiological parameter, good-bad value.

Introduction. Methodological framework

Recent decades have witnessed an ever-growing interest in linguistic pragmatics, which can be described as a shift from theoretical grammar to the language use and contextual concepts. The shift has resulted in changes in quite a lot of fields of linguistics. The most famous language theoreticians were philosophers Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein, Rudolf Carnap and the school usually referred to as “the ordinary language philosophers”, whose most widely known protagonist is John Austin. The title of his book *How to do things with words* (1962) contains an implicit question, the answer to which is not of course that people should form correct sentences, but that they communicate with each other by means of language. In his view of language he placed truth conditions as central to language understanding. Austin termed the special sentences that are not used with

any intention of making true or false sentences, but to do things, performatives and contrasted them to constatives. Later, his view shifted from the dichotomy to a general theory of illocutionary speech acts. Austin produced a fivefold classification that he implied emerges naturally – Verdictives, Exercitives, Commissive, Behabitives, Expositives. Another Language philosopher John Searle systematized and developed Austin’s work (1977). He suggested that felicity conditions (of propositional content, on sincerity, preparatory and essential) are used as a kind of grid on which to compare different speech acts. Searle proposed that there are five basic kinds of action that one can perform in speaking, by means of the following five types of utterance – Representatives, Directives, Commissive, Expressives, and Declarations.

After abandoning the division of sentences into performatives and constatives,

Austin isolated three basic senses in which when saying something one is doing something, and hence three basic kinds of acts that are simultaneously performed:

- 1) Locutionary Act – an act of saying something, i.e. an act of uttering a sentence with a certain meaning and reference;
- 2) Illocutionary Act – an act performed in saying something, i.e. the intent of the speaker in uttering the sentence to praise, to criticize, to warn, to ask or answer a question, to thank, to apologize, to approve, to welcome, etc.;
- 3) Perlocutionary Act – an act by saying something, i.e. the achievement of various consequential effects upon the feelings, thoughts, or actions of the hearer, such as, for example, frightening, amusing, misleading, intimidating, irritating, inspiring, persuading, impressing, deceiving, embarrassing, etc.

Austin's threefold distinction is usually interpreted in the following way. A speaker utters a sentence with a particular meaning and reference (Locutionary Act), and with a particular force (Illocutionary Act), in order to achieve a particular effect on the hearer (Perlocutionary Act). Available discussions of speech acts are characterized by persistently neglectful attitude to Perlocutionary Acts. This tradition goes back to Austin who, although observed that perlocutionary acts "will often, or even normally, produce consequential effects upon feelings, thoughts, or actions of the audience" (Austin 1962), nominated Illocutionary Acts to be the only type of act to be later subjected to a pragmatic analysis. As Austin himself admits, his discussion of locutionary and perlocution-

ary acts made a clearer delimitation of illocutionary acts. Other famous scientists, like Searle, Leech or Grice, for example, followed in Austin's footsteps. In numerous recent writings on pragmatics one can mostly find attitudes like this – "Perlocutionary effects come about not as a part of linguistic communication, but because of linguistic communication and how it relates to some more general area of human interaction. Perlocutionary effects are not part of pragmatics." Still, some contemporary linguists recognize the importance of perlocutionary acts in their scientific discussions about meaning or communicative acts, but only in general terms, not as a possible object of linguistic analysis: "Communication is an act with an intention, that is an act with an intention of fulfilling an aim; therefore it is per se a perlocutionary act. Communication certainly has one aim: one wishes to get somebody to understand something, In other words: the aim of every communicative act is to be understood by the addressee" (Ulkan 2003, p. 4). Also in linguists' Kalisz (1993) and Lyons (1977) works there are some arguments in favour of the analysis of Perlocutionary Acts. They underline that perlocutionary effects should be viewed as having two complementary senses: intended vs. actual, or intended vs. real. Intended perlocutionary effects are consequent perlocutionary effects on the addressee that the speaker intends should follow from his or her utterance, while actual perlocutionary effects are consequent effects on the addressee that follow from the speaker's utterance. Adherents to the above distinction maintain that more specific intended perlocutionary effect is frequently different from the real effects in the hearer, the latter effects being dependent on the multitude

of variable contextual factors. It is also argued that actual perlocutionary effects are difficult to examine, because speakers cannot have full control over the influence that his utterance has on hearers. As a result, it is intended perlocutionary effects that are regarded the object proper to the pragmatic research, to the neglect of the examination of actual perlocutionary effects.

Hypothesis

Although traditionally only the intended and actual effects are analyzed, there could be another type of perlocutionary effects recognized. The claim stems out of the observation that illocutionary acts are permanently associated rather definite axiological consequences for the hearer. For example, the illocutionary act of complimenting normally pleases and gives satisfaction to the hearer, while illocutionary act of threatening puts the hearer into the state of anxiety and fear. Obviously, there could be certain cases when a compliment makes the hearer furious, if for example, he or she believes it was insincere or clashes with the hearer's hierarchy of values, and threatening could make a hearer happy, if, for example, he or she was expecting the threat, recorded it and intends to use it as evidence for the police. But usually in the majority of cases it is very difficult to frighten the hearer by complimenting, or please by threatening. This is why there arises a hypothesis that all illocutionary acts are inherently linked with their default perlocutionary effects, their characteristic potential to evoke the same kind of consequence and effect on each occasion of their performance in the hearer. To indicate that the concept of default perlocutionary effect is indeed inherent in the illocutionary

acts themselves, and thus relatively independent of both the speaker and the hearer, there was an experiment conducted, which will be introduced in the section on the method of the analysis.

It has been underlined in cognitive linguistic studies of illocutionary acts that they involve axiological parameter. In her earlier work (1987), Wierzbicka discusses over 200 speech act verbs in terms of bundles of discrete illocutionary components. In the definitions of many of them, the semantic component of valuation plays a very important role, e.g. offer – I think this would be good for you; thank – you did something good for me, I feel something good towards you because of this, I want you to feel something good; warn – if you do X something bad may happen to you. In her later work (2003), Wierzbicka discusses a number of established syntactic constructions which encapsulate specific illocutionary forces. In their explications, the semantic component of valuation appears again. Thus, “I ask you to do this” includes the component “it will be good for me”; “Why don't you do X?” – “I think it will be a good thing if you do it”; etc. Two relevant conclusions follow from the above discussion. Firstly, Wierzbicka operates with two central values: good and bad. Secondly, the evaluations in her explications concern the speaker as well as the hearer. Accordingly, it is justified to assume that illocutionary acts have effects on the hearer, which are evaluated as good or bad.

There could be made a hypothesis that all illocutionary acts are by default linked with the value ‘good-bad for the hearer’ assessed on the scale of desirability/undesirability of effects of given states or acts. Thus, for example, the illocutionary acts of

promising and inviting are associated with positive values. The illocutionary acts of threatening and insulting are associated with negative values. So each illocutionary act has its unique value of ‘good or bad for the hearer’, understood as a position on the continuum of desirability/undesirability of effects in the hearer. An important part of the hypothesis consists in the claim that these specific instances of the value ‘good or bad for the hearer’ are linked with individual speech acts conventionally and thus permanently. Such values could be referred to as default perlocutionary effects.

Goal and Method of the Analysis

To justify the concept of default perlocutionary effect, an experiment was conducted, its central goal was to confirm the hypothesis that illocutionary acts in their typical uses are conventionally and inseparably linked with a value ‘good or bad for the hearer’ assessed on the scale of desirability/undesirability of effects of given states or acts.

2 questionnaires of 50 English and 57 Lithuanian names of illocutionary acts were compiled and arranged alphabetically. Although there was an attempt to make very similar lists of illocutionary speech act names in the two languages, but, because of word for word translation difficulties, they are not exactly identical counterparts. Still the distribution and the variety is reasonably comparable. The participants’ task was to mark for each illocutionary act the default value it is associated with. The participants were offered 5 choices: positive, rather positive, neutral, rather negative, negative. The first part of the experiment (the English questionnaire) involved 68 participants, all of them were English

philology students at Wroclaw University, advanced speakers of English with certain linguistic background. The second part of the experiment (the Lithuanian questionnaire) involved 80 participants, all of them were English philology students at Vilnius Pedagogical University. In both groups the interviewees were of similar age, hopefully similar values and attitudes, academically similar values and attitudes, academic youth aged between 20 and 25 years. They were given each a questionnaire and had 15 minutes to fill it in. The questionnaires were handed back, all of them with given answers.

Results

According to the results of the experiment, the illocutionary act names in both questionnaires were grouped into 4 types. In doing this, one answer was treated as statistically insignificant. Two and more answers had bearing on the grouping. The results in the grouped tables are presented in rounded figures in order to achieve a clearer view. Each group is based on two tables (respectively English and Lithuanian) of illocutionary speech act names, perceived by interviewees as having similar values.

Group 1 – exclusively positive illocutionary acts

The illocutionary acts listed below in the English table have been estimated by the interviewees as having only ‘positive’ or ‘rather positive’ consequences for the hearer. The first thirteen illocutionary acts have been perceived as decreasingly ‘positive’. In the penultimate illocutionary act the ratio of ‘positive’ and ‘rather positive’ is fifty to fifty. It was only the last act that has been uniformly judged as ninety per cent ‘rather positive’.

Table 1. Positive English illocutionary speech acts

	positive	rather positive	none	rather negative	negative
1. congratulating	97	3	0	0	0
2. thanking	93	7	0	0	0
3. praising	91	7	0	0	0
4. greeting	90	7	0	0	0
5. toasting	90	19	0	0	0
6. inviting	78	22	0	0	0
7. giving permission	72	26	0	0	0
8. promising	71	28	0	0	0
9. guaranteeing	69	31	0	0	0
10. offering	59	41	0	0	0
11. proposing marriage	56	44	0	0	0
12. reassuring	53	46	0	0	0
13. giving way	49	49	0	0	0
14. informing	9	88	0	0	0

The Lithuanian illocutionary speech act names have received very similar values, especially in the top positions – congratulating, thanking, inviting, greeting, promising. But it is obvious to see, and not only in this group, that Lithuanian participants tend to avoid giving extreme evaluations and are in general more pessimistic (it could be considered as a typical cultural feature, but this observation does not be-

long to the present study), this is why even in the group of positive illocutionary acts we can find rather negative evaluations. For example, “palaiminimas” was considered positive by the majority of students but it received 3 negative votes, which could be understood as a rebellion or rejection of the offered support. Also, there is an obvious difference in the distribution of positive and rather positive evaluations in the case

Table 2. Positive Lithuanian Illocutionary speech acts

	positive	rather positive	none	rather negative	negative
1. dėkojimas	87	11	2	0	0
2. informavimas	80	15	5	0	0
3. sveikinimas	77	18	5	0	0
4. drašinimas	73	23	2	2	0
5. palaiminimas	69	15	11	2	3
6. pripažinimas	64	25	9	2	0
7. patarimas	62	29	6	3	0
8. užjautimas	60	26	8	6	0
9. pakvietimas	59	32	9	0	0
10. atsiprašymas	58	38	2	2	0
11. raminimas	58	32	5	5	0
12. pasižadėjimas	55	28	14	3	0

of informing. Although generally Lithuanians tend to give more pessimistic marking, it is the opposite in this particular case. It could mean that Lithuanian students lack information and feel a greater need for it.

Group 2 – basically positive illocutionary speech acts

The English illocutionary speech acts in this group have been judged as basically positive, but at the same time they re-

ceived ‘rather negative’ or ‘none’ marking, too. This means that the degree of positiveness of the illocutionary speech acts in this group is perceived by the participants as smaller than in the previous group.

The situation in the table of Lithuanian illocutionary speech acts is quite similar again. The illocutionary speech acts of recommending, apologizing, suggesting, inquiring, consoling are recurrent in both tables of the group. But if we compare the

Table 3. **Basically positive English illocutionary speech acts**

	positive	Rather positive	none	rather negative	negative
1. recommending	65	32	0	3	0
2. apologizing	56	41	0	3	0
3. consoling	50	44	0	4	0
4. admitting	29	63	0	6	0
5. suggesting	4	84	0	9	0
6. saying	0	93	0	4	0
7. undertaking	16	65	12	7	0
8. pledging	32	38	3	26	0
9. inquiring	0	43	4	50	0

Table 4. **Basically positive Lithuanian illocutionary speech acts**

	positive	rather positive	none	rather negative	negative
1. perspėjimas	20	59	8	11	2
2. rekomendavimas	33	48	17	2	0
3. siūlymas	26	45	23	6	0
4. raginimas	22	45	23	6	0
5. priminimas	36	44	11	9	0
6. pristatymas	31	44	22	3	0
7. gyrimas	31	42	9	12	6
8. teiravimasis	22	42	28	8	0
9. kreipimasis	35	39	26	0	0
10. pranešimas	23	38	32	5	2
11. skelbimas	17	36	43	2	2
12. klausinėjimas	14	36	31	17	2
13. supažindinimas	56	35	9	0	0
14. guodimas	52	35	8	5	0
15. pristatymas	40	35	23	2	0
16. apgailestavimas	14	35	20	23	8
17. užtikrinimas	47	32	17	2	2

distribution of votes in the tables we could easily notice that Lithuanians give a lot of neutral evaluations. It could be understood as an attempt to avoid revealing your opinion or a lack of opinion. We can also observe that Lithuanian evaluations are more varied, that is some people see a certain speech act as positive, others as negative, i.e. “gyrimas” received a lot of positive and not very few negative votes. It is quite strange and shows that perhaps Lithuanian students are rather shy, modest and lack self-esteem in comparison to Polish students, who think that praising is almost absolutely positive.

Group 3 – increasingly negative illocutionary speech acts

What distinguishes this group from group 2 is already the presence of ‘negative’ evaluations in the English variant. In this group of illocutionary speech acts, the number of ‘rather positive’ and ‘rather negative’ predominate, while the number

of ‘positive’ answers is relatively small. Although they still have a considerable number of ‘rather positive’ evaluations, they are predominantly and increasingly negative. One more thing deserves certain attention – Polish students are more sure in their evaluations and avoid giving neutral markings in this group too.

This time the names of the illocutionary speech acts are quite repetitive in both tables - naming, begging, ordering, declining, in the Lithuanian variant this group is only more numerous and there are more neutral evaluations. Also one cannot overlook an interesting and amusing detail, that the participants at the two universities allocate acutely different values to the speech act of proposing marriage. Polish students consider this speech act positive, and in the Lithuanian table we can observe an almost equal number of votes in every column. The reason could be – differences in traditions, and certain negative associations of the Lithuanian word.

Table 5. **Increasingly negative English illocutionary speech acts**

	positive	rather positive	none	rather negative	negative
1. declaring	15	76	0	4	3
2. naming	7	74	0	9	9
3. condoling	19	65	0	9	6
4. surrendering	9	59	4	22	6
5. instructing	12	50	0	35	3
6. persuading	0	28	0	68	4
7. challenging	0	37	0	51	9
8. begging	0	18	0	69	10
9. questioning	0	19	3	62	16
10. urging	0	9	0	72	18
11. declining	0	7	0	41	49
12. warning	0	19	0	26	51
13. accosting	0	4	3	37	56
14. ordering	0	7	0	34	57

Table 6. Increasingly negative Lithuanian illocutionary speech acts

	positive	rather positive	none	rather negative	Negative
1. sakymas	17	17	64		2
2. pavadinimas	31	6	56	5	2
3. neigimas	5	3	44	28	20
4. atkalbinėjimas	0	14	43	29	14
5. liepimas	6	8	42	32	12
6. liudijimas	17	26	40	14	3
7. maldavimas	0	6	39	32	23
8. draudimas	3	17	33	22	25
9. priekaištavimas	0	2	6	54	38
10. skundimasis	2	5	8	48	37
11. dejavimas	0	8	12	45	35
12. peikimas	0	2	12	44	42
13. prieštaravimas	3	22	23	43	9
14. abejojimas	8	25	20	42	5
15. reikalavimas	11	18	20	39	12
16. pasidavimas	3	11	22	38	26
17. atsisakymas	11	12	25	35	17
18. piršimasis	18	25	15	34	8
19. atmetimas	5	9	31	33	22
20. įtikinėjimas	6	24	3	29	6

Group 4 – exclusively negative illocutionary speech acts

This group is the counterpart of group 1 that includes values only of two types in

the English table, this time ‘rather negative’ and ‘negative’. The illocutionary speech acts listed below have been estimated as having only undesirable consequences

Table 7. Exclusively negative English illocutionary speech acts

	positive	rather positive	none	rather negative	negative
1. objecting	0	0	0	68	32
2. arguing	0	0	0	59	35
3. complaining	0	0	0	54	43
4. protesting	0	0	0	31	66
5. demanding	0	0	0	29	68
6. refusing	0	0	0	31	69
7. deploring	0	0	3	17	72
8. forbidding	0	0	0	21	76
9. mocking	0	0	0	21	78
10. rejecting	0	0	0	15	85
11. accusing	0	0	0	13	87
12. condemning	0	0	0	7	93
13. insulting	0	0	0	3	97

Table 8. Exclusively negative Lithuanian illocutionary speech acts

	positive	rather positive	none	rather negative	negative
1. tyčiojimas	0	0	2	8	90
2. įžeidinėjimas	0	0	2	11	87
3. prakeikimas	0	0	5	14	81
4. grasinimas	0	0	2	22	76
5. smerkimas	0	2	3	24	71
6. kaltinimas	0	2	6	34	58
7. skundimas	0	0	6	37	57
8. barimas	0	8	12	32	48

for the hearer, both in terms of ‘rather negative’ and ‘negative’ assessments. At the top of the list, the proportion between ‘rather negative’ and ‘negative’ answers equals two to one. At the end of the list the number of negative assessments goes up to almost one hundred percent in favour of predominantly ‘negative’ answers.

Again, mostly devalued illocutionary speech acts fell into this table similarly in both languages – insulting, condemning, mocking, accusing, deploring, complaining. It could be noted that the first and the last groups have more similarities in evaluations in Lithuanian and Polish students’ opinions than the less extreme groups 2 and 3. Still certain differences could be observed here too. For example, Lithuanian students gave more neutral markings again, and certain positions, like condemning or accusing in Lithuanian received some neutral and rather negative votes, while Polish students consider it very negative. Although the names of speech acts are quite similar in both tables of the group, Polish students expressed more extreme and perhaps more

confident opinions, while some Lithuanian students were quite mild and less assertive even in traditionally negative situations.

Conclusion

The experiment provided evidence confirming the hypothesis that illocutionary speech acts have perlocutionary potential, i.e. they are endowed with default values understood as variable degrees of ‘good – bad’ consequences for the hearer. What is more, although there have been certain cultural differences in the two countries observed, this variability makes it possible to arrange illocutionary acts along the GOOD – BAD scale from highly positive illocutionary speech acts, such as greeting, congratulating, thanking, praising, through neutral ones, such as suggesting, informing, saying, to highly negative illocutionary speech acts, such as insulting, condemning, deploring. The experiment has demonstrated that there is a possible permanent basis for the analysis of usually referred to as too obscure for linguistic investigation perlocutionary effects.

References

- AUSTIN, J., 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press
- KALISZ, R., KUBIŃSKI, W., 1993. Speech Act as a Radial Category. In: E. GÓRSKA, ed.

Images from the Cognitive Scene. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERITAS, 73–85.

KRZESZOWSKI, T. P., 1990. The Axi-

ological Aspect of Idealized Cognitive Models. J. TOMASZCZYK and B. LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, eds. *Meaning and Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin's Publishing Co, 135–165.

LYONS, J., 1977. *Semantics*. Vol 2. Cambridge: CUP.

POST, M., in preparation. *Perlocutionary Effects and Perlocutionary Acts. A Cognitive Pragmatic Study*.

POST, M., 1999. *Towards a Framework for the Analysis of Perlocutionary Acts*. *Linguistica Silesiana* 20.

SEARLE, J., 1977. A Classification of Illocutionary Acts. In: ROGERS, A., WALL, B.,

MURPHY, J. P. eds. *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicature*. Washington: Centre for Applied Linguistics, 27–46.

ULKAN, M., 2003. Communicative and Illocutionary Acts. In: G. PREYER, G. PETER, M. ULKAN eds. *Concepts of Meaning*. Kluwer Academic Publishers.

WIERZBICKA, A., 2006. *English: Meaning and culture*. New York: Oxford University Press.

WIERZBICKA, A., 2003 (1991). *Cross-Cultural Pragmatics: The semantics of human interaction*. Berlin: Mouton de Gruyter.

WIERZBICKA, A., 1987. *English Speech Act Verbs: A semantic dictionary*. Sydney: Academic Press.

Jolanta Vitkauskienė

Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: pragmatika, verslo anglų kalba

PERLOKUCINIŲ KALBINIŲ VEIKSMŲ ANALIZĖ

Santrauka

Tradicinė lingvistinė pragmatika, nagrinėdama klausimus, susijusius su kalbinių veikslių teorija, sutelkia dėmesį į ilokucinius veikslus, beveik visiškai atsiribodama nuo perlokucinių kalbinių veikslių. Manoma, kad perlokuciniai efektai negali būti sistemiškai susiję su ilokuciniais veikslais, nes juos gali sukelti ir papildomos, ne lokucinės priemonės. Šiame straipsnyje istoriškai apžvelgiama perlokucinių veikslių kategorija. Taip pat pateikiamas galimas pagrindas perlokucinių efektų analizei, priskiriant ilokuciniams veikslams tipines vertes, kurios tampa tam tikromis pasekmėmis klausytojui vertinimo skalėje nuo gero iki blogo, t. y. tam tikrais perlokuciniais efektais. Atliktas eksperimentas patvirtina, kad įmanoma pastovi bazė perlokucinių veikslių analizei, atsietai nuo ekstralingvistinio konteksto, t. y. nagrinėjant pačiame kalbiniame veiksmo numatytą perlokucinį efektą, šiame straipsnyje pavadintą „default perlocutionary effect“.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: ilokucinis kalbos aktas, perlokucinis efektas, aksiologinis parametras, teigiama-neigiama vertė.

Jolanta Vitkauskienė

Wileński Uniwersytet Pedagogiczny, Litwa

Zainteresowania naukowe: pragmatyka, angielski język biznesu

ANALIZA PERLOKUCYJNYCH AKTÓW MOWY

Streszczenie

Tradycyjna pragmatyka lingwistyczna, omawiając kwestie związane z teorią aktów mowy, skupia się na aktach illokucyjnych, prawie całkowicie wykluczając perlokucyjne akty mowy. Uważa się, że efekty perlokucyjne nie mogą być systemowo powiązane z aktami illokucyjnymi, gdyż mogą je wywoływać również środki dodatkowe, nie lokucyjne. Niniejszy artykuł zawiera przegląd kategorii aktów perlokucyjnych na planie historycznym. Zaproponowano też ewentualną bazę dla analizy efektów perlokucyjnych, zaliczając do aktów illokucyjnych typowe wartości, które stają się określonymi skutkami dla słuchacza w skali oceny od dobrej do złej, tj. określonymi efektami perlokucyjnymi. Przeprowadzony eksperyment potwierdza, że możliwa jest stała baza dla analizy aktów perlokucyjnych, oddzielonej od kontekstu pozalingwistycznego, tzn. analizując efekt perlokucyjny przewidywany w samym akcie językowym, a określony w niniejszym artykule jako „default perlocutionary effect”.

SŁOWA KLUCZOWE: illokucyjny akt mowy, efekt perlokucyjny, parametr aksjologiczny, wartość dodatnia i ujemna.

Gauta 2009 10 29

Priimta publikuoti 2010 01 04

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė

Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva
Tel. +370 37 422 604
El. p. smilgavejyje@gmail.com
Moksliniai interesai: modernizmas, XX a.
pr. ir pirmosios pusės literatūra, tarpukario
Lietuvos spauda

Justina Vaitelytė

Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva
Tel. +370 37 422 604
El. p. justinavaityte@yahoo.com
Moksliniai interesai: vertybių teorija, tarpu-
kario Lietuvos spauda, reklama

KULTŪRINĖS VERTYBĖS „NAUJOSIOS ROMUVOS“ (1931–1940) REKLAMOSE

Kultūrinio ir šviečiamojo pobūdžio žurnalo „Naujoji Romuva“, priskirtino kultūriniam paveldui, reklamų analizė atveria kultūrinių prasmių sanklodas. Žurnalo reklamas suvokiant ir analizuojant kaip kultūros tekstą, galima atskleisti pamatines vertybes, lėmusias Pirmosios Lietuvos Respublikos visuomenės klestėjimą ir dvasinio gyvenimo pakilimą. Reklamos grupuojamos pagal pasirinktus keturis svarbiausius kultūrinės vertybės lygmenis: dvasinį, istorinį, socialinį ir simbolinį.

Tarpukario Lietuvos kultūrinis periodas ir šaltiniai tyrinėtojams itin aktualūs. „Naujosios Romuvos“ filosofiniai, literatūriniai, politiniai, istoriniai, teologiniai straipsniai yra tyrinėti, tačiau į reklamą nesigilinta. Pasirinktas naujas ir aktualus reklamų tyrimo aspektas — individo kuriamoji veikla ir dvasinės aspiracijos, atsiskleidžiančios kultūrinėje terpėje. Puoselėjant fundamentalias kultūrinės vertybes, įgyvendinami esminiai valstybės tikslai: bendruomenės narių konsolidacija, pilietiškumo diegimas, tautinės savimonės ugdymas. Taigi „Naujosios Romuvos“ žurnale spausdintų reklamų analizė atskleidžia vertybinę aptariamojo laikotarpio visuomenės orientaciją, o moksliniai rezultatai papildo Pirmosios Lietuvos Respublikos kultūros reiškinių tyrimus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: vertybė, kultūra, reklama, kultūrinis vertingumas, tautos savimonės ugdymas.

Kultūrinės vertybės specifika

„Vertybėmis paprastai yra laikoma visa, kas yra poreikių, interesų, norų, troškimų objektai, kas sukelia vertinimo jausmus ir sprendimus“ (Kuzmickas 2001, p. 59). Vertybės, suvokiamos kaip idėjos, nusakančios tai, kas turėtų būti, veikia asmenį – jo veiklą, elgesį. Atskiro individo vertybės – instrumentas ir bendrosioms sociumo vertybėms atskleisti.

Tarpukaris – metas, kai valstybė turėjo

iš naujo kurtis. Kad visuomenė funkcionuotų, jos narius turėjo vienyti bendros vertybės. Tautinės kultūros kėlimas, visuomenės sąmonės žadinimas itin akcentuotas puoselėjant kultūrinės vertybes, jas skleidžiant plačiajai visuomenei to meto spaudoje. Vienas iš svarbiausių kultūrinių periodinių leidinių to meto Lietuvoje buvo „Naujoji Romuva“¹.

¹ *Naujoji Romuva* – iliustruotas savaitinis kultūros žurnalas, leistas 1931–1940 metais Kaune. Juo

Kultūros produktai, atsiveriantys intelektualinėje plotmėje ar turintys fizinę išraišką, įgyja tam tikrą svarbos matą priklausomai nuo konkrečios visuomenės tipo, joje vyraujančių normų, idealų. Materialinės ir dvasinės veiklos produktams vertės dimensiją suteikia asmuo: „Vertinimo sampratoje akcentuojami ne patys daiktai, o svarba ir reikšmės, kurias jiems suteikia žmogus“ (Juozeliūnienė 1999, p. 13). Pasak V. Pruskaus, kultūros produktas yra neatsiejamas nuo jo vartojimo (2004, p. 147). Jei tai, kas sukurta, visuomenėje priimama ir puoselėjama, vadinasi, turi tam tikrą vertę.

Visuomenėje vykstantys procesai (socialiniai, psichologiniai, ekonominiai, politiniai) atsispindi kultūrinėje plotmėje – materializuotais simboliais, estetinėmis, dorovinėmis nuostatomis užkoduotoje sistemoje. Tautos dvasinės raidos, valsybės egzistencijos progreso svarbiausias

siekta propaguoti neokatalikybę, kultūrinti lietuvių tautą, į meną ir literatūrą įnešti naujovių. Leidinio pirmtakas yra Stasio Šalkauskio 1921 metais leistas žurnalas „Ruomuva“ (idėjomis ji buvo artima žurnalui „Draugija“, leistam 1907–1914 ir 1919–1923 metais, tik neturėjo literatūros skyriaus). Šiuos du leidinius sieja 1919 metais Stasio Šalkauskio iškelta idėja suburti kolegiją, kuri ruošų Lietuvos elitą, sudarytų sąlygas studijuoti anglų, prancūzų kalbas ir literatūrą. Taip Lietuva turėjo suartėti ir dvasiškai susigiminiuoti su Vakarų pasauliu. Žurnalu buvo siekiama krikščioniškosios kultūros ir tautinės civilizacijos idealų, dvasinio ir kūrybinio lietuvių tautos renesanso. Žurnale nagrinėtos įvairiausios temos nuo mokslo iki meno. Daugiausiai dėmesio skirta kultūrai, labiausiai dailei ir teatrui. Žurnale savo publikacijas spausdino Lietuvos elitas. Darbui žurnale redaktorius Juozas Keliuotis sutelkė stipriausius intelektualus (Stasį Šalkauskį, Antaną Maceiną, Kazį Pakštą, Steponą Kolu-pailą, Mykolą Römerį, A. Platerį, Adolfą Šapoką, Justiną Vienožinskį, Balį Sruogą, Joną Aistį, Juozą Miltinį ir kt.) bei atvėrė kelią debiutuojantiems menininkams (Mariui Katiliškiui, Kaziuui Bradūniui, Henrikui Nagiui, Antanui Gudaičiui, Viktorui Vizgirdai, Juozui Mikėnui), spausdino moderniosios Vakarų dailės reprodukcijas ir modernios literatūros vertimus (Lietuvių literatūros enciklopedija 2004).

pagrindas yra kultūrinės vertybės. Būtent jos sudaro „tą prasminį kontekstą, be kurio pati žmonių ir tautos egzistencija taptų betikslė, nukreipta vien į materialinį vartojimą, į nuolatinius atsikartojančius susipriešinimus, o ne į kultūros kūrimą“ (Grigas 2005, p. 17).

Kultūros sociologas Davidas Throsby's (Pruskus 2005, p. 42) nurodo kultūrinės vertybės vertinimo lygmenis: 1) *estetinis vertingumas* – kultūros produkto estetinė vertė, apibūdinama grožio, harmonijos, formos sąvokomis; 2) *dvasinis vertingumas* – žmogaus dvasinių būties savybių, religinių siekių įprasminimas, atskleidžiamas per visuomenės švietimą; 3) *socialinis vertingumas* – kultūros produkto atpažinimas, pripažinimas, priėmimas arba atmetimas visuomenėje; 4) *istorinis vertingumas* – kultūros produkto sąsajos su istoriniu kontekstu; 5) *simbolinis vertingumas* – kultūrinio produkto simbolių prasmų atkodavimas, pvz., meno kūrinio analizė, subjektyvi interpretacija; 6) *vertybės autentiškumas* – kultūros produkto apčiuopiamumas, originalumas ir unikalumas (tačiau absoliučiai originalaus produkto nėra, nes kiekvienas meno kūrinys turi ištakas). Ištyrus per 60 pasirinkto leidinio reklamų, atsakyta estetinio vertinimo ir autentiškumo kriterijų, kadangi šie kultūrinės vertybės aspektai labiau būdingi meno kūriniams.

Reikia pastebėti, kad išskirtos kategorijos nėra griežtai apibrėžtos ir absoliučios, o kultūrinės vertybės vertės nustatymas yra komplikuoatas ir gana reliatyvus. Kultūrinių vertybių daugiaspektiškumą, kokybės ir vertinimo dimensiją labiausiai lemia socialinis bei istorinis kontekstai. Kintančios žmonių generacijos, nuostatos, gyvenamosios modeliai „tam tikru laikotarpiu ir sukuria kultūrinių vertybių grandinę, ku-

riuje pati vertybė tarsi ištirpsta ir neįmanoma jos pamatuoti“ (Pruskus 2004, p. 149). Tenka ieškoti būdų, kurie leistų pažvelgti į praėjusio laikotarpio visuomenės esminius, kertinius savimone, tautinę savivoką, sąmoningumą formavusius veiksnius. Viena iš tokių galimybių yra kultūros šaltinių analizė. Pastarųjų kategorijai priskirtina reklama, verbaliniais ir neverbaliniais ženklais perteikianti daugiamates prasmes, suteikianti galimybę suprasti konkrečioje visuomenėje vyravusias idėjas, tendencijas.

Dvasinis kultūrinės vertybės vertingumas

Dvasinis kultūrinių vertybių elementas įgyja svarbą tada, kai žmogus siekia patenkinti sielos poreikius, kai individo augimas nesustoja ties fiziologinių reikmių tenkinimo lygmeniu. Asmuo, skirdamas dėmesio dvasiniam gyvenimui, vidinio pasaulio puoselėjimui, dalyvauja kūrimo procese, tobulėja ir vystosi.

Žurnalo „Naujoji Romuva“ reklamų analizė leidžia teigti, kad Pirmosios Lietuvos Respublikos visuomenė kultūrinės vertybės ir prioriteto rangą teikė apšvietai, visapusiškam išprusimui. Nepriklausomybę atgavusi Lietuva kultūriškai buvo gerokai atsilikusi nuo Vakarų Europos. „Svarbiausi valstybės uždaviniai šioje srityje buvo švietimo sistemos sukūrimas, liaudies švietimas ir kultūrinimas, mokslo žinių skleidimas“ (Liupkevičius 2002). Švietimas vertintas kaip itin svarbus formuojant jaunosios kartos vertybinių orientacijų patvarumą.

Nemažą „Naujosios Romuvos“ reklamų grupę sudaro leidiniai, diegiantys socialinę, kultūrinę kompetenciją jauniems žmonėms. Mokslinis žurnalas „Ateitis“, „geriausias moksleivių draugas“, pažinimo

procesą vaizduoja itin patraukliai: „Tokia dovana <...> moksleivijos mėnesinis iliustruotas žurnalas *ATEITIS*, kurią užsiprenumeruodami, savo giminaičiams, suteiksite jiems tokio džiaugsmo, kuris kartosis kas mėnuo visus metus“ (Naujoji Romuva 1931, nr. 48)². Dvasinį pasaulį turtinantis, estetinį pasigėrėjimą keliantis leidinys išplečia individo savižina, o visapusiškas išprusimas lemia kūno ir sielos darną: „21 metus moksleivių sielos ir kūno reikalų sargyboje stovi žurnalas *Ateitis*“ (1931, 48). Taigi jaunosios kartos ugdymas užima aukščiausią vietą visuomenės prioritetų skalėje. Tikslingu, protingu idėjų sklaida, bręstančių žmonių lavinimas, kultūrinio patyrimo perdavimas gali garantuoti tautos pažangą (ekonominę, politinę, kultūrinę). Pedagoginio laikraščio „Lietuvos mokykla“ reklama ragina domėtis švietimo aktualijomis ir kultūriniu ugdymu: „Taip pat bus rašoma ir bendraisiais, ypač su auklėjimu susijusiais kultūros klausimais“ (1932, 3). Mokykla jaunuolio gyvenime tampa svarbiausia švietimo įstaiga, kurioje pažinimas vyksta įvairiose plotmėse: įgyjamas supratimas ne tik apie realius reiškinius, išsąmoninamos žinios apie pasaulį, bet ir žadinama jo savistaba. Knygos *Inteligencija ir jos tyrimas* reklamoje teigiama, kad jaunosios kartos inteligencijos ugdymo turi imtis autoritetingiausi asmenys – tėvai ir mokytojai. Jaunuolio savosios esmės, savybių ir vaidmens supratimo svarba atsisikleidžia reklaminiame tekste: „Nuodugni P. Maldeikio studija *INTELIGENCIJA IR JOS TYRIMAS* padės kiekvienam mokytojui ir auklėtojui geriau pažinti savo mokinio ir vaiko palinkimus, sugebėjimus ir reikiama linkme pakreipti juos tinkama linkme“ (1939, 21–22).

² Toliau tekste nurodomi tik šaltinio leidimo metai ir numeris.

Jaunasis pilietis auklėjamas tautiškai, skatinamas domėtis valstybės aktualijomis, patriotizmo idėjomis, patrauklia forma siūlant tam tikras vertybines nuostatas: „Lietuvi, studente, inteligente, jei nori susidaryti tvirtą ideologiją, kurios nepaplautų sukuringos gyvenimo vilnys, jei tau rūpi lietuviškosios studentijos reikalai, jei degi tautos idealų meile, tai tau padės iliustruotas dvisavaitinis akademinis kultūros žurnalas *AKADEMIKAS*“ (1935, 2).

Dalis kultūrinio žurnalo reklamų skirtos vaikų leidiniams reklamuoti. Dėmesys vaikų švietimui, jų dvasiniam ugdymui atskleidžia visuomenės sąmoningumą. Raginama neapsiriboti vien savišvieta: „Mes turime ar 30 tūkstančių valdininkų, vadinasi, tiek mokytų žmonių, inteligentų. Bet nedaugelį šeimų lanko vaikų laikraštis. <...> Kaip gi: tėvas ir motina turi laikraštį, o vaikai – ne“ (vaikų laikraštis „Kregždutė“, 1937, 2). Nuo pirmųjų metų formuojant moralines, pilietines nuostatas, plėtojant gebėjimus ir intelektą, vaikas tampa sąmoninga asmenybe. Žurnalo, skirto priešmokyklinio amžiaus vaikų auklėjimui („Motina ir vaikas“, 1932, 7), reklamoje tėvai raginami domėtis ne tik praktiniais mažųjų auginimo ypatumais, bet skirti dėmesio ir intelektualiam lavinimui. O žurnalo „Vaikų žodis“ reklamoje akcentuojama, jog tinkamas vaiko auklėjimas neatsiejamas nuo intelektualinio ugdymo: „<...> be skaitymo daug vietos skiriama darbeliams, pačių skaitytojų kūrybai, jų fotografijoms“ (1933, 107). Mokymasis atskleidžiamas kaip veikla, skatinanti vaiko smalsumą, domėjimąsi, raginanti patirti pažinimo džiaugsmą.

Visuomenėje išprusimas suvokiamas kaip svarbiausias visaverčio gyvenimo, perspektyvios ateities veiksnys: „Dabar didelių sunkumų nejaučia tikrai tas, kas

mokslo žiniomis yra užtikrinęs sau geresnę ateitį“ (1933, 136–137). Šūkiu „Mokslas – tikriausias geresnio gyvenimo laidas“ (1932, 2) atskleidžiama lavinimosi prasmė ir nauda – gyvenimo kokybės pagerėjimas. Mokslas vertinamas kaip pamatinė, ilgalaikė ir nekintanti vertybė, garantuojanti intelektualinio ir kūrybinio potencialo augimą – svarbiausią kultūros testinumo ir pažangios valstybės prielaidą: „Mokslas – brangiausias mūsų turtas, kurio nei vagys, nei krizės iš mūsų neatims!“ (1932, 4).

Savišvietos kursų reklamos šūkis „Geriau apsišvietusiam biednam nekaip turtingam kvailam“ (1940, 7) parodo, kad Pirmosios Lietuvos Respublikos visuomenės žmogaus interesai kreipiami į universalesnes, ilgaamžiškesnes vertybes. Sąmoningai atsiradęs teigiamas ir palankus pažinimo vertinimas, išprusimas priskirtinas kultūrinėms ir dvasinėms vertybėms, kurios „neišsemiamos savo turiniu, į jas besigilinančiam veriasi neribotos proto ir vaizduotės veiklos galimybės“ (Kuzmikas 2001, p. 76).

Išsimokslinimas ugdo platesnę pasaulio sampratą. Neakivaizdinio švietimo įstaigos „Kalbanaeum“ reklamoje formuluojama mintis, kad mokantis ugdomas harmoningas asmens pasaulėvaizdis, jis orientuojasi kultūrinėje aplinkoje ir įgyja bendrą gyvenimo reiškinių supratimą: „Juo žmogus mokytesnis, tuo jo pasaulėvaizdis platesnis“ (1933, 146). Periodinių leidinių (laikraščių, žurnalų, almanachų) reklamose skatinamas visapusiškas žmogaus išprusimas. Raginimas domėtis literatūriniu gyvenimu, naujausiais užsienio ir Lietuvos autorių kūriniais išreiškiamas literatūros žurnalų „Gaisai“, „Židiny“, literatūros almanacho „Granitas“, moterų kūrybos almanacho „Aukštyn“, savaitraščio „Šaltinis“ reklamose. Teiginiu „Lietuvis

inteligentas <...> negali apsieiti be *Gaisų*“ (1931, 1) tvirtinama, kad literatūrinis išprusimas privalus išsilavinusiam žmogui. Leidinys „Aukštyn“ šūkiu „kiekvienam pravartu susipažinti“ (1931, 11) akcentuoja, kad veikalo studijavimas yra tikslingas ir prasmingas. Tik tokia bendruomenė, kurioje esama kuo daugiau apsišvietusių žmonių, gali klestėti, būti stabili.

Įvairių sričių išmanymas – išprususios asmenybės bruožas. Reklamos liudija, kad „Naujosios Romuvos“ leidiniai yra plačios tematikos. Teigiama, kad žmogui privalu išmanyti ekonomiką (reklama „Tautos ūkyje“), sekti ir žinoti policijos (laikraštis „Policija“), kariuomenės („Karys“) gyvenimo aktualijas. Specialiųjų žinių ieškantiems, pomėgius turintiems siūlomi leidiniai apie kiną („Kino naujienos“) ir sportą („Mūsų sportas“), žinios apie kitas šalis („Lietuvis Brazilijoje“, knyga „Vokiečių kultūra“). Jūrų kelionių vasaros metu reklama (1935, 19) leidžia teigti, kad ir poilsiaudamas žmogus gali intelektualiai bei dvasiškai tobulėti, plėsti kultūrinę patirtį.

Daugelio reklamų adresatas yra išprusęs arba išsilavinimo siekiantis žmogus. Į skaitytoją inteligentą orientuojamasi žurnalų „Gaisų“ (1931, 1), „Židinio“ (1931, 2), „Misijos“ (1931, 15) reklamoje, į šviesuolį – „Židinio“ reklamoje (1931, 4), į aukštesnės ar aukštosios mokyklos auklėtinius – žurnalo „Lietuvos studentas“ reklamoje (1931, 10), į mokinius – žurnalo „Ateitis“ reklamoje (1931, 17). Akivaizdu, kad valstybės lūkesčius ir tikslus įgyvendinti bandoma sutelkiant šviesuomenės bendraminčius. „Naujosios Romuvos“ misijos „<...> įveikti atsilikimą, išsivaduoti nuo jėga primestų svetimų įtakų, pakilti iki Vakarų Europos lygio ir sukurti savitą lietuvišką kultūrą, tampant nepamainoma visos žmonijos kultūros ir civilizacijos da-

limi“ (Mačiulis 2005, p. 229) galėjo imtis tik inteligentija ir jaunoji karta. Tad imtasi kurti mokytų, apsišvietusių žmonių – inteligentų – sluoksnį. Būtent šie asmenys, kaip teigiama žurnalo „Misijos“ reklamoje (1932, 2) „siekia pilno žinojimo, visiško išsilavinimo“. Plataus intelektualinio potencialo asmenims siūlomas leidinys, kuris „ypač inteligentams patinka“ ir „neapvyklė nė inteligentų“. Šviesuoliai, inteligentai – žurnalo „Židinis“ skaitytojai, dėmesį skiriantys turiniui, į pasaulį žvelgiantys giliau, rafinuočiau, nepasiduodantys paviršutiniškumui („Židinis nevilioja skaitytojų duodamais ar ketinamais duoti priedais. <...> Jisai greičiau patraukia kiekvieno inteligento dėmesį šiaipjau vertingu savo turiniu“, 1932, 3). „Intelektualai su savo vadinamąja dvasine produkcija – knygomis, meno kūrniais, išradimais, idėjomis, moksliniais atradimais ar švietimo projektais“ (Gaižutis 1993, p. 159) – gali nukreipti visuomenę modernėjimo, pažangos keliu. Laikraščio „Žinovas“ reklamoje (1934, 159) krepiamasi būtent į kuriančiuosius valstybės dvasinį pamatą: „Dvasios inteligentai!“. Taigi socio kultūroje išryškėja šviesuomenės sluoksnio reikšmė – inteligentija suvokiama kaip visuomenės dalis, skiepijanti bendrakultūrinės idėjas, tenkinanti dvasines žmonių reikmes.

Nepaisant to, kad „Naujoji Romuva“ buvo kultūros gyvenimo žurnalas, orientuotas į apsišvietusių skaitytoją, švietimas skleistas ir plačiojoje visuomenėje. D. Mačiulis (2005, p. 31) pabrėžia, kad tarpukario Lietuvoje masių įtraukimas į kultūrinį gyvenimą laikytas svarbiu uždaviniu. Dienraščio „Rytas“ reklamoje (1935, 1) krepiamasi į darbininkus ir ūkininkus. Provincijos gyventojų, sudariusių didžiąją visuomenės dalį, prusinimas, kultūrinimas turėjo padėti „išgydyti kaimą nuo kanki-

nančių socialinių negerovių (girtuokliavimo, muštynių, ištvirkavimo) ir sukurti naujas kultūringo socialinio bendravimo formas“ (Mačiulis 2005, p. 31). Provincijos laikraščio „Mūsų kraštas“ reklamoje (1934, 160) orientuojamasi į kaimo bendruomenės narių poreikius: pateikiama informacija ir žinios iš miestelių, kaimų gyvenimo, naujienos apie Lietuvos kultūrą ir ekonomiką, humoristinio turinio skaitiniai.

Knygų ir knygynų reklamų gausa „Naujojoje Romuvoje“ liudija, jog Pirmosios Lietuvos Respublikos visuomenėje itin vertintas skaitantis žmogus. Formuojama nuostata, kad literatūros skaitymas asmeniui yra būtinybė, komfortiškos jaunėsenos dalis (knygų centro „Spaudos fondas“ reklama, 1934, 164): „Šviesių žmonių tarpe inteligentui dažnai nesmagu prisipažinti, kad neskaitęs paskutinių mokslo ir grožinės literatūros naujienų“. Kaip teigia G. Viliūnas, „<...> išaugus naujai skaitančiajai visuomenei, ketvirtuoju dešimtmečiu Lietuvos literatūrinis gyvenimas išgyvena pakilimą“ (1998, p. 68). Taigi skaitantis asmuo mokomas visuomeninės orientacijos.

Skaitymas gimtąja kalba tapo ir tautinės savimonės stiprinimo priemone. Vienas didžiausių valstybės tikslų, puoselėjant lietuviškumo dvasią, buvo „išsaugoti svarbiausią tautiškumo požymį – kalbą“ (Mačiulis 2005, p. 173). Tiesioginė valstybinės kalbos svarba išreiškiama tik keliuose reklamos: kultūros žurnalo „Vairas“ reklamoje (1932, 15) teigiama, kad leidyneje „Daug dėmesio teikiama ir į kalbos dalykus“, skelbime, informuojančiame apie naujai išleistas maldaknyges (1939, 13) pabrėžiama, jog „kalba ištaisyta rimtų kalbininkų“, knygos „Laiškai būsimajai sužadėtinei ir svetimai žmonai“ reklaminiam tekste (1931, 22) kūrinių tekstas pristatomas kaip „<...> vertinga <...> kal-

bai mokytis priemone“. Nors reklamos apie kalbą užsimenama fragmentiškai, bet lietuvių kalbos vartojimas viešajame gyvenime (kultūriniuose leidiniuose) liudija tautos egzistenciją.

Dvasinė vertybių sklaida – ir religinių žmogaus siekių įprasminimas. Nuo pat nepriklausomybės atgavimo, kultūrinio gyvenimo gaivinimo ėmėsi ne tik visuomenės kultūrinio elito žmonės, bet ir dvasininkijos luomo atstovai: „Būtent katalikiškojo visuomenės sparno atstovai visuomenei pasiūlė originalius ir didingus tautinės kultūros kūrimo projektus“ (Mačiulis 2005, p. 219). „Naujosios Romuvos“ kaip neokatalikiško kultūros žurnalo saviidentifikacija apibrėžia ir leidinio veiklos kryptį – išlaikyti ir skleisti katalikiškas idėjas.

Bažnyčia kaip institucija Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvo svarbi visuomenės dalis: „Visais istoriniais laikais dvasiniam žmonių gyvenimui atstovavo bei jį reguliavo ir religinė bei bažnytinė organizacija“ (Grigas 2005, p. 17). Kad išlaikytų įtaką ir autoritetą, dvasininkijos atstovai buvo pasiryžę atsinaujinti, taikytis prie besikeičiančių visuomenės poreikių. „Sakalo“ leidyklos išleistų knygų sąrašė akcentuojamos atnaujinto turinio ir formos maldaknygės (1939, 13), tikėjimas stiprinamas skatinant domėtis katalikiškojo pasaulio šventųjų biografijomis (knygos „Šventasis Augustinas“ reklama, 1932, 11). Religinės idėjos, dorovinės tikinčiųjų nuostatos formuojamos autentiško dvasingumo ugdymo procese – perteikiant katalikiškas vertybes. Vienuolių pranciškonų parengtas Šv. Antano kalendorius pataria buities klausimais, supažindina su naujienomis ir dėmesio skiria dvasingumo sklaidai (1932, 44). Žmonių išpažįstamas tikėjimas telkia visuomenę, ugdo tautos savivoką ir formuoja vertybines gaires.

Taigi žurnalo reklamos akcentuoja, kad dvasinės kultūrinės vertybės atskleisti ir suprasti padeda visapusiškas visuomenės švietimas. Švietimo sklaida vyksta įtraukiant mases į kultūrinį gyvenimą, lavinant jaunąją kartą ir formuojant inteligentijos sluoksnį, skatinant jos tautines ir religines aspiracijas. Pastarosios ugdomos akcentuojant valstybės gyventojus siejančias tikėjimo, kalbos, patriotiškumo gijas, reklamuojant religinio turinio leidinius. Būtina pabrėžti, kad dvasinė kultūrinių vertybių sklaida glaudžiai susipynusi su istorine.

Istorinis kultūrinės vertybės aspektas

Kultūriniame pavelde užfiksuojamos bendruomenės narių „visos žmogiškumo apraiškos, visos įmanomos intelektualinės, jausminės ir vitalinės orientacijos“ (Donskis 1993, p. 9), istorinė-etnokultūrinė patirtis, „reflektuojanti praeities kultūrinių prasmų sanklodas į dabartį“ (Astra 2005, p. 126). Tam tikras socialinis, kultūrinis, istorinis kontekstas nusako kultūrinės vertybės vertingumą. „Svarbiausias <...> kultūrinės vertybės komponentas yra jo istorinės sąsajos: kaip kūrinys atspindi to laiko, kai jis buvo kuriamas, gyvenimo sąlygas ir aplinkybes“ (Pruskus 2004, p. 149). Po Pirmojo pasaulinio karo atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, valstybei teko formuoti naują politinę sistemą, nustatyti ekonominius, politinius prioritetus, gaivinti kultūrinį gyvenimą, puoselėti visuomenės idėjinę nuostatą. Tad piliečių savasties, savivertės suvokimas buvo itin skatinamas per visuomenės narių bendrumo pajautą, per tikėjimą, kalbą, tėvynės meilę.

Tautinės tapatybės realizacijai lietuvių inteligentija skyrė daug dėmesio. „Autoritarinis A. Smetonos režimas orientavosi

į tautiškumo pradų įtvirtinimą“ (Mačiulis 2005, p. 121). Tautiškumas reiškėsi ir materialiai, ir dvasiškai, puoselėjant meilę savam kraštui, atsigręžiant į istorinę praeitį, papročius ir tradicijas. Rašytojo P. Rusecko knygos *Savanorių žygiai* reklamoje (1936, 31) kreipiamasi į jaunąją kartą: „Taurų patriotizmą auklėsime jaunime, dovanodami jam jo mėgstamiausias knygas“. Nepriklausomybės karų atsiminimų literatūros veikalas pristatomas kaip reikšmingas istorinis šaltinis, stiprinantis tėvynės meilę. V. Bartuškos atsiminimų knygos *Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus kelias* adresas – lietuvis patriotas („Kam rūpi Lietuva, to stalą puoš Dr. V. Bartuškos knyga“), neabejingas tautos praeičiai (1937, 50–51).

Viena iš tautiškumo sklaidos formų – istorinių asmenybių kultas, turėjęs vienyti etninę bendriją. Nacionalinio herojaus kulto kūrimas atsispindi Vytauto Didžiojo mirties penkių šimtų metinėms paminėti išleisto albumo reklamoje (1934, 157), esą, albumas apie šią istorinę asmenybę yra „geriausia dovana Kalėdų ir Naujųjų metų proga“. Visuomenei Vytautas Didysis pristatytas kaip patriotas ir misionierius, simbolizuojantis galingą ir didingą tautinę valstybę. Patriotiškumo jausmai, didžiavimasis savo tautine kilme stiprinamas į skaitytoją kreipiantis „lietuvi“ (savaitraštyje „Jaunoji karta“), „lietuvi inteligentel!“ (savaitraštyje „Tėvų žemė“). Tik lietuvis gali suvokti tautinę savastį: „tauta privalo suvokti save kaip unikalią visumą“, kad išvengtų niveliacijos ir išsaugotų tapatumą. Leidinio „Tėvų žemė“ reklamoje (1934, 159) visuomenės pilietinė sąmonė žadinama raginant žmonių energingumą ir veiklumą: „TĖVŲ ŽEMĖ reikalaus aktyvaus žmogaus ir aktyvios Lietuvos“. Laikraščio misija – „atpalaiduoti visuomenę nuo susnūdimo“. Natūralu, jog tautos gyvenimo

klestėjimą garantuoja kūrybingi, sąmoningi, neabejingi valstybės likimui piliečiai.

Taigi istorinis kultūrinių vertybių elementas yra labai svarbus komponentas nustatant kultūros produkto vertę. Sąsajos su praeitimi, laikotarpio, kai kultūros produktas buvo kurtas, atspindžiai regimi ir „Naujosios Romuvos“ reklamose. Lietuva, netikėtai atgavusi nepriklausomybę, turėjo iš naujo priminti pasauliui apie savo egzistenciją ir formuoti tapatumą, kad išvengtų svetimų įtakų. Tautinė savimonė žadinta atsigręžiant į valstybės istoriją, kuriant tautinio herojaus kultą, skatinant aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime.

Socialinis kultūrinės vertybės vertingumas

Kultūrinės vertybės vertė pasižymi asmenine ir visuomenine svarba ir nauda: „Viena vertus, kultūros produktas visada yra privačiai asmenišką, kita vertus, jis reikšmingas ne tik konkrečiam jį įsigijusiam asmeniui, bet ir visai visuomenei“ (Pruskus 2004, p. 146). Visuomeniškumo žymuo nusako socialinio kultūros vertybės lygmens esmę. Kad kultūrinė vertybė, ypač besireišianti neapčiuopiamu pavidalu, galėtų būti perduota, priimta ir puoselėjama bendruomenės narių, ji turi pasižymėti patrauklumu ir nekvestionuotumu. Taigi kultūrinė vertybė įgyja socialinį vertingumą tada, kai sulaukia visuotinio pripažinimo. Svarbu paminėti, jog socialinis kultūrinės vertybės vertingumas atsiskleidžia vertybės klestėjimo stadijoje: „tai laikotarpis, kai vertybė tampa beveik visuotinai remiama ir išivyrąja visuomenės (jos grupių) vertybių sistemoje“ (Pruskus 2005, p. 29).

Socialinis vertingumas siejasi su vertybės savybe – atpažįstamumu. Kultūrinių vertybių pripažinimą visuomenėje lemia

kultūros produkto aktualumas atskiriems individams ir kolektyvui. Bendros kultūrinės vertybės yra žmonių grupės „bendras socialinis kontinuumas“ (Andrijauskas 2003, p. 25). Stiprūs socialiniai ryšiai, jungiantys visuomenės narius, reikšmingi perduodant kolektyvinį žinių lobyną iš kartos į kartą.

Pabrėžtina, kad reklamų klasifikacija remiantis kultūrinės vertybės vertingumo kriterijais yra sąlyginė. Vienoje reklamoje gali būti susipynę keli kultūros vertybę nusakantys elementai. „Naujosios Romuvos“ reklamų analizė leidžia tvirtinti, kad visuomenės vertybių hierarchijoje aukščiausią vietą užima kultūrinės vertybės. Tokią mintį atskleidžia reklaminiuose skelbimuose pristatomi kultūros srities produktai: periodinė spauda (mokslo, literatūros, kultūriniai žurnalai), knygos, knygnai, meno studijos, pažintinės kelionės. Socialinį vertingumą šios kultūrinės vertybės įgyja tada, kai įsitvirtina egzistuojančioje kultūros vertybių sistemoje, t. y. visuomenė jas pripažįsta. Taigi leidinių spausdinimas prasmingas, jei sulaukia skaitytojų dėmesio, kultūrinė veikla – jei tenkina žmonių interesus. Reklamose kultūrinių vertybių atpažįstamumas skatinamas įvairiais būdais.

Rinktis vieną ar kitą vertybę asmenį pastūmėja kultūriniai ir dvasiniai poreikiai, individualūs troškimai ir siekiai. Nustatyti vertybinius prioritetus ir susiorientuoti tarp dirbtinių ir bazinių vertybių žmogui gali padėti kultūrinės produkcijos kūrėjai intelektualai. Jie „daro tiesioginę įtaką formuodami vartotojų pasirinkimus“ (Pruskus 2005, p. 37). Siekis įtvirtinti kultūrinės vertybes sociume, apeliacija į potencialius skaitytojus regima „Naujosios Romuvos“ savireklamoje (1932, 4): „<...> apimamą ir tirią, vertinamą ir gaivinamą visas

gyvenimo sritis – literatūrą ir daile, teatrą ir muziką, architektūrą ir urbanistiką, filosofiją ir sociologiją, religiją ir griežtuosius mokslus, istoriją ir švietimą, politiką, socialinius klausimus ir ekonomiką“. Skatinimas skaityti kultūrinius leidinius formuojamas pasitelkus įgytų žinių ir gero gyvenimo paralelę: „Ji skina kelią naujai epochai. Ji kuria dvasinį, tautinį ir kūrybinį atgijimą.“ (1932, 1). Ekonominė gerovė, pažanga žadama „Tautos ūkio“ (1939, 3) skaitytojams: „Visi mes norime savo ekonominį gyvenimą gerai sutvarkyti. Tai yra tiesa. O nuo šio susitvarkymo priklauso ne tik mūsų pačių, bet ir viso krašto gerbūvis“. „Laimės raktas į geresnius laikus“ garantuojamas „Laimės kalendoriaus“ turėtojams (1932, 46). Laikraštis „Sargyba“ (1932, 22) – socialinio auklėjimo priemonė, gelbstinti tautą nuo negerovių, propaguojanti dorovingą gyvenimą: „Dar nevēlu užsiprenumeruoti dvisavaitį sveikatos ir blaivybės laikraštį SARGYBA“. Taigi kultūrinių vertybių pripažinimo siekiama išryškinant kultūros produkto reikalingumą: asmeninę (tenkinami *mano* poreikiai) ir visuomeninę (kiek vertybė reikalinga kitiems žmonėms) naudą.

Laikraščio „Moteris“ reklamoje (1932, 5) atskleidžiamas socialinis kultūros produkto vertingumas: leidinio skaitymas padeda sėkmingai asmens integracijai į visuomenę. Naudingais leidinio patarimais besivadovaujanti moteris geba adaptuotis, įsilieti į kolektyvą, prisidėti prie veiksmingos, darnios socialinės sistemos kūrimo: „MOTERYJE rasite daug įdomių straipsnių iš moterų gyvenimo, apie moterų reikšmę bei pareigas šeimoje ir visuomenėje“. Laikraštis ugdo asmens socialumą, skatina žmogų dalyvauti ir reikštis bendrijos gyvenime.

Vienas iš būdų paskatinti visuomenę vertinti ir priimti intelektualinės veiklos produktą kaip kultūrinę vertybę yra *veikėjai*. „Naujosios Romuvos“ žurnalą populiarina savireklama (1932, 10), nurodanti asmenis, prisidedančius prie leidinio kūrybinio proceso, šviesuomenė: B. Brazdžionis, B. Buivydaitė, P. Galaunė, L. Gira, A. Maceina, I. Šeinius, Vaižgantas, P. Vaičiūnas, J. Vienožinskis ir kt. Autoritetingų, sektinų kultūros srities veikėjų paminėjimas lemia skaitytojo apsisprendimą rinktis būtent šį kultūrinį žurnalą. Per veikėjus įtvirtinamas ir žurnalo „Židinis“ (1934, 157) pripažinimas: „200 bendradarbių suburtų per devyneris leidimo metus apie stambiausią Lietuvoje literatūros, mokslo, visuomenės ir akademiškojo gyvenimo mėnesinį iliustruotą žurnalą ŽIDINĮ labiau už palankiausias spaudos atsiliepiamus įtikina visus jo atliekamo kultūros darbo rimtumu“. Skatinimas susidomėti ir įsigyti „Naujosios Romuvos“ leidėjo ir redaktoriaus Juozo Keliuočio knygą *Visuomeninis idealas* išreiškiamas trumpomis knygų recenzijų ištraukomis, kuriose išsakoma palanki kitų kultūros žurnalų nuomonė.

Vertybės atpažįstamumas atsiskleidžia ir per *ritualus*, „kurie iš esmės yra kolektyvinės veiklos produktai“ (Pruskus 2005, p. 31). Šūkyje „Tebūna tradicija, tik knygos – švenčių dovanos“ esama skatinimo laikytis tam tikros tradicijos. Raginimas perimti kitų šalių patirtį, naujų knygų skaitymo papročių formavimas „Sakalo“ leidinių reklamoje („Kitose šalyse yra labai paplitęs paprotys įvairiomis progomis, taip pat ir švenčių proga <...> dovanoti knygas. Ir pas mus turėtų šis paprotys prigyti ir įeiti į tradiciją“, 1934, 27–28) visuomenės sąmonėje suvokiamas kaip kultūrinės vertybės pripažinimas ir puoselėjimas.

Taigi kultūrinės vertybės įsitvirtinimą

egzystuojančioje vertybių sistemoje lemia sociumo nariai, atpažįstantys ir pripažįstantys kultūros produkto vertę: pabrėžiant kultūrinės vertybės asmeninio ir visuomeninio naudingumo aspektą, taip pat autoritetingas ir iškilias asmenybes, akcentuojant tradicijos puoselėjimą.

Simbolinis kultūrinės vertybės matmuo

Vienas iš galimų kultūros apibrėžimų yra kultūros kaip „simbolinių prasmų pasaulio arba objekto ir reiškinių klasės, priklausiančios nuo žmogui būdingo simbolizacijos sugebėjimo (Andrijauskas 2003, p. 24) apibūdinimas. Kultūrinę vertę neginčijamai įgyja dvasinė ir materialinė tautos kūryba. Bet koks kūrinys gali būti traktuojamas kaip daugiasluoksni ir nevienalytė simbolinių prasmų ir ženklų sistema. Tam tikrų užkoduotų prasmų esama ir kultūrinės vertybės įkūnijančiuose kultūros produktuose: literatūroje, kino filmuose, muzikoje, dailėje. Čia atsiskleidžia kultūrinių vertybių simbolinio vertingumo reikšmė: kūrinio prasmų atskleidimas tampa simboliniu aktu, kuriuo „meno kūrinio estetiškos vertybės yra perduodamos vartotojui“ (Pruskus 2004, p. 150).

Dalis „Naujosios Romuvos“ reklamų skatina skaitytojus prisiliesti prie meno pasaulio, įsitraukti į įvairias meno pažinimo formas klausantis klasikinės muzikos, skaitant įvairaus žanro literatūrą, lankantis muziejuose ir žiūrint kino filmus. Meno kūrinio turinio sąmoningas suvokimas, jo gelmės atskleidimas reikalauja asmens dvasinio nusiteikimo ir intelektinių pastangų, tačiau užima svarbią vietą žmogaus tapimo asmenybe, savimonės ugdymo procese. „Meno poveikis reikšmingas tuo, kad prasišverbia iki tokių žmogaus dva-

sinio gyvenimo kertelių, kurių nepasiekia racionalus, logiškai reiškiamas poveikis, atlieka tą ugdomąjį vaidmenį, kurio neįmanoma tiksliai apibrėžti ir sunorminti“ (Kuzmickas 2001, p. 53).

„Naujosios Romuvos“ reklamose (1932, 1) skatinama knygyne užsisakyti bažnytinės ir pasaulietinės muzikos. Muzikos kūrinys atspindi istorinį kontekstą, tradicijų tęstinumą, kūrėjo intencijas. Prasminga užsiimti veikla, kuri ugdo asmenybę, žadina mąstymą ir turtina dvasinį pasaulį. Pasaulyje pripažinto ir įvertinto muzikinio kūrinio klausymas žadina ir intensyvina emocijas, paskatina sąskambio ir vidinės harmonijos pojūtį. „Ir muzikos ritmų kaita <...> ugdo dvasinį atvirumą, jautrumą“ (Kuzmickas 2001, p. 53). Reklamoje raginama domėtis ne tik pasaulietine muzika, bet ir bažnytine. Giesmės žanras yra religinių apeigų sudedamoji dalis. Simbolinis giedamos maldos ritualas vienijs bendruomenės narius, artina giedantįjį prie Aukščiausiojo. Tad muzikinis ugdymas – svarbus kultūrinių vertybių puoselėjimo visuomenėje būdas. Simbolinę vertę jis įgyja tada, kai asmuo siekia perprasti kūrinio autoriaus intencijas, priima muzikinį kūrinį kaip kitos kultūrinės, socialinės aplinkos produktą. Muzikos kūrinys tampa daugiaprasmiu simboliu ir bažnytinėse apeigose.

Knygai taip pat neabejotinai suteikiama kultūrinės vertybės reikšmė. Literatūrą apibrėžiant kaip žmogaus sukurtų tekstų visumą, visuomet atsiveria stiliaus arba turinio interpretacijos galimybės. Leidinyje reklamuotą literatūrą galima suskirstyti į kelias grupes: mokslinę, mokomojo pobūdžio ir grožinę. Būtent pastarosios literatūros rūšies kūrinių tekstai yra meniniai ir atveriantys didžiausią erdvę prasmų sklaidai. Literatūrinės naujienas pristatančiuo-

se skelbimuose paminėtos romanų (1933, 15), eilėraščių, pasakų (1933, 120), novelių (1933, 147), apsakymų (1934, 27–28) reklamos. Skatinamas skaityti meninius kūrinis, žmogus susiduria su kultūrinės vertybės simbolika. Susitelkus į kūrinį, ieškant sąsajų su kontekstu, pasitelkus asmeninę patirtį, suvokiamos giluminės teksto reikšmės. Estetiniai įspūdžiai ugdo „gilesnį savojo „aš“ ryšių su pasaulio įvairove pajautimą“ (Kuzmickas 2001, p. 53). Patekęs į kultūrinę aplinką, reklamuojamas, meninis tekstas nustoja būti paprastu pranešimu. Jis tampa savotišku tiltu tarp autoriaus ir skaitytojų, formuoja auditorijos ir kultūrinės tradicijos ryšį, atlikdamas „kolektyvinės kultūrinės atminties funkciją“ (Lotman 2004, p. 138). Simbolinio akto metu realizuojamas ir skaitytojo bendravimas su pačiu savimi: ugdomos dvasinės galios, plečiama individo savižina. J. Lotmanas pabrėžia, jog tekstas funkcionuoja ir kaip autonomiškas lygiavertis pašnekovas, su kuriuo bendrauja skaitytojas: „Demonstruodamas intelektines savybes, labai organizuotas tekstas liaujasi būti tik komunikacijos tarpininku“ (2004, p. 138). Taigi simbolinė literatūros teksto vertė atsiskleidžia per simbolinį aktą – skaitymą.

Kultūrinių vertybių simboliškumas atsiskleidžia ir kino filmų reklamose. Filmų kūrimas – meninio visuomenės narių ugdymo dalis. Tokia ugdymo forma yra paveiki. Vaizdo, garso, judesio, žodžių konstruktas egzistuoja kaip simbolių sistema, kurią interpretuoti reiškia bandyti sujungti pasklidusias po visą kino kūrinį reikšmes, kintančias priklausomai nuo konteksto, į vientisą grandinę. Kino filmai – svarbi sąlyčio su pasauliu priemonė. Filmai, ypač istoriniai (pvz., kino teatro „Metropolitain“ reklama, 1933, 146), turi tendenciją pereiti iš vieno konteksto į kitą, jie „aktua-

lizuoja anksčiau paslėptus savo kodavimo sistemos aspektus“ (Lotman 2004, p. 139). Atkuriant istorinį laikotarpį, orientuojamasi ne tik į praeities faktų rekonstrukciją, herojų charakteristikos tikslumą, bet ir į prasmes, kurias atskleidžia galima faktų interpretacija, vienų ar kitų simbolių pasirinkimo logika. Taigi praeitį rekonstruojantys filmai tampa svarbiais tautos mentaliteto ir istorinės sąmonės šaltiniais.

Kino filmo atliekamų funkcijų esama ir daugiau. Svarbiausia, jog meninio filmo žiūrėjimas žadina emocinius žmogaus išgyvenimus, intelektines galias ir teikia tokią patirtį, kuri yra „veiklos ir išgyvenimo, siekimo ir vertinimo, intelekto ir jausmo vienybė“ (Kuzmickas 2001, p. 53). Galima teigti, kad kino filmas priklausomai nuo pasirinkto žiūros taško, interpretacijos gilumo, atskleidžia skirtingas simbolines prasmes. Suvokiamas kaip kultūrinė vertybė, jis atlieka patirties perdavimo, mokymo ir estetinę funkciją, žadina asmens sąmonę, provokuoja apmąstymus, formuoja savitą požiūrį į pasaulį.

Išvados

Dvasinis kultūrinių vertybių elementas „Naujosios Romuvos“ reklamose įgyja svarbą tada, kai žmogus siekia patenkinti sielos poreikius ir puoselėja savo vidinį pasaulį. Dvasingumas pasiekiamas per drąsius, prasmingus darbus ir nuolatinę savišvietą. Visapusiškas išprusimas įgyja ypatingą reikšmę formuojant jaunosios kartos vertybinių orientacijų patvarumą. Tai liudija leidinių, skirtų mokiniams ir jaunuoliams, reklamos. Daugelio reklamų adresatas yra išprusęs arba išsilavinimo siekiantis žmogus. Inteligentija suvokiama kaip visuomenės dalis, skiepijanti bendrakultūrinės svarbos idėjas ir galinti

nukreipti visuomenę modernėjimo keliu. Visuomenės intelektualinis potencialas ugdomas pristatant skaitymo svarbą, taip pat skatinant religinę savirealizaciją. Šių vertybių sklaida siejama su tautos savimonės ugdymu – istoriniu vertingumu. Meilė tėvynei skatinta įtvirtinant tautiškumo pradus, gimtosios kalbos svarbą, dėmesį vertybės istorijai.

Visuotinis produkto ar idėjos pripažinimas bei vartojimas atskleidžia socialinę kultūrinės vertybės reikšmę. Reklamų tekstuose itin svarbus kultūros produkto aktualumas atskiriems individams ir kolektyvui. Kultūrinių vertybių atpažįstamumas skatinamas įvairiais būdais: išryškinant

kultūros produkto reikalingumo aspektą, taip pat per veikėjus ir ritualus. Socialinis visuotinis pripažinimas dažnai būna susijęs su simboliniu kultūrinės vertybės vertingumu. Jis ryškėja tam tikras užkoduotas prasmės įkūnijančiuose kultūros produktuose: literatūroje, kino filmuose, muzikoje, ir egzistuoja kaip prasmių, reikšmių saugotojas. Muzikinio kūrinio klausymas, knygos skaitymas, kino filmo žiūrėjimas tampa simboliniu aktu, kuriuo perduodamos estetinės vertybės.

Galima teigti, kad būtent kultūrinės vertybės buvo pamatinės, lėmusios visuomenės klestėjimą ir dvasinio gyvenimo pakilimą Pirmojoje Lietuvos Respublikoje.

Literatūra

ANDRIJAUSKAS, A., 2003. *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

ASTRA, L., 2005. Autentiškos vertybės kaip lietuvių kultūros pamatai. In: *Tautinės tapatybės dramaturgija: lietuvių tautinis identitetas ir integralumas kintančiame pasaulyje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 126–131.

DONSKIS, L., 1993. *Moderniosios kultūros filosofijos metmenys*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla.

GAIŽUTIS, A., 1993. *Kultūros vertybės ir erzacai*. Vilnius: Academia.

GRIGALIŪNAS, J., MALINAUSKAS, K., 2002. Tautinė psichologija jaunimo ugdymo procese. *Žmogus ir žodis*. T. 4. Nr. 4. Prieiga internete: <http://www.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/filosofija/2002/grgmal50-53.pdf>. [žiūrėta 2010-05-14].

GRIGAS, R., 2005. Tautos ir valstybės sąmoningumo atmainos: atskirties anatomija (lietuvių tautos atvejis). In: *Tautinės tapatybės dramaturgija: lietuvių tautinis identitetas ir integralumas kintančiame pasaulyje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 11–28.

JUOZELIŪNIENĖ, I., 1999. Vertybių diskursas permainų metais. In: *Vertybės permainų me-*

tais. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 8–20.

KUZMICKAS, B., 2001. *Laimė, asmenybė, vertybės*. Vilnius: LTU Leidybos centras.

Lietuvių literatūros enciklopedija, 2004. Prieiga internete: <http://www.lle.lt/search3.htm> [Žiūrėta 2010-05-04].

LIUPKEVIČIUS, J., 2002. Tarpukario Lietuvos (1918–1940) kultūros kongresai. *Kultūros aktualijos*. 3 (26). Prieiga internete: www.lkdtc.lt/_download/kulak/2002/2.1/25.pdf [žiūrėta 2010-03-17].

LOTMAN, J., 2004. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos.

MAČIULIS, D., 2005. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

PRUSKUS, V., 2004. Ekonominės ir kultūrinės vertybės: panašumai ir skirtumai. *Problemos*. T. 65, 143–158.

PRUSKUS, V., 2005. *Vertybės rinkoje: sąveika ir pasirinkimas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

VILIŪNAS, G., 1998. *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*. Vilnius: Alma littera.

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: modernism, literature of the first half of the 20th century, Lithuanian press of the interwar period

Justina Vaitelytė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: axiological theory, Lithuanian press of the interwar period, advertising

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: modernizm, literatura pocz. i 1 poł. XX w., międzywojenna prasa litewska

Justina Vaitelytė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: teoria wartości, międzywojenna prasa litewska, reklama

CULTURAL VALUES IN THE ADVERTISEMENTS OF *NEW ROMUVA* (1931–1940)

Summary

The paper focuses on the magazine *New Romuva* which is considered to be a part of Lithuanian cultural heritage since it dealt with cultural and educational issues of that time. The aim of the paper is to analyse 60 advertisements which show up in cultural values. The rationale lies behind the fact that cultural values were considered to be underpinning and they determined the social flourishing and upturn of spiritual life of the First Lithuanian Republic. The advertisements were analysed taking into account the most conspicuous four levels of cultural values: spiritual, historical, social and symbolic.

The spiritual element of cultural values in *New Romuva* advertisements is best disclosed through continuous self-study as well as through developing endurance of axiological orientations of the young generation. The advertisements meant to schoolchildren and young people testify to that. The addressee of most advertisements is an educated person. Intelligentsia is understood as a part of society who disseminates cultural ideas and is able to direct the society onto the path of modernization. The intellectual potential of the society is presented through the importance of reading as well as encouraging religious self-realization. The dissemination of these values is closely related to the development of the nation's self-awareness. Love for the motherland was encouraged by establishing nationality awareness, attaching importance to native language and history of the country.

General recognition and usage of a product or idea reveals social significance of cultural values. The relevance of a cultural product to an individ-

WARTOŚCI KULTUROWE W REKLAMACH CZASOPISMA „NAUJOJI ROMUVA“ (1931–1940)

Streszczenie

Analiza reklam zamieszczanych w czasopiśmie o charakterze kulturalno-społecznym „Naujoji Romuva”, które powinno być zaliczone do dziedzictwa kulturowego, otwiera rozległe horyzonty interpretacji sensów kulturowych. Analiza reklam publikowanych w danym czasopiśmie, a ujmowanych jako tekst kulturowy, pozwala na wyodrębnienie zasadniczych wartości, które przyczyniły się do rozkwitu społeczeństwa i rozwoju życia duchowego w I Republice Litewskiej. Reklamy pogrupowano według czterech najważniejszych kategorii wartości kulturowych: duchowej, historycznej, społecznej i symbolicznej.

Okres międzywojenny w kulturze litewskiej i źródła z tego okresu pozostają dla badaczy niezwykle aktualne. Artykuły filozoficzne, krytycznoliterackie, polityczne, historyczne i teologiczne publikowane w piśmie „Naujoji Romuva” zostały już przebadane, reklamom natomiast nie poświęcono dotąd żadnej uwagi. Wybrano nowy i aktualny aspekt metody badawczej – działalność twórczą i aspiracje duchowe jednostki, uzewnętrzniające się w otoczeniu kulturowym. W atmosferze kultywowania fundamentalnych wartości kulturowych realizowane były zasadnicze cele państwa: konsolidacja członków wspólnoty, zaszczepianie idei obywatelskich, kształtowanie świadomości narodowej. Analiza reklam zamieszczanych w czasopiśmie „Naujoji Romuva” wykazała orientację wartościującą społeczeństwa w omawianym okresie. Wyniki niniejszego badania naukowego stanowią uzupełnienie materiałów

ual and society plays a major role in advertisement texts. Different ways are used to encourage recognizing cultural values: by highlighting the necessity of the cultural product, through participants and rituals. General social recognition is often related to symbolic cultural value. It becomes evident in cultural products which embody certain coded meanings – in literature, movies, music – and it exists as safeguard of meanings. Listening to a piece of music, reading a book or watching a film becomes a symbolic act which communicates aesthetic values.

KEY WORDS: value, culture, advertisements, cultural value, developing nation's self-awareness.

poświęconych analizie zjawisk kulturowych w I Republice Litewskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: wartość, kultura, reklama, wartość kulturowa, kształtowanie świadomości narodowej.

Gauta 2010 02 15

Priimta publikuoti 2010 07 15

Lina Inčiuraitė

Vilnius University

Institute of Foreign Languages

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

E-mail: linciuraitė@yahoo.com

Research interests: cognitive linguistics, conceptual metaphor, semantics

CONCEPTUAL METAPHORS OF SAWEL IN ÆLFRIC'S CATHOLIC HOMILIES

The research was inspired by the assumption that in Ælfric's "Catholic Homilies" contemplative faculties are presented in a distinct and subtle way. The investigation reveals the Early Medieval contemplation of the universe in the Old English written heritage, namely Ælfric's "Catholic Homilies". In the paper, the concept of soul ('sawel') is examined through conceptual metaphor, i.e. by attributing conceptual metaphors of soul to distinct domains. This investigation is vitally important for linguistic studies because the analysis casts a new light upon the study of contemplative concepts and provides a deeper understanding of the concept of soul in Ælfric's "Catholic Homilies". The basic tenet of this work is the idea that the soul is a broad category that embraces the following semantic extensions, i.e. the soul as a BIRD, the soul as a RATIONAL/ CONTEMPLATIVE SPIRIT, the soul as a NOMAD/ TRAVELLER and the soul as a CONTAINER/ ENCLOSURE of emotions and personal characteristics. Extracts from the homilies illustrate the possible uses of soul and provide a deep insight into major discussions on the concept of soul among Anglo-Saxon writers, namely Alcuin of York, King Alfred and Ælfric of Eynsham. Still, Ælfric developed the concept of soul in a very specific and individual way.

KEY WORDS: concept, conceptual metaphor, soul, mind.

Introduction

Through millennia the question regarding the nature of human *soul* remained unanswered. Democritus and Anaxagoras presumed that the *soul* is a natural force called *psyche*. In contrast to these pre-Socratic Greek philosophers' view, other philosophers assumed that the *soul's* nature may be characterized in terms of substance. Hence, Anaximander describes the *soul* as an aeriform constitution, whereas Heraclitus defines it as fire. Meanwhile, Ælfric's comprehension of soul found its unique revelation in Anglo-Saxon literature. Thus,

the *object* of the present investigation is the concept of *soul*. This article aims at examining this abstract concept by means of semantic and conceptual analysis. Conceptual analysis is used to show Ælfric's understanding of the concept of soul and how this concept is viewed in his *Catholic Homilies*. Moreover, the concept of soul is metaphorical in nature. Consequently, conceptual metaphors will help to illuminate the aspects of the concept of soul in Ælfric's *Catholic Homilies*. As far as semantic analysis is concerned, it focuses on the meaning of soul that is considered

to reveal the vocabulary of soul as well as its cognitive functions. Thus, in order to achieve the aim mentioned above, the article focuses on the analysis of conceptual metaphors of *soul* in Ælfric's *Catholic Homilies*.

Before the analysis of conceptual metaphors of *soul*, it is important to point out that Anglo-Saxons adopted an unsurpassable attitude towards the nature of human soul. According to Malcolm Godden, the *classical* and the *vernacular* traditions of thought about the soul and mind are seemingly obvious among the Anglo-Saxons. The classical tradition is strongly represented by the Anglo-Saxon writers, among them Alcuin of York, King Alfred the Great, and Ælfric of Eynsham. Whereas the classical tradition identified the intellectual mind with the immortal soul and life spirit, the vernacular tradition "preserved a distinction of the soul and mind, while associating the mind at least as much with passion as with intellect" (Godden 1987, p. 271).

Having presented the *classical* and the *vernacular* traditions of thought about the soul and mind among Anglo-Saxon writers, it is important to have a deeper insight into the conceptual metaphor theory.

Conceptual metaphor theory in cognitive semantics

Metaphor occupies a central place in the studies of *cognitive semantics* and is integral to language and thought as a way of perceiving and experiencing the world. What is considered to be virtually unthinkable can be nevertheless conceived in terms of a meaningful concept (Fromkin *et al.* 2007, p. 183). Concepts or conceptual categories are cognitive entities in terms of

which human vast knowledge is stored and experience is both categorized and structured (Cruse *et al.* 2005, p. 543). As Eleanor Rosch (cited in Geeraerts 2002, p. 298) asserts, it is naive to believe that concepts appear in response to correlations of properties in the environment, despite some terms may be the case. "While the ability to categorize and form concepts is presumably innate, it would be bizarre to claim that all the concepts that a person attains are genetically determined" (Ibid, p. 298). Therefore, cognitive processes are essential in producing and understanding language, thus, "*categorization* is necessarily something that takes place in our minds, and the categories resulting from it can be understood as mental *concepts* stored in our mind" (Ungerer 1996, p. 38).

In *Abstract Words in Abstract Worlds*, Alanko maintains that George Lakoff and Mark Johnson identified the existence of *conceptual metaphor* (Alanko 2000, p. 95). However, some scholars frequently use the term *cognitive metaphor* instead of a *conceptual* one. Although both terms are enormously important, yet it is the *cognitive metaphor* that accentuates the workings of the mind, whereas *conceptual metaphors* highlight the idea that metaphors structure concepts and their internal relations (Tissari 2003, p. 79).

The theory of conceptual metaphors was introduced by Lakoff and Johnson. It is generally acknowledged that *metaphor* is the main part of people conventional way of recognizing the world. It pervades people lives not only in language, but also in action and thought (Lakoff and Johnson 2003, p. 3). Heli Tissari points out that Lakoff and Johnson's main idea is that metaphors are fundamental to human thought. To quote the scholars, "the essence of metaphor is

understanding and experiencing one kind of thing in terms of another" (Tissari 2003, p. 90). In terms of cognitive linguistics, *metaphors* may be defined as mappings from a SOURCE DOMAIN to a TARGET DOMAIN. The terms in capital letters are proposed by the renowned scholar John Saeed. Indeed, this scholar suggested a set of useful terms speaking about metaphor, namely TARGET (the object which is compared), and SOURCE (the object with which the first is compared). Other scholars, for instance, Ivory Richards applies TENOR and VEHICLE as total synonyms to TARGET and SOURCE.

As far as *conceptual metaphors* are concerned, they function on a more abstract level than metaphors perceived in a language. Indeed, in a language, *metaphors* are linguistic expressions of underlying *conceptual metaphors*. A *conceptual metaphor* such as LOVE IS A JOURNEY may produce a considerable number of linguistic expressions, metaphorical means of talking about *love* such as *the marriage is on the rocks*. Moreover, various types of *conceptual metaphors* may be distinguished as well. Lakoff identifies *structural metaphors* (one concept is structured in terms of another), *orientational metaphors* (HAPPY IS UP, SAD IS DOWN) and *ontological metaphors* (metaphors serving a purpose, for instance, quantifying the unquantifiable or viewing an abstract entity in concrete terms) (Alanko 2000, p. 96).

Furthermore, Murray Knowles accentuates several significant points with reference to a *conceptual metaphor*. Firstly, *conceptual metaphors* relate to the concepts but not to the individual lexical items. The metaphor ARGUMENT IS WAR (or BATTLE) relates the conceptualization of 'argument' to that of 'war' or

'battle'. It is almost irrelevant that metaphorical expression *a war of words* means 'argument'. While it shows a linguistic evidence of the conceptual metaphor, the metaphorical link is between the underlying concept areas WAR and ARGUMENT, not the individual items *war of words* and *argument*.

Secondly, the *conceptual metaphor* ARGUMENT IS WAR/ BATTLE is simply one example, and there are more instances which refer to further aspects of human life such as *truth* and *morality*, *knowledge of education*, etc. Moreover, many *conceptual metaphors* tend to refer to abstract phenomena which are hard to define. Just as the metaphor of *war* empowers people to conceptualize *illness*, other metaphors allow people to conceptualize *problems*, *emotions*, *experiences* and so on.

Thirdly, *conceptual metaphors* may possess an integral cultural component. In other words, they may be culture specific. Other cultures may view argument and illness in a different way. Consider one more example where the following metaphor is viewed as culture specific: "there is a bug in my program" (Knowles 2006, pp. 32–33). This utterance would be meaningless in a culture where there are no computers, even if the idea of having bugs in anything is indicative of a problem. At the same time, some *metaphors* can be universal. This is a strong support for Lakoff and Johnson's claim about human conceptual systems.

Moreover, Alanko holds that *conceptual metaphors* are most of all associated with the domain of intellect, for instance, IDEAS ARE OBJECTS, MENTAL ACTIVITY IS MANIPULATION. In addition to *conceptual metaphors*, the scholar remarks that the hierarchical structure of such metaphors is not completely clear.

Alanko states that subcategorizations exist in metaphorical organization, however, it is not always obvious where the *conceptual metaphor* ends and the *linguistic metaphor* begins. For instance, the MIND IS A MACHINE metaphor may be viewed as a subcategorization of the IDEAS ARE OBJECTS metaphor. It would take a perfectly understandable linguistic metaphor. The *vision* or *intellection* metaphor, e.g. UNDERSTANDING IS SEEING, as in *I see what you mean*, can also be perceived as a subcategorization of the MIND AS BODY metaphor. Hence, various metaphors are used to structure distinct aspects of a single concept (Ibid, p. 97).

As far as features of *metaphors* are concerned, Lakoff distinguished *conceptual* metaphors representing people everyday states, emotions, feelings, actions, behaviour and many other concepts. Saeed stresses the fact that *conceptual* metaphors are noted for their *systematicity* feature. The features of two compared objects are joined so that the metaphor may be extended. The conceptual metaphor LIFE IS JOURNEY pervades people ordinary way of talking. Thus, "birth" is often described as 'arrival', e.g. 'the baby is due next week'. Contrary, 'death' is viewed as a 'departure', e.g. 'he's gone' (ibid, p. 306). The conceptual metaphor retains the other dominant and peculiar feature, namely, *asymmetry*. It means that metaphors are directional. They provoke the listener to transfer features from the SOURCE to the TARGET DOMAIN. *Abstraction* is related to the asymmetry, too. It is important to notice that a typical metaphor uses a more concrete SOURCE to describe more abstract TARGET.

Having introduced the main theoretical issues with respect to *conceptual meta-*

phors, it is important to consider the following section that namely rests upon the analysis of conceptual metaphors of *soul* in Ælfric's *Catholic Homilies*.

The Analysis of Conceptual Metaphors of Soul in Ælfric's Catholic Homilies

In language, *metaphors* are pervasive and reflect the outside world and introspective phenomena. However, cultures have distinct metaphorical models and complex thinking patterns. In Ælfric's *Catholic Homilies*, the soul is a broad inclusive category with possible semantic extensions, i.e. the soul as a BIRD, i.e. FEATHERED SOUL, the soul as a RATIONAL/ CONTEMPLATIVE SPIRIT. Namely, a contemplative soul searched heavenly homeland, i.e. SOUL is a NOMAD/ TRAVELLER. Sometimes the soul becomes a CONTAINER/ ENCLOSURE of emotions and personal characteristics. When the soul thinks and understands it pertains to MÖD, i.e. soul as MIND.

One of the basic metaphors in Ælfric's *Catholic Homilies* represents the SOUL as a BIRD, i.e. FEATHERED SOUL. Ælfric gives abundant evidence for the Christian beliefs that unify the souls and the birds. In Ælfric's *Catholic Homilies*, one can come across *hiwe* 'dove' that symbolizes freedom and peace. In his *Catholic Homilies*, the *soul* takes the shape of a bird, i.e. dove leaving the constraints of the body. Consider the lines from Ælfric's *Catholic Homilies*, where the soul is portrayed as a BIRD, i.e. a FEATHERED SOUL: "Eft siððan ymbe ðry dagas stod se halga wer on his gebedum. and beseah ut. and geseah ðære ylcan mynecene. his sweoster sawle lædan to heofenan. on anre culfran

hiwe" (ÆCHom II, 11 B1.2.12). "Three days after, the holy man was standing at his prayers, and looked out, and saw the *soul* of the same mynchen, his sister, led to heaven in the form of dove" (ÆCHom 1846, p. 185).

The cited lines above state that the soul as a BIRD might escape a cage, i.e. the body. The soul shares common characteristics with the bird because the former can fly away into other realms, i.e. "into the heavenly bliss that it hopes for" (Diekstra 1976, p. 35). As Michael Phillips asserts, "in reality the soul belongs to incorporeal realms, and thus we have to ascend to God in our hearts, and the soul must fly to him in contemplation" (Phillips 1976, p. 37). Moreover, thoughts and emotions seemed to be winged as birds (cf. Plato's image of the mind as a cage full of birds) (Onians 1951, p. 86). Apart from this, wings play an important role in Ælfric's *Catholic Homilies* as well. They could be interpreted as helping hand for the soul to reach the God. The soul gains wings because it contemplates upon God: "Þa sawle and fleogende mid hwitum fyðerhaman betwux him ferodon" (ÆCHom II, 22 B1.2.25). "The *soul*, flying with white wings, bore him between them" (ÆCHom 1846, p. 254).

In the passage from Ælfric's *Catholic Homilies* cited above, one can arrive at a conclusion that *hiwe* 'dove' is not a straightforward transformation of a bird, but the spirit leaving the body. As Ágnes Kirisci maintains, the feathers are in many instances related to the transcendental wayfaring of the soul (Kirisci 2005, p. 29). Ælfric states that *seo sawul is gast* 'the soul is spirit' this is the reason why Ælfric sometimes equates the *soul* with the *spirit* which is able to leave the body after death (consider the Holy Spirit descending upon

Jesus Christ in the form of dove at His baptism).

In Ælfric's *Catholic Homilies*, one of the apt metaphors represents the soul as a SPIRIT. Trapped within the human body it is an essential rational inner called *soul*. Consider the lines where the soul pertains to a SPIRIT: "Wite gehwa þæt seo sawul is gast. and be eorðlicum mettum ne leofað. ac ure hwilwendlice lif bið mid mettum gefercod" (ÆCHom II, 36.1 B1.2.38). "Let everyone know that the *soul* is a *spirit*, and lives not only on earthly meats: but our transitory life is sustained by meats" (ÆCHom 1846, p. 463).

In the cited lines above, Ælfric pictures the soul as a SPIRIT. Taken out of context, the metaphor would acquire a wide range of interpretations. The phrase '*sawul is gast*' limits and constrains the range of possible interpretations. The soul as a SPIRIT metaphor seems to support a major claim that the soul as an INNER PERSONALIZED SPIRIT or THE SELF.

Interestingly, in his *Homilies*, Ælfric attributes a very high status to *gesceadwisre sawle* 'rational soul'. Ælfric frequently states that the soul is a spirit, especially a rational one. Consequently, it follows that the semantic extension of the soul as a RATIONAL SPIRIT conceptual metaphor is soul as a CONTEMPLATIVE SPIRIT conceptual metaphor: "Se lichama soðlice ðe crist on ðrowode wæs geboren of Marian flæsce. mid blode. and mid banum. mid felle. and mid sinum. on menniscum limum. mid *gesceadwisre sawle*" (ÆCHom II, 15 B1.2.18). "The *body* verily in which Christ suffered was born of Mary's flesh, with blood and with bones, with skin and with sinews, with human limbs quickened by a *rational soul*" (ÆCHom 1846, p. 551).

It is the *rational spirit* or *rational self* that makes a human being unique (Godden 1987, p. 279). It follows that only the man and angels possess *rational spirit*. Consequently, the soul is a rational spirit, for the seed of God's truth is dwelling in it (Godden 1987, p. 272). For comparison, Alcuin holds the opposite view towards rationality of the soul. He claims that ratio is a distinctive property of the mind and not the soul, meanwhile Alfred's and Ælfric's opinions coincide for they both believed that rationality is the feature of the soul. Malcolm Godden supports this view by stating that "the soul is distinctly the thinking power or agent" (Ibid, p. 279). With reference to the quotation above, if the *soul* is the rational *spirit*, then it results that a man consists not only of the *body* and the *soul*, but also of *spirit*. However, Ælfric does not make a clear-cut distinction between the spirit and the soul because for him the soul is a rational spirit. Hence, a rational and contemplative soul seeks refuge in its eternal homeland, i.e. SOUL as a NOMAD.

In Ælfric's *Catholic Homilies*, the soul as a NOMAD metaphor refers to a movement or action and also expresses the SOURCE DOMAIN of activities like wondering or travelling. It needs to be stressed, however, that the conceptual metaphor the soul as a NOMAD may produce a great number of linguistic expressions, metaphorical means of talking about the *soul*. The soul as NOMAD involves a two-part movement from one place to another, i.e. separation and arrival. The soul as a NOMAD conceptual metaphor may be ascribed to a different kind of conceptual metaphor such as orientational one. Orientational metaphors (introduced by Lakoff) are associated with UP and DOWN direction. Indeed, in his *Catholic Homilies*, the

destination of the soul after death is of primary concern to Ælfric. The death induces the soul to seek its beloved homeland. The soul's JOURNEY to rest is associated with UP orientation, whilst the soul's JOURNEY to torment is associated with DOWN orientation. Only a blameless soul, closed in a virtuous circle, is gentle and sets out on its return JOURNEY UP to rest. An erring soul, closed in a vicious circle, alters its spiritual direction and starts its JOURNEY DOWN to torment. The metaphorical extension of the soul's JOURNEY DOWN is often described as *sin is the end of life*, and *sin is an endless circle* metaphors. In the context of *Catholic Homilies*, consider the metaphor that represents the soul as a TRAVELLER that starts its JOURNEY UP to rest (heaven): "Hwæt ða færlice ða ða he sylf mid þam ælðeodigum preostum sang. ða clypode he mid micclum ogan. and heora sang gestilde. and cwæð. Suwiað. Hwæt la. ne gehyre ge hu myrige lofsangas swegað on heofonum? Efne ða mid þam þe he hlyste ðæs heofonlican sanges. ða gewat his sawul of ðam geswenctan lichaman. to ecere reste" (ÆCHom II, 6 B1.2.7). "Lo then, suddenly, while he himself was singing with the stranger priests, he cried with great awe, and stilled their song, and said, 'Be silent: what is that? Hear ye not how merrily the hymns sound in heaven? Lo then, while he was listening to the heavenly song, his *soul* departed from the afflicted *body* to everlasting rest" (ÆCHom 1846, p. 99).

One of the apt metaphors in the Ælfric's *Catholic Homilies* represents the SOUL as a CONTAINER. In Ælfric's *Catholic Homilies*, the *soul* and *body* metaphors seem to play a pivotal role. In his *Sermons*, the *soul* and the *body* conceptual dualism is deciphered in terms of the soul as

a BODY conceptual metaphor. In other words, a particular concept, i.e. the *body*, is used to structure more discreet and easily definable concept of the *soul*. This is substantiated on the empirical character of human understanding, namely bodily experience is the source of psychological experience and not conversely. The metaphorical structuring of concepts lets refer to the SOURCE DOMAIN, i.e. what is talked about in terms of the TARGET DOMAIN, i.e. what the object is compared with. Frequently, the physical entities function as SOURCE DOMAINS for the metaphors, which are linked to more abstract TARGET DOMAINS. In Ælfric's *Catholic Homilies*, consider the following passage where the SOUL is the TARGET DOMAIN or the TENOR, the essence of the analysis, whereas the BODY is the SOURCE DOMAIN or the VEHICLE, which seems to correspond to that of the *soul* in some of its characteristic features, because the *soul* and the *body* are considered to govern perennially: "Mid þam hi libbað. and rixiað on *lichaman* and on *sawle*. on ealra worulda woruld. Amen" (ÆCHom II, 6 B1.2.7). "With Christ and his chosen angels, with whom they will live and reign with *body* and with *soul* for ever and ever" (ÆCHom 1846, p. 109).

Furthermore, King Alfred the Great and Ælfric were able to generate the model of the soul as an ENCLOSURE or CONTAINER. Consider the following lines which decipher the soul as a CONTAINER conceptual metaphor: "Hit wæs soðlice swa gedon. ac seo dohtor þe on wodum dreame læg dweligende. getacnode þæra hæðenra manna *sawle*. ðe wæron yfele þurh deofol gedrehte. ða ða hi ne cuðon heora scyppend. ac gelyfdon on deofolgyldum" (ÆCHom II, 7 B1.2.8). "Verily it

was so done. But the daughter, who lay delirious in a state of madness, betokened the *soul* of heathen men, who were grievously tormented by the devil, when they knew not their Creator, but believed in idols" (ÆCHom 1846, p. 111).

Hence, the cited lines above indicate that the *soul* is tormented by evil because it serves as a CONTAINER of vices. The word *idol* deserves a particular attention. It refers to an image or statue of a deity fashioned to be an object of worship. This word acquires a pejorative meaning (Achte-meier 1985, p. 416). Human beings who worship devils first or last reach the state of madness, which is the state of the soul or even the state of irrationality. Daughter is a primary example of someone afflicted with madness. Madness is a demonic possession and as Paul Achtemeier attests, "the picture of madness has some features in common with the frenzied personalities of Greek tragedy. Mad people do things that are contrary to all 'good' human behaviour, such as harming their friends and aiding their enemies" (ibid, p. 593).

In Ælfric's *Catholic Homilies*, the soul as a CONTAINER of vices and virtues had an enduring place. In his *Catholic Homilies*, Ælfric represents the soul as a CONTAINER of virtues. Thus, it is possible to speak of the soul as a TREASURE conceptual metaphor. It seems that everything what soul encompasses is considered to be invaluable and could be called TREASURE items. The soul is TREASURE in the everlasting struggle between good and evil. These items are immensely valuable (TREASURE items) that should be carefully fostered because of their true worth. Consider the following example which states that obedience is the soul's virtue: "Min *sawul* ðu hæfst fela god to manegra

geara brice: gerest ðe nu, and drinc, and gewistfulla” (ÆCHom II, 7 B1.2.8). “My *soul*, thou hast much good for many years’ use hee now, and eat, and drink, and be merry” (ÆCHom 1846, p. 105).

The soul refers to individuals, whole persons, who can consume food, water and be merry. In Ælfric’s *Catholic Homilies*, the soul is not only a CONTAINER of virtues but of vices as well. Irrational and vicious behaviour in man is not simply the victory of the lower elements of the soul over the reason, but reflects the free will of the soul to choose either good or evil (Godden 1987, p. 274). However, the following passage holds that soul chooses evil because pride and vanity are considered to be the vices of the soul: “Þæs manfullan mannes deað is. þæt his *sawul* færð fram ðissere scortan blisse to ðam ecum wutum. on ðam heo sceal ecelice cwylmian. and swa ðeah næfre ne ateorað” (ÆCHom II, 13 B1.2.15). “The wicked man’s death is, that his *soul* passes from this short joy to eternal torments, in which it shall suffer eternally, and yet never perish” (ÆCHom II 1846, p. 186).

Ælfric’s ideas on the concept of soul are unique because he casts a distinct light on the nature of human *soul* especially when he speaks about its relationship with *mind*. Interestingly, in Ælfric’s *Catholic Homilies*, one can find that the word *soul* acquires the connotation of mind. Consider the following lines which reveal the soul as MIND conceptual metaphor: “Heo [seo *sawul*] is *animus* þæt is *mod* þonne heo wat. Heo is *mens* þæt is *mod* þonne heo understent” (ALS [Christmas] 180-88). “The soul is *mens*, that is *mod*, when it knows. It is *mens*, that is *mod*, when it understands” (Harbus 2002, p. 35).

In this context, Ælfric represents the

soul as a MIND conceptual metaphor. This metaphor seems to support a major claim of the soul which is considered to be *mōd* when it knows. According to *An Anglo-Saxon Dictionary*, *mōd* ‘mind’ refers to intellectual or mental qualities (Bosworth *et al.* 1954, p. 693). Thus, *mōd* is *sawul*’s knowledge and understanding. The soul as MIND metaphor is used to describe the mind as the instrument for the soul and its faculty for knowing (Godden 1987, p. 272). *Mōd* is considered to be the thinking principle, the spiritual energy of the *soul*. However, by having a closer examination of the word *mōd*, (for instance, this word for Alfred was very closely related to the immortal life spirit and which was predominantly the rational, intellectual inner self) one can find in *An Anglo-Saxon Dictionary* (by Joseph Bosworth and Thomas Toller) numerous examples which still indicate an agency related to passion and feelings. In Ælfric’s *Catholic Homilies*, consider the passage where the mind comprises the meaning of *modignysse* ‘pride’: “We sðlice æfter ðeawlicum andgite cealf offriað Gode to lace, gif we ures licha-man *modignysse* for his ege oferswiðað” (ÆCHom 1846: 210). “But we in a figurative sense offer a calf as a gift to God, if, for awe of him, we overcome the *pride* of our body” (ÆCHom 1846, p. 211).

Here *mōd* reveals the special qualities of the *mōd* in the negative sense, in the meaning of *modignysse* ‘pride’. As Michael Phillips maintains, the derivative of *modignysse* ‘pride’ indicates the emotional heatedness, the fact that the chief Old English word for the mind was not at all used for a predominantly intellectual agency (Phillips 1976, p. 50). For Ælfric *andgit* or *felnyss*, i.e. ‘sensus’ is responsible for feelings and states but in this passage this role

is taken by the *mind*. Hence, it is difficult to explain such a contradistinction of Ælfric's definition. To quote Phillips, "when feelings and states of mind are concerned, the interpretation of the world as reflected in language becomes a rather conspicuous mirror image" (ibid, p. 48).

The metaphorical extension of the soul as MIND conceptual metaphor is often described as *understanding is soul, knowing is soul* metaphors (Wilcox 2005, p. 182). Consider the quotation which represents the soul as a CONTROLLABLE MIND conceptual metaphor: "And se Halga Gast, þurh his gife, onbryrt ure *mod* to ælcere godnyse, gif we hine ne drifað fram ðs mid *yfelum weorcum*" (ÆCHom, 1846, 42). "And the Holy Ghost, through his grace, will stimulate our *minds* to every goodness, if we rive him not from us with *evil works*" (ÆCHom 1846, p. 43).

In Ælfric's *Catholic Homilies*, one can find occasional references to the soul as a CONTROLLABLE MIND. Although Ælfric does not identify mind with the soul, he regards the mind as the instrument of the soul and its faculty for knowing. As Clifford Geertz in *The Growth of Culture and the Evolution of Mind* implies, emotions are culture specific that "not only ideas, but emotions too, are cultural artifacts" and to some extent they are influenced by the society one lives in (Geertz 1962, p. 81). The word *modignysse* denotes not only positive ideas, but also negative

ones, e.g. 'pride'. *Mōd* and *modignysse* can certainly denote pride and it can be controlled at times. The passage from Ælfric above makes clear that the *mind* or *soul* could be referred to by any of a number of Old English words, the choice was governed primarily by the mental function or spiritual faculty being invoked. The entity is specified semantically by its end use rather than its range of capabilities.

Conclusions

The semantic analysis of the concept of *soul* in Ælfric's *Catholic Homilies* led to the following conclusions:

1. The heritage of the concept of soul is very rich. In Ælfric's *Catholic Homilies* the soul is a broad inclusive category with possible semantic extensions, i.e. the soul as a BIRD, i.e. FEATHERED SOUL; soul as a NOMAD/ TRAVELLER; soul as a CONTAINER/ ENCLOSURE of emotions and personal characteristics; soul as MÖD, i.e. soul as MIND; soul as a RATIONAL/ CONTEMPLATIVE SPIRIT. The soul as a SPIRIT metaphor represents the soul as an INNER PERSONALIZED SPIRIT or THE SELF;

2. A blameless soul, closed in a virtuous circle, is gentle and sets out on its return JOURNEY UP to rest. An erring soul, closed in a vicious circle, alters its spiritual direction and starts its JOURNEY DOWN to torment.

References

- ACHTEMEIER, P. J., 1996. *The Harper Collins Bible Dictionary*. Harper Sanfrancisco.
- ALANKO, P. K., 2000. *Abstract Words in Abstract Worlds. Directionality and Prototypical Structure in the Semantic Change in English Nouns and Cognition*. Helsinki.
- BOSWORTH, J., TOLLER, T. N., 1954. *An Anglo-Saxon Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- CRUSE, D. A., HUNDSNURSCHER, F., JOB, M., LUTZEIER, P. R., 2005. *Lexicology*. Walter de Gruyter: Berlin, New York.

FROMKIN, V., RODMAN, R., 2007. *An Introduction to Language*. Thomson, Wordsworth.

GEERAERTS, D. D., 2006. *Words and Other Wonders. Papers on Lexical and Semantic Topics*. Mouton de Gruyter: Berlin, New York.

GEERTZ, C., 1973. *The Growth of Culture and the Evolution of Mind*. Basic Books. New York.

GODDEN, M. R., 1987. *Anglo-Saxons on the Mind*. In: M. LAPIDGE, H. GNEUSS, eds. *Learning and Literature in Anglo-Saxon England*. Second Edition. Cambridge University Press.

KIRICSI, Á., 2005. *Semantic Rivalry of 'Mod/ Mood' and 'Gemynd/ Minde' in Old and Middle English Literature*. Budapest.

KNOWLES, M., MOON, R., 2006. *Introducing Metaphor*. Routledge.

LAKOFF, G., JOHNSON, M., 2003. *Metaphors We Live By*. London: The University of Chicago Press.

ONIANS, R. B., 1951. *The Origins of European Thought*. Cambridge University Press.

PHILLIPS, M. J., 1976. *Heart, Mind and Soul in Old English: a Semantic Study*. Unpublished PhD thesis, University of Illinois.

The Holy Bible. New International Version Containing the Old Testament and the New Testament. 1984. International Bible Society.

THORPES, B., 1846. *Ælfric's Catholic Homilies*. London.

TISSARI, H., 2003. *LOVEscapes: Changes in Prototypical Senses and Cognitive Metaphors Since 1500*. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki LXII. Helsinki: Société Néophilologique.

WILCOX, M., 2005. *Alfred's Epistemological Metaphors: eagan modes and scip modes*. In: M. M. Godden et al. *Anglo-Saxon England 35*. Record of the twelfth conference of the International Society of Anglo-Saxonists at Bavarian-American Centre, University of Munich, 1–6 August. Cambridge University Press.

Lina Inčiuraitė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: kognityvioji lingvistika, konceptualioji metafora, semantika

KONCEPTUALIOSIOS SIELOS METAFOROS ÆLFRICO KATALIKŲ PAMOKSLUOSE

Santrauka

Kalbančiojo sąmonėje egzistuoja sąvokos, t. y. konceptai, kurie fiksuoja pasaulio pažinimo rezultatus žmogaus sąmonėje. Dėl tam tikrų kultūrinių ir socialinių ypatybių kiekvienas žmogus tam tikrą konceptą suvokia skirtingai. Sielos koncepto suvokimas visuomet kėlė nemažai problemų ja besidomintiems kalbininkams ir filosofams.

Vinčesterio vienuolis ir kunigas Ælfricas *Katalikų pamoksluose* subtiliai ir neįprastai atskleidė mentalinius sielos gebėjimus. Tyrimas atskleidžia ankstyvųjų viduramžių visatos apmąstymą senajame anglosaksų rašytiniame pavelde, t. y. Ælfrico *Katalikų pamoksluose*. Šiame straipsnyje siela ('sawel') analizuojama remiantis kognityviosios lingvistikos principais. Šis tyrimas aktualus lingvistinėms studijoms, nes analizuojami mentali-

Lina Inčiuraitė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: lingwistyka kognitywna, metafora konceptualna, semantyka

METAFORY KONCEPTUALNE DUSZY W KAZANIACH KATOLICKICH ÆLFRICA

Streszczenie

W świadomości mówiącego istnieją pojęcia, tj. koncepty, które rejestrują rezultaty poznania świata. Pod wpływem specyficznych czynników kulturowych i społecznych każdy człowiek pojmuje określony koncept w odmienny sposób. Rozumienie konceptu duszy zawsze nastęczało wiele problemów zainteresowanym językoznawcom i filozofom.

Ksiądz Ælfric, mnich z klasztoru Winchester, w swoich *Catholic Homilies (Kazania katolickie)* w niezwykle subtelną, a zarazem sugestywną sposób wyraził zdolności kontemplacyjne. Przeprowadzone badanie zawiera charakterystykę kontemplacji wszechświata we wczesnym średniowieczu w dawnym anglosaskim dziedzictwie pisanym, a mianowicie w *Kazaniach katolickich*

niai konceptai, pateikiamos ontologinės ir orientacinės sielos metaforos. Pirmosios išskiriamos į metaforas-talpyklas, o pastarosios siejamos su erdvine orientacija. Tyrimas taip pat grindžiamas idėja, kad siela yra plati kategorija, apimanti skirtingus semantinius junginius. Ælfrico *Katalikų pamokslų* citatos atskleidžia, kokiuose kontekstuose svarbus sielos konceptas. Koncepto suvokimas patvirtina jo svarbą pasauliui ir anglosaksų rašytojams, t. y. Ælfricui, karaliui Alfredui ir Alcuinui. Tačiau Ælfricas savo *Katalikų pamoksluose* išplėtojo sielos konceptą kitaip nei kiti anglosaksų rašytojai, kadangi jo kognityvinė patirtis persmelkta kultūrinės specifikos. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad SIELA *Katalikų pamoksluose* buvo suvokiama ne tik kaip PROTAS, KLAJOKLĖ, REZERVUARAS, TVIRTOVĖ, bet ir kaip PAUKŠTĖ.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: konceptas, konceptualioji metafora, siela, protas.

Ælfrica. Koncept duszy ('sawel') poddano analizie według zasad językoznawstwa kognitywnego. Niniejsze studium jest niezwykle ważne dla badań językoznawczych, gdyż analizowane są koncepty kontemplatywne, przedstawiono też ontologiczne i orientacyjne metafory duszy. Wśród metafor ontologicznych wyróżniamy metafory – pojemniki, zaś metafory orientacyjne wiązane są z orientacją przestrzenną. Badanie oparte jest także na koncepcji, że dusza jest kategorią obszerną, obejmującą różne związki semantyczne. Cytaty z *Kazań katolickich* Ælfrica ilustrują sposoby użycia konceptu duszy. Rozumienie konceptu potwierdza jego znaczenie dla świata i pisarzy anglosaskich, m.in. dla Alkuina, Alfreda Wielkiego i samego Ælfrica. Jednak Ælfric w swoich *Kazaniach katolickich* rozwinął koncept duszy w niezwykle oryginalny i bardzo indywidualny sposób, gdyż jego doświadczenie kognitywne przesiąknięte jest specyfiką kulturową. W wyniku badania stwierdzono, że w *Kazaniach katolickich* DUSZA była pojmowana nie tylko jako ROZUM, TUŁACZKA, ZBIORNIK, TWIERDZA, ale i jako PTAK.

SŁOWA KLUCZOWE: koncept, metafora konceptualna, dusza, rozum.

Gauta 2009 12 30

Priimta publikuoti 2010 01 04

Liudmila Arcimavičienė

Institute of Foreign Languages

Vilnius University

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 615 373 59

E-mail: liudmila.arcimaviciene@gmail.com

Research interests: political discourse, metaphor theories, cognitive linguistics, anthropology, political philosophy

COGNITIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING. CULTURAL REALITY THROUGH METAPHOR: A CASE STUDY OF BIRTHDAY WISHES

This paper aims at highlighting the importance of cognitive approach in language teaching. In its view, language is perceived as a cognitive faculty, the analysis of which allows one to identify social and cultural models governing a specific speech community. The material of the present study consists of birthday poems in English and Lithuanian extracted from the following websites: (1) www.poemsource.com and (2) www.mintys.lt. The method applied to investigate the collected data is that of qualitative analysis in the theoretical framework of cognitive linguistics (Boroditsky 2000; Kövesces 2005; Lakoff and Johnson 1999, Lakoff 2002; Palmer 2009 etc.) The principal argument of cognitive linguistics supports the claim of metaphor centrality in cultural development. The language of birthday wishes was analysed in terms of metaphorical linguistic expressions, which were located and classified according to their representative SOURCE domains. This method can be applied as a subsidiary means in language studies, as it helps to enrich both learners' vocabulary and their understanding of culture.

KEY WORDS: cognitive approach, conceptual metaphor, metaphorical linguistic expressions, birthday wishes.

1. Introduction

Historically the word *cognition* derives from Latin *cognitiō* referring to an action of faculty of knowledge (CDET 1996). In modern terms, its use is associated with the movement of cognitivism or so-called cognitive approach to various academic disciplines such as philosophy, linguistics, psychology, language teaching, neuroscience etc. The cognitive approach is based on the assumption that knowledge acquired by people has experiential, social and cultural bases (Lakoff and Johnson 1999, pp. 133–

290). Thus, knowledge or cognition cannot be separated from the speakers who share it by conflating their bodily, social and cultural experiences. Although such cognitive perspective has been initiated in the times of Ancient Greece, it has been particularly emphasized by the British associanistic philosophers (James 2005, pp. 12–18).

British associanistic philosophers, generally known as empiricists, believed that human experiences throughout life are critical in forming mental associations that define and structure beliefs and under-

standings of life (James 2005, p. 23). This assumption has been undertaken by the modern theories of psychology. Cognitive psychologists reject consequence-based explanations of behaviour. They rather believe that there are cognitive events involved in how organisms learn such things as information processing, mental representations, predictions and expectations (Blumenthal 2001, p. 63). In the view of cognitive science, the concept of cognitive events is referred to as human cognition or mind (Lakoff and Johnson 1999, pp. 235–267).

According to cognitivists, human mind is closely intertwined with bodily experience (Lakoff and Johnson 1999, Johnson 1993, Boroditsky 2000, Boroditsky and Ramscar 2002). It is argued that human mind crucially depends on sensori-motor apparatus, which enables people to perceive, move and manipulate the environment. Thus, the interaction of human body and mind provides people with the mostly unconscious basis of their metaphysics or understanding of life (Lakoff and Johnson 1999, p. 112). This argument leads to several practical implications: first, the peculiar nature of human bodies shapes people's possibilities for conceptualization and categorization; second, concepts and categories established by people are reflections of social reality shaped by their bodily interactions. Both imply the metaphorical nature of human conceptualization, which is based on the conflated bodily and social experiences. Boroditsky and Ramscar's findings demonstrate that the representations that give rise to abstract thinking such as TIME, are directly related to the experience-based representations such as MOTION (2002).

The argument of the conflated experiences and embodied mind is further developed and illustrated by the theory of conceptual metaphor in the theoretical framework of cognitive linguistics (Gibbs 1994, Lakoff and Johnson 1999, Kövecses 2005, Croft and Cruse 2004). The principal claim of the conceptual metaphor theory is that metaphors are conceptual structures which are normally realized linguistically (Croft and Cruse 2004, p. 196). Lakoff and Johnson use the formula TARGET DOMAIN IS SOURCE DOMAIN to describe the metaphorical link between the domains (1980, pp. 31–32). A metaphor is therefore seen as a conceptual mapping between two conceptual domains.

The correspondences between the domains are represented in the conceptual system, and fully conventionalized in a speech community (Lakoff 1993). Thus, the analysis of metaphor allows one to identify how various abstract concepts are conceptualised in various discourses. Most of them originate from physical experience; for example, the metaphor of CONSCIOUS IS UP/UNCONSCIOUS IS DOWN, is linguistically realized by such expressions as *wake up* and *fall asleep*. This metaphor is based on the experiential fact that 'humans and most other mammals sleep lying down and stand up when they are awoken' (Lakoff and Johnson 1980, pp.15–19). The example of the metaphor based on cultural experiences is of LABOUR IS A (MATERIAL) RESOURCE. This metaphor arises from the fact people use material resources for various purposes; by virtue of those purposes, the resources have value; and the use of those resources requires labour.

The present study aims at analysing metaphors of birthday wishes in English

and Lithuanian. The concept of birthday wishes involves the expression of desires or positive feelings towards the person celebrating his/her date of birth. As the conceptual domain of feelings and desires is abstract, it will appropriately be structured in terms of other less abstract or more specific domains of human experience. Thus, metaphors, which are used in birthday wishes, demonstrate the moral nature of desires and positive feelings intended towards another person on his/her birthday.

2. Research Aims and Methodology

The aims of this study are twofold: first, to identify metaphorical expressions by which birthday wishes are linguistically structured in English and Lithuanian; second, to organize them into representative TARGET and SOURCE domains.

The data for the study consists of 60 birthday poems extracted from the two following websites: www.poemsource.com and www.mintys.lt. The reason for choosing these particular sources is their instant accessibility and the highest order of precedence in the Google query. To clarify, by entering the word combination *birthday wishes* in the Google search, the first internet link emerging in English Google database is www.poemsource.com, while www.mintys.lt is instantly accessed in the Lithuanian Google database. Thus, both internet sources appear in the first position of the selective range of Google database management system.

The methods of research have included contrastive and qualitative analysis in the theoretical framework of cognitive linguistics (Lakoff and Johnson 1999, Lakoff

1993, Kövecses 2005, Palmer 2006). The qualitative methodology refers to the analysis of the linguistic data in the following direction: text → metaphorical linguistic expressions → conceptual metaphor [TARGET DOMAIN IS SOURCE DOMAIN] → ontological and epistemic correspondences of the conceptual frame → experiential basis [physical/social/cultural]. It should be noted that the metaphorical linguistic expressions are only illustrations of a SOURCE domain structuring the conceptual metaphor. As the conceptual metaphor occurs at the mental level, it is formulaic expression A IS B is capitalized, e.g. LIFE IS A JOURNEY, while metaphorical expressions are linguistic manifestations structuring the TARGET domain of LIFE in terms of JOURNEY as its SOURCE domain, i.e. *having a head start in life, taking the road less travelled by, in the middle of life's road* etc.

Moreover, the mapping between source and target domains involves two sorts of correspondences, ontological and epistemic (Croft and Cruse 2004, p. 196). The ontological correspondences hold between the elements of the two domains. For example, in the metaphor ANGER IS HEAT OF A FLUID (Lakoff 1987, p. 387), the ontological mapping of the domain of heat is drawn onto the domain of anger, which leads to the following ontological correspondences: BODY IS A CONTAINER, ANGER IS HEAT OF A FLUID, EXPLOSION IS LOSS OF CONTROL etc. While epistemic correspondences are correspondences between relations holding between elements in one domain and relations between elements in another domain, e.g. an explosion is damaging to container and dangerous to bystanders, similarly, loss of control is damaging to person and danger-

ous to others. Thus, the same conceptual metaphor might have different ontological and epistemic correspondences in different discourse communities, which might result in different cultural perceptions and understandings.

3. Research Findings

The analysis of the collected birthday wishes/poems in Lithuanian and English shows that they are structured by metaphors with a different conceptual representation in terms of their ontological and epistemic correspondences, consider the following table below:

Table 1: **MOTION and VALUE as SOURCE DOMAINS in Lithuanian and English Birthday Wishes/Poems**

Lithuanian birthday wishes	English birthday wishes
SOURCE DOMAIN of MOTION	
<ul style="list-style-type: none"> • LIFE IS A JOURNEY • TIME IS MOTION 	<ul style="list-style-type: none"> • LIFE IS A [CHALLENGING] JOURNEY • TIME IS MOTION • TIME IS A VALUE
SOURCE DOMAIN of VALUE	
<ul style="list-style-type: none"> • LIFE IS A VALUE • HAPPINESS IS A COMMODITY 	<ul style="list-style-type: none"> • LIFE IS A VALUE • A BIRTHDAY PERSON IS A VALUE

As shown in the table above, there are four TARGET domains – LIFE, TIME, HAPPINESS and A BIRTHDAY PERSON – which are metaphorically framed in the Lithuanian and English birthday poems. In both languages, they are structured through the similar SOURCE DOMAINS – JOURNEY/MOTION and VALUE. Despite their similarity in ontological relations, metaphors have different epistemic

representations, which will be discussed in greater detail in the sections below.

4. The SOURCE DOMAIN of MOTION

The metaphor of MOTION is most widely spread across cultures. Its use verifies the embodiment hypothesis, which underlies the theoretical framework of cognitive linguistics (Johnson 1987). To be more precise, motion is a basic human experience throughout human life. By moving people fulfil their basic and supplementary needs; hence, in most cultures people perceive life as a process of moving, more precisely as a journey. Thus, the metaphor LIFE IS A JOURNEY has been found in both English and Lithuanian birthday wishes. Consider the following examples found in the Lithuanian birthday poems, as below:

- (1) *Linkime ugnies, kur širdyje rusena, kad niekad neužgestų gyvenimo kely!*
- (2) *Kažkur nusineša metus, **nekviesdamas sustoti** ir palinkėdamas tik vieną kelią į gyvenimą.*

The concept of LIFE is ontologically structured through the general concept of MOTION, by thus highlighting the epistemic element of moving along a path. Moreover, the choice of a single path is associated with a morally right choice a birthday person is wished to make.

By comparison, in English the epistemic correspondence between LIFE and MOTION domains is based on the concepts of CHALLENGE and PURPOSE. Thus, life is perceived as challenging and meaningful, as in the examples below:

- (3) *Your birthday is a time for careful reflection about your life, and **its future direction**.*
- (4) *You wonder, what is coming, what life has in store; will there be **a new door**?*

- (5) *Remember this, as you blow out the last candle; **life holds no challenge** that you cannot handle.*

The epistemic correspondence between the future and a challenging purposeful journey implies that in English discourse community a meaningful and fulfilling life is associated with new prospects and new challenges. By contrast, in Lithuanian birthday wishes the epistemic correspondence between meaningful life and moral balance or restitution is sustained. In other words, a person celebrating one's birthday is reminded that life is based on the principle of moral balance and sake, as in the utterances below:

- (6) *Gerbk save, bet **nepervertink**. Neužsidadaryk savo kiaute vienašališkai.*
 (7) *Šypsokis gyvenimui, ir **jis atsilygins tuo pačiu**.*

In other words, the concept of a happy life is based in the concepts of balance and sake. By managing to sustain balance in his/her life, a person could live a happy and content life.

In addition, the concept of a happy life is also developed by the metaphors of HAPPINESS IS LIGHT and AFFECTION IS WARMTH. The most frequent wishes in Lithuanian birthday poems are associated with the concepts of light and warmth, cf. statements below:

- (8) *Tegul **šviečia vien laimė** pasauly. Tegul būna **be galo šviesu**.*
 (9) *Tad leiskit palinkėti gėrio, **šilumos**.*

Thus, the concept of goodness or happiness is associated with such physical experiences of well-being as light and warmth. The same ontological correspondence has been found in the English birthday poems. However, it should be noted that their epistemic relations are different. In Lithuanian, light and warmth are perceived as separate entities of happiness; by contrast, in

English light and warmth are perceived through a birthday person. To be more precise, the birthday person is referred to as a medium for sharing light and warmth on his/her birthday, e.g.:

- (10) *Every year is another year **filled with joys you bring**.*
 (11) *I am so glad you were born because **you brighten my life and fill it with joy**.*

Thus, the epistemic correspondence of the HAPPINESS metaphor in the English birthday wishes is more person-oriented, whereas in Lithuanian it is more of a generic kind and based on such moral values as the choice of a single path, balance and sake. By contrast, in English a birthday person is seen as a moral value.

Another important MOTION metaphor structuring both English and Lithuanian birthday poems is that of TIME IS MOTION. To be more precise, the concept of time is perceived as a moving object undergoing a certain distance in the course of human life. Consider the following examples of the TIME IS MOTION metaphor in Lithuanian and English as below:

- (12) *Įsiklausyk...Girdi, **laikas eina**, o su juo ir Tu žengi gyvenimo keliu.*
 (13) *Think about the memories **passing years can never mar. Another year has come and gone**.*

In both languages the epistemic correspondence is of a generic kind: time or passing years is perceived as a moving object along the route of life. However, what is observed is that this epistemic correspondence in English specifies the following conceptual relations: TIME IS A VALUE (14) and TIME IS A COMMODITY (15), where the concept of time is perceived as the object which has a physical value thus can be numerically measured, cf. statements:

- (14) *I wish you **another great year**.*
 (15) *And may your **good times multiply**,
 till they are **flying off the chart**.*

The use of such metaphor has the following implication: time is perceived as a precious commodity which has a physical value; thus, by living longer, people multiply their capital. As a result, ageing is seen as a positive rather than negative process in human life.

To summarize, the Lithuanian and English birthday wishes are structured through the use of such metaphors as LIFE IS MOTION, LIFE IS A JOURNEY and TIME IS MOTION. Despite the same ontological correspondence, i.e. the concept of MOTION is mapped on the conceptual domain of LIFE/TIME, the metaphor of MOTION has different epistemic correspondences. In Lithuanian, the epistemic relation is of a generic type, as life is generally perceived as motion or a journey accompanied by light and warmth. Similarly, the concept of time is also generally structured as a moving object. In English, the epistemic relation is more specified, as life is perceived as a purposeful journey full of challenges and new opportunities. Moreover, HAPPINESS IS LIGHT/WARMTH is directly associated with the person celebrating his/her birthday. Alongside, the concept of TIME is epistemically specified as a commodity, which has a physical value in people's life, thus ageing is perceived as a positive process in human life.

5. The SOURCE DOMAIN of VALUE

Another important SOURCE domain structuring the conceptual network of the birthday wishes in Lithuanian and English is that of VALUE. Thus, the concepts of LIFE and HAPPINESS are perceived

through the source domain of VALUE, which implies that both LIFE and HAPPINESS are viewed as measurable entities having value of their own. Thus, both can be quantitatively measured, cf. utterances identified in the Lithuanian birthday wishes:

- (16) *Gyvenimo prasmės ir laimės didelės **pigiai nepažadėk, lengvai neatiduok**.*
 (17) *Eik gyvenimo saulės sutikti, **neški šypseną, laimę kartu**. Tegul niekas **nedrįsta sutrypti kas svajonėse buvo brangu**.*

As seen from the examples above, the concept of happiness is structured through the source domain of commodity, which has a value. As a result, it is perceived as something which can be either carried or given away. The practical implication of this metaphor leads to the moral principle governing the philosophical doctrine of materialism: happiness is associated with various physical objects which can be physically obtained; thus, happiness becomes a physical commodity which can be owned. Thus, people by obtaining different products expect to feel happier. In parallel, by wishing happiness on birthday occasions, people associate it with different tangible objects such as gifts or other material objects.

Interestingly, in the English data the concept of VALUE is mapped onto a birthday person. In other words, most of the birthday poems in English seem to be person-centred and person-oriented, as a birthday person is perceived in terms of the most valuable gift, as in the utterances below:

- (18) *Your birthday deserves to be a national holiday because **you are a special treasure** for what you have done.*
 (19) *Every year, when you open birthday gifts, realize **what a gift you are**.*

It can be argued that such an anthropocentric approach in birthday wishes has both positive and negative implications. The positive outcome might be that such attitude might inspire and motivate a birthday person, as one is valued thus loved. At the same time, the metaphor of A BIRTHDAY PERSON IS A VALUE might lead to negative moral consequences. If a person is measured by the consequences of his/her actions and decisions, he/she feels obliged to fulfil the raised moral expectations, due to which his/her total value can be increased.

To summarize, the source domain of VALUE structures such target domains as LIFE and HAPPINESS in both Lithuanian and English birthday poems. To be more precise, life and happiness are perceived as tangible objects, which have a physical value. Thus, both life and happiness are seen as entities, which can be measured. In addition, the English birthday poems contain the metaphor of A BIRTHDAY PERSON IS A VALUE, which might have both positive and negative moral implications.

6. Conclusions

1. The present study verifies the hypothesis that similar source domains structuring the target domains of conceptual metaphors might have different epistemic correspondences.
2. In the analysed data it has been found that both Lithuanian and English birthday poems are perceived through similar TARGET domains such as LIFE, TIME and HAPPINESS.
3. Moreover, these TARGET domains are structured by the similar SOURCE domains in both languages, which results in the following metaphors: LIFE IS MOTION/JOURNEY, TIME IS MOTION/VALUE, HAPPINESS IS VALUE.
4. However, the differences have been observed in the epistemic correspondences between the domains across languages. In Lithuanian the metaphor of LIFE IS A JOURNEY is of a generic kind, as only the epistemic relation of MOTION ALONG A SINGLE PATH is highlighted. Moreover, the epistemic relation of KEEPING BALANCE while moving is established. By contrast, in English the aspects of CHALLENGES and NEW PROSPECTS have been revealed.
5. The concept of TIME is structured through the concept of MOTION in both languages. However, in English the concept of TIME also has the ontological correspondence of PHYSICAL VALUE, as resulted in the metaphor of TIME IS A VALUE. Such use demonstrates that time is seen as a commodity which has a measurable value, thus it has a price. The possible implication in the English birthday wishes is that by getting older people are assigned a greater value thus higher price. Moreover, this might imply that older people play a significant role in their community, and the process of ageing is perceived positively.
6. Another SOURCE domain, structuring the concepts of life and happiness in Lithuanian and English, is that of VALUE, as reflected in the use of the metaphors LIFE IS A VALUE and HAPPINESS IS A VALUE. The analysis of the VALUE metaphors shows that life and happiness are seen as tangible objects or commodities, which leads to the following moral implication: if a happy life is seen as a tangible ob-

ject which has a value, then its surplus value can be achieved by obtaining and having more physical objects of desire. Thus, it is expected that possessed objects may guarantee a happy and emotionally fulfilling life.

7. Finally, the VALUE metaphors in English do not epistemically correspond to their Lithuanian counterparts. The metaphor of A BIRTHDAY PERSON IS A VALUE has been found only in the English birthday poems, wherein a birthday person is associated with a valuable object of gift. Such use is of a dubious nature: on the one hand,

birthday people are celebrated on their value and significance in other people's lives; on the other hand, it refers to an increasing load of expectations to achieve more in life for celebrating his/her own value.

8. Hence, by analysing birthday poems one can learn more about the members of a discourse community, and how they perceive such abstract concepts as LIFE, HAPPINESS and TIME. This study has shown that the English birthday wishes are more anthropocentric in their perspective than their Lithuanian counterparts.

References

- BLUMENTHAL, A. L., 2001. *The Operating Characteristics of Consciousness*. New York: A Wundt Primer.
- BORODITSKY, L., 2000. Metaphoric Structuring: Understanding time through spatial metaphors. *Cognition* 75 (1), 1–28.
- BORODITSKY, L., RAMSCAR, M., 2002. The Roles of Body and Mind in Abstract Thought. *Psychological Science* 13 (2), 185–88.
- CDET—The Concise Dictionary of English Etymology 1996. Oxford: Oxford University Press
- CROFT, W., CRUSE, D. A., 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GIBBS, R. W., 1994. *The Poetics of Mind: figurative thought, language, and understanding*. New York: Cambridge.
- HARRIS, J. A., 2005. *Of Liberty and Necessity: The Free Will Debate in Eighteenth-Century British Philosophy*. Oxford: Clarendon Press.
- JOHNSON, M., 1993. *Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- KÖVECSESE, Z., 2005. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: CUP.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M., 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M., 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- LAKOFF, G., 1987. *Women, Fire and Dangerous Things: what categories reveal about the mind*. Chicago: Chicago University Press.
- LAKOFF, G., 1993. The Contemporary Theory of Metaphor. *Metaphor and Thought*, In: ORTONY, ed. 202–251. Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, G., 2006. When does cognitive linguistics become cultural? Case studies in Tagalog voice and Shona noun classifiers. In: J. LUCHJENBROERS ed. *Cognitive Linguistics Investigations: across languages, fields and philosophical boundaries* 15. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 13–47.

Data sources:

www.mintys.lt
www.poemsource.com

Liudmila Arcimavičienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: politinis diskursas, metaforos teorija, kognityvioji lingvistika, antropologija, politinė filosofija

KOGNITYVINIS KALBOS MOKYMAS. SOCIALINĖS GIMTADIENIO SVEIKINIMŲ REALIJOS: METAFOROS ANALIZĖ

Santrauka

Šio straipsnio tikslas — aprašyti kognityvinę metodologiją analizuojant gimtadienio sveikinimus lietuvių ir anglų kalba. Gimtadienio sveikinimai buvo renkami iš Interneto tinklalapių www.mintys.lt ir www.poemsource.com. Sveikinimai analizuojami remiantis kognityviosios lingvistikos principais ir kokybinės analizės metodu (Lakoff, Johnson 1980 1997; Kövecses 2004; Faconnier, Turner 1994; Plamer 2006, Boroditsky 2000), kurie leidžia atskleisti kalbiniuose pasakymuose glūdinčias konceptualiąsias metaforas. Nustatyta, kad turinio raiškos planą sudaro trys konceptualieji elementai: GYVENIMAS, LAIKAS ir LAIMĖ. Jų episteminė raiška atskleidžiama per JUDĖJIMO / KELIONĖS ir VERTĖS konceptus. Kognityvinio metodo taikymas leidžia ne tik pažinti kalbos ypatumus, bet ir atskleisti kultūrinį požiūrį į socialinius reiškinius. Galima teigti, kad gimtadienio sveikinimai anglų kalba turi daugiau antropocentriškumo požymių, o sveikinimai lietuvių kalba orientuoti į bendro pobūdžio socialines realijas, kur daugiau dėmesio skiriama ne pačiam žmogui, bet jo aplinkai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kognityvinis požiūris, konceptualioji metafora, metaforiniai lingvistiniai pasakymai, gimtadienio palinkėjimai.

Liudmila Arcimavičienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: dyskurs polityczny, teorie metafory, lingwistyka kognitywna, antropologia, filozofia polityczna

KOGNITYWNA METODA NAUCZANIA JĘZYKA. TŁO KULTUROWE W TEKSTACH ŻYCZEŃ URODZINOWYCH: ANALIZA METAFORY

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest opis metodologii kognitywnej, zastosowanej do analizy życzeń urodzinowych w językach litewskim i angielskim. Cytowane życzenia pochodzą ze stron internetowych www.mintys.lt i www.poemsource.com. Teksty życzeń poddano analizie według zasad językoznawstwa kognitywnego i metody analizy jakościowej (Lakoff, Johnson 1980 1997; Kövecses 2004; Faconnier, Turner 1994; Plamer 2006, Boroditsky 2000), pozwalających na wyodrębnienie metafor konceptualnych zawartych w wypowiedziach językowych. Stwierdzono, że w planie treści występują trzy elementy konceptualne: ŻYCIE, CZAS i SZCZĘŚCIE. Ich wartość epistemiczna wyrażana jest poprzez koncepty RUCHU / PODRÓŻY i WARTOŚCI. Zastosowanie metody kognitywnej pozwala poznać osobliwości języka, ale też wyrazić ocenę zjawisk społecznych z kulturowego punktu widzenia. Ustalono, że życzenia urodzinowe w języku angielskim zawierają więcej cech antropocentrycznych, podczas gdy życzenia w języku litewskim zorientowane są na realia społeczne o charakterze ogólnym, gdzie więcej uwagi poświęca się nie samemu człowiekowi, ale jego otoczeniu.

SŁOWA KLUCZOWE: podejście kognitywne, metafora konceptualna, wyrażenia metaforyczne, życzenia urodzinowe.

Gauta 2009 11 17

Priimta publikuoti 2010 01 04

Людмила Гарбуль

Вильнюсский университет

Институт иностранных языков

Кафедра романских языков

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Тел.: + 370 5 268 72 75

E-mail: liudmila.garbul@ff.vu.lt

Область научных интересов автора: историческая лексикология русского языка, межславянские языковые контакты и заимствования

ОТРАЖЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ МЕЖСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ В РУССКОЙ ДЕЛОВОЙ ПИСЬМЕННОСТИ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVII ВЕКА (СИНХРОННЫЙ И ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ)

*В статье на материале одной из разновидностей делового языка Московской Руси, а именно дипломатической корреспонденции первой половины XVII в., рассматривается история лексем **выгонь**, 'место, куда гоняют пастись скот; пастбище', **выконати** 'выполнить, исполнить; совершить, сделать', **вымолка** 'отговорка; оправдание', **вымышляти** 'придумывать, выдумывать; измышлять; замышлять', **вымышленный** 'выдуманный; ложный', **выславляти** 'превозносить похвалами; прославлять, делать известным', **выслушанье** 'действие по значению глагола **выслушати**', **вытискати** 'добиваться от кого-л. чего-л. желаемого, оказывая давление, путем принуждения', **вытрубливати** 'звуком трубы давать сигнал, оповещать о чем-л.' и прослеживается их дальнейшая судьба в русском языке. Автор ставит цель – доказать, что эти внутриславянские дериваты в русском письменном языке являются межславянскими заимствованиями-полонизмами. Эти исследования проводятся для того, чтобы на базе фактического материала подтвердить фактор польского влияния в процессе формирования русского литературного языка нового типа.*

На основании анализа представленного материала формулируются следующие выводы: все рассматриваемые слова, вероятнее всего, являются лексическими полонизмами в русском письменном языке XVI–XVII вв.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *межславянские языковые контакты, межславянская миграция слов, межславянские лексические заимствования, внутриславянские дериваты, полонизмы, «простая мова», предыстория слова.*

В практике исследования языковых контактов одной из наиболее сложных проблем является установление факта заимствования при контактировании родственных языков. При идентификации такого рода заимствований необходима весьма сложная доказательная процеду-

ра, так как приходится считаться как с возможностью преемства из праязыка (в нашем случае – праславянского), так и с возможностью параллельного образования слова из тех же морфем и с тем же значением в нескольких языках.

При изучении межславянской миг-

рации слов, когда речь идет о такой лексике, соответствия которой есть в нескольких славянских языках, применение формальных (строго лингвистических) критериев, как правило, мало пригодно. Справиться с проблемой установления межславянских заимствований можно лишь путем привлечения свидетельств культурно-исторического плана. Так, для выявления этих заимствований используются следующие критерии: хронологический (наиболее ранняя фиксация слова), с которым тесно связан текстово-филологический критерий, то есть учет характера памятников, где обнаружены наиболее ранние употребления анализируемого лексического материала; кроме того, успешно применяется так называемый сравнительный критерий, включающий такие индикаторы, как история лексемы в контактирующих языках, ее распространенность в заимствующем языке, а также в других славянских языках.

Говоря об учете характера памятников, в которых отмечались наиболее ранние случаи употребления заимствований, важно установить значимость анализируемых источников в ту или иную эпоху развития языка-реципиента. В связи с этим заметим, что выбор в качестве источника исследования русской деловой письменности именно XVII в. не случаен, поскольку указанный период можно охарактеризовать как эпоху исторического перелома, время сложения русской нации и начала длительного и сложного процесса формирования нового русского литературного языка, в котором роль деловой традиции была очень велика. Кроме того, XVI–XVII вв. — это время расцвета приказной системы и культуры Московского государства

(далее МГ), а также приказного языка, входившего в состав деловой письменности (см. Кортава 1998, с. 23; Никитин 2004, с. 11). Особое же место в приказной письменности занимала документация Посольского приказа XVI–XVII вв., которая в силу своей открытости была практически единственным возможным видом фиксации различных отклонений, в том числе и иноязычного влияния (в указанный период, в частности, польского), от норм книжного (церковнославянского) языка, что создавало предпосылки для проявления этого влияния в других сферах языковой деятельности, а именно в книжном языке Московской Руси (см. Живов 1986, с. 259). Этот факт, а также связь приказного языка с живой русской речью предопределили важную роль последнего в процессе формирования нового русского литературного языка (см. Унбегаун 1965/1969, с. 312–318; Кортава 1998; Трофимович 2003, с. 5; Никитин 2004, с. 3, 4, 11, 15, 19; 2005, с. 81–88).

Учитывая значимость приказной письменности в истории русского языка, вполне резонно предположить, что научный интерес представляют и все факторы, воздействовавшие на нее. В XVII в. одним из таких факторов, весьма активно влиявшим на приказный, особенно на дипломатический язык, по нашим наблюдениям (Гарбуль 2004а; 2004б; 2005а; 2005б; 2008; 2009) и данным других исследователей (Kochman 1971; 1972; 1973; 1974; 1978; 1980; 1991), был польский язык. В связи с этим в настоящей публикации мы хотели бы обратиться к истории девяти лексем¹, обнаруженных в дипломатической

¹ Здесь и далее цифрой в скобках указывается количество употреблений анализируемой лексемы в наших материалах.

корреспонденции МГ первой половины XVII в., и, опираясь на приведенные выше критерии, доказать, что эти слова являются межславянскими заимствованиями-полонизмами, а также проследить их дальнейшую судьбу в русском языке.

ВЫГОНЬ (1)² м. Место, куда гоняют пастись скот; пастбище: *Вдовцы, всякихъ чиновъ люди, отъ тебя, государь, отложились, а сложились со псковичи за одно... и животинный выгонь, у псковичъ отнять...* (Якубов 1897, с. 381, 1650 г.).

Анализируемое существительное, первоначально обозначавшее действие, а затем получившее вторичное значение – место совершения действия, отмечается в восточно- и западнославянских языках и представляет собой безаффиксное производное от префиксального глагола **vy-goniti* ‘выгнать, прогнать; изгнать’, восходящего к праслав. **goniti*, 1 л. ед. ч. **gonjQ* ‘гнать, преследовать’, ‘стремиться к чему-л., искать чего-н.’ < и.-е. корень **g^hhen-*: **g^hhon-*: **g^hh₂-* ‘бить, ударять’, откуда еще в дописьменную эпоху – ‘гнать’ (Borys 2005, s. 717; Brückner 1974, s. 150; Преображенский 1959, т. I, с. 130; Фасмер 1964, т. I, с. 436, 438; Черных 1999, т. I, с. 194; ЭСБМ, т. 2, с. 249; ЭССЯ, вып. 7, с. 23).

По данным одного из этимологических словарей русского языка, *выгонь* впервые фиксируется в русской письменности в 1641 году (Шанский 1968, т. I(3), с. 221). В историческом словаре русского языка наиболее раннее употребление этой лексемы в интересующем

нас значении датируется 1649 г. (СлРЯ XI–XVII вв., вып. 3, с. 194). Мы обнаружили *выгонь* ‘место, куда гоняют пастись скот; пастбище’ в дипломатической корреспонденции середины XVII в., отражающей контакты МГ со Швецией, в которой затрагиваются и отношения первого субъекта с Польшей. В рассматриваемом нами, а также в других значениях, появившихся позднее, лексема *выгон* продолжала употребляться в русском языке XVIII–XX вв. и входит в активный состав словаря до сих пор (СлРЯ XVIII в., вып. 4, с. 207; САР, т. I, стлб. 825; Даль 1978, т. I, с. 285; ССРЛЯ (2), т. II, с. 689; БАС, т. 3, с. 380).

Учитывая ареал распространения слова *выгон* в славянских языках, а также то, что глагол *выгонити* ни в древнерусском, ни в русском языках пока не засвидетельствован в мотивирующем существительном значении (СлДРЯ, т. II, с. 239; СлРЯ XI–XVII вв., там же), *выгнати* же и *выгоняти* в таком употреблении регистрируются только с середины – второй половины XVII в. (СлРЯ XI–XVII вв., вып. 3, с. 193, 195), можно предположить, что анализируемое существительное в русском языке, возможно, является межславянским заимствованием.

Так, в старопольском языке *wygon* в значениях ‘pastwisko’, ‘droga do wypędzania bydła na pastwisko’, ‘wygnanie bydła na pastwisko’ известно со второй половины XIV в. и бытовало в них и в XV в., в первых двух значениях это слово регистрируется в польском языке до настоящего времени (Borys 2005, s. 717; SłStp, t. X, s. 464; Linde 1814, t. VI, s. 393; Karłowicz i in. 1919, t. VII, s. 867; SłJP, t. X, s. 14–15).

К 30-м гг. XV в. относится единичная фиксация *выгонь* ‘wigin’ в староу-

² Здесь и далее цифрой в скобках указывается количество употреблений анализируемой лексемы в наших материалах.

краинском, а с конца того же столетия – и в старобелорусском (*выгонь* ‘выган’) языке, большее распространение данная лексема в письменности Великого княжества Литовского (далее ВКЛ) получает лишь с середины XVI в., причем в XVI–XVII вв. она часто является в документах и текстах на «простой мове»³, язык которых насыщен полонизмами (ССМ XIV–XV ст., т. 1, с. 212; ГСБМ, вып. 5, с. 142; СУМ XVI – I пол. XVII ст., вып. 5, с. 136). В указанном и других значениях исследуемое существительное представлено и в словарях белорусского и украинского языков XIX–XX вв. (Носовичъ 1870, с. 80; ТСБМ, т. 1, с. 527; Гринченко 1924, т. I, с. 194; СУМ, т. I, с. 373).

Сопоставление приведенных выше данных дает, на наш взгляд, определенные основания для предположения о том, что в восточнославянские языки слово *выгонь* было заимствовано из польского. При этом в русский письменный язык середины XVII в. оно попало, видимо, благодаря посредничеству «простой мовы».

ВЫКОНАТИ (2) *сов.* Выполнить, исполнить; совершить, сделать: *И они б однолично шляхту, и слуг, дворовых людей, и мещан к вере прислали не мешкая, чтоб они по гетманскому письму присягу свою все выконали безо всякого мотчанья, и чтоб за тем божию и царского величества великому делу помешки не было* (ВУР, т. 3, с. 480 (205), 1653 г.; там же).

³ «Простая мова» – это литературно обработанная, надрегиональная разновидность белорусского и украинского языков среднего периода, возникшая на основе общего «русского» (= украинско-белорусского) делового языка (см. Мозер 2002, с. 221, а также Успенский 2002, с. 388–392).

Эта лексема образована префиксальным способом от глагола, имеющего общеславянское распространение и восходящего к праслав. **konati*, 1 л. ед. ч. **konajō* ‘кончать, завершать; исполнять, выполнять, совершать’, производному от **konъ* ‘конец, предел’, ‘начало’ < и.-е. корень **ken-* ‘(вновь) выступать наружу’, ‘проявляться’, ‘начинаться’ (Berneker 1908, Bd. I, s. 560–561; Boryś 2005, s. 718; Pokorny 1959, Bd. I, s. 563–564; Преображенский 1959, т. I, с. 347–348; Фасмер 1967, т. II, с. 307, 310; ЭССЯ, вып. 10, с. 181–182, 195–196).

Рассматриваемый глагол в спрягаемой форме до сих пор не регистрировался в русской письменности и не представлен в лексикографических источниках⁴. Мы обнаружили его в дипломатическом документе середины XVII в. по сношениям МГ с Польшей и ВКЛ. Этот факт указывает на потенциальный источник анализируемой лексемы в русском письменном языке XVII в.

Примечательно, что в исследованиях по этимологии белорусского языка *выканаць* трактуется как заимствование или структурная калька польского *wykonać* (ЭСБМ, т. 2, с. 260). В этимологическом словаре украинского языка также не исключается возможность заимствования этого глагола из польского (ЕСУМ, т. 1, с. 374). В памятниках письменности ВКЛ *выконати* ‘исполнить; совершить’ фиксируется с 80-х гг. XVI в. в сильно полонизированных тек-

⁴ С. Кохман (1975, s. 39) отмечает наличие краткой формы страдательного причастия прошедшего времени *выконано* в одном из рукописных лексикографических источников XVII в. Таким образом, наша информация позволяет конкретно датировать время появления спрягаемой формы глагола в русской письменности.

стах (ГСБМ, вып. 5, с. 228; СУМ XVI – I пол. XVII ст., вип. 5, с. 188). Этот глагол продолжал активно употребляться в белорусском и украинском языках XVII–XIX вв. (Тимченко 2002, кн. 1, с. 140; Носовичь 1870, с. 84; Грінченко 1924, т. I, с. 206). И в словарях современного белорусского (*выканаць* ‘ажыццявіць, здейсніць (наказ, заданне, задуму і пад.)’ и украинского (*выконати* ‘здійснювати що-н., реалізувати завдання, наказ, задум і т. ін., проводити в життя’) языков он также представлен (ТСБМ, т. 1, с. 540; СУМ, т. I, с. 411).

В памятниках польской письменности *wykonać* ‘wprowadzić w czyn, zrobić, uczynić, urzeczywistnić, spełnić’ засвидетельствовано с середины XVI в. и активно употребляется до настоящего времени (Boryś 2005, s. 718; Reczek 1968, s. 580; Linde 1814, t. VI, s. 407; SłPaska, t. II, s. 646; Karłowicz i in. 1919, t. VII, s. 895; SłJP, t. X, s. 51).

Итак, судя по приведенной выше информации, в белорусском и украинском языках анализируемый глагол, вероятнее всего, является лексическим полонизмом. В русском письменном языке XVII в. *выконати* также, очевидно, полонизм, судьба которого пока не прослеживается за пределами указанного столетия. Его проникновению в письменные источники, вероятнее всего, способствовала «простая мова». Кстати, полонизмом в русском языке С. Кохман (1975, с. 39) и В. Витковский (2006, с. 27) считают производное от *выконати* существительное *выконание*.

ВЫМОЛКА (1) *жс.* Отговорка; оправдание: *И толко похотите по тому учинити, отставя всякие причины и вымолки, и вамъ за недѣлю до масленицы*

к цесарскому величеству мочно поспѣти (СГД, т. 2, с. 253 (117), 1606 г.).

Это существительное, вероятнее всего, является суффиксальным производным от префиксального глагола, соотносительного с имеющими общеславянское распространение **mьlva* и **mьlviti*, без бесспорных соответствий в других и.-е. языках, при этом первоначальным значением корня **mьl-* было не ‘разговор, речь’, ‘говорить’, как обычно предполагают, а ‘шум; громкий говор’, ‘шуметь; громко разговаривать’; сама же структура этих слов и явная принадлежность к ряду **mьlm-*, **mьrm-*, **bьrm-* свидетельствуют об их звукоподражательности (см. Boryś 2005, s. 339; Brückner 1974, s. 345; Преображенский 1959, т. I, с. 548; Фасмер 1967, т. II, с. 641–642; Черных 1999, т. I, с. 539; ЭССЯ, вып. 20, с. 225, 228).

В историческом словаре русского языка *вымолка* в интересующем нас значении представлено единственной иллюстрацией, совпадающей с выявленным нами употреблением этого слова в дипломатической корреспонденции начала XVII в. по сношениям МГ с Польшей и ВКЛ (СлРЯ XI–XVII вв., вып. 3, с. 224). При этом однокоренной приставочный глагол в значении, которым могло быть мотивировано данное существительное, в русской письменности пока не засвидетельствован. В лексикографии, отражающей русский язык XVIII–XIX вв., регистрируется только лексема *вы́молка*, но в иных значениях: ‘короткое чего сказаніе’ и ‘действ. по гл. *вымолвить*’ (СлРЯ XVIII в., вып. 4, с. 242; САР, т. I, стлб. 894; Даль 1978, т. I, с. 299). История слова *вымол-*

ка в исследуемом значении в русском письменном языке ограничивается пока XVII в.⁵, а судьба лексемы *вымолвка* для русского литературного языка не прослеживается далее XIX в.

Приведенные выше обстоятельства наводят на мысль о неисконности анализируемого существительного в русской письменности XVII в. И возможным его источником следует, видимо, считать польский язык. Так, в старопольских памятниках с середины XV в. известны и глагол *wymówić*, *wymotwić* ‘usprawiedliwić’, и существительные *wymowa*, *wymotwa* ‘usprawiedliwienie, uzasadnienie, wymówka’, *wymówka* ‘usprawiedliwienie, uzasadnienie, wymówka, excūsatio, dēfensio’ (SłStp, t. X, s. 505, 507, 508). В интересующем нас значении *wymówka* бытовало на протяжении XVI–XIX вв. и активно употребляется в современном польском языке (Linde 1814, t. VI, s. 434; SłPaska, t. II, s. 651; Karłowicz in in. 1919, t. VII, s. 941; SłJP, t. X, s. 111).

В письменности ВКЛ с конца XV в. в сильно полонизированных или переводных с польского текстах отмечаются *вымова* ‘адгаворка, апраўданне, выкрут’, *вымолва* ‘виправдання’, *вымовка* ‘адгаворка, выкрут, апраўданне’ и *вымовитися* ‘апраўдацца, адгаварыцца’, при этом примечательно, что глагол регистрируется несколько позднее существительных, а последние впер-

вые появляются в старобелорусских и староукраинских источниках именно в указанных значениях (ССМ XIV–XV ст., т. 1, с. 218; ГСБМ, вып. 5, с. 276, 277, 278, 283). В этих значениях существительные продолжали употребляться и в «простой мове» XVI–XVII вв., причем в переводных с польского или насыщенных полонизмами текстах (ГСБМ, там же; СУМ XVI – I пол. XVII ст., вып. 5, с. 214, 215; Тимченко 2002, кн. 1, с. 144). В исследованиях по этимологии и истории белорусского и украинского языков существует мнение, что *вымова* и *вымовка* являются полонизмами (ЭСБМ, т. 2, с. 269; Тимченко, там же). Что касается дальнейшей судьбы последнего из этих существительных, то в белорусском (*вымовка*) и украинском (*вимівка*, *вимівка*) языках XVIII–XIX вв. оно в значении ‘отговорка’ входило в активный лексический запас (Носович 1870, с. 86; Грінченко 1924, т. I, с. 212, 213). В словаре современного белорусского языка эта лексема уже не представлена, а в словаре современного украинского языка она в анализируемом значении снабжена пометой «діал.» (СУМ, т. I, с. 433).

Приведенная выше информация, по нашему мнению, позволяет сделать следующие выводы: в белорусском и украинском языках рассматриваемая лексема (*вымовка*) – несомненный лексический полонизм. В русском же письменном языке XVII в. мы имеем дело с окказиональным полонизмом, поскольку на настоящий момент выявлено единственное его употребление. Учитывая фонетический облик слова, можно предположить либо заимствование со слуха, либо влияние на его произношение однокоренного *молвка* (*молка*) ‘оговор, обвинение; донос, сви-

⁵ Хотя еще в русских говорах первой половины XX в. наблюдалось *вымолка* в значениях ‘обрушивание, обвал кровли в шахте’, ‘обрушившаяся, обвалившаяся порода в шахте’ (СРНГ, вып. 5, с. 313). Омонимия этих существительных, которые в русском языке разделяют три столетия, может объясняться тем, что исследуемая нами лексема, вероятнее всего, является заимствованием, а отмечаемое в говорах *вымолка*, скорее всего, исконно русское слово.

детельское показание’, встречавшегося в памятниках русской письменности со второй половины XVI и до середины XVIII в. (СлРЯ XI–XVII вв., вып. 9, с. 241, 247; СлРЯ XVIII в., вып. 12, с. 252). Проникновению *вымолка* в дипломатические документы XVII в. могла способствовать «простая мова». Позднее лексемы *вымолвка*, *вымолка*, очевидно, возникли в самом русском языке, но в иных значениях.

ВЫМЫШЛЯТИ (3) *несов.* Придумывать, выдумывать; измышлять; замышлять: *А толко сверхъ договору какия статьи вымышлять и за тѣмъ дѣло держать, и тому, хто такіе вымышленные затѣйные статьи вымышляеть, отъ Бога не пробудеть ...* (Якубов 1897, с. 250, 1649 г.). *Франуженинь Яковъ Русель ... онъ... много зла противу еѣ ... вымышляль ...* (там же, с. 229, 1649 г.).

Вымышляти является формой несовершенного вида к *вымыслити*, префиксальному глаголу, восходящему к имеющему общеславянское распространение праслав. **mysliti*, 1 л. ед. ч. **myslję* ‘думать, мыслить; размышлять’, производному от **myslь* (< **myd-tlь* или **myd-slь*), возводимому большинством исследователей к и.-е. корню **mēdh-*: **mēdh-*: **mūd-* ‘стремиться к кому-, чему-л.’, ‘страстно хотеть чего-л.’, хотя нельзя исключать и версии о возможной принадлежности существительного к гнезду и.-е. **men-* и родстве с праслав. **mqdrь* ‘умный, мудрый’, ‘хитрый’, ‘сметливый; ловкий’ < и.-е. основа **mondh-r-o* (Bogus 2005, s. 344; Brückner 1974, s. 327, 350; Pokorný 1959, Bd. I, s. 743; Преображенский 1959, т. I, с. 574; Фасмер 1971, т. III, с. 25; Черных 1999, т. I, с. 547, 551–552; ЭССЯ, вып. 20,

с. 130–131, 132–133; там же, вып. 21, с. 43, 45–46, 49–50).

В русской письменности глагол совершенного вида *вымыслити* впервые появляется в значениях ‘сочинить, придумать’, ‘открыть, изобрести’ во второй половине XVI в., а единичные его употребления, относящиеся к этому столетию приходится на переводные с польского тексты или дипломатическую корреспонденцию, однако более широкое распространение эта форма получает только в XVII в. (СлРЯ XI–XVII вв., вып. 3, с. 227). Форма несовершенного вида *вымышляти*, по данным исторического словаря, впервые отмечается в письменных источниках с середины XVII в. в значении ‘придумывать, выдумывать, с 80-х гг. XVII в. – и в значениях ‘замышлять’ и ‘изобретать’, что иллюстрируется единичными примерами, а это может свидетельствовать о новизне лексемы для XVII столетия (там же, с. 228). Кстати, в том же источнике приводится единственная иллюстрация с причастием *вымышленный* под значением ‘измыслить, придумать что-л. ложное, несправедливое’ глагола *вымыслити*, относящаяся к 80-м гг. XVII в. (там же, с. 227).

Мы обнаружили *вымышляти* в исследуемом значении в дипломатическом документе 1649 г. по сношениям МГ со Швецией, где затрагиваются и отношения первого субъекта с Польшей. Кроме того, в этом же источнике выявлено и отглагольное образование *вымышленый* ‘выдуманный; ложный’, причем – в адъективном употреблении. Заметим, что до сих пор появление прилагательного *вымышленный* в русском письменном языке датировалось концом XVII – первой четвертью XVIII в. (СлРЯ XVIII в., вып. 4, с. 246).

Характер памятников, на которые приходится наиболее ранние фиксации *вымыслити*, *вымышляти*, *вымышленный* (*вымышленный*), а также то, что уже в древнерусском и русском языке XVI в. для выражения тех же значений были известны лексемы *смыслити*, *смышляти*, *смысленный*, *смысленный*, *мышленый* (*мышленный*) (Срезневский 1958, т. III, стлб. 758, 759; СлДРЯ, т. V, с. 86; СлРЯ XI–XVII вв., вып. 9, с. 339; там же, вып. 25, с. 229, 232, 234–235), наводит на мысль о возможной неисконности анализируемых форм глагола и отглагольного производного в русском языке. То, что эта версия не лишена оснований, подтверждается А. Е. Целуновой (2006, с. 122, 132, 159, 454), считающей выявленный ею в *Псалтыри 1683 г. в переводе А. Фирсова* глагол *вымыслити* полонизмом. Косвенно наше предположение находит поддержку и в том, что, по мнению В. Витковского (2006, с. 28), полонизмом в русском языке является однокоренное отглагольное существительное *вымысление*, *вымышление*.

Учитывая изложенное выше, обратимся к польскому языку. Здесь *wymyślić* ‘*myślać, szukając w myślach wynaleźć, obmyślić*’ встречается в письменных источниках с начала XV в., а в значении ‘*zmyślić, udać*’ – со второй половины XV в., с этого же времени регистрируется и причастие *wymysłony*, образованное от глагола в последнем из указанных значений; с середины – второй половины того же столетия в обоих значениях фиксируется и глагол несовершенного вида *wymyślać* (SlStp, t. X, s. 508, 509). В интересующем нас значении и *wymyślić*, и *wymyślać* бытовали и в XVI–XIX вв., известны они и в современном польском языке, то же можно сказать и в от-

ношении причастия *wymysłony*, которое в субстантивных словосочетаниях выполняет синтаксическую функцию прилагательного (Linde 1814, t. VI, s. 436; SlPaska, t. II, s. 651; Karłowicz i in. 1919, t. VII, s. 943; SlJP, t. X, s. 115; Mirowicz i in 1993, t. I, s. 181).

Со второй половины – конца XV в. *вымыслити*, *вымышлити* ‘*выдумать, здумать, придумать*’ и *вымышляти*, *вымышляти* в том же значении отмечаются в памятниках письменности ВКЛ, причем – в основном в переводных с польского языка текстах (ССМ XIV–XV ст., т. 1, с. 218; ГСБМ, вып. 5, с. 288, 291). Более широкое распространение глагол получает в «простой мове» XVI–XVII вв., но и в это время он часто встречается в сильно полонизированных источниках (ГСБМ, там же; СУМ XVI – I пол. XVII ст., вып. 5, с. 219, 220; Тимченко 2002, кн. 1, с. 145). Что касается причастия *вымышленный*, *вымышленный* в интересующем нас значении, то единичные его фиксации относятся к первой четверти XVI в., но в активное употребление оно в значении прилагательного входит только со второй половины этого столетия, причем во второй половине XVI–XVII вв. эта лексема наблюдалась в насыщенных полонизмами или переводных с польского текстах (ГСБМ, вып. 5, с. 290; СУМ XVI – I пол. XVII ст., вып. 5, с. 220).

Что касается дальнейшей судьбы анализируемых лексем в восточнославянских языках, то глагол *вымыслить*, *вымышлять* бытовал еще в русском языке XVIII–XIX вв.⁶, а в словарях сов-

⁶ Однако в XVIII в. объем его значений сужается: выходит из употребления значение ‘тайно замыслить, задумать что-л. злонамеренное’ (СлРЯ XVIII в., вып. 4, с. 245).

ременного русского языка он уже снабжен пометой «устар.», прилагательное же *вымышленный* до сих пор входит в активный лексический запас русского языка (СлРЯ XVIII в., вып. 4, с. 244–245, 246; Даль 1978, т. I, с. 302; БАС, т. 3, с. 481, 482; ССРЛЯ (2), т. II, с. 786). В интересующем нас значении находим глагол в белорусском (*вымысляць*) и украинском (*вiмислити, вимишлiти*) языках XVIII–XIX вв., представлен он и в современной украинской лексикографии, тогда как в белорусском языке история этой лексемы ограничивается XIX в. (Носовичь 1870, с. 87; Гринченко 1924, т. I, с. 212; СУМ, т. I, с. 431). История отглагольного образования *вымышленный, вымышленый* для белорусского языка пока не прослеживается далее XVII в. В толковой лексикографии украинского языка XX в. ни причастие, ни прилагательное не представлены, тогда как в двуязычных переводных словарях того же столетия *вiмислений* использовалось для пояснения значения прилагательного *вымышленный* (РУС, т. 1, с. 207). Причастие *вiмислений* от глагола *вимишляти* ‘вигадувати що-н. нереальне’ регистрируется и в толковом словаре начала XXI в. (ВТССУМ, с. 141).

Словари

БАС – *Большой академический словарь русского языка*. Главный редактор К. С. Горбачевич. 2005. Москва; Санкт-Петербург: Наука. Т. 3.

ВТССУМ – *Великий тлумачальний словник сучасної української мови*. Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 2005. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун».

Итак, сопоставление изложенных выше фактов дает, на наш взгляд, определенные основания для того, чтобы квалифицировать не только *вымыслити*, но и *вымышляти* как лексическое заимствование с последующей субституцией согласного польского языка его коррелятом в восточнославянских языках⁷, причем процессу фонетической адаптации могло способствовать и то, что уже в древнерусский период существовали однокоренные слова с чередованием *с(л) // ш(л)* (см. выше). То же, по всей вероятности, касается и лексемы *вымышленый, вымышленный*, которая в русском письменном языке XVII в. и в «простой мове», по нашему мнению, является либо лексическим заимствованием из польского, либо структурной калькой. И глагол, и причастие в функции прилагательного проникают в русскую письменность, видимо, благодаря посредничеству «простой мовы». При этом обнаруженное нами употребление лексемы *вымышленый* можно рассматривать как предысторию прилагательного *вымышленный* в русском языке.

Итоговые выводы по представленному материалу будут опубликованы во второй части статьи (в след. выпуске журнала).

ВУР – *Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы*. 1953. Москва: Изд-во Акад. наук СССР. Т. 3.

ГСБМ – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. 1986. Мінск: Навука і тэхніка. Вып. 5.

ЕСУМ – *Етимологічний словник української мови*. 1982. Київ: Наукова думка. Т. 1.

⁷ Праслав. *slj > *š'1': вост.-слав. *с(л) // ш(л)* (русс. *мыслить* – *мышление*) – польск. *ś(l) (myśleć/myślić) – myślenie*).

РУС – *Російсько-український словник*. Ред. колегія: Й. А. Багмут, І. К. Білодід і ін. Ред. тому С. І. Головащук. 1968. Київ: Наукова думка. Т. 1.

САР – *Словарь Академии Российской, по азбучному порядку расположенный*. Вновь пересмотр., испр. и доп. изд. 1806. Санкт-Петербург. Ч. 1.

СГГД – *Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в Государственной Коллегии иностранных дел*. 1819. Санкт-Петербург. Ч. 2.

СлДРЯ – *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)*. 1989. Москва: Русский язык; 2002. Москва: Азбуковник. Т. II, V.

СлРЯ XI–XVII вв. – *Словарь русского языка XI–XVII вв.* 1976, 1982, 2000. Москва: Наука. Выпуски 3, 9, 25.

СлРЯ XVIII в. – *Словарь русского языка XVIII века*. 1988. Ленинград; 2001. Санкт-Петербург: Наука. Выпуски 4, 12.

ССМ XIV–XV ст. – *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* 1977. Київ: Наукова думка. Т. 1.

СРНГ – *Словарь русских народных говоров*. Главный редактор Ф. П. Филин. 1970. Ленинград: Наука. Выпуск 5.

ССРЛЯ (2) – *Словарь современного русско-го литературного языка в 20 томах*. Издание второе, переработанное и дополненное. 1991. Москва: Русский язык. Т. II.

СУМ – *Словник української мови*. 1970. Київ: Наукова думка. Т. I.

СУМ XVI – I пол. XVII ст. – *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* 1998. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Вип. 5.

ТСБМ – *Тлумачальні слоўнікі беларускай мовы*. 1977. Мінск: Галоўная рэдакцыя Беларускай Савецкай Энцыклапедыі. Т. 1.

ЭСБМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. 1980. Мінск: Навука і тэхніка. Т. 2.

ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков*. 1980, 1983, 1994. Москва: Наука. Выпуски 7, 10, 20, 21.

ŚJP – *Słownik języka polskiego*. 1968. Warszawa: PWN. Т. X.

ŚPaska – *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska*. 1973. Wrocław; Warszawa; Kraków: PAN. Т. II.

ŚiStp – *Słownik staropolski*. 1988–1993. Kraków: PAN. Т. X.

Литература

ГАРБУЛЬ, Л., 2004а. К вопросу о межславянских лексических заимствованиях в русском приказном языке XVII века. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 49, fasc. 1–2, 27–43.

ГАРБУЛЬ, Л., 2004б. К истории некоторых полонизмов в русском языке. *Respectus Philologicus*, № 6(11), 45–55.

ГАРБУЛЬ, Л. П., 2005а. К вопросу о происхождении лексем *жадность*, *заочно*, *заочный*, *заслуга*, *злость* в русском языке. *Slavistica Vilnensis* 2004 (Kalbotyta 53 (2), 53–67.

ГАРБУЛЬ, Л., 2005б. Межславянские заимствования-полонизмы в русском приказном языке XVII века. *Respectus Philologicus*, № 8 (13), 110–121.

ГАРБУЛЬ, Л., 2008. История лексем *затруднить*, *налгать*, *пограничье*, *родовитый* в русском и других восточнославянских языках. *Respectus Philologicus*, № 13 (18), 180–191.

ГАРБУЛЬ, Л., 2009. *Семантические полонизмы в русском приказном языке первой половины XVII века*. Вильнюс: Издательство Вильнюсского университета.

ГРИНЧЕНКО, Б., 1924. *Словарь української мови*. *Українсько-руський словарь*. Берлін: Українське слово. Т. I.

ДАЛЬ, В., 1978. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Москва: Русский язык. Т. I.

ЖИВОВ, В. М., 1986. Новые материалы для истории перевода «Географии генеральной» Бернарда Варения. *Известия АН СССР. Сер. Литературы и языка*, т. 45, № 3, 246–260.

КОРТАВА, Т. В., 1998. *Московский приказный язык XVII века как особый тип письменного языка*. Москва: Издательство Московского университета.

МОЗЕР, М., 2002. Что такое «простая мова»? *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 47, fasc. 3–4, 221–260.

- НИКИТИН, О. В., 2004. *Деловая письменность в истории русского языка (XI–XVIII вв.)*. Автореф. дис. ... докт. филол. наук. Москва.
- НИКИТИН, О. В., 2005. Деловой язык русской дипломатии XVI–XVII вв. (формальные и стилообразующие средства). *Филологические науки*, № 1, 81–88.
- НОСОВИЧЪ, И. И., 1870. *Словарь бѣлорусскаго нарѣчя*. Санкт-Петербург.
- ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ, А. Г., 1959. *Этимологический словарь русского языка*. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей. Т. I.
- Псалтырь 1683 г. в переводе Авраамия Фирсова: Текст, словоуказатель, исследование*, 2006. Предисл., исслед., подгот. текста и сост. словоуказателя Е. А. Целуновой. Москва: Языки славянских культур.
- СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И., 1958. *Материалы для словаря древнерусского языка*. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей. Т. III.
- ТИМЧЕНКО, Є. К., 2002. *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* Підготували до видання В. В. Німчук та Г. І. Лиса. Київ; Нью-Йорк: Преса України. Кн. 1.
- ТРОФИМОВИЧ, Т. Г., 2003. *Типы предметных наименований в языке старорусской деловой письменности*. Минск: БГПУ.
- УНБЕГАУН, Б., 1965/1969. Язык русского права. На темы русские и общие. *In: Сб. Статей и материалов в честь проф. Н. С. Тимашева*. Нью-Йорк: Цит. по изд.: UNBEGAUN, В. О., 1969. *Selected Papers on Russian and Slavonic Philology*. Oxford, 312–318.
- УСПЕНСКИЙ, Б. А., 2002. *История русского литературного языка (XI–XVII вв.)*. Изд. 3-е, исправленное и дополненное. Москва: Аспект Пресс.
- ФАСМЕР, М., 1964, 1967, 1971. *Этимологический словарь русского языка*. Пер. и доп. О. Н. Трубачева. Москва: Прогресс. Т. I–III.
- ЧЕРНЫХ, П. Я., 1999. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*. Москва: Русский язык. Т. I.
- ШАНСКИЙ, Н. М., 1968. *Этимологический словарь русского языка*. Москва: Издательство Московского университета. Т. I(3).
- ЯКУБОВ, К., 1897. *Россия и Швеция в первой половине XVII в. Сборник материалов, ... касающихся истории взаимных отношений России и Швеции в 1616–1651 гг.* Москва.
- BERNEKER, E., 1908. *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg. Bd. I.
- BORYŚ, W., 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie.
- BRÜCKNER, A., 1974. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- KARŁOWICZ, J.; KRYŃSKI, A.; NIEDŹWIEDZKI, W. (red.), 1919. *Słownik języka polskiego*. Warszawa. T. VII.
- KOCHMAN, S., 1971–1974. Polonizmy w języku rosyjskiej korespondencji dyplomatycznej (1487–1571), cz. I–IV. *Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział II Języka i Literatury. Seria B*, № 7, 37–54; № 8, 63–74; № 9, 33–42; № 10, 15–27.
- KOCHMAN, S., 1975. *Polonica w leksyko-grafii rosyjskiej XVII wieku*. Wrocław: PWN.
- KOCHMAN, S., 1978. Z badań nad terminologią dyplomatyczną w języku rosyjskim XVI–XVIII wieku (*граммота, лист*). *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Filologia Rosyjska XVI*, 73–86.
- KOCHMAN, S., 1980. Europejskie elementy w rosyjskiej terminologii dyplomatycznej. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Wydział Humanistyczny. Filologia Rosyjska IX*, 107–118.
- KOCHMAN, S., 1991. Niezauważone polonizmy w rosyjskiej terminologii dyplomatycznej (XVI–XVII w.). *Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wydział II Języka i Literatury. Seria B*, № 23, 29–35.
- LINDE, S. B., 1814. *Słownik języka polskiego*. Warszawa. T. VI.
- MIROWICZ, A.; DULEWICZOWA, I.; GREK-PABISOWA, I.; MARYNIAKOWA, I., 1993. *Wielki słownik rosyjsko-polski. Большой русско-польский словарь*. Warszawa: Wiedza Powszechna. T. I.
- POKORNY, J., 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern. Bd. I.
- RECZEK, St., 1968. *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
- WITKOWSKI, W., 2006. *Nowy słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*. Wyd. II rozszerzone. Kraków: TA i WPN Universitas.

Liudmila Garbul

Vilnius University, Lithuania

Research interests: historical lexicology of the Russian language, inter-slavonic language contacts and loan-words

REFLECTION OF RESULTS OF INTERSLAVONIC LANGUAGE CONTACTS IN THE RUSSIAN CHANCERY LANGUAGE OF THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY (SYNCHRONIC AND DIACHRONIC ASPECTS)

Summary

The article examines the history of the following words found in the Russian chancery language (diplomatic correspondence) of Muscovite Russia of the first half of the 17th century: **vygonъ** 'pasture', **vykonati** 'carry out, fulfil', **vymolka** 'excuse; pretext', **vymyšliati** 'invent, make up', **vymyšlenyj** 'invented; imaginary', **vyslavliati** 'glorify, make famous', **vyslušan'e** 'audition; hearing', **vytiskati** 'compel, force; put pressure upon', **vytrublivati** 'sound the trumpet; notify, inform' and retraces their further fate in the Russian

language. The author aims at proving that these intraslavonic derivatives are inter-slavonic lexical loan-words-Polonisms in the Russian written language of the 17th century. These investigations serve the purpose on factual data to corroborate factor of the Polish influence on the new type of Russian literary language forming.

The following conclusions are made: all examined words in the analysed meanings, in the opinion of the author, are lexical loan-words-Polonisms in the Russian language of the 16th and 17th centuries. The "prostaja mova", evidently, appeared to be the mediator when the words **vygonъ**, **vykonati**, **vymolka**, **vymyšlenyj**, **vymyšliati**, **vyslavliati**, **vyslušan'e** were being borrowed by the Russian written language. The materials of the article specify the chronology of **vykonati**, **vymyšlenyj**, **vyslušan'e**, **vytiskati**, **vytrublivati** in the Russian written language. Only words **vygon** and **vymyšlennyj** in the analysed meanings are in active usage in the contemporary Russian language.

KEY WORDS: inter-slavonic language contacts, inter-slavonic migration of words, inter-slavonic lexical loan-words, intraslavonic derivatives, Polonisms, "prostaja mova", prehistory of word.

Gauta 2010 05 20

Priimta publikuoti 2010 07 15

Audronė Gedžiūtė

Vilnius University
 Kaunas Faculty of Humanities
 Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
 E-mail: gedziute@gmail.com
 Research interests: mythology, culture,
 etymology, literature

Jadvyga Krūminienė

Vilnius University
 Kaunas Faculty of Humanities
 Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva
 Research interests: literature and art,
 literature and homiletics, mythopoetics and
 theopoetics, cultural translation as reflected
 in literary texts, semiotics, hermeneutics,
 comparative analysis, translation studies

A SEMIOTIC ATTEMPT AT THE RECONSTRUCTION OF CELTIC MYTHICAL MODELS: THE FIGURE OF THE HORSE

The article deals with the semiotic reconstruction of an ancient Celtic mythical model. It is an attempt to determine the role of the figure of the horse in the Celtic model of mythical consciousness. The method applied in the research is that developed by Algirdas Julius Greimas (1917–1992). This semiotic method appears to be a valuable instrument that helps to solve the main problem of any mythological research, namely, the lack of direct data and its fragmentary nature. It serves as a useful tool to expose the complex structure of mythical discourse as well as examine the sources of information and extract relevant semantic units which form a unitary structure of significance.

The main aim of the article is to designate the role of the kelpie, i.e. water horse in the mythical universe of the Celts. Data sources depict the kelpie as a very ambiguous creature, for that very reason, the semiotic method is firstly applied to prove its mythical origin. The authors of the paper focus on the shape of the kelpie as the main semantic component of this agent and try to examine its possible mythical implications. The article overviews the functions of the horse in the life of ancient Celts, as they could have facilitated the diverse mythical manifestation of the figure of the horse. The functions derive from the spheres of agriculture, safety (regarding warriors) and communication. All these spheres are related with the so-called Lower World and suggest the link between the horse and the Underworld. With regard to the mythical structure, the kelpie demonstrates similar behavioural patterns to those of the horse, therefore it might be treated as a projection of the horse onto the mythical plane. The article presents the hypothesis that the water horse could possibly act as a mediator between the world of the dead and the living as the sphere of its productive activity does not overcome the boundaries of the Lower World. The hypothesis is supported by the analysis of the mythical narratives as well as etymological exploration of interrelated words, archeological findings and other data.

KEY WORDS: mythical modes, reconstruction, Celts, horse, kelpie, semiotics.

Introduction

Myth has always been an important part in human life. It embraces customs, traditions, moral norms, the system of values

and the understanding of the world in general. Myth is an extremely complex structure of significance engendered by human consciousness and articulated in a number

of forms: rituals, linguistic units such as phrases or words, narratives, texts, etc. Therefore, a qualitative analysis of myth requires such methods that might enable the scholars to explore both linguistic and extralinguistic means of mythical expression.

Not all mythologies of the world gain equal attention from scholars. And the later this awareness is raised about one or another mythical system, the greater information losses it suffers because time erases entire cultures irreversibly. Hence in order to reconstruct at least a satisfactory picture of a particular mythical system a researcher has to clutch any possible means and rely on the data extracted not only from the narratives acknowledged as mythical, but also from the so-called secondary sources, such as minor folklore, or other scientific fields.

The article offers one of the attempts at rebuilding a part of the ancient Celtic-Gaelic mythical world. Usually, the studies of Celtic-Gaelic mythologies focus on the mythical projection on the everyday life or the afterlife mode of human existence. Yet, the depiction of the mode of the soul's transfer from the world of the living to the world of the dead has scarcely attracted scholarly consideration. The authors expect that the paper will fill in the gap in the Celtic-Gaelic mythical system related with the posthumous journey of a human soul. Despite the fact that typically the figure of the kelpie is generally treated as a folklore element, the objective of the paper is to confirm the hypothesis that the kelpie is a mythical creature that functioned as a guide of the souls to the realm of the Afterlife.

The present attempt at the reconstruction of the kelpie myth is based on and may serve as a testing means of the semiotic

method worked out by Greimas, because the reconstruction is, to put it in his own metaphorical wording, "to theoretically reconstruct the whole vase from several shards or to draw the plan of the entire city just from several remained stonework" (Greimas 1990, p. 18). And even though every myth reconstruction is more or less hypothetical, still it may draw new paths for future investigations.

General Remarks on Kelpie as a Mythical Creature

Usually the kelpie (or kelpy) is defined as a fairy water creature or water spirit of Scottish or common Celtic folklore. It is the figure which under different names is also found in the Germanic folk beliefs (cf. Mackillop 2004, p. 281; Lecouteux 2006, p. 158). Following formal definitions of the creature it appears that it is hardly associated with mythical discourse. Traditionally, it is more acceptable to take it as an element belonging to pure folklore. However, it should be noted that the sources providing the major information about the kelpie – legends, testimonies told by people or folk tales which articulate the features of mythical narrative – are more likely to be slivers of a mythical discourse than well-ordered narratives so typical of traditional folklore. One may arrive at such a conclusion after a closer examination of the *narrative structure* and *figurative* expressive means found in these texts by following the analytical steps offered by Greimas.

First of all, it is worth paying attention to the distribution of the *actantial roles*, i.e. functional elements. Stories usually attributed to folklore, e.g. folk tales have a rigid *actantial structure* with at least 4 actantial roles – *sender-receiver* and *help-*

er-opponent – present in it. All the events and transformations follow in a strict logical order: the character/cultural hero is obliged to perform a certain deed, and in one or another way he/she acquires certain *competences* and is finally rewarded for the effort. Despite the variation of *actors* or slightly modified *figurative trajectories*, the *actantial structure* never changes because any alternation would lead to the generation of a different meaning of the entire text.

Meanwhile, mythical discourse obeys different narrative rules. In it the traditional functional structure so typical of folk tales loses its significance and the *action* develops under entirely different circumstances. One of the most characteristic features of mythical discourse is the absence of the *sender-actant*, i.e. here the character acts without any external incentive and there is no need or reason for the action to occur (cf. Greimas 1990, p. 117). From the traditional narrative perspective, in mythical stories all events seem to be accidental, demonstrating rather vague logical-causal interrelations. They start abruptly, without any introduction of the circumstances and/or pre-history of the event; the participants of the action are not detailed either – their presence is taken for granted as if implying that the hearer/reader (i.e. *the receiver*) of the message knows the background of the text and needs no explanation. A relatively loose organization of the narrative suggests that it should have derived from human contemplation upon the world, i.e. myth. It is of crucial importance to note that all the sources which testify to the existence of the kelpie expose the features of mythical discourse. That is, the *syntagmatic*, or in other words, the horizontal structure seems to be sketchy and obscure, while

overall meaning is manifested through the *paradigmatic* or vertical relations of the elements of the narrative. For instance, a number of the stories speak about the kelpie as a beautiful horse or stallion, usually black that wanders near a water body and lures a weary traveler to sit on its back. But when he does it, the horse carries him to the bottom of the lake and devours him (cf. Mackillop 2004, p. 281). From this it appears that there is no external reason for such behaviour on the part of the kelpie. Even hunger is not a satisfactory explanation since the kelpie's 'competence' for devouring people is ideal. To put it other way, the water-horse is an ever-devouring creature. On the other hand, to follow the specific criteria of a myth structure, i.e. that myth attempts at the explanation of the particular laws of the world, the kelpie's behaviour might probably seem as a demonstration of the destructive water powers, human fear of sinking which might be expressed as the devouring action of the kelpie, or some other human dreads. In any case, the kelpie comes into view as a noteworthy mythical figure and not a mere folklore segment.

The very fact that the number of the direct sources, i.e. mythical narratives or other 'testimonies' of the existence of the water-spirit, is rather limited should not prevent a researcher from a deeper study of the kelpie's possible mythical functions. The determination of the secondary *isotopies* (i.e. the semantic fields) will definitely be helpful in constructing some semiotic frame of the kelpie myth. To do it, the object of the research should be defined more accurately.

In rough terms, the kelpie may be described as a water spirit which usually acquires the shape of a horse when it shows

up for humans. A similar creature was also known in Classical mythology: the first mentioning of the water-horse under the name ἵπποκάμπος – *hippocampus* is found in Greek mythology (etymologically, ἵππος meaning ‘a horse’ and κάμπος meaning ‘a sea monster’)¹. The geographically wide-spread popularity of the motif of a water-horse may both facilitate and aggravate the reconstruction of the kelpie myth. On the one hand, the comparative analysis may be useful in filling in the information gaps; on the other hand, it may also erase the peculiar features of this particular water-horse. The more so that the collected data, concerning the issue of the kelpie identification as a mythical entity, is in itself ambiguous.

One of the biggest problems which a researcher encounters is that the empirical sources do not provide a smooth picture of the kelpie. In some stories, it is depicted as an inhabitant of gushing streams, though in others it is described as a dweller of standing waters exclusively. Nevertheless, there remains a common belief that “every loch has its kelpie” and that “kelpies still haunt Scottish pools and lonely rivers”². There are sources which state that one should thoroughly discern among water-spirits lest confuse kelpie with other mythical water creatures such as *each uisge* in Scotland, *pook* in Ireland, *Bäckahästen* in Sweden, etc. However, despite the differences in the formal definitions of these mythical entities, the stories and testimonies of the existence of the kelpie which are considered to be the primary sources of information provide a rather confusing and abstruse data concerning the distinction of

the living environment and the behaviour peculiarities of the creature. What is more, some tales about the kelpie or a water-horse, such as “Moregie and Kelpie” (cf. Zagorskienė 1992, pp. 67–70) even state that kelpies are particularly scared of the running water the reaching of which might be the only possible way to escape.

No less confusion is found with regard to the time of the kelpie’s activity. Traditionally, similar to all malevolent mythical creatures, it is a night monster. Some stories tell that it is impossible to meet the kelpie before sunset or after the dawn. Nonetheless, there are numerous tales about the kelpie’s fatal activity in the day-time. The problem may be partially explained by drawing the assumption with the time that the kelpie was merely confused with other water spirits. Unfortunately, a closer examination of the specificity of *each uisge*’s activity shows that a similar chaos resides in here as well: the formal definitions claim that it performs evil acts only at night-time, yet the primary sources mostly stress day being the time of *each uisge*’s disposals. Hence, the activity aspects of the horse-shaped water spirits cannot be classified according to the formal definitions based mostly on the folklore tradition that shows the distinction of the creatures according to the geographical area or their dialectal names and not according to their specific features or behaviour testified in the stories told by people who believe in the existence of the water-horse. For this reason, a new basis for the *taxonomy* of water spirits should be found out, including the definition of the temporal dimension of their activity.

For the sake of truth, it should be noted that all the cases which describe the encounter of the kelpie and a human being

¹ <http://fantasyhorses.homestead.com/water.html>

² <http://www.mysteriousbritain.co.uk/scotland/folklore/kelpie.html>

precisely determining the day as the time of the action end up with the defeat of the water-horse. Then the creature is curbed if one manages to steal its bridles without which the kelpie becomes as humble as a lamb or may be then deceived by an insightful man (ibid, p. 217). The day time as the time of the kelpie's activity is a common element in the stories where the creature demonstrates its desire to lure a human daughter and marry her³. A maiden, who takes care of her herd or is just having a rest near some pond, meets a charming swarthy young man who is actually the dangerous water horse in disguise. The man's refined manners enchant the maiden and she agrees to come to the same place again after the sunset, as the seducer asks, or at night, sometimes even with the intention to get married. The stories of this category have various ends: sometimes the maidens manage to find rescue by themselves or other men help them, in other cases, the monster takes its victim at any cost. Yet, the most important point in this respect is to discern darkness as an obligatory condition for the productive and successful activity of the kelpie. The water horse may also appear even in the midday, but then its victim has many chances to escape: to wade a stream, to reach successfully the parents' house or cheat the treacherous monster in some way. Whereas, if it is encountered at dusk or before the dawn (i.e. before the crow of a cock), then there is practically no hope to avoid its horrible jaws.

Due to the multiple contradictions in the treatment of the kelpie as a mythical

³ Though there are sources which claim that kelpies may wed (and sometimes did) the mortal women, the main intention of their guile still remains not love relations but rather willingness to devour them.

figure, here it will be approached as a mischievous water spirit that is related with the Greek *hippocampus* best attested in the sources of Celtic and Gaelic origin. It will be also considered that this water creature resides in deep, dark and silty lakes or bays. It may change its shape and most often appears either as a beautiful steed if the target victim is a man, or a handsome young man if it is about to catch a young maiden. Thus, the distinction between the kelpie and other water spirits, such as *each uisge*, *pook*, etc, will not be emphasized here and to be left for the future research. It seems to be reasonable firstly to draw at least the sketchy frames of the myth of the water horse to initiate more detailed research of every individual mythical water creature.

In general, it is possible to claim that the kelpie myth obviously consists of several *isotopies*, or semantic fields that should be discussed more elaborately in order to reconstruct the whole mythical structure. The shape of the horse as the most popular disguise of the creature comes into focus from the very beginning of the analysis. The figure of the horse radiates a huge amount of mythical information, thus in this article it comes out as a focal point of the research which may lead to further insights concerning the kelpie myth.

Mythical Development of the Image of the Horse

The pagan consciousness is undoubtedly strongly related with nature, since men used to be extremely dependent on it. Peaceful relationship with nature was a guarantee of the safe life, while the establishment and cultivation of such relationship is nothing else but religion based on

myth and ritual. As Miranda Green points out, “for the Celts, the supernatural forces perceived in all natural phenomena could not be ignored but had to be appeased, propitiated and cajoled” (Green 1998, p. 1). It goes without saying that such an attitude is typical not only of Celts but of the primeval consciousness in general when contemplating the divine world through the prism of casual things and everyday experience and, vice versa. Due to the lack of scientific knowledge the ancient man viewed many natural phenomena as mystic and mysterious, coming from the supernatural powers, every process or change covered a certain meaning predestined by some deity. Therefore it is hardly surprising that the supernatural world acquired the anthropomorphic expression easily perceived by a human being and yet different from the earthly world in its supernatural qualities as it is in the case of the mythical perspective worked out with respect to the horse.

The horse played a vital role in the life of the ancient men. In fact, any activity was hardly imaginable without the help of this domestic animal. It was as a guarantee of a prosperous life, and this function could have stipulated the mythical projection of the horse as a provider of wealth. Hereby the horse was taken for an intermediary agent between the gods supplying the goods and the people consuming them. On the mythical plane, the horse may be attributed to the sphere of earth gods related with fertility.

However, the horse was important not only for the settled agrarian people who cared for the harvest but for the warlike nomads as well. Since the ancient times a steed has been the obligatory attribute of every self-respecting hero because the horse’s exceptional characteristics could

determine a successful end of a combat. Hence the horse served as a helper not only in agricultural but also in military activities. The figure of the horse appears on the mythical plane in the realm of war-gods. In other words, it is inscribed on the war *isotopy* which could have determined the role of the protector attributed to the horse (Lecouteux 2006, p. 28).

The third equally important function of the horse in the human reality is that of a means of communication. The swiftness of the horse could play an important role even in the political life, when a message from one chief had to be brought to another as soon as possible. In common life the horse ensured the mobility of the whole property. That was the only means of transport and communication at a distance. Having in mind that mythical consciousness usually projects the communication between people and gods based on a distance, it seems quite credible that the figure of the horse might acquire the functions of a mediator between the two worlds – the human and the divine.

Such a multifunctional nature of the horse determined a broad employment of its image on the mythical dimension. If one followed the traditional functional classification of Indo-European gods which distinguishes in ruling divinities, war divinities and vegetation gods, one would see that, as M.L. West claims, every sphere of divine activity exposes the figure of the horse as being of exceptional importance (West 2007, p. 158). That is to say, gods of whatever function have horses as their companions with whom they even share their divine food.

The significance of the image of the horse becomes more evident in the Celtic and Germanic mythologies. For instance,

Caesar from Gael registered that Gaelic people believed that their tribes originated from a horse-like divinity, therefore the element *ech-* meaning ‘a horse, steed’ is found in many names of gods (cf. Tokapev 1994, c. 636). In Germanic mythology, the importance of the horse is attested by the archeological findings in ancient burial places. The role of a steed or horse in the funeral ceremonial will be discussed in more detail in the following subchapters. Whereas here it seems to be sufficient to note that it appears as a universal mythical figure known in many Indo-European cultures and found in all the spheres of the mythical world.

The significant mythical functions of the horse are still preserved in the monuments of folk lore. Some stories depict the horse as the criterion to measure one’s wealth, safety, strength, power or other qualities. For instance, *The Story about the Dragon of Wantley*⁴ suggests some interesting aspects that might be of mythical nature. It speaks about the knight called More of More Hall “of whom it was said that so great was his strength that he had once seized a horse by its mane and tail, and swung it round and round till it was dead because it had angered him. Then he had eaten the horse, all except head” (Briggs 1980, p. 142). Obviously the knight was the only man capable of defeating the dragon of Wantley and his extreme physical force might be judged by his fight with the horse.

It is the consumption of the horse that serves as a proof of extraordinary abilities and thus suggests the mythical context. It is interesting to note that in order to establish his authority and social position, the

chief of Celtic or Gaelic tribes had to mate with a mare before the whole community and thus acquire the necessary qualities that would guarantee successful leadership (cf. Davidson 1988, p. 54). Other sources claim that the horse sacrifice rituals were considered to lead to the happy life after death, therefore many tribes used to burry people together with their horses while mass sacrifices were also arranged to propitiate gods on one or another issue (cf. Green 1998, p. 153). Consequently, the ritual eating of a horse’s flesh could have been an important part of the ancient religious life that most probably was inherited from the ancient horse-cult so typical of the Celtic tradition (cf. Ermanytė 1999, p. 80). It is also possible to make an assumption that the sacrifice of the animal was related exclusively with the privileged caste of the rulers, since horse remnants are mostly found in the tombs of the chiefs. Such a custom might have been formed due to the economic reasons – only warriors who conquer other tribes and adopt their wealth, or the rich part of a community could allow such luxury as to be buried with the horse. On the other hand, the funeral traditions suggest the unity, or rather indivisibility of a horse and a man because the animal could not be passed to the disposition of another man in case its initial proprietor died; it was more acceptable to kill the horse as well. In such a way, pagan mythical consciousness reveals a rather interesting structuring of a human being as an entity. Having in mind that in the pagan tradition horses served as psychopomps, i.e. the carriers of the souls to the afterlife world (cf. Lecouteux 2006, p. 29) and also used to be totemic animals representing the spiritual origin of some tribes, so they come to represent the ideal

⁴ A tale in BRIGGS, K. M., 1980. *British Folk-Tales and Legends*. London: Granada Publishing

side of man, i.e. human soul. To put it more precise, similarly as in the objective reality the horse protects its master from physical death, from the rigours of famine or the enemy's gun, hence the mythical consciousness re-projects this function of safety to the afterlife and 'employs' the horse as the guide of the soul. Thus, the concept of the horse may be prescribed to the mythical plane and related with the life after death.

The Image of the Horse in Relation with Death

As it has been discussed previously, the horse being of great economic importance has gained strong positions in the mythical consciousness. Its image has a number of relations with the projection of the after-life existence. That is the first step in the reconstruction of the kelpie myth because the horse-shape of the creature is established as a mythical heritage, while the possible implications of death may serve as a background for the explanation of its terrible behaviour with regard to people. Yet, a mythologist cannot be satisfied only with a hypothetical contemplation on the relation between the *sememes* of the horse and death. He/she needs a scientific proof, hence it appears useful to investigate the etymology of the word 'horse' because it may show the semantic shift of the word in the course of time and thus enrich the description of the kelpie as a mythical being.

In his *A Handbook of Germanic Etymology* Vladimir Orel stresses that the word 'horse' might have derived from the Germanic **xrussan* (cf. Orel 2003, p. 189). As he claims, the word was borrowed from East Iranian, or to be more precise, the Ossetic language (*v)urs* meaning 'stallion'. Later on it split into ON *hross*, OE *hors*, OFris *hors*, *hars*, OS *hros*, OHG *hros*, *ros*

all meaning 'horse'. The etymology seems to be irrelevant from the mythological perspective, but Orel maintains that the word is related with the Germanic **xruzan* which later gave birth to ON *hror* 'corpse' and OE *ge-hror* 'fall, ruin, death' (ibid, p. 190). Presumably, these concepts so different at the first sight could result from the semantic split of the common complex concept that was used in the Germanic proto-language. Orel claims that the Germanic **xruzan* has derived from Germanic **xreusanan* which in its turn later split into OE *hreósan* 'to fall', OHG *hriusu* 'reor' (leg. Ruor) which is etymologically related to Gk *κρῶω* 'to strike', Lith *krušu*, *krušti* 'to trample', OPrus *krūt* 'to fall', Slav *krušiti* 'to destroy' (ibid, 186). From this it comes that the analysis deals with several semantic elements covered by the Germanic **xruzan*. If it means 'corpse' or 'death' and is derived from Germanic **xreusanan*, so one may infer that the noun **xruzan* indicates the state resulting from the activity denoted by the verb **xreusanan*. In other words, destruction, strike, the usage of physical force cause somebody's death.

Another important aspect to consider is the downward direction of the action depicted by the Germanic **xreusanan*. To remember the behaviour of the kelpie, all the sources claim that having caught a victim, the kelpie rushes headlong to the bottom of the lake. Schematically the kelpie's movement preserves the downward direction. Besides, just before reaching the surface of the lake, the creature strikes the water with its tail making loud noise, resembling the sound of thunder. This characteristic is related with the etymological aspect 'to strike' of the Germanic cognates referred to above. As the tales and legends about the kelpie tell, at the bottom of the lake a human victim faces death. This corresponds

to the *sememes* extracted from the linguistic data suggesting that the word meaning 'corpse' and the one meaning 'horse' have derived from the same root.

In conclusion, the parallel chains of *semantic elements* extracted from different planes such as various sources (tales, legends, testimonies told by people) about the kelpie and etymological analysis of the word 'horse' might be worked out. By following a formal etymological development of the words the sequence of *sememes* "horse-strike-fall, destroy-death, corpse" has been obtained. While the sequence of *sememes* concerning the kelpie's behaviour is surprisingly analogous: "horse-shaped creature- strike, destruction, falling down-death of man". The derivational relations between Germanic **xrussan* 'horse' and **xruzan* 'corpse, death' only consolidate the *isotopic frame* constructed to determine the interrelations between the concepts derived from the figure of the kelpie.

Parallel chains of *sememes* attest the kelpie as a part of ancient mythical system. Linguistic data prove that ancient pagans used to relate the horse with the violent death and the falling down of the rider. All these images are reflected by the behavioural movements of the kelpie: it makes a man mount it and then carries him down to death. It is quite possible that the first war victims could be called 'corpses' and thus distinguished from the diseased who died their own death. Hence a strong connection between the concepts of the horse and death arise and in the course of time the mythical understanding of the horse in the context of death could merge into the mythical figure of the kelpie. The conformity between the scientific data and mythological perspective encourages the quest of more directions in the given reconstruction of the kelpie myth.

Conclusions

Regarding the kelpie myth the problem lies in that the figure of the water-horse is vaguely depicted by the scholars as a mythical creature. Yet, the examination of the *actantial structure* of the sources evidencing the existence of the water-horse, i.e. legends, tales, testimonies given by people, proved that they manifest models typical of mythical discourse. Thus, the kelpie might be established as a mythical creature. However, a number of ancient tribes had mythical creatures that differed in their appearance or activity yet functioned similarly; therefore sources provide a rather confusing picture of the kelpie. In this paper, the kelpie is described as a mischievous horse-shaped water spirit that usually resides in deep dark lakes, lures people to mount it, then carries them to the bottom of its lake and devours its victims.

The kelpie mostly appears disguised in a horse shape, thus it is important to designate the *figurative trajectory* of the figure of the horse found in the mythical discourse. In the life of the ancient people, the horse was an important economic unit that helped in both agricultural and military activity. The multifunctionality of the animal in human reality determined the versatility of the image of the horse on the mythical plane. It became the symbol of fertility, and safety and the representation of the afterlife. A detailed etymological analysis revealed that in Celtic-Gaelic tradition the figure of the horse functioned as a psychopomp, i.e. the carrier of the souls of the deceased to the realm of the Afterlife. It has led to the assumption that the kelpie could also function as a mediator between the world of the living and the world of the dead.

References

ELLIS DAVIDSON, H. R., 1988. *Myths and Symbols in Fagan Europe: Early Scandinavian and Celtic Religions*. Manchester: MUPND.

ERMANYTĖ, I. T., 1999. *Mitologijos enciklopedija*. Vilnius: Vaga.

GREEN, M., 1998. *Animals in Celtic Life and Myth*. London: Routledge.

GREIMAS, A. J., 1990. *Tautos atminties beiškant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslo leidykla.

LECOUTEUX, C., 2006. *Germanų mitologijos žodynas*. Vilnius: Aidai.

MACKILLOP, J., 2004. *Oxford Dictionary of Celtic Mythology*. New York: Oxford University Press.

OREL, V., 2003. *A Handbook of Germanic Etymology*. Leiden: Koninklijke Brill.

WEST, M. L., 2007. *Indo-European Poetry and Myth*. New York: Oxford University Press.

ТОКАРЕВ, С. А., 1994. *Мифы народов мира. Энциклопедия. В 2-х томах*. Москва: Российская энциклопедия.

Sources

BRIGGS, K. M., 1980. *British Folk-Tales and Legends*. London: Granada Publishing.

ZAGORSKIENĖ, R., 1992. *Kalvis ir fėjos. Škotų pasakos*. Vilnius: Vyturyš.

<http://www.mysteriousbritain.co.uk/scotland/folklore/kelpie.html>

<http://www.ltscotland.org.uk/scotlandsculture/lochness/kelpies/index.asp>

<http://each-uisge.com/folklore.html>

Audronė Gedžiūtė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: mitologija, kultūra, etimologija, literatūra

Jadvyga Krūminienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: literatūra ir menas, literatūra ir homiletika, mitopoetika ir teopoetika, semiotika, hermeneutika, lyginamoji analizė, vertimų studijos

SEMIOTINIS BANDYMAS REKONSTRUOTI MITINĮ KELTŲ MODELĮ: ŽIRGO FIGŪRA

Santrauka

Šiuo darbu bandoma nustatyti žirgo figūros vietą keltų-galų mitinio mąstymo modelyje. Tyrime taikomas semiotinės analizės metodas, kurį sukūrė ir išplėtojo Algirdas Julius Greimas. Šiuo metodu siekiama ne tik atskleisti sudėtingą mitinio diskurso struktūrą, bet taip pat juo naudojamos kaip įrankiu siekiant išspręsti vieną svarbiausių problemų, su kuria susiduria mitologai, mėginantys re-

Audronė Gedžiūtė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: mitologia, kultura, etymologia, literatura

Jadvyga Krūminienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: literatura i sztuka, literatura i homiletika, mitopoetyka i teopoetyka, semiotyka, hermeneutika, analiza porównawcza, translatoryka

PRÓBA SEMIOTYCZNEJ REKONSTRUKCJI CELTYCKICH MODELI MITYCZNYCH: POSTAĆ KONIA

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi próbę opisu postaci konia w celtycko-galijskim modelu myślenia mitycznego. W badaniu zastosowano metodę analizy semiotycznej, którą stworzył i rozwinął Algirdas Julius Greimas (1917–1992). Metoda ta wydaje się pomocna w wykryciu skomplikowanej struktury dyskursu mitycznego, jak też w rozwią-

konstruoti senąsias mitines sistemas, t. y. tiesioginių duomenų trūkumu ir jų fragmentiškumu. Šiame straipsnyje semiotiniu Greimo metodu atitinkami dėmenys išskiriami ir sujungiami į vieningą semantinę sistemą. Pagrindinis straipsnio tikslas yra apibrėžti kelpio — vandens žirgo — funkcijas keltų-galų mitiniame universume. Daugiausia dėmesio skiriama žirgo figūrai, kadangi būtent tokia forma kelpis pasirodo, būtent ji laikoma svarbiausiu semantiniu kelpio mito komponentu. Trumpai aptariamos žirgo funkcijos senovės keltų gyvenime, kurios apima žemdirbystę, karybą ir komunikaciją. Taip pat išskiriamos mitinės žirgo figūros apraiškos, nustatomi mito požiūriu struktūriniai panašumai tarp žirgo ir kelpio veiklos modelių. Iškelta hipotezė dėl galimo mitinio ežero žirgo tarpininkavimo tarp mirusiųjų ir gyvųjų pasaulių pagrįsta mitinių pasakojimų analize, etimologine žodžių, implikuojančių mitinį mąstymą, analize, archeologiniais ir kitais tyrimų duomenimis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: mitiniai modeliai, rekonstrukcija, keltai, žirgas, kelpis, semiotika.

zaniu jednego z najważniejszych problemów, z którymi stykają się mitologowie próbujący zrekonstruować dawne systemy mityczne, a mianowicie z brakiem bezpośrednich danych oraz ich fragmentarycznością. Za pomocą semiotycznej metody Greimasa wyodrębniono elementy relevantne i połączono je w jednolity system semantyczny. Głównym celem artykułu jest określenie funkcji *kelpie*, tj. wodnego konia, w celtycko-galijskim wszechświecie mitycznym. Najwięcej uwagi poświęcono postaci konia, gdyż właśnie w takiej postaci ukazuje się *kelpie*; jest to uważane za najważniejszy komponent semantyczny mitu *kelpie*. Pokróćce omówiono funkcje konia w życiu dawnych Celtów, obejmujące działalność rolniczą, wojskowość i komunikację. Wyróżniono także mityczne przejawy postaci konia, ustalono strukturalne podobieństwa między modelami działalności konia i *kelpie* z mitycznego punktu widzenia. Sformułowano hipotezę, że mityczny koń jeziorny mógł być pośrednikiem między światem żywych i umarłych, co oparto na analizie opowiadań mitycznych, etymologicznej analizie wyrazów implikujących myślenie mityczne, danych badań archeologicznych i innych.

SŁOWA KLUCZOWE: modele mityczne, rekonstrukcja, Celtowie, koń, *kelpie*, semiotyka.

Gauta 2010 05 12

Priimta publikuoti 2010 07 15

Danguolė Melnikienė

Vilniaus universitetas
 Romanų kalbų katedra
 Universiteto 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva
 Tel. +370 5 268 72 75
 El. p. dang3@takas.lt
 Moksliniai interesai: dvikalbė leksikografija

AR IŠTIKTUKAI REIKALINGI DVIKALBIAME ŽODYNE?

Iki šiol mokslinėje literatūroje nebuvo paliestas klausimas, ar net pakankamai plačiai pasirinktas leksikos registras žodynų antraštyuose visuomet reprezentuoja visas toje kalboje esančias žodžių klases su jų savitomis reikšmėmis, formų ir funkcijų ypatumais. Nors įvardijamosios ir nurodomosios kalbos dalys dominuoja bet kurioje kalboje, tad jų lyginamasis svoris žodyno antraštyne ir turėtų būti pats didžiausias, raiškiosios kalbos dalys, tokios kaip jaustukas ir ištiuktukas, atlieka labai specifinę ir unikalią funkciją — jie pripildo kalbas visokiausių pasaulio garsų. Taigi šio straipsnio tikslas — remiantis analitiniu ir aprašomuoju metodais, patyrinti, kaip dažnai ištiuktukai pateikiami didelių aktyviųjų žodynų antraštyuose, išanalizuoti jų aprašymo ypatumus, aptarti jų svarbą žodynų makrostruktūroje. Analizės objektu yra pasirinkti penki didelės apimties dvikalbiai žodynai, pasirodę po 2000-ųjų: „Lietuvių—norvegų kalbų žodynas“ (2001), „Lietuvių—italų kalbų žodynas“ (2003), dviomis „Lietuvių—vokiečių kalbų žodynas“ (2004), „Naujasis lietuvių—anglų kalbų žodynas“ (2002) ir „Didysis lietuvių—prancūzų kalbų žodynas“ (2006).

Panagrinėjus šių žodynų antraštynus, buvo nustatyta, kad tik trijuose iš jų galima aptikti didesnę ar mažesnę ištiuktukų kiekį. Straipsnyje išsakoma mintis, jog ateityje rengiant naujus ir papildant esančius dvikalbius aktyviuosius žodynus, reikėtų į juos įtraukti visų semantinių grupių ištiuktukus bei juos pateikti remiantis šiuolaikiniais leksikografijos principais.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: dvikalbis žodynas, raiškiosios žodžių klasės, ištiuktukas.

Įžanginės pastabos

Viena garsiausių šiuolaikinės leksikografijos specialistų, italų lingvistė Carla Marelllo, bandydama atsakyti į klausimą, kokie yra ir kokie turėtų būti dvikalbiai žodynai, pirmiausiai sustoja ties jų antraštynų ypatumais (Marelllo 1989, p. 37). Iš tiesų, šie virtualūs kalbos žodžių sąrašai neabejotinai yra žodyno šerdis, aplink kurią sutelkiama įvairiausia pobūdžio informacija apie abi gretinamas kalbas. Tačiau kad ir kaip išsamiai būtų parengti tie sąrašai, jie „neišvengiamai pateikia supaprastintą kal-

bos vaizdą, niekuomet nesutampantį su realiu kalbos potencialu“, nes legalizuoja „pakankamai ribotą elementų sąrašą iš beribės leksikos visumos (Collinot, Mazière 1997, p. 179). Taigi sakydami, jog žodynas išsiskiria iš kitų išsamiai parengtu antraštynu, turime omenyje ne tai, jog į jį buvo įtraukti absoliučiai visi žodžiai, kurių galėtų prisireikti vartotojui, o tiesiog pabrėžiame, kad to leksikografinio leidinio antraštynas skaitytojams leidžia maksimaliai susipažinti su įvairiausiais kalbos kodais: ne tik su bendrinės kalbos žodžiais, bet ir

su mokslo, technikos terminais, šnekamąja kalba, istorizmais, archaizmais, tarmybėmis, naujažodžiais.

Problema, kaip dideliame vienakalbiame arba dvikalbiame žodyne tinkamai subalansuoti leksiką (t. y. iš kokių vartojimo sferų ir kokiomis proporcijomis ją derėtų rinktis), yra viena aktualiausių ir sudėtingiausių leksikografijoje. Ją įvairiais aspektais yra nagrinėję mokslininkai užsienyje (Quemada 1968, p. 41—50, Rey-Debove 1971, p. 64—110, Marelli 1989, p. 37, p. 239, Pruvost 2006, p. 161—167) ir Lietuvoje (Jakaitienė 2005, p. 138, Melnikienė 2009, p. 179—206). Tačiau iki šiol mokslinėje literatūroje nebuvo paliestas klausimas, ar net pakankamai plačiai pasirinktas leksikos registras žodynų antraštynuose visuomet reprezentuoja visas toje kalboje esančias žodžių klases su jų savitomis reikšmėmis, formų ir funkcijų ypatumais.

Iš pirmo žvilgsnio toks problemos iškelimas gali kelti nuostabą: sunku patikėti, kad žodyno antraštyne galėtų būti „pamiršta“ kažkokia kalbos dalis. Iš tiesų, į pamatinio lietuvių kalbos teikybės žodyno — *Dabartinio lietuvių kalbos žodyno* (toliau DLKŽ) — antraštyną yra įtraukti žodžiai iš visų vienuolikos joje esančių žodžių klasių. Tačiau aktyvieji dvikalbiai žodynai, kurių pagrindinė kalba yra lietuvių ir kurie paprastai yra sudaromi DLKŽ pagrindu, anaipol ne visuomet yra tokie išsamūs. Neretai visas jų rengėjų dėmesys būna sutelkiamas į įvardijamąsias (daiktavardį, būdvardį, skaitvardį, įvardį, veiksmažodį, prievėksmį) ar nurodomąsias (įvardis) kalbos dalis, pamirštant į antraštynus įtraukti raiškiausias — jaustuką, o ypač ištiktuką.

Aišku, neįmanoma paneigti, jog įvardijamosios ir nurodomosios kalbos dalys dominuoja bet kurioje kalboje, tad jų lyginamasis svoris žodyno antraštyne ir turėtų

būti pats didžiausias. Tačiau, kita vertus, jau minėtieji ištiktukai tiek lietuvių, tiek kitose kalbose atlieka labai specifinę ir unikalią funkciją — jie „pripildo kalbas visokiausių pasaulio garsų“ (Rey-Debove 1998, p. 29). Vadinasi, leksikografas, norėdamas sukurti tikrai įvairiapusį žodyną, turėtų fiksuoti žodinę šių garsų išraišką ir ištiktukus įtraukti į savo žodynų antraštyną.

Taigi šio straipsnio *tikslas* — remiantis analitiniu ir aprašomuoju metodais, patyrinėti, kaip dažnai ištiktukai pateikiami didelių aktyviųjų žodynų antraštynuose, išanalizuoti jų aprašymo ypatumus, aptarti jų svarbą žodynų makrostruktūroje. Analizės objektu yra pasirinkti penki didelės apimties dvikalbiai žodynai, pasirodę po 2000-ųjų metų: *Lietuvių—norvegų kalbų žodynas* (2001), *Lietuvių—italų kalbų žodynas* (2003), dvitomis *Lietuvių—vokiečių kalbų žodynas* (2004), *Naujasis lietuvių—anglų kalbų žodynas* (2002) ir *Didysis lietuvių—prancūzų kalbų žodynas* (2006)¹.

Gramatiniai ir funkciniai ištiktuko ypatumai

Prieš pereinant prie konkrečių dvikalbių žodynų analizės, pirmiausia derėtų trumpai aptarti gramatinius ir funkcinis ištiktuko ypatumus.

Lietuvių kalboje būta kelių terminų šiai kalbos daliai žymėti, tačiau ilgainiui prigijo dar Jono Jablonskio pasiūlytas *ištiktuko* terminas. Nors J. Jablonskio *Gramatikoje* ištiktukai nebuvo laikomi atskira kalbos dalimi ir pateikiami jaustuko skyriuje, šiuolaikiniuose darbuose jie vieningai išskiriami kaip savita žodžių klasė².

¹ Toliau šie žodynai bus atitinkamai žymimi trumpiniais: LNKŽ, LITKŽ, LVKŽ, NLAKŽ, DLPKŽ.

² Beje, dvidešimties tomų *Lietuvių kalbos žodyne* (toliau LKŽ) ištiktukas nėra traktuojamas kaip atskira kalbos dalis. Tiek *prie jaustuko*, tiek *prie ištiktuko* dėdama ta pati lotyniška pažyma *interj.* = *interjectio*.

Kita vertus, pripažindami ištiktikus atskira kalbos dalimi, įvairūs autoriai iki šiol nesutaria, kokios jų funkcijos sakinyje. Pavyzdžiui, Kazys Ulvydas mano, kad pastarųjų nederėtų skirti nei prie savarankiškų, nei prie nesavarankiškų kalbos dalių. Šio autoriaus nuomone, ištiktukai ir jaustukai turėtų būti laikomi *emocinėmis-ekspresinėmis* kalbos dalimis (Ulvydas 1965, p. 34). Aldona Paulauskienė ištiktikus traktuoja kaip *nesavarankiškas* jausmines bei vaizdingąsias kalbos dalis. Tačiau visiškai priešinga nuostata dėl šios žodžių klasės išsakoma *Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje* (toliau DLKG). Morfologijos skyriaus įvadinėje dalyje Vytautas Ambrazas teigia, jog ištiktukai, užimdami tarpinę vietą tarp savarankiškų ir nesavarankiškų kalbos dalių, turėtų būti „sąlygiškai skiriami prie *savarankiškų* kalbos dalių kaip atskiras jų poskyris ir tokiu būdu priešinami jungtukams, prielinksniams bei dalelytėms“. Mokslininko nuomone, sąlygišką ištiktukų savarankiškumą suponuoja tai, jog kaip ir nesavarankiškos kalbos dalys, jie „dažnai šliejasi prie kitų žodžių ir pasakymų ir teikia jiems raiškumo, vaizdingumo“ bei „yra nekaitomi“. Tačiau, kita vertus, kaip tam tikri veiksmazodžio atitikmenys „jie gana dažnai eina sakinio dalimis arba patys sudaro sakinį“, be to, „savo reikšme yra artimesni savarankiškos kalbos dalims“ (Ambrazas 2005, p. 56).

Būtent tokia DLKG pateikiama ištiktukų samprata yra reikšminga teorinei ir praktinei leksikografijai.

Pirma, ištiktukai laikomi „savarankiška nekaitoma kalbos dalimi“ (Ambrazas 2005, p. 56), kuri, kaip ir kiekviena kita savarankiška kalbos dalis, turėtų būti pateikta (drauge su savo atitikmenimis) dvikalbio žodyno korpuse.

Antra, ištiktukai žodyno antraštyne turėtų užimti savitą ir specifinę vietą, nes yra

reikalingi „ne veiksams ar reiškiniams pavadinti, o ekspresyviai pavaizduoti, imituoti ir išgauti autentiškesnį jų vaizdinį“ (Oginskienė 2005, p. 469).

Tačiau kyla klausimas, ar ribotos ištiktukų vartosenos galimybės, apie kurias kalba A. Paulauskienė³, nesumenkina jų, kaip leksikografinio aprašo objekto, svarbos? Norint į jį atsakyti, pirmiausia reikėtų prisiminti, jog bendrojo žodyno (vienakalbio ar dvikalbio) priedermė — „ne statistiškai užfiksuoti visus toje kalboje egzistuojančius žodžius, bet pateikti tam tikrą jos globalų modelį“ (Rey-Debove 2005, p. 1). Tokiame modelyje turėtų figūruoti ir tos kalbos priemonės, kurios „deiktiniu būdu įvardija mūsų buvimo pasaulyje būsenas, visiškai išsiversdamos be dialogiškumo: bumbt, pliaukšt, pokšt, g-r-r, pykšt, r-r-r, taukšt...“ (Resweber 2003, p. 7). Tai gi ištiktukai, kurie, Emile'io Benveniste'o žodžiais tariant, yra „semantinis turinys grynuoju pavidalu“ (*sémantisme nu*)⁴, žodyno (ypač dvikalbio) vartotojui galėtų suteikti neįkainojamos informacijos apie tuos kalbos klodus, kurių žinojimas ne tik leistų suvokti kai kurias šnekamosios kalbos subtilybes, bet ir atvertų grožinės literatūros niuansus — būtent joje ši kalbos dalis yra itin dažnai vartojama. Dėl šios priežasties, pavyzdžiui, Prancūzijos leksikografijoje ištiktukams yra teikiama didžiulė svarba, apie kurią byloja gausi specialiųjų ištiktukų žodynų leidyba⁵. Šiuose

³ „Jaustukai ir ištiktukai nebūtinai tiksliai informacijai, netgi nesuderinami su ja. Todėl nevartojami oficialiose viešose kalbose [...]“, „informacinėse radijo ir televizijos laidose, mokslo ir publicistikos rašiniuose“ (Paulauskienė 2003, p. 205).

⁴ Cit. plg. Resweber 2003, p. 7.

⁵ Nors Lietuvoje onomatopėjomis vadinami tik fonetinę arba absoliučiąją motyvuotę turintys ištiktukai (Gaivenis, Keinys 1990, p. 137), Prancūzijoje į onomatopėjų žodynus yra įtraukiami ne tik garso, bet ir vaizdo, pojūčio ištiktukai. Jau XIX a. buvo išleistas pirmasis onomatopėjų žodynas, kurį sudarė rašytojas

žodynuose ištiuktukai ne tik tiksliai fiksuojami, bet ir pateikiami plačiuose vartojimo kontekstuose.

Nors Lietuvoje iki šiol nebuvo išleistas nė vienas specialusis ištiuktukų žodynas, jie gausiai pateikiami LKŽ, visuose tarmių žodynuose. Populiariausiam lietuvių kalbos žodyne DLKŽ „jų pateikta per keturis šimtus“ (Zabarskaitė 2003, p. 136). Taigi kiek ir kokių ištiuktukų turėtų tapti antraštyno vienetais dvikalbiame žodyne?

Sprendžiant šią problemą derėtų atsižvelgti į keletą veiksnių. Pirmiausia — į konkretaus žodyno apimtį ir specifiką. Būtų visiškai dėsninga, jei nedidelės ar vidutinės apimties žodyne, kuriame pateikiamas tik pagrindinis kalbos leksinis fondas, ištiuktukų pasitaikytų vos vienas kitas. Tačiau didelės apimties žodyne, be abejo, reikėtų pateikti bent po keletą ištiuktukų, reprezentuojančių kiekvieną iš keturių semantinių grupių, aprašytų DLKG:

1. Pirmajai, pačiai gausiausiai grupei priklauso ištiuktukai, „vartojami konkrečių dinamiškų veiksmų (pvz., ėjimo, bėgimo, skridimo, metimo, kritimo, šuolio, mušimo, pjovimo, lūžimo, griebimo ir kt.) sukeltiems garsams, vaizdams ar pojūčiams nusakyti“ (Oginskienė 2005, p. 473).
2. Antrajai grupei priskiriami ištiuktukai, imituojantys paukščių, žvėrių, vabzdžių specifinius balsus.

Charlesis Nodier. Be šiuo metu populiariausio, kelių leidimų sulaukusio Pierre'o Enckellio ir Pierre'o Rézeau žodyno (*Dictionnaire des onomatopées*, 2003, Paris: PUF), būtų galima paminėti ir Bernard'o Miot (*Dictionnaire des onomatopées*, 1968, Basses-Alpes: P. Morel), Alaino Pozzuoli (*Dictionnaire des onomatopées dans la chanson*, 2007, Paris: Scali); Orlando de Rudderio, (*Ces mots qui font du bruit: Dictionnaire des onomatopées, interjections et autres vocables d'origine onomatopéique ou expressive de la langue française*, 1998, Paris: JC Lattès) leksikografinius leidinius.

3. Trečiosios grupės ištiuktukai reiškia „garsus, vaizdus bei pojūčius, sukeltus įvairių žmogaus ir gyvūnų fiziologinių procesų — kalbėjimo, juoko, veiksmo, valgymo (ėdimo), gėrimo (lakimo), knarkimo, kosulio ir kt.“ (Oginskienė 2005, p. 474).
4. Ketvirtosios grupės ištiuktukais „imituojami gamtos reiškinių (vandens, lietaus, griaustinio, vėjo, ugnies ir kt.) ir žmonių pagamintų prietaisų, muzikos instrumentų garsai“ (Oginskienė 2005, p. 474)⁶.

Ištiuktukai lietuviškų žodynų antraštynuose

Regis, pamatiniame žodyne DLKŽ esantis gana išpūdingas ištiuktukų skaičius turėtų atspindėti visą semantinę šios kalbos dalies įvairovę, o aktyviųjų žodynų sudarytojams — suteikti didžiulę pasirinkimo laisvę, rūšiuojant kalbinę medžiagą naujų dvikalbių žodynų antraštynams. Norint parodyti, kaip DLKŽ ir penkiuose didelės apimties aktyviuosiuose žodynuose fiksuojami dažniausiai lietuvių kalboje vartojami ištiuktukai (jų apstu ne tik šnekamojoje kalboje, bet ir grožinėje literatūroje, jie įtraukti į LKŽ) buvo sudaryta ši 1 lentelė.

Pirmoji lentelės grafa vaizduoja ištiuktukų žymėjimą DLKŽ. Nors, kaip jau buvo minėta, žodyno antraštyne ši kalbos dalis pateikiama gana išsamiai, vis dėlto jame buvo galima aptikti ne visus analizei pasirinktus ištiuktukus. Į DLKŽ įtraukti absoliučiai visi pirmosios ir ketvirtosios

⁶ Ankstesniuose lietuvių kalbos akademinės gramatikos leidimuose ši grupė buvo laikoma ne ištiuktukais, o „gamtos ir aplinkos garsų imitacijomis“ (Ulvydas 1965, p. 34). Tokios imitacijos, anot autoriaus, „išeina už kalbos ribų“. Mūsų nuomone, bet kuri „imitacija“, atkartojanti aplinkos pasaulio ir jo gyventojų keliamus garsus, turėtų būti priskirta prie ištiuktukų.

1 lentelė. Ištiktukai lietuviškuose žodynuose

<i>Ištiktukų semantinės grupės</i>	DLKŽ	LNKŽ	LITKŽ	LVKŽ	NLAKŽ	DLPKŽ
<i>1. Dinamiškų veiksmų sukelti garsai</i>						
barkšt	taip	ne	ne	taip	taip	taip
bumbt	taip	ne	ne	taip	taip	taip
capt	taip	ne	ne	taip	taip	ne
čiaukšt	taip	ne	ne	ne	taip	taip
plumpt	taip	ne	ne	ne	ne	taip
trakšt	taip	ne	ne	ne	ne	ne
<i>2. Paukščių, gyvūnų, žvėrių, vabzdžių specifinių balsų imitacija</i>						
čirkšt	taip	ne	ne	ne	ne	taip
čyru vyru	taip	ne	ne	ne	taip	taip
kakariekū	taip	taip	taip	taip	taip	taip
kriukt (kriūkt)	taip	ne	ne	taip	ne	taip
kukū	taip	ne	ne	ne	taip	taip
miau	ne	ne	ne	taip	ne	taip
<i>3. Žmogaus ir gyvūnų fiziologinių procesų sukelti garsai</i>						
apči	ne	ne	ne	ne	ne	taip
cha (cha cha)	taip	ne	ne	ne	taip	taip
gurkšt	taip	ne	ne	ne	ne	ne
šliurkšt	ne	ne	ne	ne	ne	ne
pirst	ne	ne	ne	ne	ne	taip
<i>4. Gamtos reiškinių, žmonių pagamintų prietaisų, muzikos instrumentų sukelti garsai</i>						
cakt	taip	ne	ne	taip	taip	taip
pykšt	taip	ne	ne	ne	ne	ne
plykst	taip	ne	ne	taip	ne	taip
tekšt	taip	ne	ne	ne	taip	ne
tvykst	taip	ne	ne	ne	ne	ne

semantinės grupės ištiktukai, tačiau čia pasigendama didžiosios dalies žmogaus fiziologinių procesų sukeltų garsų, tokių kaip *apči* (čiaudėjimui), *šliurkšt* (nosies šnypštimui), *pirst* (oro pagadinimui) bei antrajai semantinei grupei priklausančio ištiktuko *miau*, imituojančio katės miaukimą.

Turbūt nesunkiai galima paaiškinti, kodėl žodyno antraštyne nėra ištiktuko *pirst*. Šio leksikografinio leidinio pratarmėje yra išsakyta jo sudarytojų nuostata „nedėti

šliurkščių vulgarizmų ir nepadorių žodžių“ (DKLŽ 2000, p. VIII). Prie tokių vulgarizmų čia, matyt, yra priskiriamas *pirst* bei pamatinis jo veiksmažodis *persti*. Apie „etinio žodyno švarinimo“ problemą, su kuria yra susidūrusi įvairių šalių žodynikystė, imta kalbėti XX amžiaus pabaigoje. Apie ją buvo rašyta užsienio (Baggioni, Py 1987, p. 73; Vargas 1993, p. 73; Берков 2004, c. 42) bei Lietuvos (Jakaitienė 2005, p. 138; Kohrs 2007, p. 148; Melnikienė

2009, p. 183—194) leksikografijoje. Įvairių šalių mokslininkai pabrėžia, kad jei šiuolaikinės visuomenės kalboje „nenorminė“, „stačiokiška“ leksika, deja, yra plačiai vartojama, tai „ne [žodyno] autoriui spręsti, kokius žodžius ar posakius žodyno vartotojui dera žinoti, o kokių ne, būti, taip sakant, leksikografinė duenja“ (Берков 2004, c. 42). Taigi „nei dėl moralinių imperatyvų, nei dėl kalbinės normos nedera iš antraštyno eliminuoti didelio vartojimo dažnumo žodžių net tuomet, kai jie „rėžia ausį“ (Melnikienė 2009, p. 204). Ta pati taisyklė turėtų galioti ir teikiant žodyne nekonvencinės leksikos sričiai priskirtinus ištiuktukus, taip pat su jais darybiškai susijusius veiksmažodžius (šiuo atveju *persti*, kurio taip pat nėra DLKŽ).

Apskritai galima pastebėti, kad DLKŽ autoriai nelinkę aprašyti žmogaus fiziologinių procesų sukeltų garsų: žodyne nėra ne tik lentelėje esančių *apči* ar *šliurkšt*, bet ir *tvakst* (širdies plakimui), *žagt* (žagsėjimui), *kliokt* (vėmimui), *ple ple* (plepėjimui) ir t. t. Iš paukščių, gyvūnų, žvėrių, vabzdžių balsų imitacijų DLKŽ dažniausiai „įgarsina“ sparnuočius: *čirkšt* (trumpas paukščio balsas), *gir* (žąsies girgsėjimui), *kukū* (kukavimui), *čyrū vyrū* (vieversio čirenimui), *kar* (varnos krankimui), *kakariekū* (gaidžio giedojimui) — galbūt dėl to, kad pats paukščio įvaizdis pirmiausia asocijuojasi su garsu. Užtat gyvūnai žodyne beveik „nekalba“: jame pasigendama ne tik *miau*, bet ir *au* (lojimui), *r-r-r-* (urzgimui), *kiau* (kiauksėjimui), *stūgt* (sustaugimui), *cy-cy* (pelės cypimui), *me-ke-ke* (mekenimui), *mū* (galvijų mūkimui).

Taigi nors fiksuojant ištiuktukus DLKŽ kartais pasitaiko tam tikrų spragų (jame nepelnytai pamirštami daugelis žmogaus ir gyvūnų fiziologinių procesų sukeltų garsų bei gyvūnų specifinių balsų), vis dėlto ga-

lima konstatuoti, kad ši kalbos dalis jame pateikiama sistemingai. O kokius dėsnin-gumus, susijusius su ištiuktukų įtraukimu į aktyviusius žodynuos, galėtume nustatyti, panagrinėję straipsnyje pateiktą lentelę? Rezultatai yra gana netikėti. Pasirodo, kad net tokiose išsamiose ir pagal šiuolaikinius leksikografojos principus sudarytuose žodynuose kaip LNKŽ ar LITKŽ ištiuktukų praktiškai nėra! Žodynų sudarytojui vartotojui pateikia vienintelį jų — *kakariekū*.

Leksikografinėje literatūroje ištiuktukas *kakariekū* iš tiesų, ko gero, yra pats žinomiausias pavyzdys, kuriuo iliustruojama mintis apie tai, kad „kiekviena kalba turi savitą, tik jai būdingą, onomatopėjų lobyną [...]“, juose „atsispindintis „imitacijų“ subjektyvumas tiesiog trikdo“ (Enckell, Rézeau 2003, p. 12). Taigi lietuviškasis *kakariekū* vokiškai skamba kaip *kikeriki*, angliškai *cock-a-doodle-do*, prancūziškai *cocorico*, itališkai *chicchirichi*, rusiškai *кыкареку*. Tačiau kaip bebūtų, šio ištiuktuko svarbos negalima suabsoliutinti: jis žodyno antraštyne tikrai negali reprezentuoti visų kitų šios kalbos dalies vartojimo atvejų. Akivaizdu, kad ne tik gaidį, bet ir kitus paukščius ar gyvūnus įvairios tautos įgarsina nevienodai: „pelėda ūbauja su vietiniu krašto akcentu, kregždutės giesmė keičiasi jos pavasarinių ir rudeninių kelionių metu, Europos Sąjungos teritorijoje varlės nekvasi su tomis pačiomis moduliacijomis ir intonacijomis...“ (Resweber 2003, p. 8). Vadinasi, ateityje, rengiant naujus LNKŽ ir LITKŽ leidimus, jų sudarytojams tikrai vertėtų papildyti antraštynus ne tik šios, bet ir kitų semantinių grupių ištiuktukais.

Iš lentelės duomenų matyti, kad iš dvidešimt dviejų joje pateiktų ištiuktukų, LVKŽ (I, II) antraštyne yra aštuoni, NLAKŽ — vienuolika, o DLPKŽ — penkiolika. Mažiausiai dėmesio visų trijų dvi-

kalbių žodynų antraštynuose skirta ištiktukams, reiškiantiems žmogaus ir fiziologinių procesų sukeltus garsus (beje, ta pati tendencija vyrauja ir DLKŽ): iš penkių lentelėje pažymėtų LVKŽ (I, II) jų nėra nė vieno, NLAKŽ — vienas, o DLPKŽ — trys. Užtat NLAKŽ yra penki iš šešių ištiktukų, reiškiantys dinamiškų veiksmų sukeltus garsus, o DLPKŽ — visi lentelėje esantys ištiktukai, imituojantys paukščių, gyvūnų, žvėrių, vabzdžių specifinius balsus. Aišku, būtų idealu, kad dvikalbiuose žodynuose tolygiai, panašiomis proporcijomis būtų pateikiami visų sematinių grupių ištiktukai. Tačiau prisiminus, jog tradiciškai ištiktukai pirmiausia asocijuojasi su paukščių ir gyvūnų balsų mėgdžiojimu bei dinamiškų veiksmų sukeliama garsais, galima suprasti, kodėl žodynų autoriai būtent jiems skiria daugiau dėmesio.

Dar viena svarbi problema, susijusi su ištiktukais dvikalbiame žodyne — tai jų leksikografinio aprašo ypatumai. Nagrinėdama pastarosios kalbos dalies reikšmių aiškinimo ypatumus lietuvių kalbos žodynuose, J. Zabarskaitė pabrėžia, kad „nė viename žodyne nėra aiškios sistemos“, todėl ištiktukai aprašomi labai įvairiai, „aiškinamuoju būdu, kartais pateikiant sinonimus, kartais jie nurodomi į kitą žodį“ (Zabarskaitė 2003, p. 138). Deja, ištiktukams skirti straipsniai analizuojamuose dvikalbiuose žodynuose parodo, jog čia galima kalbėti apie kur kas rimtesnę problemą, nei nesistemingas reikšmių aprašymas. Esmė ta, kad juose (išskyrus DLPKŽ) reikšmių aprašymo iš viso... nėra:

NLAKŽ: **barkšt** *int.* bang! ~*elėti*, ~*noti* give a bang ; **bumbt** *int* bang!; *b. jam per galvą šnek.* (he got a nusty) bang on his head ~*elėti* give a bang/crack ; **čiaukš(t)** *int* crack!

LVKŽ (I, II): **čirkšt** *išt.* ritsch, ratsch; rips, raps; **kakariekū, kakarikū** *išt.* Kike-riki; **miau** *išt.* *miau*.

LNKŽ: **kakariekū, kakarikū** *interj* kykeliký.

Kodėl tokį ištiktukų pateikimo būdą derėtų keisti? Nepateikus antraštinio žodžio semantizacijos, gimtakaibis vartotojas ne visuomet gali tinkamai užkoduoti informaciją užsienio kalba, o užsienietis — ją dekoduoti. Net ir tuo atveju, kai ištiktuko reikšmė lietuviui yra akivaizdi — ji remiasi grynai garsų akustinėmis ypatybėmis (*kukū, kakariekū, miau*), antraštinį žodį derėtų semantizuoti. Esmė ta, jog šiuolaikiniai dvikalbiai žodynai Lietuvoje dažniausiai yra dvikrypčiai, t. y. panaudojami abiejose kalbinėse bendruomenėse (Melnikienė 2009, p. 83). Taigi, prisiminus, kokias neįtikėtinais įvairias formas įgyja įvairiose kalbose to paties objekto sukeliamas garsas (pavyzdžiui, gaidžio giedojimas), tampa akivaizdu, kad užsieniečiui šiuo atveju tikrai reikalingas patikslinimas. Dar sudėtingiau tinkamai užkoduoti ir dekoduoti informaciją tais atvejais, kai ištiktukai perteikia ne tik garsą, bet ir vaizdą ar pojūčius. Pavyzdžiui, NLAKŽ antraštyne, nepaaiškinus jų reikšmės, pateikiami du ištiktukai **barkšt** ir **bumbt**, kurie į anglų kalbą išverčiami tuo pačiu atitikmeniu *bang*. Vadinasi, žodyno vartotojas visiškai pagrįstai turėtų manyti, kad šių ištiktukų reikšmės lietuvių kalboje yra vienodos. Tačiau DLKŽ jie semantizuojami skirtingai: **barkšt** vartojamas subarškėjimui žymėti (*B. nukrito peilis*); **bumbt** — sudavimui, sutrenkimui žymėti (*B. į duris su pagaliu*), nes iš tiesų žymi nevienodos kilmės ir stiprumo garsą. Taip vartotojas yra suklaidinamas du kartus: pirma, **barkšt** ir **bumbt** nėra vienareikšmiai lietuvių kalboje, antra, angliškasis *bang* yra vartotinas stipriam trenksmui, trinktelėjimui žymėti — t. y. visiškai netinka silpnosio stiprumo garsui — subarškėjimui — perteikti.

Nuosekliai semantizuoti visus antraštyne pateikiamus ištiktukus mėginama tik DLPKŽ. Kadangi dvikalbiai žodynai yra paprastai rengiami pagal antrinius šaltinius (t. y. pagal anksčiau sudarytus žodynus), iš kurių perimami ne tik antraštiniai žodžiai, bet ir jų semantizacija bei filiacija, DLPKŽ sąvokos ištiktukų reikšmėms nusakyti sutampa su nurodytomis DLKŽ.

barkšt *išt.* (*barškėjimui žymėti*) clic!
interj.

bumbt *išt.* (*kritimui, sudavimui žymėti*)
boum! *interj.*, badaboum! *interj.*

čiaukšt *išt.* (*sukirtimui, sudavimui žymėti*) schlac! *interj.*

kukū *išt.* (*gegutės balsui nusakyti*)
coucou *interj.*

miau *išt.* (*katės kniaukimui imituoti*)
miaou! *interj.*

Ar dvikalbio žodyno autoriui, semantizuojančiam ištiktukus, visuomet vertėtų remtis lietuvių šiuolaikine žodyninkyste, kurioje „ištiktukų pateikimas nėra nusi-tovėjęs“, o „leksikografiniai principai nesusiformavę“ (Zabarskaitė 2003, p. 139)? Deja, kol kas jis neturi kitokio pasirinkimo. Reikėtų tikėtis, kad šiuo metu rengiamas *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* padės išspręsti daugelį ne tik lietuvių viena-kalbės, bet ir dvikalbės leksikografijos problemų. Juk nederėtų pamiršti, kad „norėdamas būti patikimas, dvikalbis žodynas privalo remtis vienakalbiais kiekvienos iš aprašomųjų kalbų žodynais“, o jo „branda

neįmanoma be vienakalbio žodyno brandos“ (Pruvost 2006, p. 122).

Išvados

1. Nors ištiktukai lietuvių kalboje yra laikomi savarankiška kalbos dalimi ir dauguma jų yra įtraukta į lietuvių kalbos žodynus, taip pat ir DLKŽ, kuriuo paprastai remiasi dvikalbių žodynų sudarytojai, aktyviuosiuose dvikalbiuose žodynuose ši žodžių klasė dažnai nesulaukia reikiamo dėmesio.
2. Panagrinėjus penkių didelės apimties dvikalbių žodynų (LNKŽ, LITKŽ, DLPKŽ, NLAKŽ, LVKŽ) antraštynus, buvo nustatyta, kad tik trijuose iš jų (DLPKŽ, NLAKŽ, LVKŽ) galima aptikti didesnę ar mažesnę ištiktukų kiekį.
3. Net ir tais atvejais, kai ištiktukai įtraukiami į aktyviojo žodyno antraštyną, neretai jų leksikografinis aprašas nėra pakankamai tikslus ir išsamus. Dvikalbių žodynų autoriai nėra linkę aprašyti ištiktukų reikšmių, o tai žodyno vartotojams sukelia sunkumų, tinkamai užkoduojuant (gimtakalbiui) ar dekoduojuant (užsieniečiui) kalbinę informaciją.
4. Ateityje rengiant naujus ir papildant esančius dvikalbius aktyviuosius žodynus, reikėtų į juos įtraukti visų semantinių grupių ištiktukus bei juos pateikti remiantis šiuolaikiniais leksikografijos principais.

Šaltiniai

DLPKŽ — MELNIKIENĖ, D., 2006. *Didysis lietuvių—prancūzų kalbų žodynas*. Vilnius: In Re.

LITKŽ — LANZA, S., 2003. *Lietuvių—italų kalbų žodynas*. Vilnius: Tyto alba.

NLAKŽ — PIESARSKAS, B., 2003. *Nauja-*

sis lietuvių—anglų žodynas. Vilnius: Alma litera.

LNKŽ — JAKAITIENĖ E., BERG-OLSEN, S., 2001. *Lietuvių—norvegų kalbų žodynas*. Vilnius: Baltos lankos.

LVKŽ — BALAIŠIS, V., 2004. *Lietuvių—vokiečių kalbų žodynas*, I—II. Vilnius: Žara.

Literatūra

AMBRAZAS, V., 2005. Morfologinės formos ir kategorijos. In: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 53—56.

BAGGIONI, D., PY, B., 1987. Conversation exolingue et normes. S'appropriier une langue étrangère. In: *Actes du VIe colloque international «Acquisition d'une langue étrangère: perspectives et recherche»*. Aix-En-Provence: Didier-Erudition, 72—81.

COLLINOT, A., MAZIÈRE, F., 1997. *Un prêt à parler: le dictionnaire*. Paris: PUF.

GAIVENIS, K., KEINYS, S., 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.

ENCKELL, P., RÉZEAU, P., 2003. Introduction. In: *Dictionnaire des onomatopées*. Paris: PUF, 11—24.

JAKAITIENĖ, E., 2005. *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

KOHRIS, J., 2007. Adekvatumas ar etinė cenzūra? Jaunimo kalbos vertimo iš vokiečių į lietuvių kalbą problematika. In: *Kalbotyra*, Nr. 57 (3), 140—148.

MARELLO, C., 1989. *Dizionario bilingui con schede sui dizionari italiani per francese, inglese, spagnolo, tedesco*. Bologna: Zanichelli.

MELNIKIENĖ, D., 2009. *Dvikalbiai žodynai Lietuvoje: megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumai*. Vilnius: VU leidykla.

OGINSKIENĖ, E., 2005. Ištiktukas. In: *Da-*

bartinės lietuvių kalbos gramatika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 469—475.

PAULAUSKIENĖ, A., 2003. Morfologija. In: *Lietuvių kalbos žinynas*. Kaunas: Šviesa, 205—207.

PRUVOST, J., 2006. *Les dictionnaires français outils d'une langue et d'une culture*. Paris: Editions Ophrys.

QUEMADA, B., 1968. *Les dictionnaires du français moderne (1539—1863). Etude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes*. Paris, Bruxelles, Montréal: Didier.

RESWEBER, J.-P., 2003. Préface. In: *Dictonnaire des onomatopées*. Paris: PUF, 7—10.

REY-DEBOVE, J., 1971. *Etude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*. Paris: Mouton.

REY-DEBOVE, J., 1998. *La linguistique du signe. Une approche sémiotique du langage*. Paris: Armand Collin.

ULVYDAS, K., 1965. Morfologija. In: *Lietuvių kalbos gramatika I*. Vilnius: Mintis, 28—42.

VARGAS, C., 1993. Encyclopédies et dictionnaires français. In: *Actes de la deuxième Table ronde de l'APRODEL*, 37—47.

ZABARSKAITĖ, J., 2003. Ištiktukų reikšmių pateikimas žodynuose. In: *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 136—150.

БЕРКОВ, В., 2004. *Двуязычная лексикография*. Москва: Астрель.

Danguolė Melnikienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: bilingual lexicography

ARE ONOMATOPOEIC INTERJECTIONS NECESSARY IN A BILINGUAL DICTIONARY?

Summary

One of the major and complex problems that lexicographers face is how to balance lexis in a large monolingual or bilingual dictionary. The issue has been addressed from different angles by different scholars in Lithuania and other countries. However, the question whether the chosen wide

Danguolė Melnikienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: leksykografia dwujęzyczna

CZY W SŁOWNIKU DWUJĘZYCZNYM POTRZEBNE SĄ WYKRZYKNIKI ONOMATOPEICZNE?

Streszczenie

W literaturze naukowej nie poruszano dotąd zagadnienia, czy w słownikach o względnie bogatym zasobie leksykalnym reprezentowane są wszystkie klasy wyrazów występujących w danym języku wraz z opisem ich specyficznych zna-

scope of lexical register in entries represent all word classes with their meanings, forms and function peculiarities has been understudied so far. Although nominative and directive parts of speech prevail in any language and thus they naturally play the most significant role in choosing entries, such expressive parts of speech as interjection and onomatopoeic interjection perform a specific and unique function of filling the language with different sounds of the world.

While employing analytical and descriptive methods, the paper studies how often onomatopoeic interjections are presented in entries of large dictionaries; also peculiarities of definitions are analysed and their importance in the dictionary macrostructure is discussed. Five bilingual dictionaries of large volume are analysed (*Lithuanian-Norwegian Dictionary* (2001), *Lithuanian-Italian Dictionary* (2003), two volumes of *Lithuanian-German Dictionary* (2004), *New Lithuanian-English Dictionary* (2002) and *Lithuanian-French Dictionary* (2006)).

Having analysed the entries of the dictionaries, it was found that only three of them contain a larger or smaller amount of onomatopoeic interjections. However, in cases when onomatopoeic interjections were included into entries of the dictionaries, their lexicographical description was not accurate and exhaustive enough. The compilers of the bilingual dictionaries did not define the meanings of the onomatopoeic interjection properly; therefore, users of the dictionaries may encounter difficulties while trying to code (native speaker) and decode (non-native speaker) linguistic information. It is argued that in future new and revised bilingual dictionaries should contain onomatopoeic interjections of all semantic groups and their definitions should conform to modern lexicographical principles.

KEY WORDS: bilingual dictionary, expressive parts of speech, onomatopoeic interjection.

czeń, osobliwości form i funkcji. We wszystkich językach dominują klasy wyrazów nazywających i wskazujących, zatem ich ciężar gatunkowy w zasobie leksykalnym słownika również powinien być największy. Z kolei wyrazy nacechowane ekspresywnie, jak np. wykrzykniki wyrażające rozmaite uczucia i stany emocjonalne czy wyrazy onomatopoeiczne, pełnią bardzo specyficzną funkcję – wzbogacają języki o wyrazy naśladujące dźwięki otaczającego świata. Celem niniejszego artykułu jest zbadanie (za pomocą metod analitycznej i opisowej) częstości występowania wykrzykników w zasobach leksykalnych dużych słowników aktywnych, przeanalizowania osobliwości ich hasłowania oraz omówienia ich znaczenia w makrostrukturze słowników. Jako przedmiot badania wybrano pięć słowników dwujęzycznych dużej objętości, które ukazały się po roku 2000: „Lietuvių–norvegų kalbų žodynas” (Słownik litewsko-norweski, 2001), „Lietuvių–italų kalbų žodynas” (Słownik litewsko-włoski, 2003), dwutomowy „Lietuvių–vokiečių kalbų žodynas” (Słownik litewsko-niemiecki, 2004), „Naujasis lietuvių–anglų kalbų žodynas” (Nowy słownik litewsko-angielski, 2002) oraz „Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas” (Wielki słownik litewsko-francuski, 2006).

Analiza zasobów leksykalnych wymienionych słowników wykazała, że jedynie w trzech słownikach występuje pewna (większa lub mniejsza) ilość wykrzykników. Sformułowano tezę, że przy opracowywaniu kolejnych i uzupełnianiu istniejących aktywnych słowników dwujęzycznych należy w nich uwzględnić wykrzykniki reprezentujące wszystkie grupy semantyczne i opisać je zgodnie z zasadami współczesnej leksykografii.

SŁOWA KLUCZOWE: słownik dwujęzyczny, klasa wyrazów nacechowanych ekspresywnie, wykrzykniki onomatopoeiczne.

Laura Kamandulytė-Merfeldienė

Vytauto Didžiojo universitetas

K. Donelaičio g. 58, LT-44244 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 327835

El. p. l.kamandulyte@hmf.vdu.lt

Moksliniai interesai: gimtosios kalbos įsisavinimas, svetimosios kalbos mokymasis, kalbos sutrikimai

SPALVĄ ŽYMINČIŲ BŪDVARDŽIŲ VARTOJIMAS ANKSTYVOJOJE VAIKYSTĖJE

Straipsnio tikslas — aptarti spalvą žyminčių būdvardžių įsisavinimą remiantis keturių vaikų kalbos tekstyne. Atlikus tyrimą, nustatyta, kad spalvą žyminčius būdvardžius vaikams įsisavinti sudėtinga: pirmieji spalvų pavadinimai labai dažnai painiojami, būdvardžiai „raudonas“, „žalias“ neretai vartojami vietoje kitų spalvų pavadinimų.

Straipsnyje patvirtinti kitų kalbų tyrimų rezultatai, rodantys, kad vaikai pirmiau įsisavina pirminių spalvų pavadinimus, tik vėliau — išvestinių. Tačiau atlikta analizė nepatvirtino, kad pirminių spalvų pavadinimai įsisavinami B. Berlino ir P. Kay nurodytos hierarchijos tvarka — būdvardžiai „baltas“, „juodas“ vaikų kalboje pradėti vartoti vėliau nei kiti pirminių spalvų pavadinimai. Būdvardžių, žyminčių išvestines spalvas, vartojimo analizė atskleidė, kad šių pavadinimų įsisavinimui svarbus prototipiškumas — nežinomą išvestinę spalvą vaikai, remdamiesi prototipiniu požymiu, pavadina kitos panašios spalvos pavadinimu.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kalbos įsisavinimas, leksinės vaikų kalbos ypatybės, spalvą žymintys būdvardžiai, reikšmės plėtimas, reikšmės siaurinimas.

Kalbos įsisavinimas — svarbiausias žmogaus intelektinis gebėjimas (Pinker 1989), todėl pasaulyje labai plačiai tyrinėjamos įvairios vaikų kalbos ypatybės. Tačiau lietuvių kalbotyroje kalbos įsisavinimas — palyginti nauja tyrimų sritis. Pirmieji lietuvių vaiko kalbos tyrimai, pagrįsti ilgalaikio stebėjimo metodika¹, buvo pradėti 1993 metais: sukauptus mergaitės ir jos tėvų

¹ Ilgalaikio stebėjimo metodo tikslas — sukaupti reprezentatyvų kalbos tyrimo šaltinį, ilgą laiką vienodais intervalais fiksuojant tiriamąjį vaiko kalbą. Vaiko kalbos stebėjimas ir įrašinėjimas dažniausiai pradamas pastebėjus pirmąsias gramatinės sistemos užuomazgas. Nefleksinių kalbų gramatinės sistemos įsisavinimo pradžia nustatyti tinkamiausias vidutinio pasakymo ilgio padidėjimo kriterijus (Zangl 1997), fleksinėms kalboms — skirtingų vieno žodžio formų pavartojimo kriterijus (Palmović 2005).

kalbos duomenis transkribavo ir CHILDES programa fonetiškai bei morfologiškai kodavo I. Dabašinskienė (Savickienė), P. Wójcik ir M. Smoczyńska, šie duomenys buvo analizuoti daiktavardžio ir veiksmažodžio įsisavinimo aspektu (Savickienė 1997, 1999, 2001, 2002, 2003, 2006, 2007; Wójcik, Smoczyńska 1997; Wójcik 2000). Vėliau sukauptas vaiko kalbos tekstynas buvo gausinamas, papildant jį kitų vaikų kalbos duomenimis. Šiuo metu tekstyną, kuris apimtimi jau lenkia daugelį Europos šalių, sudaro keturių vaikų kalbos įrašai, transkribuoti ir parengti gramatinei analizei². Morfologinis (iš dalies ir semantinis)

² Tekstyne sukaupti keturių vaikų (Rūtos, Monikos, Elvijaus, Teodoro) kalbos įrašai apima maždaug

tekstynų kodavimas leidžia pakankamai greitai atlikti įvairių gramatinių kategorijų ir leksinių vienetų statistinę analizę, todėl pastaraisiais metais lietuvių kalbotyroje vis gausėja kalbos raidai skirtų darbų: pradėti pragmatikos bei pokalbio struktūros (Balčiūnienė 2006, 2007, 2009), būdvardžio leksinių ir morfosintaksinių ypatybių įsisavinimo (Kamandulytė 2010), vaikams skirtos kalbos (Kamandulytė 2005, 2006, 2007) tyrimai.

Šiame straipsnyje aprašomo tyrimo tikslas — aptarti spalvą žyminčių būdvardžių įsisavinimą, remiantis keturių vaikų kalbos tekstynu. Reikia paminėti, kad spalvų pavadinimų suvokimu ir vartojimu domėtasi jau kalbos raidos tyrimų pradžioje: Ch. Darwinas, tyrinėjęs savo vaiko kalbą, pabrėžė, kad tai — sunkiai įsisavinama leksinė semantinė grupė (žr. Schatz *ir kt.* 1996). Vėlesni įvairių kalbų būdvardžio įsisavinimo tyrimai taip pat atskleidė, kad nors spalvą žymintys žodžiai pradedami vartoti labai anksti, jų semantinės reikšmės suvokimas kelia daug problemų.

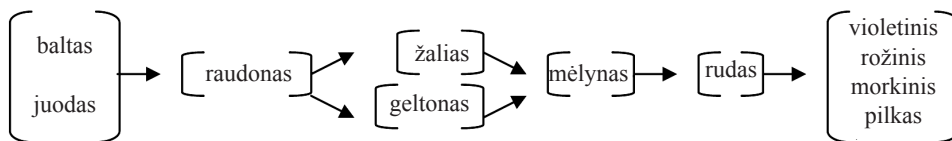
Iki šiol dauguma vaikų kalbos tyrimų, kuriais siekiama atskleisti spalvą žyminčių būdvardžių įsisavinimo problemas, yra atliekami pasitelkus eksperimentines užduotis (Andrick, Tager-Flusberger 1986; Davies *ir kt.* 1994; Davies *ir kt.* 1998; Schatz *ir kt.* 1996; Braisby, Dockrell 1999). Tyrimų metu, naudojant B. Berlino ir P. Kay (1969) sudarytas spalvų lenteles, dažniausiai tikrinamas spalvų pavadini-

mų suvokimas arba vartojimas, gebėjimas įvardyti spalvas. Įprastai tyrimams pasirenkami vyresnio amžiaus, nei aprašyta šiame straipsnyje, vaikai, kadangi spalvą žyminčių būdvardžių reikšmė įsisavinama labai vėlai — apie 4—7 metus (Bornstein 1985, žr. Braisby, Dockrell 1999), o kai kurių spalvų pavadinimai — ir dar vėliau (Wanasinghe *ir kt.* 2005). Eksperimentinis tyrimo pobūdis dažniausiai pasitelkiamas siekiant patvirtinti hipotezes, susijusias su bandymais paaiškinti, kodėl vaikams sunku įsisavinti spalvas žyminčius žodžius. Nors tikslaus atsakymo į šį klausimą nepateikiama, manoma, kad vėlyvą įsisavinimą lemia kelios priežastys: 1) spalvą žyminčių žodžių klasėje nėra aiškios hierarchijos (Braisby, Dockrell 1999); 2) spalvą galima priskirti bet kuriam objektui (kitoms leksinėms semantinėms grupėms tai nebūdinga) (Braisby, Dockrell 1999); 3) spalvą žyminčių žodžių klasei nebūdingas kontrasto principas (Soja 1994), nėra dvinarių kategorijų (Schatz *ir kt.* 1996); 4) remiantis prototipiniu spalvos pavyzdžiu, sunku suvokti, kad kitoks atspalvis turi tą patį pavadinimą, sudėtinga nustatyti spalvos „ribas“ (Andrick, Tager-Flusberger 1986).

Eksperimentiniuose tyrimuose, skirtuose spalvą žyminčių žodžių įsisavinimui, neretai remiamasi B. Berlino ir P. Kay (1969) teorija, teigiančia, kad vieni spalvų pavadinimai yra pagrindiniai, o kiti — išvestiniai. I paveiksle pavaizduota šių autorių sudaryta universali spalvų klasifikacija, atspindinti spalvą žyminčių žodžių hierarchiją įvairiose kalbose.

I paveiksle pateiktoje hierarchijoje matyti, kad visos kalbos turi nuo dviejų iki vienuolikos pagrindinių spalvų pavadinimų. Jei kalba turi du pavadinimus — tai bus baltą ir juodą spalvas įvardijantys būdvardžiai, jei tris — juodą, baltą ir raudoną,

vienerius kalbos raidos metus — aktyviausią gramatinės sistemos formavimosi laikotarpį: pirmieji į tekstyną įtraukti transkribuoti kalbos įrašai atlikti pastebėjus gramatinės sistemos įsisavinimo pradžią, kalbos raidos fiksavimas baigiamas vaikui įsisavinus gramatinę sistemą (nors dar klystama išimčių atveju) (Rūtos duomenys apima 1;7—2;5 laikotarpį, Monikos — 1;8—2;8 laikotarpį, Elvijaus — 1;7—2;6 laikotarpį, Teodoro 2;8—3;11 laikotarpį).

1 pav. Pagrindinių spalvų hierarchija (Berlin, Kay 1969, p. 4)

jei keturis — baltą, juodą, raudoną, geltoną / žalią ir t. t. Šešias pirmašias spalvas (baltą, juodą, raudoną, žalią, geltoną, mėlyną) B. Berlinas ir P. Kay vadina pirminėmis, kitas penkias (rudą, violetinę, rožinę, morkinę, pilką) — išvestinėmis.

Šia teorija pagrįstus tyrimus inspiravo patys autoriai, teigdami, kad vaikai pagrindinių spalvų pavadinimus įsisavina jų pateiktos hierarchijos tvarka. Pasak mokslininkų, tai lemia fundamentalios priežastys — pirminiais pavadinimais įvardijami referantai dažnesni, todėl pirminių spalvų pavadinimų vartojimas dažnesnis nei išvestinių spalvų. Didžioji dalis atliktų tyrimų patvirtino šį teiginį (Davies *ir kt.* 1994; Davies *ir kt.* 1998; Schatz *ir kt.* 1996), tačiau kai kuriuose iš jų atskleidžiama, kad su minėta hierarchija labiau susijęs spalvų suvokimas nei vartojimas: tiesa – tai, kad vaikai lengviau įsisavina pirminius nei išvestinius pavadinimus, tačiau pirminių spalvų įsisavinimo eiliškumas hierarchijos neatitinka (Andrick *ir kt.* 1986).

Ilgalaikiai spalvą žyminčių būdvardžių įsisavinimo tyrimai nėra gausūs (Ceitlin 1996; Воейкова 2004; Blackwell 2005; Яценко 2007), tačiau jų rezultatai taip pat rodo, kad leksinė semantinė grupė *spalva* vaikams sudėtinga. Spalvą žyminčių būdvardžių dažnumas vaikams skirtoje kalboje lemia, kad vaikai spalvų pavadinimus pradeda vartoti labai anksti, o ši leksinė semantinė grupė yra labai gausi, tačiau būtent šiai grupei būdingas didžiausias semantinių klaidų skaičius (Ceitlin 1996; Blackwell 2005).

Atliktas spalvą žyminčių lietuvių kalbos būdvardžių įsisavinimo tyrimas patvirtina kitų kalbų eksperimentinių ir ilgalaikyčių tyrimų rezultatus, rodančius, kad leksinė semantinė grupė *spalva* vaikų kalboje labai gausi (trijų vaikų kalboje ši leksinė semantinė grupė gausiausia, vieno vaiko kalboje dažniau vartojami tik dydį žymintys būdvardžiai), tačiau šiai grupei priklausantys būdvardžiai labai dažnai vartojami netinkama reikšme.

Leksinei semantinei grupei *spalva* priklausančių būdvardžių vartojimo vaikų kalboje analizė taip pat parodė, kad spalvą žyminčius būdvardžius dauguma vaikų savarankiškai vartoja jau kalbos įsisavinimo pradžioje — pirmąjį gramatinės sistemos įsisavinimo mėnesį. Pirmieji vaikų kalbos būdvardžiai įvardija šias pagrindines spalvas: *raudoną, žalią, geltoną, mėlyną*. Visų vaikų kalboje dažniausiai vartojamas būdvardis *raudonas*, vyraujantis ir vaikams skirtoje kalboje (Rūtos kalboje jų yra 62, Rūtai skirtoje kalboje — 73; Monikos kalboje — 26, Monikai skirtoje kalboje — 92; Elvijaus kalboje — 74, Elvijui skirtoje kalboje — 59; Teodoro kalboje — 31, Teodorui skirtoje kalboje — 29). Kitų būdvardžių dažnumas vaikų ir vaikams skirtoje kalboje taip pat labai susijęs. Rūtai skirtoje kalboje dažniausi būdvardžiai yra *raudonas, mėlynas, geltonas, žalias*, mergaitė taip pat dažnai juos vartoja. Monikos kalboje dažnai vartojami du spalvą žymintys būdvardžiai — *raudonas* ir *žalias*; šios leksemos dažniausios ir jai skirtoje kalbo-

je. Elvijaus kalboje dažniausios leksemos yra *raudonas*, *žalias*, *mėlynas* ir *juodas* (pastaroji kitų vaikų kalboje vartojama rečiau). Tos pačios leksemos dažniausios ir vaikams skirtoje kalboje. Teodoro ir Teodorui skirtoje kalboje dažniausiai vartojami *raudoną* ir *geltoną* spalvas žymintys būdvardžiai. Taigi galima daryti išvadą, kad spalvą žyminčių būdvardžių įsisavinimui labai svarbi vaikams skirtos kalbos įtaka.

Nors vaikams skirtoje kalboje vyraujantys spalvą žymintys būdvardžiai anksti pradedami vartoti ir vaikų kalboje, pastebėta, kad jų įsisavinimas sukelia daug sunkumų. Vaikų kalboje savarankiškai pavartoti pirmieji pavartojimo atvejai yra semantiškai klaidingi atsakymai į tėvų klausimus arba būdvardžiai, nesusieti su pokalbio tema, pavartoti neaiškiame kontekste:

- MAM: *Kokios spalvos piniginė?*
 RŪT: *Zalia* [: žalia].
 MAM: *Ne*.
 RŪT: *Anonas* [: raudonas].
 MAM: *Raudona, taip*.
 MAM: *O rankinukas yra kokios?*
 RŪT: *Anonas* [: raudonas].
 MAM: *Ne, rankinukas juodas.* (RŪT³ 1;9)
- MAM: *O kokios spalvos balionas?*
 RŪT: *Zalios* [: žalios].
 MAM: *Ne žalias, raudonas.* (RŪT 1;9)
- MAM: *Mamytė sakė rr.*
 MAM: *Vaikutis džž.*
 MAM: *Mėlynas.*
 MON: *Batas* [: baltas]. (MON 1;11)

Nors gramatinės sistemos įsisavinimo pradžioje vaikai supranta, ko jų klausama, jie negali teisingai parinkti būdvardžio, dažnai painioja spalvų pavadinimus:

- TEO: *Čia pil* [: pilka].
 TĖV: *Nnn*.
 TEO: *Mėna* [: mėlyna].
 TĖV: *Mėlyna, taip*.
 TEO: *Taip*.
 TĖV: *O šita?*
 TEO: *Lalio* [: raudona].
 TĖV: *Ne raudona, irgi mėlyna.* (TEO 2;9)

- MAM: *O kokios spalvos katinas buvo?*
 RŪT: *Teli*.
 MAM: *Koks?*
 RŪT: *Anionas* [: raudonas].
 MAM: *Ne raudonas, kokios spalvos katinas buvo?*
 MOČ: *Juodas*.
 RŪT: *Juodas il* [: ir] *zalias* [: žalias]. (RŪT 1;9)

- MAM: *Gražus, kokios spalvos?*
 RŪT: *Anionas* [: raudonas].
 MAM: *Raudonas*.
 RŪT: *Anionas* [: raudonas], *mėlias* [: mėlynas]. (RŪT 1;10)

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad vaikai žino kelias spalvą žyminčias leksemas, suvokia, kad šie žodžiai priklauso vienai lekšinei semantinei grupei, bet nesupranta jų reikšmės, vartoja kaip sinonimus atsakydami į klausimą „kokios spalvos?“. Tą įrodo ir vaiko pastangos pataisyti savo netinkamą atsakymą parenkant bet kokią kitą leksinės semantinės grupės *spalva* būdvardį:

- Situacija: Elvijus maudomas.
 MAM: *Bet jau sušalai tu kaip*.
 ELV: *Vandenis* [: vanduo] xxx.
 ELV: *Kok* [: koks] *kitumas* [: skirtumas]?
 MAM: *Koks skirtumas?*
 ELV: *Jaudonas* [: raudonas] *kitumas* [: skirtumas].
 MAM: *Raudonas skirtumas?!*
 ELV: *Ne*.
 MAM: *O koks?*
 ELV: *Mėlynas kitumas* [: skirtumas].
 MAM: *Oi, tu mąstytojau mano, palauk, dabar gali bėgti karštas.* (ELV 2;0)

³ Pavyzdžiuose vardai trumpinami taip: Rūta — RŪT, Monika — MON, Elvijus — ELV, Teodoras — TEO. Amžius žymimas taip: 1;9 — vieneri metai devyni mėnesiai.

Anglų ir rusų kalbų tyrimai taip pat yra atskleidę, kad vaikai jau ankstyvuoju kalbos įsisavinimo laikotarpiu suvokia, jog spalvą žymintys būdvardžiai priklauso vienai leksinei semantinei grupei, ir nepainioja jų su kitų grupių žodžiais (Braisby, Dockrell 1999; Воейкова 2003). Anot A. Blackwell (2005), dažnai vartodami spalvų pavadinimus (kartodami tėvų pasakytus būdvardžius, keisdami juos kitais tos pačios leksinės semantinės grupės žodžiais), vaikai įsimena tam tikras frazes su būdvardžiais. Toks reiškiny, kai vaikas būdvardį vartoja tik su vienu daiktavardžiu stabiliose frazėse (angl. *frozen phrase*), dar nelaikomas įsisavinto būdvardžio ro-dikliu, nes dažnai vartojamas žodžių junginys įsimenamas nesuvokiant būdvardžio reikšmės ir vartojamas tik tam tikrame kontekste. Tai patvirtina ir lietuvių kalbos įsisavinimo tyrimas: pirmi semantiškai tinkamo pavartojimo atvejai susiję su žodžių junginių įsiminimu. Pavyzdžiui, Elvijaus kalboje būdvardžiai *raudonas*, *žalias*, *gel-tonas*, žymintys spalvą, tinkama reikšme pradedami vartoti labai anksti (1;7), tačiau visi pavartojimo atvejai yra susiję su vienu pavartojimo kontekstu – šviesoforo spalvų stebėjimu. Pamatęs šviesoforą, Elvijus ima vardyti spalvas:

- ELV: *Jadonas* [: raudonas].
 MAM: *Raudonas*, taip.
 MAM: *Ką reiškia raudonas?*
 ELV: *Negalema* [: negalima]. (ELV 1;7)

Spalvų pavadinimų *geltonas*, *raudo-nas*, *žalias* vartojimas siejant jas su vie-nu objektu stabiliose frazėse, rodo spalvų įsisavinimo strategiją, vadinamą *reikšmės siaurinimu* (angl. *underextension*): iš pradžių spalva priskiriama vienam objektui, tik vėliau reikšmė imama plėsti, spalvų pa-vadinimai pradedami sieti su įvairesniais

žodžiais. Vartodamas spalvą žyminčius būdvardžius kitokiose situacijose, Elvijus pirmaisiais tiriamojo laikotarpio mėnesiais dažnai klysta:

- MAM: *O kokios spalvos šita mašinytė?*
 ELV: *Jadona* [: raudona].
 MAM: *Teisingai, šaunuolis.*
 MAM: *O šita, žinai, kokios spalvos?*
 ELV: *Sali.*
 MAM: *Sali, o kokios spalvos Sali?*
 ELV: *Važiuoja* [: važiuoja].
 MAM: *Važiuoja Sali, o kokios spalvutės nežinai?*
 ELV: *Jadona* [: raudona].
 MAM: *Makvinas raudonas, o Sali mėlyna.* (ELV 1;7)

Spalvų pavadinimų reikšmės siauri-nimas pastebėtas ir kitų vaikų kalboje: būdvardžiai tinkamai vartojami tik su tam tikrais daiktavardžiais, o kituose žodžių junginiuose klystama. Reikia paminėti, kad spalvą žyminčių būdvardžių reikš-mės siaurinimas būdingiausias tiriamojo laikotarpio pradžiai, vėliau vaikų kalboje pasitaikančios klaidos dažniausiai susiju-sios su *reikšmės plėtimu* (ang. *overexten-sion*) — reiškinium, kai įvairūs vienos leksi-nės semantinės grupės žodžiai keičiami jau įsisavintu tos grupės žodžiu. Kaip teigia E. Clark, I. Savickienė (2003), kalbos raidos pradžioje vaikas dažnai įsisavina kelis vienos semantinės grupės žodžius ir jų reikšmę plečia, o tik vėliau įsisavina daugiau leksinių vienetų. Dažniausias to-kių klaidų tipas — *spalvą* žyminčių būd-vardžių keitimas jau įsisavintais ir daž-nai vartojamais būdvardžiais *raudonas*, *žalias*. Pavyzdžiui, vaikų kalboje anksti įsisavintas būdvardis *žalias* kartu su kitu anksti išmoktu būdvardžiu *raudonas* nere-tai vartojami vietoje kitų *spalvą* žyminčių būdvardžių:

- RŪT: *Te* [: ten] *ne katytė te* [: ten] *ne.*
 RŪT: *Katytė adona* [: raudona].

MAM: *Ne, ne raudona katytė.*
 MAM: *Juoda katytė mažą.*
 RŪT: *Ada* [: juoda]. (RŪT 1;11)

MAM: *Atnešk tą raudoną man.*
 MAM: *Atnešk.*
 MON: *Šitas.*
 MAM: *Kuri dabar rengsimės?*
 MON: *Šitą, šitą, šitą.*
 MAM: *Šitą.*
 MAM: *Bet jis ne raudonas, jis baltas yra.* (MON 1;11)

MAM: *Čia violetinis.*
 MAM: *Violetinis, o va šitas koks?*
 ELV: *Jadonas* [: raudonas].
 MAM: *Ne, raudonas tai va šitas, o čia mėlynas.*
 MAM: *Va čia yra oranžinis.*
 MAM: *O va čia, žiūrėk, kaip saulytė toks.*
 MAM: *Kokia yra saulytė?*
 ELV: *Jadona* [: raudona].
 MAM: *Ne, ne raudona, kokia?*
 ELV: *Getona* [: geltona]. (ELV 1;10)

Iš paskutinio pavyzdžio matyti, kad Elvijus žino ir geltonos spalvos pavadinimą, tačiau į beveik visus klausimus apie spalvas atsako *raudona*. Be to, berniukas, įpratęs prie dažnų klausimų apie spalvas, vartoja raudonos spalvos pavadinimą kaip atsakymą į įvairius klausimus *Koks...?*, *Kokie...?*:

MAM: *Kas čia?*
 ELV: *Zaidimai* [: žaidimai].
 MAM: *Taip, o kokie?*
 ELV: *Jaudoni* [: raudoni]. (ELV 1;10)

MAM: *O kokią muziką mėgsti klausyti?*
 MAM: *Ką, Elvijukai?*
 ELV: *Jaudoną* [: raudoną] mėgtu [: mėgtu]. (ELV 1;11)

MAM: *Kas parvežė Kinder?*
 ELV: *Jaimondas* [: Raimondas].
 MAM: *Taip, o senelis ką?*
 ELV: *Sokoladuką* [: šokoladuką].
 MAM: *O mamytė ką?*
 ELV: *Dovanų.*
 MAM: *Kokių?*

ELV: *Jaudonų* [: raudonų].
 MAM: *Ką mamytė tau parvežė?*
 ELV: *Mašinų su teletabiais.* (ELV 2;0)

Kalbos įsisavinimo pradžiai būdingos būdvardžių reikšmės siaurinimo ir platinimo strategijos lengvina būdvardžio semantikos įsisavinimą. Siaurinant reikšmę, pradedamas suvokti prototipinis požymis, o plečiant reikšmę ir reaguojant į suaugusiojo komentarus, imamas suvokti etalonas, kuriam gali būti priskirtas būdvardis. Vis dėlto reikia paminėti, kad net tiriamojo laikotarpio pabaigoje pastebima būdvardžio vartojimo klaidų, susijusių su reikšmės siaurinimu ar plėtimu. Ypač dažnai šios klaidos susijusios su suaugusiųjų pastangomis vienu metu klausinėti apie daug skirtingų dalykų arba su kelių objektų apibūdinimu vienu metu:

MON: *Matatonas* [: magnetofonas] *žalias.*
 MON: *I* [: ir] *katinas žalias.*
 MAM: *Eik, tu, vaike.*
 MON: *Žalias.*
 MAM: *O tada kokia tavo pižamytė?*
 MON: *Žalia.*
 MAM: *Žalia.*
 MAM: *O katinas koksai?*
 MON: *Žalia.* (MON 2;6)

Kalbėdami apie kelis objektus, vaikai painiojasi, vardiija bet kokias spalvas, nesigilindami į pateiktą klausimą. Pavyzdžiui, Rūta, atsakinėdama į suaugusiojo klausimus, žalią spalvą painioja su kitomis, nors leksema *žalias* buvo pirmasis teisingai pavartotas būdvardis jos kalboje:

PAU: *Tai kokia čia?*
 RŪT: *Geltona.*
 MAM: *O čia kokia?*
 RŪT: *Mėlyna.*
 MAM: *Ne, čia mėlyna, o čia žalia.*
 RŪT: *Zalia* [: žalia], *o čia* [: čia] *mėlyna.* (RŪT 2;1)

Nors Monika anksti įsisavina būdvardžio *raudonas* reikšmę, pastebėta, kad apibūdindama kelis objektus ji painioja ne tik dar nežinomus spalvų pavadinimus, bet ir žinomą leksemą *raudona*:

- Situacija: Monika rodo mėlyną pieštuką.
 MON: Čia *jadonas* [: raudonas].
 MAM: Ne, *mėlynas*.
 MON: Čia *mėlynas*.
 MAM: Taip, čia *mėlynas*.
 MON: Iji [: irgi] čia *mėlynas*.
 MAM: Ne, čia *baltas*.
 MAM: Monika į duris rodo.
 MAM: Čia *balta*.
 MAM: Durys *baltos*.
 MAM: Kas dar *balta*?
 MON: Šitas sezelizas [: televizorius] *baltas*. (MON 2;2)

Toks net ir žinomos reikšmės būdvardžių painiojimas patvirtina tyrimus, rodančius, kad vaikai dažnai taisyklingai įvardija vieno parodyto daikto spalvą, bet klysta savarankiškai vartodami spalvą žyminčius būdvardžius arba apibūdindami daiktų grupę — kai vaiko klausinėjama apie kelis daiktus (Andrick, Tager-Flusberger 1986).

Painiojimas apibūdinant kelis objektus būdingas ir Elvijaus kalbai. Nors 2;0 laikotarpiu berniukas savarankiškai vartoja kai kurių spalvų pavadinimus, geba parinkti tinkamą spalvą žyminti būdvardį, klausinėjamas apie kelis objektus jis klysta:

- MAM: Kokios spalvos tavo kareivėlis?
 ELV: *Jaudonas* [: raudonas].
 MAM: Nu ne.
 ELV: Ge ge *getonas* [: geltonas].
 MAM: Ne, kaip dangus, koks dangus?
 ELV: *Mėlynas*.
 MAM: Taip, ir kareivėlis *mėlynas*, matai?
 MAM: O žolytė kokios spalvos?
 ELV: *Jaudona* [: raudona].
 MAM: Žolytė kokia?
 ELV: *Mėlyna*.
 MAM: Tai sakei, kad dangus *mėlynas*, o žolytė kokia?
 ELV: *Mėlyna*. Ne.

- MAM: Ne.
 ELV: *Getona* [: geltona].
 MAM: Kokia saulytė?
 ELV: *Mėlyna saulytė*.
 MAM: O debesėliai kokie, dangus čia, matai, kokios spalvos?
 ELV: Mė mė *mėlyni, mėlyni*.
 MAM: Teisingai, o žolytė kokia?
 ELV: *Mėlyna*.
 MAM: Tai sakėm, kad dangus *mėlynas*, o žolytė kokia?
 ELV: Mh, *jaudona* [: raudona].
 MAM: Gėlytė *raudona*, o žolytė kokia?
 ELV: *Mėlyna*.
 MAM: *Žalia*.
 ELV: Ka [: kaip] *masina* [: mašina] *zalia* [: žalia].
 MAM: Taip.
 ELV: Ka [: kaip] *masina* [: mašina] *zalia* [: žalia].
 ELV: Ka [: kaip] *masina* [: mašina] *zalia* [: žalia] nu.
 ELV: Ka [: kaip] *masina* [: mašina] *zalia* [: žalia] saulytė. (ELV 2;0)

Pateiktame pavyzdyje aiškiai atsispindi spalvų įsisavinimo strategija — spalvos pavadinimus vaikas įsisavina kartu su daiktavardžiais, stabiliuose junginiuose: mėlynos spalvos pavadinimą jis sieja su dangumi, žalios — su mašina. Dažnai vaikams skirtoje kalboje vartojamus žodžių junginius vaikas išimena, dėl to siaurina būdvardžių reikšmę, o vėliau mokosi ją plėsti.

Nors leksinei semantinei grupei *spalva* priklausančių būdvardžių įsisavinimas vaikams kelia daug problemų, paskutiniaus analizuotais mėnesiais vaikų kalboje pirmines spalvas pavadinančių būdvardžių vartojimo klaidų nepastebėta. Rūtos kalboje pirmines spalvas žyminčių būdvardžių klaidos išnyksta jau 2;3 laikotarpiu, Monikos kalboje — 2;7, Elvijaus kalboje — 2;1, Teodoro kalboje — 3;2 laikotarpiu. Tačiau tyrimo pabaigoje užfiksuota re-

tai vartojamų išvestines spalvas žyminčių būdvardžių semantinių klaidų:

- RŪT: *Balioniukas, balioniukas, balioniukas.*
 MAM: *Labai gražus.*
 MAM: *Spalva graži, taip.*
 RŪT: *Mn, cia* [: čia] **adonas** [: raudonas].
 MAM: *Ne, čia rožinis.* (RŪT 2;4)
- MAM: *Matai, kiek gėlyčių gražių ant antklodytės?*
 MAM: *Matai?*
 MON: *Panaši į ludas* [: rudas].
 MAM: *Panašu į ką?*
 MON: *Į.*
 MON: *Čia ludas* [: rudas].
 MAM: *Čia rudas.*
 MAM: *Gėlytės tokios.*
 MAM: *Jo, panašu į rudą.*
 MAM: *Čia tokios morkinės.*
 MAM: *Bet panašu į rudą labai.* (MON 2;6)

Rožinės ir raudonos, rudos ir morkinės spalvų painiojimą paaiškina E. Rosch (1977) prototipų teorija: remdamasis prototipiniu požymiu, nežinomą spalvą vaikas pavadina žinomu pavadinimu. N. Braisbio ir J. Dockrell (1999) atlikti anglų kalbos įsisavinimo tyrimai taip pat rodo, kad būdvardžiai, žymintys tarpinę spalvą, įsisavinami sunkiau nei pirminiai būdvardžiai.

Išvados

Išanalizavus kelių vaikų kalboje pavartotus spalvą žyminčius būdvardžius, galima daryti išvadą, kad ankstyvuojų gramatinės sistemos įsisavinimo laikotarpiu dažniausiai vartojami pirminių spalvų pavadinimai — *raudona, žalia, geltona, mėlyna,*

kurie vyrauja ir vaikams skirtoje kalboje. Pirmieji spalvų pavadinimai labai dažnai painiojami, dažniausi būdvardžiai *raudonas, žalias* vartojami vietoje visų kitų spalvų pavadinimų. Taip pat pastebėta, kad vaikai dažniausiai klysta atsakinėdami į klausimus apie kelis objektus.

Vaikų kalbos tyrimas atskleidė, kad nustatyti, kada žodžius, žyminčius spalvą, galima laikyti įsisavintais, sunku. Vaikai dažnai įsimena stabilias frazes ir geba priskirti spalvos pavadinimą vienam objektui, tačiau kitais atvejais klysta. Be to, sunku nustatyti, kada vaikas iš tikrųjų klysta apibūdindamas daiktus, o kada pavargsta, nenori atsakinėti, vardiija bet kokius pavadinimus. Nepaisant sudėtingo tyrimo pobūdžio, galima teigti, kad spalvą žyminčių žodžių įsisavinimas yra sudėtingas.

Tyrimas patvirtino kitų kalbų rezultatus, rodančius, kad vaikai pirmiau įsisavina pirminių spalvų pavadinimus, tik vėliau — išvestinių. Tačiau atlikta analizė nepatvirtino, kad pirminių spalvų pavadinimai įsisavinami B. Berlino ir P. Kay nurodytos hierarchijos tvarka — būdvardžiai *baltas, juodas* vaikų kalboje pradėti vartoti vėliau nei kiti pirminių spalvų pavadinimai, tiesa, vartodami leksemas *baltas, juodas* (kaip ir leksemą *rudas*), vaikai klysta rečiau nei vartodami kitas spalvas žyminčius žodžius. Būdvardžių, žyminčių išvestines spalvas, vartojimo analizė atskleidė, kad šių pavadinimų įsisavinimui svarbus prototipiškumas — nežinomą išvestinę spalvą vaikai, remdamiesi prototipiniu požymiu, pavadina kitos panašios spalvos pavadinimu.

Literatūra

ANDRICK, G. R., TAGER-FLUSBERGER, H., 1986. The Acquisition of Colour Terms. *Journal of Child Language* 13, 119—134.

BALČIŪNIENĖ, I., 2006. Metadiscursive Questions as a Parental Strategy of Communicating with Children. *Regional Studies: Language,*

Diversity and Integration in the Enlarged Europe: Challenges and Opportunities, 243—258.

BALČIŪNIENĖ, I., 2007. Parental Reactions to the Grammatically Correct and Incorrect Utterances of the Children. *Estonian papers in Applied Linguistics* 3, 47—56.

BALČIŪNIENĖ, I., 2009. *Pokalbio struktūros analizė kalbos įsisavinimo požiūriu*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

BERLIN B., KAY P., 1969. *Basic Colour Terms*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press.

BLACKWELL, A. A., 2005. Acquiring the English Adjective Lexicon: Relationships with Input Properties and Adjectival Semantic Typology. *Journal of Child Language* 32, 535—562.

BORNSTEIN, M. H., 1985. On the development of color naming in young children: Data and theory. *Brain and Language* 26, 72—93.

BRAISBY, N., DOCKRELL, J., 1999. Why is Colour Name Difficult? *Journal of Child Language* 26, 23—47.

CLARK, E., 1973. What's a Word? On the Child's Acquisition of Semantics in His First Language. In: Red. T. E. MOORE. *Cognitive Development and the Acquisition of Language*. New York: Academic Press, 186—233.

DAVIES, I. R. L., CORBETT, G. G., MCGURK, H., JERRETT D., 1994. A Developmental Study of the Acquisition of Colour Terms in Setswana. *Journal of Child Language* 21, 693—712.

DAVIES, I. R. L., CORBETT, G. G., MCGURK, H., MACDERMID, C., 1998. A Developmental Study of the Acquisition of Russian Colour Terms. *Journal of Child Language* 25, 395—417.

KAMANDULYTĖ, L., 2005. Vaikiškosios kalbos registras. *Gimtoji kalba* 7, 12—16.

KAMANDULYTĖ, L., 2006. Vaikiškosios kalbos ypatybės. *Kalbos kultūra* 79, 264—273.

KAMANDULYTĖ, L., 2007. Morphological Modifications in Lithuanian Child Directed Speech. *Estonian Papers in Applied Linguistics* 3, 155—167.

KAMANDULYTĖ, L., 2010. Lietuvių kalbos būdvardžio įsisavinimas: leksinės ir morfosintaksinės ypatybės. *Daktaro disertacija*. Vytauto Didžiojo universitetas.

PALMOVIČ, M., 2005. Semantičke makrouloge i sintaktika složenost: kako izmjeriti raz-

vijenost djetetove sintakse? In: Red. J. GRANIĆ. *Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku*. HDPL. Zagreb, 561—568.

PINKER, S., 1989. *Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure*. Cambridge, Mass: MIT Press.

ROSCH, E., 1977. Classification of Real-World Objects: Origins and Representations in Cognition. In: Ed. P. N. JOHNSON-LAIRD, P. C. WASON. *Thinking: Readings in Cognitive Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 212—222.

SAVICKIENĖ, I., 1997. Komunikacija ir pokalbis ankstyvojoje vaikystėje. *Darbai ir dienos* 5 (14), 45—51.

SAVICKIENĖ, I., 1999. *Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologijos įsisavinimas*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

SAVICKIENĖ, I., 2001. The Role of Diminutives in Lithuanian Child Language Acquisition. *Lingvistica Baltica* 9, 133—143.

SAVICKIENĖ, I., 2002. The Acquisition of Gender. *Kalbotyra* 51 (3), 133—143.

SAVICKIENĖ, I., 2003. *The Acquisition of Lithuanian Noun Morphology*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

SAVICKIENĖ, I., 2006. Linksnio kategorijos įsisavinimas: lietuvių kalba kaip gimtoji ir svetimoji. *Kalbotyra* 56, 122—129.

SAVICKIENĖ, I., 2007. Form and Meaning of Diminutives in Lithuanian Child Language Acquisition. In: Ed. I. SAVICKIENĖ, W. U. DRESSLER. *The acquisition of Diminutives*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 13—43.

SCHATZ, M., BEHREND, D., GELMAN, S. A., EBELING, K. S., 1996. Colour Terms Knowledge in Two-year-olds: Evidence for Early Competence. *Journal of Child Language* 23, 177—199.

SOJA, N. N., 1994. Young Children's Concept of Colour and its Relation to the Acquisition of Colour Words. *Child Development* 65, 918—937.

WANASINGHE, D. R., GIRGAMA, CH. N. W., BIANCHI-BERTHOUSSE, N., 2005. Colour Tone Perception and Naming: Development in Acquisition of Colour Modifiers. *Proceedings of 2005 4th IEEE International Conference on Development and Learning*, 112—114.

WÓJCIK, P., SMOCZYŃSKA, M., 1997. Acquisition of Lithuanian Verb Morphology: a Preliminary Report. In: Ed. W. U. DRESSLER.

Studies in Pre- and Protomorphology. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 83—100.

WÓJCIK, P., 2000. *The Acquisition of Lithuanian Verb Morphology: a Case Study*. Kraków: Quartis.

ZANGL, R., 1997. Input Selection and First Patterns in Early Language Development. In: Ed. W. U. DRESSLER. *Studies in Pre- and Protomorphology*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 11—28.

ВОЕЙКОВА, М. Д., 2003. Типы и разновидности качественных отношений на ранних этапах речевого развития ребенка (анализ

речи взрослого, обращенной к ребенку). In: *Проблемы функциональной грамматики: Семантическая инвариантность/ вариативность*. Санкт-Петербург: Наука, 206—235.

ВОЕЙКОВА, М. Д., 2004. *Квалитативные семантические комплексы и их выражение в современном русском литературном языке и в детской речи*. Диссертация. Санкт-Петербург.

ЦЕЙТЛИН, С. Н., 1996. *Усвоение ребенком прилагательных*. Самара.

ЯЩЕНКО, М. А., 2007. Усвоение ребенком семантики качественных прилагательных. In: *Семантические категории в детской речи*. Санкт-Петербург: Нестор-История, 300—317.

Laura Kamandulytė-Merfeldienė

Vytautas Magnus University, Lithuania

Research interests: first language acquisition, second language acquisition, language impairment

THE USAGE OF COLOUR TERMS IN THE EARLY CHILDHOOD

Summary

This study investigates the main features of colour terms acquisition in Lithuanian. Longitudinal observation method has been applied for the research: the data of four Lithuanian children (two boys and two girls) during the period of early childhood has been analysed.

After analysis of all adjectives used in the speech of four Lithuanian children, it can be concluded that the *colour* is the most abundant semantic group in their language. Colour terms make up 27—53 % of all adjectives that denote physical properties. Although colour markers are used very frequently, the children make a lot of errors using them. Adjectives that belong to the semantic group of *colour* are among the most difficult to acquire and they are used incorrectly even at the end of the period under investigation.

The results have shown that in the early period of language acquisition the most frequent colour names are *red*, *green*, *yellow*, and *blue*. Very often children confuse these names of colours: the colour names *red* and *green* are used instead of all other

Laura Kamandulytė-Merfeldienė

Uniwersytet im. Witolda Wielkiego w Kownie, Litwa

Zainteresowania naukowe: przyswajanie języka ojczystego, nauka języka obcego, zaburzenia mowy

UŻYCIE PRZYMIOTNIKÓW OZNACZAJĄCYCH KOLORY W OKRESIE WCZESNEGO DZIECIŃSTWA

Streszczenie

Celem artykułu jest omówienie specyfiki przyswajania przymiotników oznaczających kolory na podstawie zasobu leksykalnego języka czworga dzieci.

W wyniku przeprowadzonego badania stwierdzono, że dzieci mają trudności z przyswajaniem przymiotników oznaczających kolory: pierwsze nazwy kolorów bardzo często mylone są ze sobą, a przymiotniki „czerwony” i „zielony” w wielu przypadkach stosowane są zamiast nazw innych kolorów.

Opinię taką potwierdzają wyniki badań nad innymi językami; wykazały one, że dzieci najpierw przyswajają nazwy barw podstawowych, a dopiero później – pochodnych. Przeprowadzona analiza nie potwierdziła jednak opinii, że nazwy barw podstawowych przyswajane są w porządku hierarchii implikacyjnej podanej przez B. Berlina i P. Kaya – przymiotników „biały” i „czarny” dzieci zaczęły używać później niż nazw innych

colour names. Besides, it has been observed, that children are using under-extension strategy, i.e. colour names are often used in collocations that are related to just one object, and only later the scope of meaning is being broadened and colour names are being related to more diverse words.

The study of the Lithuanian language has confirmed results of other languages that initially children acquire 'primary' colour names (*white, black, red, green, yellow, blue*), and later — 'derived' colour names (*brown, grey, pink, purple, orange*) (according to Berlin and Kay's (1969) hierarchy). However, the analysis has not confirmed the order in which colours should be acquired according to Berlin and Kay's hierarchical order. The analysis of 'derived' colour usage has revealed that the understanding of prototype is important for the acquisition of these colour names — children are using a similar colour name for an unknown colour, if the colours share a prototypical property.

KEY WORDS: first language acquisition, the lexical features of children language, colour terms, over-extension, under-extension.

barw podstawowych. Analiza użycia przymiotników oznaczających barwy pochodne wykazała, że dla przyswojenia tych nazw ważna jest prototypowość – nieznaną barwę pochodną dzieci określają nazwą innej, podobnej barwy na podstawie cechy prototypowej.

SŁOWA KLUCZOWE: przyswajanie języka, osobliwości leksykalne języka dzieci, przymiotniki oznaczające kolory, rozszerzanie znaczenia, zawężanie znaczenia.

Gauta 2010 03 27

Priimta publikuoti 2010 07 15

Nijolė Tuomienė

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 5 263 78 61

El. p. vijole@lki.lt

Moksliniai interesai: dialektologija, tarmių sąveika, kalbų kontaktai, sociolingvistika

PIETŲ AUKŠTAIČIŲ ŠNEKTOS BALTARUSIJOJE: KALBŲ SĄVEIKOS PADARINIAI

Straipsnyje sinchroniniu požiūriu išsamiai aptariami pietų aukštaičių patarmės tęsinio Baltarusijoje, kelių apnykusių Varanavo rajono lietuvių šnektų pagrindiniai kalbų sąveikos padariniai: įvairiuose kalbos lygmenyse atsiradusios ar dar besiformuojančios kalbos inovacijos. Aiškinamos tų kalbos kitimų priežastys. Dalis specifinių ypatybių — fonetikos, sintaksės, leksikos srityse — formavosi šnektose esamu darybos ar kitų priemonių pagrindu, kita dalis — skolinantis iš kontaktuojančių slavų (baltarusių, lenkų, rečiau rusų) kalbų, remiantis jų darybos ar reikšmių analogija.

Dvikalbių informantų garsų artikuliacija turi bendrų bruožų su baltarusių kalbos garsų tarimu. Dėl kaimynų slavų kalbų įtakos ir vidinės šnektų raidos trumpėja ilgieji balsiai. Kinta ir balsių kokybė. Šis procesas sietinas su intensyvia dvibalsių ie, uo monoftongizacija rytinėje Varanavo rajono dalyje.

Dėl nykstančios trumpųjų ir ilgųjų balsių priešpriešos dvikalbių ir daugiakalbių informantų kalboje beveik nuosekliai ilginami trumpieji kirčiuoti balsiai, o ilgieji — trumpinami. Balsių kiekybinių santykių defonologizacija vyksta ir dėl natūralios aptariamų šnektų balsyno raidos, ir nuolat skatinama slavų kalbų. O šnektose įsitvirtinanti vadinamoji „vidurinė priegaidė“ — priegaidžių defonologizacijos padarinys. Ypač kinta virtagalių dvigarsių tarimas žodžio galo ir priešpaskutinio skiemens pozicijoje: balsio spūdis į pirmąjį dėmenį dažnai perkeliamas mišriuosiuose dvigarsiuose bei dvibalsiuose. Tokį tarimo būdą remia ir slavų kalbos.

Varanavo šnektose įsitvirtinę daug leksinių ir gramatinių skolinių. Tai viena iš sąlygų, pagreitinančių svetimų sintaksinių modelių įtraukimą į lietuvių kalbą ir jų perėmimą. Vietoj „grynujų“ linksnių įsitvirtina prielinksninės konstrukcijos. Tačiau jos dar nėra visiškai išstūmusios tiriamoms šnektoms būdingų atitinkamų neprielinksninių.

Baltarusių kalbos raiškos priemonės, ypač tos, kurių gimtoji šnektą jau neturi, pradedamos tapatinti su savomis, jos lengvai įterpiamos į lietuvių kalbą. Dėl to skurdėja periferinių šnektų leksika, ardoma jų semantika, vyksta vienpusė dvikalbystė.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: izoliuota šnektą, dvikalbystė, kalbų sąveika, kalbos kitimas, defonologizacija, vertiniai

1. Įvadinės pastabos

Visos Lietuvos etnografinio ploto lietuvių šnektos Baltarusijoje¹ pasižymi tokia

specifika: daugiau nei amžių vykstanti ir stiprėjanti lietuvių ir slavų kalbų sąveika rodo, kurie lietuvių kalbos elementai jau pasidavė ar pasiduoda slavų kalbų įtakai, o

¹ Viena didžiausių lietuviškų salų — Gervėčiai (Āstravo r. Gardino sr.), Āpsas ir Brēslauja (Vidžių r. Vitebsko sr.), jau išnykusi Lazūnų lietuvių šnektą (Vijōs r. Gardino sr.) priklauso rytų aukštaičių patarmės vilniškių šnektai (žr. LKTCh 2004, p. 100—122); Benekáinių, Armōniškių, Ramaškonīū, Rōdūnios, Žirmūnū, Asavōs,

Pelesōs, (Varanāvō r. Gardino sr.) — pietų aukštaičių patarmei (žr. LKTCh 2004, p. 76—99); išnykusi Zietelos (Diātlovo r. Gardino sr.) lietuvių šnektą — vakarų aukštaičių patarmės kauniškių šnektai (žr. LKTCh 2004, p. 37—59).

kurie lieka atsparesni. Dauguma izoliuotų lietuvių šnektų yra smarkiai susiaurėjusios teritoriškai, kai kurios jų — tėra kadaise plačiai skambėjusios lietuvių kalbos likučiai². Didesnės išlikusios lietuvių bendruomenės Baltarusijoje, kur šiuo metu viešai bendraujama lietuviškai (veikia lietuviškos mokyklos, lietuvių kultūros centrai) — Gervėčiai ir Pelesà. Kitur — lietuvių kalba palaipsniui nyksta arba jau išnykusi, ji traukiasi į pasyvųjį vartojimą, gimtąja šnektą gerai gali kalbėti tik patys seniausieji vietiniai žmonės.

Iki šių dienų Baltarusijoje išlikusios lietuvių šnektos per beveik pusantro šimto metų trunkančią baltarusių šnektų apsuptį nuolat patiria sudėtingus struktūros pakitimus. Veikiamos asimilijuojančios baltarusių šnektų įtakos, netenka daugelio esminių bruožų. Čia atsiranda įvairių naujovių, o jų plitimą ir įsigalėjimą sunku paaiškinti vien vidine šių šnektų raida.

Pastaraisiais metais surinkta tarminė medžiaga, paskelbtų šiuolaikinių tyrimų duomenys rodo ir tokį faktą, kad kai kurios Lietuvos–Baltarusijos paribio (Varanavo, Gervėčių, Āpso apylinkės) lietuvių šnektos yra gerai išsaugojusios pagrindinius savo kalbinės sistemos bruožus. O atsispirdamos jas veikiančių baltarusių šnektų įtakai, išlaikė net pačius archajiškiausius prigimtinius savo raiškos elementus (linksniavimo ir asmenavimo, iš dalies ir leksikos ypatybės), kurių kitose šnektose Lietuvoje beturimi vos likučiai ar ir visai jau išnykę (žr. Garšva 2005, p. 171—252; Vidugiris 2004; Vidugiris, Mikulėnienė 2005, p. 17—32; Tuomienė 2008, p. 15—80). Z. Zinkevi-

čiaus nuomone (2002, p. 473), izoliuotos šnektos paprastai turi tipiškus autochtonų kalbos bruožus. Tokį Varanavo ir kitų periferinių šnektų statusą patvirtina labai seni vietovardžiai, ypač hidronimai (žr. Tyomene 2007, p. 645—663). Slaviškas antsluoksnis čia visur aiškiai yra antrinis ir palyginti vėlyvas, neturi archajiškų ypatybių.

Straipsnio tikslas — išsamiau aptarti pietų aukštaičių patarmės tęsinio Baltarusijoje, kelių gerokai apnykusių Varanavo rajono lietuvių šnektų — Benekainių, Armoniškių, Ramaškonių, Rodūnios, Žirmūnų, Asavos, Pelesos — pagrindinius kalbų sąveikos padarinius: įvairiuose kalbos lygmenyse atsiradusius ar dar besirandančius naujus kalbos reiškinius. Bandyti paaiškinti tų kalbos kitimų priežastis. Dalis specifinių ypatybių formavosi šnektose esamu darybos ar kitų priemonių pagrindu, kita dalis — skolinantis iš kontaktuojančių slavų (baltarusių ar lenkų, kartais rusų) kalbų, ypač remiantis jų darybos ar reikšmių analogija ir pan.

2. Naujų kalbos reiškinių radimasis

Varanavo rajone Baltarusijoje kadaise buvusios kelios nemažos lietuviškos salos. Sparčiai slavėjant apylinkėms, iš šių salų šiandien beliko atskiri izoliuoti kaimai, vienkiemiai (ypač rytinėje rajono dalyje), kur dar bent kiek kalbama lietuviškai. Daugiausia apie Pelesą ir Rodūnią. Apkritai daugelis Benekainių, Armoniškių, Ramaškonių, Rodūnios, Pelesos apylinkių lietuvių savo gimtąją tėvų kalbą mokėjo labai nevienodai. Geriausiai, žinoma, mokėjo (ir tebemoka) tie, kurie tarpusavyje kalbėjo lietuviškai. Be to, vietos gyventojai lietuviai, be gimtosios šnektos, nuo seno gerai moka baltarusiškai, lenkiškai, jaunesni — ir rusiškai. Lietuvių šnektą per pastarąjį amžių gerokai pakito, vietomis — ir nuskurdo. Nuolat gausėja sla-

² Tai aiškiai matyti palyginus Z. Zinkevičiaus (1966), *Lietuvių kalbos tarmių* (1970) duomenis su dabartine situacija (didesni pastarųjų metų darbai, skirti Baltarusijos lietuvių šnektoms: Vidugiris 2004; Garšva 2005, p. 171—252; Vidugiris, Mikulėnienė 2005, p. 17—32; Trumpa 2008, Tuomienė 2008; ir kt.).

viškos leksikos, pastebimai ir gana greitai kinta garsynas, deformuotas ir vardynas. Atsirado daug svyruojančių formų, vertinių, dubletų. Kartais net neaišku, kuri forma yra pirminė.

2.1. Fonetika ir kirčiavimas

2.1.1. Fonetikos srityje vienas iš pirmiausiai į akis krintančių Rodūnios, Žirmūnų, Asavos, Armoniškių, Ramaškonių šnektų vokalizmo reiškinių yra dvibalsių *ie*, *uo* virtimas *i*, *u*, pvz.: *dūrna* ‘duona’, *du.bērla* ‘duobelė’, *pīnas* ‘pienas’, *vi.nī* ‘vienis’. Nesvarbu, ar šie dvibalsiai kirčiuoti ar nekirčiuoti, tvirtapradžiai ar tvirtagaliai, žodžio kamiene ar gale, nesvarbu, ar žodis savas, ar skolinys, — vis tiek, ypač jaunesnių atstovų kalboje, dažniausiai jie vienbalsinami (plg. Šukys 1960, p. 178; Zinkevičius 1966, p. 87—88; LKA II, p. 77—83; Tuomienė 2001, p. 157; 2002, p. 95 (11 išnaša); 2008 p. 46; gretimoje Dieveniškių šnekte: žr. Grumadienė, Mikulėnienė, Morkūnas, Vidugiris 2005, p. 16).

Kirčiuotoje pozicijoje dažniausia *ie* > *í*, *ì*, *ĩ*; *uo* > *úr*, *ù*, *ú*., nekirčiuoti — *ie* > *i*, *uo* > *u*.. Vyresniosios kartos atstovai ištaria ir neryškų antrąjį dvibalsio sandą: *nī.^ekas* ‘niekas’, *zi^evūlis* ‘dievulis’, *pi^emuō* ‘piemuos’, *rudū.^o* ‘ruduos’. Iš pačių seniausiųjų užrašyta atveju, kai dvibalsiai *ie*, *uo* nevienbalsinami, pvz.: *dúona* ‘duona’, *kiemì* ‘kieme’, *víenas* ‘vienas’, *suolālis* ‘suolelis’, *vuogá.uc* ‘uogauti’.

Taigi dvibalsių *ie*, *uo* monoftongizacija — nesenas fonetinis reiškinys, be nežymių išimčių, priklauso nuo šnektos atstovų amžiaus ir tebėra fakultatyvus. Šis reiškinys sietinas su pakitusia kai kurių Varanavo šnektų ilgųjų balsių kokybe (ir kiekybe, žr. 2.1.3.). Pelesos, Rodūnios, Žirmūnų, Plikių ir kiek mažiau Armoniškių, Ramaškonių

šnektoms būdingas vidutinio pakilimo balsių *é*, *o* dvibalsinimas, kuris fonologiškai sietinas su nagrinėjamu reiškiniu — dvibalsių *ie*, *uo* vienbalsinimu, t. y. jų virtimu ilgaisiais, pusilgiais, rečiau — trumpaisiais balsiais. Šiuos du reiškinius ir jų sąsają reikėtų apžvelgti plačiau.

Varanavo šnektose ypač išplitęs priešakinės eilės balsio *é* dvibalsinimas, neretai girdimas kaip *ie*, pvz.: *duktīē*. ‘duktė’, *nierà* ‘nėra’, *tiē.vas* ‘tėvas’. Užpakalinės eilės balsis *o* dvibalsinamas rečiau: *vuokecē*. ‘vokiečiai’, *šuokc* ‘šokti’. Ilgojo *é* kitimas kirčiuotame skiemenyje vien lietuvių kalbos faktais sunkiai bepaaškinamas. Jis tampa suprantamesnis, kai lyginami lietuvių ir baltarusių kalbų balsynai: keliomis kalbomis kalbantys Varanavo šnektų atstovai balsį *é* nesunkiai pakeičia baltarusių sistemos balsiu *ê*, tariamu panašiai kaip lietuviškas *ie*, pavyzdžiui, žodžiuose *žėmu*. ‘žiema’ ir *rėka* ‘rėkia’ garsas *é* tariamas vienodai.

Intensyvesnė balsių *é*, *o* diftongizacija aptinkama ir gretimoje Dieveniškių šnekte ir jau išnykusiose Zietelos, Lazūnų šnektose. Tyrėjai šį reiškinį taip pat sieja su slavų kalbų įtaka (plg. LKA II p. 45, p. 48, p. 50, p. 54; Mikulėnienė, Morkūnas 1997, p. 10—11; Petrauskas, Vidugiris 1985, p. 7; Vidugiris 2004, p. 68). Diftongizacija užfiksuota vidurio Baltarusijos šnektose, kurios susisiečia su šiais arealais (baltarusių *é* ir čia taria panašiai kaip lietuvių *ie*; žr. Нарысы, c. 389).

Panašus baltarusių kalbos balsio *é* tariamas išplėtė *ie* distribuciją daugelyje rytų ir pietų aukštaičių šnektų (žr. Garšva 2005, p. 137): *ie*, imtas tarti vietoj *é*, atitinkamai paveikė ir užpakalinės eilės balsio *o* raidą. Kalbininkai šio balsio diftongizaciją laiko vėlyvesne ir sudėtingesnė, be to, jis pakitęs jau kaip lietuviškos vokalizmo sistemos bal-

sis (Zinkevičius 1987, p. 156; Čekmonas, Girdenis 1995, p. 21).

Taigi lietuvių kalbos balsį *é* pakeitęs sudvibalsėjęs *ie* (*i^e*, *i^e*) verčia kisti tikrąjį suaptinį dvibalsį *ie*, o šis, virsdamas balsiu *i*, slenka į aukštutinio pakilimo balsio poziciją. Taip pat kinta ir užpakalinės eilės balsiai (plg. Trumpa 2008, p. 116 t.t.). Fonologinės sistemos požiūriu šis reiškinys aiškintinas vieno elemento pasislinkimu „per vieną langelį“. Kaip jau minėta, Varanavo šnektose *ie*, *uo* vienbalsinami palyginti neseniai. Vieno informanto kalboje dar galima išgirsti nemaža formos svyravimo atvejų: *ie* — *i^e* arba *i^e* — *i* ir *uo* — *u^o* arba *u^o* — *u*. Polinkis tarti *ie* — *i* ir *uo* — *u* ryškesnis rytinėse Varanavo rajono apylinkėse.

2.1.2. Tiriamose šnektose mišriuosius dvigarsius an, en atliepia *u*, *i*, pvz.: *kāti*. ‘katė’, *piř.ku*. ‘pirkią’, *třřc* ‘tęsti’, bendrinėje lietuvių kalboje — *a*, *e*. Greičiausiai dėl bk įtakos ši svarbi skiriamoji ypatybė šnektose jau yra prarandama ir čia sakoma: *kāte.*, *meř.ga.*, *nāma.*, *rařj.ka.*, *piř.kæ.*

2.1.3. Kirčiuotoje pozicijoje trumpieji balsiai bei tvirtapradžių mišriųjų dvigarsių *il*, *im*, *in*, *ir*; *ul*, *um*, *un*, *ur* pirmasis sandas gali pailgėti iki pusilgių, daug rečiau — iki ilgųjų, pvz.: *āugi.na* ‘augina’, *būlbu*. ‘bulvių’, *dū.fč* ‘durti’, *pi.ni.gas* ‘pinigas’, *pamė.s* ‘pames’, *sá.vø* ‘savo’, *şøđířč* ‘sodinti’. O nekirčiuoti ilgieji balsiai — trumpinami, pvz.: *bróli*. ‘broli’, *řøvø* ‘rovė’, *tėvu*. ‘tėva’, *žu.ré.kiř* ‘žiūrėkit’. Žodžio galo vokalizme pasitaiko nemažai nedėsninių ir sunkiai paaiškinamų dalykų. Nėkirčiuotame žodžio gale, šalia *é*, kuris dažnai esti apytrumpis, neretai pasitaiko ir trumpas *e*, pvz.: *dāre* ‘darė’, *møke* ‘mokė’, *sāke* ‘sakė’. Vns. galininko galūnėje, kuri, kaip žinoma, visada būna nekirčiuota, taip pat šalia ilgojo pasitaiko ir trumpas balsis, pvz.: *māmu* ‘mama’, *lāpi* ‘lape’, *vīřtu* ‘viřtą’. Kir-

čiuotame žodžio gale trumpuosius balsius ypač jaunesniosios kartos atstovai beveik sistemingai ilgina, pvz.: *einú*. ‘einu’, *gaľú*. ‘galiu’, *darbí*. ‘darbe’.

Trumpųjų balsių ilginimas ir ilgųjų trumpinimas Varanavo šnektose, kaip daugelyje paribio šnektų (plg. Vidugiris 2004, p. 70; Grumadienė, Mikulėnienė, Morkūnas, Vidugiris 2005, p. 15; Garšva 2005, p. 214, p. 221, p. 234; ir kt.) greičiausiai vyksta dėl nykstančios trumpųjų ir ilgųjų balsių priešpriešos dvikalbių ir daugiakalbių informantų kalboje. Tad galima manyti, kad balsių kiekybinių santykių defonologizacija nėra vien tik natūralios aptariamiosios šnektos balsyno raidos rezultatas — čia ji vyksta nuolat skatinama slavų kalbų.

2.1.4. Varanavo šnektose fonetiškai yra pakitęs kirčiuotas ir nekirčiuotas trumpasis galūninis (rečiau žodžio šaknyje) *a*. Po kietojo priebalsio jis tariamas *ē*; *é.*, *è* (ir lietuviškuose, ypač *ā* kamieno, žodžiuose, ir skoliniuose), stipriau ar silpniau pailginamas, pvz.: *balé*. ‘bala’, *balés*. ‘balas’; *kuprė*. ‘kupra’, *kuprės*. ‘kupras’. Vyresnių žmonių vns. vardininkas ir dgs. galininkas neretai ištariamas ir trumpas: *galvè* ‘galva’, *galvès* ‘galvas’, *lazdè* ‘lazda’, *lazdès* ‘lazdas’. Kaip jau minėta, aprašomųjų šnektų vokalizmo sistema nėra griežta ir balsis toje pačioje pozicijoje gali būti trumpas, pusilgis ar net ilgas.

2.1.5. Iš vyresniosios kartos kalbos nyksta būdingiausia šnektų konsonantizmo ypatybė — dzūkavimas. Bendrinės lietuvių kalbos afrikatos *č*, *dž*, kilusios iš *tj*, *dj* (žr. Girdenis 1983, p. 71—73) nenuosekliai tariamos *c*, *dz*, pvz.: *á.užá* ‘audžia’, *gaižėi*. ‘gaidžiai’, *şvečū*, ‘svečių’. Priebalsiai *t*, *d* prieš *i*, *y*, *e*, *ie* ne visuomet tariami *c*, *dz*, o junginiai *tv*, *dv*, ne visada — *cv*, *dzv*, pvz.: *búc* ir *búř* ‘būti’, *židelis* ir *didelis* ‘didelis’, *žvólika* ir *dvólika* ‘dvylika’ ir pan. Taigi ir

čia griežto nuoseklumo jau nėra. Kartais pats šnektos atstovas tą patį žodį ištaria skirtingai, nors *c*, *dz* dar vyrauja.

2.1.6. Būdinga tiriamų šnektų ypatybė — priebalsių kietinimas. Tačiau čia jie kietinami nenuosekliai: priebalsis *l* prieš *e*, *ei*, *en*, *é* kietinamas ne visada. Po sukietėjusio *l e*, *ei*, *en* ne visada virsta *a*, *ai*, *an*, pvz.: *lādas* ir *lēdas* ‘ledas’, *lá.isk* ir *lé.isk* ‘leisk’, *pālanus* ir *pālenus* ‘pelenus’, o balsis *é* ne visuomet virsta balsiu *ε*, pvz.: *lē.kę* ir *lēkę*, *ški.lē*, ir *ški.lē* ‘skylė’, *pəl.ē*, ir *pel.ē*, ‘pelė’. Iš kitų nedėsningai kietinamų priebalsių minėtinas *r* — jis kartais nekietinamas prieš *e*, *é*, *i*, pvz.: *dar.óč* ir *dar.íč* ‘daryti’, *rē.kę* ir *rēk.ę* ‘rėkia’, *var.b.ri* ir *var.ri* ‘varysi’. Retkarčiais sporadiškai pasitaiko *š*, *ž*, *m* nekietinimo atveju, pvz.: *m.ėneš.ó* ‘menesio’, *n.ėž.ino* ‘nežino’, *š.ė.udas* ‘šiaudas’.

Apibendrinant aptartas abi konsonantizmo ypatybes — dzūkavimo nykimą ir nenuoseklų priebalsių kietinimą — galima teigti, kad šiuo atveju įtakos gali turėti bendrinė lietuvių kalba, kuri Varanavo apylinkėse laikoma prestižiškesne — „gramatine“ ir „taisyklinga“ lietuvių kalba, skirtingai nei primiršta gimtoji šnektą. Tad ją stengiamasi pamėgdžioti: atsisakoma kai kurių tarminių ypatybių, seni žodžiai keičiami „naujaisiais“, nugirstais iš vaikų, svečių ar Lietuvos televizijos.

2.1.7. Su balsių kokybės ir kiekybės kitimu (žr. 2.1.1.) sietini kai kurie Varanavo šnektų kirčiavimo pokyčiai. Ten, kur randasi trejopas balsių ilgumas, laipsniškai įsitvirtina ir vadinamoji „vidurinė priegaidė“ (Mikulėnienė 1993, p. 95). Neretai ji — ir šnektos priegaidžių defonologizacijos padarinys. Ypač pabrėžtinas kintantis tvirtagalių dvigarsių tarimas žodžio galo ir priešpaskutinio skiemens pozicijoje: keliomis kalbomis kalbantys informantai tvirtagalę priegaidę (*aR.*) linkę realizuoti

ne antrajame, o pirmajame dvigarsio dėmenyje — *aR*. Balsio spūdis į pirmąjį dėmenį dažnai perkeliamas mišriuosiuose dvigarsiuose bei dvibalsiuose *ai*, *au*, pvz.: *dab.á.r* ‘dabař’, *lá.ukas* ‘laũkas’, *v.ė.r.k.ė* ‘veřkti’, *v.á.ikas* ‘vaĩkas’. Rečiau — dvibalsiuose *ie*, *uo*: *kí.ė.mas* ‘kiẽmas’, *mí.ė.g.ó* ‘miẽgo’, *vand.ú.ó* ‘vanduõ’. Tokį tarimo būdą remia ir slavų kalbos: jose dvibalsių išskyrus *oy*, jau nėra.

2.1.8. Varanavo šnektose, kaip ir kitose pietų bei rytų aukštaičių šnektose, linksniuojamieji žodžiai pasižymi kirčiavimo variantiškumu (plg. Stundžia 1992, p. 71—82; Mikulėnienė 1996, p. 148—155; Lazauskaitė-Ragaišienė 2000, p. 159—169; ir kt.). Didesnė dalis 2-os kirčiuotės žodžių jau kirčiuojami pastoviai (ypač bendri lietuvių ir baltarusių šnektoms žodžiai, seni skoliniai). Kirčio vieta čia nepriklauso nuo balsinės priesagos akcentinių savybių, pvz.: vns. įnagininkas: *su.k.á.te* greta *su.k.á.ti*, *su.r.á.k.tu* ir *su.r.á.k.tù*; vns. vietininkas: *ra.is.ti* ir *ra.ĩ.sti*; dgs. vardininkas: *l.ė.n.k.á.ĩ* ir *l.ė.n.k.á.i*; dgs. galininkas: *b.á.t.us* ir *bat.ùs*. Dėl to šnektose nyksta 2-oji daiktavardžių kirčiuotė (plačiau žr. Tuomienė 2008, p. 51—55).

2.2. Linksnių ir prielinksnių vartojimas

2.2.1. Tiriamose šnektose vartojami keli svetimi jungiamieji žodžiai: nuolaidos aplinkybės šalutiniams sakiniams jungti dažnai pasakomas slaviškas jungtukas *kòč* ‘nors’, pvz.: *pagr.ò.su*, *kòč dá.r.g.ė.ra.ĩ*. *n.ė.m.ò.ku* ‘pagrosiu, nors dar gerai nemoku’. Sąlygos aplinkybės šalutiniuose sakiniuose šalia *kad* vartojamas ir slaviškas jungtukas *jež.ė.li*, pvz.: *k.á.m.pr.vist.ò.jei*, *jež.ė.li.ne.jim.š.ĩ* ‘kam pristojai, jeigu neimsi (nevesi)’. Klausiamajam sakiniui sudaryti šalia *gál*, *ař*, *màž*

vartojamas ir slaviškas žodelis *mòj*, pvz.: *mòj ká.řves vārot?* ‘ar karves varot?’, *mòj tū bažnícòj buvai?* ‘gal tu bažnyčioj buvai?’.

2.2.2. Tikslu aplinkybės šalutiniuose sakiniuose kartais vartojama nebe tariamoji nuosaka, bet bendratis kaip slavų kalbose, pvz.: *dù.bi. kās.a, kāt mē.ži. pasoží.nē* ‘duobė kasa, kad medį pasodintų’. Vietoj *aš turiu, tu turi...* vartojamas *pas mane yra, pas tave yra...*, pvz.: *nerà pas_mani ka.řves* ‘neturiu aš karvės’; *mòj pas_tavi. švístò i.rà?* ‘gal tu sviesto turi?’. Leidžiamoji nuosaka sudaroma su baltarusiškos kilmės žodeliu *nækòj* vietoj *tegul, tegu, lai*, pvz.: *nækòj ažeĩ.na* ‘tegu žmonės užcina’, *nækòj pavá.lgò* ‘tegul pavalgo’.

2.2.3. Dabartinėse Varanavo šnektose keletu dažnų prielinksnių — *ant, dėl, in, po* — vartojimas junginyje su linksniu ir ypač sakinyje gauna konkretesnių reikšmių, kurios yra atsiradusios kaimynų slavų kalbų pavyzdžiu ir lietuvių kalbai dažnai yra svetimos. Šių prielinksnių junginiai su linksniais tiriamose šnektose ir daugelyje didžiojo lietuvių kalbos ploto šnektų vartojami greta (arba vietoj) „grynųjų“ linksnių:

a) kur teiktina pirmenybė vietininkams, vartojama konstrukcija su prielinksniu, pvz., *ant* + kilmininkas: *gřvu.leĩ an(t)_kĩ.mò stòu* ‘gyvuliai kieme stovi’ (plg. br. *живѣла на дварэ стаіць*); *an(t)_fatagrāfijos ānas dá.r já.unas* ‘fotografijoje (nuotraukoje) jis dar jaunas’ (plg. br. *на фатаграфіі ён яцэ малады*);

b) prielinksnis *añt* kartais painiojamas su *iñ* (i), kaip ir visame rytų aukštaičių plote. Mišimo atvejų pastebėta ir kitose periferinėse Gervėčių, Lazūnų, Zietelos šnektose. Vietomis abu variantai vartojami lygiagrečiai (žr. Zinkevičius 1966, p. 416—417; Šukys 1998, p. 358). Varanavo šnektos taip pat turi abi formas, tačiau dažnesnė su *añ(t)*, ypač tikslui reikšti, pvz.: *skubù an_autò.busò //*

skubù in_autò.busu. ‘skubu į autobusą’; *ājom_an_šòku*. ‘ėjom į šokius’; *an_mišù, nespėjáu* ‘į mišias nespėjau’;

c) užrašyta pavyzdžių, kur lietuvių kalboje įprasta vartoti „grynajį“ linksnį, o tiriamose šnektose turimas linksnis su prielinksniu *añt*, pavyzdžiui, naudinga labai dažnai keičia prielinksnio *añt* arba šnektose turimo *in* (reikšme *per*) konstrukcija su kilmininku laikui ar tikslui reikšti: *an(t)_dúnos usidír bam* ‘duonai užsidirbam’; *an(t)_žvi.jũ, rùblũ. abgāvo* ‘dvejais rubliais apgavo’; *pagròk an_armò.nikò* ‘pagrok armonika’; *nelikò búlbu. an(t)_sėklòs* ‘neliko bulvių sėklai’.

Panašių konstrukcijų su *añt* gausu visose izoliuotose ir kitose, ypač pakraštinėse, lietuvių tarmėse, bendrinėje kalboje³. Prie jų gausėjimo, grynųjų linksnių išstūmimo iš vartosenos bus prisidėjęs vietinės slavų šnektos. Jų vartojimą lietuvių šnektose greičiausiai skatina baltarusiški (ir lenkiški) *na* + galininkas pavyzdžiai (plg., br. *спяшу на автобус* ‘skubu į autobusą’; *хадзілі на танцы* ‘vaikščiojome į šokius’; *сабе на хлеб зарабляям* ‘sau duonai užsidirbam’).

2.2.4. Daugelio tyrėjų teigimu, savitas lietuvių ir apskritai baltų kalbų bruožas, skiriantis jas nuo slavų kalbų, yra tai, kad vietininkas nevartojamas su prielinksniais (Ambrazas 2006, p. 298—299). Kaip žinoma, vietos reikšmė, kurią modifikuoja prielinksniai, yra kaip tik būdinga vietininko linksniui. Su lokatyvu prielinksniai plačiai vartojami slavų kalbose. Dabartinėse Varanavo šnektose labiausiai į akis krinta būdingų vientisinių vietininkų virtimas prielinksniniais. Išlaikytos vientisinės vns. inesyvo formos, vartojamos buvimo vietos ‘viduje’ reikšme: *namì* ‘namie’, *pievoji* ‘pie-

³ Prielinksnio *ant* konstrukcijos bk nevartotinos laikui ir tikslui reikšti (žr. Šukys 1998, p. 362—363).

voje’; tačiau daugiskaita greta turi konstrukciją su prielinksniu, pvz.: *g.ivuleĩ. in_přvu. gānos* ‘gyvuliai pievose ganosi’. Veiksmažodžių kryptį į daikto ar tam tikros erdvės vidų rodantis postpozicinis iliatyvo daugiskaita šnektose labai dažnai jau yra prielinksninė — *in* + galininkas (nors išlaikyta ir „grynojo“ iliatyvo forma), pvz.: *lāukúosna* ir *in_lāukūs*; ‘į laukus’; *in_vezbi.mus* ir *vezbimuosna* ‘į vežimus’. Šiuo atveju įtakos gali turėti bendrinė lietuvių kalba, kuri Varanavo apylinkėse laikoma prestižiškesne. Tad ją stengiamasi pamėgdžioti: atsisakoma kai kurių tarminių ypatybių (žr. 2.1.5, 2.1.6). Tačiau neatmestinas ir baltarusių kalbos skatinamasis poveikis.

2.3.5. Prielinksnis *dėl* su kilmininku skverbiasi ir į tikslo bei paskirties naudininko vartosenos sritį, ypač tada, kai kalbama apie konkrečius su tikslu susijusius dalykus, pvz.: *dāvę šiēno gi.vulė.m greta dāvę šiēno de.l_gi.vu.lū* ‘davė šieno gyvuliams’. Varanavo šnektose fiksuojama atveju, kai šia prielinksnine konstrukcija keičiamas objekto naudininkas, kuris paprastai tarmėse (ir bk) prielinksnių konstrukcijomis nekeičiami, pvz.: *dúok žmogū pamiegóč ir dúok dėl_žmogāū.s pami.góč* ‘duok (leisk) žmogui pamiegoti’; *pàdæda vaiká.m ir pàdæda dėl_vaikū* ‘padeda vaikams’; *padėkójo māmāi ir padėkójo dėl_mamō.s* ‘padėjo mamai’. Šnektose tokia gretiminė konstrukcija galėjo atsirasti todėl, kad baltarusių, lenkų, rusų kalbose veiksmažodžių abstraktų linksniai ir jų konstrukcijos su prielinksniais vartojami daug plačiau negu lietuvių kalboje. Todėl lietuvių šnektose paskirties ir tikslo naudininku su bendratimi imta dažniau reikšti ne tik daiktų, asmenų ar įrankių, bet ir įvairių procesų bei reiškinių paskirtį (plačiau žr. Tuomienė 2006, p. 427—438).

2.3. Veiksmažodžių daryba

2.3.1. Varanavo šnektose esama skolinių, kurių kiekviena morfema priklauso nuo atitinkamos baltarusiškosios. Tokiems priklauso daugybė priešdėlinių veiksmažodžių, kurių leksinė reikšmė yra grynai baltarusiška. O tokiai reikšmei sukurti pavartotas baltarusių kalbai būtingas paprastai baltarusiškas ar su baltarusišku sutampantis lietuviškas priešdėlis ir įvairios, dažniausia lietuviškos priesagos, pvz., *apmuždinėč* ‘apkalti’: *nātmu lañtelęm apmužzinėja* (plg. br. *хату дошками аббивая*); *razāugdinėč* ‘dygti’: *būlbos greĩ.ta razaugzinėja* (br. *бульба быстра разрастая*); *razvėzinėč* ‘skiesti’: *řĩnu. vá.nđeñu razvėzinėja* (br. *малако водоу разводзяць*); *(pa)rgygyžzinėč* (‘raišioti’).

Šie vertiniai neabejotinai rodo, kad baltarusių įtakai iš lietuvių morfologijos kiek lengviau pasiduoda priešdėliai, mažiau — priesagos, mažiausiai ir vangiausiai — šaknis, kuri dažnai išlieka visiškai nepakitusi.

2.3.2. Iš veiksmažodžio darybos ypatybių žvilgsnį patraukia ir vis gausiau vartojami kiti slaviški veiksmažodžių priešdėliai: *da-*, pvz., *dádæda* ‘prideda’, *dapá.išę* ‘prižiūrėjo’, *dabúč* ‘gauti, išbūti’, *dasmāno* ‘nutuokia’. Priešdėlis *raz-* atėjęs iš slavų ir jo vartoseną šnektose tokia pat, kaip ir slavų kalbose (dažniausiai atitiktų lietuvių kalbos priešdėlį *iš-*), pvz.: *razāū.šõ* ‘išaušo’, *razlá.išč* ‘išleisti, išsklaidyti’, *raspĩlč* ‘išpilti’, *razbėgom* ‘išbėgijom’. Kartais tai tiesiog vertiniai (žr. 2.4.), pvz.: *nĩ.kõ nærazryñkāū*. ‘nieko nesupratau’ (br. *не разобраў*), *vĩ.sa rasakinėja* ‘viską pasakoja’ (br. *расказывая*).

2.4. Leksikos ypatumai

Varanavo šnektų leksikoje yra įdomių senų lietuviškų žodžių, bet taip pat yra ir daug slavizmų, — žymiai daugiau, nei didžiojo ploto lietuvių tarmėse. Slavizmų gausumas visiškai suprantamas: betarpis ir nuolatinis slavų kalbų poveikis pirmiausia savo pėdsakus palieka šnektos žodyninėje sudėtyje. Ir dabar galima stebėti, kaip slaviški žodžiai išstumia gražius lietuviškus žodžius.

2.4.1. Tiriamose šnektose, kaip niekur kitur Lietuvoje, vartojami tokie baltarusių skoliniai, pvz.: *apīēņķos* ‘kelmučiai’ (plg. br. *апенкі*), *asnaòà* ‘ar matai’ (br. *аснова*); *cīrglei* ‘žašliai’ (br. *цэгли*); *pīilas* ‘dulkės’ (br. *пыл*); *žú.ika* ‘gromulys’ (br. *жуўка*) ir kt. Užrašytos tokios sintaksinės konstrukcijos, pvz.: *má.nò dá.rbas tamè, kad uždař.buiè* ‘dirbu tam, kad uždirbčiau’ (plg. br. *мая работа у тым, каб зарабіць*); *vištà mažėšnė gai.žò* ‘višta mažesnė už gaidį’ (plg. br. *курыца меньшая пятаха*) ir kt.

Tai gana lengvai atpažįstami vertiniai iš svetimos kalbos. Tačiau šnektose gausiai vartojama tokių baltarusizmų, kurių slaviškumą įrodyti gana sudėtinga. Pavyzdžiui, vietoj įprastų lietuviškų pasakymų *trumpà / jilgà dienà ar nakcìs* baltarusių šnektų pavyzdžiu atsiradusi *mažà / didelė dienà / nakcìs* (plg. br. *летам ноч малая, а зімой вялікая*), o vietoj *šaltà žietà* — *šciřpři žietà* (plg. br. *крэпкая зіма*). Vietoj *tūpi pãu.kštė* čia sakoma *sėž pãũ.kštė* (plg. br. *пмаха сядзіць*); vietoj *mežgìmas* — *ryšìmas* (br. *вязання*), vietoj *mùs àpvoğe* sako *mùs argyĩ.ko* (br. *нас абабрáлі*) ir pan.

2.4.2. Dvikalbiai ir daugiakalbiai Varanavo apylinkių lietuviai, tik tarpusavyje kalbėdamiesi lietuviškai, oficialiai veikiami baltarusių kalbos ir jos kultūros įtakos, yra verčiami tokią įtaką priimti. Pamažu

baltarusių kalbos raiškos priemonės, ypač tas, kurių neturi gimtoji šnektą, pradedamos tapatinti su savomis, jos lengvai įterpiamos į lietuvių kalbą, nejučiant, kad tai prieštarauja lietuvių kalbos prigimčiai. Dvikalbystė pertvarko žmogaus mąstyseną, jis ima svetimus žodžius, žodžių junginius, įvairias sintaksines konstrukcijas, frazeologizmus suprasti kaip savus (plg. Grinaveckienė 1997, p. 185—195).

Dėl to skurdėja periferinių šnektų leksika, ardoma jų semantika, vyksta vienpusė dvikalbystė. Tai aiškiai matyti iš tokių užrašytų pasakymų: vietoj *má.n nesìsekė* sakoma *má.n nesìvedė* (plg. br. *мне нівялòся*). Žodžiui *nesivedė* čia dirbtinai suteikiama lietuviško žodžio *nesisekė* reikšmė, o pats žodis *sekėsi*, netekęs reikšmės, izoliuojamas. Sakinyje *nėgalũ in dãktaru. dasistòč* ‘negaliu pas daktarą patekt’ vietoj veiksmažodžio *patekti* pavartojamas pamorfemiui iš baltarusių kalbos žodžio *дацмнũццà* išverstas veiksmažodis *dasistòti*.

2.4.3. Ramaškonių, Rodūnios, Žirmūnų ir Plikių šnektų vertiniai yra pastebimai susiaurinę lietuvių kalbos leksikos raiškos būdus. Iš vartosenos stumiami ir kai kurie būdvardžiai. Pavyzdžiui, augalų, daiktų, drabužių, gyvulių spalvoms nusakyti šių šnektų lietuviai jau neturi lietuvių kalbai ir jos tarmėms plačiai žinomų būdvardžių, pvz.: *drĩžúotas* (apie daiktus); *juodmařgis* (apie karves, šunis); *pĩlkas* (apie daiktus, paukščius); *raĩbas* (apie paukščius); *rainas* (apie kates); *šĩř.mas* (apie arklius) ir daugelis kitų.

Vietoj jų užrašytos dvi spalvos — *žvilas*, *žvila* ‘žilas, žila’ (kai spalva lygesnė, tamsesnė) ir *má.rgas*, *margà* ‘margas, marga’ (kai spalva nelygi, yra dėmių). Pavyzdžiui, *žvilas arklĩs*, *gaižĩřs*, *kãrcinas*, *šuvà*; *žvilà ká.řvė*, *katė*, *kumãrle*, *vištà*; *žvilas šiėnas*,

vil.kas, vānagas, žvirblīs; žvilà vá.rna, žvrsīs; margà ká.řvø, kumæ'l³ ir pan. Tai gi vietiniai lietuviai pasisavinę neabejotinus vertinius iš baltarusių *ciвы* (žr. СБГ IV, p. 422—423) ‘žilas’ ir *рабы* (СБГ IV, p. 234—235) ‘margas’. Tai dažniausiai baltarusių kalboje vartojamos dvi spalvos.

2.4.4. Slavų kalbų įtakos dėka lietuvių šnektose vartojamas apibendrinantis br. *мыць* vertinys *praūsti(s)* vietoje čia išstumtu *mazgóti(s), plá.utis(s), ská.ĭ.bti(s)* veiksmazodžių, pvz.: *gá.lou. práũ.sæ* ‘galvą prausia (plauna)’ (br. *мыя галаву*); *nupráũ.sk rajkàs* ‘nuprausk (nu(si)plauk) rankas’ (br. *пamыũ pyki*); *išpráu.sâũ rúodu* ‘išprausiau (išmazgojau) puodą’ (br. *пamыла гаршok*).

2.4.5. Rodūnios, Žirmūnų, Plikių ir Ramaškonių šnektose užrašyta nemažai tokių vertinių, kuriuose lietuviškos raiškos priemonės yra visiškai pakeistos baltarusiškomis. Tokiu būdu sukuriama dviprasmiška ir visai neaiški mintis, sudaranti įspūdį, kad taip tuos žodžius vartojantis žmogus nelabai moka lietuviškai. Tokius vertinius dėl didelio jų nutolimo nuo lietuvių kalbos raiškos būdų atpažinti, ko gero, lengviausia, pvz.: *miņkštaĩ. sùmalâu mí.ltus* ‘minkštai (smulkiai) sumaliau miltus’ (br. *мyкка малoць мyкy*); *žvirbleĩ. kâla grūdus* ‘žvirblei kala (lesa) grūdus’ (br. *вараб’i кyюсь зярно*) ir kt.

Iš surinktos gausios medžiagos matyti, kad skoliniai ir vertiniai iš slavų kalbų — daugiausia tai dirbtinai iš dviejų dalių sulipę žodžiai, kurių pirmoji — lietuviška forma, po kuria paslėptas slaviškas turinys — dažniausia jo baltarusių kalbai būdinga reikšmė. Tai nuolatinis lietuvių šnektų baltarusėjimo šaltinis. Dabartinėmis sąlygomis nėra beveik jokių galimybių izoliuotų Baltarusijos lietuvių šnektų tvarkyti ir lietuivinti.

3. Apibendrinamosios išvados

1. Izoliuotos Varanavo rajono lietuvių šnektos ilgą laiką patiria sudėtingus kalbos struktūros pakitimus: veikiamos vietinių slavų kalbų, jos derinasi prie šių kalbų sistemos, asimiliuojasi, netenka daugybės esminių savo bruožų. Ypač intensyviai slavėja minčių reiškimo būdai, skursta šnektų žodynas, kinta kai kurių žodžių semantika.
2. Dvikalbių informantų garsų artikuliacija turi bendrų bruožų su baltarusių kalbos garsų tarimu. Dėl kaimynų slavų kalbų įtakos ir iš dalies vidinės šnektų raidos trumpėja ilgieji balsiai. Dėl to kinta ir balsių kokybė. Šis procesas sietinas su intensyvia dvibalsių *ie, uo* monoftongizacija rytinėje Varanavo rajono dalyje. Tai nesenas reiškinys, pastebimas lietuvių šnektose, kontaktuojančiuose su rytų slavų kalbomis. Spartesnę tvirtagalių *ie, uo* vienbalsinimą galėjo paskatinti šnektose fiksuojama priegaidžių defonologizacija.
3. Trumpųjų balsių ilginimas ir ilgųjų trumpinimas vyksta dėl nykstančios trumpųjų ir ilgųjų balsių priešpriešos dvikalbių ir daugiakalbių informantų kalboje. Balsių kiekybinių santykių defonologizacija nėra vien tik natūralios aptariamų šnektų balsyno raidos rezultatas — čia ji vyksta nuolat skatinama slavų kalbų.
4. Dėl bendrinės lietuvių kalbos įtakos, kuri tiriamose apylinkėse laikoma prestižiškesne („gramatinė“ ir „taisyklinga“), vyresniųjų atstovų kalboje apnykusios dvi pagrindinės pietų aukštaičių patarmės konsonantizmo ypatybės – dzūkavimas ir priebalsių kietinimas.
5. Šnektose įsitvirtinanti vadinamoji „vidurinė priegaidė“ — priegaidžių defonologizacijos padarinys. Ypač kinta

- tvirtagalių dvigarsių tarimas žodžio galo ir priešpaskutinio skiemens pozicijoje: tvirtagalė priegaidė realizuojama ne antrajame, o pirmajame dvigarsio dėmenyje. Balsio spūdis į pirmąjį dėmenį dažnai perkeliamas mišriuosiuose dvigarsiuose bei dvibalsiuose. Tokį tarimo būdą remia ir slavų kalbos.
6. Tiriamose šnektose linksniuojamieji žodžiai pasižymi kirčiavimo variantiškuumu. Didesnė dalis 2-os kirčiuotės žodžių jau kirčiuojami pastoviai. Kirčio vieta čia nepriklauso nuo balsinės priesagos akcentinių savybių.
 7. Aktyviai kontaktuojančiose lietuvių ir slavų kalbose atsiradę atitinkamo modelio formų bei konstrukcijų. Varanavo šnektose įsitvirtinę daug leksinių ir gramatinių skolinių. Tai viena iš sąlygų, pagreitinančių svetimų sintaksinių

- modelių įtraukimą į lietuvių kalbą ir jų perėmimą. Prielinksninės konstrukcijos dar nėra visiškai išstūmusios tiriamoms šnektoms būdingų atitinkamų neprielinksninių. Jos čia įsitvirtinę ne vietoj „grynųjų“ linksnių, o dar greta jų.
8. Baltarusių kalbos raiškos priemonės, ypač tos, kurių gimtoji šnekta jau neturi, pradedamos tapatinti su savomis, jos lengvai įterpiamos į lietuvių kalbą. Dėl to skurdėja periferinių šnektų leksika, ardoma jų semantika, nutautinama lietuvių kalba, vyksta vienpusė dvikalbystė. Vertiniai iš baltarusių kalbos — tai dirbtinai sulipę žodžiai iš dviejų dalių, kurių pirmoji — lietuviška forma, po kuria paslėptas baltarusiškas turinys — jo baltarusių kalbai būdinga reikšmė. Tai nuolatinis lietuvių šnektų baltarusėjimo šaltinis.

Literatūra

AMBRAZAS, V., 2006. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

ČEKMONAS, V., GIRDENIS, A., 1995. Baltų *ā labializacijos motyvai bei sąlygos lietuvių kalbos tarmėse. *Tarptautinio baltistų kongreso tezės*, 20—21.

GARŠVA, K., 2005. *Lietuvių kalbos paribio šnektos (fonetika)*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

GIRDENIS, A., 1983. Iš kur vis dėlto /t' / /d'/. *Baltistica* 19 (1), 71—73.

GRINAVECKIENĖ, E., 1997. Izoliuotų lietuvių šnektų vertiniai etninėse Lietuvos žemėse Baltarusijoje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36. Vilnius: Mokslas, 185—195.

GRUMADIENĖ, L., MIKULĖNIENĖ, D., MORKŪNAS, K., VIDUGIRIS, A., 2005. *Dieviškių šnektos žodynas A—M*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

LAZAUSKAITĖ-RAGAIŠIENĖ, V., 2000. Dviskiemenių u kamieno daiktavardžių kirčiavimo raida pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių paribio šnektose. *Baltistica* 35 (2), 159—169.

Lietuvių kalbos tarmės, 2004. *Chrestomatija*. Sud. R. BACEVIČIŪTĖ, A. IVANAUSKIENĖ, A. LESKAUSKAITĖ, E. TRUMPA. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Lietuvių kalbos tarmės, 1970. Red. K. MORKŪNAS, E. GRINAVECKIENĖ. Vilnius: Mintis.

Lietuvių kalbos atlasas 2, 1982. Red. K. MORKŪNAS. Vilnius: Mokslas.

MIKULĖNIENĖ, D., 1993. Priegaidžių defonologizacijos tendencijos Gervėčių tarmėje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30, 95—104.

MIKULĖNIENĖ D. 1996: Dėl linksniuojamųjų žodžių kirčiavimo variantų pietinėse aukštaičių tarmėse. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 148—155.

MIKULĖNIENĖ, D., MORKŪNAS, K., 1997. *Dieviškių šnektos tekstai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

PETRAUSKAS, J., VIDUGIRIS, A., 1985. *Lazūnų tarmės žodynas*. Vilnius: Mokslas.

STUNDŽIA, B., 1992. Paprastųjų vardažodžių kirčiavimo dėsningumai. *Lituanistica* II, 71—82.

ŠUKYS, J., 1960. Būdingesnės Ramaškonių

šnektos ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 177–187.

ŠUKYS, J., 1998. *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartoseną ir normas*. Kaunas: Šviesa.

TRUMPA, E., 2008. *Pelesos šnektos balsinės fonemos ir jų variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

TUOMIENĖ, N., 2001. Ramaškoniu šnektos u, iu kamienų daiktavardžių linksniavimas. *Paribio tarmių ir kalbų problemos: Tarptautinės mokslinės konferencijos, skirtos Europos kalbų metams, pranešimai*. 2001 m. balandžio 27 d. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 156–170.

TUOMIENĖ, N., 2002. Ramaškoniu šnektos priebalsinio kamieno daiktavardžių kaityba. *Acta Linguistica Lithuanica* 47, 89–102.

TUOMIENĖ, N., 2006. Dėl prielinksnių konstrukcijų plitimo periferinėse Varanavo šnektose. *Acta Baltico Slavica* 30, SOW. Warszawa, 427–438.

TUOMIENĖ, N., 2008. *Ramaškoniu šnektos tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

VIDUGIRIS, A., 2004. *Zietelos lietuvių šnektos*. Vilnius: Presvika

VIDUGIRIS, A., MIKULĖNIENĖ, D., 2005. *Zietelos šnektos tekstai I*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

ZINKEVIČIUS, Z., 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

ZINKEVIČIUS, Z., 1987. *Lietuvių kalbos istorija II. Iki pirmųjų raštų*. Vilnius: Mintis

ZINKEVIČIUS, Z., 2002. Gervėčių šnektos šių dienų mokslo požiūriu. *Rinkiniai straipsniai I*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 156–163.

Нарысы, 1964. *Нарысы па беларускай дыялекталогіі*. Пад рэд. Р. І. АВАНЭСАВА. Мінск: Навука і тэхніка.

СБГ — *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча IV*, 1984. Мінск: Навука і тэхніка.

ТУОМЕНЕ, Н., 2007. Общая характеристика ономастики Ромашканского ареала. *Prace Filologiczne* LIII. Warszawa, 645–663.

Nijolė Tuomienė

Institute of the Lithuanian Language,
Lithuania

Research interests: dialectology, interplay of dialects, language contacts, sociolinguistics

SOUTHERN AUKŠTAITIAN DIALECT IN BELARUS: THE RESULT OF LANGUAGE INTERPLAY

Summary

The paper discusses the interplay of extension of southern Aukštaitian subdialect in Belarus, i.e. some Lithuanian subdialects of Varanavas region, and the main language: innovations which occurred or are still developing at different language levels. Part of specific peculiarities in the realm of phonetics, syntax or lexis developed as a result of derivation or other means, whereas the other part developed as a result of borrowing from contact Slavonic languages (Belarusian, Polish, less frequently Russian) on the basis of derivational or meaning analogies.

The sound articulation of bilingual informants

Nijolė Tuomienė

Instytut Języka Litewskiego, Litwa

Zainteresowania naukowe: dialektologia, wzajemne oddziaływanie dialektów, kontakty językowe, socjolingwistyka

GWARY POŁUDNIOWOAUKSZTOCKIE NA BIAŁORUSI: SKUTKI INTERFERENCJI JĘZYKOWEJ

Streszczenie

W artykule wyczerpująco omówiono (w ujęciu synchronicznym) główne skutki interferencji językowej subdialektu południowoauksztocznego występującego na obszarze Białorusi, w kilku zanikających gwarach litewskich w rejonie woronowskim: istniejące lub nowo powstające innowacje językowe, występujące w różnych płaszczyznach języka. Wyjaśniono przyczyny tych zmian. Część specyficznych cech – w dziedzinie fonetyki, składni i słownictwa – formowała się w gwarach na istniejącej podstawie słowotwórczej lub innej, część zaś – pod wpływem zapożyczeń z sąsiednich języków słowiańskich (białoruskiego, polskiego, rzadziej

appears to be similar to Belarusian pronunciation of sounds. Due to the impact of the Slavonic languages and internal dialect development, there is a tendency for long vowels to become shorter. Also, the quality of vowels tends to change. This process can be related to intensive monophthongization of diphthongs *ie* and *uo* in the eastern part of Varanavas region.

Due to the deterioration of the opposition between short and long vowels in bilingual and monolingual informants' speech, short stressed vowels tend to be prolonged while long vowels tend to be shortened. Natural development of vowels, which is apparently influenced by the Slavonic languages, causes dephonologization of vowel qualitative relations. "Middle word intonation", which is becoming more and more entrenched in the subdialect, is the result of dephonologization of word intonation. The biggest changes were observed in pronouncing circumflexed diphthongs at the end of a word and in the position of penultimate syllable: vowel pressure is moved to the first component of mixed diphthongs. This pronunciation is supported by the Slavonic languages.

Varanavas dialects contain a lot of lexical and grammatical borrowings. This is one of the conditions which accelerates inclusion and acceptance of borrowed syntactical models in the Lithuanian language. Instead of "pure" cases, prepositional constructions become prevailing. Still they have not completely displaced non prepositional constructions characteristic of the subdialects under research.

Expressive means of the Belarusian language especially those which are not characteristic of the Lithuanian language are likely to be identified as relevant and acceptable. Due to this reason, the lexis of periphery dialects becomes poor, its semantics is being destroyed, the Lithuanian language becomes denationalized – this is what might be called as one-sided bilingualism.

KEY WORDS: isolated dialect, bilingualism, language interplay, language development, dephonologization, loan-translations.

rosyjskiego) na podstawie analogii do derywacji słowotwórczej czy semantycznej tych języków.

Artykulacja dźwięków przez dwujęzycznych respondentów wykazuje wspólne cechy dla wymowy dźwięków w języku białoruskim. Pod wpływem sąsiednich języków słowiańskich i wewnętrznego rozwoju gwar redukcji ulegają samogłoski długie. Zmienia się też jakość samogłosek. Proces ten należy wiązać z intensywną monofonizacją dyftongów wstępujących *ie*, *uo* we wschodniej części rejonu woronowskiego.

W wyniku zanikającej różnicy między samogłoskami krótkimi i długimi w języku dwujęzycznych i wielojęzycznych respondentów na ogół konsekwentnie wydłużane są krótkie samogłoski akcentowane, długie zaś ulegają skróceniu. Defonologizacja stosunków ilościowych samogłosek zachodzi też w wyniku naturalnego rozwoju zasobu samogłosek w omawianych gwarach i stałej obecności języka słowiańskiego. Z kolei utrwalająca się w gwarach tzw. „intonacja środkowa” jest skutkiem defonologizacji. Szczególnie zmienia się wymowa dyftongów opadających w pozycji na końcu wyrazu i w pozycji na przedostatniej sylabie: nacisk samogłoski na pierwszy człon często jest przenoszony w dyftongach mieszanych. Taki sposób wymawiania cechuje też języki słowiańskie.

W gwarach woronowskich zakorzeniło się wiele zapożyczeń leksykalnych i gramatycznych. Jest to jeden z warunków przyspieszających włączenie obcych modeli składniowych do języka litewskiego oraz ich przejmowanie. Zamiast „czystych” przypadków powstają konstrukcje przyimkowe. Jednak nie wyparły one jeszcze całkowicie odpowiednich konstrukcji bezprzyimkowych charakterystycznych dla badanych gwar.

Środki języka białoruskiego, zwłaszcza te, których ojczysta gwara już nie posiada, zaczęto utożsamiać z rodzimymi, łatwo włączane są one do języka litewskiego. Prowadzi to do zubożenia leksyki gwar peryferyjnych, zakłócenia ich semantyki, powstawania jednostronnej dwujęzyczności.

SŁOWA KLUCZOWE: gwara odizolowana, dwujęzyczność, interferencja językowa, zmiana języka, defonologizacja, kalki językowe.

Rima Bacevičiūtė

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 52 63 78 61

El. p. rimaba@ktl.mii.lt

Moksliniai interesai: dialektologija, arealinė lingvistika, fonologija, eksperimentinė fonetika

LIETUVIŲ KALBOS ŽEMAIČIŲ TARMĖS YPATYBĖS VAKARŲ AUKŠTAIČIŲ KAUNIŠKIŲ ŠNEKTOSE

Straipsnyje aptariamos vakarų aukštaičių kauniškių patarmės šiaurės vakarų dalies šnektų ypatybės. Šis plotas, į kurį įeina Jurbarko ir Šakių šnektos, ribojasi su pietų žemaičiais raseiniškiais, todėl jame gausu žemaitiškų ypatybių.

Svarbiausios fonetikos ypatybės, siejančios šnektas su žemaičiais, yra šios: fonetinis galūnių trumpėjimas, balsių *i*, *u* atvirumas, žemaitiškų požymių turinčios priegaidės, paplitę šalutiniai kirčiai. Iš morfologinių ypatybių su žemaičiais aprašomas kauniškių šnektas labiausiai vienija panašūs morfologinio galūnių trumpėjimo atvejai, veiksmazodžio dviskaitos ir įvardžiuotinių įvardžių vartojimas. Taip pat egzistuoja bendras žemaičių ir kauniškių leksikos sluoksnis, ypač daug bendrų germanizmų.

Žemaitiškos ypatybės vakarų aukštaičių kauniškių plote nusitęsia dviem pluoštais. Pirmasis pluoštas (daugiausia fonetikos ypatybės) apima pačias šiaurines šnektas, sutampančias su galūnių trumpinimo arealu. Antrasis pluoštas nusitęsia ilgu siauru ruožu į pietus palei vakarinę kauniškių ribą, beveik iki pat Lenkijos sienos. Šis arealas rytuose maždaug sutampa su akūtnių dvigarsių pirmojo dėmens ilginimo riba. Būtent balsių *i*, *u* ilgėjimas + plėtėjimas / ilgėjimas + siaurėjimas ryškiausiai atskiria žemaitišką ir aukštaitišką šnektą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: dialektologija, lietuvių kalbos tarmės, vakarų aukštaičiai kauniškiai, žemaitiškos ypatybės, galūnių trumpėjimas.

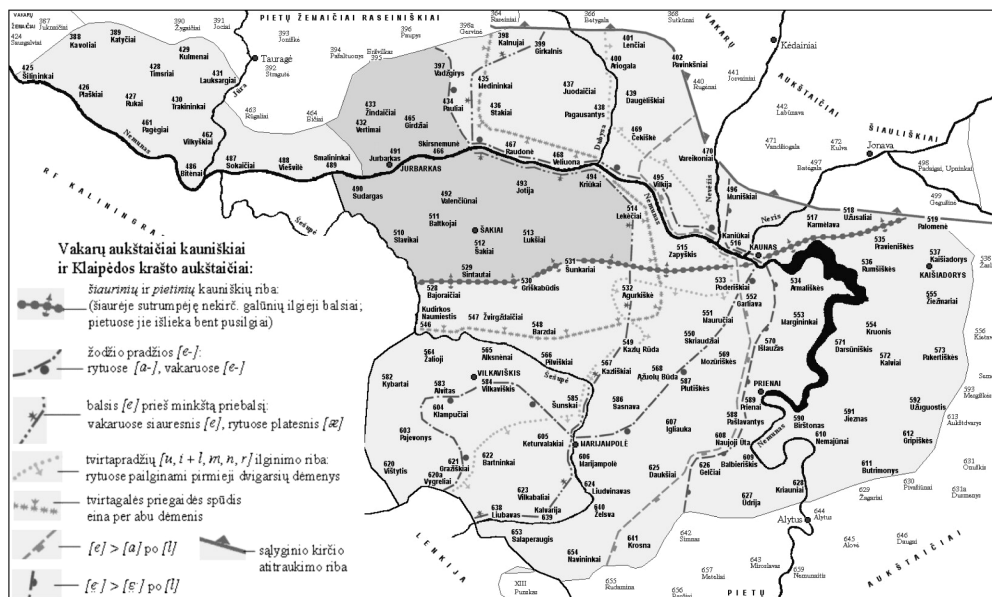
1. Įvadinės pastabos

Vakarų aukštaičių kauniškių patarmė laikoma artimiausia bendrinei kalbai, tačiau ir ji turi nemažai savitų ypatybių. Kauniškiai užima gana didelę teritoriją, todėl patarmė nevienalytė, išraižyta gausių izoglosių. Tai liudija apie sudėtingą patarmės formavimosi istoriją ir bendrus ypatybių arealus su kaimyninėmis patarmėmis ar buvusios Mažosios Lietuvos šnektomis.

Žemėlapyje (žr. 1 pav.) matyti platus izoglosių pluoštas, einantis maždaug vertikaliai per patarmės vidurį.

Atsiskiria rytinė VAK dalis, artimesnė pietų aukštaičiams, ir šiaurės vakarinė dalis, artimesnė žemaičiams¹. Vienintelė izoglosė, horizontaliai kertanti VAK plotą, yra galūnių trumpėjimo riba, aiškiai dalijanti kauniškius į šiaurinius ir pietinius. Šiaurinis, tiksliau šiaurvakarinis, kauniškių pakraštys labai išsiskiria iš visos patarmės daugeliu ypatybių. Jis dialektologų darbuose dažnai vadina-

¹ Klaipėdos kraštas, nors pagal dabartinę tarmių klasifikaciją ir priskiriamas kauniškiams, vis dėlto labai skiriasi nuo likusio patarmės ploto. Jis šiame straipsnyje nebus aptariamasis.

1 pav. Vakarų aukštaičių kauniškių patarmės plotas

mas žemaitiško ir aukštaitiško arealų susikirtimo vieta (Atkočaitytė 2002, p. 9; Bacevičiūtė 2004, p. 113 ir kt.).

Straipsnio **tikslas** — aptarti šiaurvakarinės kauniškių dalies tarminę situaciją ir žemaitiškų ypatybių sklaidą šiame plote. To siekiama šiais **uždaviniais**: apžvelgti iš žemaičių į kauniškių plotą besitęsiančius fonetikos, morfologijos ir leksikos ypatybių arealus, kartografuotus *Lietuvių kalbos atlaso* žemėlapiuose (1977—1991); juos palyginti su pastarųjų metų empirinių stebėjimų rezultatais; pabandyti apibrėžti žemaitiškų ypatybių paplitimo arealus VAK plote dabartiniu metu.

2. Šiaurvakarinės kauniškių dalies bendra charakteristika

Šiaurvakarinė kauniškių dalis, išsidėsčiusi aplink Nėmuną, sudaro gana vientisą plotą, apribotą lenktu izoglosių pluoštu (žr. 1 pav.). Dešinėje Nemuno

pusėje plyti Jurbarko šneka, esanti maždaug tarp Smaliniūkų—Vertimų—Šimkaičių—Stakių—Skišsnemunės. Šiaurėje ji ribojasi su pietų žemaičiais raseiniškiais, todėl čia žemaitiškų ypatybių ypač gausu, tyrėjai dažnai ją vadina pereigine šneka tarp žemaičių ir aukštaičių (Grinaveckienė 1957, p. 120). Kairėje Nemuno pusėje esanti Šakių šneka apima šiaurinę Šakių rajono dalį. Pietuose ji maždaug ties linija, einančia šiauriau Kudirkos Naumiesčio, piečiau Sintautų, pro Veršių, Griškabūdį, Paluobių, pietuose beveik iki Višakio Rūdės, ribojasi su pietinių kauniškių plotu (Bacevičiūtė 2004, p. 14). Abiejose Nemuno pusėse esančias apylinkes labiausiai vienija nekirčiuotų galūnių trumpinimas. Pagal ilgųjų balsių atliepimus A. Salys (1992, p. 102—103) čia buvo išskyręs šiaurinių vakarų aukštaičių (galūnėse tariančių *-a, -e*) ir veliuoniškių (galūnėse tariančių *-u, -i*) plotus. LKA medžia-

gos analizė bei pastarųjų metų tarminių įrašų klausymas rodo, kad šias šnektas vienija ir daug kitų fonetikos, morfolo-gijos ir leksikos bruožų, kuriuos dažnai galima sieti su žemaičių arealo tąsa.

3. Fonetika ir kirčiavimas

Galūnių trumpėjimas

Ryškiausia ypatybė, išskirianti šį plotą iš kitų kauniškių ir priartinanti prie žemaičių ir šiaurinio arealo, yra fonetinis galūnių trumpėjimas. Šis reiškinys aprašytas daugelyje dialektologų darbų ir siejamas su iš šiaurėsėjusia trumpėjimo banga, užkliudžiusia ir dabartinį kauniškių plotą, ir buvusios Mažosios Lietuvos šnektas (Zinkevičius 1966, p. 115; 1994, p. 31–32; 2002, p. 446).

Fonetinis trumpėjimas šiaurvakarinėse kauniškių šnektose pasireiškia taip pat kaip žemaičių plote — ilgųjų balsių trumpinimu ir trumpųjų balsių iškritimu nekirčiuojamose galūnėse. Abu šie procesai atspindėti LKA žemėlapiuose. Trumpėjimą patvirtina ir tarminių įrašų analizė, kai kur LKA pateikti duomenys ne visai sutampa su dabartinių šnektų padėtimi.

Nekirčiuotose galūnėse trumpinama visi ilgieji balsiai, tik nevienodai stipriai. Balsiai *-q*, *-ę* atvirosiose galūnėse galininko formose (*vaĩkq*, *sáulę*) visur trumpinami iki trumpųjų *-a*, *-e*. Tokie duomenys rodomi ir LKA žemėlapiuose (1982, žml. 47, 48, 49). Tačiau dalyvių galūnėse *-q*, *-ę*, *-ęs* (*sākq*, *sākę*, *sākęs*) LKA čia fiksuoti (1982, žml. 47, 50, 51) tik ilgieji balsiai. Tarminių įrašų iš Šakių ir Jurbarko apylinkių perklau-sa rodo, kad ir šie balsiai linkę trumpėti, dažniau išlieka pusilgiai, rečiau tariami visai trumpi (Bacevičiūtė 2004,

p. 153; plg. Zinkevičius 1966, p. 499, žml. 54).

Balsiai *-o*, *-ė* atvirosiose galūnėse (*sāko*, *sākė*) šiose šnektose visiškai nevartojami. Vietoj jų Jurbarko šnekteje turimi atliepiniai *-a*, *-e*, sutrumpėję iš senovinių **-ā*, **-ē*, Šakių šnekteje — atvirieji *-i*, *-u*, greičiausiai sutrumpėję iš jau susiaurėjusių **-o*, **-ė*. Tokia padėtis pateikta ir LKA žemėlapiuose (1982, žml. 32, 34, 38, 40). Uždarųjų galūnių *-os*, *-ės* (*rañkos*, *kárvés*) kartografuotas vaizdas tik iš dalies atitinka realią padėtį. LKA nurodoma, kad Jurbarko apylinkėse turima *-as*, *-es*, o Šakių šnekteje — tik nesutrumpėję ilgieji balsiai. Tarminių įrašų medžiaga rodo, kad apylinkėse į šiaurę nuo Šakių šie balsiai dažniausiai tariami pusilgiai (Bacevičiūtė 2004, p. 153; plg. Zinkevičius 1966, p. 478, 789; žml. 33, 44).

Balsių *-y*, *-j* trumpėjimas aptariamame plote stiprėja einant žemaičių link. Atvirosiose galūnėse (*súnų*, *nāktj*) Šakių šnekteje, esančioje piečiau, dažniau tariami pusilgiai balsiai, tik einant labiau į panemunę galima išgirsti trumpus *-u*, *-i*. Jurbarko šnekteje jau dominuoja trumpieji balsiai. Tačiau LKA žemėlapiuose (1982, žml. 56, 57, 58) visame aptariamame plote kartografuoti tik trumpieji balsiai *-u*, *-i*, o dgs. kilm. linksnio formose — tik ilgasis *-y*. Tik ilgasis balsis fiksuotas ir uždarojoje galūnėje *-ys* (žml. 43), nors abiejose Nemuno pusėse dažniausiai ir čia tariami pusilgiai balsiai.

Trumpųjų balsių iškritimo atvejų irgi daugėja arčiau žemaičių esančiose šnektose. Daiktavardžio vardininko galūnės *-as* (*vaĩks*, *gėrs*) balsis išmetamas beveik sistemingai. LKA reiškinys kartografuotas tik Jurbarko apylinkėse, maž-

daug iki Jurbarko—Stakių—Juodaičių—Ariogalos linijos (LKA 1982, žml. 6), tačiau jis labai dažnas ir Šakių šnektose. Panašų plotą apima ir LKA nurodytas (1982, žml. 3, 22) veiksmožodžių esamojo laiko galūnių *-a*, *-i* numetimas (*eĩn*, *mýl'*). Nors mažiau, bet šis reiškinys paplitęs ir Šakių šnektose, kai kurie žodžiai, pvz., *tūr*, *gál*, *reĩk* sistemingai vartojami be galūnės (apie Jurbarko šnektos atvejus žr. Grinaveckienė 1957, p. 151, 152).

Balsių *i*, *u* atvirumas

Atvirieji balsiai *i* / *e*, *u* / *o* būdingi visam šiaurvakariniam lietuvių šnektų plotui ir skiria jį nuo pietrytinių šnektų, kurioms įprastesni siauresni ir įtemptesni garsai. LKA žemėlapiuose (1982, žml. 19, 20, 21) balsiai *i*, *u* bei atitinkami tvirtapradžių ir tvirtagalių dvigarsių dėmenys kartografuoti tik žemaičių plote, apie Taūragę, Skaudvilę, Keimę, Šaukėnus, Kuršėnus. Tačiau iš tikrųjų jų arealas daug platesnis.

Aprašomose kauniškių šnektose balsiai *i*, *u* apskritai atviresni negu bk. Žodžio viduje tarp atvirųjų *i*, *u* ir uždaryjū *i*, *u* dažniausiai yra papildomoji distribucija: atvirieji vartojami prieš kietąjį priebalsį, uždarieji — prieš minkštąjį. Šiauriau esančiose šnektose, kur *-i*, *-u* trumpinami iki trumpųjų, galimas ir fonemų kontrastas, pvz.: *sēni* 'senį' : *sēni* 'senė'. Eksperimentiniai Šakių šnektos tyrimai (Bacevičiūtė 2004, p. 189—197) parodė, kad skirtingos kilmės balsių atvirumas taip pat skiriasi, pvz., vns. vard. *akĩs* ≠ dgs. gal. *akĩs*.

Atskirai minėtina tvirtapradžių dvigarsių dėmenų *i*, *u* kiekybės ir kokybės problema šiaurvakarinėse kauniškių

šnektose. Literatūroje ilgai teigta, kad tai vienintelis Lietuvos plotas, kur šie dėmenys lieka trumpi (Zinkevičius, 1966, žml. nr. 70, 72; 1994, 30; LKT 1970, 187—192; LKA 1982, žml. 20). Eksperimentiniai tyrimai parodė, kad čia jie irgi linkę ilgėti, tik silpniau, neretai pasitaiko ir dvibalsinimo atvejų (plačiau žr. Vaišnienė, Bacevičiūtė 2005, p. 292—302). Jei tokie dėmenys tariami pusilgiai, kokybiškai jie yra labai atviri, panašiai kaip žemaičių šnektose, pvz.: *pí.rmas*, *kú.lt*. Apskritai šiaurinėse kauniškių šnektose *i*, *u* sistema labai žemaitiška: jei dėl kokių nors priežasčių jie pailgėja, tai kartu ir paplatėja. Siauri ir įtempti pusilgiai *i*, *u*, sutinkami pietų ir rytų aukštaičių šnektose, šiam arealui visiškai svetimi. Atvirųjų *i*, *u* vartojimas būdingas galūnes trumpinančiam plotui, einant į pietus jis tampa ne toks ryškus.

Kitos fonetikos ypatybės

Su žemaičiais šiaurvakarines kauniškių šnektas vienija ir žodžio pradžios *e*, *ei* arealas. Jis apima daugumą žemaičių šnektų, išskyrus pačią rytinę jų dalį, galūnes trumpinantį kauniškių plotą ir piečiau esančias vadinamųjų zanavykų šnektas. Šiaurinėje Nemuno pusėje kauniškių plote balsis *e* žodžio pradžioje vartojamas iki Skiřsnemunės—Paulių—Vādžgirie linijos (LKA 1982, žml. 9, 10). Tai yra ta pati linija, kur susidaro izoglosių pluoštas, skiriantis vakarines ir rytines šnektas.

Į kauniškių šnektas nusitęsia ir priesagos *-aitis*, *-ė* dvibalsio *ai* vienbalsinimo plotas. Dauguma kauniškių šią priesagą kirčiuoja tvirtagališkai pagal 2-ąją kirčiuotę, pvz., *mergaitė*, *mergaitė*,

mergaitės. Tačiau šiaurvakariniame pakraštyje dažniau galima išgirsti tvirtapradžišką suvienbalsintą *-átis, -é, tarimą*, pvz.: *mergátė, Reitelátis, Kliorikátis* (plačiau žr. Grinaveckienė 1957, p. 142). LKA toks tarimas kartografuotas abiejose Nemuno pusėse iki Slavikų—Valenčiūnų—Raudonės—Stakių—Kalnųjų linijos (1982, žml. 59).

Su žemaitiškojo arealo tąsa sietinas ir šiaurvakarinėse kauniškių šnektose dažniau pasitaikantis kirčiuotų kamieno *a, e* neilginimas. Žemaičiai, kaip žinoma, visuotinai neilgina šių balsių vienskieminiuose žodžiuose (LKA 1982, žml. 1; Atkočaitytė 2002, p. 146, 147). Aptariamajame VAK plote irgi sutinkama daug daugiau kamieno *a, e* neilginimo atvejų. Jų pasitaiko nepriesaginiuose bendrinuose ir tikriniuose daiktavardžiuose, pvz.: *pràstas, bràškės, ràkalis, žàlis, švèplius; Gèdas, Kèstas, Prànė, Jànė, Pètкус*; priesagose, pvz.: *varòklis, perèklė; Zalèckis, Levèckis*. Dažnai trumpieji *a, e* išlaikomi germanizmuose, pvz.: *zèlikas, zèlikis* ‘priekrosnis’, *šlèktas, švàkas* ‘prastas’. Tokių atvejų, pvz., priesaginiuose veiksmažodžiuose *skàlanduot, vàpaliuot*, dažnai pasitaiko aplink Nemuną esančiose kauniškių šnektose (Grinaveckienė 1957, p. 141, 143; Urbanavičiūtė—Markevičienė, Grinaveckis 1992).

Priegaidės

Šiaurvakarinį kauniškių plotą išskiria ir tęstinės priegaidės paplitimo riba (LKA 1982, žml. 106). Cirkumfleksinės priegaidės spūdis dvigarsiniuose skiemenyse padalijamas abiem dėmenimis — tai viena iš ryškiausių šių šnektų prozodijos ypatybių (išsamius priegaidžių tyri-

mus žr. Bacevičiūtė 2004, p. 79—113). Tęstinė priegaidė šiaurvakarinius kauniškius sieja su kaimyninėmis raseiniškių šnektomis ir sudaro pereinamąją plotą tarp pietų—rytų šnektų, spūdi koncentruojančių ant antrojo dėmens, ir „tikrų“ žemaičių, pabrėžiančių pirmąją dėmenį.

Veiksmažodžių 1-ojo ir 2-ojo asmenų galūnių dvibalsių priegaidės kauniškių šnektose tariamos su tęstine priegaide, tačiau aplink Nemuną esančiose šnektose ryškus pirmojo dėmens pabrėžimas, pvz., *nukritāu, nukritāi*².

Aptariamosioms šnektoms būdinga ir daugiau priegaidžių ypatybių, kurios artimos žemaičių priegaidėms. Priegaidės puikiai skiriamos beveik visame VAK plote, tačiau šiaurvakarinėje dalyje tvirtapradė priegaidė labai ryškiai pabrėžiama, neretai netgi primena žemaičių laužtinę. Šakių šnektos eksperimentinių tyrimų duomenimis (Bacevičiūtė 2004, p. 113), kauniškių priegaidės artimos žemaičiams dar ir tuo, jog jas geriausia diferencijuoja pagrindinio tono kitimo staigumas. Galima manyti, kad viso šiaurvakarinio arealo priegaidės yra daugiau toninio pobūdžio (plg.: Girdenis 1998, p. 37—38; Atkočaitytė 2002, p. 143).

Šalutiniai kirčiai

Su žemaičiais aptariamąjį plotą sieja ir paplitę šalutiniai kirčiai. Kaimyninėse raseiniškių šnektose ir kauniškių šiaurvinėje dalyje nekirčiuotas skiemuo labai

² E. Grinaveckienė savo kartotekose Jurbarko šnektos medžiagoje tokiais atvejais visur žymėjo tvirtapradę priegaidę, pvz.: *nukritāu, nukritāi*. Iš tikrųjų priegaidės nėra visai tvirtapradžiškos, tačiau žemaičių paribyje toks tarimas pasitaiko.

dažnai išlaiko savo ilgumą prieš kirčiuotą trumpą galūnę, pvz.: *grybùs*, *krūvò*. Šis prieškirтинio skiemens pabrėžimas daugumos tyrėjų vadinamas *diviršūniu kirčiu* (Atkočaitytė 2002, p. 27–31; Bacevičiūtė 2004, p. 65–74).

Morfemos kirtis VAK plote realizuojamas fakultatyviai, tačiau eksperimentiniai tyrimai parodė, kad dažniausiai skiriamos tokios formos, kaip pvz.: vns. vard. *várna* ir vns. įn. *várna*; dgs. vard. *kárvės* ir vns. kilm. *kárvės*. Pastarųjų formų paskutinis skiemuo pabrėžiamas su daug ryškesne intonacija. Morfemos kirčių realizacija irgi labai panaši šiaurinių kauniškių ir raseiniškių šnektose (Atkočaitytė 2002, p. 68–75; Bacevičiūtė 2004, p. 50–63).

Aiškių nukeltinių kirčių VAK plote girdėti retai, tačiau paminėtina, kad po kirčiuoto trumpo skiemens gana gerai išlaikomas galūnės ilgumas, pvz.: *mergùčės*, *saldinùkės*. Minėtini ir sutrumpėję vietininkai, pvz.: *lóvo* ‘lovoje’, *pùsė* ‘pusėje’, *žėmė* ‘žemėje’, kurių pokirtiniuose skiemenyse aiškiai girdėti tvirtapradiškumas.

4. Morfologija

Šiaurvakariniams kauniškiams, kaip ir kitoms šnektoms, būdingas morfologinis galūnių trumpėjimas. Kaip rodo LKA medžiaga ir atlikti stebėjimai, kai kurios sutrumpėjusios formos šiame plote irgi turi bendrų bruožų su kaimyninėmis žemaičių šnektomis.

Pirmiausia minėtinos daugiskaitos naudininko ir įnagininko formos. Visame šiaurvakariniame lietuvių šnektų plote — žemaičiuose ir šiaurinėje kauniškių dalyje — dažniau vartojamos formos su galūne *-s*, pvz.: *bóboms*, *seserìms*. Pietų—rytų šnektoms būdingesnės

dviskaitinės formos be *-s* — *bóbom*, *seserìm* (Zinkevičius 1966, p. 234; LKA 1991, žml. 56, 57, 58, 59, 60, 63, 65, 75 ir kt.). VAK teritorijoje šie plotai susikerta — abejos formos paplitusios šiaurvakariniame kauniškių pakraštyje maždaug iki linijos Vištūtis—Vilkaviškis—Barzdaĩ—Kriūkai—Veliuonà—Ariógala (plg. Grinaveckienė 1959, p. 180; 1960, p. 167, 170 ir kt.). Maždaug tame pačiame plote vartojamos ir sutrumpėjusios vienaskaitos vietininko formos be paskutiniojo skiemens, pvz.: *žėmė* ‘žemėje’, *galvõ* ‘galvoje’, *žolė* ‘žolėje’ (LKA 1991, žml. 44, 45).

Bendrą žemaičių ir kauniškių arealą sudaro kai kurių vardažodžio kamienų paplitimas, pvz.: *bitìs*, *debesìs*, *dantìs* (LKA 1991, žml. 23, 25, 26) — apima veliuoniškių, zanavykų šnektas ir visus žemaičius, piečiau esančiose šnektose vartojami *debesỹs*, *dantỹs*. Priebsinio kamieno forma *šuo* taip pat turima tik šiaurvakarinėse VAK šnektose ir žemaičiuose, pietų—rytų plote — *šuo* / *šuva* arba tik *šuva* (LKA 1991, žml. 31). Forma *lytus* irgi paplitusi aptariamajame plote (LKA 1991, žml. 137) ir šiek tiek piečiau esančiose VAK šnektose. Visur kitur Lietuvoje turima *lietus*.

Iš kitų būdingiausių morfologijos ypatybių su žemaičių arealu šiaurvakarines kauniškių šnektas sieja veiksmažodžio dviskaitos vartojimas (žr. Grinaveckienė 1959, p. 181, 182; Gargasaitė 1964, p. 207–217; Bacevičiūtė 2006, p. 11–17), panašios įvardžiuotinių įvardžių formos su galūnėmis *-iejai* / *-ieja* / *-iejie* (LKA 1991, žml. 51; ŠŠT 2006, p. 38).

5. Leksika

Iš bendros žemaičių ir VAK šiaurvakarinės dalies leksikos pirmiausia

minėtinas panašių germanizmų sluoksnius. Yra ir kitų leksikos vienetų, kurių vartojimo arealas bendras žemaičiams ir aptariamoms VAK šnektoms. LKA I-ajame tome (1977) kartografuoti šie bendri žemaičių ir VAK žodžiai: *staldas* (žml. 13) 'tvartas', *stuba* (žml. 2) 'gyvenamasis namas', *rungininkas* / *runginychia* / *gyorungys* (žml. 37) 'skersaplautis, tokia vežimo dalis', *vogas* / *voga* (žml. 36) 'vežimo dalis – skietas', *špykis* (žml. 41) 'vežimo rato stipinas', *šlajos* / *šlajės* / *šlajai* (žml. 43) 'darbinės rogės'. Žodžiai *kuilys* / *kuilis* (žml. 75), *kadagys* / *kadugys* (žml. 91) apima visą VAK plotą ir žemaičius, dalį vakarų aukštaičių šiaurliškių. *Lenkė* / *palenkė* (žml. 103) 'klonis, žemuma', *riestuvos* (žml. 65) 'staklių velenas' *kvietka* (žml. 111), *gentis* (žml. 119) 'giminaitis', *giria* (žml. 113) apima žemaičius ir pačius šiaurvakarinius VAK pakraščius.

6. Vietoj išvadu

Peržvelgus visą LKA pateiktą medžiagą ir empirinių stebėjimų duomenis,

Literatūra

ATKOČAITYTĖ, D., 2002. *Pietų žemaičių raseiniškių prozodija ir vokalizmas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

BACEVIČIŪTĖ, R., 2004. *Šakių šnektos prozodija ir vokalizmas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

BACEVIČIŪTĖ, R., 2006. Verba divskaitlų formas mūsienu dienvidrietumu aukštaišu izloksnės. In: *Valoda 2006: Valoda dažadu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XVI*. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 11—17.

GARGASAITĖ, D., 1964. Lietuvių kalbos veiksmazodžio dviskaita. *Lietuvos TSR Mokslu akademijos darbai*, A, 2 (17), 207—217.

GIRDENIS, A., 1998. Šiaurės žemaičių prie-

matyti, kad žemaitiškos ypatybės vakarų aukštaičių kauniškių plote nusitęsia dviem pluoštais.

Pirmasis žemaitišku ypatybių pluoštas apima pačias šiaurines vakarų aukštaičių šnektas, beveik sutampančias su galūnių trumpinimo arealu. Tai Jurbarko ir Šakių šnektų plotas, išsidėstęs abiejose Nemuno upės pusėse. Čia daugiausia su žemaičiais bendrų fonetikos ypatybių.

Antrasis pluoštas nusitęsia ilgu siauru ruožu į pietus palei vakarinę kauniškių ribą, maždaug iki Lenkijos sienos. Tai daugiau morfologinės ypatybės ir bendri leksikos vienetai. Jų paplitimo arealas rytuose maždaug sutampa su akūtinų dvigarsių pirmojo dėmens ilginimo ir siaurinio ploto pradžia. Šiaurės vakarų kauniškių šnektoms įtempti pusilgiai balsiai *i*, *u*. yra visiškai svetimi, čia tariami atvirieji *i*, *u*. Galima manyti, kad būtent balsių *i*, *u* ilgėjimo + platėjimo / ilgėjimo + siaurėjimo riba atskiria žemaitiškas ir aukštaitiškas šnektas.

gaidžių skiriamieji požymiai. In: *Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai: Konf. Kazimiero Jauniaus 150-tosioms gimimo ir 90-tosioms mirties metinėms paminėti praneš. tezės*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 37—38.

GRINAVECKIENĖ, E., 1957. Mituvos upyno tarmės fonetika. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1, 119—180.

GRINAVECKIENĖ, E., 1959. Būdingesnės giminės, skaičiaus ir linksnio formos Mituvos upyno tarmėje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 2, 177—184.

GRINAVECKIENĖ, E., 1960. Mituvos upyno tarmės daiktavardis. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 3, 161—175.

LKA 1977 — *Lietuvių kalbos atlasas 1: Leksiška*. Ats. red. K. Morkūnas. Vilnius: Mokslas.

LKA 1982 — *Lietuvių kalbos atlasas 2: Fonetika*. Ats. red. K. Morkūnas. Vilnius: Mokslas.

LKA 1991 — *Lietuvių kalbos atlasas 3: Morfologija*. Ats. red. K. Morkūnas. Vilnius: Mokslas.

LKT 1970 — *Lietuvių kalbos tarmės* (chrestomatija). Vilnius: Mintis.

SALYS, A., 1992. *Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.

ŠŠT 2006 — *Šakių šnektos tekstai*. Sud. R. Bacevičiūtė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

URBANAČIČIŪTĖ–MARKEVIČIENĖ, Ž., GRINAVECKIS, V., 1992. *Lietuvių tarmės: Fonetika, morfologija 2*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

VAIŠNIENĖ, D., BACEVIČIŪTĖ, R., 2005. Dėl pietų žemaičių raseiniškių ir šiaurinių vakarų aukštaičių kauniškių dvigarsių [i, u + l, m, n, r]. In: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 1*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 292—303.

ZINKEVIČIUS, Z., 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

ZINKEVIČIUS, Z., 1994. *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

ZINKEVIČIUS, Z., 2002. Buvusios Mažosios Lietuvos tarmės. In: Z. ZINKEVIČIUS. *Rinkiniai straipsniai 1*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 444—448.

Rima Bacevičiūtė

Institute of the Lithuanian Language,
Lithuania

Research interests: dialectology, areal linguistics,
phonology, experimental phonetics

FEATURES OF ŽEMAITIAN DIALECT OF THE LITHUANIAN LANGUAGE IN THE WESTERN AUKŠTAITIAN SUBDIALECT OF KAUNAS

Summary

The Lithuanian language has two main dialects: Aukštaitian and Žemaitian. In subdialects located on the borders of the main dialects, features characteristic of both Aukštaitian and Žemaitian dialects are observed.

The article refers to the features of northwestern part of the Western Aukštaitian subdialect of Kaunas. This region includes subdialects of Jurbarkas and Šakiai and it borders on Southern Žemaitians of Raseiniai, so it is rich in Žemaitian features. Although these subdialects belong to Aukštaitian dialect, dialectologists often consider them to be a transitional area between Žemaitian and Aukštaitian dialects.

The main phonetic features that relate the subdialects and Žemaitians are the following: phonetic ending shortening (in unstressed endings

Rima Bacevičiūtė

Instytut Języka Litewskiego, Litwa

Zainteresowania naukowe: dialektologia,
lingwistyka arealna, fonologia, fonetyka eksperymentalna

CECHY DIALEKTU ŻMUDZKIEGO W GWARACH ZACHODNIOAUKSZTOCKICH OKOLIC KOWNA

Streszczenie

W artykule omówiono cechy gwarowe subdialektu zachodnioauckztockiego okolic Kowna w jego północno-zachodniej części. Obszar ten, obejmujący gwary okolic Jurborka (Jurbarkas) i Szaków (Šakiai), graniczy z subdialektem południowo-żmudzkiem okolic Rosień (Raseiniai), dlatego występuje w nim wiele cech żmudzkich.

Do najważniejszych cech fonetycznych łączących omawiane gwary z dialektem żmudzkiem należą: fonetyczna redukcja końcówek, otwartość samogłosek *i, u*, intonacja cyrkumfleksowa o cechach żmudzkich, częste akcenty poboczne. Spośród cech morfologicznych należy przede wszystkim wymienić podobne przypadki morfologicznej redukcji końcówek, użycie liczby podwójnej czasownika i zaimków z formantami. Istnieje także wspólna warstwa leksyki, szczególnie dużo jest wspólnych germanizmów.

long vowels are shortened while short ones are often dropped), vowels' *i*, *u* openness, syllable stresses with Žemaitian features (circumflex is drawled on both components of diphthongs; acute is very distinct and resembles voice break while pronouncing; the most distinctive feature of accent differentiation is suddenness of pitch change), prevalent secondary stresses. The morphologic features relating the subdialects of Kaunas and Žemaitians would be cases of morphologic ending shortening (forms which have usually more syllables in the paradigm are shortened), usage of dual verb and pronominal pronouns, which are similar. Also, a set of vocabulary exists, which is common to the subdialects of Kaunas and Žemaitians; it is rich in common Germanisms particularly.

Žemaitian features are spread on two courses in the area of western Aukštaitian subdialect of Kaunas. The first course (mainly the phonetic features) includes the very northern subdialects that coincide with the area of ending shortening. The second course continues in a long narrow strip to the south along the western boarder of the subdialects of Kaunas, almost till the very boarders of Poland. The area in the East coincides approximately with the boarder of the first component elongation in acute diphthongs. Namely, vowels' *i*, *u* elongation + widening or elongation + narrowing are the main features distinguishing Žemaitian and Aukštaitian subdialects.

KEY WORDS: dialectology, Lithuanian dialects, Western Aukštaitian subdialect of Kaunas, Žemaitian features, ending shortening.

Cechy žmudzkie na obszarze gwary zachodnioaukštockiej okolic Kowna występują w dwóch odmianach. Pierwsza (głównie cechy fonetyczne) obejmuje gwary oddalone najbardziej na północ, zbieżne z arealem redukcji końcówek. Druga odmiana ciągnie się długim wąskim pasem na południe wzdłuż zachodniej granicy występowania gwary kowieńskiej, prawie do granicy z Polską. Areal ten na wschodzie pokrywa się mniej więcej z granicą wydłużania pierwszego członu dyftongów wstępujących. Właśnie wydłużanie się + rozszerzanie / wydłużanie się + zwężanie się samogłosek *i*, *u* najwyraźniej odróżnia gwary żmudzkie od aukštockich.

SŁOWA KLUCZOWE: dialektologia, dialekty języka litewskiego, gwara zachodnioaukštocka okolic Kowna (*vakarų aukštaičiai kauniškiai*), cechy żmudzkie, redukcja końcówek.

Gauta 2010 03 23

Priimta publikuoti 2010 07 15

Lidija Kaukėnienė

Vilniaus universitetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 422 604

El. p. kaukeniene31@gmail.com

Moksliniai interesai: eksperimentinė fonetika, kalbos kultūra, tekstynų lingvistika

DABARTINĖS LATVIŲ BENDRINĖS KALBOS ILGŪJŲ BALSŲ TRUKMĖ

Straipsnyje aprašomi dabartinės latvių bendrinės kalbos kirčiuotų ir nekirčiuotų ilgųjų balsių instrumentinio tyrimo rezultatai. Eksperimente buvo tiriama ilgųjų balsių trukmė. Analizei pasirinkti latvių bendrinės kalbos triskiemeniai žodžiai. Kirčiuotų balsių trukmės vidurkiai skaičiuoti iš triskiemenių žodžių pirmojo skiemens. Nekirčiuotų balsių trukmės reikšmėms gauti pasirinkti žodžiai, kad tiriamieji balsiai būtų pirmajame ir antrajame pokirtiniame skiemenyje.

Išanalizavus gautus rezultatus galima teigti, kad latvių bendrinėje kalboje ilgieji balsiai kiekybiškai redukuojami, tačiau skirtingos kokybės balsių kiekybinė redukcija nevienoda. Iš ilgųjų balsių labiausiai kiekybiškai redukuojami aukštutinis [i:] bei vidutinis [o:], kiek mažiau — [a:], [e:], [u:], mažiausiai — žemutinis [æ:]. Skirtingos kokybės nekirčiuotų balsių trukmės skirtumai itin maži, balsių eilės nelabai atitinka trukmės ir pakilimo ryšį. Balsių kiekybei poveikį daro kirtis ir balsio pozicija žodyje kirčio atžvilgiu: labiau trumpėja antrieji pokirtiniai variantai, t. y. esantys toliau nuo kirčiuoto skiemens. Pokirtiniai balsiai virsta šiek tiek trumpesniais ilgųjų balsinių fonemų alofonais: jie trumpesni už kirčiuotus ilguosius ir gerokai ilgesni už trumpuosius.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: trukmė, kirčiuoti ir nekirčiuoti balsiai.

Įvadinės pastabos

Balsių kiekybė — bene būdingiausia latvių bendrinės kalbos vokalizmo ypatybė. Tradiciškai manoma, kad ilgųjų ir trumpųjų balsių artikuliacinis skirtumas tas, kad ilgieji tariami kur kas įtempčiau negu trumpieji (Mūsdienų latviešu literārās valodas gramatika: fonētika un morfoloģija 1959, p. 20; Muižniece 2002, p. 18).

Visi latvių kalbos balsiai gali būti vartojami bet kuriame žodžio skiemenyje ir, kaip teigiama, kirtis nepakeičias balsių kokybės, t. y. jei balsis yra ilgas

ir įtemptas, tai tokios pat kiekybinės ir kokybinės charakteristikos išlaikomos ir kirčiuotame, ir nekirčiuotame skiemenyje (Grigorjevs 1992, p. 7; Bond 1994, p. 4; Laua 1997, p. 14).

Kiekvieno garso kokybė priklauso nuo šalia esančių garsų kiekybės ir kokybės. Visi balsiai prieš trumpuosius skiemenis ilgesni nei prieš ilguosius. Be to, balsiai ilgesni ir prieš skardžiuosius priebalsius. Prieš skardžiuosius priebalsius ir sonantus trumpieji kirčiuoti balsiai ešą pusilgiai (Endzelins 1951, p. 24–25).

Latvių kalbos balsių kiekybė tirta ir

aprašyta daugelyje darbų, tačiau apskritai latvių kalbos vokalizmas tirtas daug mažiau negu lietuvių, fonetikos ir fonologijos problemoms nagrinėti skirta taip pat mažiau darbų. XX amžiaus pradžioje balsių trukmę tyrė J. Poirot (1915) ir R. Ekblomas (1933). Tam tikrus kiekybės dalykus ne kartą epizodiškai aprašė A. Abelė. J. Plakis (Плакисъ 1914, c. 206) įrodė, kad kirčiuoti ilgieji balsiai esą tris kartus ilgesni už nekirčiuotus trumpuosius, o kirčiuoti ilgieji — 1,2 karto ilgesni už nekirčiuotus ilguosius. Tačiau vertinant šių tyrimų rezultatus, reikia atsižvelgti į to meto technines galimybes, ir į tai, kad buvo tirta ne viena tarmė, o įvairūs dialektai, tad ir rezultatai gana skirtingi.

E. Liepa (1979, p. 9–15) ir S. Mieze (1972, p. 58–84) savo darbuose teigė, kad absoliutus trukmės laikas priklauso nuo kalbėjimo tempo, kirčio, priegaidės, skiemens struktūros ir greta esančio priebalsio. E. Liepa nustatė tokius kiekybės santykius: trumpieji nekirčiuoti, trumpieji kirčiuoti, ilgieji nekirčiuoti ir ilgieji kirčiuoti santykiauja taip: 1 : 1,5 : 3 : 3,5 (1979, p. 92), taip pat konstatavo, kad tęstine priegaide kirčiuoti balsiai yra 1,1–1,9 karto ilgesni už krintančios ir laužtinės priegaidės balsius. S. Mieze's rezultatai (1972, p. 61–66), priešingai negu E. Liepos, parodė, kad ištarti tęstine priegaide balsiai gali būti net trumpesni už ištartus netęstine.

A. Stelė (Стелле 1971, c. 11–13) analizavo dviskiemenių žodžių kirčiuotų balsių trukmę tarp dusliųjų priebalsių. Jo tyrimas parodė, kad kirčiuotųjų ilgujų ir trumpųjų balsių santykis yra 1 : 2.

Latvių bendrinės kalbos balsių trukmė

Šio straipsnio **tikslas** yra išsiaiškinti, kokią kiekybinę redukciją patiria nekirčiuoti ilgieji balsiai, nustatyti kirčiuotų ir nekirčiuotų balsių trukmės santykius. Analizuoti šie ilgieji balsiai: [i:], [Ē:], [æ:], [a:], [ū:], [u:]. Analizei pasirinkti latvių bendrinės kalbos triskiemeniai žodžiai. Kirčiuotų balsių trukmės vidurkiai skaičiuoti iš triskiemenių žodžių pirmojo skiemens. Nekirčiuotų balsių trukmės reikšmėms gauti pasirinkti žodžiai, kad tiriamieji balsiai pirmajame ir antrajame pokirtiniame skiemenyje¹.

Latvių kalbos žodžius su tiriamaisiais balsiais įskaitė rygiečiai aktoriai Vilis Daudzinis (Vilis Daudziņš, g. 1970), gimęs ir gyvenęs Rygoje, dirbantis Naujajame Rygos teatre bei Artis Ruobežniekas (Artis Ruobežnieks, g. 1970), gimęs Jekabpilyje, mokėsis ir gyvenantis Rygoje, dirbantis Meno teatre. Abu aktoriai puikiai kalba bendrine latvių kalba. Žodžiai aktoriams buvo pateikti sumaišyti atsitiktine tvarka. Kiekvienas jų kartotas penkis kartus. Aktoriai turėjo skaityti įprastu šnekamosios kalbos tempu ir kiek galima neutralėse intonacijose, tarp žodžių darydami nedideles pauzes.

Tiriamųjų balsių vidutinė trukmė matuota programa PRAAT 4.0.11. Matavimų rezultatai apdoroti matematinės statistikos metodais. Rezultatų reikšmingumas tikrintas Studento kriterijumi. Statistinė analizė atlikta A. Girdenio sukurta programa „STUDENT“ (programavimo kalba TURBO-PASCAL, v. 7.0).

¹ Išsamų tirtųjų žodžių sąrašą žr. Kaukėnienė 2004, p. 185–189.

Tyrimo rezultatai

Palyginus kirčiuotus ilguosius balsius su nekirčiuotaisiais, nustatyta (žr. 1 lent., 1 pav.), kad nekirčiuotieji variantai ge-

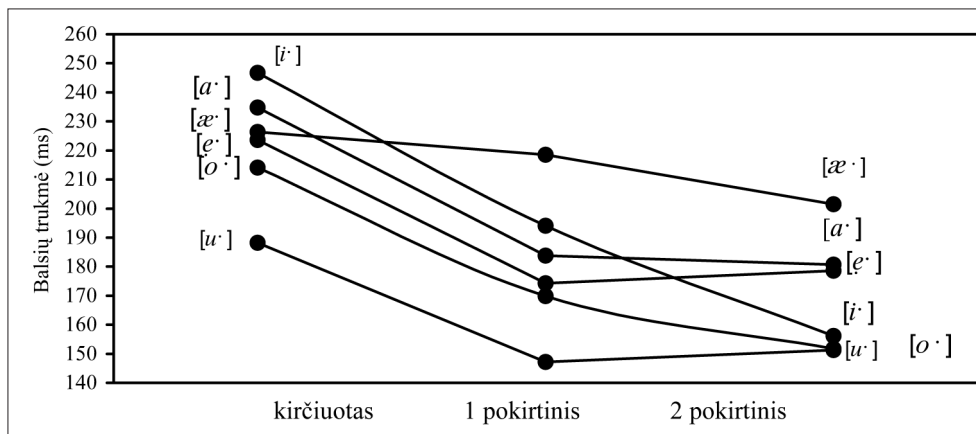
rokai trumpesni už kirčiuotus beveik visose pozicijose. 11 atvejų iš 12 pasikliaujamieji intervalai net nesuliečia, o Studento kriterijaus reikšmės gerokai

1 lentelė. Latvių bendrinės kalbos kirčiuotų ir nekirčiuotų ilgųjų balsių trukmė²

Pozicija	n	\bar{x} (ms)	s (ms)	v (%)	$\bar{\Delta}$	95% pasikl. interv. (ms)	$t > t_{\alpha}$
kirčiuotas [i]	20	247	36	14,4		230 ÷ 263	
1 pokirtinis [i]	35	194	25	13,1	53	185 ÷ 203	$6,38 > t_{0,001} = 3,48$
kirčiuotas [i]	20	247	36	14		230 ÷ 263	
2 pokirtinis [i]	44	156	27	17	91	148 ÷ 164	$11,34 > t_{0,001} = 3,46$
kirčiuotas [æ]	18	226	28	12,1		213 ÷ 240	
1 pokirtinis [æ]	28	219	45	20,7	7	201 ÷ 236	$0,67 < t_{0,05} = 2,02$
kirčiuotas [æ]	18	226	28	12,1		213 ÷ 240	
2 pokirtinis [æ]	32	202	38	19,0	24	188 ÷ 215	$2,43 > t_{0,05} = 2,01$
kirčiuotas [e]	20	224	25	11,0		212 ÷ 235	
1 pokirtinis [e]	39	174	47	27,0	50	159 ÷ 190	$4,37 > t_{0,001} = 3,47$
kirčiuotas [e]	20	224	25	11,0		212 ÷ 235	
2 pokirtinis [e]	36	179	39	22,0	45	165 ÷ 192	$4,63 > t_{0,001} = 3,48$
kirčiuotas [a]	20	235	35	14,8		218 ÷ 251	
1 pokirtinis [a]	40	184	40	21,5	51	171 ÷ 197	$4,88 > t_{0,001} = 3,47$
kirčiuotas [a]	20	235	35	14,8		218 ÷ 251	
2 pokirtinis [a]	40	181	27	15,1	54	172 ÷ 189	$6,58 > t_{0,001} = 3,47$
kirčiuotas [o]	22	214	38	17,6		197 ÷ 231	
1 pokirtinis [o]	28	170	33	19,4	44	157 ÷ 183	$4,42 > t_{0,001} = 3,51$
kirčiuotas [o]	22	214	38	17,6		197 ÷ 231	
2 pokirtinis [o]	27	152	37	24,0	62	137 ÷ 166	$5,87 > t_{0,001} = 3,51$
kirčiuotas [u]	20	188	40	21,5		169 ÷ 207	
1 pokirtinis [u]	24	147	39	26,4	41	131 ÷ 164	$3,42 > t_{0,005} = 2,96$
kirčiuotas [u]	20	188	40	21,5		169 ÷ 207	
2 pokirtinis [u]	27	151	27	17,9	34	141 ÷ 162	$3,74 > t_{0,001} = 3,52$

² 1 lent. simbolių reikšmės: n — matavimų skaičius, \bar{x} — aritmetinis vidurkis, s — standartinis nuokrypis, v — variacijos koeficientas, $\bar{\Delta}$ — vidurkių skirtumas; pasikl.

interv. — pasikliaujamasis intervalas, t_p — apskaičiuota Studento kriterijaus reikšmė, t — kritinė Studento kriterijaus reikšmė, α — rezultatų reikšmingumo lygmuo.

1 pav. Kirčiuotų ir nekirčiuotų ilgųjų balsių trukmė

viršija kritines: beveik visų tiriamųjų porų $P < 0,005$ ar $P < 0,001$. Tik vienu atveju, t. y. palyginus kirčiuotą [æ:] su pirmuoju pokirtiniu, pasikliaujamieji intervalai užkloja vienas kitą: $213 \div 240$ ms ir $201 \div 236$ ms ($t = 0,67 < t_{0,05} = 2,02$).

Kiek mažesnis, tačiau reikšmingas skirtumas gautas lyginant kirčiuotą [æ:] su antruoju pokirtiniu [æ:]. Tiriamosios poros pasikliaujamieji intervalai vos susieina: $213 \div 240$ ms ir $188 \div 215$ ms, Studento kriterijaus reikšmė didesnė už kritinę: $t_p = 2,43 > t_{0,05} = 2,01$. Didžiausia trukmė išsiskiria kirčiuotieji [i:] ($\bar{x} = 248$ ms), [a:] ($\bar{x} = 235$ ms) ir [æ:] ($\bar{x} = 226$ ms).

Taigi iš duomenų matyti, kad nekirčiuoti ilgieji variantai patiria kiekybinę redukciją. Palyginus kirčiuotų ir nekirčiuotų variantų trukmę, paaiškėjo (žr. 2 lent.), kad labiausiai kiekybiškai redukuojamas antrasis pokirtinis [i:]. Jo santykis³ su kirčiuotu yra: [i:] : [i:] = 1:1,6 (skiriasi net 91 ms). Visi kiti ilgieji

pokirtiniai variantai trumpėja kiek mažiau: 1,1–1,4 karto.

Mažiausiai trumpėja minėti abu pokirtiniai balsio [æ:] variantai. Jų trukmės santykis su kirčiuotu yra toks: pirmojo pokirtinio – 1 : 1, antrojo pokirtinio – 1 : 1,1. Tose pozicijose, kuriose kirčiuotų ir nekirčiuotų balsių trukmės santykis 1 : 1,3 (žr. 2 lent.), nekirčiuoti balsiai apie 50 ms trumpesni. Tai nėra labai didelė redukcija, ir įdomu tai, kad visų nekirčiuotų variantų ji yra beveik tokia pati: negalėtume netgi išskirti, kurie pokirtiniai variantai – pirmieji ar antrieji – yra ilgesni. Pažiūrėjus į nekirčiuotų variantų trukmės vidurkius (žr. 1 lent.), gal ir būtų galima teigti, kad pirmieji pokirtiniai ilgesni (išskyrus [e:] ir [u:]) už atitinkamus antruosius, tačiau balsių kiekybės santykiai (žr. 2 lent.) to skirtumo nerodo. Išvedus bendrąjį ilgųjų pokirtinių variantų trukmės vidurkį, gauta, kad pirmieji trumpėja 1,25 karto (arba 19 %), o antrieji – 1,3 karto (arba 24 %) (žr. 3 lent.).

1 lentelėje pateikiami balsių

³ Santykis gaunamas kirčiuoto balsio trukmę dalijant iš nekirčiuoto balsio trukmės.

2 lentelė. Latvių kirčiuotų ir pokirtinių ilgųjų balsių kiekybės santykiai⁴

Pozicija → Balsiai ↓	1 Pk : K	2 Pk : K
[i:] : [i:]	1 : 1,3	1 : 1,6
[æ:] : [æ:]]]	1 : 1	1 : 1,1
[e:] : [E:]	1 : 1,3	1 : 1,3
[a:] : [a:]	1 : 1,3	1 : 1,3
[o:] : [o:]	1 : 1,3	1 : 1,4
[u:] : [u:]	1 : 1,3	1 : 1,3
Vidutinės reikšmės	1 : 1,25	1 : 1,3

3 lentelė. Latvių bendrinės kalbos ilgųjų balsių trumpėjimas (%)

Pozicija → Balsiai ↓	1 pokirtinis	2 pokirtinis	Vidutiniškai
[i:]	22	37	30
[æ:]	4	11	8
[e:]	23	21	22
[a:]	22	24	23
[o:]	21	30	26
[u:]	22	20	21
Vidutiniškai	19	24	

trukmės duomenys rodo, kad savaiminė atskirų balsių trukmė labai susijusi su kokybiniais požymiais: energingesnė artikuliacija lemia, kad žemesnio pakilimo, atviresni balsiai tariami ilgiau (Clark, Yallop 1999, p. 53). Daugelio kalbų eksperimentiniai tyrimai yra parodę, kad kiekvieno pakilimo garsui būdinga trukmė, mažėjanti didėjant pakilimui (Malmberg 1963; Lehiste 1970; Пакерис, Плакунова, Урвелене

1970, c. 48; Mohr 1971; Liepa 1979; Шцепба 1983; Rosner, Pickering 1994). Vadinas, šis prozodinis dėsniumas yra universalija (Pakerys, 1982, p. 43).

Kirčiuotus balsius pagal trukmę galima išrikiuoti taip: [i:] > [a:] > [æ:] ≥ [e:] > [o:] > [u:]⁵ (trukmė atitinkamai: 247 ms > 235 ms ≥ 226 ms > 224 ms > 214 ms > 188 ms). Ši balsių eilė rodo, kad balsių trukmės santykiai beveik atitinka bendrą taisyklę: žemutinio pakilimo balsiai ilgiausi, vidutinio pakilimo — trumpesni, aukšutinio pakilimo —

⁴ Lentelėje naudojami simboliai reiškia: K — kirčiuota pozicija; 1 Pk — pirmasis pokirtinis variantas, 2 Pk — antrasis pokirtinis variantas.

⁵ Balsiai išrikiuoti nuo turinčio didžiausią trukmę.

trumpiausi⁶. Išsiskiria tik aukštutinio pakilimo [i,], kuris, deja, yra ilgiausias. Pažiūrėjus į kirčiuotų balsių pasikliaujamuosius intervalus (płg.: [iː] — 230 ÷ 263 ms, [aː] — 218 ÷ 251 ms, [æː] — 213 ÷ 240 ms, [eː] — 212 ÷ 235 ms, [oː] — 197 ÷ 231 ms, [uː] — 169 ÷ 207 ms) matyti, kad balsių [iː], [aː], [æː], [eː], [oː] pasikliaujamieji intervalai daugiau ar mažiau liečiasi, tad kalbamųjų kirčiuotų balsių kiekybė gana panaši. Tačiau [u,] pasikliaujamasis intervalas net nesusiliečia su visų iš anksčiau išvardytų balsių intervalais. Taigi matyti, kad daugelio skirtingos kokybės kirčiuotų balsių trukmė nedaug tesiskiria.

Nekirčiuoti ilgieji variantai išrikiuojami kiek kitaip. Pirmieji pokirtiniai — [æː] > [iː] > [aː] ≥ [eː] > [oː] ≥ [uː] (trukmė atitinkamai: 219 ms > 194 ms > 184 ms ≥ 179 ms > 170 ms ≥ 174 ms); antrieji pokirtiniai — [æː] > [aː] > [eː] > [iː] > [oː] ≥ [uː] (trukmė atitinkamai: 202 ms > 181 ms > 179 ms > 156 ms > 152 ms ≥ 151 ms). Balsių eilės rodo, kad kirčiuotų ir nekirčiuotų ilgųjų variantų vidutiniai trukmės skirtumai nėra labai dideli. Pirmųjų pokirtinių eilė iškraipo [iː], kuris, kaip ir kirčiuotasis, priskirtinas prie balsių, turinčių kiek didesnę trukmę. Antrųjų pokirtinių balsių eilė beveik atitinka universalųjį modelį. Tačiau išanalizavus pirmųjų pokirtinių variantų trukmės pasikliaujamuosius intervalus (płg.: [æː] — 201 ÷ 236 ms, [iː] — 185 ÷ 203 ms, [aː] — 171 ÷ 197 ms, [eː] — 159 ÷ 190 ms,

[oː] — 157 ÷ 183 ms, [uː] — 131 ÷ 164 ms), akivaizdu, kad labiausiai nutolę [æ,] ir [uː] trukmės pasikliaujamieji intervalai. Balsių [iː], [aː] ir [eː], [oː] pasikliaujamieji intervalai smarkiai kertasi. Taigi nors [i,], [a,] skirtingos kokybės garsai, tačiau trukmės intervalai labai panašūs.

Antrųjų pokirtinių variantų pasikliaujamieji intervalai rodo (płg.: [æː] — 188 ÷ 215 ms, [aː] — 172 ÷ 189 ms, [eː] — 165 ÷ 192 ms, [iː] — 148 ÷ 164 ms, [oː] — 137 ÷ 166 ms, [uː] — 141 ÷ 162 ms), kad balsio [aː] trukmės intervalas vos liečiasi su [æː], tačiau smarkiai persidengia su [eː]. Balsio [iː] trukmės intervalas gana „saugiai“ nutolęs nuo [æː], [aː] ir [eː], bet kertasi su [oː]. Balsio [uː] pasikliaujamasis intervalas nutolęs nuo visų balsių, išskyrus [oː], šių balsių intervalai bemaž sutampa.

Taigi matyti, kad skirtingos kokybės pokirtinių variantų trukmės skirtumai itin maži, kitaip sakant, balsių trukmė kryžiuojasi. Be to, ne tokie ryškūs nekirčiuotų ilgųjų balsių ir kokybės požymiai, todėl ir balsių eilės jau nelabai atitinka trukmės ir pakilimo ryšį.

Apskritai latvių kalboje pokirtinių variantų kiekybinė redukcija nėra didelė, pavyzdžiui, lietuvių kalboje ilgieji pokirtiniai balsiai redukuojami apie 50 % ar net daugiau (Kaukėnienė 2004, p. 52–64). Manytina, taip yra todėl, kad latvių kalbos pokirtiniai balsiai turi aiškius ir ryškius šalutinius kirčius, dėl to ir kiekybė menkai tepakitusi.

Išvados

Latvių bendrinėje kalboje ilgieji balsiai kiekybiškai r e d u k u o j a m i, tačiau skirtingos kokybės balsių kiekybinė redukcija nevienoda. Iš ilgųjų balsių

⁶ Ne vienas latvių kalbininkas savo darbuose yra teigęs, kad aukšto liežuvio pakilimo balsiai yra trumpiausi, vidutinio ir žemo pakilimo — ilgesni (Stelle 1970, p. 11; Mieke 1972, p. 62, 67; Liepa 1979, p. 69; Strautiņa 1984, p. 18).

labiausiai kiekybiškai redukuojami aukštutinis [i] bei vidutinis [o,], kiek mažiau — [a], [e], [u], mažiausiai — žemutinis [æ]. Skirtingos kokybės nekirčiuotų balsių trukmės skirtumai itin maži, balsių eilės nelabai atitinka trukmės ir pakilimo ryšį. Balsių kiekybei poveikį daro kirtis ir balsio

pozicija žodyje kirčio atžvilgiu: ilgųjų balsių kiek daugiau trumpėja antrieji pokirtiniai variantai, t. y. esantys toliau nuo kirčiuoto skiemens. Pokirtiniai ilgieji balsiai virsta šiek tiek trumpesniais ilgųjų balsinių fonemų alofonais: jie trumpesni už kirčiuotus ilguosius ir gerokai ilgesni už trumpuosius.

Literatūra

- BOND, DZ., 1994. A Note on the Quality of Latvian Vowels. *Journal of Baltic States* 25 (1), 3—14.
- CLARK, J., YALLOP, C., 1999. *An Introduction to Phonetics and Phonology*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- EKBLOM, R., 1933. *Die lettischen Akzentarte*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- ENDZELĪNS, J., 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīgā: Latvijas valsts izdevniecība.
- GRIGORJEVS, J., 1992. *Accoustic Analysis of the Latvian Vowel System*. Graduation Paper: Stockholm.
- KAUKĒNIENĒ, L., 2004. *Dabartinių baltų bendrinių kalbų nekirčiuotų skiemenų vokalizmas* [Rankraštis]: instrumentinis tyrimas: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas.
- LAUA, A., 1997. *Latviešu literārās valodas fonetika*. Rīga: Zvaigzne.
- LEHISTE, I., 1970. *Suprasegmentals*. Cambridge (Mass.), London: The M. I. T. Press.
- LIEPA, E., 1979. *Vokālisma un zilbju kvantitāte latviešu literārājā valodā*. Rīga: Zinātne.
- MALMBERG, B., 1963. *Phonetics*. New York: Dover Publications.
- MIEZE, S., 1972. Garo patskaņu kvantitāte divzilbju vārdos. In: *Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam 1873—1973*. Rīga: Zinātne, 58—86.
- Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika: fonētika un morfoloģija* I, 1959. Rīga: Latvijas PSR ZA.
- MOHR, B., 1971. Intrinsic Variations in the Speech Signal. *Phonetika* 23, 65—93.
- MUIŽNIECE, L., 2002. *Latviešu valodas praktiskā fonoloģija*. Rīga: Apgāds „Rasa ABC“.
- PAKERYS, A., 1982. *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija*. Vilnius: Mokslas.
- POIROT, J., 1915. Contribution à l'étude de la quantité en lette. *Acta Societatis Scientiarum Fennicae* 45, 37.
- ROSNER, S., PICKERING J., 1994. *Vowel Perception and Production*. Oxford University Press.
- STELLE, A., 1970. Uzsvērto patskaņu un divskaņu ilgums. *Latviešu valodas literatūras problēms*. Rīga: Zinātne.
- STRAUTIŅA, V., 1984. *Mūsdienu latviešu literārās valodas fonētika*. Rīga: P. Stučka LVU.
- ПАКЕРИС, А., ПЛАКУНОВА, Т., УРБЕЛЕНЕ, Я., 1970. Относительная длительность гласных литовского языка. *Kalbos garsai ir intonacija* 4, 30—53.
- ПЛАКИСЬ, Я., 1914. Опыт экспериментально-фонетического исследования латышского ударения. *Русский филологический Вестник* 22, 206.
- СТЕЛЛЕ, А. Э., 1971. *Акустическая характеристика ударного вокализма латышского литературного языка*: Автореф. дис. канд. филолог. наук. Рига: Институт языка и литературы им. А. Упита.
- ЩЕРБА, Л. В., 1912 [= 1983]. *Русские гласные в качественном и количественном отношении*. Ленинград: Наука.

Lidija Kaukėnienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: experimental phonetics, the culture of language, corpus linguistics

THE DURATION OF LONG VOWELS IN STANDARD LATVIAN

Summary

The quantity of vowels is the most characteristic feature of the vocal structure of Standard Latvian. It is traditionally accepted that the difference in the articulation of long and short vowels manifests itself in that the long vowels are pronounced with greater tension than the short ones.

All Latvian vowels may be used in any syllable of the word, which, as it is claimed, does not change their quality, i.e. if the vowel is long and tense, it preserves the same quantitative and qualitative characteristics both in stressed and unstressed syllables.

The vowels which occur after consonants do not affect their quality: before consonants both front and back vowels are pronounced almost identically. To say more, there is no contrast between hard and palatalised consonants before back vowels.

This paper presents the results of an investigation into the quantity of long stressed and unstressed vowels in Standard Latvian, using instrumental and statistical methods. The results show that the quantity of unstressed vowels in Latvian is not the same as that of stressed ones: although the former undergo reduction, quantitative reduction of vowels of different quality is not identical. Among long vowels, the high [i:] and the medium [o:] are most distinctly quantitatively reduced, the low [a:], the medium [e:], and the high [u:] are slightly less reduced, and the low [æ:] least of all. Stress and the vowel's position in a word with respect to stress make an impact on the quality of vowels: in the case of long vowels, second post-accented variants demonstrate greater shortening. Long post-accented vowels turn into slightly shorter allophones: they are shorter than long stressed vowels and considerably longer than short ones.

The duration differences of unstressed vowels demonstrating various quality are rather inconsiderable; moreover, the order of the vowels hardly conforms with the relationship between their duration and rise.

KEY WORDS: duration, stressed and unstressed vowels.

Lidija Kaukėnienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: fonetyka eksperymentalna, kultura języka, lingwistyka korpusowa

CZAS TRWANIA SAMOGŁOSEK DŁUGICH WE WSPÓLCZESNYM ŁOTEWSKIM JĘZYKU LITERACKIM

Streszczenie

W niniejszym artykule przedstawiono wyniki badania instrumentalnego samogłosek długich występujących w pozycji akcentowanej i nieakcentowanej we współczesnym łotewskim języku literackim. Podczas eksperymentu badano czas trwania samogłosek długich. Do analizy wybrano wyrazy trój sylabowe. Średni czas trwania samogłosek akcentowanych liczono od pierwszej sylaby wyrazów trój sylabowych. Do obliczenia czasu trwania samogłosek nieakcentowanych wybrano wyrazy, w których badane samogłoski występują w pierwszej i drugiej sylabie posttonicznej.

Po przeanalizowaniu otrzymanych wyników można twierdzić, że we współczesnym łotewskim języku literackim samogłoski długie ulegają redukcji pod względem ilościowym, jednak redukcja ilościowa samogłosek o różnej jakości nie jest jednakowa. Spośród samogłosek długich redukcji ilościowej w największym stopniu ulegają samogłoski wysokie [i:] i średnie [o:], w nieco mniejszym – [a:], [e:], [u:], w najmniejszym zaś – niskie [æ:]. Różnice czasu trwania samogłosek nieakcentowanych o różnej jakości są bardzo małe, szeregi samogłosek w niewielkim stopniu wykazują związek między czasem trwania a wzrostem. Na stosunek ilościowy samogłosek ma wpływ akcent i pozycja samogłoski w wyrazie względem akcentu: o wiele krótsze stają się drugie warianty posttoniczne, tj. występujące dalej od sylaby akcentowanej. Samogłoski posttoniczne stają się nieco krótszymi alofonami długich fonemów samogłoskowych: są one krótsze od akcentowanych długich i znacznie dłuższe od krótkich.

SŁOWA KLUCZOWE: czas trwania, samogłoski akcentowane i nieakcentowane.

Gauta 2010 03 15

Priimta publikuoti 2010 07 15

III. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

Олег Лецак

*Университет гуманитарных и естественных наук им. Яна Кохановского в Кельце
ul. Leśna 16, 25-639 Kielce, Polska*

E-mail: olegleszczak@op.pl

Область научных интересов автора: методология гуманитарных наук, теория языкознания, философия языка, ономаσιология, славяноведение, история языка

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР ПЕРЕВОДА НАУЧНОГО ТЕКСТА (ЗАМЕТКИ НА ПОЛЯХ ПЕРЕВОДА РАБОТЫ Ф. ДЕ СОССЮРА “DE L’ESSENCE DOUBLE DU LANGAGE” НА ПОЛЬСКИЙ ЯЗЫК)

Статья посвящена проблеме ревизии традиционных представлений о концепции Ф. де Соссюра в свете публикации новых материалов его трудов. В статье анализируется перевод книги “Écrits de linguistique générale” на польский язык и проводится сравнительный концептуальный анализ ключевых понятий концепции Соссюра “langue” и “langage” в переводе и оригинале. В ходе анализа выявлены многочисленные существенные искажения концепции в переводе, вызванные, скорее всего, расхождением теоретических взглядов Соссюра и переводчика.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Соссюр, перевод, langue, langage, концептуальный анализ.

Проблема перевода и переводимости постоянно находится в поле внимания как специалистов-транслатологов, так и рядовых пользователей языка. Однако, основное внимание сосредоточено при этом на переводе художественном, где промахи переводчиков наиболее зримы, а трудности наиболее очевидны. Это вполне объяснимо: художественный текст в функциональном и прагматическом отношении «сдвинут» в сторону языковой формы. Большая часть художественных образов создается игрой языковыми средствами.

Иное дело научный текст, где форма, казалось бы, менее релевантна, чем содержание, и где степень адекватности перевода, как некоторым кажется, должна быть наивысшей по определению. Но это явно мифологическое представление. Язык – это форма бытования

информации, следовательно, всякий перевод – это работа с формой, в том числе с формой содержания. Некоторые языковеды не различают этих уровней, сводя структуру знака к простой бинарности: план содержания – план выражения, или, как у Ф. де Соссюра, означаемое – означающее. Но оказывается – у Соссюра все выглядит совершенно иначе. То, что мы традиционно привыкли называть точкой зрения Соссюра – мистификация, придуманная или произвольно созданная его т. н. «учениками» (которые не посещали лекций своего «учителя»), а лишь собрали записки других студентов и, отредактировав их по своему усмотрению, приписали Соссюру такое, что категорически противоречит его взглядам). Не исключено, что Альбер Сеше и Шарль Балли (воспротивившийся публикации дневников

Соссюра А. Мейе), находясь под влиянием Э. Гуссерля и Э. Дюркгейма, попросту прочли Соссюра так, как позволяли и диктовали им их собственные воззрения на язык. Отсюда эта известная феноменологическая формула о языке «в себе и для себя», дописанная Сеше и повсеместно цитируемая в качестве девиза всей соссюрской концепции. Одной из таких «сверхинтерпретаций» является также интересующая нас здесь идея о бинарной структуре знака.

Обратимся к Соссюру, т. е. к черновику его книги «О двойственной сущности языковой деятельности» (“*De l’essence double du langage*”), к сожалению, еще не переведенной на русский язык. Книга не была Соссюром закончена и вообще была обнаружена в рукописи только в 1996 году и опубликована вместе с несколькими разрозненными отрывками в новом издании “*Écrits de linguistique générale*” в 2002 году (Saussure 2002). Об истории обнаружения и издания этого текста см. работу О. П. Присяник (Присяник 2008). На польский язык книга была переведена в 2004 году (Saussure 2004).

Внимательное прочтение этой книги убеждает в том, что Соссюр остается совершенно неизвестным широкой лингвистической публике. Данная работа, да и остальная часть “*Écrits*”, содержащая дневники и черновики Соссюра, уже переведенная на русский язык и изданная в 1990 году, убедительно доказывает разительное отличие соссюрских представлений о языке и семиотике от того, что представлено в традиционном «Курсе общей лингвистики» А. Сеше и Ш. Балли. Это касается, например:

онтологической антисубстанциональности и антропоцентризма в пони-

мании языка и его составляющих (значение, форма, знак и язык – это отношения, возникающие в сознании носителя языка, а не субстанции, объективно существующие а себе и для себя),

прагматизма и функционализма вербальных отношений (все в языковой деятельности представляет собой функциональную ценность как значимое отличие, а не позитивное бытие с имманентными свойствами),

темпоральной троичности вербальных сущностей (идиосинхронической, диахронической и панхронической, а не синхронно-диахронной дуальности),

функциональной четверичности знака (а не структурной бинарности),

эпистемологической четверичности языкознания (исследования ведутся в одном из четырех аспектов – синхронном, диахроническом, ретроспективном или историческом, а не двух – синхронном и диахроническом),

деятельностно-комплексного, а не системно-структурного характера языкознания (языкознание – наука о *langage*, а не о *langue*),

социально-психологического, а не полностью автономного характера семиотики и языкознания как его составляющей (семиотика – составляющая социальной психологии).

Что касается русского издания «Заметок», то следует подчеркнуть, что помимо фрагментов, найденных в 1996, в него не вошел важный фрагмент 3290 о принципиальном разграничении понятий-терминов «фонетика» и «фонология», которые Соссюр понимал обратно тому, как мы привыкли их трактовать после Н. С. Трубецкого (при этом Соссюр выводил фонологию за пределы языкознания в область физики и физио-

логии), а также фрагмент 3304 о теории слога (который переводчики «Заметок» пропустили сознательно, ссылаясь на то, что он почти дословно содержится в «Курсе»). Оба фрагмента есть в польском переводе. Однако следует отдать должное Р. Энглеру – он сохранил в своем издании те фрагменты рукописей Соссюра, в которых тот вычеркивал отдельные слова и целые предложения. К большому сожалению, С. Буке в новом издании “Écrits” эти столь важные для понимания научного мышления швейцарского лингвиста места из текста полностью элиминирует. Отсюда большая полнота русского перевода записок по изданию Энглера и определенная ограниченность польского перевода этих фрагментов.

Каждый текст как продукт кодирования интенции на основе языковой знаковой системы представляет собой одновременно также след использования определенной системы семиотических отношений – как формальных (синтаксических, морфологических, деривационных или фонематических), так и лексико-семантических (когнитивных). Как пишет, анализируя соссюровскую триаду *langage – langue – parole*, М. С. Лабашук, «значением термина является [...] его место в системе терминов, то есть собственно говоря в целостности теории. Не только знак сам по себе ничего не значит, но и его составные, например, форма, значение и др. определяемы в результате соотношений с аналогичными категориями других знаков» (Лабашук 2006, с. 96). Всякая трансформация текста, т.е. его перекодировка при помощи средств иного языка, кардинальным образом изменяет не только его внешнюю и внут-

реннюю форму (что кажется очевидным), но и его содержание. И касается это не только текстов художественных или публицистических, но и научных и даже деловых. Причем трансформация содержания и, что самое главное, смысла происходит принципиально вопреки воле переводчика. Отдавая себе отчет, что всякий перевод – это замена одной внешней (сигнальной) и внутренней (грамматической) формы текста иными, переводчик всеми силами стремится сохранить его содержание. Однако очень часто он забывает, что семантика текста – это не ему непосредственно данная некая духовная субстанция, но сложная структура отношений когнитивного сходства и смежности, которая, будучи информацией, уникальна и всецело зависит от системы авторского идиолекта, а также условий его же (автора) социализации.

Нередки случаи, когда переводчики научных текстов, явно смешивая их прагматику с прагматикой текстов экономических или административных, полагают, что научный текст должен быть по определению высоко конвенциональным, т.е. написанным общепонятным стандартизированным терминологическим языком, а значит, переводить его следует, опираясь на научную лексику и литературную грамматику. В таком подходе явно проявляются широко распространенные мифы о науке как адекватном отражении действительности в логико-дискурсивной форме. Я полагаю, что корень непонимания заключается в элиминации из понятия науки человеческого фактора, а еще точнее – фактора авторского. Интерпретаторы научных текстов забывают, что наука – это познавательная, а значит, твор-

ческая деятельность. Познавательное творчество никогда не бывает коллективным. Это очень индивидуальный и даже интимный акт. Ученый по определению должен стремиться к новизне в содержании и смысле, к поиску новых решений и неординарных подходов. А это значит, что его текст изначально не должен быть легко и стандартно прочитываемым. Из двух принципиальных черт рационального текста – конвенциональности и когерентности – научный дискурс стремится ко второму (часто за счет первого). Главное для научного текста – внутренняя связность и непротиворечивость. Именно ее должен обнаружить и декодировать читатель. Тем более важно это для интерпретатора и переводчика. Но должен ли научный текст быть конвенциональным? Да. Но это совсем иной род конвенциональности, чем в официально-деловом, техническом, узкопрофессиональном дискурсе. Если этот последний предполагает «конвенцию до» (обязательность ориентации на общепринятые в данной сфере термины и способ презентации информации), то дискурс научный предполагает «конвенцию после», т.е. постепенное установление согласия с читателем по мере разворачивания презентации теории.

Отсюда вывод: насколько важно в художественном переводе почувствовать, уловить авторский стиль эстетизации, характерный для данного автора способ создания образа, свойственную ему манеру использования художественных средств, настолько же важно в переводах научных уловить специфику авторского научного мировоззрения, понять сущность его теории, разобраться в нюансах его рассуждений и логи-

ческих построений. Иначе говоря, как переводчику художественных текстов необходимо эстетическое чутье и хороший вкус, так же переводчику текстов научных необходимо чутье методологическое и глубокие теоретические знания.

К сожалению, такого чутья и таких знаний не хватило польской переводчице соссюровских “*Écrits*” Магдалене Данелевичовой. Перевод вышел в 2004 году. Вполне возможно, что существенные промахи в переводе явились результатом спешки (напомню, что оригинал был опубликован лишь двумя годами раньше).

В данной статье я сосредоточился в основном на анализе перевода нового, неизвестного русскоязычному читателю текста, т.е. цитируемого выше сочинения «О двоякой сущности языковой деятельности» (в оригинале – “*De l’essence double du langage*”) и только иногда обращался к полному тексту “*Écrits*”.

Даже само название данной работы вызывает целый ряд вопросов. В переводе Данелевичовой оно звучит “*O dwoistej naturze języka*” (‘О двойственной природе языка’), что уже само по себе проблематично. С одной стороны, термин *natura* ‘природа’ в польском языке (как и в русском) может восприниматься как ‘сущность, вытекающая из происхождения’ (что создает двусмысленность, поскольку книга Соссюра однозначно посвящена проблеме сущности объекта языкознания как такового, но не его происхождения). С другой стороны, как известно, понятия-термины *langue* и *langage* в концепции швейцарского лингвиста не были просто проходными. Это ключевые концепты всей его

теории. Крайне важно для переводчика не только самому понять, что понимал Соссюр под этими терминами, но и так построить текст, чтобы как можно меньше усложнять труд читателя. С этой целью обычно переводчики прибегают к приему приведения ключевых понятий в оригинале рядом с переводными эквивалентами. Так иногда поступает и М. Данелевичова. Но делает это не только совершенно произвольно, но иногда и небрежно. Так, в разделе 2 *e* при анализе возможных способов лингвистического исследования Соссюр выделяет четыре подхода (а не два, как это за него сделали Сеше и Балли!) – **синхронический** (для изучения системы в статике), **диахронический** (для изучения фонетических изменений и процессов), **ретроспективный** (дидактический и ненаучный) и **исторический** (контрастивный – системное сопоставление двух синхронных описаний). Из всей логики соссюрских рассуждений становится ясно, что в первом случае речь идет о языке как системе, т.е. о *langue*, второй подход касается звуковой речи как потока фонетических фигур (*la figure vocale*), а третий и четвертый – текста как следов прошлых речевых событий. Неслучайно, в начале параграфа, говоря о первых двух подходах вместе как «выводимых из самой природы явлений языковой деятельности», он использует слово *langage*, в то время как, оговаривая первый подход (сугубо системный), пишет “Point de vue de l'état de **langue** en lui-même” (т.е. ‘точка зрения состояния **языка** как такового’) и использует при этом термин *l'état de langue* (‘состояние языка’, кстати, это самое частотное выражение в книге). Везде, где Соссюр говорит о состоянии языка как

системы, он использует именно термин *langue*. Что же мы видим в переводе? Мало того, что оба конкурирующих с точки зрения концепции термина переводятся почти всегда словом *język* (‘язык’), так еще и на с. 38 при переводе приведенной выше фразы, в которой Соссюр использует слово *langue*, переводчик помещает следующее: “Punkt widzenia stanu języka (**langage**) samego w sobie”. Трудно это назвать опечаткой или типографской погрешностью. Это серьезная ошибка. Точно так же следует оценить ситуацию, в которой польский перевод “kłopoty z językiem mówionym (**langage parlé**)” (с. 240) представляет заведомо ложную картину оригинала, поскольку термина *langage parlé* в соответствующем фрагменте оригинала нет. Там употреблено выражение “les troubles du **langage oral**” (с. 260, ‘проблемы с устной формой языковой деятельности’). Это небрежность гораздо более серьезная, ибо не только вводит в заблуждение читателя, априорно доверяющего переводчику, но и свидетельствует о том, что переводчик не отдает себе отчет в том, насколько важны понятия *langue* и *langage* для понимания сущности соссюрской концепции, насколько значимы они были для самого Соссюра и совершенно не придает значения их переводу.

В доказательство этого тезиса приведу еще несколько примеров подобного рода небрежности:

на с. 37, 39, 40, 43, 63, 145 и многих других *langage* переводится как *towa ludzka*, но в названии работы, и на с. 43, 60, 61, 69, 81, 90, 145 то же слово переводится уже как *język*, на с. 94, 150, 152, 172, 199, 200 – вообще как *zdolność językowa* (т.е. ‘языковая способность’);

на с. 132, 172 и в предисловии к книге – также как *zdolność mowna* (‘речевая способность’), а на с. 171 – как *władza językowa* (‘языковое чувство’), на с. 36 “fait de **langage**” – “fakt **językowy**”, с. 38 – “faits mêmes du **langage**” – “samych zjawisk **językowych**”, и с. 39 и 147 “faits de **langage**” – “fakty **języka**”, но уже на с. 40 “fait de **langage**” – “fakt **mowny**”, на с. 49 “phénomènes du **langage**” – “zjawiska **mowne**”.

Еще более странным является употребление на с. 145 польского текста термина *zdolność mowy* (явно и однозначно ассоциирующегося у читателя с выше упоминавшимся *zdolność mowna*) как перевода сосюрговской фразы “l’exercice de la **parole**” (т.е. ‘речь’ или ‘речевое поведение’ или, на худой конец ‘говорение’). В этом случае в запутанные отношения понятий языка и языковой деятельности вплетается третий важный элемент сосюрговской концепции – речь. На той же странице термин *mowa*, который, как может показаться, зарезервирован переводчиком для понятия человеческого языкового опыта как целого (т.е. *langage*), составной частью которого является язык (*langue*), оказывается примененным на месте сосюрговского *langue*: “des opérations possibles de l’instinct humain appliqué à la **langue**” (с. 146, ‘возможных операций человеческого инстинкта, сопряженного с языком’). В польском переводе в этом месте находим: “możliwych operacjach ludzkiego instynktu odnoszącego się do **mowy**”. В этом месте Сосюр никак не мог использовать термин *langage*, т.к. именно языковую деятельность (об этом термине см. ниже) как антропологический опыт оперирования языковой системой он и описывал в данном

фрагменте: языковая деятельность по определению не может быть «возможными операциями» с языковой деятельностью, но именно оперированием языком. Термин *mowa* здесь совершенно неуместен. Сбивает с толку читателя также использование переводчиком на с. 146 термина *mowa ludzka* как эквивалента использованного Сосюром термина *parler humain* (который у него означает человеческую способность к членораздельной речи или человеческую способность говорить). Само по себе говорение или способность к артикуляции – это еще не языковая деятельность, поэтому смешение этих понятий недопустимо. Вторично та же ошибка допускается переводчиком на с. 149.

Вряд ли подобный разноречивый синонимов делает сосюрговскую мысль понятнее и уж, наверное, не создает впечатления о швейцарском лингвисте как об ответственном и логически мыслящем языковеде. Что можно сказать об ученом, который сам не знает, о чем говорит – о языке, о языковой или речевой способности или же еще о чем-то ином? На деле же у Сосюра во всех этих случаях использовано одно только слово – *langage*. Это только несколько примеров. В целом же путаница в переводе термина *langage* – это перманентная черта всего переводного текста, а не только новых фрагментов 1996 года.

В русской лингвистической традиции, как известно, существует две формы, используемые как эквивалент сосюрговского термина *langage* – *речевая деятельность*, восходящий к переводам «Курса общей лингвистики», и *языковая деятельность*, введенный в научный обиход в 1990 году переводчиком «Заметок» Б. Н. Нарумовым и их

редактором Н. А. Слюсаревой. В польской же традиции наиболее распространенным эквивалентом для *langage* является термин *mowa* (или “*mowa ludzka*”). М. Лабашук предлагает для этого использовать термин *działalność werbalna* (Лабашук 2006, с. 94), мне же представляется вполне достаточным и вполне соответствующим соссюровской логике термин *działalność językowa*. В пользу этого варианта говорят пять аргументов: три сущностных и два формальных.

1. Именно язык (*langue*), а не речь (*parole*), по многочисленным высказываниям Соссюра, представляет сущность человеческой способности осуществлять *langage*.

2. *Langage*, как отмечал Соссюр в первой женеvской лекции, это не что-то принципиально отличное от *langue*, а обобщение всех его проявлений (*Langue et langage ne sont qu'une même chose; l'un est la généralisation de l'autre*; Saussure 2002, p. 146).

3. *Langage* понимается Соссюром как совокупность всего того, что мы в своем опыте, в своей жизнедеятельности совершаем при помощи языка, как видовая характеристика человека – ср. рассуждения Соссюра в той же первой женеvской лекции о *langage* как универсальном явлении – *fait universel*, формирующей способности человеческого рода, а также как «месте», в котором происходят всевозможные языковые изменения и речевые процессы (например, весьма показательно утверждение в первой записи к книге по общей лингвистике, что «языковая деятельность никогда не проявляется в виде (материи зачеркнуто) субстанции, а только в виде комбинированных или изолированных действий физиологи-

ческих, физических, психических сил» (Соссюр 1990, с. 106) (в оригинале выражение *seulement des actions combinées ou isolées*); замечу также, что, судя по *Écrits*, Соссюр принципиально исключал возможность совершения каких-либо процедур или обнаружения каких-либо процессов в *langue*. Кстати, в одном из новых фрагментов 1996 года (*Langage – Langue – Parole*) при переводе на польский язык происходит, по моему мнению, весьма серьезное, даже принципиальное искажение мысли Соссюра. Ср. оригинал: *Le langage est un phénomène; il est l'exercice d'une faculté qui est dans l'homme* (Saussure 2002, p. 129), и перевод: *Mowa (langage) jest pewnym zjawiskiem, jest ona zdolnością, jaką obdarzony został człowiek* (Saussure 2004, s. 131). В оригинале речь идет не о самой антропологической способности (как в переводе), но именно о ее реализации, осуществлении (*l'exercice*), т. е. *langage* – это динамический объект, в отличие от способности как чистой потенции. В том же тексте ниже Соссюр еще раз подчеркивает, что язык (*langue*) реализуется и генерируется, воссоздается и создается в *langage*. Переводчик же для себя определяет *langage* именно как способность и не только так трактует это понятие в своем вступительном слове к книге (Danielewiczowa 2004), употребляя при этом термин *zdolność mowna* ‘речевая способность’ но и несколько раз использует в качестве перевода данного термина польское выражение *zdolność językowa* ‘языковая способность’. Здесь следовало бы перевести как *jest ona korzystaniem ze zdolności, jaką obdarzony został człowiek* или *jest ona realizowaniem zdolności, jaką obdarzony został człowiek*. Нельзя

обойти вниманием еще один фрагмент, вносящий путаницу в восприятие текста Соссюра. На с. 212 оригинала (Saussure 2002) находим утверждение женевого лингвиста, что “**faculté du langage** est absolument localisée dans le cerveau”, тогда как в польском переводе фактически утверждается, что это не способность к языковой деятельности (*faculté du langage*), а сама эта деятельность (*langage*, т. е. *mowa*, которая ранее переводчиком была отождествлена с понятием *zdolność językowa*) там локализована *zdolność językowa jest całkowicie zlokalizowana w mózgu*. А как же предшествующие рассуждения Соссюра о том, что *langage* включает в себя не только ментальные, но и физиологические и даже физические процедуры? Если ранее переводчик использует для перевода соссюрского *langage* термины *mowa* и *zdolność językowa*, то, читая этот фрагмент, можно подумать, что Соссюр локализует в мозгу всю языковую деятельность, а это противоречит мысли Соссюра. Тем не менее, это, пожалуй, единственное место в книге, где термин *zdolność językowa* оказался на своем месте, ведь действительно, сама способность к языковой деятельности может быть локализована только в мозгу человека. Однако, использование этого термина во всех других случаях как эквивалента *langage* настраивает читателя на совершенно превратное понимание данной фразы и не вносит ничего, кроме путаницы.

4. *Langage* во внутренней форме содержит отсылку именно к *langue*, а не к *parole*.

5. Суффикс *-age* указывает на процессуальный характер семантики номи-

ната (ср. *ouvrage, assemblage, passage, partage, usage* и под.).

Отсюда единственно возможный вывод: *langage* понимался Соссюром как динамическое, длительное и устойчивое во временном отношении, комплексное по охвату и культурной значимости антропологическое явление, основанное на обладании и пользовании языком (*langue*). Следовательно, наиболее правомочно переводить этот термин именно как *языковая деятельность*.

Однако переводчик *Écrits* на польский язык видимо не анализировал данного понятия с концептуальной точки зрения и пошел по пути наименьшего сопротивления, употребляя традиционно принятый в польском языкознании термин *mowa* (*mowa ludzka*) вперемежку с совершенно бытовым и разговорным словом *język* (в значении языкового опыта вообще).

Более того, встречаются случаи, когда переводчик «творчески» развивает мысль самого Соссюра, приписывая ему дифференциацию понятий *язык* и *языковая деятельность* (в польской терминологии *język/ językowy* и *mowa/ mowny*) даже там, где он сам такого различия не делает, т.е. там, где сам автор однозначно говорит об **одном и том же** объекте: *Si je choisis pour entrer dans l'étude du langage le procédé de simplification maximum, qui consiste à supposer que le langage soit une succession* (Saussure 2002, p. 23) – *Jeśli w celu rozpoczęcia badań nad mową ludzką wybieram drogę maksymalnego uproszczenia, która polega na założeniu, że język jest efektem* (Saussure 2004, s. 40) – переводчик использует эти слова как синонимы, у читателя же, воспринимающего научный текст серьезно и знающего, что Соссюр

различал понятия *языка* и *языковой деятельности*, создается впечатление, что Соссюр говорит в этом фрагменте о двух разных объектах. На деле же Соссюр говорит об одном и том же:

“(...) les faits sans exception qui sont dans le **langage**” переведено как “faktów istniejących w **mowie ludzkiej**”, и “dans l'étude du **langage**” (Saussure 2002, p. 49) – как “w analizie **mowy**” (Saussure 2004, s. 63), но в этом же фрагменте текста между приведенными выше отрывками находим фразу “le **langage** parlé”, которая переводится уже как “**język mówiony**” (опять читатель вводится в заблуждение, во-первых, удвоением объекта там, где его нет – Соссюр все время говорит о языковой деятельности, а во-вторых, введением совершенно фантастического объекта – «произносимого языка» или «устного языка». Это языковая деятельность или речь могут быть устной или письменной, язык же как система индифферентен к этому различию);

“Il n'y a aucun objet particulier qui soit immédiatement donné dans le **langage** comme étant un fait de **langage**” (Saussure 2002, p. 84) – “Nie istnieje taki szczególnie obiekt, który byłby bezpośrednio dany w **mowie** ludzkiej jako fakt **językowy**” (Saussure 2004, s. 92) (Соссюр говорит о фактах языковой деятельности, в ней же самой выделяемых, переводчик же заставляет нас думать, что автор говорит только о фактах языка, как о таких, которые нам непосредственно не даны – на деле же Соссюр отрицал непосредственную данность языковой деятельности в целом – и языка, и речи, поскольку не считал звуки и даже акустические образы фактами языковой деятельности. В этом смысле фраза “Ostatecznie więc

jednostki dźwiękowe nie są jednostkami **językowymi**” (s. 43), являющаяся переводом оригинального текста “Par conséquent les entités de l'ordre vocal ne sont pas des entités **linguistiques**” (p. 33), скорее всего, также переведена неточно, поскольку французское *linguistique* может относиться как прилагательное как к “langue”, так и к “langage”. Следовательно, только понимание общей соссюровской концепции может помочь переводчику понять, как именно переводить это слово в данном контексте – как “jednostki językowe” ‘единицы языка’ или как “jednostki mowne” ‘единицы языковой деятельности’).

Еще более часты обратные случаи, когда Соссюр вполне оправданно (это легко установить при помощи концептуального анализа) дифференцирует идиосинхронную языковую систему и панхронно-синхронно-диахроническую языковую деятельность, а переводчик сознательно или неосознанно отождествляет эти две принципиально отличные сущности.

На с. 60 польского перевода в одном и том же фрагменте, где речь идет о двух взаимно противоречащих пониманиях языка (*langue*) – в одном случае как механизма выражения мысли (“la langue comme le mécanisme servant à l'expression d'une pensée”; Saussure 2002, p. 46), а в другом – как совокупности знаков, передаваемой из поколения в поколение (“la langue comme une somme de signes... jouissant de la propriété de se transmettre à travers le temps, d'individu en individu, de génération en génération”; там же), а также обсуждается проблема природы языковой деятельности как таковой (“l'origine du langage”) и ее базовых проявлений “phénomène primordial

du langage”, переводчик упорно использует для всех случаев одно и то же слово “język” ‘язык’: “**język jako mechanizm**”, “**język jako suma znaków**”, “**początki języka**”, “**podstawowe przejawy języka**”.

Явное концептуальное смещение *языка* и *языковой деятельности* наблюдается и во фрагменте “Przez życie **języka** (*langage*) można po pierwsze zrozumieć to, że **język istnieje w czasie**” (s. 69; ср. оригинал: “On peut entendre par vie du **langage** premièrement le fait que le **langage** vit à travers le temps”)(p. 53) – ‘Под жизнью языковой деятельности можно, прежде всего, подразумевать факт, что языковая деятельность продолжительна во времени’). Если польский читатель сопоставит многочисленные рассуждения Соссюра о том, что язык как система это идиосинхроническое (здесь и сейчас) состояние, и это высказывание, гласящее (в польском переводе), что язык продолжителен во времени, он может прийти к выводу о полном хаосе во взглядах швейцарского лингвиста. Соссюр же пишет о продолжительности во времени именно языковой деятельности, а не языка, продолжительность которого – это только научная констатация, осуществляемая на основе исторического сопоставления отдельных синхронных срезов.

Сходная проблема наблюдается и при переводе следующего фрагмента из книги Соссюра: “C’est ainsi qu’un phénomène qui paraît tout à fait perdu au milieu des centaines de **phénomènes qu’on peut distinguer au premier abord dans le langage**, celui que nous appellerons la **FLUCTUATION phonétique**, mérite d’être dès le début tiré de la masse et posé à la fois comme unique en son genre, et tout à fait caractéristique **du principe négatif**

qui est au fond du mécanisme de la langue” (Saussure 2002, p. 71). В данном фрагменте заключена важная мысль о выделении среди множества фактов языковой деятельности такого процесса как фонетическая флуктуация, и что это явление заслуживает признания его весьма характерным для принципа негативности, лежащего в основе языкового механизма (замечу, что Соссюр никогда не использует слова «механизм» применительно к языковой деятельности, для него это одно из проявлений системности). Из этого следует, что Соссюр четко отличал сам механизм языка как системы (*langue*) и процессы, которые являются только и исключительно явлениями языковой деятельности. В языке как статичном состоянии нет места никаким процессам. Единственное место в целой книге, где можно встретить размышления на тему «языковых движений» (“tout mouvement dans la langue”) или «языковой жизни» (“la vie de la langue”), это раздел 16, содержащий информацию на тему правил т.н. «ментальной фонетики». При этом Соссюр однозначно заявляет, что чередование (замена) – это единственная форма какого-либо движения в языке как системе (ср. “L’échange, comme seule expression véritable de tout mouvement dans la langue”; Saussure 2002, p. 60). Во всех остальных случаях, говоря о процессах, Соссюр весьма последовательно использует термин *langage* (в частных случаях также *parole* или *discours*). Во фрагменте о флуктуации переводчик опять уравнивает *langue* и *langage*, чем создает у читателя впечатление, что Соссюр допускал возможность обнаружения в языковой системе каких-то процессов. Идентичная «сверхинтерпрета-

ция» происходит и при переводе фразы “Nous tendons perpétuellement à convertir par la pensée en substance les actions diverses que nécessite le **langage**” (p. 81) – “Ciągłe mamy tendencję do sprowadzenia w myśli różnorodnych czynności, które w **języku** są niezbywalne, do substancji” (s. 90), в котором переводчик фактически приписывает языку факт наличия в нем процессов.

Как мне представляется, переводчик “Écrits de linguistique générale” на польский язык принципиально не понял специфику соссюрковского социопсихологизма, ментализма и антропоцентризма. Поэтому счел допустимым на с. 102–103 упустить в переводе столь важное для Соссюра слово *mental*: “Nie ma takiej sytuacji, by podmiot w pewnym momencie poddawał przeglądowi **zasoby języka**, jakie nosi w sobie, i tworzył nowe formy” – ‘невозможна ситуация, при которой субъект в какой-то момент стал пересматривать **запасы языка**, носителем которых он является, и начал создавать новые формы (ср. в оригинале выделенный фрагмент: “le trésor **mental** de la langue” – ‘ментальные запасы языка’). Слово это является весьма показательным для концепции швейцарского лингвиста. Только в анализируемой книге Соссюр использует его для определения характера языка 5 раз. Кроме этого 7 раз встречается с этой же целью слово *psychique* ‘психический’ и 13 – слово *conscience* ‘сознание’.

Завершая анализ, следует особо подчеркнуть ту роль, которую Соссюр приписывал языковой деятельности как общему языковому опыту человека, взятому во всех его проявлениях, в качестве общего объекта языкознания. Фразы “l’étude du langage” (‘исследование язы-

ковой деятельности’), “la connaissance du langage” (‘познание языковой деятельности’) и “la science du langage” (‘наука о языковой деятельности’) появляются в тексте соссюрских черновиков всегда, когда он начинает обсуждать проблемы общего и теоретического языкознания. Понятие это он очень четко отличал от частных исследований отдельных языковых систем (“l’étude des langues”). В первой женеvской лекции есть отдельный, довольно обширный фрагмент, посвященный строгому различению конкретных лингвистик и общего языкознания. Тем удивительнее то, что переводчик, только что последовательно соблюдавший соссюрские дистрикции, переводя *langage* как *mowa ludzka*, а *langue* – как *język*, вдруг, когда дело доходит до определения науки, которая должна исследовать человеческий языковой опыт как таковой, многократно (с. 146–149) переводит соссюрское “la science du langage” как “наука о języку”, вводя читателя в заблуждение, не давая ему возможности понять соссюрские намерения подчинить исследование отдельных языков или же языка как системы знаков и моделей исследованию языковой деятельности как целостного человеческого лингвосомиотического опыта.

На этом, собственно, можно закончить этот анализ, хотя проблема перевода работ Соссюра не ограничивается понятиями *langue* и *langage*. Подводя итоги, замечу, что я не ставил перед собой задачу в одной короткой статье сделать полный анализ перевода нового текста Фердинанда де Соссюра на польский язык. Тем более моей задачей не была собственно критика конкрет-

ного переводчика. Главный вывод проделанного анализа состоит в том, что прежде, чем приступить к переводу научного текста, сам переводчик или же сотрудничающий с ним теоретик-методолог должен провести тщательный и подробный концептуальный анализ оригинала, установить его ключевые понятия и термины, определить базовые положения и тезисы, а также, что

является самым важным, разобраться в специфике теоретического мышления автора. Только после этого можно приступить к переводу. В противном случае перевод будет не только научно бесполезен, но и культурологически вреден, так как введет в заблуждение читателей и породит огромное количество мифов, касающихся взглядов автора данного научного текста.

Литература

ЛАБАЩУК, М., 2006. Терминология Фердинанда де Соссюра в русском и польском переводах. *Przegląd Ruscystyczny*, Nr 4 (116), 93–99.

ПРОСЯНИК, О. П., 2008. К проблеме истории издания соссюрских текстов. *Studia Methodologica*, вып. 23, 119–121.

СОССЮР, Ф. де, 1990. *Заметки по общей лингвистике*. Москва: Прогресс.

DANIELEWICZOWA, M., 2004. Przedmowa do wydania polskiego. Ferdinand de Saussure – siła paradoksu. In: F. de SAUSSURE. 2004. *Szkice z językoznawstwa ogólnego*. Warszawa: Dialog, 11–23.

SAUSSURE, F. de, 2002. *Écrits de linguistique générale*. Gallimard.

SAUSSURE, F. de, 2004. *Szkice z językoznawstwa ogólnego*. Warszawa: Dialog.

Oleg Leschak

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: methodology of linguistics, language philosophy, semiotics, onomasiology, psycholinguistics, discourse theory

METHODOLOGICAL CHARACTER OF SCIENTIFIC TRANSLATION (Footnotes of Ferdinand de Saussure's *De l'essence double du langage*. Translation into the Polish language)

Summary

The paper presents revision of traditional ideas about Ferdinand de Saussure's concepts in the light of new publications of his works. The translation of a fragment of his book *Écrits de linguistique générale* (*Szkice z językoznawstwa ogólnego*, Warszawa 2004) into Polish is discussed in the paper along with contrastive conceptual analysis of *langue* and *langage* as Saussure's

basic concepts in the translation and the original work. Considerable attention is directed towards new material, i.e. manuscript draft of the book *De l'essence double du langage*, which was found in 1996 and published in 2000 in France. The rationale of the analysis lies behind the fact that it differs significantly from the rest diary entries since Saussure presents his views in an efficient and obvious way. New materials, *Écrits* including, present Saussure theory in a completely new light, and it allows the revision of controversial myths about his ideas. Conceptual analysis of the text revealed the monosemantic distribution of the terms *langue* and *langage* where the first word means a panchronic system of a particular language as comprising the whole of sign and model differences in the consciousness while the second word indicates idiosyncratic and historical realization of language ability of life experience in the form of social discourse (*discour*) and separate utterances (*parole*). While analysing the translation, numerous essential distortions of the conception were distinguished due to the

fact that Saussure and the translator were likely to share different theoretical views. Not once the translator interprets the term *langage* differently and it triggers controversy of understanding Saussure's theoretical assumptions. Particular difficulties in understanding the translation arise when the translator transforms logically related fragment of the original work containing the term

langage into the text containing several terms of identical or related meaning. It is concluded that any scientific translation should be produced only after conceptual analysis of the original work is carried out or the translator has to cooperate with a specialist of the conception.

KEY WORDS: Saussure, translation, langue, langage, conceptual analysis.

Gauta 2009 12 18

Priimta publikuoti 2010 01 04

IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY

Bernard Sypniewski

Rowan University

Broadway & Cooper St.

Camden, NJ 08102 USA

El. p. sypniewski@rowan.edu

GYVATĖ ŽOLĖJE

I dalis

Tyrimo tikslas — pažvelgti, kaip kinta komunikacinis žmonių elgesys keičiantis aplinkai. Atliekamas minties eksperimentas, kuriame vieno dalyvio komunikacinis elgesys nekinta, o antrojo dalyvio kinta priklausomai nuo besikeičiančios aplinkos. Remiantis Kietojo mokslo lingvistika (Hard Science Linguistics, HSL) (Yngve 1996), čia kuriami modeliai gali būti testuojami realiame pasaulyje, nors mes tokių testų neatlikome.

Straipsnyje nesiremiama tradicinės lingvistikos sąvokomis tam, kad mastymo eksperimento ir bet kokių esamų eksperimentų, kylančių iš šio straipsnio, rezultatai būtų prieinami taikant mokslinį metodą, kuris pasitelkiamas nelingvistiniuose moksluose (Yngve 1996). Mes nedomeliuojame vidinių, įtrauktų į sąsajas žmonių, būsenų, nebent šias būsenas patikimai liudija matomas pateiktų modelyje žmonių elgesys (žr. Coleman 2005). Mes naudojame žodžius situacija ir scenarijus sinonimiškai ir ne technine prasme, kad įvardytume tai, kas sumodeliuota sąsajoje. Skaitytojui pateikiami terminai iš Yngve (1996) ir Yngve ir Wąsik (2004) darbu.

ĮŽANGA

Mes sukuriame tris sąsajas — [lauko], [gatvės] ir [sandėlio] — kad modeliuotumėme mūsų postuluojamus scenarijus. Šios sąsajos yra trys nepriklausomi scenarijai. Kiekviena sąsaja susideda bent iš dviejų dalių — [A] ir [B]; [A] ir [B] modeliuoja tuos pačius du dalyvius, Eiblių ir Beikerį, kurie dalyvauja visose trijose sąsajose. Taip pat gali būti kiti reikalingi vaidmenys ir rekvizitų dalys.

Eiblio komunikacinis elgesys bus praktiškai identiškas visose sąsajose. [A] turi uždavinį sumodeliuoti, kaip Eiblis ištiesia ranką ir rodo sakydamas „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“ [B] turi uždavinį ir ypatybes modeliuoti, kaip Beikeris klausosi Eiblio nukreipdamas žvilgsnį į Eiblio rodomą vietą, ir atvirksčiai — reaguoja į Eiblių ir

sumodeliuotą sąsajos aplinką. Vienintelis svarbus visose trijose sąsajose Eiblio komunikacinio elgesio pakitimas yra tai, į ką Eiblis rodo kiekviename modelyje. Šis nedidelis pasikeitimas pateikia tam tikrus pokyčius žymint Eiblio elgesį kiekvienoje sąsajoje.

Kiekvienos sąsajos aplinka iš esmės skiriasi. Mes stebime, kaip aplinkos pasikeitimai skirtingose sąsajose keičia Beikerio komunikacinį elgesį. Mes modeliuojame [B] komunikacinio elgesio pokyčius pakeisdami [B] ypatybes atitinkamose sąsajose. Keliamo hipotezė, kad priklausomai nuo scenarijaus, Beikerio komunikacinio elgesio pokyčiai kyla dėl pastebėtų aplinkos pokyčių, sumodeliuotų atitinkamose sąsajose, ir nepriklauso nuo Eiblio elgesio, kurį tradiciniai kalbininkai gali

modeliuoti pasitelkdami tam tikrą sąvoką iš gramatikos teorijos.

[LAUKO] SĄSAJA

[Lauko] sąsaja modeliuoja Eiblių ir Beikerių einančius pieva. Eiblis ir Beikeris staiga sustoja. Eiblis rodo į žolės lopinėlį ir sako „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“ . Beikeris žiūri, kur rodo Eiblis. Norint sumodeliuoti šią situaciją, [lauke] turi būti dvi rekvizito dalys, t. y. [žolė] ir [gyvatė], kurios atitinkamai modeliuoja žolę ir gyvatę. Paprasčiau tariant, žolę ir gyvatę lengvai mato ir Eiblis, ir Beikeris. Rekvizitai turi <matomą> ypatybę. Beikeris išgirsta Eiblio pasakymą (žodis „pasakymas“ vartojamas ne technine, bet bendrąja prasme) ir mato, kaip Eiblis rodo ranka. Eiblis ir Beikeris mato tą pačią gyvatę. Sąsaja turi sudėtingą uždavinį, vadinamą <ėjimu>. Štai pirmasis bandymas modeliuoti šį elgesį:

[laukas]<eiti> = [A]<saugotis gyvatės>
+ [B]<klausytis Eiblio>

[gyvatė]<matoma/taip>

[žolė]<matoma/taip>

[laukas]<objektas>

[A]<saugotis gyvatės> = [žolė] < matoma/taip> x [gyvatė]< matoma/taip > —> <rodyti į objektą> —> <sakyti „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“>

[B]<klausytis Eiblio> = <girdėti „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“> —> <matyti, kaip rodoma> —> <matyti žolę> —> <matyti gyvatę>

Pirminis modelis paaiškina išoriškai pastebimą ir lingvistiškai tinkamą Eiblio ir Beikerio elgesį. Kai Eiblis rodo į kažką žolėje, jis rodo į savo pastebėtą *objektą*. Ši uždavinį galime aprašyti taip:

<rodyti į objektą> :: <objektas/gyvatė>

kur <objektas> yra sąsajos dalis ir *gyvatė* yra <objekto> dydis, nusakantis tai, į

ką Eiblis rodo. Jei [laukas] būtų vienintelė mūsų aprašoma sąsaja, ši uždavinio procedūra būtų įvardyta kaip <rodyti į gyvatę>. Pasirinkdami pavadinimą <rodyti į gyvatę>, mes galime apibendrinti šią uždavinio procedūrą ir vartoti ją visose trijose sąsajose. Ši procedūra skiriasi tik skirtingomis dydžio <objektas> sąsajomis.

Šioje paprastoje situacijoje procedūros <rodyti į objektą> ir <sakyti „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“> gali vykti tuo pačiu metu, ta pačia tvarka kaip parodyta situacijoje, arba atvirkštine tvarka. Aptarimui įvykių seka neturi reikšmės. Beikeris tikriausiai reaguos į šiuos įvykius beveik tuo pačiu metu. [B] užduočių procedūros aprašymai yra ginčytini, kadangi jie neatskleidžia galimo vienalaikiškumo esmės. Svarbu yra ne tai, ar reakcija modeliuojama vienokia ar kitokia procedūrų tvarka, bet ar reakcija yra apskritai tinkamai modeliuojama.

Išgirdęs pasakymą „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“ ir pamatęs, kad Eiblis rodo, Beikeris tikisi pamatyti gyvatę. Šie lūkesčiai kyla Beikeriui žiūrint į aplinką ir girdint pasakymą. Net jei jis ir Eiblis kalbėtusi, Beikeris, nors ir periferiškai, bet vis tiek matytų aplinką, kad į ką nors neatsitrenktų, neužkliūtų ir t. t. Žinoma, kad kai žmogus nemiega, jo pojūčiai yra aktyvūs ir jutimų srautas yra įvedamas į žmogaus smegenis. Net tada, kai žmogus nėra budrus tam, kas vyksta aplink jį, vis dėlto įvesti duomenys yra apdorojami („apdoroti“ čia nėra vartojamas technine prasme), jei atsitiktų kažkas įdomaus ar galimai pavojingo. Šis procesas yra už žmogaus dėmesio lygmens, nebent žmogus aktyviai tyrinėja aplinką ir neveikia nieko kito. Eiblio pasakymas kartu su daliniu dėmesio apdorojimu sukelia Beikerio lūkestį, kad Eiblis matė gyvatę ir kad jis, Beikeris, gali ją taip pat matyti ir turėtų jos ieškoti. Trumpai tariant, Kieto-

jo mokslo lingvistika (Hard Science Linguistics) „matymą“ suvokia kaip aktyvų procesą, kuris gali turėti tiesioginį poveikį komunikaciniam elgesiui net prieš jam įvykstant. Realiame pasaulyje Beikerio lūkesčiai gali būti matomi iš jo elgesio, pavyzdžiui, komentarų arba prašymo pateikti daugiau informacijos apie gyvates (priešingai nei apie kurį kitą objektą), kai jis reaguoja į Eiblio elgesį. Procedūros <matyti rodymą>, <matyti žolę> ir <matyti gyvatę> modeliuoja tai, ką Colemanas (2004, 2005) vadina „nukreiptu žvilgsniu“. Matydamas Eibli rodantį, Beikeris pasuka galvą ir akis link žolės ir gyvatės. Kadangi tai svarbu tolimesniam komunikaciniam elgesiui, svarbu parodyti, kad Beikeris pamatė objektą ir žino, kad tai gyvatė. Beikeris ne tik mato ant žemės kažkokį ištįsusį ar susisukusį gyvūną, bet ir *supranta*, kad tai, ką jis mato, yra gyvatė, o ne kažkas kitas. Siekdami mūsų tikslų, sakome, kad tai yra *stebėjimas*, kuriuo mes įvardijame pojūtį (ir ne tik matymą, kadangi kiti jausmai, tokie kaip girdėjimas, gali mums pagelbėti), kurį lydi lūkestis, kad kažką buvo galima pajausti ir *suprasti*. Čia *supratimas* vartojamas įprastine reikšme ir nevartojamas jokia technine prasme. Suvokiant, kad gyvatės egzistavimas žolėje pakeičia [B] ypatybę, kurią mes modeliuojame <stebėjimas gyvatė> ir <stebėjimas žolė>. Mes nurodome Beikerio pasikeitimus, kurie verčia jį būti budriu dėl gyvatės ir žolės, t. y. prakitavimas (jis gali bijoti gyvačių arba būti alergiškas žolei), kiti kūno judesiai (arba jų nebuvimas; jo reakcija į gyvatę gali būti sustingimas), kvėpavimo pasikeitimas arba garsų leidimas, susijęs su <stebėjimas žolė> ir <stebėjimas gyvatė>. Procedūra <matyti žolę> gali būti aprašyta kaip <matyti žolę> :: <stebėjimas žolė/taip> ir procedūrą <matyti gyvatę> kaip

<matyti gyvatę> :: <stebėjimas gyvatė/taip>. Iš pradžių šias ypatybes išdėstome neigiamai: <objektai žolė/ne> ir <objektai gyvatė/ne>. Mes nesvarstome situacijos, kurioje Beikeris gali matyti kažkokį objektą ar gyvūną, bet negali be pagalbos jo identifikuoti. Jei šis sumanytas eksperimentas vyktų realiame pasaulyje, tyrėjui reiktų apsvarstyti šią galimybę.

Galima patobulinti šį modelį. Jei mes svarstome prozodinį frazės modelį, tai gali būti, kad „Žiūrėk!“ dalis yra ištariama ryškiau, nors nebūtinai garsiau nei likusi pasakymo dalis. Galima net juntama pauzė tarp segmentų. Prozodiniai požymiai siunčia Beikeriui tam tikrą žinią iš Eiblio. Ši žinia nėra tai, ką tradiciniai lingvistai vadina „reikšme“. Tas garso aspektas, kuris yra tekste žymėtas šauktuku, turi patraukti Beikerio dėmesį į kažką. Ištiesta ranka kartu su garso suvokimu sustiprina Beikerio vizualinį aštrumą. Garso „Žiūrėk!“ suvokimas Beikeriui rodo, kad yra kažkas, ką jis turi pamatyti. Jei situacija būtų truputį kitokia, Eiblis būtų galėjęs pasakyti „Klausyk!“, kad parodytų Beikeriui esant galimybę kažką išgirsti. Ištiesta ranka Beikeriui rodo, kur tas kažkas yra, mažų mažiausiai kryptį, o galbūt ir tikslią vietą.

Aštrumas, su kuriuo Eiblis ištaria frazę, Beikeriui sukelia nerimą. *Nerimas* neturėtų būti suprantamas, kad Beikeris suvokia galimą pavojų. *Nerimas* reiškia, kad suneiręs asmuo perkelia dėmesį nuo esamo elgesio prie naujo elgesio, tikėdamas, kad antrasis elgesys yra bent jau tuo metu svarbesnis nei pirmasis. Garso stimulus įspėja Beikerį, kad jis turi sukcentruoti savo vizualinį pojūtį į tai, ką Eiblis rodo. Eiblio ištiesta ranka nukreipia Beikerio žvilgsnį į ribotą plotą. Sakome, kad [B] uždavinio procedūra <klaudyti „Žiūrėk!“ Žolėje — gyvatė!> nustato ypatybės dydį. Pavadin-

kime šią ypatybę <nerimu>. Galima sakyti, kad dalis [B] uždavinio procedūros yra tokia:

<girdėti „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“> = <girdėti „Žiūrėk!“> → <girdėti „Žolėje — gyvatė!“>

Pirmasis dalinis uždavinys gali būti aprašytas taip:

<girdėti „Žiūrėk!“> :: <nerimas/matymas>

Čia *matymas* yra ypatybės dydis, rodantis sukeltą jausmą. Tai gali būti patikrinta realiaame pasaulyje. Žmonės, kurie yra išpėjami apie galimą problemą ar susidomėjimo objektą, dažnai lydi fiziniai pokyčiai — prakaitavimas, šypsena, raumenų įtempimas arba, kai yra regimas išpėjimas, vyzdžio dydžio pasikeitimas ar galvos judesys. Pastebimas Beikerio pasikeitimas pateisina [B] <nerimo> atsiradimą ir tai modeliuoja vidinę Beikerio būseną. [B] turi uždavinį <matyti ištiestą ranką>, kurį iš dalies mes galime aprašyti kaip pateiktą, manant, kad žiūrėjimas, t. y. kryptingas matymas, yra ypatybė. Žiūrėjimas yra suprantamas kaip tam tikra akių ir galvos padėtis ir susikaupimas, t. y. visos Beikerio fizinės ypatybės.

<matyti ištiestą ranką> :: <žiūrėti/rodymo kryptis> x <tikėtis gyvatės/taip>

Lūkesčiai atsiranda, kai matoma, kaip rodoma ranka, ir kai išgirstamas pasakymas. Kadangi pasirinkome modeliuoti rodymo suvokimą, kuris atsiranda išgirdus žinią, mes perkeliame lūkesčių nustatymą į <matyti ištiestą ranką>. Skaitytojas turi suprasti, kad ne ši specifinė procedūra nustato lūkesčius, bet kad lūkesčių aplinka atsiranda po to, kai pamatoma ir išgirstama. Girdėjimo ir matymo eiliškumas nėra nuoseklus ir neturi būti numanoma, kad taip ir bus. Jei mes būtume pasirinkę modeliuoti pirmiausia girdėjimą, o po to matymą, mes

galėtume suformuoti lūkesčius <girdėti „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“>. Svarbu tai, kad lūkesčiai yra formuojami turint tam tikrą derinį. Likusi pasakymo dalis sukuria lūkesčius: kad Beikeris pamatys gyvatę. Mes modeliuojame tai turėdami du lūkesčius, vienas iš jų yra parodyti, kad egzistuoja kažko matymo lūkestis, ir antrasis, kad tas kažkas, ką reikia pamatyti, yra gyvatė. Ypatybės <nerimas/matymas> dydis susijęs su pirmuoju lūkesčiu, o <tikėtis gyvatė/taip> — su antruoju.

Likusi antrojo segmento dalis Beikeriui duoda užuominą, ko ieškoti. Veiksmingiau yra išpėti kitą pateikus užuominą dėl pavojaus nei jos visai nepateikti. Gali nepakakti vien tik parodyti ranka, jei, pavyzdžiui, vietovė yra „triukšminga“ teorine informacijos prasme. Pateikus papildomą užuominą apie galimą pavojų, mūsų susidomėjimo objekto suvokimas yra greitesnis ir tikslesnis. Užuominos ir tai, kaip Beikeris pasivaikščiojimo su Eibliu metu suvokia aplinką, sukuria aukščiau sumodeliuotą lūkestį. Perrašykime uždavinį:

<girdėti „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“> = <girdėti „Žiūrėk!“> → <girdėti „Žolėje — gyvatė!“> → <matyti ištiestą ranką> → <ieškoti gyvatės>

Mes sujungiame uždavinį <matyti ištiestą ranką> su didesniu uždaviniu. Uždavinyje <girdėti „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“> reakciją į garsą padaliname į dvi dalis ir toliau atliekame dalinį uždavinį <matyti ištiestą ranką>. Uždavinio pertvarkymas yra patogus. Garso „Žiūrėk!“ išgirdimas ir reakcija į jį yra greiti ir vyksta beveik tuo pat metu. Reakcija priklauso ir nuo Eiblio atliekamų užduočių eiliškumo. Jei jis pirmiausia ištiesia ranką, tai gali būti, kad Beikeris rodymą suvoks anksčiau nei išgirs garsą. Mūsų tikslams šių įvykių seka neturi jokios reikšmės. Mes padaliname uždavinį

<girdėti „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“> į du uždavinius tam, kad parodytume, kad skirtingos pasakymo dalys gali turėti kitokius rezultatus. Jei manysime, kad „Žolėje — gyvatė!“ yra užuomina Beikerio matymo sistemai ieškoti kažko specifiško, tuomet tai galime sumodeliuoti suteikdami [B] <uzuominos> ypatybę. Iš pradžių <uzuominos ypatybė> neturės dydžio, kadangi Eiblio komunikaciniame elgesyje nėra nieko, kas galėtų duoti Beikeriui užuominą apie ką nors. Iš tiesų, yra dvi užuominos, užuomina, ko ieškoti (gyvatės), ir užuomina, kur ieškoti (žolėje). Mes modeliuojame tai turėdami dvi ypatybes: <uzuomina 1> ir <uzuomina 2>. Uždavinys <klausyk „Žolėje — gyvatė!“> atrodo taip:

<girdėti „Žolėje — gyvatė!“> :: <uzuomina 1/gyvatė> x <uzuomina 2/žolėje>

Užuominos sukelia pastebimus Beikerio pasikeitimus. Akivaizdu, kad, reaguodamas į užuominas, Beikeris pasuka galvą ir/ar nukreipia akis taip, kad geriau matytų tą vietą, į kurią rodo Eiblis, ypač po to, kai jis pastebi Eiblio ištiestą ranką. Beikeris naudoja užuominas, kad galėtų nukreipti savo žvilgsnį, jei iš pradžių nepamato gyvatės. Jei jam reikia apžvelgti vietovę, užuominos apriboja apžiūros plotą. Jei aplinkoje yra lopinėliai žolės, uolų, medžių ar krūmų (vietovės, kuriose nėra žolės), Beikerio apžiūra prasidės nuo žolės apaugusios vietos. Kai tik Beikeris pamato gyvatę, jis nustoja tyrinėti aplinką. Užuominos fiksuoja Beikerio pradinį ir galutinį elgesį. Jei jo paklaustų, ko jis ieško, jis, be abejonės, atsakytų „gyvatės“, o jei jo paklaustų, kur yra gyvatė, jis atsakytų „žolėje“. Trumpai tariant, užuominos taip pat gali paveikti jo komunikacinį elgesį, kuris atsiranda po Eiblio pasakymo. [B] lūkestis neatsiranda Eibliui paminėjus vietą ir susidomėjimo objektą. Jis yra Beikerio akty-

vaus aplinkos matymo ir Eiblio teiginio, kad kažkas įdomaus yra tam tikroje aplinkos vietoje, rezultatas.

Likęs uždavinys <ieškoti gyvatės> modeliuoja tai, kaip Beikeris stebi žolę, kol pamato gyvatę. Galbūt kai Beikeris pamato gyvatę, jis kažkaip patvirtina šį faktą. Faktą galima patvirtinti tokiais pasakymais kaip „Matau“, „O, taip“ ar dar kaip nors, pavyzdžiui, linktelėti galvą. Elgesys, kuriuo Beikeris perteikia Eibliui, kad mato gyvatę, yra vadinamas patvirtinimu. Sukuriame dalinį uždavinį, vadinamą <patvirtinti>, kurio smulkiai neaprašysime. Manome, kad į dalinį uždavinį <patvirtinti> įeina bet kokie būtini daliniai uždaviniai ir ypatybės, kuriomis galima modeliuoti Beikerio perdavimą, kad jis iš tiesų suvokė gyvatę. Jei norime išplėsti Eiblio modelį, turime įtraukti tokius uždavinius ir ypatybes, kurie reikalingi, kad patvirtintų (bent jam pačiam), kad Beikeris suvokia gyvatę. Uždavinys <ieškoti gyvatės> gali būti aprašytas taip:

<ieškoti gyvatės> = [žolė]<matoma/taip> x [gyvatė]<matoma/taip> x <stebėjimas žolė/taip> x <stebėjimas gyvatė/taip> —<patvirtinti>

Būtina, kad Beikeris kažkaip patvirtintų matęs gyvatę. Gal būt jis pradės kalbėti su Eibliu apie ją. Toks pokalbis yra numanomas patvirtinimas, t. y. pokalbis, kuriame nebuvo jokios specialios patvirtinančios frazės. Jei šis sumanytas eksperimentas būtų įgyvendintas realiaje pasaulyje ir Beikeris nepamatytų gyvatės, <patvirtinimas> neįvyktų. Reikėtų modifikuoti sąsają taip, kad [B] suteiktume būtiną kodą, parodantį, kad jis nematė gyvatės. Gal būt po papildomo Eiblio komunikacinio elgesio Beikeris pamatytų gyvatę. Modifikacijos atsiradimas dėl esamo pastebėto elgesio realiaje, o ne teoriniame pasaulyje.

[GATVĒS] SAŠAJA

Šis sąsaja modeliuoja Eiblį ir Beikerį, einančius įprasta miesto gatve. Nėra matoma nei žolė, nei gyvatė. Eiblis ir Beikeris staiga sustoja. Eiblis rodo į trečią žmogų (Čarlį) ir sako: „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“

[Gatvėje] [A] turi beveik tas pačias ypatybes, kaip [A] turėjo [lauke]. Kadangi Eiblis rodo ne į gyvatę, bet į Čarlį, <rodyti į objektą> turi būti modifikuotas.

<rodyti į objektą> :: <objektas/Čarlis>

[B] turi tas pačias ypatybes ir panašias procedūras, kaip ir [B] vaidmenys [lauke]. Mes nustatome <užuominos 1> ir <užuominos 2> ypatybes į nulinį numatytąjį dydį. Iš pradžių nustatomi [žolė]<matoma/ne>, [gyvatė]<matoma/ne>, <stebėjimas žolė/ne> ir <stebėjimas gyvatė/ne>. Faktas, kad nėra matoma nei žolė, nei gyvatė, yra svarbus. Mes įvedame trečią [C] vaidmenį, kad sumodeliuotume Čarlį, žmogų, į kurį rodo Eiblis. Čarlis yra tik Eiblio rodymo objektas ir, jei nenorime išsamiau išplėtoti komunikacinio elgesio, sumodeliuoto pagal šią sąsają, jis nebendraus nei su Eibliu, nei su Beikeriu. [C] turės tik kaip [žolė] ir [gyvatė] <matomas> ypatybę. [C] atlieka rekvizito vaidmenį.

Atliekama aplinkos apžiūra nerodo Beikeriui, kad kažkur šalia gali slėptis gyvatė. Jei Eiblis būtų parodęs į apaugusią piktžolėmis vietovę mieste, tuomet Beikeris gali tikėtis, kad kažkur piktžolėse yra gyvatė. Nėra reikalavimo, kad bešališkam stebėtojui lūkestis būtų pagrįstas. Tokia situacija nėra sumodeliuota, bet realiame eksperimente tyrėjas turi būti pasiruošęs tokiai galimybei. [B] uždavinys <matyti ištiestą ranką> [gatvėje] atrodo taip:

<matyti ištiestą ranką> :: <stebėti/rodymo kryptis> x <tikėtis gyvatės/ne>

Jei Beikeris nekreiptų ypatingo dėme-

sio į aplinką, jis galėtų instinktyviai reaguoti į Eiblį ir ieškoti tikrosios gyvatės. Šiuo atveju lūkestis pamatyti gyvatę būtų realus, nors ir kaip trumpai šis lūkestis gali trukti. Trumpam gali atsirasti <užuomina 1> ir <užuomina 2>. Realiame pasaulyje būtų galima stebėti Beikerį susipainiojusį, sutrikusį ar iš dalies neapsisprendusį, kai jis suprastų, kad gyvatė nėra matoma. <Užuomina 1> ir <užuomina 2> nustatomos į nulinę numatytąją reikšmę. Toks elgesys būtų aiški indikacija, kad lūkesčiai nebuvo patenkinti. Jei toks elgesys būtų stebimas, tai <tikėtis gyvatės> turėtų teigiamą dydį.

Mes iš naujos peržiūrimė [B] paskutinį uždavinį [lauke] <ieškoti gyvatės> atsižvelgdami į naują situaciją. Nėra nei gyvatės, nei žolės. Mes sukuriame atrankos procedūrą. Atrankos procedūra priklauso nuo [žolės] ir [gyvatės] ypatybės <matoma> dydžio. Štai dalinis [lauko] uždavinys <ieškoti gyvatės>:

<ieškoti gyvatės> = [žolė]<matoma/taip> x [gyvatė]<matoma/taip> x <stebėjimas žolė/taip> x <stebėjimas gyvatė/taip> —>patvirtinti>

Mes perrašome tai [gatvei] kaip <ieškoti objekto>:

<ieškoti objekto> = [žolė]<matoma/ne> x [gyvatė] <matoma/ne> x [C]<matoma/taip> —> <matyti Čarlį> —> <užklausa Eiblis>

Dalinis uždavinys <matyti Čarlį> modeliuoja Beikerio nesėkmę pamatyti tikrąją gyvatę. Vietoj to jis mato Čarlį. Uždavinys <matyti Čarlį> pakeičia dalinį uždavinį <matyti ištiestą ranką>, kuris buvo <ieškoti gyvatės> [lauke] paprogramis. Pilnai išplėtotas <matyti Čarlį> aprašymas apims dalinius uždavinius ir ypatybes, kad sumodeliuotume fizinius [B] nukreipto žvilgsnio veiksmus; neskaitant šių dalinių užduočių

ir ypatybių, <matyti Čarlį> reikia nustatyti vienintelę papildomą ypatybę:

<matyti Čarlį> :: <stebėjimas Čarlis/taip>

Čia <stebėjimas Čarlis/taip> modeliuoja, kaip Beikeris supranta Čarlį. *Supratimas* nereiškia, kad Beikeris suvokia, kad žmogaus, į kurį rodo Eiblis, vardas yra Čarlis. Beikeris mato, kad Eiblis rodo į žmogų, o ne gyvatę. Iš pradžių šioje sąsajoje <stebėjimas žolė> and <stebėjimas gyvatė> yra suteikiamas neigiamas dydis ir, priešingai nei [lauko] sąsajoje, <ieškoti objekto> nekeičia jų dydžių. Mes neturėtume pastebėti Beikerio, rodančio, kad jis pamatė gyvatę ar žolę, kadangi jų nė vieno nėra.

Uždavinys <suabejoti Eibliu> modeliuoja Beikerio reakciją į nesugebėjimą pastebėti tikrąją gyvatę. Vietoj to jis mato Čarlį. To neaprašysime išsamiai, bet jei tai būtų išplėtota, turėtų dalinius uždavinius, modeliuojančius Beikerio klausimą apie tai, ką Eiblis norėjo pasakyti žodžiu *gyvatė*. Mūsų modelis yra naivus, jei manysime, kad Beikeris neatpažins Eiblio pasakymo kaip metaforos. Jei vis dėlto, jei norėtume sumodeliuoti, kad Beikeris atpažino Eiblio pasakymą kaip metaforą, galime svarstyti, ar Beikeris supranta priežastį, dėl kurios Eiblis naudoja šią metaforą. <Suabejoti Eibliu> tampa atrankos procedūra, turinčia dalinius uždavinius ir šakojimosi taškus.

Tuo atveju, kai <tikėtis gyvatės> buvo nustatyta teigiamai, dalinis uždavinys <suabejoti Eibliu> iš naujo nustato šią ypatybę <tikėtis gyvatės/ne>, kad sumodeliuotų Beikerio lūkesčius nematyti tikrosios gyvatės.

SAŠAJA [SANDĖLIS]

Ši sąsaja modeliuoja, kad Eiblis ir Beikeris yra vieni visiškai tuščiam, be apdailos sandėlyje. Eiblis ir Beikeris mato viską,

kas yra sandėlyje. Eiblis rodo į kažkokią neapibrėžtą vietą sandėlyje ir sako: „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“. Modeliuojama situacija [sandėlyje] yra neiprasta. Tuščias sandėlis buvo pasirinktas tam, kad būtų lengviau parodyti, kad aplinkoje nėra jokių Eiblio rodomų užuominų, įspėjančių Beikerį. Šioje sąsajoje yra du vaidmenys — [A] ir [B]. Nėra naujų rekvizito dalių, jei sandėlio nelaikysime rekvizitu. Kadangi nėra nei žolės, nei gyvatės, mes nustatome [žolė]<matoma/ne> arba [gyvatė]<matoma/ne>. Nėra jokių nuorodų, kad Čarlis būtų sandėlyje. Visi mūsų norimi panaudoti [gatvės] uždaviniai turi būti pakeisti, kad pašalintume šias nuorodas, jei mums jas reikia perdirbti, kad panaudotume [sandėliui]. <Matyti ištiestą ranką> reikia pakeisti į nustatymo procedūrą:

<matyti ištiestą ranką> :: <stebėjimas žolė/ne> x <stebėjimas gyvatė/ne> x <tikėtis gyvatės/ne>

Siekiame sumodeliuotume faktą, kad Beikeris ne tik nemato žolės ar gyvatės, bet ir nesitiki nė vieno iš jų būsiant sandėlyje. Beikeris nesitiki pamatyti gyvatės, ir jo stebėjimas, kad sandėlyje nėra gyvatės, tai patvirtina.

Mes galime panaudoti [gatvės] aprašymą [sandėliui], išskyrus ką tik paminėtus dalykus. Galima matyti, kad dalinio uždavinio <užklausa Eiblis> sąsaja bus įvykdyta. Realiame pasaulyje Beikeris gali būti sutrikęs, išgirdęs Eiblio pasakymą ir matydamas jo ištiestą ranką. Jei <suabejoti Eibliu> modeliuojama kaip atrankos procedūra, mes suteikiame [B] ypatybę, pavadintą <sutrikęs>, kuri turi nustatyti <sutrikęs/taip> uždavinijje <matyti ištiestą ranką>:

<matyti ištiestą ranką> :: <stebėjimas žolė/ne> x <stebėjimas gyvatė/ne> x <tikėtis gyvatės/ne> x <sutrikęs/taip>

Ši ypatybė galėtų būti naudojama išsamiam <užklausa Eiblis> aprašymui, jei norima parinkti Beikeriui tinkamą klausimą, kad jis galėtų paprašyti Eiblio paaiškinti situaciją. Paprastai nesunku pastebėti

sutrikimą. Ši ypatybė galėtų būti pavadinta <susirūpinimu>, jei mes norėtume modeliuoti Eiblio elgesį kaip psichinės ligos padarinį arba kaip girtumo būseną, ir kad Beikeris suvokia šią ligą ar būseną.

Tęsinys kitame numeryje.

Literatūra

COLEMAN, D., 2005. *Language Learning Input and Input for Learning to Communicate*. 31st LACUS Forum. Houston, TX.

YNGVE, V., 1996. *From Grammar to Science*. Philadelphia: John Benjamins.

YNGVE, V., WAŚIK Z., 2004. *Hard Science Linguistics*. New York: Continuum.

*Iš anglų kalbos vertė
Jurga Cibulskienė*

V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

Knygų recenzijos / Recenzje książek

LUCIŃSKI, Kazimierz, 2009. *Языковые заимствования и ментальность*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego. 192 c.

*Леонид П. Крысин
(Rusija/ Rosja)*

В работе Казимежа Люциньского традиционная для лингвистики проблема языкового заимствования рассматривается в необычном аспекте: автор исследует связи между процессом заимствования и его результатами, с одной стороны, и ментальностью коллектива носителей языка-реципиента, с другой. Это дает возможность автору увидеть специфику и самого процесса заимствования, и типов заимствуемых единиц применительно к современному этапу развития русского языка, к различным функциональным сферам использования языковых средств. При этом автор обращается к ряду понятий культуры, политики, моды, к социальным и половым различиям между говорящими в использовании иноязычных слов и калек (появляющихся под влиянием иноязычных образцов), и рассматривает эти понятия как факторы, в той или иной степени влияющие на употребление иноязычного слова, на его оценку говорящими и на его закрепление в языке. Нельзя не сказать о знакомстве автора с широким кругом исследова-

ний как лингвистического, так и философско-социологического характера. Ссылки на работы предшественников и современников в большинстве случаев вполне уместны и в то же время достаточно экономны, что дает возможность читателю составить определенное мнение о собственной научной концепции автора книги. Следует указать, однако, и на определенные лакуны в списке литературы, прилагаемом к книге: в нем отсутствует ряд работ, посвященных иноязычному влиянию на русский язык в конце XX – начале XXI вв.; проблематика этих работ в значительной степени пересекается с той, которую исследует в своей книге К. Люциньский.

В целом работа Казимежа Люциньского производит впечатление квалифицированного лингвистического труда, выполненного на должном профессиональном уровне. Она содержит интересные наблюдения и теоретически важные результаты, позволяющие квалифицировать это исследование как вносящее вклад в изучение процесса языкового заимствования.

APIE ANGLIŠKĄ DOSTOJEVSKĮ LIETUVIŠKAI

MORRIS, R. N., 2009. *Švelnus kirvis*. Vilnius: Tyto alba. 347 psl.

MORRIS, R. N., 2009. *Kerštingas potroškis*. Vilnius: Tyto alba. 363 psl.

Dagnė Beržaitė
(Lietuva/ Litwa)

Pastaruju metu, sekdamas grožinės literatūros naujienas knygynų lentynose, negali nepastebėti suintensyvėjusio skaitytojų susidomėjimo klasika. Matyt, užaugo karta, kuriai būtina susipažinti su pasaulio literatūros paveldu. Juk nesinori tikėti, kad leidyklos šiandien leidžia knygas nesiorientuodamos į skaitytojų poreikius. Ir tai džiugina, nes klasika neabejotinai formuoja visų laikų skaitytojų skonį.

Susidomėjimas klasikine rusų literatūra galėtų būti ir didesnis žinant, jog būtent XIX amžiaus rusų proza daugeliu atžvilgių formavo, darė įtaką XX amžiaus Vakarų literatūrai. Vienintelis rusų rašytojas, kuriam, manau, netrūksta lietuvių skaitytojo dėmesio — tai Fiodoras Dostojevskis, kurio visi pagrindiniai romanai išleidžiami lietuvių kalba jau ne pirmą kartą. Tiesa, įdomu tai, kad kai kurie itin svarbūs Dostojevskio tekstai, kaip, pavyzdžiui, *Užrašai iš pogrindžio* (nuo jo prasideda religiniai ir filosofiniai Dostojevskio ieškojimai), *Amžinasis vyras* ar *Juokingo žmogaus sapnas* vis dar nežinomi tiems, kurie skaito tik lietuviškai. Kartais atrodo, kad leidyklos taip pat žino tik tuos Dostojevskio kūrinius, kurie į lietuvių kalbą pirmą kartą buvo išversti dar XX amžiaus pradžioje ar

tarpuokaryje. Naujų rusų klasikos vertimų nebuvimą galima būtų pateisinti sudėtinga ekonomine situacija. Tačiau kai verčiama iš pačių įvairiausių kalbų tiek tekstų, kurių, ypač naujausių, kokybė kartais galima būtų ir suabejoti, manau, ne vienam, nors kiek besiorientuojančiam literatūros pasaulyje, kyla nemažai klausimų: kas ir, svarbiausia, kodėl nusprendžia leisti vieną ar kitą grožinės literatūros knygą. Aišku, šioje srityje taip pat veikia literatūros mados, prioritetai, rinkos dėsniai, pažintys ar kiti panašūs dalykai. Bet geriau palikime šią eiliniam skaitytojui neįmenamą mįslę kitam kartui. Pagaliau paties Dostojevskio tekstus galima skaityti jei ne originalo kalba, tai bent jau anglų, į kurią beveik visa rašytojo kūryba buvo išversta dar praėjusio amžiaus antrajame dešimtmetyje.

Bet dabar apie Dostojevskį, tik kiek... kitoki. Jau, rodos, viskas pasakyta apie šį rusų rašytoją. Tačiau XX ir XXI amžių sandūroje, Rusijoje ir ne tik, itin populiariau rašyti romanus, kurių herojus — pats Dostojevskis. Be abejonės, šio autoriaus biografijų gausa nuo meninio ar ideologinio gyvenimo ir kūrybos įvertinimo iki bandymo rekonstruoti kiekvieną jo gyvenimo akimirką pasitelkus visus įmano-

mus (o ir neįmanomus¹) šaltinius tiesiog priverčia domėtis šia prieštaringa, kaip ir visa jo kūryba, asmenybe, jos ieškojimais, atradimais ir klystkeliais. Pati istorija pasiūlė „personažą“, kurį tinkamai suprasti ir įvertinti, rodos, reikia ne mažesnio talento nei jo paties. Taip ir gimė, o vėliau išsikovojo modernios ar, greičiau, post-modernios, pasaulio literatūros kontekste vietą du labai skirtingi (taip pat nevienodai ir vertinami), tačiau reikšmingi romanai, kurių protagonistas — pats Dostojevskis. Tai niekam nežinomo gydytojo iš Minsko L. Суркина romanas *Vasara Badene* (Л. Цыпкин *Лето в Бадене*), rusų kalba išleistas tik 2003 metais, praėjus daugiau nei dvidešimčiai metų nuo knygos parašymo; ir Nobelio premijos laureato, Pietų Afrikos rašytojo, šiuo metu gyvenančio Australijoje, J. M. Coetzee'o romanus *Peterburgo šeimininkas* (1994), (*The Master of Petersburg*), rusų kalba žinomas pavadinimu *Осень в Петербурге*². Deja, lietuvių skaitytojo šie romanai dar nepasiekė, nors norinčiųjų su jais susipažinti atsirastų nemažai: pirmajame dėmesį neabejotinai patrauktų originalus teksto stilius, taip pat skausminga bei aktuali antisemitizmo problema; antrajame — meistriškas, intriguojantis ir intelektualus literatūrinis žaidimas su Dostojevskio *Demonais*.

Tačiau mūsų leidėjai pasirinko kiek kitokią, matyt, „lengvesnę“ duoklę pa-

saulinei Dostojevskio „madai“ — savo skaitytojui pristato detektyvo žanro romanus, kuriuose veikia ne pats rašytojas, o jo sukurti personažai. Bet tai, gal ir deja, ne naujai pagarsėjęs nuotaikingas B. Akunino detektyvas *F. M.* (Б. Акунин *Ф. М.*), pasakojantis painingą istoriją apie nežinomą *Nusikaltimo ir bausmės* rankraštį. 2009 metais leidykla „Tyto alba“ išleido du romanus „Dostojevskio temomis“: *Švelnusis kirvis* (*A Gentle Axe*) ir *Kerštingas potroškis* (*A Vengeful Longing*), kurių autorius, šiuolaikinis britų rašytojas R. N. Morrisas, kaip teigiama abi knygas pristatančiose anotacijose, „[...] gręžiasi į Fiodoro Dostojevskio laikų Rusiją — apžavėtas rūsčios ir paslaptingos to meto Sankt Peterburgo atmosferos, autorius iš didžiojo rašytojo „pasiskolina“ Porfirijų Petrovičių, *Nusikaltimo ir bausmės* veikėją, ir suteikia jam galimybę toliau gyventi savo knygoje“.

Šie du detektyvai Lietuvos spaudoje buvo gana plačiai aptarti: 2009 metų vasarą „Lietuvos rytas“, tikriausiai įtikėjęs, kad jis yra kone pagrindinis šaltinis, iš kurio sužinomos literatūros naujienos, net kelis kartus pristatė dvi Morriso trilogijos *Sankt Peterburgo paslaptis* dalis (trečioji *A Razor Wrapped in Silk* dar turėtų pasirodyti). Beje, kaip tiksliai bus išverstas trečiosios dalies pavadinimas, nėra aišku, nors prisiminus vieną citatą iš Dostojevskio romano, norėtusi siūlyti variantą *Skustuvas, apsuktas šilku*. Beje, tai būtų nebloga mįslė Dostojevskio kūrybos mėgėjams — atspėti, kurio romano motyvai ar atskiros frazės įpinami į naujo Morriso detektyvo siužetą³.

Apskritai drįsčiau teigti, jog visa detektyvinė Morriso romanų energija koncentruojama ne į pačią šio specifinio žanro

¹ Tai rašydama turiu galvoje gana skandalingą vieno grasiausių šių laikų Dostojevskio kūrybos tyrinėtojų, rusų mokslininko I. Volgino knygą *Последний год Достоевского* (1991), kurioje kai kurie itin svarbūs rašytojo biografijos faktai, pvz., jo mirties aplinkybės, aiškinami pasitelkus hipotezes ir neabejotinai lakią knygos autoriaus vaizduotę.

² Apie šiuos romanus žr.: Бержайте, Д., 2008. О литературе и любви (Л. Цыпкин *Лето в Бадене*). *Литература* 50 (2), 53—63; Бержайте, Д., 2009. Посвящение отцам, или диалог с русской литературой (Дж. М. Кутзее *Осень в Петербурге*). *Литература* 51 (2), 21—34.

³ Šį kartą „pagelbėsime“: tai frazė iš Nastasijos Filipovnos, *Idioto* personažės, laiško Aglajai.

kūrinio intriga, ne į paslapčių, kurios apipina romanuose aprašytas žmogžudystes, įminimą, o į skaitytojo pastangas susigaudyti, kodėl pačių įvairiausių XIX amžiaus rusų rašytojo tekstų, nuo *Vargo žmonių* iki *Brolių Karamazovų*, herojai „veikia“ vienoje ar kitose *Švelnaus kirvio* ar *Kerštingo potroškio* situacijose. Deja, intelektualus ir intertekstualus žaidimas šį kartą lieka tik skaitytojo „potroškiu“: Morriso romanuose, net ir labiausiai stengiantis neužmiršti garsiosios R. Barthes'o minties apie „autorius mirtį“, apie tai, kad tik „[...] skaitytojas ir yra ta erdvė, kurioje fiksuojamos visos be išimties citatos, iš kurių ir susideda rašymas“⁴, vis dėlto nerasi to, ko į juos „neįdėjo“ jų autorius. Ir visas Dostojevskio personažų „sąskrydis“, kurio geriausias pavyzdys būtų antrajame Morriso romane minimas Čermako gimnazijos (priminsiu, jog Maskvos Čermako pensione nuo 1834 metų trejus metus mokėsi pats Dostojevskis) trisdešimt septynių mokinių sąrašas, o jame — beveik vien rusų rašytojo personažų pavardės: Dolgorukis, Karamazovas, Kirilovas, Krasotkinas, Šatovas, Totskis ir kt. Sąrašas visai atsitiktinis; vienintelis jo tikslas — humoras, kurį komentuodamas savo romanus nuolat pabrėžia Morrisas⁵.

Apie Morriso romanų kaip detektyvų kokybę (nes, kaip teigia detektyvo teorijų klasikai, šis žanras iš savųjų rato negailestingai „išspiria“ nesilaikančius griežtų jo taisyklių) galima būtų rašyti atskirai. Dabar tik trumpai užsiminsime, kad nusikaltėlio pasirodymas vos ne prieš pat pasako-

jimo baigtį neleidžia skaitytojui patirti tą intelektualinį malonumą, kurio ir tikimasi bandant kartu su sekliu, detektyvu Porfirijumi Petrovičiumi įvardyti nusikaltimo iniciatorių. Atrodo, kad šį kartą angliški detektyvai apie Rusiją⁶ — ne patys geriausi žanro pavyzdžiai.

Kalbant apie šį rusiškai anglišką ar angliškai rusišką Dostojevskio personažų „kokteilį“, būtina užsiminti ir apie dar vieną aspektą. Šį kartą tai lietuviška sudedamoji dalis — vertimai į lietuvių kalbą⁷.

Manau, „Tyto alba“, du tęstinius to paties autoriaus romanus atidavusi versti skirtingoms vertėjoms (V. Traškevičiūtei ir G. Gailiūtei), padarė klaidą. Atrodo, kad nė vienai nepavyko įsigilinti į rusų (beje, ne tik) onomastikos taisykles ir specifiką. Neįmanoma paaiškinti, kodėl vienoje vietoje Peterburgo gatvių ar rajonų pavadinimai verčiami į lietuvių kalbą (pvz., «Сенная» verčiama kaip „Šieno“, «Невский проспект» — kaip Nevskio, o ne Nevos prospektas⁸), o kitur — paliekami, kaip ir turėtų būti, autentiškai pavadinimai („Goročovaja“, „Sadovaja“, „Bolshaja Koniušenaja“ ir kt.). Pagaliau, jei nepaisoma taisyklių, tai norėtųsi nuoseklumo — derėtų vengti komiškos ir kartu pavojingos absoliutaus lietuvinimo situacijos, būdingos tarpukario vertimams į lietuvių kalbą⁹. Susidaro įspūdis, kad Mor-

⁴ БАРТ, Р., 1989. От произведения к тексту. In: Р. БАРТ. *Избранные работы: Семиотика: Поэтика*. Москва: Прогресс, 390.

⁵ Žr.: MORRIS, R. N., 2007. *My Debt to Dostoevsky*, Part I—II. Prieiga internete: <http://therapsheet.blogspot.com/2007/04/my-debt-to-dostoevsky-part-i.html> [žiūrėta 2010-06-20].

⁶ Beje, „angliškos“ detektyvinės istorijos, kalbama apie sukurtas Britanijoje, visada buvo laikomos žanro kanonu, o čia, matyt, rusiškas, t. y. autoriui svetimas, koloritas ir pakišo koją.

⁷ Į rusų kalbą išverstas tik pirmasis Morriso romanas apie Porfirijų Petrovičių.

⁸ Pagrindinė Peterburgo gatvė pavadinta ne Aleksandro Nevskio garbei atminti: rusiškai ji tada vadintųsi «Проспект Невского».

⁹ «Анна первой степени» 1927 m. buvo išversta kaip „Vyčio kryžius“, o A. Čechovo herojai „sumaišo“ Kulautuvą su Kačergine. Žr. ŽIRGULYS, A., 1979. *Prie redaktoriaus stalo*. Vilnius: Mokslas, 291.

riso romanų vertėjos būtų išvertusios visus rusiškus pavadinimus, jei būtų žinojusios jų reikšmes. Aišku, tai neįtikėtina, bet ką skaitytojui belieka galvoti? Kodėl vieno iš romanų veikėjai skaito „Šiaurės bitė“, o ne «Северная пчела», kodėl apie *Kerštingo potroškio* personažą teigiama, jog jis „turėtų gyventi po žeme“ (Morris 2009, p. 318), o ne „pogrindyje“? Gal verčiant ir redaguojant reiktų atsižvelgti ir į Dostojevskio tekstus, kurių citatų taip apstu Morriso romanuose? Ar tai tik dar vienas skaitytojo „potroškis“, kuris ignoruojamas verčiant „populiariąją“, suprask, „nerimtą“ literatūrą?

Kai kuriuos „nesusipratimus“, matyt, būtų galima pateisinti nepakankamu anglų autoriaus rusiškų realiųjų išmanymu; apie tai jis pats yra prisipažinęs viename interviu. Bet Morrisas nebijo prisipažinti klydęs ir atsiprašo skaitytojų už netikslumus. Tada logiška būtų laukti pasirinkto pažodinio vertimo autorių ar redaktorių

paaikškinimų. Nors, kita vertus, pažodinis vertimas šiomis dienomis, turint tiek puikių literatūros vertimų pavyzdžių, žinant, kad vertėjas pajėgus sukurti vieno ar kito rašytojo šlovę¹⁰, atrodo lyg koks anachronizmas ar profesionalumo trūkumas. Pagaliau, gal ir ne visai tikslingas leidyklų pasirinkimas versti romanus, tiesiogiai „atsispiriančius“ nuo kito rašytojo sukurtų idėjų ir personažų, kai visa tai recipientų kultūroje ne visada „atpažįstama“ dėl tekstų-donorų vertimų trūkumo.

Panaši situacija Dostojevskio kūrybą jau buvo išstikusi, tiesa, daugiau nei prieš šimtą metų. XX amžiaus pradžioje Didžiojoje Britanijoje pasirodė D. Merežkovskio (Д. Мережковский) knygos apie Dostojevskį fragmentų vertimai, kai anglų kalba tebuvo žinomi vos keli rusų rašytojo tekstai. Merežkovskio knyga tada liko beveik nepastebėta. Istorinė patirtis, perfrazuojant vieną Stavrogino posakį, jau įrodė: „Norint peršokti tvorą, reikia... turėti tvorą“.

¹⁰ Kaip chrestomatinius pavyzdžius galima paminėti japonų rašytojo H. Murakamio vertimus į rusų kalbą (vertėjas D. Kavaleninas (Д. Каваленин)). Beje, Murakamio *Dansu, dansu, dansu* lietuvių ir rusų kalbomis — kone du skirtingi romanai, apie kurių vertę dauguma tegali spręsti pagal romano vertimus. Kitas pavyzdys — jau minėto Coetzee'o romano vertimas į rusų kalbą, kur pakeistas net romano pavadinimas siekiant kartu su autoriumi sukurti naują, papildomą teksto reikšmę, atpažįstamą tik konkrečioje kultūroje. Apie vertėjo D. Iljino (Д. Ильин) profesionalumą, sėkmingą jo bandymą Pietų Afrikos rašytojo romanui suteikti deramą vietą klasikinės rusų literatūros kontekste recenzentės rašyta «Посвящение отцам, или диалог с русской литературой (Дж. М. Кутзее *Осень в Петербурге*)».

О ВАЖНЕЙШЕМ ИЗ ИСКУССТВ

ARLAUSKAITĖ, Natalija, 2010. *Trumpas feministinės kino teorijos žinynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 115 psl.

Виктория Макарова
(Lietuva/ Litwa)

Черно-белое изображение склонившейся над столом женщины, слегка размытое, в стиле 20-х годов¹, – так оформлена обложка новой книги, выпущенной издательством Вильнюсского университета. Это «Краткий справочник феминистской теории кино» Наталии Арлаускайте, первая книга на литовском языке, целиком посвященная теории кино. Некоторые особенности этой книги становятся понятны читателю из названия книги: во-первых, речь идет о ф е м и н и с т с к о й теории кино, вернее, теории кино, порожденной феминизмом т. н. третьей волны (70-90-х гг.). Предпосылкой для выделения феминистской теории кино из общей кинотеории послужили «попытки осознать значение и логику женского образа в кино» (с. 5) и мысль о том, что «кино “не невинно”»: это форма выражения, поддержания и воссоздания порожденных культурой Запада иерархий, и в первую очередь – гендерной иерархии» (с. 5). Второй момент, который мне хотелось бы подчеркнуть – это то, что книга написана на литовском языке, что, как мне представляется, является вкладом, по крайней мере, в литовский метаязык кино, ибо на сей день

в Литве пользуются спросом в основном англоязычные тексты о кино (я имею в виду академические источники).

Словарь предваряет предисловие автора (с. 5–9), в конце книги располагаются списки справочного материала: основные антологии феминистской теории кино (с. 95), список видеоматериалов о создателях феминистской теории кино (с. 96–97) и видеоматериалов о режиссерах-женщинах (с. 98), указатель посвященных теории кино веб-ресурсов (с. 99–101), именной указатель (с. 102–105) и указатель фильмов (с. 106–111). Большую часть (с. 10–94) книги составляет словарь понятий: *альтернативное кино, бытие-под-взглядом – to-be-looked-at-ness, взгляд, вуайеризм, голос, женское кино и кино для женщин, звезда, звук, монструозная женственность, мужской взгляд – male gaze, порнография, раса и пол, сексплуатационные фильмы, фетишизм, эксцесс* и др. В конце каждой словарной статьи дается предлагаемый для углубления в обсуждаемую в словарной статье проблему список литературы и фильмов. В общем, отличное подспорье для студентов (автор читает в Вильнюсском университете несколько курсов о кино) и занимательнейшее чтение для любителей кино.

¹ Кадр из «Человека с киноаппаратом» Д. Вертова: Е. Свилова у монтажного стола.

VU KHF mokslinio gyvenimo dienoraštis / Z życia naukowego Wydziału Humanistycznego w Kownie

REKLAMŲ KŪRĖJAI PRIĖMĖ *STARTUOK!* IŠŠŪKĮ

*Giedrė Lankutytė
(Lietuva/ Litwa)*

Antrus metus vykęs *STARTuok!* reklamų konkursas Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete pasiekė savo finišą. Dar pačioje pradžioje organizatorių ambicingai užsibrėžtas tikslas pasiekti visus Lietuvos mokinius, studentus bei užsienio lietuvius, juos kviesti dalyvauti ir raginti kurti savo reklamas pasiteisino.

Idėja gimė paskaitoje

„Mintis surengti reklamų konkursą gimė visiškai netikėtai. Jį galime vadinti gero namų darbo rezultatu“, — prisiminė šių metų reklamų konkurso *STARTuok!* vadovė Giedrė Rutkauskaitė. „Prieš metus, ke-tvirtame kurse, gavome užduotį sugalvoti idėją projektui ir užpildyti paraišką finansavimui gauti. Šio darbo nereikėjo niekur siųsti, tačiau skatindamos viena kitą nusprendėme pateikti paraišką į Kauno miesto savivaldybę. Netrukus sužinojome, kad pavasarį turėsime ką veikti — organizuosime reklamų konkursą“.

Lietuvių filologiją ir reklamą studijuojančios merginos pirmąjį konkursą skyrė vaizdo reklamai. Jame galėjo dalyvauti visi Lietuvos studentai. „Šis projektas leido mums pačioms universitete įgytas žinias įgyvendinti praktiškai. Susidomėję studentai noriai įsitraukė į reklamos kūrimo procesą, gausiai lankė tikrų reklamos

specialistų rengiamus seminarus. Pirmojo projekto sėkmė nepaliko kitos išeities, kaip tik dar kartą organizuoti šį konkursą“, — sakė pirmojo vaizdo reklamų konkurso *STARTuok!* vadovė Gabrielė Vilutytė.

Šiomet projektas išaugo trigubai. Į kūrybinį procesą galėjo įsitraukti ne tik Lietuvos studentai. Ši galimybė suteikta visiems mokiniams ir mokinio ar studento statusą turintiems užsienio lietuviams. Dalyviai šį kartą galėjo kurti ne tik vaizdo, bet ir spaudos ar kaičiąsias reklamas (angl. *banner*).

Finišavo su trenksmu

Prasidėjęs šešių seminarų ciklu reklamos temomis, vėliau kvietęs į improvizuotas reklamos kūrimo dirbtuves, antrasis reklamų konkursas *STARTuok!* finišą pasiekė su per 50 originalių autorinių studentų ir mokinių darbų. Geriausių reklamų autoriai apdovanojami finaliniame renginyje. „Kartu su autoriais ir renginio svečiais peržiūrėjome visas konkursui atsiųstas reklamas. Buvo labai smagu, nes aplink vyravo šventinė nuotai-ka, visus darbus lydėjo audringos ovacijos ir palankus įvertinimas. Be to, paties konkurso renginių pasiūla buvo daug geresnė ir kokybiškesnė“, — išpūdziais dalijosi projekto vadovė Giedrė Rutkauskaitė.

Projekto organizatoriai iš viso apdovanojo keturių kategorijų atstovus, su-

kūrusius išskirtines spaudos ir vaizdo, kaičiausias reklamas. Renginio pabaigoje paskelbta ir geriausia pripažinta reklamų konkurso *STARTuok!* reklama. Jos autoriai Marius Jutka, Nargiza Nurdinova ir Tautvydas Šarskus džiaugėsi, kad reklamos formatu įgyvendinta idėja susilaukė vertintojų pripažinimo. Nugalėtojai tikino ir toliau kursiantys reklamas, kad kitais metais galėtų apginti geriausiųjų vardą.

Papildomus prizus reklamų kūrėjams taip pat įsteigė telekomunikacijų bendrovė „Init“, kavinė „Vero cafe“, laikraštis „15min“, interaktyvus lietuvių bendruomenės tinklapis „Trysmilijonai.lt“ bei VU Kauno humanitarinis fakultetas.

Mokytasi iš geriausiųjų

„Ne kartą visiems konkurso dalyviams akcentavome, kad čia svarbiausia — idėja. Būtent dėl to ir rengėme gana didelį šešių seminarų ciklą, kuriuo siekėme ne tik paskatinti tokių idėjų kūrimą, bet ir stengėmės parodyti, kaip tas idėjas galima įgyvendinti“, — seminarų idėją aiškino projekto vadovė.

Pirmajame susitikime su mokiniais ir studentais dalyvavo rinkodaros direktorė Olga J. Belova. Ji dalinosi savo asmenine patirtimi ir pasakojo, kaip reikia išsiskirti iš kitų ir pelnyti taip trokštamą auditorijos dėmesį. Pasak lektorės, pirmiausia reikia pradėti mąstyti kitaip ir į reklamą pažvelgti iš jos žiūrovo ir pagrindinio vertintojo pusės. „Svarbiausia gerai pažinti vartotojus, nuspėti jų lūkesčius ir išsiaiškinti tuos poreikius, kurie šiandien iš tiesų diktuoja sąlygas rinkai“, — tvirtino rinkodaros specialistė. „Taip pat svarbu, kad Jūsų sukurta reklamos idėja plisėtų“. Olga J. Belova seminaro dalyvius skatino kurti būtent tokias reklamas.

Toliau sekė „15min“ Kauno skyriaus vadovo Donato Večerskio pasakojimas apie spaudos reklamos ypatumus. Lektorius ne tik pateikė daug praktinių pavyzdžių, tačiau ir konstatavo, jog spaudos reklama tikrai nemirė, tad investuoti į ją verta. Anot lektoriaus, kad pritrauktų užsakovų, redakcijos mažina reklamos įkainius, privalo didinti skaitomumą, spaudos prieinamumą. „Taip pat nemenka sąlyga tampa kūrybiškumas. Reklamos kūrėjai turi „nertis iš kailio“, kad pateiktų išskirtines, netradicines idėjas: prikljuojami priedai, reklaminiai lankstinukai laikraščio ar žurnalo viduje, reklamuojamas produktas ar paslauga per visą puslapį ar tarsi „lipantis iš popieriaus“. Dar viena reklamos atmaina — užsakomieji straipsniai, kuriuos skaitydamas iš pirmo žvilgsnio neįtari, jog tai reklama. Ir visa tai pasiteisina“, — teigė D. Večerskis.

Dalijosi patirtimi

„Šiuolaikinis reklamos vartotojas yra išrankus ir atkreipia dėmesį tik į originalias, šokiruojančias, efektingas reklamas. Saldus paviršutiniškas banalus reklamos pateikimas liko praeityje, dabar reklamos kūrėjai turi pasitelkti savo kūrybiškumo galias, laužyti standartus, ieškoti neišminėtų kelių kaip pasiekti ir paveikti vartotoją“, — seminarą apie reklamos tekstą pradėjo penkiolikos metų rinkodaros patirtį turinti Daina Bytautaitė Motiejūnienė. Jauniesiems kūrėjams lektorė skyrė paskaitą apie tekstą reklamoje: teksto išdėstymą, šūkių kūrimą, žodžių žaismą, įvairias stiliaus priemones. Didžiausią auditoriją smalsuolių sutraukusi rinkodaros specialistė tvirtino, kad vienas iš pačių svarbiausių reklamos kriterijų — vaizdo ir teksto darna.

Po šių susitikimų animatorius ir iliustratorius Artūras Krištopaitis bei vaizdo operatorius Andrius Baranovas pasakojo, kaip techniškai reikia įgyvendinti iššokančios reklamos (angl. *banner*) idėją, bei dar tik kurti pradedančią auditoriją supažindino su vaizdo siužetų kūrimo technologijomis, montažo subtilybėmis. „Idėja yra viena, tačiau kaip ją tinkamai įgyvendinti — jau kitas klausimas“, — tvirtino A. Baranovas.

Seminarų ciklą užbaigė kūrybos direktore dirbanti Jurga Radžiuvienė, kuri dalinosi savo dešimties metų TV reklamos gamybos darbo patirtimi, supažindino su socialinės reklamos reiškiniu. Lektorė aiškino, jog komercinės reklamos žinute norima informuoti vartotoją, kaip jam būtų geriau, patogiau parduoti vieną ar kitą norimą prekę, paslaugą. O socialinė reklama dažniausiai teigia, jog reikia kažko atsisakyti. Pastarąsias sukurti yra labai ilgas, atidus ir atsakingas procesas. Tokią reklamą matydami, žmonės turi susimąstyti ir pradėti norėti keistis (žinoma, jei to reikalauja socialinė reklama). „Svarbiausias momentas kuriant socialinę reklamą

yra tikslinė auditorija. Reikia kruopščiai apgalvoti, kokiai visuomenės daliai bus skirta žinutė“, — akcentavo J. Radžiuvienė. Lektorė taip pat pabrėžė, kad daugybė atliktų tyrimų, apklausų patvirtina vieną reklamų ypatybę — teigiamybės reklamoje priimtinesnės nei neigiamybės. Žiūrovai linkę atmesti tai, kas jiems negražu, nemalonu matyti ar girdėti.

REKLAMŲ KONKURSO NUGALĖTOJAI

Geriausios STARTuok! reklamos autoriai: Tautvydas Šarskus, Marius Jutka, Nargiza Nurdinova. Geriausios video reklamos autoriai: Tautvydas Šarskus, Marius Jutka, Nargiza Nurdinova. Geriausią spaudos reklamą sukūrė Monika Liutkevičiūtė. Geriausią kavos išsinešimui reklamą sukūrė Jolanta Vainikonytė, Indrė Stasiukynaitė, Dominyka Kancytė. Geriausios telekomunikacijų paslaugų reklamos autorė — Dominyka Kancytė. Geriausią VU KHF reklamą sukūrė Marius Urbonas. Nugalėtojų reklamas galima pamatyti projekto interneto svetainėje <http://startuok.vukhf.lt>

**Mūsą autorius prisiminus /
Pamięci naszych autorów**

Умер Аркадий Бартов

В ночь с 19 на 20 апреля умер писатель Аркадий Анатольевич Бартов (Шейнблат). Умер, не дожив до семидесятилетия, которое должно было наступить в декабре этого года. Вмешался несчастный случай (пожар, отравление дымом), и все оборвалось.

Инженер по образованию, он ощутил себя литератором в 70-е годы. Но то, что он стал писать, было настолько непохоже на советскую литературу, что опубликовать эти тексты не представлялось возможным. Бартов стал помещать свои произведения в самиздатских журналах: в «Часах», в «Обводном канале», в «Митином Журнале». В этих же изданиях появились и первые отклики на его творчество. Кое-что ему удалось опубликовать за границей (журналы «Стрелец», «Синтаксис»).

Первая его официальная публикация на родине была в альманахе «Круг» (1985) – коллективном сборнике участников Клуба-81. Книги стали выходить только в 90-е годы. В эти же годы Бартов вступает в Союз писателей Петербурга, его переводят на английский, немецкий, французский языки. Один из его текстов, переведенный на сербский, вошел в «Антологию мирового рассказа», изданную в 1992 году в Белграде.

Бартов был писателем-новатором, одним из обновителей современной русской прозы. Он не «изображал жизнь», а конструировал некий условный мир, населенный условными «нулевыми» героями. Он виртуозно работал с «языками» повседневности: с языком инструкций и деловых бумаг, со штампами

соцреализма, со спонтанной, «захлебывающейся» речью. Это не была просто игра, через это им выявлялась пустота и абсурдность повседневности.

За свою жизнь он успел много, но, вероятно, многого и не успел. Все оборвалось.

Арьев А. Ю.
Бутырин К. М.
Дмитриев О. Н.
Звягин Е. А.
Зубова Л. В.
Иванов Б. И.
Лапенков В. Б.
Лихтефельд Б. Е.
Останин Б. В.
Попов В. Г.
Ржевский Н. Н.
Смирнов-Охтин И. И.
Стратановский С. Г.
Шельвах А. М.
Эрль В. И.

Arkady Bartov dies

On April, the 20th, at 4 o'clock in the morning Arkady Bartov (Sheinblat) died. He passed away prior to his 70th birthday, the anniversary to come forth in December of the current year. However, the fatal accident took place: the fire at home and the noxious fume poisoning meddled in his life and everything was cut short.

An engineer by education, he became aware that he was a man of letters in the 70s of the 20th century. As a matter of fact, the things he started to write were so much unlike the traditional Soviet literature that publishing these texts did not seem possible. Bartov started with placing his writings in illegal "samizdat" journals, such as *Tchasy (The Clock)*, *The Obvodny Canal*, *Mitya's Journal (Mitin Zhurnal)*. In these very editions the first comments and responses to his works appeared. Luckily, he succeeded to publish some of his writings abroad, in such journals as *Strelets (Sagittarius)* and *Syntax*.

His first official publication in his motherland was in the almanac *The Circle (Krug, 1985)*, a literary anthology comprising the works of Club-81 members. His own books started to be published only in the 90s. In 1991 he enters the Union of St. Petersburg Writers, his texts are translated into English, German, French. One of his texts translated into Serbian appeared in *The Anthology of the World Best Short Stories* published in Belgrade in 1992.

Bartov was an innovator in literature, one of the writers who renewed and refreshed modern Russian prose. He never "depicted" life, he was constructing a certain relative world inhabited by "defined zero" characters. He masterly worked with the routine languages of day-to-day reality, i. e. with the language of instructions and commercial papers, with the stock phrases of Socialist Realism, with spontaneous, "breathless" speech. It was not simply the game he played, — by this method he revealed the emptiness and absurdity of everyday life.

He managed to do a lot of things in his life. But, apparently, he did not have time enough for many things to be done... Everything was cut short.

A. Aryev
K. Butyrin
O. Dmitriev
E. Zvyagin
L. Zubova
B. Ivanov
V. Lapenkov
B. Likhtenfeld
B. Ostanin
V. Popov
N. Rgevskiy
I. Smirnov-Okhtin
S. Stratanovskiy
A. Shelvakh
V. Erl

Anonsai / Zapowiedzi

27 декабря 2010 г. Кафедра русского языка и литературы Университета Анкары (Турция) объявляет набор статей в седьмой выпуск «Международного журнала российских исследований». Журнал публикует оригинальные исследования по истории, культуре, литературе, лингвистике, политике России с древнейших времен до наших дней. Адрес редакционной коллегии: editor@radtr.net

URL: <http://www.radtr.net>

17–30 января 2011 г. В Высшей школе перевода МГУ им. М. В. Ломоносова пройдут курсы повышения квалификации в области методологии и дидактики письменного и устного перевода. Предварительная программа курсов включает такие темы: «Когнитивная модель перевода», «Перевод в условиях глобализации: виды переводческой деятельности», «Новейшая история перевода: Век XX–XXI». Стоимость обучения – 18 800 рублей. Всем участникам программы выдается сертификат. Справочная информация и запись на курсы: kpk_translator@mail.ru

URL: <http://www.esti.msu.ru/>

17–18 февраля 2011 г. на Кафедре русского языка для иностранных учащихся МГИМО (Москва) пройдет II Международная научно-практическая конференция «Русский язык в полицентричном мире: проблемы и перспективы».

URL: <http://www.mgimo.ru/study/dean/6779/index.phtml>

April 13–17, 2011. The “Our Languages” (<http://www.tcd.ie/Russian/our-languages/>) research team in Trinity College Dublin is hosting two conferences back-to-back in April 2011. In the first conference, “Relocating Cultures”, the organisers bring together scholars in the fields of language in society, sociolinguistics, linguistic anthropology, language politics, and diaspora and identity studies. The second conference, “The collapse of the Soviet Union: 20 years on” (15–17 April 2011) brings together scholars working across various disciplines in Central and East European studies. If you would like to offer a paper, please send an abstract to ssmyth@tcd.ie by 31 October 2010.

URL: <http://www.tcd.ie/Russian/our-languages/conference.php>

11–14 July 2011. The Athens Institute for Education and Research (AT.IN.E.R.) is organizing its 4th International conference on Philology, i.e. languages, literatures and linguistics. The aim of the conference is to bring together scholars and students of languages, literatures and linguistics. Selected papers will be published in Special Volumes of Conference Proceedings. Please submit a 300-word abstract by 20th of December 2010, by email atiner@atiner.gr

URL: www.atiner.gr/literature.htm

Уважаемые коллеги! Информацию о конференциях, семинарах и других научных событиях вашего вуза для публикации в “Respectus Philologicus” присылайте нам по адресу <aladiomidova@vukhf.lt>.

VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM

„Respectus Philologicus“ yra tarptautinis regioninis filologijos mokslo srities leidinys, skirtas gramatikos, semantikos ir semiotikos krypties (H 352) tyrinėjimams.

Pagrindinės „Respectus Philologicus“ kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

Leidinyje „Respectus Philologicus“ skelbiami Centrinės ir Rytų Europos regiono mokslininkų probleminiai straipsniai, vertimai, recenzijos, diskusijos, mokslinės veiklos apžvalgos. Straipsnių apimtis – iki 30 000 spaudos ženklų (0,75 autorinio lanko), apžvalgos, recenzijos – iki 10 000 spaudos ženklų (0,25 autorinio lanko). Dėl didesnės apimties publikacijų būtina iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami atspausdinti dviem egzemplioriais, 12 punktų Times New Roman šriftu, 1,5 eilutės intervalu. Prie atspausdinto teksto turi būti pridėta ir elektroninė teksto rinkmena (teksto redaktorius – „Microsoft Word“, „Office 2003“ arba naujesnė versija, rinkmeną galima atsiųsti elektroniniu paštu adresais <leonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. Tekstai turi būti parengti pagal toliau pateikiamus publikacijų struktūros reikalavimus. Straipsniai, parengti nesilaikant šių reikalavimų, redakcijos nesvarstomi. Redakcija pasilieka sau teisę, esant reikalui, redaguoti tekstą ir kartu nekeisti jo esmės.

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiamus mokslo straipsnius vertina mažiausiai du redaktorių kolegijos paskirti recenzantai. Iš jų bent vienas yra ne redaktorių kolegijos narys. Recenzentų pavardės neskelbiamos. Straipsnio pabaigoje redakcija nurodo datas, kada jis gautas ir kada priimtas publikuoti. Leidinyje skelbiami tik straipsniai, neskelbti nei viena iš pagrindinių leidinio kalbų.

Redaktorių kolegija primena, kad pirmiausia priimami publikuoti straipsniai, atitinkantys žurnalo kryptį. Tai diskurso analizės tarpdisciplininiai tyrimai, kognityvinės lingvistikos, semiotikos, literatūros sociologijos, kultūrologijos tyrimai. Redaktorių kolegija publikuoti priima ribotą kiekį straipsnių, neatitinkančių žurnalo krypties, – ne daugiau kaip 2–3 straipsnius į vieną numerį. Priimti publikuoti straipsniai spausdinami atsižvelgiant į rankraščio gavimo eilę.

„Respectus Philologicus“ publikacijų struktūra

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiami mokslo straipsniai turi atitikti tokius reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas bei metodologija, aptarta nagrinėjamos problemos tyrimų būklė, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio straipsnio turi būti pridėta ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų santrauka lietuvių kalba, nurodyti reikšminiai žodžiai ir ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų santrauka anglų, o prie skelbiamo nelietuviškai – ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų anotacija ir reikšminiai žodžiai straipsnio kalba bei ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų apimties santrauka anglų kalba.

Publikacijos pradžioje, kairėje puslapio pusėje, nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, įstaiga, kuriai ji(s) atstovauja (straipsnio kalba), autoriaus įstaigos (autoriaus pageidavimu – namų) adresas (autoriaus atstovaujamos šalies kalba), telefonas, elektroninio pašto adresas, moksliniai interesai. Toliau puslapio centre spausdinama publikacijos antraštė. Straipsnio pavadinimas, autoriaus vardas ir pavardė, atstovaujama įstaiga kartojami prieš *Summary* straipsnio pabaigoje anglų kalba. Pabaigoje nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, mokslinis, pedagoginis vardas (-ai), pareigos atstovaujamos institucijos padalinyje.

Nuorodos pateikiamos pagal tarptautinę Harvardo nuorodų sistemą (išsamiau apie šią sistemą žr.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Nuorodos pagrindiniame tekste pateikiamos pagal tokią schemą: skliausteliuose nurodoma šaltinio autoriaus pavardė, leidimo metai, puslapis ar puslapiai. Pvz.: Skaitytojas ar kalbėtojas „pasitelkia savo kultūrinę patirtį aiškindamasis kodus ir ženklus, kurie sudaro tekstą“ (Fiske 1998, p. 17). Autoriaus pavardės galima neminėti, jei iš konteksto visiškai aišku, kuriam autoriui priklausoma nurodomas darbas. Jeigu šaltinis turi daugiau negu du autorius, nurodoma tik pirmojo autoriaus pavardė: (Kubilius *ir kt.* 1999, p. 131). Jei literatūros sąrašė du ar daugiau autorių yra bendrapavardžiai, autoriaus pavardė nuorodoje papildoma vardo inicialu: (Kubilius V. 1999, p. 15).

Paaiškinimai ir pastabos pateikiamos pagrindinio teksto puslapio apačioje 10 p. šriftu. Jų numeracija ištisinė.

Literatūros sąrašas pateikiamas po pagrindinio teksto (arba po paaiškinimų, jei jie yra). Šaltiniai sąrašė išdėstomi abėcėlės tvarka pagal autorių pavardes. Šaltiniai kirilica arba kitais nelotyliškais šriftais pateikiami sąrašo pabaigoje. Šaltiniai nurodomi pagal šiuos pavyzdžius:

Nurodant knygą:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Knygos pavadinimas*. Leidimo numeris (jei ne pirmasis). Leidimo vieta: Leidėjas.

Nurodant grožinį kūrinį, straipsnį ar kitą smulkesnį tekstą iš knygos:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas. *In*: Knygos autoriaus ar sudarytojo (pastaruoju atveju prieš sudarytojo pavardę pridedama santrumpa Sud.) Vardo inicialai. PAVARDĖ. *Knygos pavadinimas*. Leidimo vieta: Leidėjas, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito teksto pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, numeris, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš elektroninio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas*. Prieiga: Interneto puslapio adresas [Žiūr. data].

Jei tas pats autorius tais pačiais metais paskelbė daugiau negu vieną nurodomą šaltinį, jie skiriami raidėmis a, b, c ir t. t., rašomomis prie leidimo metų. Literatūros sąrašė šaltiniai pateikiami chronologiškai pagal išleidimo datą.

Lietuviškame tekste senesni lietuviški asmenvardžiai rašomi pagal dabartinės rašybos normas, o nelietuviški asmenvardžiai – originalo forma pagal leidinio *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba* (parengė SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. Vilnius: Mokslas, 81–89) reikalavimus. Pirmą kartą tekste pateikiamas visas vardas (vardai) ir pavardė, o toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Nelietuviškame tekste asmenvardžiai rašomi pagal tos kalbos rašybos tradicijas. Nuoro-dose visi aprašai rašomi originalo forma.

Tekste minimus kitakalbius arba senesnius literatūros kūrinių, mokslo veikalų, periodinių leidinių pavadinimus rekomenduojama rašyti originalo forma. Jeigu jie verčiami arba trumpinami, skliaustuose arba išnašoje reikia nurodyti originalų pavadinimą. Nuoro-dose ir literatūros sąrašė visi pavadinimai rašomi originalo forma.

Knygų, žurnalų ir kitų atskirų leidinių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, o smulkesnių, atskiro leidinio nesudarančių, grožinės literatūros kūrinių, straipsnių ir kitų tekstų – kabutėse.

Grožinę literatūrą tekste rekomenduojama cituoti originalo kalba išlaikant autentišką rašybą ir skyrybą. Kitakalbės grožinės literatūros citatos gali būti išverstos išnašose. Kitakalbes mokslinės literatūros citatas rekomenduojama išversti.

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI

„Respectus Philologicus” – to międzynarodowe regionalne czasopismo naukowe z dziedziny nauk humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem gramatyki, semiotyki i semantyki (H 352).

Podstawowymi językami „Respectus Philologicus” są języki polski, litewski, angielski i rosyjski.

W „Respectus Philologicus” publikowane są artykuły naukowe o charakterze problemowym, przekłady, recenzje, dyskusje uczonych regionu i przeglądy działalności naukowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Wielkość artykułu – do 30 000 znaków drukarskich (0,75 arkusza autorskiego); przeglądy, recenzje – do 10 000 znaków drukarskich (0,25 arkusza autorskiego). Przekroczenie dopuszczalnej wielkości publikacji wymaga wcześniejszego uzgodnienia z redakcją. Przesłane do publikacji materiały powinny być wydrukowane przy zastosowaniu 1,5 odstępu między wierszami, czcionka: 12 Times New Roman w 2 egzemplarzach. Jednocześnie powinna być przedłożona wersja elektroniczna (edytor tekstów – Microsoft Word, Office 2003 i późniejsze wersje; materiały można przysłać pocztą elektroniczną na adres: <eleonora.lassan@ff.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>). Teksty powinny odpowiadać wyszczególnionym poniżej wymogom odnośnie struktury publikacji. Prace nie spełniające wymogów stawianych przez redakcję nie będą przyjmowane. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania zmian redaktorskich w nadesłanych publikacjach bez zmiany istoty treści.

Każdemu artykułowi naukowemu, który otrzymuje redakcja, kolegium wyznacza dwóch recenzentów, z których jeden nie jest członkiem kolegium redakcyjnego. Recenzja jest przeprowadzana anonimowo. Na końcu artykułu redakcja wpisuje datę otrzymania i przyjęcia artykułu do druku. Publikowane są jedynie oryginalne prace naukowe, które nie były publikowane w żadnym z podstawowych języków czasopisma.

Kolegium redakcyjne przypomina, że w pierwszej kolejności przyjmuje do druku materiały odpowiadające kierunkowi czasopisma. Są to badania interdyscyplinarne w zakresie analizy dyskursu, prace z dziedziny językoznawstwa kognitywnego, semiotyki, socjologii literatury i kulturologii. Materiały nie odpowiadające profilowi czasopisma będą przyjmowane do publikacji w ograniczonej ilości – max. 2-3 artykuły w numerze. Prace przyjęte do druku publikowane są według kolejności ich złożenia w redakcji.

Struktura publikacji w „Respectus Philologicus”

Do „Respectus Philologicus” przyjmowane są artykuły naukowe, odpowiadające wymogom dotyczącym takiego rodzaju publikacji. W artykule koniecznym jest sformułowanie i określenie metodologii badania naukowego, przeanalizowanie istniejących badań dotyczących danego zagadnienia, przedstawienie i uzasadnienie rezultatów analizy materiału, wyszczególnienie wykorzystanej literatury. Artykuł naukowy w języku polskim powinien mieć dołączoną adnotację (nie mniej niż 1 000 znaków drukarskich) w języku polskim, słowa kluczowe w języku polskim i angielskim i streszczenie w języku angielskim (nie mniej niż 2 000 znaków drukarskich). Na początku artykułu, z lewej strony, podaje się imię i nazwisko autora, instytucję, którą reprezentuje autor, adres instytucji i adres domowy (wg życzenia autora), telefon i adres poczty elektronicznej, zainteresowania naukowe. **Poniżej, pośrodku strony – tytuł artykułu. Tytuł artykułu, imię i nazwisko autora, instytucja, którą reprezentuje autor, należy powtórzyć w języku angielskim na końcu artykułu, przed *Summary*.** Na końcu podaje się imię i nazwisko autora, tytuł/stopień naukowy, stanowisko zajmowane w jednostce reprezentowanej instytucji.

Odsyłacze bibliograficzne są cytowane według systemu harwardzkiego (więcej o systemie zob. http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Odsyłacze w tekście podstawowym zaznaczamy następująco: w nawiasie – nazwisko autora, rok wydania, po przecinku – strona lub strony.

Np. „Część ciała nie może występować w funkcji instrumentu” – pisał Grochowski (Grochowski 1974, s. 163).

Nazwisko autora można pominąć, jeżeli z kontekstu jednoznacznie wynika, że jest on autorem cytowanej pracy. Przy pracach zbiorowych podajemy nazwisko pierwszego autora (Kubilius *i in.* 1999, p. 131). Jeżeli w spisie wykorzystanych źródeł i opracowań dwóch lub więcej autorów ma to samo nazwisko, to w odsyłaczu przy nazwisku autora należy umieścić inicjał imienia (Kubilius *V.* 1999, p. 15).

Objaśnienia i uwagi należy umieszczać na dole strony i opracowań czonką 10. Numeracja ciągła pozycji w całości spisu.

Spis wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy po tekście podstawowym (lub po objaśnieniach, o ile takowe są). Źródła w spisie podajemy w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów. Źródła zapisane cyrylicą lub innym, nie łacińskim alfabetem umieszczamy na końcu spisu. Źródła opisujemy następująco:

Dla monografii:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Nazwa książki*. Numer wydania (jeżeli nie pierwsze). Miejsce wydania: Wydawca.

Dla utworów literatury pięknej, artykułów lub innych, niedużych tekstów z książki:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki. *In:* Inicjały. NAZWISKO autora lub red./oprac./ed. książki (w takim wypadku przed nazwiskiem należy umieścić skrót red./oprac./ed.). *Tytuł książki*. Miejsce wydania: Wydawca, strony.

Dla artykułów z wydań periodycznych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu. *Tytuł wydania periodycznego*, numer, strony.

Dla artykułów z wydań internetowych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki*. Dostępne na stronie: Tytuł strony internetowej [od data].

Jeżeli ten sam autor w tym samym roku ogłosił więcej niż jedno cytowane źródło, należy je opatrzyć literami a, b, c itd., umieszczając przy roku wydania. W spisie wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy od najstarszego do najpóźniejszego.

Imiona własne pisze się zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii. W odsyłaczu, pojawiającym się w tekście po raz pierwszy, podaje się nazwisko i inicjały, dalej można ograniczyć się tylko do nazwiska tego autora.

Występujące w tekście zapożyczone i przestarzałe nazwy źródeł literackich, badań naukowych, wydań periodycznych zaleca się podawać zgodnie z oryginałem. W przypadku, kiedy są one tłumaczone lub skracane, w nawiasie lub w odsyłaczu trzeba koniecznie podać nazwę w oryginale. W odsyłaczach i spisie wykorzystanych źródeł i opracowań wszystkie nazwy i tytuły należy podawać w oryginale.

Tytuły książek i innych publikacji oddzielnych w tekście pisze się za pomocą kursywy, a tytuły niedużych utworów literackich, artykułów i innych tekstów nie będących publikacją samodzielną – w cudzosłowie.

Literaturę piękną zaleca się cytować w języku oryginału, zachowując zasady pisowni i interpunkcji źródła. Tłumaczenie cytatu z utworu literackiego w języku obcym można przytoczyć w przypisie. Cytaty z literatury naukowej w języku obcym zaleca się przytaczać w tłumaczeniu.

GENERAL REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS

Respectus Philologicus is a philological periodical dealing with the problems of grammar, semiotics and semantics (H 352).

The main languages of the journal are English, Lithuanian, Polish and Russian.

Respectus Philologicus publishes scholarly articles, translations, reviews, overviews, and discussions of the philological research in the region. The size of articles is up to 30 000 printed characters; the size of reviews and overviews is up to 10 000 printed characters. In case the paper exceeds the normal length the editors' consent for its publication is needed. Texts for publication should be submitted in two hard copies printed in Font 12 Times New Roman with 1,5 space between the lines. A copy on a floppy disc (Microsoft Word, Office 2003 or newer version) should be added to the hard copy. Contributions can also be sent by e-mail: the address is <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. The authors of the manuscripts are expected to conform to the format and documentation requirements that are given below.

All articles submitted for publication in *Respectus Philologicus* are reviewed by at least two academics appointed by the Editors' Board: one of the reviewers is not a member of the Editorial Board. Reviewers stay anonymous. The dates of submission and acceptance for publication of the paper are indicated by the editors at the end of the manuscript.

The editorial board of *Respectus Philologicus* reminds, that priority to be published is given to the articles that correspond to *Respectus Philologicus*'s main trend, which is: interdisciplinary researches in the field of the analysis of a discourse, researches in the field of cognitive linguistics, semiotics and sociology of literature, cultural science. Articles that do not conform with "Respectus Philologicus"'s profile, are accepted for the publication in a limited quantity – no more than 2 or 3 articles per issue. Accepted articles are published in accordance to an order of their submission.

Format and Documentation Requirements

Articles submitted for publication in *Respectus Philologicus* should include the aim(s) and methodology of the research, give an overview of the work previously done on the investigated problem, substantiate the achieved results of the research and have a list of references. The manuscript should also contain an abstract of at least 2 000 printed characters in volume in English, key words in English and Lithuanian, and a summary of at least 1 000 printed characters in Lithuanian.

The author's full name, academic affiliation, office (or home) address, telephone, e-mail address and research interests should be typed in the top left-hand corner of the first page, and the title of the article should be given below in the centre of the page. The author's full name, degree, position and academic affiliation are to be presented at the end of the article.

References should be presented according to the international Harvard System (comprehensive explanation in: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Citations in the text are referred to in the text by giving the author's surname, the year of publication and the page numbers.

e.g. As Harvey (1992, p. 21) said, "good practices must be taught" and so we...

The author's surname is not given in parentheses if it naturally occurs in the context. If there are more than two authors, the surname of the first author should be given followed by *et al.*
e.g. Office costs amount to 20% of total costs in most business (Wilson *et al.* 1997)

If there are several authors with the same surname, the author's name is supplemented with initials.

Explanations and notes should be given as footnotes and should be printed in Font 10. The numeration is continuous.

References to documents cited in the text should be listed at the end of a piece of work (or after the notes). They are arranged in alphabetical order by author's surnames. References in Cyrillic and other non Latin type should be given at the end of the list. They are referred according to the examples:

Reference to a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. *Title*. Edition (if not the first). Place of publication: Publisher.

Reference to a work of artistic literature, article or short texts from a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of a fictional work, article or short texts. *In*: INITIALS. SURNAME, of author or editor of publication followed by *ed.* or *eds.* if relevant. *Title of book*. Place of publication: Publisher, Page number(s).

Reference to an article in a journal:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of article. *Title of journal*, Volume number and (part number), Page numbers.

Reference to an article from web recourses:

Author's SURNAME, INITIALS., Year. *Title* [online]. (Edition). Place of publication, Publisher (if ascertainable). Available from: URL [Accessed date].

When an author has published more than one cited document in the same year, these are distinguished by adding lower case letters (a, b, c, etc.) after the year. In References they should be listed chronologically (earliest first).

Proper names should be spelt in accordance with the latest orthographical norms. When mentioned for the first time, a personal name should include both first and last names, but when repeated the family name is sufficient. If the work is written in another language, proper names should be written according to the spelling rules of that language.

When books or periodicals published in foreign languages are mentioned in the paper, their titles are to be put in the original language. If their titles are translated or abbreviated, their original title should be indicated in brackets or in footnotes. All titles in footnotes are to be written in their original language.

Titles of books, journals and other periodicals should be italicized. Titles of other works that are not separate publications are to be given in quotation marks.

Quotations from the fictions should be written in their original language and their original spelling and punctuation should be preserved. Citations from the fictions in foreign languages may be translated in footnotes, while quotations from scholarly works are expected to be translated.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

“*Respectus Philologicus*” – филологический журнал, посвященный исследованиям в области грамматики, семиотики и семантики (Н 352).

Основные языки “*Respectus Philologicus*” – литовский, польский, английский, русский.

В журнале “*Respectus Philologicus*” публикуются проблемные научные статьи, переводы, рецензии, дискуссии ученых региона и обзоры научной деятельности в регионе. Объем статей – до 30 000 печатных знаков (0,75 авторского листа), обзоры, рецензии – до 10 000 печатных знаков (0,25 авторского листа). Превышение объема публикации следует заблаговременно оговаривать с редакцией. Присылаемые для публикации материалы должны быть отпечатаны через 1,5 интервала, шрифт 12 **Times New Roman** в 2 экземплярах. Одновременно должна быть представлена электронная версия (текстовый редактор – Microsoft Word Office 2003 и выше). Материалы можно присылать электронной почтой по адресам: <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>.

Тексты должны соответствовать приводимым ниже требованиям к структуре и оформлению публикации. Статьи, оформленные с нарушением настоящих «Требований», редакция к рассмотрению не принимает. Редакция оставляет за собой право в случае необходимости вносить в текст редакционные изменения, не искажающие основное содержание статьи.

Для каждой поступающей в редакцию “*Respectus Philologicus*” научной статьи редакционная коллегия назначает двух рецензентов, один из которых не является членом редакционной коллегии. Рецензирование проводится анонимно. В конце статьи редакция указывает даты поступления и принятия статьи к печати.

“*Respectus Philologicus*” публикует только статьи, не выходявшие ранее на языках журнала.

Редколлегия журнала напоминает, что в первую очередь к публикации принимаются статьи, соответствующие направлению журнала. Это междисциплинарные исследования в области анализа дискурса, исследования в области когнитивной лингвистики, семиотики и социологии литературы, культурологии. Статьи, не соответствующие профилю журнала, принимаются к публикации в ограниченном количестве – не более 2-3 статей в номер. Статьи, принятые к публикации, печатаются в порядке поступления рукописи в журнал.

Структура публикаций в “*Respectus Philologicus*”

В “*Respectus Philologicus*” принимаются научные статьи, соответствующие требованиям, предъявляемым к публикациям такого рода. В статье необходимо сформулировать цель и определить методологию научного исследования, рассмотреть соответствующие исследования по данной проблеме, представить и обосновать результаты анализа материала, указать использованную литературу. Научная статья на русском языке должна быть снабжена аннотацией (не менее 1 000 печатных знаков) на русском языке, ключевыми словами на русском и английском языках и резюме на английском языке (не менее 2 000 печатных знаков).

В начале статьи, слева, указываются имя и фамилия автора, учреждение, представляемое автором (на языке статьи), адрес учреждения (на языке представляемой автором страны), контактный телефон, адрес электронной почты, область научных интересов автора. Ниже, в центре страницы, располагается название статьи, имя и фамилия автора, аффилиация повторяются перед *Summary* – на английском языке. В конце указываются имя и фамилия автора, ученая степень, звание и должность в представляемом автором учреждении.

Библиографические отсылки оформляются по международной гарвардской системе (подробнее см.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Библиографические отсылки в тексте оформляются следующим образом: в круглых скобках указывается фамилия автора, год издания, страница (или страницы).

Напр.: В середине прошлого века прозвучал знаменитый призыв разобраться в сущности явления, называемого «разрушительным залпом словесной артиллерии по крепости рассудка» (Болинджер 1987, с. 24).

Фамилию автора можно не упоминать, если авторство указываемой работы понятно из контекста. Если отсылка дается на работу нескольких авторов, указывается фамилия первого автора, напр.: (Баранов *и др.* 2004, с. 15). Если в списке литературы есть однофамильцы, в таком случае фамилия автора в отсылке сопровождается инициалом, напр.: (Баранов А. 1990).

Пояснения и замечания располагаются в конце страницы в виде постраничных сносок (шрифт 10, нумерация сносок сплошная).

Список литературы располагается в конце текста. Источники приводятся в алфавитном порядке по фамилиям авторов. В начале списка указываются источники на латинице, затем – на кириллице и иных графических системах. Источники оформляются следующим образом:

Для книг:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название книги*. Номер издания (если это не первое издание). Место издания: Издательство.

Для произведений художественной литературы, статей или других небольших текстов из книги:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста из книги. *Ип:* Инициалы автора или составителя. (В последнем случае перед инициалами составителя добавляется сокращение «Сост.».) ФАМИЛИЯ. *Название книги*. Место издания: Издательство, страницы.

Для текстов из периодических изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста. *Название периодического издания*, номер, страницы.

Для текстов из электронных изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста*. Режим доступа: адрес страницы в Интернете [См. дата].

Если в тексте упоминаются опубликованные в том же году труды одного автора, в таком случае в библиографической отсылке и списке литературы год издания сопровождается буквой а, б, в и т. д. (в хронологическом порядке, если это возможно).

В тексте на литовском языке литовские **антропонимы** пишутся в соответствии с современными нормами правописания, остальные антропонимы – в оригинальной форме согласно правилам, изложенным в «Орфографии и пунктуации литовского языка» (Сост. SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas, 81–89). В тексте на других языках антропонимы пишутся в соответствии с традициями правописания в тех языках. При первом упоминании в тексте указываются полностью имя и фамилия, в дальнейшем тексте можно указывать лишь фамилию того же лица.

Упомянутые в тексте иностранные или старинные названия литературных произведений, научных трудов, периодических изданий рекомендуется писать в оригинальной форме. Если подобные названия даются в переводе, в скобках или сноске следует указать оригинальное название. В сносках, библиографических отсылках и списке литературы все названия пишутся в оригинальной форме.

Художественную литературу рекомендуется цитировать на языке оригинала, сохраняя правописание и пунктуацию источника. В сносках можно приводить перевод цитаты из художественной литературы на иностранном языке. Цитаты из научной литературы на иностранном языке рекомендуется давать в переводе.

VII. MŪŠŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY / OUR AUTHORS

Aliūkaitė Daiva

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros vedėja, docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Wydział Humanistyczny Filia Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie, Kierownik Katedry Filologii Litewskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Head of Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Álvarez-Benito Gloria

Sevilijos universiteto Filologijos fakulteto Anglų kalbos ir kalbotyros katedros vyresnioji lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Ispanija

Starszy lektor, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet w Sewilli, Wydział Filologiczny, Katedra Języka Angielskiego i Językoznawstwa; Hiszpania

Senior Lecturer, PhD — University of Seville, Faculty of Philology, Department of English Language and Linguistics; Spain

Arcimavičienė Liudmila

Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Socialinių ir Humanitarinių mokslų anglų kalbos katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński, Instytut Języków Obcych, Katedra Języka Angielskiego dla Nauk Społecznych i Humanistycznych; Litwa

Lecturer, PhD — Vilnius University, Institute of Foreign Languages, Department of English for Social Sciences and the Humanities; Lithuania

Bankauskaitė-Sereikienė Gabija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro direktorė, vyresnioji mokslo darbuotoja; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Wydział Humanistyczny Filia Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie, Katedra Filologii Litewskiej; starszy pracownik naukowy i dyrektor Centrum Badań Socjokulturowych Uniwersytetu Wileńskiego — Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Senior Researcher and Head of Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Bacevičiūtė Rima

Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Starszy pracownik naukowy, dr nauk humanistycznych — Instytut Języka Litewskiego, Zakład Historii Języka i Dialektologii; Litwa

Senior Researcher, PhD — Institute of the Lithuanian Language, Department of Language History and Dialectology; Lithuania

Beržaitė Dagnė

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Rusų filologijos katedros docentė; humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Rosyjskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Faculty of Philology, Department of Russian Philology; Lithuania

Cibulskienė Jurga

Vilniaus pedagoginio universiteto Filologijos fakulteto Anglų kalbos didaktikos katedros vedėja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Dr nauk humanistycznych — Wileński Uniwersytet Pedagogiczny, Wydział Filologiczny, Kierownik Katedry Dydaktyki Języka Angielskiego; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius Pedagogical University, Faculty of Philology, Head of Department of English Didactics; Lithuania

Dementyev Vadim Viktorovich

Saratovo N. G. Černyševskio valstybinio universiteto Filologijos ir žurnalistikos instituto Kalbos teorijos, istorijos, taikomosios kalbotyros katedros profesorius, habilituotas filologijos mokslų daktaras; Rusija

Prof. dr hab. — Państwowy Uniwersytet im. N. G. Czernyszewskiego w Saratowie, Instytut Filologii i Dziennikarstwa, Katedra Teorii, Historii Języka i Językoznawstwa Stosowanego; Rosja

Prof. Dr Habil. — Saratov State University n. a. N. G. Chernyshevsky, Institute of Philology and Journalism, the Department of Language History Theory and Applied Linguistics; Russia

Garbul Liudmila Pavlovna

Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Romanų kalbų katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński, Instytut Języków Obcych, Katedra Języków Romańskich; Litwa

Lecturer, PhD — Vilnius University Institute of Foreign Languages, Department of Romance Languages; Lithuania

Gedžiūtė Audronė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros doktorantė, anglų filologijos magistrė; Lietuva

Doktorant, mgr — Wydział Humanistyczny Filia Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie, Katedra Filologii Germańskiej; Litwa

PhD Student, MA — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology; Lithuania

Inčiuraitė Lina

Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto lektorė, anglų kalbotyros magistrė; Lietuva

Lektor, mgr — Litewski Uniwersytet Rolniczy, Centrum Języków Obcych; Litwa

Lecturer, MA — Vilnius University, Institute of Foreign Languages; Lithuania

Íñigo-Mora Isabel

Sevilijos universiteto Filologijos fakulteto Anglų kalbos ir kalbotyros katedros vyresnioji lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Ispanija

Starszy lektor, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet w Sewilli, Wydział Filologiczny, Katedra Języka Angielskiego i Językoznawstwa; Hiszpania

Senior Lecturer, PhD — University of Seville, Faculty of Philology, Department of English Language and Linguistics; Spain

Kamandulytė-Merfeldienė Laura

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinio fakulteto Lietuvių kalbos katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet im. Witolda Wielkiego, Wydział Humanistyczny, Katedra Języka Litewskiego; Litwa

Lecturer, PhD — Department of Lithuanian Language, Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities; Lithuania

Kaukėnienė Lidija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych — Wydział Humanistyczny Filia Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie, Katedra Filologii Germańskiej; Litwa

Lecturer, PhD — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Krysin Leonid Petrovich

Rusijos Mokslų akademijos V. V. Vinogradovo rusų kalbos instituto Šiuolaikinės rusų kalbos katedros vedėjas, profesorius, habilituotas filologijos mokslų daktaras; Rusija

Prof. dr hab. — Rosyjska Akademia Nauk, Instytut Języka Rosyjskiego im. W. W. Winogradowa, kierownik Zakładu Współczesnego Języka Rosyjskiego; Rosja

Prof. Dr Habil. — The Russian Academy of Sciences, Head of Institute of the Modern Russian Language n.a. V. V. Vinogradov; Russia

Krūminienė Jadvyga

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Tarptautinių ryšių prodekanė, Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Wydział Humanistyczny Filia Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie, Prodziekan ds. Współpracy z Zagranicą, Katedra Filologii Germańskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Vice-dean for International Relations, Department of Germanic Philology; Lithuania

Lankutyė Giedrė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos ir reklamos bakalauro programos absolventė; Lietuva

Absolwentka Uniwersytetu Wileńskiego — Wydział Humanistyczny w Kownie, kierunek: filologia litewska i reklama; Litwa

BA of Lithuanian Philology and Advertising at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Lassan Eleonora Rufimovna

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Rusų filologijos katedros profesorė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyriausioji mokslo darbuotoja; habilituota humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Prof. dr hab. — Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Rosyjskiej; starszy pracownik naukowy w Centrum Badań Socjokulturowych na Wydziale Humanistycznym Filii Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie; Litwa

Prof. Dr Habil. — Vilnius University, Faculty of Philology, Department of Russian Philology; Senior Researcher — Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Leschak Oleg

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius; Lenkija

Prof. dr hab. — Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Prof. Dr Habil. — Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Institute of Russian Philology; Poland

Listwan Fryderyk

Rusų filologijos instituto Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius; Lenkija

Prof. dr hab. — Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Filologii Rosyjskiej; Polska

Prof. Dr Habil. — Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Institute of Russian Philology; Poland

Makarova Viktorija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro mokslo darbuotoja; Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Romanų kalbų katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Pracownik naukowy, dr nauk humanistycznych — Uniwersytetu Wileńskiego — Wydział Humanistyczny w Kownie, Centrum Badań Socjokulturowych; lektor w Katedrze Języków Romańskich, Instytut Języków Obcych, Uniwersytet Wileński; Litwa

Researcher, Lecturer, PhD — Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Vilnius University Institute of Foreign Languages, Department of Romance Languages; Lithuania

Melnikienė Danguolė

Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Romanų kalbų katedros vedėja, profesorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Prof. dr — Uniwersytet Wileński, Instytut Języków Obcych, Kierownik Katedry Języków Romańskich; Litwa

Prof. Dr — Vilnius University Institute of Foreign Languages, Head of Department of Romance Languages; Lithuania

Ruszkowski Marek

Lenkų filologijos instituto Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras; Lenkija

Prof. dr hab. — profesor nadzwyczajny w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Prof. Dr Habil. — Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Institute of Polish Philology; Poland

Sivenkova Maria Aleksandrovna

Minsko Valstybinio lingvistikos universiteto Kalbotyros ir komunikacijos teorijos katedros docentė, filologijos mokslų daktarė; Baltarusija

Doc., dr nauk filologicznych — Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny w Mińsku, Katedra Pragmatyki i Teorii Komunikacji; Białoruś

Assoc. Prof. Dr, PhD — Minsk State Linguistic University, Department of Speech and Communication Theory; Belarus

Sypniewski Bernard

Rowano universiteto docentas; JAV

Prof. nadzwyczajny — Uniwersytet Rowan; USA

Assistant Professor at Rowan University; USA

Šeškauskienė Inesa

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Anglų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Angielskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Department of English Philology, Faculty of Philology, Vilnius University; Lithuania

Tuomienė Nijolė

Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Starszy pracownik naukowy, dr nauk humanistycznych — Instytut Języka Litewskiego, Zakład Historii Języka i Dialektologii; Litwa

Fellowship, PhD — Institute of the Lithuanian Language, Department of Language History and Dialectology; Lithuania

Vaitelytė Justina

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos ir reklamos bakalauro programos absolventė; Lietuva

Absolwentka Uniwersytetu Wileńskiego — Wydział Humanistyczny w Kownie, kierunek: filologia litewska i reklama; Litwa

BA of Lithuanian Philology and Advertising at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Vitkauskienė Jolanta

Vilniaus pedagoginio universiteto Filologijos fakulteto, Anglų kalbos didaktikos katedros asistentė; Lietuva

Asystent w Katedrze Dydaktyki Języka Angielskiego, Wydział Filologiczny, Wileński Uniwersytet Pedagogiczny; Litwa

Assistant Lecturer — Vilnius Pedagogical University, Faculty of Philology, Department of English Didactics; Lithuania

Vlasyan Gayane Rubenovna

Čeliabinsko valstybinio universiteto Lingvistikos ir vertimų fakulteto Anglų kalbos teorijos ir praktikos katedros docentė, filologijos mokslų daktarė; Rusija

Doc., dr nauk filologicznych — Czelabiński Uniwersytet Państwowy, Wydział Lingwistyki i Translatoryki, Katedra Teorii i Praktyki Języka Angielskiego; Rosja

Assoc. Prof. Dr — Chelyabinsk State University, Faculty of Linguistics and Translation, Department of Theory and Practice of the English Language; Russia

Ulvydienė Loreta

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Projektų reikalų prodekanė, Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Wydział Humanistyczny Filia Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie, Prodziekan ds. Koordynacji Projektów, Katedra Filologii Germańskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Vice-dean for Projects, Department of Germanic Philology; Lithuania

RESPECTUS PHILOLOGICUS 2010 Nr. 18 (23)

Leidžiamas nuo 1999 m.

2010 10 12. Tiražas 150 egz.

Leidžia VU Kauno humanitarinis fakultetas ir
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego –
Wydział Humanistyczny w Kielcach

Maketavo Ilona Švedovaitė

Spausdino UAB CIKLONAS
J. Jasinskio g. 15, LT-01111 Vilnius